

ความสัมพันธ์กับอังกฤษในบางลักษณะสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว : การป่าไม้และการเหมืองแร่

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ดุสิต ๒๐ พระโขนง กรุงเทพฯ ๓ — โทร ๓๑๒๑๕๗๘. ๒๑๑๐๐๘๘

ปฏิญานินทร
ของ
วรรณศิลป์ บุญนี้

เสนอมหาวิทยาลัยเกรินกรินทรวิโรฒ
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษาบัณฑิต
กันยายน ๒๕๒๐

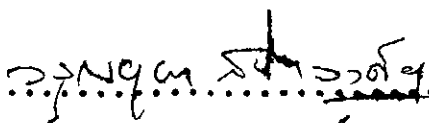
ประกาศคุณูปการ

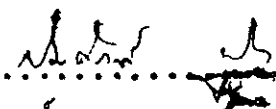
ในการทำปณิธานพนธ์ฉบับนี้ ผู้เขียนได้รับคำแนะนำ และความช่วยเหลืออย่างดียิ่งจากอาจารย์ คุณารุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และ ศาสตราจารย์ ดร. สมศักดิ์ ชูโต ตั้งแต่เริ่มแรกจนกระทั่งสำเร็จ ผู้เขียนจึงขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ผู้เขียนขอขอบคุณ เจ้าน้ำที่กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ เจ้าน้ำหอสมุดแห่งชาติ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร เจ้าน้ำที่สถาบันไทยคดีศึกษา และเจ้าน้ำที่หอสมุดกรมทรัพย์สินทางพาณิชย์ กระทรวงอุตสาหกรรม ที่ให้ความสะดวกในการค้นคว้าเอกสารเป็นอย่างดี นอกจากนี้ผู้เขียนขอขอบคุณบุคคลที่ช่วยเหลือในการทำปณิธานพนธ์ให้สำเร็จเป็นรูปเล่ม คือ นาวาอากาศโท ระพีพัฒน์ คลังศรี พันจ่าอากาศเอกหญิง วีระวรรณ บุญมี คุณพรณี อวนสกุล และ คุณเอมอร ฤกษ์ทราย ไว้ ณ ที่นี้ด้วย.

วรรณวลีย์ บุญมี

คณะกรรมการที่ปรึกษาประจำตัวนิสิตได้พิจารณาปริญญานิพนธ์ฉบับนี้แล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต
ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

.... ประธาน
(อาจารย์ คุณวรุณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา)

.... กรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร. สมศักดิ์ ชูโต)
≡

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทนำ	
บทที่ 1 ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษ ในสมัยรัชกาลที่ 5	12
1. ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษ สมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4	13
2. สภาพทางการเมืองของความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษ สมัยรัชกาลที่ 5	34
2.1 การขยายอำนาจและอิทธิพลของประเทศจักรวรรดินิยม ตะวันตกมาสู่ไทย ปลายรัชกาลที่ 4 ถึงต้นรัชกาลที่ 5	
2.2 การขยายอำนาจของอังกฤษในพม่า	41
2.3 ความสัมพันธ์ระหว่างอังกฤษกับไทยอันเนื่องมาจาก การขยายอำนาจของอังกฤษในพม่า	50
2.4 ปัจจัยที่สนับสนุนให้ชาวอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษ เข้ามา ในไทยโดยเฉพาะทางลานนาไทย	52
2.5 สนธิสัญญาเบาว์ริงกับผลประโยชน์ของชาวอังกฤษ และคนในบังคับอังกฤษในดินแดนลานนาไทย.....	55
3. การเปลี่ยนนโยบายของรัฐบาลอังกฤษในแหลมมลายู.....	57
4. สนธิสัญญาระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศส เพื่อรับรองอธิปไตยของไทย พ.ศ. 2439 (ก.ศ. 1896)	63
5. สัญญาลับระหว่างไทยกับอังกฤษ พ.ศ. 2440 (ก.ศ. 1897)....	67
บทที่ 2. สภาพการทำป่าไม้ในสมัยรัชกาลที่ 5	71
1. การทำป่าไม้ในลานนาไทย ก่อน พ.ศ. 2437 (ร.ศ. 115)....	72
2. นโยบายของรัฐบาลไทยในการให้ชาวต่างประเทศ เข้าดำเนินการ การรับเช่าทำป่าไม้	98

2.1	บริษัทอังกฤษเข้าดำเนินกิจการป่าไม้ในดินแดนลานนาไทย...	104
2.2	อิทธิพลของบริษัทอังกฤษในการทำป่าไม้.....	107
3.	การดำเนินงานการทำป่าไม้ของบริษัทอังกฤษในดินแดนลานนาไทย..	
3.1	การขอรับเช่าทำป่าไม้ของบริษัทป่าไม้อังกฤษ	
	ในดินแดนลานนาไทย.....	113
3.1.1	สัญญาเช่าทำป่าไม้ของบริษัทป่าไม้อังกฤษ.....	115
3.1.2	วิธีรับเช่าทำป่าไม้ของบริษัทป่าไม้อังกฤษ.....	116
3.1.3	การขยายสัญญาเช่าทำป่าไม้.....	125
3.2	ทุนในการทำป่าไม้ของบริษัทป่าไม้อังกฤษ.....	138
3.3	แรงงานในการทำป่าไม้ของบริษัทป่าไม้อังกฤษ.....	143
3.4	วิธีการทำป่าไม้หลักของบริษัทป่าไม้อังกฤษ.....	147
3.5	การส่งไม้ออกจำหน่ายต่างประเทศของบริษัทป่าไม้อังกฤษ...	158
3.5.1	ตลาดการส่งไม้ออกจำหน่ายของบริษัทป่าไม้อังกฤษ	159
3.5.2	ราคาไม้ที่ส่งออกจำหน่ายยังเมืองท่าต่าง ๆ	164
3.5.3	การขนส่งไม้ไปยังเมืองท่าประเทศต่าง ๆ	168
3.5.4	อุปสรรคในการค้าไม้ของบริษัทป่าไม้อังกฤษในไทย	170
4.	การทำป่าไม้เมืองน่าน	173
5.	การปรับปรุงการทำป่าไม้ของรัฐบาลไทย	184
บทที่ 3.	สภาพการทำเหมืองแร่ในสมัยรัชกาลที่ 5	192
1.	การทำเหมืองแร่ในไทยก่อน พ.ศ. 2403 (ค.ศ. 1806)	195
2.	การทำเหมืองแร่ในไทยหลัง พ.ศ. 2403	202
3.	การทำเหมืองแร่ในไทยก่อน พ.ศ. 2444 (ร.ศ. 120).....	213

บทที่ 3.

4. นโยบายของอังกฤษในการทำเหมืองแร่ในไทย	240
4.1 นโยบายของไทยในการให้ชาวต่างประเทศโดยเฉพาะ อังกฤษเข้าดำเนินการทำเหมืองแร่	249
4.2 วิธีดำเนินการทำเหมืองแร่ของอังกฤษในไทย	260
4.2.1 การตรวจแหล่งแร่	262
4.2.2 การทำเหมืองแร่	286
4.2.2.1 ความสนใจของชาวอังกฤษ ในการทำเหมืองแร่ในไทย.....	294
4.2.2.2 การโอนประทานบัตรเหมืองแร่.....	308
4.2.2.3 บริเวณการทำเหมืองแร่ของอังกฤษ...	311
4.2.2.4 ทุนในการทำเหมืองแร่.....	313
4.2.2.5 แรงงานการทำเหมืองแร่.....	320
4.2.2.6 วิธีการทำเหมืองแร่.	325
4.2.2.7 การถลุงแร่ดิบ.....	333
4.2.3 ตลาดแร่ดิบและการซื้อขาย.....	335
4.2.4 การคมนาคมและการขนส่ง.....	341
5. การส่งเสริมการทำเหมืองแร่ของรัฐบาลไทย.....	343
5.1 การส่งเสริมทางด้านเงินทุน.....	344
5.2 การแก้ปัญหาเรื่องกรรมสิทธิ์เหมืองแร่.....	347
5.3 การส่งเสริมให้นำเอาเทคนิคใหม่มาใช้ทำเหมืองแร่.....	350
5.4 การปรับปรุงการคมนาคม.....	352

บทที่ 4. ผลของการดำเนินการในด้านการป่าไม้และการเหมืองแร่	361
1. ด้านการป่าไม้	366
1.1 กรณีพิพาทระหว่างกบฏไฉ่กับอังกฤษกับเจ้านายเชียงใหม่	366
1.2 สนธิสัญญาและข้อตกลงที่เกี่ยวข้องกับหัวเมืองล้านนาไทย	372
1.2.1 สนธิสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. 2416 (ค.ศ. 1874)	373
1.2.2 สนธิสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. 2426 (ค.ศ. 1883)	379
1.3 การเจรจาและข้อตกลงเกี่ยวกับหัวเมืองทั้ง 5 ที่ตีพิมพ์แดน ล้านพม่า และล้านนาไทย	383
1.4 การเจรจาเกี่ยวกับหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออก	393
1.5 การปรับปรุงการปกครองกบฏล้านนาไทย พ.ศ. 2427	405
1.6 การเข้าควบคุมกิจการป่าไม้และการจัดตั้งกรมป่าไม้ พ.ศ. 2439	407
2. ด้านการเหมืองแร่	416
2.1 บทบาทของบริษัทกบฏ เดเวลอปเมนต์ในหัวเมืองมลายูของไทย	417
2.2 สนธิสัญญาระหว่างไทยกับอังกฤษ พ.ศ. 2445 (ค.ศ. 1902)	433
2.3 ปัญหาการสร้างทางรถไฟในไทย	443
2.4 การเจรจาทำสนธิสัญญาเพื่อโอนสิทธิของไทยในแหลมมลายู	467
บทสรุป	476
บรรณานุกรม	481
ภาคผนวก	

ภาคผนวก ก.	เมืองไทรบุรี	(1)
"	ข. สัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 (ค.ศ. 1897)	(3)
"	ก. ปริมาณการส่งไม้สักออกจำหน่ายตั้งแต่ปี พ.ศ. 2429 - 2451	(5)
"	ง. การทำเหมืองแร่วิธีต่าง ๆ	(6)
"	จ. ตัวอย่างใบอนุญาตเขื่อนน้ำ	(16)
"	ฉ. รากาคีบูกในตลาดโลก	(18)
"	ช. อัตราคิบูกที่ซื้อขายกันเป็นหาบ และเงินบาทในสมัยรัชกาลที่ 5	(19)
"	ซ. สนธิสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. 2416 (ค.ศ. 1874)	(22)
"	ฅ. หนังสือสัญญาว่าด้วยการที่เจ้านครเชียงใหม่จะรักษามันเมืองให้ เรียบรอย ร.ศ. 92	(37)
"	ญ. สนธิสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. 2426 (ค.ศ. 1883)	(45)
"	ฎ. สารตราเจ้าพระยาจักรีถึงพระยาไกรโกษา	(61)
"	ฏ. สนธิสัญญาไทยกับอังกฤษ พ.ศ. 2451 (ค.ศ. 1909)	(68)

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางบัญชีที่ 1 แสดงจำนวนผู้ขอสัมปทานป่าไผ่	(75)
" 2 แสดงจำนวนผู้ขอสัมปทานป่าไม้	(79)
" 3 แสดงจำนวนผู้ขอสัมปทานป่าไผ่	(84)

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศทางตะวันตก เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา¹ และหยุดชะงักไปคราวเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าในปี พ.ศ. 2310 จนกระทั่งถึงสมัยกรุงธนบุรี ชาวตะวันตกเริ่มเข้ามาติดต่อกับไทยอีกครั้งหนึ่งในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งการเริ่มความสัมพันธ์ครั้งใหม่นี้มีลักษณะบางอย่างที่แตกต่างไปจากลักษณะของความสัมพันธ์กับชาวตะวันตกในสมัยอยุธยา โดยเฉพาะกับอังกฤษ กล่าวคือ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษในสมัยอยุธยานั้น ส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการค้า แต่ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ มีเรื่องทางการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย แต่สาเหตุส่วนใหญ่ก็มาจากการที่ผลประโยชน์ทางการค้านั้นเอง นอกจากนั้นก็ยังเป็นการเริ่มต้นความสัมพันธ์กับต่างประเทศตามแบบสากล ซึ่งไทยยังไม่เคยปฏิบัติมาก่อนเลยในสมัยอยุธยา เช่น การเจรจาทางการทูตเพื่อทำสนธิสัญญาโดยมีอังกฤษเป็นผู้นำ และเป็นรูปแบบของสนธิสัญญาที่เสมอภาค ซึ่งทั้งนี้ก็เพื่อต้องการผลประโยชน์ด้านการทำการค้ากับไทยโดยอาศัยสนธิสัญญาเป็นหลักจึงจะประสบผลสำเร็จ² โดยเฉพาะอังกฤษนั้นต้องการที่จะมีไมตรีกับไทย ก็เพราะทราบเรื่องการค้าฝิ่น ว่ามีมากในเมืองขึ้นทางฝ่ายใต้ของไทย เช่น เประ ปัตตานี กลันตัน เป็นต้น³ พวกพ่อค้าอังกฤษในมลายูจึงอยากจะให้อังกฤษได้มีอิทธิพลเต็มที่เหนือดินแดนบนคาบสมุทรมลายูจนถึงทางตอนเหนือ เพื่อหวังผลประโยชน์ทางการค้าของคนในแหลมมลายู โดยเฉพาะ

¹ สมจิตต์ อนุมานราชชน การทูตของไทยสมัยกรุงธนบุรี หน้า 5.

² Virginia Thompson, Thailand : The New Siam, p. 145.

³ สายจิตต์ เหมินทร์ การเสียดินแดนไทยสมัยกรุงธนบุรี กลันตัน ตรังกานู และปะจิสของไทยให้อังกฤษในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 94.

เรื่องการทำเหมืองแร่ตะกั่ว¹

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภายหลังจากที่อังกฤษสามารถผนวกพม่าเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอังกฤษแล้ว* ก็ทำให้ดินแดนพม่าภายใต้อิทธิพลของอังกฤษขยายออกมาใกล้ชิดกับดินแดนลานนาไทยมากยิ่งขึ้น ปรากฏว่าไค้มีชาวพม่าในบังคับอังกฤษและบริษัทป่าไม้ต่าง ๆ ของอังกฤษได้เข้ามาทำป่าไม้ในดินแดนลานนาไทยกันมาก เป็นผลให้กิจการป่าไม้เจริญขึ้น ทั้งในดินแดนมอญและไทย² ปัจจัยที่ส่งเสริมความสนใจของบริษัทอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษให้เดินทางเข้ามาในลานนาไทย คือ การป่าไม้ ป่าไม้สักมีในพม่าและไทยมากกว่าที่ไหน ๆ โดยเฉพาะในไทยมีมากทางแถบเหนือ ทั้งทางหัวเมืองตะวันตกและตะวันออก** การค้าไม้สักเริ่มมีความสำคัญมากขึ้นในปี พ.ศ. 2383 และมีความสำคัญเพิ่มมากขึ้นในระยะต่อมา โดยเฉพาะหลังสงครามระหว่างอังกฤษกับพม่าครั้งที่ 2 เมื่อปี พ.ศ. 2395 คนอังกฤษเข้าไปอยู่ในร่างกุ้งและเข้ามาลงทุนกิจการป่าไม้ในเชียงใหม่มากขึ้น ดังนั้นอิทธิพลของอังกฤษในเชียงใหม่จึงเริ่มขึ้นจาก

¹สายจิตต์ เหมินทร์ การเสียรัฐไทยบุรี กลันตัน ครงกานู และปลิสของไทยให้แก่อังกฤษในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 190.

* อังกฤษได้พม่าเป็นอาณานิคมทั้งประเทศในวันที่ 28 พฤศจิกายน พ.ศ. 2428 (ค.ศ. 1885)

²พรพรรณ จงวัฒนา กรณีพิพาทระหว่างเจ้านครเชียงใหม่กับคนในบังคับอังกฤษอันเป็นเหตุให้รัฐบาลสยามจัดการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ. 2401 - 2445) หน้า 44.

** หัวเมืองตะวันตก ไค้แก่ เชียงใหม่, ลำปาง, ลำพูน หัวเมืองตะวันออก ไค้แก่ แพร่, น่าน

เศรษฐกิจโดยตรง¹ แต่การติดต่อการค้าในเรื่องป่าไม้ก่อให้เกิดการเกี่ยวข้อในทาง
การเมืองขึ้นโดยทางอ้อม ทั้งในกรณีเรื่องถนนในมณฑลอังกฤษซึ่งก่อให้เกิดปัญหาแก่ไทย
มาก ตลอดจนถึงการที่ไทยต้องเสียเมืองที่อุดมด้วยป่าไม้ทางทิศตะวันตกของเมืองเชียง
ใหม่รวม 5 เมือง ให้แก่อังกฤษไป ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว²

ในระยะสมัยเดียวกันนี้ในดินแดนทางภาคใต้ของไทย* อังกฤษพยายามแผ่
อิทธิพลเข้ามายึดครองทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งเป็นแหล่งที่มีทรัพยากรธรรมชาติมาก
โดยเฉพาะแร่ดีบุก โดยมีชาวอังกฤษและบริษัทของอังกฤษเข้ามาขอสัมปทานเหมืองแร่
เป็นจำนวนมาก ที่ว่ากันคือ Mr. William Duff ซึ่งเป็นตัวการสำคัญที่ชักชวนให้
รัฐบาลอังกฤษสนใจในดินแดนนี้** พร้อมทั้งเสนอวิธีการที่จะยึดครองไปที่รัฐบาลที่อื่นเสีย
และที่กระทรวงอาณานิคมที่กรุงลอนดอนด้วย เพื่อต้องการที่จะทำการค้าแร่ดีบุกได้โดย
สะดวกและมีผลประโยชน์เป็นจำนวนมาก ประกอบกับการที่ไทยต้องการจะขอยกเลิก

¹ บ.ล. มานิจ ชุบสาย, "เชียงใหม่กับอังกฤษ," วารสารมนุษยศาสตร์
ปีที่ 1 ฉบับที่ 2, 2513, หน้า 15.

² นกร พันธุ์รงค์ การเจรจาและข้อตกลงระหว่างสยามกับรัฐบาล
อังกฤษเกี่ยวกับหัวเมืองชายแดนลานนาไทยและหุบเขา สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ระยะเวลา พ.ศ. 2428 - 2438, หน้า 31.

* แถบหัวเมืองมลายูของไทย คือ รัฐไทรบุรี กลันตัน ตรัง กานู และปะลิส
แถบหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก มณฑลภูเก็ต (ภูเก็ต กระบี่ ตรัง ตะกั่วป่า
พังงา ระนอง)

** คือดินแดนแถบหัวเมืองมลายูของไทย คือ รัฐไทรบุรี กลันตัน ตรัง กานู
และปะลิส

สัญญาฉบับกับอังกฤษ¹ ซึ่งเป็นผลเสียหายแก่ไทยมาก ในที่สุดก็จำเป็นต้องยอมเสียดินแดนหัวเมืองมลายูของไทยให้แก่อังกฤษไปในปี พ.ศ. 2452 (ค.ศ. 1909) เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนกับการที่อังกฤษยินยอมยกเลิกสัญญาฉบับ

การที่ผู้เขียนเลือกศึกษาถึงความสัมพันธ์กับอังกฤษในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในด้านการป่าไม้และการเหมืองแร่ที่อังกฤษต้องการเขามีนโยบายชนทางเศรษฐกิจในไทยนั้น ก็เพราะในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ ที่พม่าทั้งประเทศตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษอย่างสมบูรณ์ใน พ.ศ. 2428 และอังกฤษกำลังขยายอิทธิพลอยู่ตลอดเวลา ในรัฐต่าง ๆ ในแหลมมลายู ซึ่งในสภาพการเช่นนี้ย่อมทำให้ดินแดนภายใต้อิทธิพลของอังกฤษใกล้ชิดกับดินแดนไทยมากยิ่งขึ้น ทั้งทางตะวันตกของเชียงใหม่ และดินแดนทางใต้ซึ่งเป็นดินแดนที่มีอาณาเขตติดต่อกับชายแดนไทยที่อุดมไปด้วยป่าไม้ โดยเฉพาะป่าไม้สักและแร่ธาตุโดยเฉพาะแร่ดีบุก ทำให้อังกฤษมีความสนใจในผลประโยชน์ทั้ง 2 อย่างนี้มาก พยายามที่จะเข้าแทรกแซงทุกวิถีทางเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจทั้งสิ้น และในการดำเนินนโยบายนั้นก็มีจุดประสงค์ทางการเมืองของเมืองมอญอยู่ด้วย แต่ปรากฏในรูปของการค้าเป็นเหตุหน้า² ความสัมพันธ์กับอังกฤษในด้านการป่าไม้และการเหมืองแร่นี้ มีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดผลต่อประเทศไทยทั้งในอดีตและปัจจุบัน ด้วยสาเหตุนี้ผู้เขียนจึงเห็นว่าความสัมพันธ์กับอังกฤษบางลักษณะในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวคือ ด้านการป่าไม้และการเหมืองแร่เป็นเรื่องที่น่าศึกษาคนกว่า

¹ ทรงศรี อัจจุรณ ลัทธิสภาพนอกอาณาเขต สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, หน้า 250.

² สายจิตต์ เหมินทร์ การเสียดินแดนบริวารในต้นรัตนโกสินทร์ และประติสของ
ไทยให้แก่อังกฤษในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 142.

ความมุ่งหมายของการศึกษาก่อนหน้า

1. เพื่อศึกษาประวัติความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างไทยกับอังกฤษ โดยเฉพาะทางการค้าป่าไม้และการเหมืองแร่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
2. เพื่อศึกษาถึงสาเหตุหรือความมุ่งหมายของอังกฤษที่อาจจะแอบแฝงอยู่ในความต้องการมีอำนาจทางเศรษฐกิจ การค้าป่าไม้ และการเหมืองแร่ในสมัยนี้
3. เพื่อศึกษาถึงสภาพทางการเมืองระหว่างประเทศ ทั้งของไทยและอังกฤษที่เนื่องมาจากข้อตกลงในสนธิสัญญา ตั้งแต่ พ.ศ. 2439 - พ.ศ. 2452 (ค.ศ. 1893 - ค.ศ. 1909)
4. เพื่อศึกษาถึงนโยบายทางเศรษฐกิจของอังกฤษโดยเฉพาะทางการค้าป่าไม้ และการเหมืองแร่ในไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2411 - 2452 (ค.ศ. 1868 - ค.ศ. 1909)
5. เพื่อศึกษาถึงผลประโยชน์และอุปสรรคหรือปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นต่อการค้าระหว่างไทยกับอังกฤษในด้านการค้าป่าไม้ และการเหมืองแร่ของทั้งสองประเทศ

ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

ผลจากการศึกษาค้นคว้า

1. จะให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่างไทยกับอังกฤษ โดยเฉพาะทางการค้าป่าไม้ และการเหมืองแร่ซึ่งเป็นนโยบายทางเศรษฐกิจของอังกฤษในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
2. จะให้ทราบถึงสาเหตุหรือความมุ่งหมายของอังกฤษที่ต้องการมีอำนาจทางเศรษฐกิจของป่าไม้และการเหมืองแร่ในไทย ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

3. จะให้ทราบถึงปัญหาทางการเมืองระหว่างประเทศที่เกิดขึ้นจากข้อตกลงในสนธิสัญญาและอนุสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างไทยกับอังกฤษ

4. จะให้ทราบถึงผลประโยชน์และอุปสรรค หรือปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นต่อการค้าระหว่างไทยกับอังกฤษในด้านการป่าไม้ และการเหมืองแร่ของทั้งสองประเทศ

ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า

1. จะศึกษาค้นคว้าความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึง พ.ศ. 2410 (ค.ศ. 1867) โดยสังเขป เพื่อเป็นพื้นฐานที่จะเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

2. ศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษ ด้านการป่าไม้และการเหมืองแร่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในด้านต่าง ๆ คือ สาเหตุของความสัมพันธ์ของทั้งสองประเทศในด้านการป่าไม้และการเหมืองแร่, ปัญหาทางการเมืองระหว่างประเทศที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากข้อตกลงในสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีและสัญญาฉบับระหว่างไทยกับอังกฤษ และนโยบายทางการค้าของอังกฤษโดยเฉพาะทางการป่าไม้และการเหมืองแร่ รวมถึงผลประโยชน์ที่ได้รับทั้งสองฝ่าย และอุปสรรค หรือปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นต่อการค้าระหว่างประเทศกับอังกฤษในด้านการป่าไม้และการเหมืองแร่ของทั้งสองประเทศ

ข้อสมมุติฐานของการศึกษาค้นคว้า

1. การที่อังกฤษต้องการมีความสัมพันธ์กับไทยในด้านเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการป่าไม้และการเหมืองแร่นั้น เนื่องมาจากอังกฤษดำเนินนโยบายใช้การค้าเป็นเครื่องมือในการแสวงหาผลประโยชน์ทางการเหมือง

2. ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษในด้านเศรษฐกิจการป่าไม้และการเหมืองแร่ นั้น อังกฤษประสบความสำเร็จมากกว่าไทย

วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้จะใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) และเสนอรายงานแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) เอกสารที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าจะใช้เอกสารชั้นต้น (Primary Sources) และเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) ประกอบกัน

แหล่งศึกษาค้นคว้าที่สำคัญ

1. หอสมุดแห่งชาติ
2. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ
3. กองบรรณาสาร กระทรวงต่างประเทศ
4. หอสมุดกรมพระยาคำรงราชานุภาพ
5. สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
6. แหล่งอื่น ๆ ที่จำเป็น เช่น หอสมุดมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, หอสมุดมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, หอสมุดจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฯลฯ

เอกสารที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้า

ในการศึกษาค้นคว้าจะใช้เอกสารดังต่อไปนี้

1. เอกสารชั้นต้นที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์ (Primary Sources) ได้แก่

1.1 เอกสารชั้นต้นที่ยังไม่ได้ตีพิมพ์ เช่น

- สมุดพิเศษ ในรัชกาลที่ 5
- สารตรา ใบบอก โศกอบระหว่างกรุงเทพฯ กับหัวเมือง
มณฑลลาวเฉียง มณฑลนครศรีธรรมราช มณฑลไทรบุรี มณฑลภูเก็ต ในสมัยรัชกาล
ที่ 5
- พระราชหัตถ์เลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว ซึ่งได้พระราชทานกรมหลวงเทเวศร์วัชรปรีชา
- ลายพระหัตถ์กรมหลวงเทเวศร์วัชรปรีชา กราบบังคม
ทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
- รายงานการประชุมเสนาบดีสภา
- รายงานหลวงประจำภาคกิจ กราบทูลว่าด้วยภูมิประเทศ และ
สินค้าการค้าขายในมณฑลลาวเฉียง ร.ศ. 111

ฯลฯ

1.2 เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว เช่น

- พระราชหัตถ์เลขา รัชกาลที่ 5 ที่เกี่ยวกับกระทรวงมหาดไทย
- พระราชหัตถ์เลขาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า-
อยู่หัว เรื่อง เสด็จประพาสแหลมมลายู
- ประชุมพงศาวดารฉบับหอสมุดแห่งชาติ
- ราชกิจจานุเบกษา
- ประชุมกฎหมายประจำศก
- รายงานการประชุมเสนาบดีสภา
- เอกสารชุด British Consular Report

ปี ค.ศ. 1886 - 1911

etc.

2. เอกสารที่เป็นหลักฐานชั้นรอง (Secondary Sources)

2.1 ประเภทพงศาวดาร เช่น

- พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา
- พระราชพงศาวดาร รัชกาลที่ 5
- พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ

รัชกาลที่ 1 - 4

2.2 ประเภทประชุมพงศาวดาร เช่น

- ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 2
- ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 62

2.3 ประเภทปฏิญานพนธ์ วิทยานพนธ์และหนังสือทั่วไป เช่น

- ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับมลายูในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตอนต้นของ ทวีศักดิ์ ลอมลิม
- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาคำรงราชานุภาพ กับ กระทรวงมหาดไทย ของ จักรกฤษณ์ นรินดิษฐ์การ
- กรณีพิพาทระหว่างเจ้านครเชียงใหม่กับคนในบังคับอังกฤษ อันเป็นเหตุให้รัฐบาลสยามจัดการปกครองมณฑลพายัพ ของ พรพรรณ จงวัฒนา
- การเจรจาและข้อตกลงระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอังกฤษ เกี่ยวกับหัวเมืองชายแดนล้านนาไทยและพม่า สมัย/ระบอบสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระยะเวลา พ.ศ. 2428 - 2438 ของ นคร พันธุ์รงค์
- สภาพการณ์ในช่วงสมัยการปฏิรูปการปกครองมณฑลที่เกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระยะเวลา พ.ศ. 2434 - 2453 ของ สุนทร หิรัญวงศ์

- การเจรจาและข้อตกลงระหว่างไทยกับอังกฤษเกี่ยวกับหัวเมือง
มลายูในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ. 2443 - 2452
ของ กิ่งแก้ว นิคมซ้ำ

- ธารเลียบรัฐไทรบุรี กลันตัน ตรัง กานู และปะลิส ของไทยให้แก่
อังกฤษ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ของ สายจิตต์ เหมินทร์

- บทบาทของประเทสหราชอาณาจักรตะวันตกในการสร้างทางรถไฟ
ของประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ของ สมใจ ไพโรจน์ธีรวิทย์

- เทศาภิบาล

- สาส์นสมเด็จ

- สิ่งนารูเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้

- ประวัติและงานพระยารัษฎานุประดิษฐ์ (คอซิมบี๊ ณ ระนอง)

- The Malayan Peninsula by P.J. Begbie

- Economic Development of Modern Malaya, by

Lim Chong - Yah

- Economic change in Thailand 1850 - 1970, by

James C. Ingram

- Thailand : The New Siam, by Virginia

Thompson

- The Development of British Malaya 1896-1909,

by Chai Hon - Chan

etc.

2.4 ประเภทวารสารต่าง ๆ เช่น

- สังคมศาสตร์ปริทัศน์
- วารสารมนุษยศาสตร์

ฯลฯ

สรุป

บรรณานุกรม

บทคัดย่อ

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษในสมัยรัชกาลที่ 5

ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษเริ่มมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา¹ ส่วนใหญ่เป็นการติดต่อในเรื่องเกี่ยวกับการค้า โดยมีบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ* เป็นผู้เข้ามาดำเนินการติดต่อค้าขาย จนกระทั่งถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น จึงมีเรื่องทางการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ซึ่งสาเหตุส่วนใหญ่ก็มาจากการต้องการที่จะไต่ลผลประโยชน์ทางการค้านั่นเอง นอกจากนี้ในสมัยนี้ยังเป็นการเริ่มต้นความสัมพันธ์กับต่างประเทศตามแบบสากล คือมีการเจรจาทางการทูตเพื่อทำสนธิสัญญา โดยมีอังกฤษเป็นผู้นำ ทั้งนี้ก็เพื่อต้องการผลประโยชน์ทางการค้ากับไทย โดยอาศัยสนธิสัญญาเป็นหลักจึงจะประสบผลสำเร็จ²

¹ สมจิต อุนมานราชธน การทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา หน้า 18.

* บริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ (The English East India Company) เป็นบริษัทที่รัฐบาลอังกฤษอนุญาตให้ตั้งขึ้น เมื่อวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2143 ได้รับพระบรมราชานุญาตจากพระนางเจ้าอลิซาเบท ที่ 1 แห่งอังกฤษ ให้ทำการค้าขายทางตะวันออก พระบรมราชานุญาตเรียกว่า ชาร์เตอร์ ซึ่งจะคงต่ออายุเป็นระยะ ๆ

² Virginia Thompson, Thailand : The New Siam, p. 145.

1. ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 4

โดยทั่วไป การติดต่อกันโดยตรงระหว่างไทยกับบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ* ในระยะแรก ๆ ของสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ ยังมีไม่มาก แต่ก็มีเหตุที่ทำให้เกิดการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษโดยตรงอย่างเป็นทางการในระยะต่อมา นั่นคือ เรื่องการที่บริษัทอังกฤษติดต่อขอเช่าเกาะปีนังจากเจ้าพระยาไทรบุรี**

เมื่อบริษัทอังกฤษได้เข้ามาดำเนินกิจการค้าขายโดยได้จัดเป็นสถานการค้า (Factory) ของบริษัทอังกฤษ ซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่อินเดีย ขึ้นที่ปีนัง โดยได้ทำการเจรจาขอเช่าจากสุลต่านแห่งไทรบุรีในปี พ.ศ. 2329 (ค.ศ. 1786) โดยมีข้อผูกพันทางสัญญาต่อกันว่า บริษัทอังกฤษจะจ่ายเงินทดแทนให้แก่สุลต่านเป็นรายปี ปีละ 30,000 ดอลลาร์¹ และมีข้อแม้ว่าบริษัทจะต้องช่วยคุ้มครองสุลต่านไทรบุรีจากศัตรูทั้งภายในและภายนอก ในเรื่องนี้กับตันฟรานซิส ไลท์ (Francis Light) ได้เสนอเรื่องราวไปยัง เซอร์จอห์น แมคเฟอร์สัน (Sir John Macpherson) ผู้สำเร็จราชการอังกฤษประจำอินเดีย ปรากฏว่าบริษัทไม่ได้ตกลงตามเงื่อนไขของสุลต่าน โดยเฉพาะเกี่ยวกับความช่วยเหลือทางทหาร² เพราะบริษัทไม่ต้องการผูกมัดตนเองในการเป็นผู้อนุรักษ์ของไทรบุรี อันอาจจะนำไปสู่กรณีพิพาทกับไทยและหัวเมืองมลายูอื่น ๆ ที่เป็นศัตรูของไทรบุรี เช่น สะลังงอ โดยเฉพาะไทยซึ่งขณะนั้น

*ต่อไปจะเรียกว่า บริษัทอังกฤษ

** คู่อธิบายความเกี่ยวของระหว่างไทยกับไทรบุรีในภาคผนวก ก.

¹Richard O. Winstedt, A History of Malaya, p. 174.

²R. Fullerton, "Enclosure," The Burney Papers, Vol. I, part 3, p. 523 - 524.

กลับมาอ่านาจเหนือหัวเมืองมลายูอีกครั้งหนึ่ง ทางบริษัทอังกฤษไม่ต้องการให้ผลประโยชน์ทางการค้าของตนกระทบกระเทือน เมื่ออังกฤษเข้าเกาะปีนังจากสุลต่านไทรบุรีแล้ว ในปี พ.ศ. 2330 (ค.ศ. 1783) กับตันฟรานซิส ไลท์ ได้เขียนจดหมายชี้แจงไปยังผู้สำเร็จราชการที่อื่นเกี่ยวกับสุลต่านไทรบุรีที่หากเกรงไทยมาก ถ้าอังกฤษไม่ช่วยเหลือไทรบุรีอาจหันไปขอความช่วยเหลือจากฮอลันดาและฝรั่งเศส ไลท์เสนอว่าควรยึดไทรบุรีเป็นรัฐอารักขาของอังกฤษ¹ แต่รัฐบาลอังกฤษที่อื่นเคียดไม่เห็นด้วย และได้ออกคำสั่งว่า เรื่องการให้การอารักขาสุลต่านไทรบุรีต่อท่านไทยนั้น ผู้สำเร็จราชการอังกฤษได้ตกลงใจคัดค้านการกระทำใด ๆ ก็ตามที่จะนำบริษัทอังกฤษไปสู่สงครามกับบรรดาเจ้าทางตะวันออก² และใน พ.ศ. 2336 รัฐบาลอังกฤษที่อื่นเคียดได้ประกาศอย่างเปิดเผยว่า "ห้ามทำสัญญาพันธมิตรเพื่อการรุกรานและการป้องกันตนเองกับราชาแห่งไทรบุรี"³

บริษัทอังกฤษไม่พยายามยุ่งเกี่ยวกับเหตุการณ์ภายในของแต่ละรัฐ ซึ่งยกเว้นเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความปลอดภัยในกรณีที่มีการบุกรุกอาณาเขต หรือการปราบโจรสลัดในคาบสมุทรมลายู เพื่อความสงบทางคาบชามทะเล และเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของอังกฤษนั่นเอง⁴ เป็นที่น่าสังเกตอย่างหนึ่งว่าความคิดเห็นของผู้ใหญ่ที่อยู่ในระดับบริหารของบริษัทอังกฤษ กับผู้ที่ปฏิบัติงานอยู่ในบริเวณแหลมมลายูมักจะ

¹Wright and Reid, The Malay Peninsula, p. 81.

²Richard O. Winstedt, A History of Malaya, p. 178.

³Sir Frank Swettenham, British Malaya, p. 45.

⁴Richard O. Winstedt, op. cit., p. 63.

ขัดแย้งกัน ฝ่ายผู้บริหารต้องการยึดนโยบายไม่แทรกแซงทางการเมืองกับรัฐต่าง ๆ ในแหลมมลายู แต่ผู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับในแหลมมลายูคือการขยายอิทธิพลและดินแดน อาณานิคมของอังกฤษออกไป และความต้องการของฝ่ายหลังนี้ได้กลายเป็นแรงผลักดันที่สำคัญอันหนึ่งที่ทำให้นโยบายของอังกฤษในภูมิภาคส่วนนี้ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไป จากเดิม กลายเป็นการถือนโยบายแทรกแซงไปในที่สุด ซึ่งจะกล่าวรายละเอียดในตอนต่อไป

ดังกล่าวนี้นี้จะเห็นได้ว่า บันไดขั้นแรกที่นำอังกฤษเข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องกับหัวเมืองมลายู คือ การเข้าเกาะปีนัง จากสุลต่านไทรบุรี ซึ่งทั้งสองต่างก็มีจุดประสงค์ในการที่จะติดต่อซึ่งกันและกัน ฝ่ายบริษัทอังกฤษต้องการขยายการค้าจากอินเดียมาจีน ซึ่งการเดินทางต้องมาทางช่องแคบมะละกาจึงจะสะดวกที่สุด ดังนั้นจึงจำเป็นต้องแสวงหาที่ตั้งสถานีการค้า และที่พักจอดเรือที่ดี สำหรับเติมเสบียงอาหาร เชื้อเพลิง และซ่อมแซมเรือสินค้า รวมทั้งเป็นที่ตั้งฐานทัพเรือเพื่อป้องกัน นานน้ำมลายูและอ่าวเบงกอล¹

ภายหลังการทำสัญญาระหว่างบริษัทอังกฤษกับสุลต่านไทรบุรีแล้ว เหตุการณ์ที่ไทรบุรีสงบอยู่ระยะหนึ่ง ต่อมาเกิดมีแขกสลักข้ามฝั่งไปรบกวานเกาะปีนังเสมอ ๆ ทางบริษัทอังกฤษเข้าใจว่าสุลต่านไทรบุรีเป็นใจอยู่กับพวกสลัก เซอร์ยอร์ช ลีธ (Sir George Leith) ผู้ว่าราชการเกาะปีนัง จึงได้ติดต่อขอเช่าดินแดนบนฝั่งแผ่นดินใหญ่ตรงข้ามเกาะปีนังในปี พ.ศ. 2343 (ค.ศ. 1800) โดยให้ค่าเช่าเพิ่มขึ้นอีกปีละ 4,000 ดอลลาร์ และสัญญาว่าจะไม่ให้ศัตรูของสุลต่านมาหลบซ่อนอยู่ในดินแดนของบริษัทอังกฤษ อีกทั้งจะจ่ายเงินให้แก่สุลต่านปีละ 10,000 ดอลลาร์

¹Richard O. Winstedt, A History of Malaya, p. 174.

ทราบเท่าที่อังกฤษยังอยู่ที่เกาะและกินแคนใหม่ (ซึ่งต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นโปรวินซ์ เวลส์เจย์) แต่สุดท้ายต้องสัญญาว่าถ้าบริษัทจำต้องซื้ออาหารจากไทรบุรี สุดท้ายจะขายให้โดยไม่เก็บภาษี¹

เหตุผลเบื้องหลังการที่บริษัทอังกฤษขอเช่ากินแคนบนฝั่งทะเลของไทรบุรี ตรงข้ามเกาะปีนังนอกจากการรบกวนของพวกแขกสลักแล้ว ยังมีเหตุผลที่สำคัญยิ่งแฝงอยู่ด้วยคือ ความต้องการแหล่งผลิตอาหารให้แก่เกาะปีนัง ซึ่งไม่สามารถจะเลี้ยงตนเองได้ กับคัมพรานซิส ไลท์ เองก็เคยแสดงความวิตกกังวลในเรื่องนี้โดยเกรงว่าถ้าไทยเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับไทรบุรี อังกฤษอาจขาดแคลนเสบียงอาหารได้ ถึงกับเคยเสนอให้บริษัทอังกฤษเช่ายึดครองไทรบุรีเป็นรัฐในอารักขา² กินแคนส่วนที่บริษัทอังกฤษขอเช่าเพิ่มเติมนี้เป็นที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การเพาะปลูกพืชต่าง ๆ โดยเฉพาะข้าวซึ่งจะไขว่บริโภคนในเกาะปีนังได้อย่างเพียงพอ โดยไม่ต้องซื้อจากไทรบุรี นอกจากนี้ยังมีสัตว์ เช่น วัว ควาย เป็นจำนวนมากอีกด้วย ทำให้เกาะปีนังไม่ต้องพึ่งพาอาศัยอาหารจากแผ่นดินใหญ่กับสมุทรหลายอีกต่อไป เป็นอันว่าอังกฤษได้เกาะปีนังเป็นฐานทัพเรือทางตอนเหนือของช่องแคบมะละกาเป็นประโยชน์ในการแข่งขันทางการค้ากับฮอลันดาทางตะวันออก ช่วยในการขยายการค้าไปยังนานาจีนและยังเป็นก้าวแรกที่น่าอังกฤษเข้ามามีอิทธิพลในแหลมมลายู มีบทบาทเกี่ยวข้องกับไทยเกี่ยวกับหัวเมืองมลายู ซึ่งบริษัทอังกฤษทราบว่าหัวเมืองมลายูบางส่วนเป็นของไทย* ดังนั้นในปี พ.ศ. 2364 (ค.ศ. 1821) รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียนจึงให้พระราชกฤษฎีกาเมืองสิงคโปร์มีหนังสือเดินทางเข้ามาถึงเสนาบดีฝ่ายไทยว่าจะแต่งตั้งให้

¹L.A. Mills, British Malaya 1824 - 1867, p. 39

²Wright and Reid, The Malay Peninsula, p. 81.

* คือเมืองไทรบุรี กลันตัน และตรังกานู

จอห์น กรอเฟ็ค* (John Crawford) เป็นผู้มาเจรจากับรัฐบาลเพื่อทำความตกลงในการขอสิทธิที่จะทำการค้าขายในหัวเมืองมลายูเหล่านี้ และขอทำหนังสือสัญญา กับไทย¹

ก่อนหน้านั้นผู้ว่าการเมืองสิงคโปร์ได้ส่งพ่อกาอังกฤษชื่อ จอห์น มอร์แกน² (John Morgan) ในฐานะพ่อกาเอกชนให้มาค้าขายในกรุงเทพฯ แต่จุดประสงค์ก็คือให้มาสืบ รวบรวมข้อมูล และฟังเสียงของฝ่ายรัฐบาลไทยในเรื่องที่จะขอปรับปรุงสัมพันธภาพทางการค้า และได้กลับไปรายงานว่า ตามความเห็นของเขานั้น บริษัทอังกฤษจะทำการค้ากับไทยได้โดยอาศัยสนธิสัญญาอย่างเดียวนั้น³

จุดมุ่งหมายสำคัญที่บริษัทอังกฤษส่งกรอเฟ็ค เป็นผู้เข้ามายังกรุงเทพฯ คือ เรื่องการค้า เนื่องจากต้องการฟื้นฟูการค้าของบริษัทอังกฤษซึ่งได้ตกต่ำลงไปในช่วงเกิดสงครามนโปเลียน และโดยเหตุที่ไทยและเวียดนามนี้เป็นแหล่งที่พ่อค้าฝรั่งต่างชาติ เคยไปมาค้าขายได้กำไรมาก จึงคิดจะกลับทุนบ้างให้มีการค้ากับทั้งสองประเทศนี้อีก ทั้งได้สืบทราบว่าในระยะสองสามปีมานี้ มีเรือฝรั่งชาติต่าง ๆ⁴ เข้ามามากมายถึงในกรุงเทพฯ ฝ่ายไทยก็ค่อนข้างกังวลกำลังต้องการอาวุธที่จะหาศึกกับพม่า บริษัทอังกฤษเห็นเป็นโอกาสที่จะทำไมตรีกับไทย โดยเฉพาะต้องการค้า

*ในพงศาวดาร เรียกว่า การะผัด

¹เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2
หน้า 143.

²Virginia Thompson, Thailand : The New Siam, p. 145.

³Ibid. -

⁴John Crawford, The Crawford Papers, p. 5.

ก็บุกกับเมืองขึ้นของไทยฝ่ายใต้ เช่น เประ ปัตตานี และ ภูเก็ต เป็นต้น¹ แต่บริษัทอังกฤษมีความรังเกียจเกี่ยวกับวิธีการค้าขายของไทยอยู่หลายประการ เช่น เมื่อพ่อค้าชาวต่างชาติ (พ่อค้าอังกฤษ) นำสินค้าเข้ามาขาย รัฐบาลไทยต้องเลือกซื้อสินค้านั้นก่อน เมื่อรัฐบาลไม่ต้องการแล้วจึงจะขายให้ผู้อื่นได้ ส่วนสินค้าบางชนิดที่พ่อค้าชาวต่างชาติ (พ่อค้าอังกฤษ) ต้องการมาก ราษฎรจะขายสินค้าโดยตรงให้ไม่ได้ต้องขายให้แก่รัฐบาล (พระคลังสินค้า) แล้วรัฐบาลถึงจะนำไปขายต่อให้พ่อค้าชาวต่างชาติ เป็นการเอากำไรอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งเป็นรายได้สำคัญของประเทศ นอกจากนี้อัตราภาษีก็ไม่แน่นอนแล้วแต่รัฐบาลจะเรียกเก็บ เป็นต้น บริษัทอังกฤษมีความรังเกียจอยู่ดังนี้ จึงแต่งทูตเข้ามาเพื่อประสงค์จะขอให้ยกเลิก หรือ ลดหย่อนวิธีการดังกล่าว ทั้งจะขอให้คนในบังคับอังกฤษไปมาค้าขายได้โดยสะดวกและมีเสรีภาพในการค้า บริษัทอังกฤษจะยอมให้ขึ้นอัตราค่าปากเรือทดแทนผลประโยชน์ที่รัฐบาลเสียไป แต่ขอให้เก็บรวบรวมเป็นภาษีแท่นขึ้นเดียว²

ส่วนจุดประสงค์ทางการเมืองคือเรื่องเมืองไทรบุรี เนื่องจากไทรบุรีเคยเป็นประเทศราชของไทยมาก่อน และรัฐบาลไทยไม่ยอมปล่อยให้ไทรบุรีเป็นอิสระตามที่เจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) ต้องการ บริษัทอังกฤษซึ่งสนับสนุนเจ้าพระยาไทรบุรีอยู่ต้องการให้เจ้าพระยาไทรบุรีกลับไปครองเมืองไทรบุรีตามเดิม³ เพื่อที่บริษัท

¹สายจิตต์ เหมินทร์ การเสียรัฐไทรบุรี กลับคืน ตรังกานู และปะลิสของ
ไทยให้แก่อังกฤษในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 94.

²John Crawford, Journal of an Embassy to the Courts
of Siam and Cochin-China, p. 589 - 596.

³Ibid. p. 21 - 22, 163.

จะได้มีบังคับเอาผลประโยชน์ต่าง ๆ จากไทรบุรีได้โดยสะดวก* ใน พ.ศ. 2364 (ค.ศ. 1821) เมื่อรัฐบาลไทยแน่ใจว่า เจ้าพระยาไทรบุรีไม่ซื่อสัตย์จึงให้ เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ยกกองทัพหัวเมืองปักษ์ใต้ลงไปตีเมืองไทรบุรี เจ้าพระยาไทรบุรีจึงหนีไปอยู่เกาะป็นัง (เกาะหมาก) บริษัทอังกฤษต้องการส่งทูต มาเจรจากับรัฐบาลไทย เพื่อให้เจ้าพระยาไทรบุรีกลับไปครองเมืองไทรบุรีตามเดิม และขอให้เจ้าพระยานครศรีธรรมราช (น้อย) ลดการรบกวนเจ้าพระยาไทรบุรีลง บาง

ผลการเจรจาครั้งนี้ ครอเฟิต ไม่ประสบผลสำเร็จทั้งทางด้านการค้าและ ทางการเมือง (ปัญหาเมืองไทรบุรี) ทั้งนี้เป็นเพราะว่ารัชกาลที่ 2** ยังไม่ทรง เห็นความสำคัญและความจำเป็นที่จะเปิดประตูการค้ากับประเทศตะวันตก ยิ่งไปกว่า นั้นพระองค์ทรงเห็นว่า การทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีอาจจะก่อให้เกิด ปัญหายุ่งยากเกี่ยวกับกิจการภายในซึ่งเป็นที่ไม่พึงประสงค์อย่างยิ่ง

ในที่สุดปรากฏว่าฝ่ายไทยเพียงแต่ทำหนังสืออนุญาตให้พ่อค้าอังกฤษไปมาค้า ขายตามอย่างธรรมเนียมเดิม¹ และกำหนดเรื่องภาษีเรือเข้ามาค้าขายด้วย เท่านั้น

* ศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับการขอเช่าเกาะป็นังของบริษัทอังกฤษจากเจ้า-พระยาไทรบุรีได้ใน ชาติชาย พณานันท์ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับ ประเทศอังกฤษ และสหรัฐอเมริกา ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1 - 3 : พ.ศ. 2325 - 2394) หน้า 19 - 21, 31 - 35.

** ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2352 - 2367 (ค.ศ. 1809 - 1824)

¹ John Crawford, Journal of an Embassy to the Courts of Siam and Cochin-China, p. 174.

ดังกล่าวนี้นี้จะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษในสมัยรัตนโกสินทร์ ก่อนจะมีการทำสนธิสัญญาฉบับแรกคือ สัญญาเบอร์นี นั้น เริ่มจากการมีความสัมพันธ์ทางการค้ากันก่อน และอาจกล่าวได้ว่าผลประโยชน์ทางการค้าเป็นเหตุจูงใจอันแท้จริงที่ทำให้บริบทอังกฤษจัดตั้งคณะทูตคณะแรกมาเจริญสัมพันธไมตรีกับไทย โดยมี เรื่องการที่ไทยยกทัพไปปราบเมืองไทรบุรี เป็นเหตุจูงใจให้บริบทอังกฤษรีบส่งทูตมาไทย ทั้งนี้เพราะการที่ไทยปราบเมืองไทรบุรีทำให้กระทบกระเทือนต่อปัญหาเสบียงอาหารและการค้าของบริษัทอังกฤษที่เกาะปีนัง อย่างไรก็ตาม การส่งทูตคณะแรกของบริบทอังกฤษมาไทย ก็มีจุดมุ่งหมายสำคัญอยู่ที่การสร้างมิตรภาพอันดีระหว่างไทยกับอังกฤษให้เกิดขึ้น เพื่อเป็นพื้นฐานของการค้าต่อไป และถึงแม้ทูตคณะแรกที่บริษัทอังกฤษส่งมาไทยในคราวนี้จะไม่สามารถเจรจาทำสนธิสัญญาหรือขอให้ไทยเปลี่ยนแปลงแก้ไขกฎเกณฑ์ทางการค้าที่บริษัทอังกฤษเห็นเป็นอุปสรรคได้ทั้งที่บริษัทอังกฤษปรารถนา แต่บริบทอังกฤษก็หมดความกังวลเรื่องเกาะปีนังที่บริษัทอังกฤษครอบครองอยู่ เพราะไทยได้พิจารณาแล้วว่าไม่สมควรที่จะพูดเรื่องนี้ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าฝ่ายไทยเห็นว่าการตกลงขอเช่าเกาะปีนังระหว่างบริบทอังกฤษกับเจ้าพระยาไทรบุรี นั้น ได้กระทำกันเมื่อ พ.ศ. 2329¹ (ค.ศ. 1786) ซึ่งเป็นเวลาก่อนที่เจ้าพระยาไทรบุรี (อับดุลลา โมกุลัมชะ) บิดาของเจ้าพระยาไทรบุรี (ปะแงรัน) จะยอมสวามิภักดิ์ต่อไทยในปีเดียวกันนั้น² ฉะนั้นจึงเท่ากับว่าการตกลงเช่ากันระหว่างบริบทอังกฤษ

¹ ทั่วถักดิ์ ล้อมลิ้ม การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับหัวเมืองประเทศราชมลายูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325 - 2411) หน้า 49.

² พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2 ตอน 2 หน้า 270.

กับเจ้าพระยาไทรบุรี เกิดขึ้นในระหว่างที่เจ้าพระยาไทรบุรียังเป็นอิสระอยู่ ไทย
จึงไม่ควรเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้ ถึงแม้ว่าเจ้าพระยาไทรบุรีจะไ้มายอมขึ้นกับไทย
หลังจากตกลงให้บริษัทอังกฤษเช่าเกาะปีนังไปแล้วก็ตาม ไทยก็ไม่ควรเข้าไปเกี่ยว-
ข้องในเรื่องนี้ด้วย เพราะหากไทยอ้างสิทธิเหนือเกาะปีนังหรือพูดเรื่องเกาะปีนังขึ้น
มาก็คงจะไม่มีอะไรเป็นผลดีแก่ฝ่ายไทยนอกจากจะขัดใจกับบริษัทอังกฤษเท่านั้น ซึ่ง
เป็นเรื่องที่ไม่พึงประสงค์อย่างยิ่งของไทยในเวลานั้น เพราะไทยเพิ่งตั้งตัวได้ใหม่ ๆ
และยังคงหวาดระแวงพม่าอยู่¹ นอกจากนั้นทุกคนแ่แรกนั้นก็สาบรดวงพื้นฐานสัมพันธ์
ภาพระหว่างไทยกับบริษัทอังกฤษไว้ได้พอสมควร

เมื่อกรอเปิดได้รับความล้มเหลวในการเจรจากับไทยในปี พ.ศ. 2365
(ก.ศ. 1822) แล้ว บริษัทอังกฤษก็ไม่ได้ส่งทูตมาเจรจากับไทยอีกเลย จนกระทั่ง
พ.ศ. 2368 (ก.ศ. 1825) บริษัทจึงได้คิดส่งทูตมาเจรจากับไทย เพื่อขอความ
ช่วยเหลือในการทำสงครามกับพม่า และบริษัทอังกฤษต้องการให้ไทยคืนเชลยชาวพม่า
ที่พระยาชุมพรได้เข้าไปกวาดต้อนจากเมืองมะริดกับเมืองตะนาวศรีกลับไปยังภูมิลำเนา
เดิม นอกจากนี้ยังต้องการทำสัญญาทางการค้าและเจรจาเรื่องเมืองไทรบุรีรวมทั้ง
หัวเมืองบลายูอื่น ๆ อีกด้วย² ประจวบกับเวลานั้นไทยเพิ่งเปลี่ยนรัชกาลใหม่ ซึ่ง
อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงท่าทีต่อบริษัทอังกฤษไปในทางดี ดังนั้น ลอร์ด แอมเฮิสต์
(Lord Amherst) ผู้สำเร็จราชการอังกฤษประจำอินเดีย จึงแต่งตั้งให้

¹ชาติชาย พวนานนท์ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศ
อังกฤษและสหรัฐอเมริกาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3 : พ.ศ.
2325 - 2394) หน้า 34.

²ทวีศักดิ์ ลอมลัม ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับหัวเมืองประเทศราช
มลายูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325 - 2411) หน้า 134.

นายร้อยเอก เฮนรี เบอร์นี (Henry Burney) เป็นทูตเชิญอักษรสาส์น และ
เครื่องราชบรรณาการเข้ามาถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ กรุงเทพฯ

จุดมุ่งหมายสำคัญที่บริษัทอังกฤษส่งเบอร์นี เป็นทูตเข้ามายังกรุงเทพฯ ก็คือ
เรื่องทางการเมืองเกี่ยวกับเมืองไทรบุรี ซึ่งนับว่ามีเหตุผลที่สำคัญกว่าทางการค้า
ทั้งนี้พิจารณาได้จากคำสั่งของผู้สำเร็จราชการอังกฤษที่อื่นเคียให้แก่เบอร์นีนั้น เพื่อ
ต้องการกระชับสัมพันธไมตรีสร้างความเข้าใจอันดีกับไทยและให้ไทยร่วมมือกับบริษัท
อังกฤษในสงครามที่บริษัทอังกฤษทำกับพม่า ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญและเห็นเป็น
โอกาสที่จะทำการเจรจาแลกเปลี่ยนดินแดนกับไทย โดยอังกฤษคิดจะเอาเมืองขึ้นของพม่า
ที่อยู่ติดต่อกับดินแดนไทยยกให้ไทย และขอให้ไทยยกเมืองไทรบุรีให้แก่เจ้าพระยา-
ไทรบุรี เพื่อที่อังกฤษจะได้ขยายอิทธิพลเข้าไปในหัวเมืองมลายู¹ ในเรื่องเมือง
ไทรบุรีนี้อังกฤษได้พยายามทำหน้าที่เป็นคนกลางไกล่เกลี่ยในปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่าง
รัฐบาลไทยกับเจ้าพระยาไทรบุรี

ส่วนจุดประสงค์ทางการเมืองการค้านั้น เพื่อขอให้รัฐบาลไทยปรับปรุงกฎเกณฑ์ทาง
การค้าเท่านั้น ภายหลังจากที่พำนักอยู่ในเมืองไทยเป็นเวลานานถึง 9 เดือน
เบอร์นีกໍประสบความสำเร็จในการเจรจากับรัฐบาลไทย ไทยยอมลงนามในสนธิสัญญา
ทางไมตรีและการค้า (สัญญาสุลฎ่าน) เมื่อวันที่ 20 มิถุนายน พ.ศ. 2369²
(ค.ศ. 1826) นับเป็นสนธิสัญญาฉบับแรกที่ไทยทำกับประเทศตะวันตกตามแบบฉบับ

¹ชาติชาย พวนานนท์ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศ
อังกฤษและสหรัฐอเมริกาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3 : พ.ศ.
2325 - 2394) หน้า 47 - 50.

²Walter F. Vella, Siam Under Rama III 1824 - 1851,
p. 120.

ที่กระทำกันอยู่ในปัจจุบัน สนธิสัญญาแยกออกเป็น 2 ฉบับ ฉบับหนึ่งว่าด้วยการเมือง มี 14 มาตรา อีกฉบับหนึ่งว่าด้วยการค้า มี 6 มาตรา^{1*}

การที่เบอร์นสามารถเจรจาเป็นผลสำเร็จนั้นอาจจะเป็นเพราะว่า รัฐบาลไทยได้ศึกษาแล้วว่าสนธิสัญญาดังกล่าวไม่มีข้อผูกมัดหรือเสียเปรียบอังกฤษแก่อย่างใด เป็นสนธิสัญญาที่ปลุกกระแสการตอบโต้ซึ่งกันและกันเป็นส่วนใหญ่ และไทยก็ยังงมมือจับไทยอย่างสมบูรณ์ทุกประการ และมีความได้เปรียบทางการเมืองที่สามารถทำให้อังกฤษรับรองอธิปไตยของไทยเหนือเมืองไทรบุรี โดยมีข้อแลกเปลี่ยนว่าไทยจะไม่เข้าไปขัดขวางการค้าขายของบริษัทอังกฤษในเมืองกลันตัน และตรังกานู สำหรับการค้าภายในประเทศนั้นยังไม่ได้เปิดโอกาสให้อังกฤษเข้ามาประกอบการค้าขายได้อย่างเสรีตามที่อังกฤษต้องการ คือ ต้องเสียภาษีปากเรือตามที่ไทยกำหนด คือ เก็บจากเรือที่บรรทุกสินค้าเข้ามาจำหน่ายในอัคราวาละ 1,700 บาท ถ้าเป็นเรือเปล่าบรรทุกแต่เสบียงเข้ามาหาซื้อสินค้าเก็บอัคราวาละ 1,500 บาท โดยที่ไทยรับรองว่าถ้าเก็บภาษีปากเรือเช่นนั้นแล้ว จะไม่เก็บภาษีอากรอย่างอื่นจากสินค้าอีก

¹ม.ร.ว. แสงโสม เกษมศรี และวิมล พงศ์พิพัฒน์ ประวัติศาสตร์สมัยกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2325 - 2394) หน้า 256.

* ศึกษาเรื่องราวละเอียดเกี่ยวกับสนธิสัญญาระหว่างไทยกับอังกฤษฉบับแรก และข้อสังเกตเกี่ยวกับสนธิสัญญาไทยจาก ชาติชาย ทยานานันท์ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1 - 3 : พ.ศ. 2325 - 2394) หน้า 66 - 71.

เมื่อพิจารณาสนธิสัญญานี้แล้วจะเห็นว่าไทยยังได้เปรียบทางการเมืองที่สามารถทำให้บริษัทอังกฤษรับรองอธิปไตยของไทยเหนือรัฐมลายูทั้งกล่าวมาแล้วได้อย่างเป็นทางการ กล่าวคืออังกฤษยอมรับรองว่ารัฐมลายูทั้งกล่าวเป็นของไทย ขณะที่บริษัทอังกฤษได้ผลประโยชน์ทางการค้า คือ ได้สิทธิค้าขายได้อย่างเสรีในรัฐมลายูทั้งกล่าว และไม่ต้องพะวงในเรื่องภาษีที่หุ้มนิยมอีกต่อไป

อาจกล่าวได้ว่าสนธิสัญญาเบอร์นีฉบับนี้ให้ความยุติธรรมแก่ไทยมากพอสมควร และไทยได้ใช้เป็นแบบฉบับของสัญญาที่ทำกับประเทศตะวันตกที่เข้ามาขอทำสัญญาทางพระราชไมตรีในรัชกาลนี้ด้วยคือ สหรัฐอเมริกา โดยมี เอ็ดมันด์ โรเบิร์ต (Edmund Robert) เป็นทูตเข้ามาทำสนธิสัญญาใน พ.ศ. 2376¹ (ค.ศ. 1833)

สนธิสัญญาเบอร์นีทำให้บริษัทอังกฤษได้รับความพอใจเพียงชั่วระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น ทั้งนี้เพราะว่าบริษัทอังกฤษหวังว่า การค้าของพ่อค้าอังกฤษจะได้รับผลดีขึ้น แต่การนี้ไม่เป็นดังที่คาดหมาย ทั้งนี้เพราะว่าหลังจากที่ได้ทำสนธิสัญญาไปแล้ว ไทยต้องเลิกระบบคลังสินค้าอันเป็นผลให้รัฐบาลไทยต้องขาดรายได้สำคัญของแผ่นดินไป ซึ่งเป็นภาระหนักเกี่ยวกับการคลังของประเทศไทยเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นเพื่อเป็นการทดแทนรายได้ที่ขาดไปของประเทศ จึงได้ใช้ระบบการผูกขาดภาษีขึ้นแทน โดยให้เอกชนรับไปดำเนินการแทนพระคลังสินค้า วิธีการเช่นนี้ช่วยให้พระมหากษัตริย์ไม่ต้องทรงเกี่ยวข้องกับกิจการค้าอีกต่อไป แต่ระบบการผูกขาดภาษีนี้นักคล้ายคลึงกับที่รัฐบาลผูกขาดการค้าอย่างเดิม คือ แทนที่พระมหากษัตริย์และบรรดาขุนนางจะยังคงมีอำนาจทางการค้าไว้อย่างเหนียวแน่น ก็เปลี่ยนแปลงไปให้เอกชนดำเนินการผูกขาดภาษี ซึ่งส่วนมากผูกขาดภาษีก็จะเป็นคนจีนเสียส่วนมาก การผูกขาด

¹ สกีส ชันติวรพงศ์ ความสัมพันธ์ของไทยกับประเทศตะวันตก

ภาษานั้นนับเป็นอุปสรรคต่อการค้าของชาวตะวันตกอีกเช่นกัน . ประกอบกับความรู้สึกส่วนพระองค์ของรัชกาลที่ 3 ที่มีทัศนคติไม่ดีต่ชาวตะวันตกอีกด้วย

ทั้งนั้นในปลายรัชกาลที่ 3 ลอร์ด ปาล์ม เมอสตัน (Lord Palmerston) รัฐมนตรีต่างประเทศอังกฤษ ได้ส่ง เซอร์ เจมส์ บรูก (Sir James Brook) เขามาเจรจาขอแก้ไขสนธิสัญญาใหม่กับรัฐบาลไทย เป็นต้นว่า การค้าโดยเสรีและสิทธิพิเศษทางการเมือง* นับว่าเป็นการเรียกร้องที่มากและโหดเกินไปสำหรับรัฐบาลไทยในขณะนั้น และการที่รัชกาลที่ 3 กับเสนาบดีอีกหลายท่านไม่ต้องการที่จะทำสัญญากับอังกฤษใหม่** ประจวบกับในเวลานั้นรัชกาลที่ 3 ทรงพระชรามาก และทรงพระประชวรหนักก็เลยจะสวรรคต

*ศึกษาเรื่องราวละเอียดเกี่ยวกับการทูตอังกฤษเข้ามาขอแก้ไขสนธิสัญญากับไทยในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้ใน ชาติชาย พณานนท์ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1 - 3 : พ.ศ. 2325 - 2394) หน้า 123 - 149.

**รายละเอียดการเจรจาระหว่าง เซอร์ เจมส์ บรูก กับ เสนาบดีไทยปรากฏใน ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 62 หน้า 74 - 210.

เมื่อรัชกาลที่ 3 เสด็จสวรรคตแล้ว ผู้ที่จะได้ครองราชสมบัติก็จะเป็น เจ้าฟ้ามงกุฎอย่างแน่นอน เพราะชาวตะวันตกมีทัศนะว่า พระองค์ทรงเป็นรัชทายาท ที่ถูกต้องตามกฎหมายเทียบราวอยู่แต่เดิมดังกล่าว ฉะนั้นอังกฤษก็ควรจะรอจนกว่าเจ้า ฟ้ามงกุฎจะได้ขึ้นครองราชย์เสียก่อน จึงค่อยส่งทูตมาเจรจาด้วยใหม่¹ ดังนั้นเมื่อ บรุต ออกจากประเทศไทยจึงไม่ได้เข้าเฝ้าพระองค์

ถึงแม้ว่าอังกฤษได้ส่งทูตมากรุงเทพฯ ถึง 3 ครั้ง* แล้วก็ตาม แต่พอคำ อังกฤษก็ยังไม่ได้สิ่งที่ตนต้องการ จึงคิดที่จะใช้นโยบายโดยใช้กำลังรบเข้าบีบบังคับ ให้รัฐบาลไทยยอมทำสนธิสัญญาในรูปแบบที่ฝ่ายอังกฤษต้องการ เมื่อรัชกาลที่ 3 เสด็จ สวรรคต และเจ้าฟ้ามงกุฎได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติสืบต่อมาใน พ.ศ. 2394 (ค.ศ. 1851) นโยบายใช้กำลังคุกคามประเทศไทยของอังกฤษจึงพลอยเปลี่ยนแปลง ไปด้วย เพราะเป็นที่เลื่องลือว่ารัชกาลที่ 4 ทรงเป็นกษัตริย์ของประเทศทางตะวันออก ซึ่งนิยมการสมาคมกับชาวตะวันตก ทรงศึกษาภาษาอังกฤษจนแตกฉาน รัฐบาลอังกฤษ

¹วอลเตอร์ เอฟ. เวลลา แผ่นดินพระนั่งเกล้าฯ นิจ ทองโสภิต (แปล) หน้า 261 - 262.

ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2364 (ค.ศ. 1821) ข้าหลวงใหญ่แห่งเบงกอล ส่ง จอห์น คราวเฟิร์ด (John Crawford) เข้ามาเจรจาทำสนธิสัญญา แต่ไม่สำเร็จ

ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2369 (ค.ศ. 1826) ข้าหลวงใหญ่แห่งเบงกอล ส่ง รอยเอก เฮนรี เบอร์นีย์ (Captain Henry Burney) เข้ามาเจรจาทำสนธิ- สัญญากับไทย เป็นผลสำเร็จ

ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2392 (ค.ศ. 1849) รัฐมนตรีกระทรวงต่างประเทศ อังกฤษ ส่ง เซอร์ เจมส์ บรูก (Sir James Brooke) เข้ามาเจรจาขอแก้ไข สนธิสัญญากับแรกที่ไคหัววี่ แต่ไม่สำเร็จ

ครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 เป็นทูตจากบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ

จึงกิดที่จะส่งทูตเข้ามาเจรจาขอแก้ไขสนธิสัญญาใหม่กับรัฐบาลไทยอีกครั้งหนึ่งโดยสันติวิธี จึงถามหาว่าการเจรจากรังนี้ยังล้มเหลวอีกอังกฤษจะใช้นโยบาย "เรือปืน" (Gun-boat Policy) บินบังคับไทยทันที¹

การทำสนธิสัญญากับอังกฤษใน พ.ศ. 2398 (ค.ศ. 1855) ในสมัยรัชกาลที่ 4 รัชกาลที่ 4 ทรงเป็นกษัตริย์ที่สนพระทัยในวิทยาการต่าง ๆ ความก้าวหน้าของชาวตะวันตก ตลอดจนความผันแปรทางการเมืองในประเทศเพื่อนบ้านของไทย พระองค์จึงทรงเข้าพระทัยในสาเหตุของความวิบัติจนถึงขั้นสูญเสียเอกราช และอธิปไตยของประเทศเหล่านั้น ว่าสืบเนื่องมาจากการปฏิเสธอำนาจของชาติตะวันตกและทำการแข็งขืนถึงกันต่าง ๆ ตัวอย่างความหายนะของประเทศพม่า และญวนนั้น ทำให้พระองค์ทรงเห็นว่าถึงเวลาแล้วที่รัฐบาลไทยควรจะละจากประเทศและความยึดมั่นเก่า ๆ โดยยอมผ่อนปรนให้ประเทศตะวันตก ทั้งนี้รัฐบาลไทยต้องเปลี่ยนนโยบายของตนทั้งในด้านการเมืองและการพาณิชย์ เพื่อให้สอดคล้องกับข้อเรียกร้องของมหาอำนาจตะวันตก ดังนั้นเมื่อรัฐบาลอังกฤษทราบกติกาศึกษาเกี่ยวกับพระราชอำนาจและพระราชนิยมส่วนพระองค์แล้ว จึงได้มอบหมายให้ เซอร์ จอห์น บาวริง (Sir John Bowring) ผู้สำเร็จราชการเมืองฮ่องกง เป็นทูตเดินทางเข้ามาเจรจาขอทำสนธิสัญญากับไทยใหม่ โดยได้รับแต่งตั้งให้เป็นราชทูตจากพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษขณะนั้นคือ สมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรีย โดยมีพระราชสาส์นจากพระองค์โดยเฉพาะ จึงนับว่าเป็นทูตที่มีเกียรติภูมิสูงกว่าทูตอังกฤษคนก่อนที่เคยเข้ามาเจรจา

¹Sir John Bowring, The Kingdom and People of Siam
Vol. II, p. 211 - 212.

รัชกาลที่ 4 ได้เสด็จออกให้ราชทูตเข้าเฝ้า ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย¹ เมื่อวันที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2398 (ค.ศ. 1855) และโดยเหตุที่พระองค์ทรงตระหนักถึงภัยที่อาจจะเกิดจากการหลีกเลี่ยงการทาสสนธิสัญญาครั้งนี้ จึงโปรดให้การต้อนรับ เซอร์ จอห์น บาวริง อย่างสมเกียรติตามโบราณราชประเพณี เหมือนกับเมื่อครั้งที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชโปรดให้รับคณะทูตฝรั่งเศส และโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งคณะผู้แทนไทยในการเจรจาแก้ไขสัญญาเบอรินกับฝ่ายอังกฤษ² ประกอบกับการที่พระองค์ได้มีโอกาสติดต่อกับใกล้ชิดสนิทสนมกับ เซอร์ จอห์น บาวริง (Sir John Bowring) มาก่อน³ จึงก่อให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกันอันนำไปสู่การเจรจาสันติยอม คือ การลงนามในสนธิสัญญาเมื่อวันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2398 (ค.ศ. 1855) เป็นสนธิสัญญาทางไมตรีและพาณิชย์ (Treaty of Friendship and Commerce) ซึ่งมี 12 มาตรา กับข้อตกลงทางการค้าอีก 6 มาตรา พิถีพิถันสินค้าอีก 3 มาตรา รวมเป็น 21 มาตรา ได้ทำการแลกเปลี่ยนสัตยาบันกันเมื่อวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2399 (ค.ศ. 1856) โดย เซอร์ แฮร์รี พาร์กส์ (Sir Harry S. Parkes) เป็นผู้นำสนธิสัญญามาเปลี่ยนพร้อมทั้งขอทำข้อตกลงเพิ่มเติม

¹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 เล่ม 1 หน้า 131.

² ก. หน้า 131 - 132.

³ Manich Jumsai, King Mongkut and Sir John Bowring, p. 31.

อันเป็นเหตุที่แรงสนธิสัญญาที่เบอร์นีได้ทำไว้ว่ามาตราใดบ้างที่ยังคงใช้อยู่ และมาตราใดบ้างที่ถูกยกเลิกโดยสนธิสัญญาใหม่ที เซอร์ จอห์น บาวริง (Sir John Bowring) ทำ ก็เป็นการอธิบายความในสัญญาบาวริงบางมาตราให้ชัดเจน*

เป็นที่น่าสังเกตว่าเหตุใด เซอร์ จอห์น บาวริง (Sir John Bowring) จึงเพิ่งได้รับการแต่งตั้งให้เป็นราชทูตจากพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษ เขามาเจรจาขอทำสนธิสัญญากับไทยในปี พ.ศ. 2398 (ค.ศ. 1855) ซึ่งเมื่อพิจารณาจากการกลับออกไปของ เซอร์ เจมส์ บรูก (Sir James Brooke) แล้วจะพบว่าตั้งแต่ระยะเวลาทางกันถึง 4 ปี คือ เซอร์ เจมส์ บรูก ออกจากไทยไปในปี พ.ศ. 2394 (ค.ศ. 1851) ที่เป็นเช่นนั้นอาจจะเป็นเพราะว่านโยบายการค้าของประเทศอังกฤษมิได้มุ่งจุดสนใจอยู่ที่ประเทศไทยเท่าใดนัก¹ เพียงแต่ถือว่าประเทศไทยเป็นดินแดนหนึ่งในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เท่านั้น อังกฤษมิได้คิดที่จะมุ่งหวังผลประโยชน์เท่าใดนัก แต่เมื่อความจำเป็นบีบบังคับให้อังกฤษต้องนึกดินแดนติดกับราชอาณาจักรสยามไทย

* สัญญาบาวริง - ปาร์คส์ ไดโน กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงต่างประเทศ สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศ และองค์การระหว่างประเทศ เล่ม 1

¹Neon Snidvongs, The Development of Siam Relations with Britain and France in the reign of King Mongkut, 1851-1868, Vol. I. p. 259 - 270.

ทั้งทางทิศตะวันตกและทางใต้ของไทย* จึงทำให้อังกฤษคิดว่าควรที่จะให้ไทยไว้เป็น
ไมตรีต่อกันจะดีกว่าและจะเป็นผลประโยชน์ต่ออังกฤษในการจะติดต่อกับจีนได้โดยสะดวก
นโยบายการค้ากับจีนของอังกฤษนี้มีมานานแล้วตั้งแต่ครั้งบริษัทอินเดียตะวันออกของ
อังกฤษขยายอิทธิพลมาทำการค้าขายในแหลมมลายู ก็เพื่อการติดต่อกับจีนนั่นเอง
โดยจะอาศัยเส้นทางแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นทางนำไปสู่การค้า สินค้า
สำคัญที่บริษัทอังกฤษต้องการจากจีนมากคือ ชาจีน การค้าใบชาจีนทำให้รัฐบาลอังกฤษ
ที่กรุงลอนดอนมีรายได้สูงจากการค้าใบชาจีน¹ เพราะฉะนั้นการค้าขายกับจีนจึงกลายเป็น
สิ่งที่สำคัญที่สุด นับเป็นดินแดนที่มีคุณค่ายิ่งทางการค้าขายทางตะวันออก ทั้งได้
กล่าวมาแล้ว

โดยเนื้อหาของสนธิสัญญานี้ ถ้าพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่าไทยตกเป็นฝ่าย
เสียเปรียบ ขอเสียเปรียบดังกล่าวได้กลายมาเป็นปัญหาเรื้อรังของประเทศที่สร้าง
ความยากลำบากให้แก่ประเทศไทยในด้านการเศรษฐกิจ การเมือง และการปกครอง ซึ่ง
ปัญหาเหล่านี้จะปรากฏขึ้นเด่นชัดในสมัยรัชกาลที่ 5 ดังจะกล่าวในตอน 2 ต่อไป

แต่ถ้าพิจารณาถึงสภาพของประเทศไทยในการทำสนธิสัญญากับอังกฤษครั้งนี้
ในสมัยรัชกาลที่ 4 นั้น พ่อค้าชาวต่างประเทศยังคงเข้ามาค้าขายกันน้อย ยังไม่

* อังกฤษทำสงครามกับพม่าถึง 2 ครั้งแล้ว ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2369
(ค.ศ. 1826) อังกฤษได้ครอบครองแคว้นอูราชันและตะนาวศรี ครั้งที่ 2 พ.ศ.
2395 (ค.ศ. 1852) อังกฤษได้พม่าตอนล่าง ส่วนทางใต้ อังกฤษกำลังมีอิทธิพลใน
มลายู.

¹ ประชุมพร กงทน, "ความสนใจในการค้าแถบเอเชียตะวันออกเฉียง
อังกฤษและการจัดตั้งนิคมที่เกาะปีนังและสิงคโปร์," วารสารประวัติศาสตร์,
ปีที่ 1 เล่มที่ 2 : 47 พฤษภาคม - สิงหาคม 2519.

มากนักเพราะฉะนั้นปัญหาต่าง ๆ เช่น กรณีคนในบังคับ ก็ยังไม่เกิดขึ้น รัชกาลที่ 4 อาจจะทรงพิจารณาว่าข้อเสนอต่าง ๆ ที่รัฐบาลอังกฤษเสนอนั้น ไม่ก่อให้เกิดไทยเสียเปรียบอย่างมากมายอะไร แต่เนื่องจากว่าเนื้อหาของสนธิสัญญานี้ไม่ได้กำหนดอายุสัญญา เพราะฉะนั้นจึงเป็นความลำบากแก่รัฐบาลไทยในสมัยต่อมาในการดำเนินการติดต่อกับรัฐบาลอังกฤษ เพราะปรากฏว่าเมื่อสิ้นรัชกาลที่ 4 แล้ว มีชาวอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษที่เป็นชนชาติเอเชียด้วยกัน เข้ามายู่ในเมืองไทยกันมาก และยังอยู่ในความคุ้มครองและใช้กฎหมายของศาลอังกฤษด้วย ทำให้ไทยต้องเสียสิทธิสภาพนอกอาณาเขตไปนั้น และไม่สามารรถดำเนินการแก้ไขได้อย่างเร็วนัก ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้เป็นผลที่เกิดขึ้นภายหลังจากที่สิ้นรัชกาลที่ 4 แล้ว เพราะฉะนั้นในสมัยรัชกาลที่ 5 พระองค์จึงทรงพยายามที่จะเจรจาแก้ไขข้อผูกมัดต่าง ๆ กับรัฐบาลอังกฤษ โดยความพยายามอย่างที่สุดในเวลาต่อมา*

เนื้อหาของสนธิสัญญานี้ ก็น่าจะมองในสภาพที่เป็นการเสียเปรียบอย่างมากถึงในกรณี

1. เรื่องกำหนดอายุของสนธิสัญญา การที่สนธิสัญญาดังนี้ไม่จำกัดเวลาในการไว้จึงเป็นข้อเสียเปรียบเป็นอย่างมาก ความเดือดร้อนที่ไทยได้รับจึงไม่สามารถกำหนดว่าจะสิ้นสุดลงเมื่อใด จึงทำให้ลำบากแก่การเจรจาแก้ไขข้อผูกมัด แต่รัฐบาลไทยก็ได้พยายามค้นหานหาทางที่จะขอแก้ไขสนธิสัญญาดังกล่าวอยู่ตลอดเวลา

* ศึกษาเรื่องนี้อย่างละเอียดได้ใน ทรงศรี อางอรุณ การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศมหาอำนาจในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.

2. คนอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษได้รับอนุญาตให้ทำการค้าได้อย่างเสรี โดยไทยต้องยกเลิกระบบการค้าผูกขาดของพระคลังสินค้า ในข้อนี้ทำให้รัฐบาลไทยไม่มีสิทธิที่จะควบคุมการค้าได้อย่างแน่นอน

3. การยกเลิกระบบการเก็บภาษีสินค้าจากวิธีวัดความกว้างของปากเรือ แล้วเสียค่าปากเรือตามอัตราที่รัฐบาลไทยกำหนด เช่น เก็บวาละ 1,700 บาท สำหรับเรือที่บรรทุกสินค้าเข้ามา และวาระ 1,500 บาท สำหรับเรือเปล่าที่เข้ามา หารือสินค้าไปจากประเทศไทย ซึ่งอัตราดังกล่าวอาจมีการเปลี่ยนแปลงเก็บมากหรือน้อยกว่านี้ได้ตามความพอใจของรัฐบาล ชาติใดที่เคยสนทนากฎหมายเนื่องจากได้ติดต่อกาขายกันมานาน ก็อาจได้รับการลดหย่อนเป็นพิเศษ เช่น ชาวจีน เป็นต้น ซึ่งอังกฤษเห็นว่าไม่ยุติธรรม จึงเรียกร้องให้มีการเก็บภาษีศุลกากรในอัตราที่แน่นอน ทั่วตัว คือเก็บภาษีสินค้าเข้าได้ไม่เกิน ร้อยละ 3 และเก็บภาษีสินค้าออกได้ตามอัตราที่กำหนดไว้เท่านั้น เป็นต้น

4. เรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ในกรณีชาวต่างประเทศที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทยกระทำความผิดไม่ต้องขึ้นศาลไทย หรือใช้กฎหมายไทยพิจารณาคดีความ (แต่จะขึ้นศาลกงสุลของประเทศที่ผู้กระทำความผิดนั้น ๆ เป็นคนใดบังคับ) - อันก่อให้เกิดปัญหา "คนในบังคับต่างประเทศ" ในสมัยต่อมา นับเป็นครั้งแรกที่ไทยสมัยรัตนโกสินทร์ ต้องเสียสิทธิดังกล่าวให้แกต่างประเทศ เพราะสนธิสัญญาที่ทำกับประเทศต่าง ๆ ก่อนหน้านั้น แม้แต่สนธิสัญญาเบอร์นี พ.ศ. 2369 (ค.ศ. 1826) ก็ไม่เคยระบุถึงอำนาจศาลกงสุลในประเทศไทยเลย ทำให้ไทยต้องประสบความยุ่งยากในสมัยต่อมา เนื่องจากมีคนในบังคับต่างประเทศเพิ่มมากขึ้น และมักเรียกร้องสิทธิต่าง ๆ จนกลายเป็นปัญหาทางการเมืองในสมัยต่อมา ดังจะกล่าวในตอนต่อไป

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาถึงสาระของสนธิสัญญาดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า คนรุ่นต่อมามองในสภาพที่ไทยเสียเปรียบอังกฤษอย่างมากทั้งทางด้านการเมืองและทางด้านการเศรษฐกิจนั้น แต่ถ้ามองกันโดยทองแท้โดยพยายามเข้าใจถึงสภาพอัน

แท้จริงของประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 4 แล้ว จะเห็นได้ว่านโยบายของรัชกาลที่ 4 ในการตกลงตามเนื้อหาของสนธิสัญญานี้เป็นการถูกต้องแล้ว เพราะพอลูกค้าต่างประเทศในขณะนั้นก็มีไม่มาก ปัญหาต่าง ๆ ทั้งทางการเมืองและทางเศรษฐกิจก็ยังไม่เกิดเกิดขึ้นจนถึงกับที่พระองค์ทรงเห็นว่าเป็นการเสียเปรียบ

สำหรับในเรื่องทางเศรษฐกิจนั้น พระองค์ทรงพิจารณาว่าการเก็บภาษีขาเข้าร้อยละ 3 นั้น ก็เป็นการเหมาะสมแล้วในสภาพของการค้าขายกับต่างประเทศในขณะนั้นที่การค้าขายกับต่างประเทศยังไม่มากเหมือนในสมัยต่อมา ซึ่งในที่สุดปัญหาต่าง ๆ จึงกล่าวได้ถูกกำหนดขึ้นเพื่อจะทำการแก้ไขดังที่กล่าวมาแล้ว

การทำสนธิสัญญาทางไมตรีและพาณิชย์กับอังกฤษในปี พ.ศ. 2398 (ค.ศ. 1855) นี้ นับเป็นการเปลี่ยนแปลงนโยบายต่างประเทศที่สำคัญของไทยจากการที่มีท่าทีที่ไม่เต็มใจ ที่จะติดต่อกับประเทศตะวันตกจนเกือบจะเป็นการยืนนโยบายอยู่โดดเดี่ยวในรัชกาลก่อน ๆ มาดำเนินนโยบายให้ความร่วมมือ (Accommodation) กับประเทศตะวันตกมากขึ้นนั้นอาจพิจารณาได้ว่า เนื่องจากรัฐบาลไทยขณะนั้นยอมรับสภาพความเป็นจริงในทางการเมืองขณะนั้น โดยไม่มีทางเลือกที่จะกระทำโดยวิธีอื่น เพราะสภาพการเมืองภายในที่มีความอ่อนแอ และคอยความเจริญ ประกอบกับรัฐบาลมองไม่เห็นความสำคัญของสนธิสัญญาว่าจะมีผลอย่างไรในระยะเวลาดูมาจึงต้องตกลงทำสนธิสัญญาดวย

เหตุที่รัชกาลที่ 4 ทรงยินยอมทำสนธิสัญญาดังกล่าวกับอังกฤษนี้ จะสังเกตได้ว่ารัฐบาลไทยพยายามสนองตอบความจำเป็นทางการเมืองเป็นสำคัญมากกว่า รัฐบาลไทยไม่ได้เป็นฝ่ายรีบร้อนที่จะดำเนินการทำสนธิสัญญานี้เลย

2. สภาพทางการเมืองของความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษสมัยรัชกาลที่ 5

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติต่อจากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เป็นระยะที่ไทยต้องเผชิญกับการคุกคามจากการแพร่ขยายของลัทธิจักรวรรดินิยมอย่างเต็มที่ โดยเฉพาะอิทธิพลของอังกฤษนั้นขยายเข้าใกล้ดินแดนไทยทุกที ทั้งนี้เป็นเพราะว่าในรัชสมัยของพระองค์นี้เองที่พม่าทั้งประเทศรวมทั้งไทยใหญ่ (รัฐฉาน) ตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษอย่างสมบูรณ์ใน พ.ศ. 2428 (ค.ศ. 1885) และกำลังขยายอิทธิพลในรัฐต่าง ๆ ในแหลมมลายู นอกจากนี้ไทยยังต้องเผชิญกับการคุกคามของฝรั่งเศสซึ่งได้ขยายอิทธิพลในแถบอินโดจีนและไคยวนทั้งประเทศเป็นอาณานิคมใน พ.ศ. 2427 (ค.ศ. 1884) ดังนั้นจะเห็นได้จากสภาพทางการเมืองของความสัมพันธระหว่างไทยกับอังกฤษในสมัยรัชกาลที่ 5 นี้ว่า พระองค์ทรงพยายามที่จะดำเนินนโยบายทางการเมืองโดยสุขุมรอบคอบ เพื่อที่จะไม่ให้มหาอำนาจตะวันตกทั้งหลายโดยเฉพาะอังกฤษและฝรั่งเศสบีบบังคับและใช้กำลังสงครามกับไทยเหมือนกับที่เคยปฏิบัติต่อพม่าและฉวนมาแล้ว

2.1 การขยายอำนาจและอิทธิพลของประเทศจักรวรรดินิยมตะวันตกมาสู่ไทยปลายรัชกาลที่ 4 ถึงต้นรัชกาลที่ 5

ปลายศตวรรษที่ 18 ถึงศตวรรษที่ 19 เป็นระยะเวลาที่ลัทธิจักรวรรดินิยมได้แผ่ขยายอิทธิพลครอบคลุมไปยังดินแดนต่าง ๆ ทั่วโลก ประเทศมหาอำนาจที่มีอำนาจมากที่สุดในขณะนั้นคือ อังกฤษ และฝรั่งเศส ซึ่งมีอาณานิคมอยู่แทบจะทั่วโลกหลายประเทศในทวีปเอเชียใต้ออสเตรเลียเอกราชของตน โดยตกเป็นอาณานิคมของประเทศทั้งสองและนอกจากนั้นเยอรมันนี และรัสเซีย ก็แข่งขันกันแสวงหาอาณานิคมกับอังกฤษและฝรั่งเศส โดยเริ่มแสดงท่าทีว่าต้องการมีบทบาทและผลประโยชน์ในดินแดนอื่นนอกยุโรป ประเทศที่มีมหาอำนาจตะวันตกได้เข้าไปแสวงหาผลประโยชน์และ

แข่งขันอำนาจกันอย่างจริงจัง คือ จีน ซึ่งปิดประตูไขยอมคบค้าและรับรู้อำนาจของชาวตะวันตกจนเป็นเหตุให้เกิดสงครามกับอังกฤษและฝรั่งเศสจนต้องสูญเสียเมืองท่าสำคัญ ตลอดจนผลประโยชน์มากมายให้แก่ต่างชาติ รวมทั้งเป็นสาเหตุให้เกิดวิธีปฏิบัติซึ่งมหาอำนาจตะวันตกได้นำมาใช้กับชาติในทวีปเอเชีย นั่นคือ การปฏิบัติของชาติที่ได้รับอนุเคราะห์ยิ่ง และอำนาจสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของกอลกงสุล¹ ซึ่งนับว่าเป็นข้อเสียเปรียบและเป็นปัญหาต่อประเทศต่าง ๆ ในเอเชียที่จำต้องยอม ประเทศไทยก็เป็นประเทศหนึ่งที่จะต้องยอมต่อวิธีปฏิบัติเช่นนั้น เพราะสนธิสัญญาบาวริงที่รัฐบาลไทยทำไว้กับรัฐบาลอังกฤษในสมัยรัชกาลที่ 4 นั้นได้กลายเป็นแบบอย่างของสนธิสัญญาที่รัฐบาลไทยจะต้องทำกับประเทศทางตะวันตกอีก เช่น สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส เคนมาร์ค โปรตุเกส เนเธอร์แลนด์ ปรัสเซีย* สวีเดน นอร์เวย์ เบลเยียม และอิตาลี² ทำให้รัฐบาลไทยต้องตกอยู่ในภาวะที่เสียเปรียบมาก แต่ก็ถือว่าอยู่ในฐานะที่ดีกว่าพม่าและญวนที่ต้องสูญเสียดินแดนทั้งประเทศให้แก่อังกฤษและฝรั่งเศส

ทางแหลมมลายูนั้น อังกฤษได้เริ่มขยายอิทธิพลเข้ามาครอบคลุมนดินแดนแถบนี้ตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 18 ซึ่งก่อนหน้านี้อังกฤษมีความสนใจในดินแดนแถบนี้มาก่อน แต่ยังไม่ไถ่ถอนนโยบายอย่างจริงจัง จนถึงปลายศตวรรษที่ 18 ถึงคืบคืบถึงตน

¹G.R. Hudson, The Far East in World Politics, p. 17.

*ในนามของสหภาพตุลกากร และพานิชย์เยอรมัน

²ราตรี วาณิชลักษณ์ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเยอรมันตั้งแต่ พ.ศ.

ศตวรรษที่ 19¹ อังกฤษก็เริ่มดำเนินนโยบายแอทธิพลเข้าไปในมลายู ทั้งนี้โดยมี พอการวาวอังกฤษเป็นตัวการสำคัญในการเร่งเร้าให้รัฐบาลอังกฤษที่อื่น เคียและกรุง ลอนดอนดำเนินการแทรกแซงและควบคุมดินแดนในแถบนี้ ทั้งนี้รวมถึงความต้องการ ที่จะให้รัฐบาลของตนใช้วิธีการบีบบังคับรัฐบาลไทยให้ยอมตกลงในข้อตกลงเพื่อแก้ ปัญหาการพิพาทบางประการในรัฐเหล่านี้ คือ ไทรบุรี ปะหัง และตรังกานู แต่ ก็ไม่ได้รับความสนใจจากรัฐบาลอังกฤษตามที่พอล้างอังกฤษเหล่านั้นเรียกร้อง

ทางด้านการฝรั่งเศสนั้นได้ดำเนินการคุกคามไทยมากกว่าอังกฤษโดยหลังจากที่ ได้คืนแดนส่วนล่างของญวนไว้ในอำนาจแล้ว* ก็หันความสนใจมายังเขมรโดยอ้าง ว่าเขมรเคยเป็นเมืองขึ้นของญวนมาก่อน ดังนั้นเมื่อญวนตกเป็นของฝรั่งเศสเขมร จึงควรเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสด้วย ฝ่ายไทยก็อ้างสิทธิในการเป็นเจ้าของประเทศ ราชเหนือเขมรเช่นกัน โดยถือว่าเขมรเป็นเมืองขึ้นที่มีความสนิทสนมใกล้ชิดกับไทย มากกว่าญวน ดังจะเห็นได้จากการที่กษัตริย์เขมรเคยถวายเครื่องราชบรรณาการ ให้แก่ไทยปีละครั้ง แต่ถวายให้กษัตริย์ญวนเพียง 3 ปีต่อ 1 ครั้งเท่านั้น² แต่ถึง

¹ สมใจ ไพโรจน์ธีรวิทย์ บทบาทของประเทมหาอำนาจตะวันตกในการ สร้างทางรถไฟของประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 14.

* ญวนตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ. 2405 (ค.ศ. 1862) และ ต้องทำสัญญาสันติภาพกับฝรั่งเศส ยก 3 มณฑลตะวันออกทางญวนใต้ (Cochin China) ให้ฝรั่งเศสพร้อมทั้งเปิดเมืองท่าค้าขายอีกหลายเมือง

² ก. หน้า 15.

กระนั้น ฝรั่งเศสก็ยังไม่ละความพยายามที่จะเรียกร้องสิทธิเหนือดินแดนเขมรส่วนนอก* โดยใช้วิธีทั้งทางการทูตและการเมือง ตลอดจนใช้กำลังทหารของฝรั่งเศสบีบบังกับ นักองนโรคมจนในที่สุดทำให้พระองค์ยกมหาสัตตญาอยู่ภายใต้การปกครองของฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม พ.ศ. 2406¹ (ค.ศ. 1863) และในปลายรัชกาลที่ 4 คือ ใน พ.ศ. 2410 (ค.ศ. 1867) รัฐบาลไทยก็จำต้องทำสัตตญาแก่เขมรให้แก่ฝรั่งเศส** โดยที่ฝรั่งเศสยอมรับว่ารัฐบาลไทยมีสิทธิเหนือดินแดนในเสียมราฐ พระตะบอง และ ศรีโสภณ นับเป็นคลื่นของการคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตกที่รุนแรงที่สุดก็มาถึง แดมเอเซียตะวันออกเฉียงใต้

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ตั้งแต่ต้นรัชกาลที่ 4 แล้วที่ไทยต้องเผชิญหน้ากับลัทธิ จักรวรรดินิยม และเมื่อถึงปลายรัชกาลของพระองค์ ภาวะการฉวยฉวยของไทย ก็อยู่ในสภาพที่หน้าเกรงกลัวต่อภัยของลัทธิจักรวรรดินิยมมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการที่ อังกฤษได้มีพรมแดนติดต่อกับไทยทางด่านตะวันตก และการเปลี่ยนแปลงนโยบายของ อังกฤษในแหลมมลายูอันเนื่องมาจากการที่ไทยยอมตกลงเซ็นสัตตญาับฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2410 (ค.ศ. 1867) และยกดินแดนเขมรส่วนนอกให้ฝรั่งเศสไป จึงทำให้ อังกฤษต้องเปลี่ยนแปลงนโยบายเดิมของตนและขยายอิทธิพลเข้ามาทางใต้ของไทย มากขึ้น ส่วนฝรั่งเศสนั้นแม้จะได้เขมรส่วนนอกไปแล้ว ก็ยังไม่มีท่าทีว่าจะหยุดการ

* คือ ดินแดนที่เป็นประเทศกับพม่าทั้งประเทศ ยกเว้น เสียมราฐ, พระตะบอง, ศรีโสภณ จึงเรียกว่า เขมรส่วนใน

¹Rong Syamananda, A History of Thailand, p. 123

** คือ ดินแดนเขมรส่วนนอก และ เกาะอีก 6 เกาะ รวมเนื้อที่ 124,000 ตารางกิโลเมตร

คุกคามพรมแดนด้านตะวันออกของไทยเพื่อขยายอำนาจของตนเข้ามา และก้าวต่อไปของฝรั่งเศสคือ ความสนใจในดินแดนลาวซึ่งขณะนั้นเป็นประเทศราชที่มีความใกล้ชิดไทยมาก เนื่องจากลาวเป็นประเทศที่มีแม่น้ำโขงไหลผ่าน ซึ่งจากการสำรวจของนักสำรวจและพ่อค้าฝรั่งเศสได้เล็งเห็นว่าแม่น้ำสายนี้เป็นเส้นโลหิตใหญ่ที่สำคัญต่อการพาณิชย์ของอินโดจีนตลอดจนของจีนใต้ แต่ขณะนั้นฝรั่งเศสยังไม่ได้ดำเนินการรุนแรงจนถึงขั้นบีบบังคับให้รัฐบาลไทยเพิกถอนสิทธิในดินแดนลาว จนถึงสิ้นรัชกาลที่ 4 เมื่อ พ.ศ. 2411 (ค.ศ. 2868)

เมื่อรัชกาลที่ 5 ได้เสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติต่อมาในขณะนั้นสถานการณ์รอบประเทศยังอยู่ในระยะที่ไม่น่าไว้วางใจ การเสียเขมรส่วนนอกไปในปลายรัชกาลที่ 4 นั้นย่อมเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าฝรั่งเศสสนใจและต้องการที่จะมีอำนาจเหนือดินแดนไทย โดยการยกเอาปัญหาของเขตพรมแดนที่ไม่แน่นอนมาเป็นข้ออ้างอำนาจของญวนซึ่งเคยมีในดินแดนแถบนี้ ตลอดจนความเข้มแข็งทางกำลังรบที่เหนือกว่าขึ้นมาข่มขู่ ซึ่งในฐานะประเทศที่เล็กกว่า ไทยต้องจำยกดินแดนให้ตามที่ฝรั่งเศสเรียกร้อง เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาคุกคามจนถึงขั้นเสียเอกราชของประเทศ

ในสมัยรัชกาลที่ 5 อังกฤษได้ขยายอิทธิพลเข้าใกล้ไทยมาก ดินแดนด้านตะวันตกของไทยมีพรมแดนประชิดติดกับพม่าตอนล่าง และตอนบนรวมทั้งไทยใหญ่ (รัฐฉาน) ซึ่งได้ตกเป็นของอังกฤษแล้ว ทางไต้หวันภายหลังจากที่ดินแดนมลายูได้ตกเป็นรัฐในอารักขาของอังกฤษแล้ว อังกฤษก็ได้ดำเนินนโยบายแพร่อิทธิพลเข้ามาทางดินแดนที่เป็นประเทศราชของไทยคือ ไทบุรี กลันตัน ตรังกานู และปะลิส จนกระทั่งในระยะต้นรัชกาลที่ 5 อิทธิพลของอังกฤษก็ครอบคลุมมาถึงดินแดนภาคใต้สุดของไทย

แหลมมลายูนับเป็นที่หมายของชาติมหาอำนาจตะวันตกมาก เพราะอุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะแร่ดีบุก และยางพารา รวมทั้งการที่มีเมืองท่าสำคัญหลายเมือง ซึ่งเป็นชุมทางของเส้นทางเดินเรือ การที่อังกฤษได้วัดจุดต่าง ๆ

ในมลายูเป็นอาณานิคมทำให้มหาอำนาจอื่นไม่อาจทำการขยายอิทธิพลในดินแดนแถบนี้
ได้ แต่ถึงกระนั้นรัสเซียและฝรั่งเศส ซึ่งเป็นคู่แข่งของอังกฤษมานาน ก็ยังคงต้อง
การที่จะแสวงหาอิทธิพลเหนือดินแดนแถบนี้¹ นอกจากนี้เยอรมันและอิตาลี ซึ่งเป็น
ประเทศที่เพิ่งเริ่มแสวงหาอาณานิคมก็มุ่งความสนใจมายังดินแดนในทวีปเอเชีย
ดังนั้นในระยะนี้เอง* ที่อังกฤษจำต้องดำเนินนโยบายกักกันและกำจัดอิทธิพลของมหา-
อำนาจคู่แข่ง เพื่อต้องการรักษาดุลประโยชน์ในดินแดนแถบนี้ของตน โดยเฉพาะการ
ขยายอิทธิพลของฝรั่งเศสในเขมรและญวนนั้น ทำให้อังกฤษหวาดระแวงมากยิ่งขึ้น
พอลอังกฤษที่ทำการค้าขายในดินแดนแถบนี้รวมทั้งหนังสือพิมพ์อังกฤษได้เร่งเร้าให้
รัฐบาลอังกฤษรีบดำเนินการป้องกันผลประโยชน์ของพอลอังกฤษในดินแดนที่เหลือนอยู่**
เพราะเกรงว่าฝรั่งเศสเข้าแทรกแซงและยึดครองไคกอนอังกฤษ ถ้าเป็นเช่นนั้นจริง
จะทำให้ฝรั่งเศสดำเนินการหาเส้นทางไปมณฑลยูนนานของจีนได้ก่อนอังกฤษ อันจะ
ทำให้อังกฤษต้องเสียเปรียบในทางการค้าในแถบเอเชีย ซึ่งอังกฤษจะทนไม่ได้
ดังนั้นจะเห็นได้ว่าจุดประสงค์ที่แท้จริงของอังกฤษก็คือ ใช้ความพยายามทุกด้านเพื่อ
หาเส้นทางไปสู่มณฑลยูนนานของจีน ซึ่งอังกฤษคาดว่าถ้าตนสามารถทำได้สำเร็จ

¹ สมใจ ไพโรจน์ธีรวิทย์ บทบาทของประเศมหาอำนาจตะวันตกในการ
สร้างทางรถไฟของประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 19.

* คือระยะ 30 ปีหลัง ของศตวรรษที่ 19.

** คือดินแดนพม่าตอนบน ซึ่งยังเป็นอิสระอยู่ภายใต้การปกครองของกษัตริย์
พม่า คือพระเจ้าธีบอ หรือพระเจ้าสีป่อ ส่วนดินแดนพม่าตอนล่างนั้นอังกฤษได้ยึด-
ครองหมดแล้ว.

เส้นทางใหม่นี้จะทำให้ตลาดการค้าของอังกฤษในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเจริญก้าวหน้าและนำผลประโยชน์ทางการค้ามาสู่พ่อค้าอังกฤษตลอดจนสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้แก่ อังกฤษด้วย ความคิดเช่นนี้ฝรั่งเศสและประเทศอื่น ๆ เช่น รัสเซีย เยอรมัน ก็ ปรารถนาเช่นเดียวกัน และต้องการที่จะเป็นเจ้าของเส้นทางนี้ แต่โดยเหตุที่อังกฤษ เป็นเจ้าของอาณานิคมในพม่า มลายู และอินเดีย ซึ่งเป็นแหล่งการค้าและทรัพยากร ที่สำคัญของแถบนี้ และการที่ฝรั่งเศสได้อินโดจีนซึ่งประกอบด้วยเส้นทางบกและเส้นทางเดินเรือที่สำคัญอันอาจนำไปสู่มณฑลยูนนานได้สะดวกไว้ในอารักขา จึงทำให้ความหวังของมหาอำนาจอื่นที่จะเข้าร่วมแข่งขันเส้นทางการค้าต้องสลายตัวไปเหลือแต่ อังกฤษกับฝรั่งเศส ที่ยังคงแข่งขันในเส้นทางนี้เพื่อครองเส้นทางสายนี้ต่อไป¹

อย่างไรก็ดีอังกฤษได้เปรียบฝรั่งเศสในการยึดครองในดินแดนที่คาดว่าจะ เป็นทางผ่านของเส้นทางการค้านี้คือ ดินแดนทางภาคเหนือของไทย พ่อค้าอังกฤษเป็น จำนวนมากเข้ามาประกอบการค้าในดินแดนซึ่งตั้งอยู่ระหว่างภาคเหนือของไทยและ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของพม่า ซึ่งอังกฤษมีผลประโยชน์มากทั้งในด้านการค้าและในการทำ ป่าไม้ ต่อมาในระยะหลังอังกฤษยิ่งเพิ่มความสนใจในด้านการทำป่าไม้ทั้งในดินแดน พม่าและลานนาไทยมากยิ่งขึ้น ดังจะได้อธิบายต่อไป

ดังกล่าวนี้นี้จะเห็นได้ว่า 'นโยบายของอังกฤษในการยึดครองอาณานิคมนั้น มุ่งแต่ด้านการค้าเพื่อนำผลประโยชน์มาสู่ประเทศ ส่วนเรื่องทางการเมืองนั้นอังกฤษ จะเกี่ยวข้องกับควยก็ต่อเมื่อพ่อค้าอังกฤษไม่ได้รับความสะดวกในการค้า จึงต้องใช้วิธีการทางการเมืองเข้าดำเนินการตัดสินใจปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ส่วนนโยบายของ

¹D.J.M. Tate, The Making of Modern South East Asia, Vol. I, p. 536 - 537.

ฝรั่งเศสในการยึดครองอาณานิคมนั้นไม่ได้มุ่งแต่ทางด้านการค้าเหมือนอังกฤษ แต่จะพยายามใช้ความรุนแรงเพื่อให้ประเทศนั้น ๆ ยอมรับอำนาจทางการเมืองของคนที่เขาครอบครอง โดยพิจารณาว่าเมื่อสามารถครอบครองอิทธิพลทางการเมืองได้แล้วก็จะสามารถครอบครองทางเศรษฐกิจได้ควบคู่กันไปด้วย

2.2 การขยายอำนาจของอังกฤษในพม่า

อาจกล่าวได้ว่ามูลเหตุที่ชักนำให้พม่าอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษเข้ามาเกี่ยวข้องกับดินแดนลพบุรีไทยนั้น อาจพิจารณาได้จากปัจจัย 2 ประการคือ

1. การที่อังกฤษได้ขยายอิทธิพลเข้ามาในพม่าจนต้องทำสงครามถึง 3 ครั้ง และในที่สุดก็สามารถผนวกพม่าเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณานิคมได้สำเร็จ

2. การที่สมเด็จพระเจ้ากรุงรัตนโกสินทร์ทรงไทยกับอังกฤษ (สนธิสัญญาบาวริง) ใน พ.ศ. 2398 (ค.ศ. 1855) ในสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งสนธิสัญญานี้มีส่วนในการว่านวยความสะดวกไว้แก่การค้าขายและคนในบังคับอังกฤษให้เดินทางเข้ามาค้าขายในไทยได้สะดวก

ภายหลังการกำหนดสัญญาดังกล่าวไม่นาน ก็ปรากฏว่ามีบริษัทการค้าของชาวต่างประเทศเข้ามาตั้งอยู่ในเมืองพม่า หลายบริษัท เช่น

บริษัทสกอตแลนด์ กับ...	(ตั้งขึ้น พ.ศ. 2399)
บริษัทบอเนียว จำกัด	(ตั้งขึ้น พ.ศ. 2399)
บริษัทเรมิกอมของกินยี	(ตั้งขึ้น พ.ศ. 2400)
บริษัทพิตเคนเพกแอนด์กัมปนี	(ตั้งขึ้น พ.ศ. 2401)
บริษัทเอมาร์ควอลด์แอนด์กัมปนี	(ตั้งขึ้น พ.ศ. 2401) ¹

¹พรพธน์ วงวัฒนา กรณีพิพาทระหว่างพม่ากับอังกฤษในสมัยกับอังกฤษอันเป็นมูลเหตุให้รัฐบาลสยามจัดการปราบปรามมอญพม่า (พ.ศ. 2401-2445) หน้า 26. (อ้างจากหนังสือพิมพ์บางกอกกาดับเลกซ์ ประจำปี พุทธศักราช 2410.)

การก่อตั้งบริษัทของชาวต่างประเทศเหล่านี้ ได้แสดงให้เห็นว่าการค้าระหว่างอังกฤษกับไทยได้เจริญก้าวหน้าและทำให้พ่อค้าอังกฤษกับคนในบังคับอังกฤษได้มีโอกาสเข้ามาอยู่ในไทยมากขึ้นกว่าแต่ก่อน สำหรับในดินแดนลานนาไทยนั้นได้มีพ่อค้าอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษเดินทางเข้ามาดำเนินการค้าขายในลานนา ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3¹ เมื่อครั้งที่อังกฤษได้ครอบครองแคว้นตะนาวศรีใน พ.ศ. 2370 (ค.ศ. 1827) แล้ว โดยเหตุนี้ทำให้พ่อค้าอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษได้เดินทางโดยผ่านทางดินแดนลานนาไทยตั้งแต่ยังไม่มีสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างไทยกับอังกฤษในสมัยรัชกาลที่ 4 และแสดงว่าการเดินทางระหว่างพม่ากับลานนาไทยสามารถทำได้โดยง่าย ฉะนั้นจึงปรากฏว่ามีพ่อค้าอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษเดินทางเข้ามาค้าขายและดำเนินการป่าไม้ในลานนาไทยมาก ตั้งแต่ก่อนสมัยพระเจ้ากาวิโลรสได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้านครเชียงใหม่ ใน พ.ศ. 2398² และหลังจากที่ไทยได้ทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรี (สัญญาบาวริง) กับอังกฤษแล้วปรากฏว่าได้มีพ่อค้าอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษเข้ามาประกอบอาชีพและค้าขายในลานนาไทยกันมาก ที่สำคัญก็คือ การดำเนินการป่าไม้ ซึ่งได้เจริญขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา³

¹ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 เล่ม 1, หน้า 196.

² เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 เล่ม 2, หน้า 531.

³ แกมสุข นุ่มนนท์, "อิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจของอังกฤษในเชียงใหม่," รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดี, หน้า 139.

ทำให้ความเกี่ยวของระหว่างลานนาไทยกับอังกฤษมีมากขึ้นโดยเฉพาะเมื่อมีการมองเห็นความสำคัญของป่าไม้ขนสัก¹ ป่าไม้ขนสักนั้นมีในพม่าและไทยมากกว่าที่อื่น ๆ โดยเฉพาะที่บริเวณลุ่มแม่น้ำสาละวิน มีป่าไม้ขนสักอุดมสมบูรณ์มากในบริเวณหัวเมืองไทยใหญ่ และบริเวณหัวเมืองทิศตะวันตกของจังหวัดเชียงใหม่ นั้นมีป่าไม้ที่สำคัญอยู่มาก โดยเฉพาะแถบเมืองแจะ² ดังนั้นด้วยเหตุที่บริเวณหัวเมืองเหล่านี้มีป่าไม้ขนสักอุดมสมบูรณ์อังกฤษจึงให้ความสนใจมากเป็นพิเศษ

สงครามระหว่างอังกฤษกับพม่า ได้มีส่วนให้อังกฤษพยายามที่จะดำเนินการติดต่อกับไทยทั้งนี้เพื่อผลประโยชน์ของอังกฤษทั้งในด้านการทำสงครามกับพม่าและในด้านการค้าขายกับไทย อังกฤษได้เริ่มขยายอำนาจเข้าไปในพม่าภายหลังจากที่มี

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม.58/31 รายงานการตรวจราชการภาคเหนือ
(แม่ฮ่องสอน) หน้า 42.

² ก.

ชัยชนะเหนืออินเดียนทางภาคตะวันออกแล้ว¹ สาเหตุของสงครามระหว่างอังกฤษกับพม่า นั้น กล่าวได้ว่าเกิดจากปัญหาทางคานพรมแดนเป็นข้อใหญ่ ปัญหาคานพรมแดนนี้ได้เกิดขึ้นก่อนหน้าจะทำสงครามกันอย่างจริงจังมาหลายปีแล้ว ทั้งนี้เพราะว่าคินแดนพม่ากับอินเดียนของอังกฤษมีประเทศราชซึ่งเคยอยู่ใต้อำนาจพม่าอยู่หลายแคว้น* และแคว้นทั้งหลายนี้มีเขตแดนติดต่อกับแคว้นเบงกอลของอังกฤษ ซึ่งแต่เดิมแคว้นเหล่านี้ก็ปกครองอย่างอิสระภายในคินแดนของตนเอง เมื่อพม่ากำลังเข้มแข็งขึ้นเมื่อไคแคว้นเหล่านี้ก็จะถูกรวบปรามรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรพม่า แต่ถาพม่าไม่เข้มแข็งมีเรื่องวุ่นวายภายในทำให้อำนาจเสื่อมลง บรรดาแคว้นเหล่านี้ก็จะตั้งตนเป็นอิสระ วนเวียนเช่นนี้เรื่อยไปจนกระทั่งถึงสมัยของราชวงศ์อลองพญา พม่าก็กลับมีอำนาจเข้มแข็งขึ้นอีกครั้งหนึ่งและปราบแคว้นอัลสั่ม มณีปุระได้** ทำให้พม่าต้องมีพรมแดนติดต่อกับอินเดียนทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของพม่าโดยตรง จึงทำให้เกิดการกระทบกระทั่งเรื่องพรมแดนอยู่บ่อย ๆ และจุดระเบิดของการกระทบกระทั่งกันก็ปรากฏขึ้นในสมัยของพระเจ้าจิกกายแมง (Bagyidaw) ใน พ.ศ. 2367 - 2369 (ค.ศ. 1824 - 1826) นับเป็นสงครามระหว่างอังกฤษกับพม่าครั้งที่ 1 เป็นระยะ

¹พรพรรณ จงวัฒนา กรณีพิพาทระหว่างเจ้านครเชียงใหม่กับคนในบังคับอังกฤษอันเป็นเหตุให้รัฐบาลสยามจัดการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ. 2401 - 2445) หน้า 27.

* คือ แคว้นยะไข่ (Arakan) อยู่ทางทิศตะวันตก, แคว้นมณีปุระ และแคว้นอัลสั่ม อยู่ทางเหนือของพม่า ทั้ง 3 แคว้นนี้มีเขตแดนติดต่อกับแคว้นเบงกอลของอังกฤษ

** ในสมัยของพระเจ้าปะดุงหลังจากขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ. 2325 (ค.ศ. 1782) แล้ว.

เวลา 2 ปี¹ ผลปรากฏว่าพม่าเป็นฝ่ายเสียเปรียบ อังกฤษสามารถยึดครองเมือง
 ราชภัฏไค้ และพยายามบุกรุกเข้าไปถึงเมืองหลวงของพม่า คือ เมืองอังวะ*²
 ในที่สุดพระเจ้าจกกายแมงทรงตัดสินพระทัยยอมสงบศึกกับอังกฤษก่อนที่อังกฤษจะสามารถ
 เดินทางเข้าไปถึงกรุงอังวะเมืองหลวงของพม่าในเวลานั้น สนธิสัญญาสงบศึกระหว่าง
 อังกฤษกับพม่าในสงครามครั้งที่ 1 นี้มีชื่อว่า สนธิสัญญายันคาโบ (The Treaty of
 Yandabo) ใน พ.ศ. 2369 (ค.ศ. 1826) มีสาระสำคัญรวม 11 ข้อ³

ใจความในสนธิสัญญานี้ กล่าวถึงการชดใช้ค่าเสียหาย และบังคับให้
 พม่ายอมเป็นไมตรีตลอดจนตกลงทำการค้ากับอังกฤษ และมีผลทำให้พม่าต้องสูญเสีย
 หัวเมืองขึ้นและเมืองท่าทางการค้าที่สำคัญไปหลายเมือง เช่น เมืองมะริด ทวาย
 และตะนาวศรี ส่วนอังกฤษก็ได้รับประโยชน์จากสนธิสัญญานี้มากที่สำคัญก็คือ
 อังกฤษสามารถวางใจได้ว่า เขตแดนด้านตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดียน ซึ่งอยู่ติด
 กับพม่าปลอดภัยจากการรุกรานของเมืองขึ้นของพม่า ซึ่งเป็นต้นเหตุให้เกิดการกระ-
 ทบกระหังทางพรมแดนไค้ตกอยู่ใต้อารักขาของอังกฤษแล้ว นอกจากนั้นพม่ายังต้อง
 ยอมเปิดสัมพันธไมตรีทางการค้ากับอังกฤษเป็นครั้งแรก จึงนับว่าอังกฤษเป็นชาติแรก
 ที่ได้ขยายอิทธิพลเข้าไปในพม่า

¹D.G.E. Hall, A History of South East Asia, p. 567.

* พระเจ้าจกกายแมง ทรงย้ายที่ประทับจากเมืองอมรปุระมาเมืองอังวะ
 ก่อนสงครามกับอังกฤษเพียง 1 ปี คือใน พ.ศ. 2366 (ค.ศ. 1823).

²D.J.M. Tate, The Making of Modern South East Asia.
 Vol. I, p. 398.

³Maung Htin Aung, A History of Burma, p. 214.

สงครามระหว่างอังกฤษกับพม่าครั้งที่ 1 พ.ศ. 2395 - 2398 (ค.ศ. 1852 - 1855) อาจสรุปได้ว่าเกิดจาก ความล้มเหลวของสนธิสัญญาอันคาวโบ โดย เฉพาะในสมัยของพระเจ้าธีรบุรุษ (Tharawaddy) (พ.ศ. 2381 - 2389) พม่าได้ประกาศยกเลิกสนธิสัญญาดังกล่าว¹ ซึ่งทำให้อังกฤษไม่พอใจมากและความสัมพันธ์ของประเททั้งสองก็เสื่อมลงและได้เพิ่มความตึงเครียดมากยิ่งขึ้น ประกอบ กับความล้มเหลวของการปกครองภายในพม่าได้มีส่วนทำให้เกิดการกระทบกระทั่ง ระหว่างข้าราชการพม่ากับพ่อค้าอังกฤษที่เข้าไปทำการค้าขายอยู่ในพม่า และพ่อค้า อังกฤษได้ร้องเรียนว่าไม่ได้รับความเป็นธรรมจากข้าราชการพม่าที่เมืองหงสาวดี (Pegu) อยู่บ่อย ๆ²

ควยสาเหตุดังกล่าวทำให้รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียเกิดความไม่พอใจและถือเป็นสาเหตุของการประกาศสงครามระหว่างอังกฤษกับพม่าครั้งที่ 2 ด้วย ในที่สุด พม่าก็เป็นฝ่ายพ่ายแพ้เช่นเดิม ในปลาย พ.ศ. 2395 (ค.ศ. 1852) อังกฤษก็สามารถตีเมืองหงสาวดี (Pegu) ได้อีก โดยความยินยอมของรัฐบาลอังกฤษที่ กรุงลอนดอน³ สงครามครั้งที่ 2 สิ้นสุดลงด้วยการทำพม่าต้องสูญเสียดินแดนพม่าตอน ล่าง (Lower Burma) ซึ่งเป็นทางออกทะเลให้แก่อังกฤษ การสูญเสียของพม่า

¹D.J.M. Tate, The Making of Modern South East Asia, Vol. I, p. 408 - 409

²Ibid., p.

³Frank N. Trager, Burma : From Kingdom to Independence p. 20.

ครั้งนั้นนับเป็นความเสียหายอย่างใหญ่หลวงของพม่า เพราะเท่ากับว่าพม่าได้ถูกตัดขาดจากการติดต่อกับโลกภายนอกโดยสิ้นเชิง¹

สงครามครั้งนี้เป็นการยืนยันให้เห็นอย่างเด่นชัดในนโยบายลัทธิอาณานิคมของอังกฤษในแถบเอเชียว่าอังกฤษมีความประสงค์ที่จะมุ่งเน้นเฉพาะทางด้านการค้าเป็นสำคัญ แต่ถ้าเมื่อใดไม่ได้รับความสะดวกในการค้าด้วยเหตุต่าง ๆ ก็จะทำเนิการทางการเมืองทันที ถึงขั้นเข้าครอบครองในที่สุด

หลังจากที่พม่าแพ้สงครามอังกฤษถึง 2 ครั้ง จนต้องสูญเสียหัวเมืองขึ้นเมืองที่สำคัญและทางออกทะเล ตลอดจนถึงดินแดนพม่าตอนล่าง (Lower Burma) ในแคว้นหงสาวดีให้แก่อังกฤษแล้ว กษัตริย์พม่าในเวลาต่อมาคือ พระเจ้ามินดง* ทรงปรับปรุงประเทศให้เจริญก้าวหน้าในทุก ๆ ด้าน ตลอดจนการปกครองภายในให้มั่นคง นับเป็นสิ่งที่สำคัญที่พระองค์ทรงเล็งเห็นว่าจะทำให้พม่ามีความเจริญก้าวหน้าขึ้น โดยทรงควบคุมการปกครองดินแดนพม่าตอนบนให้อยู่ภายใต้การปกครองของพระองค์โดยตรง และทรงยินยอมรับการติดต่อกับชาวต่างประเทศอย่างเป็นทางการ¹ และทรงยอมผ่อนปรนให้กับชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะกับพ่อค้าอังกฤษ จนถึงกับยอมยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้ และทรงยินยอมให้อังกฤษทำการสำรวจดินแดนภายใน

*พระเจ้ามินดง ครองราชย์ตั้งแต่ พ.ศ. 2396 - 2421 (ค.ศ. 1853 - 1878)

¹D.J.M. Tate, The Making of Modern South East Asia, Vol. I, p. 412.

ประเทศพม่าได้* ซึ่งการยินยอมดังกล่าวได้กลายเป็นจุดเริ่มต้นของการแข่งขันระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศสในการอาศัยพม่าเป็นทางผ่านไปยังประเทศจีน ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรและสินค้าที่มีค่าเป็นที่ต้องการของชาวตะวันตก

สงครามระหว่างอังกฤษกับพม่าครั้งที่ 3 พ.ศ. 2428 (ค.ศ. 1885) ได้เกิดขึ้นจากสาเหตุของบริษัทยาสูบอังกฤษในพม่ามีเรื่องวิวาทกับรัฐบาลพม่า ประจวบกับอังกฤษก็ต้องการที่จะได้พม่าเป็นอาณานิคมทั้งประเทศเพื่อขจัดอิทธิพลของฝรั่งเศสในพม่าขณะนั้น ทั้งนี้เป็นเพราะว่า เมื่อพระเจ้ามินดงสวรรคตแล้วความสัมพันธ์ระหว่างอังกฤษกับพม่าก็เสื่อมลงเป็นลำดับจนถึงขั้นคัดความสัมพันธ์กับอังกฤษ และหันไปผูกมิตรกับฝรั่งเศสอย่างแน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น กล่าวคือใน พ.ศ. 2428 (ค.ศ. 1885) พม่าได้ตกลงทำสัญญาพันธมิตรกับฝรั่งเศส เป็นการเอื้ออำนวยผลประโยชน์ทางการค้าของฝรั่งเศสในพม่า และยังยินยอมให้ฝรั่งเศสตั้งสถานกงสุลที่มัณฑะเลย์อีกด้วย¹ ความสัมพันธ์ระหว่างพม่ากับฝรั่งเศสทำให้อังกฤษเกิดความไม่พอใจ และ

*ในสมัยของพระเจ้ามินดง พม่าได้ยอมทาสันติสัญญากับอังกฤษ 2 ฉบับ คือ ฉบับที่ 1 การตกลงเรื่องการค้าระหว่างอังกฤษกับพม่า, ฉบับที่ 2 ยินยอมให้ชาวอังกฤษสำรวจเส้นทางจากเมืองบาโม (Bhamo) ไปยังภาคตะวันตกของประเทศจีนคือมณฑลยูนนานใต้ และทรงยินยอมยกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตให้แก่อังกฤษ และให้มัตวแทนของอังกฤษที่เมืองบาโมได้ กับยอมให้เรือของอังกฤษแล่นในแม่น้ำอิรวดีได้อีก (D.G.E. Hall, A History of South East Asia, p. 593.)

¹D.J.M. Tate, The Making of Modern South East Asia, Vol. I, p. 417.

เกรงว่าฝรั่งเศสจะขจัดอิทธิพลของอังกฤษในพม่าให้หมดไปด้วย เพื่อการที่ฝรั่งเศสจะได้รับผลประโยชน์อย่างเต็มที่

ความวิตกกังวลของอังกฤษเกี่ยวกับการขยายอิทธิพลของฝรั่งเศสในพม่ายังไม่ได้รับการแก้ไขก็พอดิเกิดเรื่องวิวาทระหว่างบริษัทป่าไม้ของอังกฤษกับรัฐบาลพม่าในเรื่องป่าไม้* ซึ่งในที่สุดรัฐบาลอังกฤษที่อินเดียได้เข้าไกล่เกลี่ยแต่รัฐบาลพม่าไม่ยอมรับข้อเสนอของอังกฤษ อังกฤษเห็นเป็นโอกาสที่จะประกาศสงครามกับพม่าอีกเป็นครั้งที่ 3 เพื่อต้องการจะขยายอิทธิพลไปยังพม่าตอนบน ในที่สุดอังกฤษก็สามารถยึดครองมณฑลเลย พม่าจึงตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษทั้งประเทศนับแต่นั้นเป็นต้นมา¹

พม่าต้องสูญเสียอิสรภาพให้แก่อังกฤษหลังจากที่ต้องทำสงครามกันถึง 3 ครั้ง ต้องสูญเสียดินแดนให้อังกฤษไปทีละ เล็กเล็ น้อยทุกครั้งที่แพ้สงคราม จนในที่สุดอังกฤษก็สามารถยึดครองพม่าได้ทั้งประเทศ ซึ่งตรงกับรัชกาลที่ 5 ของไทยนั่นเอง

* บริษัทป่าไม้ของอังกฤษกับรัฐบาลพม่าวิวาทกัน โดยที่รัฐบาลพม่าอ้างว่าบริษัทป่าไม้ได้ทำผิดกฎหมาย คือ ตัดโค่นต้นไม้โดยไม่ได้รับอนุญาต ฉะนั้นบริษัทป่าไม้จะต้องจ่ายเงินค่าปรับให้แก่รัฐบาลพม่าเป็นจำนวน 2,300,000 รูปี แต่บริษัทป่าไม้ไม่ยอมจ่ายจึงถูกริบไม้ทั้งหมด รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียจึงดำเนินการไกล่เกลี่ย โดยขอให้รัฐบาลพม่าลดเงินค่าปรับลงและดำเนินการพิจารณาคดีใหม่

¹D.J.M. Tate, The Making of Modern South East Asia, Vol. I, p. 428 - 429.

2.3 ความสัมพันธ์ระหว่างอังกฤษกับไทยอันเนื่องมาจากการขยาย อำนาจของอังกฤษในพม่า

เมื่อครั้งอังกฤษทำสงครามกับพม่าครั้งที่ 1 พ.ศ. 2367 (ค.ศ. 1824) ตรงกับปลายรัชกาลที่ 3 ของไทย¹ อังกฤษต้องการความช่วยเหลือจากไทยจึงส่งผู้แทนมาเจรจาขอความช่วยเหลือ แต่การเจรจาระหว่างอังกฤษกับไทยเกี่ยวกับสงครามครั้งนี้ได้เริ่มอย่างจริงจังในสมัยรัชกาลที่ 3 แต่การเจรจาไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะไทยเห็นว่าอังกฤษเอาเปรียบจนเกินไปในผลประโยชน์ตอบแทนที่ไทยควรจะได้รับ โดยที่อังกฤษเสนอแลกดินแดนกับไทยโดยกิกจะเอาเมืองขึ้นของพม่าที่ติดต่อกับแดนไทยยกให้ไทย และขอให้ไทยยกเมืองไทรบุรีให้แก่เจ้าพระยาไทรบุรี เพื่อที่อังกฤษจะได้ขยายอิทธิพลเข้าไปในหัวเมืองมลายู² การเจรจาทั้งสองฝ่ายพยายามที่จะรักษาสัมพันธไมตรีกันไว้ จึงไม่ปรากฏเรื่องรุนแรงใด ๆ ที่จะก่อให้เกิดความบาดหมางได้ ในที่สุดเมื่ออังกฤษทำสงครามกับพม่าจนเกือบชนะแล้ว ลอร์ด แอม-เวสต์ (Lord Amhurst) ผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษ จึงแต่งตั้งให้ รอยเอก เฮนรี เบอร์นี (Captain Henry Burney) เป็นทูตเดินทางเข้ามากรุงเทพฯ เพื่อเจรจากับไทย และทำสนธิสัญญาพันธมิตรไว้เป็นหลักฐานอันน่า

¹เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 เล่ม 1, หน้า 15.

²พรพรวณ จงวัฒนา กรณีพิพาทระหว่างเจ้านครเชียงใหม่กับคนในบังคับอังกฤษอันเป็นเหตุให้รัฐบาลสยามจัดการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ. 2401-2445), หน้า 44.

มาซึ่งผลประโยชน์ทางการค้าของอังกฤษ และการเจรจาตกลงเกี่ยวกับหัวเมืองมอญ และหัวเมืองทางใต้ในแหลมมลายูให้สำเร็จไปด้วย¹

เมื่ออังกฤษชนะพม่าในสงครามครั้งที่ 1 และได้ยึดครองหัวเมืองมอญจากพม่าอังกฤษก็พบว่าบริเวณดังกล่าว เป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าไม้สักที่ขึ้นมาก พม่าอังกฤษจึงได้ดำเนินการป่าไม้ขึ้น มีบริษัทอังกฤษเข้าไปดำเนินการโดยจัดตั้งโรงเลื่อยจักรขึ้นที่บริเวณเมืองมะละแหม่ง ทำการตัดไม้สักไปเลื่อยเป็นไม้กระดาน ส่งเป็นสินค้าออกไปขายต่างประเทศ² นับเป็นการเริ่มต้นกิจการป่าไม้ของพม่าอังกฤษในพม่า ต่อมาเมื่ออังกฤษมีชัยชนะในสงครามกับพม่าครั้งที่ 2 ทำให้อังกฤษสามารถครอบครองพม่าตอนล่าง อิทธิพลของอังกฤษก็ขยายออกมาใกล้ชิดกับดินแดนลานนาไทยมากยิ่งขึ้น ปรากฏว่าได้มีพ่อค้าอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษเดินทางเข้ามาทำป่าไม้ในดินแดนลานนากันมาก* เป็นผลให้กิจการป่าไม้เจริญขึ้นทั้งในดินแดนมอญและไทย³ และเมื่อพม่าตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษอย่างสมบูรณ์ในการทำสงครามกับอังกฤษครั้งที่ 3 นั้น ทำให้อิทธิพลของอังกฤษในพม่าเพิ่มมากขึ้นและพยายามที่จะแผ่อิทธิพลเข้ามาในดินแดนลานนาไทย เมื่ออังกฤษได้ครอบครองดินแดน

¹ประชุมพงศาวดารภาคที่ 62 : "ศตวรรษในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์," หน้า 41.

²สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงศ์วโรปการและพระยาราชเสนา เทวภิบาล, หน้า 66.

*ในระยะก่อนสมัยรัชกาลที่ 5 ดินแดนลานนาไทยยังไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรไทยอย่างสมบูรณ์ อำนาจในการให้เข้าดำเนินการป่าไม้ยังอยู่ที่เจ้านครเมืองนั้น ๆ

³A.C. Pointon, The Bombay Burmah Trading Corporation Ltd., 1863 - 1963, p. 20 - 21.

ส่วนใดของพม่าไว้อังกฤษก็จะได้จัดการปกครองดินแดนเหล่านั้นให้เป็นระเบียบแบบแผน
ง่ายต่อการควบคุมของอังกฤษเอง และถือว่าบรรดาคนพม่าหรือชาติอื่น ๆ เช่น
คองชู เงี้ยว ฯลฯ ซึ่งเคยขึ้นกับพม่า เป็นคนในบังคับอังกฤษทั้งสิ้น และคนใน
บังคับอังกฤษที่อาศัยอยู่ตามชายแดนติดต่อกับหัวเมืองลานนาไทยนี้เองที่เป็นต้นเหตุของ
การขัดแย้งเกิดกรณีพิพาทกันขึ้นระหว่างไทยกับอังกฤษ เนื่องจากพ้อคอังกฤษและคน
ในบังคับอังกฤษเหล่านี้เดินทางเข้ามาติดต่อกับชายกับหัวเมืองลานนาไทยอยู่เสมอ และ
บางพวกได้เข้ามาขอเช่าทำป่าไม้อย่างต่าง ๆ ในหัวเมืองลานนาไทย กลุ่มคนเหล่านี้เมื่อ
เข้ามาอาศัยอยู่ในพระราชอาณาเขตและมีการติดต่อกันขึ้น ในบางครั้งก็เกิดกรณีพิพาท
กันขึ้น เกิดการฟ้องร้องหลายครั้งหลายหน จนอาจจะเกิดผลเสียหายต่อความมั่นคง
และอธิปไตยของไทยได้ รัชกาลที่ 5 จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีข้าหลวงขึ้นไปจัดการปรับ
ปรุงการปกครองหัวเมืองลานนาไทย ซึ่งยังผลให้ลานนาไทยกลายมาเป็นส่วนหนึ่ง
ของพระราชอาณาจักรไทยอย่างสมบูรณ์ในที่สุด

2.4 ปัจจัยที่สนับสนุนให้ชาวอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษเข้ามาใน ไทยโดยเฉพาะทางลานนาไทย

อาจกล่าวได้ว่าปัจจัยที่สนับสนุนให้ชาวอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษ
เข้ามาในไทยโดยเฉพาะทางลานนาไทยนั้นมีสาเหตุมาจาก

1. การทำสงครามระหว่างอังกฤษกับพม่าทั้ง 3 ครั้ง มีส่วนทำให้
ดินแดนของอังกฤษในพม่าโดยเฉพาะหัวเมืองมอญติดกับดินแดนทางล้านนาไทย
และบริเวณดังกล่าวก็เป็นแหล่งอุดมสมบูรณ์ด้วยป่าไม้สักที่มีค่ามาก อังกฤษได้ดำเนิน
กิจการป่าไม้ขึ้นอย่างเป็นทางการและเป็นลำเป็นสันในพม่า ในระยะต่อมาอังกฤษ
ก็ขยายอิทธิพลออกมาใกล้ชิดกับดินแดนลานนาไทยโดยเฉพาะเมื่อมีการสำรวจพบว่า
ป่าไม้สักมาก พ้อคอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษจึงเกิดความสนใจที่จะเดินทางเข้า

มาในลานนาไทยเพื่อดำเนินกิจการป่าไม้ในบริเวณนี้ นับว่าสาเหตุประการนี้เป็นเหตุผลในด้านความสำคัญทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นเหตุผลที่สำคัญที่สุด

2. ปัจจัยทางภูมิศาสตร์ เนื่องจากดินแดนลานนาไทยมีอาณาเขตติดต่อกับพม่าอย่างใกล้ชิด การติดต่อเดินทางระหว่างพม่ากับลานนาไทยทำได้โดยง่ายและสะดวกยิ่งกว่าการติดต่อระหว่างกรุงเทพฯ กับลานนาไทยเสียอีก

ปัจจัยดังกล่าวนี้เองได้ส่งเสริมให้มีการติดต่อระหว่างคนในลานนาไทยกับชาวพม่าอย่างใกล้ชิด มีการติดต่อค้าขายกันอยู่เสมอ จะเห็นได้ว่าลานนาไทยในสมัยนั้นมีความผูกพันทางด้านการเงินตรากับทางพม่ามากกว่ากรุงเทพฯ เพราะใช้เงินสกุลรูเปียตามแบบอย่างของอินเดียและพม่า ไม่ใช่เงินบาทตามแบบของไทย ฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่าการคมนาคมที่สะดวกระหว่างลานนาไทยกับพม่าได้มีส่วนช่วยให้พ่อค้าอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษเดินทางผ่านเข้ามาในลานนาไทยได้โดยง่าย

3. ระบบการปกครองหัวเมืองลานนาไทย มีส่วนสนับสนุนให้พ่อค้าอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษเข้ามาในบริเวณนี้ได้ง่าย ทั้งนี้เพราะในฐานะที่ลานนาไทยเป็นประเทศราชของไทย ดังนั้นผู้ปกครองคือเจ้าผู้ครองนครลานนาไทยจึงมีสิทธิที่จะปกครองดินแดนของตนได้อย่างเต็มที่ เช่นเดียวกับหัวเมืองประเทศราชอื่น ๆ เกี่ยวกับป่าไม้ที่อยู่ในลานนาไทยก็เช่นกัน ในฐานะเจ้าผู้ครองนครผู้ปกครองดินแดนเป็นผู้มีสิทธิในการอนุญาตให้ทำป่าไม้ได้โดยไม่ต้องผ่านทางกรุงเทพฯ เพราะถือว่าเป็นเรื่องภายในของดินแดนนั้น ๆ¹

¹A.C. Pointon, The Bombay Burmah Trading Corporation Ltd., 1963-1963, p. 34.

การดำเนินการป่าไม้นั้น ในขั้นแรกทำกันเฉพาะชาวพม่าที่เดินทางเข้ามาฝากตัวกับเจ้านายในดินแดนลานนาไทย และได้รับอนุญาตให้ดำเนินการป่าไม้ในบริเวณเชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน¹ ต่อมาจึงมีบริษัทการค้าอังกฤษที่สำคัญ ๆ เดินทางเข้ามาทำกิจการป่าไม้อย่างจริงจัง ที่สำคัญได้แก่ บริษัทบริติชบอร์เนียว (British Borneo) เข้ามาในราว พ.ศ. 2407 (ค.ศ. 1864) บริษัทบอมเบย์เบอร์มา (Bombay Burmah) เข้ามาในราว พ.ศ. 2432 (ค.ศ. 1889) บริษัทสยามฟอเรสต์ (Siam Forest)

บริษัทดังกล่าวนี้เป็นบริษัทใหญ่ที่มีทุนรอนมากมาย และได้เคยมีบทบาทสำคัญมาแล้วในพม่า^{2*} เมื่อบริษัทเหล่านี้เข้ามาดำเนินการก็ได้นำลูกจ้างชาวพม่ากะเหรี่ยง และชาวพื้นเมืองอื่น ๆ เข้ามาในลานนาเพื่อใช้เป็นแรงงานในการทำป่าไม้ ดังนั้นพ่อค้าอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษจึงได้เข้ามาในลานนาไทยมากขึ้นเป็นลำดับ

¹A.C. Pointon, The Bombay Burmah Trading Corporation Ltd., 1863 - 1963, p. 34.

²Ibid., p. 20 - 27.

* บริษัทป่าไม้มียุทธศาสตร์สำคัญก่อให้เกิดสงครามระหว่างอังกฤษกับพม่าครั้งที่ 3 เนื่องจากคหิพิพาทระหว่างรัฐบาลพม่ากับบริษัทป่าไม้อังกฤษ จึงนับว่าบริษัทดังกล่าวมีอิทธิพลในทางการเมืองเป็นอย่างมาก

2.5 สนธิสัญญาบาวริงกับผลประโยชน์ของชาวอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษในดินแดนลานนาไทย

สนธิสัญญาบาวริงมีส่วนอำนวยความสะดวกให้แก่พ่อค้าอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษ ทั้งนี้เพราะสนธิสัญญานี้ระบุถึงเอกสิทธิ์ทางการค้าให้แก่พ่อค้าอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษไว้อย่างชัดเจน ดังปรากฏในข้อ 2 ของ สนธิสัญญา คือ

2 ว่าแต่บรรดาการงานของคนที่อยู่ในบังคับอังกฤษ ซึ่งเข้าอยู่ ณ กรุงเทพฯ กงสุลจะได้อำนาจหนังสือสัญญา... กงสุลจะรักษากฎหมายการค้าขาย และกฎหมายที่จะห้ามปรามไม่ให้คนอยู่ในบังคับอังกฤษทำผิดล่วงเกินกฎหมายของอังกฤษกับไทยที่มีอยู่แล้ว และจะมีต่อไปข้างหน้า ถ้าคนที่จะเกิดวิวาทกันขึ้นกับคนอยู่ในบังคับไทย กงสุลกับเจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะพิจารณาระตัดสินคนอยู่ในบังคับอังกฤษทำผิด กงสุลจะทำโทษตามกฎหมายอังกฤษ คนอยู่ในบังคับไทยทำผิดไทยจะทำโทษตามกฎหมายเมืองไทย¹

จากสัญญาข้อ 2 นี้เอง เป็นสัญญานับแรกในสมัยรัตนโกสินทร์ที่ยอมให้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตแก่คนต่างชาติที่เข้ามาค้าขายในไทย ผลจากสนธิสัญญานี้มีส่วนในการอำนวยความสะดวกให้แก่พ่อค้าอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษในหัวเมืองลานนาไทยเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะเมื่อคนในบังคับอังกฤษขออนุญาตทำป่าไม้ โดยยอมเสียเงิน

¹ กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศ สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศและองค์การระหว่างประเทศ, เล่ม 1, หน้า 29.

คำคัดค้านไม่ให้แก่เจ้าของป่าและพระเจ้าเชียงใหม่ ซึ่งในเวลานั้นมีอำนาจสิทธิขาดที่จะอนุญาตให้ตัดไม้ในเขตของเชียงใหม่ได้และคิดว่าจะสามารถบังคับบัญชาคนเหล่านั้นได้ แต่ต่อมาเมื่อมีการขอสัมปทานกันมากขึ้นจึงเกิดการแก่งแย่งหาป่าไม้ และไม่ยอมเชื่อฟังพระเจ้าเชียงใหม่ในกรณีที่ดินจะเสียผลประโยชน์ ดังนั้นพระเจ้าเชียงใหม่จึงได้สั่งลงโทษห้ามไม่ให้ตัดไม้หรือถูกลงโทษสถานอื่น ๆ ปรากฏว่าพวกพม่าเหล่านั้นได้รับคำแนะนำจากเนติบัณฑิตในพม่าให้ทำเรื่องรวบรวมทุกข้อของสุลต่านอังกฤษ ณ กรุงเทปกงสุลก็เก็บใจช่วยเหลือโดยร้องเรียนต่อรัฐบาลให้เรียกคำปรับจากพระเจ้าเชียงใหม่ให้แก่โจทก์ที่อ้างว่าได้รับความเสียหายจากเจ้าผู้ครองนครในลานนาไทย¹

การกล่าวอ้างถึงสิทธิสภาพนอกอาณาเขตตามที่ปรากฏในข้อ 2 ของสนธิสัญญาบาวริงของพ่อค้าอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษในดินแดนลานนาไทยนี้ นับเป็นการอ้างเพื่อผลประโยชน์ของตนแต่ฝ่ายเดียว ทั้งนี้ถ้าพิจารณาสนธิสัญญาบาวริงให้ละเอียดแล้วจะพบว่าพ่อค้าอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษไม่มีสิทธิที่จะเข้าไปอยู่ในลานนา โดยไม่ได้รับการอนุญาตจากรัฐบาลกลางได้เลย ข้อหาดังกล่าวปรากฏอยู่ในข้อ 4 ของสนธิสัญญาบาวริง ที่ห้ามไม่ให้คนอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษเดินทางออกนอกเขตกรุงเทพฯ เกินกว่าระยะที่กำหนดไว้² ดังนั้น การที่คนในบังคับอังกฤษได้เข้าไปอยู่ในลานนาอาจจะจึงถือได้ว่าเป็นการละเมิดสนธิสัญญาดังกล่าวและไม่สมควรที่จะได้สิทธิพิเศษใด ๆ

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพ็ชรบูรณ์อินทราชไชยสิทธิ์ ทรงเรียบเรียง จดหมายเหตุการตั้งเมืองเชียงใหม่ และ จดหมายเหตุการตั้งเมืองลพบุรี หน้า 67.

² กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศ สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศและองค์การระหว่างประเทศ, เล่ม 1, หน้า 29.

ดินแดนลานนาไทยเป็นเป้าหมายสำคัญทั้งในด้านเศรษฐกิจและการปกครอง ฉะนั้นรัฐบาลกลางจึงต้องให้ความสำคัญเป็นพิเศษในการตรวจตราดูแลกิจการภายในให้เรียบร้อย เพื่อป้องกันเหตุการณ์ยุ่งยากที่จะลุกลามจนอาจเป็นผลให้เกิดความบาดหมางกระทบกระทั่งในความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษ ดังที่ปรากฏตัวอย่างมาแล้วจากพม่าและจีน เป็นต้น

3. การเปลี่ยนนโยบายของรัฐบาลอังกฤษในแหลมมลายู

ในระยะแรกที่อังกฤษเข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องกับคาบสมุทรมลายู อังกฤษได้ยึดถือนโยบายไม่แทรกแซงกิจการภายในของรัฐบาล และนโยบายนี้ได้รับการยึดถือเป็นหลักปฏิบัติตลอดมาจนถึงปี พ.ศ. 2415 (ค.ศ. 1872) รัฐบาลเสตรทเซทเทอลแมนส์ ได้พยายามรักษาคำสั่งนี้มาโดยเคร่งครัด ถึงแม้ว่าเสตรทเซทเทอลแมนส์จะได้แยกออกจากการควบคุมของสำนักงานที่อินเดียมาตั้งเป็นกราวโกโลนี* ใน พ.ศ. 2410 (ค.ศ. 1867) แล้วก็ตาม แต่เหตุการณ์ในแหลมมลายูในเวลาต่อมาต้องเป็นเหตุให้อังกฤษเปลี่ยนแปลงนโยบายเดิมของตน

สาเหตุสำคัญที่ทำให้อังกฤษต้องเปลี่ยนแปลงนโยบายไม่เข้าแทรกแซงในเรื่องต่าง ๆ ของรัฐมลายูนั้น สืบเนื่องมาจากความจำเป็น 3 ประการคือ

1. ความหวาดกลัวการแทรกแซงจากมหาอำนาจยุโรปชาติอื่น อันจะเป็นภัยต่อความมั่นคงของอาณานิคมอังกฤษในอินเดีย และเส้นทางที่จะไปยังจีนโดยผ่านทางช่องแคบมะละกา โดยเฉพาะอย่างยิ่งดินแดนของรัฐมลายูทางตอนเหนือ ถ้าตกอยู่ในอำนาจของชาติอื่น การค้าของอังกฤษและการคลังของอินเดียจะได้รับความ

* ขึ้นตรงต่อกระทรวงอาณานิคมที่กรุงลอนดอน

เสียหายกระทบกระเทือนมาก ถึงแม้ว่าสิงคโปร์จะเป็นจุดสำคัญทางตอนใต้ของเอเชีย แต่คุณค่าครึ่งหนึ่งของสิงคโปร์จะหมดไปถ้าตอนเหนือของคาบสมุทรมาลายูถูกมหาอำนาจอื่นยึดครอง¹ ชาติที่ควบคุมคาบสมุทรมาลายูจะเป็นผู้ควบคุมเส้นทางไปยังจีน²

2. เพื่อสกัดกั้นอันตรายจากการคุกคามของฝรั่งเศสในอินโดจีน ซึ่งอังกฤษแน่ใจว่า หากประเทศไทยตกเป็นของฝรั่งเศสเมื่อใด อังกฤษก็จะต้องเผชิญกับความพยายามของฝรั่งเศสที่จะขยายอำนาจเข้าไปในรัฐมลายูเพื่อสร้างอิทธิพลของฝรั่งเศสในแถบนี้ เหมือนกับที่ฝรั่งเศสได้เคยอ้างสิทธิเหนือดินแดนที่เคยอยู่ภายใต้ญวนและเขมร ซึ่งอังกฤษก็จะยอมเสียผลประโยชน์และอิทธิพลในแหลมมลายูไม่ได้เช่นเดียวกัน อังกฤษจึงจำเป็นต้องละทิ้งนโยบายไม่เข้าแทรกแซงที่เคยยึดถือมาแต่เดิม เพื่อเสริมสร้างอิทธิพลของตนให้มั่นคงยิ่งขึ้น ประจวบกับการเปลี่ยนแปลงในวงการเมืองของอังกฤษเอง ได้ช่วยให้นโยบายแทรกแซงเป็นไปได้เร็วขึ้น เนื่องจากกิมเบอร์ลี รัฐมนตรีกระทรวงอาณานิคมมีนโยบายขยายอิทธิพลของอังกฤษออกไปอย่างกว้างขวางอีกด้วย

3. เพื่อพิทักษ์รักษาสถาปัตยกรรมทางเศรษฐกิจ และการลงทุนของพ่อค้าอังกฤษในแหลมมลายู เนื่องจากพ่อค้าและนักลงทุนในกิจการเหมืองแร่ในรัฐมลายูทางฝั่งทวายที่ทราบมา ถ้ารัฐบาลอังกฤษไม่สามารถให้ความคุ้มครองแก่ผลประโยชน์ของตนได้ ก็เป็นการจำเป็นที่จะต้องขอความช่วยเหลือจากมหาอำนาจอื่น

¹ กิ่งแก้ว นิคมขำ การเจรจาและข้อตกลงระหว่างไทยและอังกฤษเกี่ยวกับหัวเมืองมลายูในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ. 2443 ถึง พ.ศ. 2452, หน้า 34.

² ก.

ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาจนถึง พ.ศ. 2415 (ค.ศ. 1872) รัฐบาลอังกฤษที่สิงคโปร์ได้ปฏิเสธไม่ยอมรับสิทธิชอบในเรื่องต่าง ๆ ของรัฐมลายูที่มีพอลีกาอังกฤษทำการค้าต่าง ๆ เพราะได้รับคำสั่งจากรัฐบาลอังกฤษที่กรุงลอนดอนมิให้กระทำการใด ๆ นอกเหนือคำสั่งเป็นอันขาด¹

ต่อมาในปี พ.ศ. 2414 (ค.ศ. 1871) มีพวกสลักชาวจีนปล้นเรือของอังกฤษทำให้ข้าราชการในเขตเซตเตอลเมนส์ไม่พอใจอย่างยิ่ง การค้าและการคมนาคมซึ่งต้องอาศัยทางน้ำเป็นส่วนใหญ่บุ่ปสรรคและไม่ปลอดภัย ดังนั้นบรรดาพอลีกา ข้าราชการอังกฤษ รวมทั้งหนังสือพิมพ์ที่ออกในบีนัง และสิงคโปร์ต่างพากันเรียกร้องให้รัฐบาลอังกฤษเข้าดำเนินการในเรื่องนี้ มีการเสนอให้ตั้งเรสซิเดนต์ชาวอังกฤษ หรือตัวแทนทางการเบื่องของอังกฤษเข้าไปประจำรัฐต่าง ๆ ที่สำคัญ แต่ขอเสนอไม่ได้รับความสนใจจากรัฐบาลอังกฤษที่กรุงลอนดอนเท่าที่ควร² แต่อย่างไรก็ตามอังกฤษก็ต้องเข้าแทรกแซงกิจการในรัฐมลายูในเวลาต่อมา เพื่อป้องกันและรักษาผลประโยชน์ทางด้านการเมืองและด้านเศรษฐกิจโดยเฉพาะการห้ามปรามท่าเหมืองแร่ของตนเองเอาไว้ไม่ให้มหาอำนาจอื่น โดยเฉพาะฝรั่งเศส และเยอรมันนี้เข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องได้

การดำเนินการแทรกแซงของอังกฤษในรัฐมลายูนั้น ประสบความสำเร็จตามความต้องการในชั่วระยะเวลาเพียง 15 ปี คือ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2417 - 2431

¹C.D. Cowan, Ninetunth Century Malaya : The Origins of British Political Control, p. 63.

²Ibid., p. 116.

อังกฤษสามารถเข้าควบคุมรัฐเประ, สลังงอ, เนกรีเซมบีลัน และปะหัง¹ รัฐทั้ง 4 ต่างยอมรับการอารักขาของอังกฤษ นอกจากรัฐยะโฮร์เท่านั้น* รัฐทั้ง 4 นี้อังกฤษควบคุมทางด้านการติดต่อกับต่างชาติ และมีเรสิดเอนต์อังกฤษประจำอยู่ในแต่ละรัฐ และต้องปฏิบัติตามคำแนะนำทุกเรื่องยกเว้นเรื่องศาสนาและขนบธรรมเนียมของชาวมลายู กล่าวได้ว่าอังกฤษได้เข้าปกครองรัฐบาลเหล่านี้โดยทางอ้อมนั่นเอง ผู้ปกครองชาวมลายูเป็นเพียงแคผู้ปกครองแต่ในนามเท่านั้น อำนาจที่แท้จริงอยู่ที่เรสิดเอนต์อังกฤษ

ส่วนรัฐบาลไทยนั้นตระหนักถึงอันตรายที่จะเกิดจากการแทรกแซงของอังกฤษในหัวเมืองมลายูของไทย** พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพยายามยกฐานะหัวเมืองมลายูให้ขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ แทนที่จะขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราชดังแต่ก่อน² นับว่าเป็นการเริ่มการปกครองโดยตรงเป็นครั้งแรก ทรงมีพระบรม

¹ กิ่งแก้ว นิคมขำ การเจรจาและข้อตกลงระหว่างไทยและอังกฤษเกี่ยวกับหัวเมืองมลายูในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ. 2443 ถึง พ.ศ. 2452, หน้า 39.

* รัฐยะโฮร์ เป็นรัฐมลายูรัฐเดียวที่สามารถรักษาความสงบและความเป็นระเบียบได้เนื่องจากมหาราชา อาบู เบการ์ (Abu Bakar) เป็นผู้ที่มีความสามารถในการปกครองบ้านเมือง เมื่ออังกฤษเกิดความเกรงกลัวการแทรกแซงจากต่างชาติ จึงได้ทำสนธิสัญญากับยะโฮร์ในปี พ.ศ. 2428 (ค.ศ. 1885) โดยสัญญาจะให้ความคุ้มครองไม่ให้ถูกรุกรานจากศัตรูภายนอก ส่วนยะโฮร์ก็สัญญาจะไม่ตกลงให้สัมปทานแก่ชาติใดนอกจากอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษ และยินยอมรับตัวแทนชาวอังกฤษทำหน้าที่เหมือนกงสุล

** คือ ไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู และปะลิส

² ศึกษาภักดิ์พาลิชย์, "พงศ วดารเมืองไทรบุรี," ประชุมพงศาวดาร, เล่ม 2, หน้า 275.

ราชอาณาจักรหัวเมืองมลายูเหล่านี้เป็นเกราะป้องกันภัยจากชาตินิฮาลาญโดยเฉพาะ
อังกฤษ

การอ้างสิทธิของไทยเหนือรัฐมลายูทั้ง 4 จะหมดสภาพไปทันที ถ้าอังกฤษ
ซึ่งเป็นชาตินิฮาลาญที่เข้ามาอิทธิพลในแหลมมลายูไม่ยอมรับสิทธิของไทย แต่สนธิ
สัญญาเบอร์นีและกรณีระคมยิงตรังกานู ทำให้อังกฤษต้องยอมรับสิทธิของไทยเหนือ
รัฐมลายูดังกล่าว ถึงแม้ว่าข้าราชการอังกฤษที่มลายูจะใช้นโยบายเข้าแทรกแซงใน
รัฐตอนใต้ของมลายูดังโคลงมาแล้ว แต่รัฐบาลอังกฤษก็ได้พยายามที่จะหลีกเลี่ยง
มิให้เกิดการกระทำที่เป็นเสมือนการทำลายสิทธิของไทยเหนือรัฐมลายูทั้ง 4 ของไทย
ซึ่งความจริงข้าราชการอังกฤษในมลายูและข้าราชการอังกฤษในกรุงลอนดอนมักมีการ
โต้แย้งเสมอเกี่ยวกับสิทธิของไทยเหนือรัฐมลายูนี้ ผู้ว่าราชการอังกฤษประจำสิงคโปร์
หลายคนตลอดจนข้าราชการอังกฤษคนอื่น ๆ คงก็มีความต้องการที่จะผนวกหัวเมือง
มลายูของไทยให้เข้ามาอยู่ในความอารักขาของอังกฤษ จึงเสนอความเห็นดังกล่าว
ไปยังกระทรวงอาณานิคมให้ทอดทานการขยายอำนาจของไทยในรัฐกลันตันและตรังกานู
เซอรังซิดล สบิธิ ผู้สำเร็จราชการอังกฤษประจำสิงคโปร์ได้เสนอให้รัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงอาณานิคมถึงเอาตรังกานูมาเป็นรัฐอารักขาของอังกฤษเพื่อทอดทานการขยาย

การระคมยิงเมืองตรังกานู เมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2405 ของ
ผู้สำเร็จราชการอังกฤษประจำสิงคโปร์นี้ ถือว่าเป็นการแทรกแซงกิจการภายในของ
เมืองตรังกานู และเป็นการผิดข้อตกลงในมาตรา 12 ของสนธิสัญญาเบอร์นี
(ศึกษารายละเอียดสาเหตุของการระคมยิงตรังกานูได้ใน กิ่งแก้ว นิคบขำ การ
เจรจาและข้อตกลงระหว่างไทยและอังกฤษเกี่ยวกับหัวเมืองมลายูในสมัยพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ. 2443 ถึง พ.ศ. 2452,
หน้า 29 - 33).

อำนาจของไทยในรัฐนั้น¹ แต่รัฐบาลอังกฤษที่ลอนดอนไม่เห็นด้วยกับข้อเรียกร้องเหล่านี้ ดังนั้นความพยายามที่จะขยายจักรวรรดิอังกฤษในแหลมมลายูจึงชะงักอยู่ที่หัวเมืองมลายูของไทย² ทั้งนี้เป็นเพราะว่า อังกฤษยังต้องการให้ไทยดำรงเป็นเอกราชเพื่อเป็นรัฐกันชนและเป็นมิตรกับอังกฤษ³ และเหตุผลที่สำคัญยิ่งกว่านั้นคือ ในเวลานั้นอังกฤษมีฝรั่งเศสเป็นประเทศคู่แข่งอิทธิพลในการแสวงหาอาณานิคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หลังจากที่ฝรั่งเศสได้ยกฐานะเป็นอาณานิคมแล้ว ก็ขยายอิทธิพลมาทางทิศเหนือและทิศตะวันตกซึ่งทำให้ประชิดกับชายแดนภาคตะวันออกเฉียงของไทย อังกฤษและฝรั่งเศสจึงคอยคุมเชิงดูความเคลื่อนไหวของแต่ละฝ่ายอย่างระมัดระวัง ต่างก็เกรงว่าอีกฝ่ายหนึ่งจะรุกรานยึดดินแดนไทยจะทำให้ การแผ่ขยายอิทธิพลของตนได้ไม่เต็มที่ ฉะนั้น ความไม่ไว้วางใจกันระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศสจึงเป็นผลร้ายต่อไทย เพราะทั้ง 2 ฝ่ายต่างก็แสวงหาผลประโยชน์ของตนโดยไม่คำนึงถึงไทย ซึ่งเป็นเจ้าของดินแดน ต่อมาทั้งอังกฤษและฝรั่งเศส ได้ทำความตกลงเรื่องดินแดนในไทย โดยทั้งสองเห็นว่าไทยควรจะเป็นรัฐกลางระหว่างประเทศทั้งสอง เป็นรัฐกันกระหนบไม่ใ้มหาอำนาจทั้งสองต้องมาฉกฉวยกัน⁴ โดยที่ทั้งสองได้ลงนาม

¹ กิ่งแก้ว นิคมชา การเจรจาและข้อตกลงระหว่างไทยและอังกฤษเกี่ยวกับหัวเมืองมลายูในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ. 2443 ถึง พ.ศ. 2452 หน้า 42.

² ก.

³ ก.

⁴ ชมพูนุช นาคีรักษ์ บทบาทของที่ปรึกษาชาวต่างประเทศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411 - 2453) หน้า 121.

ในข้อตกลงเพื่อรักษาความเป็นกลางของไทยในวันที่ 15 มกราคม พ.ศ. 2439 (ค.ศ. 1896) ดังจะได้อธิบายในตอนต่อไป

ควยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ทำให้รัฐบาลอังกฤษและข้าราชการอังกฤษที่กรุงเทพฯ จึงมีความเห็นไม่ตรงกับข้าราชการอังกฤษในสยามที่จะละเมิดสิทธิของไทยเหนือหัวเมืองมลายูตอนเหนือ เพราะจะเท่ากับเป็นการกระตุ้นให้ฝรั่งเศสเข้ามาเกี่ยวข้องกับควย และผลประโยชน์ที่จะได้รับนั้นไม่เท่ากับความเสี่ยงที่จะเกิดขึ้นในภายหลังได้ การที่อังกฤษรับรองสิทธิของไทยเหนือรัฐมลายูทั้ง 4 นั้น อาจพิจารณาได้ว่าขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ของฝ่ายอังกฤษเองเป็นสำคัญ ซึ่งรัฐบาลไทยก็ตระหนักถึงข้อเท็จจริงอันนี้เป็นอย่างดี ต่อมาภายหลังจึงได้มีการทาสัญญาลับกับอังกฤษปี พ.ศ. 2440 (ค.ศ. 1897) ดังจะได้อธิบายในตอนต่อไป

4. สนธิสัญญาระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสเพื่อรับรองอธิปไตยของไทย พ.ศ. 2439 (ค.ศ. 1896) ,

อาจกล่าวได้ว่าสนธิสัญญาระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศสเพื่อรับรองอธิปไตยของไทย พ.ศ. 2439 (ค.ศ. 1896) นั้นมีสาเหตุมาจากวิกฤตการณ์เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2436 (ค.ศ. 1893) หรือที่เรียกว่า "วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112"¹ และสิ้นสุดลงด้วยสนธิสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศส เมื่อวันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2436 (ค.ศ. 1893) ซึ่งบีสาระสำคัญดังนี้คือ

¹ศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ได้จาก จีราภรณ์ สถาปณะวรรณะ วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112, ปริณิฎฐานิพนธ์ วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร พ.ศ. 2517.

1. รัฐบาลไทยสละสิทธิเหนือดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงรวมทั้งเกาะในแม่น้ำโขง
2. รัฐบาลไทยจะก่อสร้างป้อมค่ายหรือมีทหารประจำการในจังหวัดเสียม-
ราฐ และพระตะบอง และในเขตรศมี 25 กิโลเมตร จากฝั่งขวาแม่น้ำโขง
3. รัฐบาลฝรั่งเศสจะตั้งกงสุล ณ ที่ใดก็ได้เห็นสมควร เช่น ที่ไกรราช
และน่าน เป็นต้น¹

นอกจากนี้ฝรั่งเศสยังได้ทำอนุสัญญาเกี่ยวกับการถอนทหารไทยจากฝั่งซ้าย
ของแม่น้ำโขง การลงโทษผู้กระทำความผิดและการให้ฝรั่งเศสยึดเงินกู้ไว้จนกว่าไทย
จะปฏิบัติตามข้อสัญญาต่าง ๆ โดยครบถ้วน

สนธิสัญญาและอนุสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ทำให้อังกฤษหวั่นเกรงว่า
ฝรั่งเศสจะถือโอกาสผนวกเอาผลประโยชน์จากไทยอย่างไม่มีที่สิ้นสุด นอกจากนี้
แล้วรัฐบาลอังกฤษเกรงว่าการที่ฝรั่งเศสขยายอิทธิพลได้ตามใจชอบเช่นนี้ จะเป็น
อันตรายอย่างร้ายแรงต่อเขตอิทธิพลของอังกฤษทางคาบตันตะวันออก ประการสำคัญ
ก็คือ อังกฤษเกรงว่าฝรั่งเศสจะทำลายผลประโยชน์ทางการค้าของคนในบริเวณนี้
ลงโดยสิ้นเชิง

¹Pensri Duke, Les Relations Entre La France et La
Thaïlande (Siam) Au xix Siecle d' apres les Archives des
Affaires Entrangeres, p. 147. (อ้างอิงมาจาก ความสัมพันธ์
ระหว่างไทยกับเยอรมันตั้งแต่ พ.ศ. 2405 - 2460, หน้า 107 ของ
ราตรี วานิชลักษณ์)

ในที่สุดเพื่อความเหมาะสมทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสก็ได้ทำการตกลงเรื่องเมืองไทย โดยเห็นว่าไทยควรจะเป็นรัฐกลางระหว่างประเทศทั้งสอง หรืออีกนัยหนึ่งเพื่อเป็นการรับรองว่าไทยมีฐานะเป็นรัฐกันกระหนระหว่างเขตอิทธิพลของอังกฤษกับฝรั่งเศส โดยที่ประเทศทั้งสองได้ลงนามในความตกลงเพื่อรักษาความเป็นกลางของไทย เมื่อวันที่ 15 มกราคม พ.ศ. 2439 (ค.ศ. 1896) ¹ สาระสำคัญของสนธิสัญญานี้คือ

1. อังกฤษและฝรั่งเศสจะดูแลผลประโยชน์ของแต่ละฝ่ายในเขตอิทธิพล 25 กิโลเมตรจากลุ่มน้ำเจ้าพระยา*
2. ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดจะไม่ทำความตกลงกับมหาอำนาจชาติที่ 3 เพื่อแสวงหาผลประโยชน์ในบริเวณที่ได้ตกลงกันไว้
3. ต่างยอมรับว่าแม่น้ำโขงเป็นเขตอิทธิพลของตน¹

เพราะฉะนั้นอาจกล่าวได้ว่าสนธิสัญญาระหว่างอังกฤษและฝรั่งเศส ค.ศ. 1896 นี้ ได้ทำความพอใจให้กับประเทศทั้งสองไม่น้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งฝรั่งเศส ซึ่งถือว่าความตกลงดังกล่าวจะทำให้ตนสามารถเข้าควบคุมเส้นทางทะเลและเกาะบางเกาะเช่น เกาะซีเชลส์ (Seycells)² การตกลงดังกล่าวทำให้อังกฤษ

*มีการรับรองความเป็นกลางของไทยในบริเวณลุ่มแม่น้ำเพชรบุรี แม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำท่าจีน แม่น้ำบางปะกง และแม่น้ำเจ้าพระยา

¹ราตรี วาณิชรักษ์ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเยอรมันตั้งแต่ พ.ศ. 2405 - 2460, หน้า 109.

²Somsakdi Xuto, British Foreign Policy Towards Siam, 1890 - 1900, p. 250.

และฝรั่งเศสมีความรู้สึกเหมือนกันว่า ต่างฝ่ายต่างจับตาความเคลื่อนไหว การกระทำใด ๆ ที่จะเป็นอันตรายต่อเอกราชและบูรณภาพของไทยยิ่งไปกว่านั้น รัฐบาลไทยยังคงมีสิทธิเหนือดินแดนเหล่านั้นอย่างเต็มที่เหมือนกับก่อนที่จะมีการประชันรวมกัน¹ เพราะฉะนั้นสนธิสัญญาดังกล่าวทำให้เข้าใจว่ารัฐบาลไทยจะต้องอยู่รอดไม่ว่าจะเกิดวิกฤตการณ์ใด ๆ ก็ตาม ทั้งนี้เพราะนอกเหนือจากการที่ชาติมหาอำนาจทั้งสองจะเป็นหลักประกันดังกล่าวแล้ว ก็ไม่มีชาติอื่นใดที่มีท่าทีว่าจะมาคุกคามต่อความมั่นคงของไทยในระยะเวลาดังกล่าว

นอกจากเหตุผลที่ว่าอังกฤษต้องการเห็นไทยเป็นเอกราช เพื่อผลประโยชน์ทางการค้าและอิทธิพลทางการเมืองแล้ว อาจกล่าวได้ว่ามีเหตุผลอื่นอีกคือ การที่อังกฤษหันมาประนีประนอมกับฝรั่งเศสนั้น เป็นเพราะว่า ลอร์ด ซอลเบอรี รัฐมนตรีต่างประเทศของรัฐบาลอังกฤษที่กรุงลอนดอน วิพากษ์ท่าทีและอิทธิพลของเยอรมันในประเทศไทยที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ นับตั้งแต่ ค.ศ. 1888 เพราะฉะนั้นเพื่อเป็นการถ่วงอิทธิพลของเยอรมันและความก้าวหน้าของเยอรมันจึงหันมาดำเนินนโยบายประนีประนอมกับฝรั่งเศส² และนอกจากนั้นการที่เยอรมันกลายเป็นคู่แข่งทางการค้าของอังกฤษที่น่ากลัวกว่าฝรั่งเศสซึ่งมีนโยบายผูกพันอยู่แต่บริเวณลุ่มแม่น้ำไรน์ ทำให้อังกฤษตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการร่วมมือและการแบ่งเขตอิทธิพลในไทยระหว่างอังกฤษ

¹Somsakdi Xuto, British Foreign Policy Towards Siam, 1890 - 1900, p. 269.

²Ibid., pp. 273.

กับฝรั่งเศส¹

5. สัญญาฉบับระหว่างไทยกับอังกฤษ พ.ศ. 2440 (ค.ศ. 1897)

สนธิสัญญาระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศส พ.ศ. 2439 (ค.ศ. 1896) เป็นการตกลงอย่างกว้าง ๆ เพื่อรับรองอธิปไตยของไทยในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาเท่านั้น ในขณะที่ดินแดนทางใต้ยังไม่ได้รับการระบุถึงแต่อย่างใด ดังนั้นดินแดนดังกล่าวจึงปราศจากการค้ำประกันจากมหาอำนาจอื่น ๆ รัฐบาลอังกฤษเกรงว่าสนธิสัญญาปี พ.ศ. 2439 (ค.ศ. 1896) อาจจะทำให้มหาอำนาจอื่นเช่น เยอรมันเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ทางการค้าและสร้างอิทธิพลทางการเมืองได้อย่างสะดวกซึ่งเป็นสิ่งที่อังกฤษไม่ต้องการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรัฐมลายูของไทย

ถึงแม้ว่าตามสนธิสัญญาเบอร์นีฉบับ พ.ศ. 2369 (ค.ศ. 1826) อังกฤษจะยอมรับอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนไทรบุรี และเมื่ออังกฤษขึ้นนโยบายแทรกแซงในมลายูในปี พ.ศ. 2417 (ค.ศ. 1874) นั้น อังกฤษก็ยังทรงยอมรับสิทธิดังกล่าวอยู่ในขณะเดียวกันอังกฤษก็ห่วงหาเหวอนดินแดนมลายูของไทยไม่ต้องการให้มหาอำนาจอื่นเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ และอาจกล่าวได้ว่าการตกลงระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศสปี พ.ศ. 2439 นั้น อังกฤษสามารถยับยั้งการขยายตัวของฝรั่งเศสมิให้แผ่ลงไปทางใต้ของไทยได้อย่างเด็ดขาด ในระหว่างปลายศตวรรษที่ 19 และต้นศตวรรษที่ 20 มหาอำนาจที่น่าเกรงขามสำหรับอังกฤษคือ เยอรมัน เพราะฉะนั้นอาจกล่าวได้ว่าเยอรมันเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดสัญญาฉบับระหว่างไทยกับอังกฤษฉบับ พ.ศ. 2440

¹George L. Lafuze, "Great Britain, France, and the Siamere Question, 1885-1904," p. 175. (อ้างอิงจาก ราชธิวานิชลักษณ์ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเยอรมนีตั้งแต่ พ.ศ. 2405 - 2460, หน้า 110.)

(ค.ศ. 1897)¹

รัฐบาลอังกฤษเกรงว่า สำหรับดินแดนที่ยังไม่ได้มีการรับประกันนั้น รัฐบาลไทยอาจตกลงกับมหาอำนาจอื่นให้เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ได้ และในที่สุดก็จะนำไปสู่การสะสางอำนาจทางการเมือง นอกจากนั้นดินแดนทางใต้ถูกปล่อยให้ว่างเปล่าโดยปราศจากการรับประกันนั้น จะทำให้เยอรมนีหรือมหาอำนาจชาติอื่นสามารถเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจได้อย่างเต็มที่ เพราะเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่า รัฐบาลของไทยเป็นแหล่งที่ผู้คนไปช่วยทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญมาก คือ แร่ดีบุก² ซึ่งอังกฤษต้องการที่จะควบคุมไว้ให้คนอังกฤษทำการเหมืองแร่ไว้แต่เพียงผู้เดียว ถ้าอังกฤษไม่รับคำเน้นการใด ๆ แล้วก็ต้องเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

รัฐบาลอังกฤษก็ได้เจรจากับรัฐบาลไทยโดยให้ เคอ บุมเซ็น อัครราชทูตอังกฤษประจำไทยเป็นผู้แทนในการเจรจากับรัฐบาลไทย โดยเสนอว่า ถ้ารัฐบาลไทยจะไม่ให้สัมปทานใด ๆ แก่มหาอำนาจที่ 3 ในบริเวณดินแดนทางใต้แล้ว อังกฤษจะช่วยไทยป้องกันมหาอำนาจที่จะพยายามเข้ามามีอิทธิพลในบริเวณนี้ ในที่สุดรัฐบาลไทยโดยกรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศซึ่งเป็นผู้แทนของรัฐบาลไทยในการเจรจากับอังกฤษครั้งนี้ ก็ตกลงยินยอมลงนามในสัญญาในวันที่ 6 เมษายน พ.ศ. 2440 (ค.ศ. 1897) ซึ่งมีสาระสำคัญคือ

¹ราตรี วาณิชสถิตย์ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเยอรมนี ตั้งแต่ พ.ศ. 2405 - 2460, หน้า 112.

²ค.

1. รัฐบาลไทยจะไม่ยินยอมให้ชาติหนึ่งชาติใดเข้ามาเช่าซื้อหรือถือกรรมสิทธิ์เหนือดินแดนไทย ตั้งแต่บริเวณเมืองตะพาน (ในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์) ลงไป
- 2.- รัฐบาลอังกฤษสัญญาจะให้ความคุ้มครองป้องกันไทยในบริเวณดังกล่าวจากการรุกรานของชาติอื่น
3. รัฐบาลไทยจะไม่ให้สัมปทานเหมืองแร่หรือถ้ำถ่านหินแก่ชาติหนึ่งชาติใด โดยปราศจากความยินยอมจากรัฐบาลอังกฤษเสียก่อน¹

การที่ไทยยอมทำสัญญานี้เพราะขณะนั้นไทยกำลังประสบปัญหาเดือดร้อนจากการกระทำของฝรั่งเศสเมื่อคราววิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436) จึงต้องการที่จะหาพันธมิตรไว้* ส่วนอังกฤษซึ่งเป็นผู้เสนอให้ทำสัญญาลับนี้ขึ้นก่อนก็เพราะอังกฤษมีความเกรงกลัวว่าจะมีชาติมหาอำนาจอื่นเข้าไปมีบทบาทในแหลมมลายู และมีอิทธิพลแทนอังกฤษ สนธิสัญญานี้ทำกันอย่างรีบเร่งก่อนหน้าที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก พ.ศ. 2440 (ค.ศ. 1897) เพียงเล็กน้อย

สัญญานี้ต่อมาได้เกิดปัญหายุ่งยากขึ้นเพราะเท่ากับว่าเป็นการยอมให้อังกฤษเข้ามามีอิทธิพลบนแหลมมลายูในเขตไทย ตั้งแต่เมืองบางตะพานลงไปและเป็นการจำกัดอำนาจของไทยลงไปด้วย

¹ กรบสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศ สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศและองค์การระหว่างประเทศ, เล่ม 1, หน้า 153.

* เนื่องจากวิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436) ทำให้ไทยไม่ไว้วางใจฝรั่งเศสและไม่มั่นใจในบูรณภาพของไทยเอง และการที่อังกฤษได้ให้สัญญาไว้ถึงนี้ ทำให้รัฐบาลพอใจที่จะลงนามในสัญญาลับ พ.ศ. 2440 (ค.ศ. 1897) มากกว่าที่จะอยู่โดยปราศจากหลักประกันใด ๆ ทั้งสิ้น

สัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 (ค.ศ. 1897) นอกจากจะทำให้รัฐบาลไทยต้องเสียผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างมหาศาลแล้ว อาจจะทำให้เกิดขอบาทหว่างกับมหาอำนาจอื่น เช่น เยอรมนี ใต้ เพราะเยอรมนีพยายามทุกวิถีทางที่จะมีผลประโยชน์ในไทย* ถึงแม้ว่าสัญญานี้จะสามารถยับยั้งคู่แข่งทางเศรษฐกิจของอังกฤษ เช่น เยอรมนีในการลงทุนในรัฐมลายูของไทย และสามารถรักษาอิทธิพลของอังกฤษไว้ได้ก็ตาม แต่หาที่ความพยายามของเยอรมนีในไทย ทำให้รัฐบาลอังกฤษไม่พอใจ โดยเฉพาะ เซอร์ สเวตเทนแฮม (Sir Swettenham) ผู้สำเร็จราชการเสตรทเชลเทอลเมนต์ ใ้พยายามสร้างข่าวที่จะทำให้รัฐบาลอังกฤษระแวงเยอรมนีมากขึ้น ซึ่งได้นำไปสู่การทำสนธิสัญญาระหว่างไทยกับอังกฤษในปี พ.ศ. 2445 (ค.ศ. 1902) ซึ่งรัฐบาลไทยยอมให้รัฐบาลอังกฤษตั้งที่ปรึกษาในรัฐกลันตันและตรังการณู ถึงแม้จะไ้กล่าวในบทต่อไป

ถึงกล่าวข้างต้นมานี้จะเห็นได้ว่า อังกฤษเริ่มเข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องกับไทยในดินแดนที่เป็นประเทศราชของไทย คือ ลานนาไทย และหัวเมืองมลายู มากขึ้นทุกทีตามลำดับ ในเบื้องต้นนโยบายของอังกฤษเป็นไปในทางที่ไม่เข้าแทรกแซงกับกิจการภายในประเทศราชทั้งสองของไทย แต่ปฏิบัติงานและพ้อกาอังกฤษโดยเฉพาะในแหลมมลายู พยายามขยายอิทธิพลแทรกแซงเข้ามายังกิจการภายในหัวเมืองมลายูของไทย และพยายามก่อกันไทยไม่ให้ขยายอำนาจลงมาทางใต้ การแทรกแซงอันนี้ทวีมากขึ้น จนเป็นผลให้ในที่สุดอังกฤษต้องละทิ้งนโยบายไม่แทรกแซง

* ที่สำคัญคือ การขอเช่าเกาะลังกาวิจักไทยซึ่งเหมือนกับจังหวัดหนึ่งของไทย และรัฐบาลไทยก็ไม่เคยอนุญาตให้ประเทศใดมาก่อน

สภาพการทำป่าไม้ในสมัยรัชกาลที่ 5

ป่าไม้สักมีในเมืองพม่ากับไทยมากกว่าที่อื่น ๆ เมื่ออังกฤษได้หัวเมืองมอญไปจากพม่า ทำให้พ่อค้าอังกฤษได้ถือโอกาสตั้งโรงเลื่อยจักรขึ้นที่เมะละเลิง¹ (มะละแหม่ง) ทำการตัดคนสักทางแถบแม่น้ำสาละวินในดินแดนหัวเมืองมอญเอาไปเลื่อยทำเป็นไม้เหล็ยมและไม้กระดานส่งไปขายต่างประเทศ นับเป็นสินค้าเกิดขึ้นทางพม่าก่อน ส่วนป่าไม้สักในไทยมีมากตั้งแต่บริเวณมณฑลพายัพลงมาจนถึงแขวงเมืองตาก เมืองกำแพงเพชร และเมืองอุทัยธานี² เกือบทั่วพื้นเมืองตัดไม้สักใน 3 เมืองนั้นลงมาขายในกรุงเทพฯ แต่มักเป็นไม้ขนาดเล็กยอมนำมาใช้ปักเป็นหลักสำหรับผูกแพที่คนอยู่ในแม่น้ำ จึงเรียกกันว่า "เสาหลักแพ"³ ที่เป็นขนาดใหญ่น้อยเมื่อไทยได้ทำสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีกับต่างประเทศในสมัยรัชกาลที่ 4 โดยเฉพาะกับประเทศอังกฤษ ทำให้มีพ่อค้าอังกฤษเข้ามาตั้งโรงเลื่อยจักรขึ้นในกรุงเทพฯ⁴ โดยมุ่งหมายที่จะนำไม้สักจากไทยเลื่อยส่งไปขายต่างประเทศ จึงเริ่มเกิดสินค้าไม้สักจากไทยส่งไปขายต่างประเทศมาแต่รัชกาลที่ 4 การทำป่าไม้สักก็เจริญยิ่งขึ้นเป็น

¹ แถบสุข นุ่มนนท์, "อิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจของอังกฤษในเชียงใหม่," รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดี (ครั้งที่ 1 ลานนาไทย) 2511, หน้า 139.

² สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 5 เทศาภิบาล, หน้า 64.

³ ก. หน้า 65.

⁴ ก.

ลำดับมาทั้งในพม่าและพม่าบริเวณหัวเมืองมอญ

1. การทำป่าไม้ในลานนาไทยก่อน พ.ศ. 2437 (ร.ศ. 115)

ป่าไม้ในราชอาณาจักรไทยมีอยู่มากโดยเฉพาะป่าไม้สัก มีอยู่ในบริเวณ
มณฑลพายัพ มณฑลนครสวรรค์ และมณฑลพิษณุโลก¹

ในบริเวณ 3 มณฑลดังกล่าว มณฑลพายัพเป็นบริเวณที่มีป่าไม้สักมากกว่า
มณฑลอื่น ๆ และไม่กว้างกว่ามณฑลอื่น ๆ บริเวณที่มีป่าไม้สักมากแบ่งออกเป็น
6 บริเวณคือ

1. เชียงใหม่	2. ลำปาง	3. ลำพูน
4. น่าน	5. แพร่	6. เชียงแสนและเชียงราย

ใน 6 บริเวณนี้ บริเวณเชียงแสนและเชียงรายมีไม้สักมากกว่าและงามกว่าบริเวณ
อื่น ๆ เพราะยังไม่มีผู้ตัดฟันมาก

มณฑลนครสวรรค์จะมีป่าไม้สักอยู่เฉพาะบริเวณทางเหนือของมณฑล ซึ่งเป็น
เขตรแดนที่ติดต่อกับมณฑลพายัพ คือ บริเวณเมืองระแหง ทิศเหนือติดกับเมืองเชียง
ใหม่ ส่วนบริเวณทางใต้มีลงมาจนถึงเมืองกำแพงเพชรและทางตะวันตกจรดแขวง
เมืองตาก² เท่านั้น เพราะฉะนั้นในบริเวณมณฑลนครสวรรค์จึงมีการทำป่าไม้กันน้อย
เหมาะสำหรับเป็นที่เก็บภาษีไม้มากกว่า และไม่สู้จะไม่งามเหมือนมณฑลพายัพ

¹ก.จ.ช. ร. 5 บ. 16/10 รายงานพระองค์ใหญ่ฯ เสด็จตรวจการ
ป่าไม้, 1 พฤษภาคม ร.ศ. 112

²สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ เทศาภิบาล, หน้า 64.

มณฑลพิษณุโลก มีการทำป่าไม้อยู่บริเวณทางเหนือของมณฑลบางเล็กน้อย
ถึงแม้จะป่าไม้สักอยู่มากแต่น้อย และเป็นไม้ที่ไม่สูงงาม จึงยังมีคนตัดฟันน้อย

ป่าไม้ใน 3 มณฑลนี้ เป็นป่าที่มีไม้สักมากประกอบกับมีไม้งามโดยเฉพาะ
ในมณฑลพายัพ จึงเป็นเหตุให้มีการตัดฟันไม้กันมาก¹ จนเป็นจุดสำคัญของการทำ
ป่าไม้ โดยเฉพาะเมืองเชียงใหม่จัดว่าเป็นศูนย์กลางของการทำป่าไม้ในขณะนั้น
ทีเดียว²

ตามที่กล่าวมาแล้วว่าบริเวณมณฑลพายัพมีไม้สักมากกว่าบริเวณอื่น ๆ โดยเฉพาะ
ทางลำแม่น้ำคง* และทางลำแม่น้ำที่เป็นคนแม่น้ำเจ้าพระยา กับทางแขวง
เมืองกาฬ** และบริเวณอื่น ๆ ทางริมน้ำอีก 2-3 แห่ง³ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า
ไม้สักในไทยมีไม่มากและไม่เป็นป่าใหญ่ ๆ คัดคอกันไปเหมือนป่าสักของพม่า ยก-
เว้นทางลำแม่น้ำคงซึ่งบางแห่งจะมีป่าสักคืดคอกเนื่องกันไป ดังปรากฏในรายงาน
ความเห็นของมิสเตอร์สะเลต ในครั้งขึ้นไปสำรวจป่าไม้เมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์
ร.ศ. 114 ว่า

¹ก.จ.ช. ร.5 ม.16/10 รายงานพระองค์เพ็ญฯ เสด็จตรวจการป่าไม้
1 พฤษภาคม ร.ศ. 112.

²ก.จ.ช. ร.5 ม.16/9 เรื่อง มิสเตอร์สะเลตขึ้นไปตรวจป่าไม้และได้
ทำรายงานตามความเห็นที่จะจัดการป่าไม้ต่อไป 26 มิถุนายน ร.ศ. 115

* พม่าและอังกฤษ เรียกว่า แม่น้ำสาละวิน

** ภายหลังขึ้นอยู่กับมณฑลนครสวรรค์

³ด.ก.

".... ตามที่ข้าพเจ้าได้ส่วนใดความดูเหมือนว่าต้นสักในสยาม
ไม่มีมากและไม่เป็นป่าใหญ่ ๆ คิดเนื่องกันไปดังเช่นป่าสักทาง
เบื้องพม่าเว้นแต่ป่าทางลำแม่น้ำคง บางทีจะมีมาก ๆ ป่าสักใน
เมืองพม่ามีมากบางแห่งเดินทางไปหลาย ๆ วันก็ยังไม่เห็นต้นสัก
อยู่เสมอ ๆ ไม่ขาดคา ส่วนป่าสักในสยามข้าพเจ้าเข้าใจว่ามี
เป็นแห่ง ๆ แห่งหนึ่งจะมีสัก 9 ไร่ 10 ไร่ แล้วก็มีอีกแห่งเล็ก ๆ
น้อย ๆ ก็ต่าง ๆ กันออกไปหลายสิบเส้น บางแห่งมีเรียงราย
ตามริมแม่น้ำ พอขึ้นไปทางในป่าไม่มีต้นสักอีกเลย...."¹

จากรายงานความเห็นของมิสเตอร์ละเสนนี้ ทำให้เห็นได้ว่า ป่าไม้สัก
ของไทยมีมากก็จริง แต่เมื่อเทียบกับพม่าแล้วมีน้อยกว่า ข้าพเจ้ายังเป็นป่าสักที่ไม่คิดต่อ
เนื่องกันไป เมื่อเป็นเช่นนี้ถ้าต้องการที่จะทราบจำนวนต้นสักว่ามีอยู่เท่าใดก็เป็น
การลำบากมาก บางป่าต้นสักใหญ่ ๆ อยู่เรียงรายกันไปไม่มีเมล็ดงอกหรือต้นเล็ก ๆ
จะขึ้นแทนกัน ถ้าตัดฟันต้นสักใหญ่ ๆ ลงแล้ว ก็จะขึ้นเองอีกก็ไปเสีย² แต่บาง
ป่าเมื่อตัดฟันต้นสักที่พอจะขายได้หมดแล้ว ก็ยังมีต้นเล็ก ๆ งอกอยู่อีกมาก แต่เนื่อง
จากไม่ได้รับการบำรุงรักษา ฉะนั้นจึงเป็นไม้สักที่ไม่ค่อยมีราคาก็เหมือนป่าสักทาง
พม่า

การทำป่าไม้ในสมัยก่อนแบ่งได้เป็น 2 ประเภทคือ

1. หัวเมืองทางตะวันตกได้แก่ เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน เจ้าผู้ครอง
นครเป็นผู้ให้สัมปทานการทำป่าไม้โดยตรง

¹ก.จ.ช. ร.5 ม.16/9 เรื่อง มิสเตอร์ละเสนขึ้นไปตรวจป่าไม้และ
ได้ทำรายงานตามความที่จัดจัดการป่าไม้ต่อไป 26 มิถุนายน ร.ศ. 112.

²ดู.

2. เมืองแพร์และน่านทางตะวันออก ไม่ขึ้นปิตธิเจ้าทำป่าไม้ผู้ใด ประสงค์จะทำป่าไม้หรือค้าไม้ ต้องรับเหมาซื้อขงไม้ตามกำหนด และตามจำนวนที่ จำกัดไว้จากเจ้าผู้ครองนคร หรือรับซื้อจากผู้ที่ได้รับอนุญาตอีกทอดหนึ่ง¹ โดยเฉพาะ ป่าใบในเมืงน่าน เจ้าผู้ครองนครเป็นผู้ควบคุมโดยตรง และทำหนังสืออนุญาตให้ เจ้านาย บุตรหลานราชวงศ์กับพวกพ้องเขาทำตัดฟันไม้ โดยเรียกเก็บเงินค่า คอดคนละ 2 รูเปีย และเงินนั้นก็เป็ของผู้ครองนครทั้งหมด²

จากที่กล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่ากิจการป่าไม้นั้นเป็นของเจ้าผู้ครองนครและ เจ้านาย³ ทั้งนี้เนื่องจากในสมัยนั้นราชอาณาจักรไทยโดยเฉพาะดินแดนลานนาไทย เจ้าผู้ครองนครมีสิทธิและอำนาจในฐานะเจ้าประเทศราชปกครองนครของตนเองใน หัวเมืองทั้ง 5 ดังกล่าว ฉะนั้นป่าไม้ที่ขึ้นอยู่ในความปกครองของเจ้านครใด ก็คือ ว่าเป็นทรัพย์สินอย่างหนึ่งของเจ้าผู้ครองนครนั้นจัดการดูแลป่ากันเอง และเมื่อเจ้า นายหรือเจ้านายซึ่งเป็นเจ้าของป่าถึงแก่อนิจกรรม ป่าใบเหล่านั้นก็เป็มรดกตกทอด ไปยังทายาทและลูกหลานของเจ้าผู้ครองนครและเจ้าของป่านั้น ๆ ฉะนั้นเมื่อผู้ใด ต้องการหาป่าไม้ จึงต้องขออนุญาตต่อเจ้าของป่าไม้หรือเจ้าผู้ครองนครก่อน⁴ เพื่อ

¹ แถบสุข นุ่มนนท์, "อิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจของอังกฤษใน เชียงใหม่," รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดี (ครั้งที่ 1 ลานนาไทย) 2511, หน้า 139.

² ก.จ.ช. ร.5 ม.58/146 สำเนาหนังสือหลวงชาวภูเบศร์ ขาหลวง ประจำรักษาราชการนครเบ็องน่าน ถึง พระยาทรงสุรเดช ขาหลวงใหญ่รักษาราชการ หัวเมืองลาวเฉียง 20 ก.ก. ร.ศ. 112.

³ เทียม คมกฤต การป่าไม้ในประเทศไทย, หน้า 47.

⁴ กระทรวงเกษตร ประวัติกกรมป่าไม้ในรอบ 72 ปี, หน้า 1.

จะได้รับคำยินยอมเป็นลายลักษณ์อักษรซึ่งจารึกลงในใบลานให้เป็นภูมิอนุชาตแก่ผู้ขอ
เช่าทำป่าไม้ เพื่อดำเนินกิจการใดโดยไม่มีเงื่อนไขใด ๆ นอกจากคำอนุญาตให้
ตัดไม้ในป่าตำบลนั้น ๆ เท่านั้น¹ เพราะฉะนั้นผู้ขอเช่าทำป่าไม้จะดำเนินการอย่าง
ไรก็ได้ จะตัดฟันไม้ขนาดเล็กหรือใหญ่หรือทำประการใดได้ทั้งหมด² แต่การทำป่า
ไม้นั้นจะต้องเสียเงิน "ค่าตอ" ทุกต้นที่ตัดให้แก่เจ้าของป่า*

ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 1 ถึงการขยายอำนาจของอังกฤษในพม่า
ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่สนับสนุนให้คนอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษเข้ามาในลานนาไทย
และเมื่ออังกฤษสามารถครอบครองพม่าได้ทั้งประเทศ อิทธิพลของอังกฤษก็ขยาย
ออกมาใกล้ชิดกับดินแดนลานนาไทยมากยิ่งขึ้น และเมื่ออังกฤษพบว่าบริเวณหัวเมือง
มอญที่ยึดได้จากพม่าเป็นบริเวณที่มีป่าไม้สักอุดมสมบูรณ์ จึงได้ดำเนินการค้าไม้ขึ้น³
และส่งออกขายต่างประเทศ⁴ จากการที่อิทธิพลของอังกฤษขยายเข้าใกล้ชิดกับ
ดินแดนลานนาไทยมากยิ่งขึ้น ทำให้มีชาวพม่าในบังคับอังกฤษและชาวอังกฤษเดินทาง
เข้ามาทำป่าไม้ในดินแดนลานนาไทยกันมาก เป็นผลให้กิจการป่าไม้เจริญขึ้นทั้งใน

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม.16/10 รายงานพระองค์เพ็ญฯ เสด็จตรวจการป่าไม้
1 พฤษภาคม ร.ศ. 112.

² ก.

* เจ้าของป่าอาจเป็นคน ๆ เดียวกับเจ้าผู้ครองนครหรือเจ้านายอื่น ๆ ก็ได้
ทั้งนี้เพราะป่าไม้เป็นมรดกที่ตกทอดจากเจ้านายผู้หนึ่งไปยังบุตรหลานของคน เช่น
เจ้านครคนที่ 1 มีโอรสธิดา 10 องค์ ก็แบ่งป่าไม้ออกเป็น 10 ส่วน เพื่อยกเป็นมรดก
และโอรสธิดาเหล่านั้นก็จะมอบป่าไม้แก่ผู้สืบเชื้อสายต่อไป

³ สมเด็จพระยาราชราชนุภาพ เทศาภิบาล, หน้า 64.

⁴ ก. หน้า 66.

ดินแดนมอญและไทย¹ แต่ความเป็นจริงแล้วการค้าไม้สักเริ่มมีความสำคัญมากมาแต่ พ.ศ. 2383 (ค.ศ. 1840) ซึ่งเป็นระยะที่หัวเมืองลานนาไทยเริ่มแข่งขันค้าไม้ กับเมืองตะนาวศรีอย่างจริงจัง แม้ว่าตามสนธิสัญญาเบอร์นีระหว่างไทยกับอังกฤษ พ.ศ. 2369 (ค.ศ. 1826) จะห้ามคนพม่าและมอญเข้าไปยุ่งเกี่ยวเรื่องการค้าใน หัวเมืองของไทย แต่ปรากฏว่าธุรกิจป่าไม้ในนครเชียงใหม่และในดินแดนทางเหนือ ตกอยู่ในกำมือของพม่าและมอญ และเมื่อพม่าตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ คนอังกฤษ ที่เข้าไปอยู่ในร่างกุ้งก็มีมากขึ้นและได้เข้ามาลงทุนกิจการป่าไม้ในเชียงใหม่มากขึ้น ด้วย ประกอบกับระบบการปกครองหัวเมืองล้านนามีส่วนสนับสนุนให้คนอังกฤษและคน ในบังคับอังกฤษเข้ามาในบริเวณนี้ได้ง่าย ทั้งนี้เพราะในฐานะที่หัวเมืองลานนาไทย เป็นประเทศราชของไทย ดังนั้นผู้ปกครองลานนาจึงมีสิทธิ์ที่จะปกครองดินแดนของตน ใ้ได้อย่างเต็มที่เช่นเดียวกับหัวเมืองประเทศราชอื่น ๆ ป่าไม้ที่อยู่ในลานนาไทยก็เช่น เดียวกัน ในฐานะผู้ปกครองดินแดนเจ้าผู้ครองนครก็มีสิทธิในการอนุญาตให้ทำป่าไม้ ได้โดยไม่ต้องผ่านทางรัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ เพราะถือว่าเป็นเรื่องภายในดินแดน นั้น ๆ²

การค้าเนื้กกิจการป่าไม้นั้น ในขั้นแรกทำกันเฉพาะชาวพม่าที่เดินทางเข้ามา ผากตัวกับเจ้านายในดินแดนลานนาไทย และได้รับอนุญาตให้รับเช่าทำป่าไม้ใน บริเวณเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน³ ต่อมาจึงมีบริษัทการค้าของอังกฤษที่สำคัญ ๆ และ

¹A.C. Pointon, The Bombay Burmah Trading Corporation Ltd., 1863-1963, p. 34.

²Ibid.

³Ibid.

คนในบังคับอังกฤษซึ่งส่วนใหญ่เป็นพวกพม่าและไทยใหญ่ เข้ามาขอรับเช่าทำป่าไม้ในเขตเชิงใหม่มาก¹ บริษัทการค้าอังกฤษที่เดินทางเข้ามาขอรับเช่าทำป่าไม้อย่างจริงจังที่สำคัญได้แก่

1. บริษัทบริติช บอร์เนียว (British Borneo) เข้ามาในราว พ.ศ. 2407 (ค.ศ. 1864)

2. บริษัทบอมเบย์ เบอร์มา (Bombay Burmah) เข้ามาในราว พ.ศ. 2432 (ค.ศ. 1889)

3. บริษัทสยามฟอเรสต์ (Siam Forest)

4. บริษัท แอล.ที. เลียวโนเวนส์ เป็นต้น²

บริษัทดังกล่าวนี้เป็นบริษัทใหญ่ที่มีทุนรอนมาก และได้เคยมีบทบาทสำคัญมาแล้วในพม่า^{3*} เมื่อบริษัทเหล่านี้เข้ามาดำเนินกิจการป่าไม้ในลานนาไทยได้นำลูกจ้างชาวพม่า กะเหรี่ยง และชาวพื้นเมืองอื่น ๆ เข้ามาในลานนาไทยเพื่อใช้แรงงานในการทำป่าไม้ ดังนั้นชาวอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษจึงได้เข้ามาในลานนาไทยมากขึ้นเป็นลำดับ

¹ แกรมสุข นุ่มนนท์, "อิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจของอังกฤษในเชิงใหม่," รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดี, หน้า 139-140.

² ก.

³ A.C. Pointon, The Bombay Burmah Trading Corporation Ltd., 1863 - 1963, p. 20 - 27.

* บริษัทป่าไม้มีบทบาทที่สำคัญก่อให้เกิดสงครามระหว่างอังกฤษกับพม่าครั้งที่ 3 (พ.ศ. 2428, ค.ศ. 1885) เนื่องจากกตัญญูพิพาทระหว่างรัฐบาลพม่ากับบริษัทป่าไม้อังกฤษ จึงนับว่าบริษัทป่าไม้อังกฤษมีอิทธิพลทางการเมืองเป็นอย่างมาก.

ในสมัยรัชกาลที่ 5 ในดินแดนลานนาไทย เจ้าผู้ครองนครมีสิทธิและอำนาจในฐานะเจ้าประเทศราชปกครองตนเองตามอาณาเขตที่แบ่งไว้ตั้งไคกลาวมาแล้ว* ฉะนั้นป่าไม้ที่ขึ้นอยู่ในความปกครองของนครใด ก็ถือว่าเป็นทรัพย์สินอย่างหนึ่งของเจ้าผู้ครองนครนั้น ฉะนั้นเมื่อผู้ใดต้องการทำป่าไม้จึงต้องขออนุญาตต่อเจ้าของป่าหรือเจ้าผู้ครองนครก่อน แต่การทำป่าไม้นั้นจะก่อให้เกิดเงิน "ค่าคอ" ทุกคนที่คิด ให้แก่เจ้าของป่า¹ เมื่อครั้งพระเจ้ากาวิโรศ เป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ได้เรียกเก็บเงินค่าคอคนละ 3-5 รูเปีย** และเงินที่เก็บได้นั้นก็ไม่ได้นำให้รัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ เลย²

เงินค่าคอที่กล่าวถึงนี้ คือเงินค่าช่วยการในการตัดฟันไม้แต่ละต้นที่ผู้รับเช่าทำป่าไม้ ซึ่งส่วนมากเป็นคนในบังคับอังกฤษและบริษัทป่าไม้อังกฤษ จะต้องให้แก่เจ้าของป่าไม้โดยจะมีพนักงานซึ่งมีหน้าที่เฉพาะออกไปทำงานเก็บรวบรวมเงินให้แก่เจ้าของป่าไม้ และเจ้าของป่าไม้ก็จะนำเงินไปมอบให้แก่เจ้าของป่าไม้ และเจ้า

* แบ่งไว้รวม 5 นคร คือ เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน แพร่ และน่าน

¹พรพรวณ จงวัฒนา กรณีพิพาทระหว่างเจ้านครเชียงใหม่กับกบในบังคับอังกฤษอันเป็นเหตุให้รัฐบาลสยามจัดการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ. 2401-2445) หน้า 51.

** 1 รูเปีย เท่ากับ 64 อัฐ

64 อัฐ " 1 บาท

(ก.จ.ช. ร.5 ม.58/44 รายงานการประชุมเจ้าผู้ครองนครมณฑลพายัพ
10 พฤษภาคม ร.ศ. 120)

²ก.จ.ช. ร.5 ม 16/10 รายงานพระองค์เพ็ญฯ เสด็จตรวจการป่าไม้

1 พฤษภาคม ร.ศ. 112.

ของป่าไม้ก็จะนำเงินไปมอบให้แก่เจ้าผู้ครองนคร เพื่อจัดแบ่งเงินออกเป็น 3 ส่วน ให้แก่ผู้ที่มีหน้าที่เกี่ยวข้อง คือ

ส่วนที่ 1 แบ่งให้แก่เจ้าของป่าไม้ที่อนุญาตให้ผู้รับเช่าทำป่าไม้ไปดำเนินการตัดไม้ของคน

ส่วนที่ 2 แบ่งให้แก่เจ้าพนักงานที่เข้าไปเก็บเงินค่าคอ และค่าใช้จ่ายในการทำงาน

ส่วนที่ 3 เป็นส่วนที่เหลือเป็นเงินที่แบ่งถวายแก่เจ้าผู้ครองนคร ซึ่งเป็นผู้ปกครองดินแดน¹

การเก็บเงินค่าคอก่อน ในระยะแรก ๆ ไม่ปรากฏว่าได้กำหนดกฎเกณฑ์แน่นอนเหมือนในสมัยต่อมา ทั้งนี้เป็นเพราะว่าเดิมป่าไม้ไม่มีราคาค่างวดอะไร เจ้าของป่าซึ่งเป็นผู้ครองดินแดนก็แจกให้พวกพ้อง ลูกหลาน บ่าวไพร่ อนุญาตให้เขาตัดฟันชักลากไม้ไผ่ขายคนละ 100 - 200 ต้น โดยไม่คิดเงินทอง และเมื่อถึงคราวเปลี่ยนเจ้าผู้ครองนครคนใหม่ ป่าไม้ก็ถูกถอนจากบุตรหลานพวกพ้องของเจ้าผู้ครองนครคนเก่ามาแบ่งปันให้กับบุตรหลานของคนบางวนเวียนเช่นนั้นเรื่อยไป² ในระยะต่อมาป่าไม้เริ่มมีราคาขึ้น เพราะมีพวกพม่าและคนในบังคับอังกฤษสนใจเข้ามาตัดฟันไม้และขออนุญาตรับเช่าทำป่าไม้มากขึ้น จึงเกิดมีการเรียกเก็บเงินค่าคอกขึ้นคนละ 1 รูเปียนเป็นต้นกำเนิดของการเก็บเงินค่าคอคือคอกเรื่อยมา³ แต่คนที่ตัดฟันไม้ก็เสียค่าคอก

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม 16/10 รายงานพระองค์เพ็ฯ เสด็จตรวจการป่าไม้
1 พฤษภาคม ร.ศ. 112.

² ก.จ.ช. ร.5 ม.58/88 รายงานพระเจ้านองยาเชอกรมหมื่นพิชิตปรีชา-
กรเสด็จขึ้นไปจักราขการเมืองใหม่ ลำพูน และลำปาง พฤษภาคม ร.ศ. 103.

³ ก.

บ้างไม่เลียบ้าง ถึงสมัยพระเจ้ามโหตรประเทศา เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ก็จ-
การป่าไม้ได้ขยายตัวกว้างขวางขึ้น จนถึงกับมีการปรับปรุงค่าตอบแทนใหม่ระหว่าง
เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่กับผู้ที่มาขอรับเช่าทำป่าไม้อย่างชัดเจน คือ ถ้าไม้ขนาด
8 - 10 ก่ำ* (Fists) จะต้องเสียค่าตอบแทนในอัตรา 1 รูเปีย, ไม้ขนาด 11-
13 ก่ำ เสียค่าตอบแทน 2 รูเปีย และไม้ขนาด 14 - 16 ก่ำ เสียค่าตอบแทน 3 รูเปีย¹

การกำหนดอัตราค่าตอบแทนดังกล่าวไม่ได้ทำกันอย่างจริงจัง เก็บเฉพาะแต่ป่า
ที่ผู้รับเช่าทำได้ทำสัมฤทธิ์ผลไปกับเจ้าผู้ครองนครซึ่งได้มีบัญชีจอกอยู่ ส่วนผู้ที่ไม่ได้ทำสัมฤทธิ์
ผลไปไม่มีบัญชีปรากฏอยู่ก็มักจะไม่เสียค่าตอบแทน และถ้าเจ้าของป่าใดไม่นำสัมฤทธา
มาประทับตราขอต่อสัญญาใหม่เมื่อสิ้นสัญญาเดิมแล้ว เจ้าผู้ครองนครก็จะทำหนังสือสัญญา
ให้กับผู้อื่นเช่าทำป่าตัดฟันไม้และรับเอาเงินค่าตอบแทนไปเสียเอง เพราะฉะนั้นการที่จะ
ทำสัญญาและสัมฤทธิ์ผล ก็เป็นเรื่องที่เจ้าของป่าจะต้องเสียเงินทั้งสิ้น ดังนั้นเจ้าของป่า
จึงมักจะดำเนินการทำป่าไม้อย่างบ้าง ให้คนอื่นมาตัดฟันไม้เป็นครั้งคราวบ้าง² และ
ลักลอบทำสัญญาให้กับพม่าในบังคับอังกฤษเข้ามาหาบ้าง ให้ชาวไพร่ของตนเองทำ
บ้าง และส่วนที่เจ้าผู้ครองนครทำสัญญาให้ทำก็มีและมักจะให้ช้อนกันเพราะไม่รู้ว่าป่า
ของใครมีกี่ตำบล ป่าไหนเป็นของใคร อยู่ที่ไหน ภูมามิรู้บ้าง ต่อเมื่อมีพม่าในบังคับ
อังกฤษเข้ามาทราวจบว่าป่านั้น ๆ มีไม้อุดมสมบูรณ์โดยเฉพาะไม้สัก จะขอเช่าทำบ้าง

* 1 ก่ำ เท่ากับ 21 เซ็นติเมตร

¹พรพรวณ จงวัฒนา กรณีพิพาทระหว่างเจ้านครเชียงใหม่กับกบในบังคับ
อังกฤษอันเป็นเหตุให้รัฐบาลสยามจัดการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ. 2401-2445)
หน้า 52.

²ก.จ.ช. ร.5 58/88 รายงานพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นพิชิตปรีชากร
เสด็จขึ้นไปจักราชาการเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง พฤษภาคม ร.ศ. 103.

เจ้าผู้ครองนครก็ถือว่าป่าไม้เป็นของตนเองทั้งหมด และอนุญาตให้พวกพม่าในบังคับ อังกฤษนั้นเข้าไปตัดฟันไม้ ทั้ง ๆ ที่เจ้าของเดิมก็ยังมีอยู่ ในที่สุดเจ้าของเดิมก็ต้อง ถอนตัวออกไปบ้างและที่ตกลงกันได้ร่วมกันทำก็มี¹

เมื่อใดที่เจ้าผู้ครองนครไม่อยู่ พวกเจ้านาย บุตรหลานของเจ้าผู้ครองนคร ก็มักจะอนุญาตให้พวกพม่าในบังคับอังกฤษที่มาขออนุญาตรับเช่าทำป่าไม้ให้ตัดฟันไม้ได้ ตามชอบใจ ไม่มีแบบแผนกำหนดการกักฟันไม้ และพวกเจ้านายเหล่านี้ก็ไม่เคียด- ร้อนในเรื่องนี้ เพราะว่าพวกที่เข้ามาขอรับเช่าทำป่าไม้นั้นมักจะมีของกำนัลมาให้ เจ้านายเจ้าของป่าเสมอ ในการขอรับเช่าทำป่าไม้ของคนในบังคับอังกฤษและบริษัท ป่าไม้อังกฤษนี้ เจ้านายเจ้าของป่าไม้มักจะขอยกอนันเวลาพุดจาให้เนิ่นนานออกไป ให้พ้นไปครั้งหนึ่ง ๆ แล้วในระหว่างนั้น เจ้านายเจ้าของป่าไม้ก็ไปติดต่อกับบริษัท อื่น ๆ ที่มีความประสงค์จะทำป่าไม้ด้วย ได้ส่วนกว่าจะให้ราคาเท่าใด เมื่อเป็นเช่น นี้จึงทำให้เกิดการแก่งแย่งชิงกันในบริษัทต่าง ๆ แล้วเจ้านายเจ้าของป่าก็หาอุบาย ชักนำไปบริษัท 2 - 3 บริษัทเกิดการประทุกันขึ้น ในระยะที่ต้องพุดจาขอร้องให้ได้ รับเช่าทำป่าไม้นั้นบริษัทต้องเสียเวลาประมาณ 1 ปี และในช่วงเวลานี้ถ้ามีทางใดที่ เจ้านายเจ้าของป่าจะได้อะไรประโยชน์ก็ตัดทวงเอาทุกอย่าง เช่น รับเงิน ทอง เครื่อง- เพชร พลอย มา อานมา และของมีค่าอื่น ๆ เป็นของกำนัลต่าง ๆ² บางทีพวกที่ ขอเช่าทำป่าไม้ขอให้เจ้าผู้ครองนครช่วยเป็นธุระเจรจากับเจ้านายเจ้าของป่าให้

¹ก.จ.ช. ร.5 ม.58/88 รายงานพระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นพิชิต
ปรีชากรเสด็จขึ้นไปจักราขการเชียงใหม่ ลำพูน และจำปาง พฤษภาคม ร.ศ. 103.

²ก.จ.ช. ร.5 ม 16/9 เรื่อง มิสเตอร์สะเลตขึ้นไปตรวจป่าไม้และ
ไต่ทํารายงานคาบความเห็นที่จัดการป่าไม้ต่อไป 26 มิถุนายน ร.ศ. 112.

ยอมอนุญาตให้รับเช่าทำป่าไม้แก่พวกตน การที่ขอรับรองเช่นนี้ก็ต้องเสียของกำนัลมีค่าต่าง ๆ อีก¹ นาน ๆ เขาเจ้านายเจ้าของป่าก็คงยอมเซ็นชื่อในสัญญาอนุญาตให้รับเช่าทำป่าไม้ โดยที่เจ้านายเจ้าของป่าจะได้รับเงินค่าป่าตั้งแต่ 10,000 รูเปียนถึง 15,000 รูเปียน² แต่สัญญารับเช่าทำป่าไม้นั้นถ้าเจ้านายเจ้าของป่าซึ่งอาจเป็นเจ้าพนักงานป่าไม้มวยยังไม่ได้เซ็นชื่อลงในสัญญา เจ้าผู้ครองนครก็จะยังไม่ยอมเซ็นชื่อลงดวงตราให้ เจ้านายเจ้าของป่าก็จะแกล้งถ่วงเวลาเอาไว้อีก เพื่อต้องการผลประโยชน์อีกชั้นหนึ่ง ซึ่งมักจะได้จากผู้ขอรับเช่าทำป่าไม้มูละ 300-400 รูเปียน เป็นค่าลงดวงตราของเจ้านายเหล่านั้น³ และเจ้าผู้ครองนครก็จะประทับตราให้แต่ต้องแกล้งถ่วงเวลาอีกเพื่อต้องการของกำนัล เพ็ชร พลอย จึงจะยอมเซ็นชื่อลงดวงตราให้ แล้วคอยส่งสัญญานี้ลงมาขออนุญาตต่อในกรุงเทพฯ อีกทีหนึ่ง เมื่อกระทรวงมหาดไทยพิจารณาอนุญาตแล้วจึงส่งกลับไปให้ชาหลวงประจำมณฑลลงดวงตราอนุญาตให้รับเช่าทำได้ ผู้รับเช่าทำต้องเสียค่าลงดวงตรามูละ 1,300 รูเปียน แต่สำหรับผู้รับเช่าทำเป็นคนในบังคับอังกฤษจะต้องส่งสัญญาไปจดทะเบียน ณ สถานกงสุลอังกฤษอีกเป็นอันสิ้นสุดการขอรับเช่าทำป่าไม้

การขอรับเช่าทำป่าไม้ดังกล่าวมานี้มีมาแต่ดั้งเดิม ซึ่งไม่ใช่เป็นแบบแผนที่ดี ทำให้เสียเวลามากในการติดต่อของผู้ขอรับเช่าทำป่าไม้ แต่เป็นธรรมเนียมของบ้านเมือง แต่เมื่อพิจารณาแล้วก็ไม่ได้เป็นไปตามขอสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่าง

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม.16/9 เรื่อง มิสเตอร์สะเลกขึ้นไปตรวจป่าไม้และได้ทำรายงานตามความเห็นที่จะจัดการป่าไม้ต่อไป 26 มิถุนายน ร.ศ. 112.

² ก.

³ ก.

รัฐบาลไทยกับรัฐบาลอินเดียน ซึ่งลงนาม ณ เมืองกัลกัตตา เมื่อวันที่ 14 มกราคม 2416 (ค.ศ. 1874) เพราะไม่ได้ระบุไว้ว่า ต้องใช้กฎกระทรวงของเจ้าพนักงานป่าไม้เลย¹ แต่มีข้อที่ระบุไว้ในข้อ 10 ของสนธิสัญญาว่า

".... ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดจะซื้อไม้ตัดไม้กานไม้ที่ป่าเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ต้องทำหนังสือสัญญาต่อเจ้าของป่าไม้กำหนดปี"^{2*}

จากข้อความนี้จะเห็นได้ว่าไม่ได้ระบุถึงว่าจะต้องมีกฎกระทรวงของเจ้าพนักงานป่าไม้ก่อนจึงจะลงมือทำการป่าไม้ได้ แต่มีระบุไว้ว่าถ้าไปมีสัญญาขออนุญาตแล้ว ห้ามไม่ให้คนในพื้นที่นั้น ๆ ตัดฟันไม้ชาย³ แต่เท่าที่เป็นมาไม่ได้ปฏิบัติตามข้อตกลงในสนธิสัญญาเลย จึงเป็นเหตุให้พวกบริษัทป่าไม้อังกฤษร้องเรียนอยู่เสมอ เป็นคนว่าบริษัทหนึ่งขอรับเช่าทำป่าไม้ที่คาดว่าจะมีไม้สัก 2,000 ต้น จะขอเสียเงินค่าสัญญารับเช่าทำป่าไม้ให้ 10,000 รูปี แต่ตั้งไคร่กล่าวมาแล้วว่าการเจรจาขอรับเช่าทำป่าไม้ต้องเสียเวลานับปี และในระหว่างนั้นปรากฏว่าเจ้าของป่าทำเสียเองหรือยินยอมให้คนอื่นทำเพื่อจะได้เก็บผลประโยชน์เป็นของตน เมื่อผู้ขอรับเช่าทำป่าไม้ได้

¹ก.จ.ช. ร.5 ม.16/9 เรื่อง บิสเตอร์สะเลคขึ้นไปตรวจป่าไม้และได้ทำรายงานตามความเห็นที่จะจัดการป่าไม้ต่อไป 26 มิถุนายน ร.ศ. 112.

²กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศ (หนังสือชุดประมวลสนธิสัญญา เล่ม 2 พ.ศ. 2431 - 2432) สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคี ระหว่างประเทศไทย กับ ต่างประเทศและองค์การระหว่างประเทศ, หน้า 35.

*รายละเอียดเกี่ยวกับการทำสนธิสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. 2416 (ค.ศ.1874) นี้จะกล่าวอย่างละเอียดในบทที่ 4

³ล.ก.

เสียเงินและของกำนัลลงทุนไปเพื่อการซื้อดวงตราให้ประทับลงในสัญญา ครั้นเมื่อตกลงดวงตราให้แล้ว ก็ปรากฏว่ามีไม้เหลือในบริเวณที่ขอรับเช่าทำอยู่เพียง 1,000 ต้นเท่านั้น ทั้งนี้เป็นเพราะว่าในเวลาที่พักเงาจากร่องกันอยู่นั้นมีผู้ตัดฟันไม้ไปเสีย 1,000 ต้นแล้ว¹ เมื่อเป็นเช่นนั้นทำให้บริษัทต่างประเทศและกนิในบังคับอังกฤษที่เข้ามาขอรับเช่าทำป่าไม้ไม่มีความเกรงกลัวในข้อบังคับต่าง ๆ² เพราะถือว่าคนมีทุนในการดำเนินกิจการต้องการอะไรก็จะใช้เงินเป็นเครื่องมือ การไล่ของกำนัลคอมแทสจากบริษัทต่างประเทศเหล่านี้เป็นที่พอใจของเจ้านายเจ้าของป่ามาก เพราะถือว่าคนไม่ต้องการอะไร กลับได้ผลประโยชน์ตอบแทนเสียอีก และไม่พอใจที่รัฐบาลกลางจะมาถกฉวยเอาผลประโยชน์ไปเสีย ซึ่งเจ้านายเจ้าของป่าเหล่านั้นคิดว่าควรจะเป็นของตนแต่เพียงผู้เดียว

ต่อมาเมื่อมีการจัดตั้งกรมป่าไม้ขึ้น พ.ศ. 2434 (ค.ศ. 1892) การขออนุญาตวิธีไฟสัญญาป่าไม้จึงต้องขอจากกรมป่าไม้ กระทรวงมหาดไทยแต่เพียงอย่างเดียว³ ทำให้เจ้านายเจ้าของป่าไม้ไม่พอใจเนื่องจากขาดผลประโยชน์ในส่วนของกำนัลที่เคยได้รับ

¹ก.จ.ช. ร.5 ม.16/9 เรื่อง มิสเตอร์สะเลกขึ้นไปตรวจป่าไม้และ
ไต่ทำรายงานตามความเห็นที่จะจัดการป่าไม้ต่อไป 26 มิถุนายน ร.ศ. 112.

²ก.

³ก.จ.ช. ร.5 ม.16.3/5 สำเนาพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง พระเจ้านครเชียงใหม่ เรื่องชี้แจงวิธีจัดการป่าไม้
9 เมษายน ร.ศ. 116.

เมื่อผู้เช่าทำป่าไผ่ได้รับสัญญาให้ทำการป่าไผ่ได้แล้วก็เริ่มดำเนินการตัดฟันไผ่ แต่การดำเนินการตัดฟันไผ่จะต้องมีวิธีการเป็นขั้น ๆ โดยเฉพาะการตัดต้นสัก ซึ่งมีขนาดใหญ่จำเป็นต้องให้ตายเสียก่อนอย่างน้อย 2 ปี จึงจะล่อน้ำได้ แต่บางที่ผู้รับเช่าทำป่าไผ่ก็ตัดไม้สกลองมากก็มีบ้าง ถ้าไม้สกลองจะจมน้ำสูญหายไปหรือจมติดโคลนขวางไม้อื่น ๆ อีกมาก จึงต้องทิ้งให้แห้งก่อนจึงลากลงน้ำ ถ้าตัดฟันไม้สกลองทิ้งไว้กับพื้นดินจะให้แห้งมักจะถูกไฟไหม้และไหม้แห้งเร็ว ถึงจะแห้งก็ไหม้แห้งสนิทเหมือนกับไม้ที่เผาให้ตายแล้วยืนแห้งอยู่ การที่จะทำให้ไม้ตายเรียกกันว่า "กาน" คือฟันเป็นวงรอบโคนต้นแนวขวางประมาณ 2 - 3 นิ้วให้ลึกถึงแก่น ในเวลาที่ไผ่รับอนุญาตให้เช่าทำป่าไผ่ถ้าไผ่ไม่ตายแห้งที่จะล้มลงในชั่วเวลา 2 ปี ต้นเป็นเวลาที่กานไผ่เมื่อเวลาที่ลงมือทำการได้แล้วก็ใช้เป็นวิธีการดังนี้คือถากฟันต้นหนึ่งล้มลงแล้วก็กานต้นที่ริมกันนั้นต่อไป เพื่อจะให้ไม้กานไวสำหรับตัดฟันได้เสมอ

เรื่องกานไผ่นี้เป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะป่าไผ่ที่จะถือไปขายหน้าคองแล้วแต่การที่กานไผ่ แต่ว่ามักไม่ค่อยได้รับการเอาใจใส่จากเจ้าของป่าไผ่¹ การกานไผ่แล้วแต่เวลาที่ทำการตัดฟันไผ่ มักจะกานไผ่ทั่วไปแทบทุกป่าที่ตนได้รับเช่าทำป่าไผ่ และกานไผ่ต้นขนาดเล็กไม่ถึงกำหนด² เจ้านายเจ้าของป่าก็คอยแต่จะรับเอาเงินแต่ผลประโยชน์เท่านั้น

เมื่อคนไผ่แห้งพอใช้ไผ่ได้แล้วก็ฟันให้ล้มลง แล้วตัดเป็นซุงต้นหนึ่งหรือหลายต้นสำหรับจะนำเอาออกมาเจาะรูซุงที่โคนต้น เพื่อเอาไขรอยแล้วใช้ขวานลากตามระยะ

¹ก.จ.ช. ร.5 ม.16.3/5 สำเนาพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง พระเจ้านครเชียงใหม่ เรื่อง ชี้แจงวิธีจัดการป่าไผ่

9 เมษายน ร.ศ. 116.

²ก.

ทางออกมาให้ตกลงแม่น้ำเพื่อลงลงมากรุงเทพฯ¹ บางป่าไม้ที่ตัดล้มลงชำรุดแตก
เสียบ้าง ถ้าตัดฟันไม้ 100 คน จะมีไม้เสีย 20 - 30 คน² ไม้ทุกต้นที่เสียไป
เช่นนี้ทำให้ผลประโยชน์ของแผ่นดินชาติไปควยคือไม่ได้เงินค่าตอบแทนขึ้น³

ระยะทางที่จะลากไม้ลงลงมาตกในลำแม่น้ำนั้น ก็แล้วแต่ป่าไกล-ใกล้ น้ำ
คนที่รับเหมาตัดฟันไม้ก็จะตัดไม้ที่ใกล้น้ำก่อนเป็นธรรมดา เมื่อหมดแล้วก็ต้อง
ไปหาในป่าลึกขึ้นไปทุกที ๆ พอลากมาได้แล้วก็รวมท่งไว้ที่ริมฝั่งแม่น้ำ รวมไว้ให้
ได้เป็นแห่งละมาก ๆ ผู้ที่รับเหมาตัดฟันไม้ก็จะบอกไปยังผู้รับเช่าทำป่าไม้ ๆ ก็จะ
ไปรับไม้ แล้วจึงแจ้งไปยังกรมป่าไม้ คือ กรมนาในนครเชียงใหม่ ทอให้มาคิดรา
ค่าตอบแทน เจ้าพนักงานที่ตราค่าตอบแทนออกมาตรวจไม้พร้อมกับผู้รับเช่าทำป่าไม้ ๆ ก็รับ
เอาไม้แต่ที่ใช้ได้แล้วคิดตราของตนลงไปพร้อมกับตราที่ตราค่าตอบแทน* ส่วนไม้เสียไม่ต้อง
เสียค่าตอบแทน ในการนี้ผู้รับเช่าทำป่าไม้มิจะต้องเสียค่าตอบแทนละ 3 รูเปี้ย** กับเสีย

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม.16.3/4 กรมหลวงดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 28 สิงหาคม ร.ศ. 115.

² ก.จ.ช. ร.5 ม.16/9 เรื่อง บิสเตอร์สะ เลคขึ้นไปตรวจป่าไม้และ
ได้ทำรายงานตามความเห็นที่จะจัดการป่าไม้ต่อไป 26 มิถุนายน ร.ศ. 112.

³ ก.

* ไม้เสียที่ไม่ต้องเสียค่าตอบแทนนั้น เป็นไม้ขนาดเล็กหรือมีตำหนิ แล้วแต่ผู้รับ-
เหมาจะเห็นว่าทำให้ชาวยลประโยชน์ของตนก็ไม่ต้องการ มักนำมาใช้ในพื้นบ้านเมือง

** การเก็บเงินค่าตอบแทนเหมือนกันทุกเมือง เฉพาะไม้ที่ตกลงแม่น้ำเจ้าพระยา
เท่านั้น ส่วนไม้ที่ตกลงแม่น้ำคง (สาละวิน) เสียค่าตอบแทนละ 6 รูเปี้ย

ค่าตัดรากอีกคนละ 12 อัฐ เงินค่าค้อนเมื่อเก็บไถจะเป็นของเจ้าผู้ครองนครทั้งหมด¹ ส่วนค่าตัดรานั้นเป็นส่วนของเจ้าพนักงานที่ไปตรวจตราไถ²

ในสัญญารับเช่าทำป่าไม้ที่ไถกันอยู่ก่อนที่จะมีการปรับปรุงการป่าไม้ ร.ศ. 115 นั้น ในการเก็บเงินค่าค้อนนั้นนอกจากเงินค่าค้อนที่ผู้รับเช่าทำป่าไม้ต้องเสียแล้ว ต้องเสียเงินค่าตราขนเหล็กให้เจ้าพนักงานอีกคนละสลึงทุก ๆ คน และไม่ตนใดลองไปพื้นที่กำหนดไม้ไถตัดรากค่าค้อน ผู้รับเช่าทำป่าไม้จะถูกปรับคนละ 40 รูเปีย แต่เจ้าพนักงานไม้ไถตัดรากไม้ในกำหนดนั้นแล้ว ไม่ลองพนักกำหนดแล้วผู้รับเช่าทำป่าไม้จะไม่มีความผิด³

ส่วนการเก็บเงินค่าค้อนทางลำแม่น้ำคง (สาละวิน) นั้นเจ้าพนักงานผู้ตัดรากเก็บเงินค่าค้อนด้วย แล้วเอาเงินฝากไว้ที่คลังหัวเมืองแล้วนำบัญชีกลับมาขึ้นที่เมืองเชียงใหม่ 3 เดือน 6 เดือน บางครั้งหนึ่ง ๆ

การจัดเก็บเงินค่าค้อนดังกล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าไม่บีบบังคับ ไม่มีใครรับผิดชอบเฉพาะตัว ไม่มีการตรวจตรา เจ้าพนักงานที่ออกไปตัดรากก็ได้เป็นคนรับผิดชอบ และต้องไปไกล ๆ การที่จะตรวจการหรือบัญชีที่ทำก็ขึ้นไม่ได้ ผู้รับเช่าทำป่าไม้ก็มักจะคิด-

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม.16.2/4 กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องค่าค้อนไม้แขวงเมืองเชียงใหม่ 26 สิงหาคม ร.ศ. 115.

² ก.

³ ก.จ.ช. ร.5 ม.16/9 เรื่อง มิสเตอร์สะเลคขึ้นไปตรวจป่าไม้และไถทำรายงานตามความเห็นที่จะจัดการป่าไม้ต่อไป 26 มิถุนายน ร.ศ. 112.

⁴ ก.

สิ้นบนเจ้าพนักงานปิดบังจำนวนไม้ที่แท้จริง เจ้าพนักงานที่ออกไปตัดรำไมนั้น ผู้รับ
เขาทำป่าไม้จะต้องจัดหาพาหนะมาให้ และต้องเลี้ยงดูทั้งหมด ส่วนเจ้าพนักงานมัก
จะไม่รับก็ดชอบในงานของตน ถ่วงเวลา อ้างเหตุต่าง ๆ เช่น รอนจักบาง เจ็บบาง
เหนื่อยบาง หนาวจักบาง บางครั้งเจ้าพนักงานเก็บเงินค่าต่อไม้ก็หนีไปพร้อมกับเงิน
นั้นเสีย ดังเช่นที่ลำน้ำคง (สาละวิน) เก็บเงินค่าต่อไม้ 41,000 รูเปย์ ก็หลบหนี
ไปทางเมืองมะละแหม่งเสีย ยังจับตัวไม่ได้¹ บางครั้งเจ้าพนักงานบางรายก็นำ
ตราขอเหล็กสำหรับตัดรำไรม้ออกให้ผู้รับเขาทำป่าไม้เช่าเดือนละ 500 รูเปย์²
ให้ไปตัดรำไรมองแล้วทำบัญชียื่นเองว่ามีไม้เท่าใด สิ้นปีผู้รับเขาทำป่าไม้ยื่นบัญชีไม้เท่า
ใดก็เท่านั้นไม่ได้มีการตรวจสอบกันอีก

การเก็บเงินค่าต่อดังกล่าวจะเห็นได้ว่าไม่เรียบร้อยและต้องใช้เงินมากใน
การจ้างเจ้าพนักงานออกไปตัดรำไรม้อ และยังทำให้รายได้ของแผ่นดินต้องขาด
ไปด้วย³ เพราะเจ้าพนักงานปิดบังข้อเท็จจริงต่าง ๆ ในภายหลังเมื่อมีการจัดตั้งกรม
ป่าไม้ขึ้นแล้ว รัฐบาลจึงรับเก็บเงินค่าต่อเอง⁴ เพื่อประโยชน์ให้ได้เงินมากขึ้นและ
จัดแบ่งให้แก่เจ้าพนักงานและเจ้าของป่าตามที่ควรจะได้และที่เคยได้⁵

¹ก.จ.ช. ร.5 ม.16/9 เรื่องมิสเตอร์สะเลคขึ้นไปตรวจป่าไม้และได้
ทำรายงานตามความเห็นที่จะจัดการป่าไม้ต่อไป 26 มิถุนายน ร.ศ. 112.

²ก.

³ก.

⁴ก.จ.ช. ร.5 ม.16/9 พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอม-
เกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง กรมหมื่นมหิศราชหฤทัย 6 กันยายน ร.ศ. 115.

⁵ก.

การกำหนดอัตราค่าดอกเบี้ยแล้วข้างต้นได้ไต่ถามจนถึงสมัยของพระเจ้า
อินทวิชยานนท์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์สุดท้าย กล่าวคือใน พ.ศ. 2427
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงโปรดฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ
กรมหมื่นพิชิตปริชากร เป็นข้าหลวงพิเศษเสด็จขึ้นมাজักราชการ ณ หัวเมืองลานนา
ในการเสด็จขึ้นมাজักราชการครั้งนี้ กรมหมื่นพิชิตปริชากรได้ทรงจัดวางนโยบาย
จัดการเกี่ยวกับกิจการป่าไม้ด้วย กล่าวคือได้ทรงให้มีการเพิ่มเงินค่าตอขึ้นอีกคนละ
1 รูเปีย¹ เป็น 4 รูเปีย

การเก็บเงินค่าตอแบบใหม่นี้แบ่งออกเป็น 2 ส่วนคือ

1. สำหรับเป็นส่วนแบ่งที่ต้องส่งลงมายังรัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ เก็บคนละ 2 รูเปีย
2. เจ้าผู้ครองนครไคส่วนแบ่งคนละ 2 รูเปีย ส่วนเศษ 12 อันนั้นเป็นของเจ้าพนักงาน
งานที่ออกไปตรวจจัดการ

การเก็บเงินค่าตอไม้ได้เปลี่ยนแปลงไปอีกจนกระทั่งมีการจัดตั้งกรมป่าไม้ขึ้น
ใน พ.ศ. 2439 (ร.ศ.115) จึงได้กำหนดเงินค่าตอเป็นคนละ 12 รูเปีย โดย
แบ่งเงินที่เก็บได้ออกเป็น 2 ส่วน

ส่วนที่ 1 ให้กับเจ้านายที่เกี่ยวข้องในกิจการป่าไม้

ส่วนที่ 2 ส่งลงมายังรัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ

¹ก.จ.ช. ร.5 บ.16.2/4 กรมหลวงดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 28 สิงหาคม ร.ศ. 115.

ฉะนั้นจึงนับได้ว่า "เงินค่าตอ" มีส่วนเพิ่มทุนรายได้ให้แก่เจ้านายเจ้าของป่าและ
เจ้านกรเป็นอันมาก¹ รัฐบาลกลางจึงต้องเข้าทำการควบคุมเก็บเงินค่าตอเองดัง
ที่กล่าวมาแล้ว การปรับปรุงค่าตอนี้ได้กระทำกันต่อมาในระยะหลัง สาเหตุของ
การต้องปรับปรุงค่าตอตลอดจนวิธีดำเนินการจะกล่าวในภายหลัง

อนึ่ง การทำป่าไม้ในระยะก่อนการตั้งกรมป่าไม้นั้น มุ่งแต่จะแสวงหาผล
ประโยชน์ในการตัดไม้เพียงอย่างเดียว ไม่มีการควบคุมการตัดไม้ หรือมีการบำรุง
ป่าไม้ แต่อย่างใด โดยเฉพาะเรื่องค่าตอไม้ดังกล่าวรัฐบาลไม่ได้ตรวจตราดูว่ามี
ผลประโยชน์ที่แท้จริงเท่าไร² ก่อนที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นพิชิตปรีชากรจะ
เสด็จขึ้นมাজักราชการ ณ หัวเมืองลพบุรี ทางรัฐบาลกลางก็ได้ส่งสารตราให้
เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงการอนุญาตวิธีไฟสัญญาเช่าทำป่า
ไม้ โดยให้เจ้าผู้ครองนครมีสิทธิอนุญาตให้ผู้รับเช่าทำป่าไม้ในตำบลต่าง ๆ แต่จะ
ต้องแจ้งไปยังข้าหลวงใหญ่ ข้าหลวงใหญ่จึงจะทำหนังสือสัญญาวิธีไฟ การทำ
หนังสือสัญญานี้ผู้รับเช่าทำป่าไม้จะต้องเสียเงินค่า ตำบลละ 1,200 รูปี³
และมีกำหนดในสัญญาว่าให้ผู้รับเช่าทำป่าไม้ตัดฟันได้ภายในกำหนด 6 ปี และเรียก
เงินจากผู้รับเช่าตัดฟันอีกคนละ 1 สลึง เพื่อเป็นเบี้ยเลี้ยงเจ้าพนักงาน⁴

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม.16/10 รายงานพระองค์เพ็ญฯ เสด็จตรวจราชการ
ป่าไม้ 1 พฤษภาคม ร.ศ. 112.

² ก.จ.ช. ร.5 ม.16/2 พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ 13 ธันวาคม ร.ศ. 116.

³ ล.ค.

⁴ ก.จ.ช. ร.5 ม.16/10 ล.ค.

การอนุญาตให้เขาทำป่าไม้โดยปฏิบัติกันมาดังนี้จนถึง พ.ศ. 2439 (ร.ศ. 115) ที่มี การจัดตั้งกรมป่าไม้ขึ้น เพราะได้ทรงพิจารณาเห็นว่าในเวลานั้นได้มีชาวต่างประเทศ เข้าม่าทำป่าไม้บ้างแล้ว¹ ส่วนการที่จะเปลี่ยนแปลงอะไรโดยทันทีนั้นเจ้าผู้ครองนคร และเจ้านายราชวงศ์อื่น ๆ ที่เคยปฏิบัติกันมาแต่เดิมนั้นก็จะรู้สึกว่าเป็นการขัดข้องและไม่พอใจ²

การอนุญาตให้ทำสัญญาการค้าไฟนั้น ผู้รับเหมาเขาทำป่าไม้จะต้องเสียค่าการค้าไฟ เป็นเงิน 1,200 รูเปียนั้น ทำให้ชาวพื้นเมืองที่จะขอเขาทำป่าไม้นั้นท้อแท้ใจมาก เพราะแต่เดิมการขออนุญาตไม่ต้องเสียเงิน และจะทำได้ก็ได้ ไม่มีกำหนดเวลาที่แน่นอน เมื่อถูกบังคับให้ปฏิบัติตามระเบียบเช่นนี้จึงปรากฏว่าในมณฑลพายัพ มีชาวพื้นเมืองที่มีทุนทรัพย์ในการทำป่าไม้น้อยราย และไม่ค่อยได้ทำในเนื้อที่ป่ามาก ๆ ทำให้ชาวต่างประเทศโดยเฉพาะคนในบังคับอังกฤษ และบริษัทป่าไม้อังกฤษซึ่งมีทุนทรัพย์มากกว่าจึงเข้าขออนุญาตรับเขาทำป่าไม้กันมาก นับแต่นั้นมาจึงปรากฏว่ามีบริษัทป่าไม้ของต่างประเทศมากขึ้นในลานนาไทย ชาวพื้นเมืองที่เคยทำป่าไม้เป็นอาชีพก็ลดน้อยลง กลายเป็นลูกจ้างเขาอีกทีหนึ่ง³

¹ก.จ.ช. ร.5 ม.16/10 รายงานพระองค์เพี้ยฯ เสด็จตรวจการป่าไม้
1 พฤษภาคม ร.ศ. 112.

²ก.

³ก.จ.ช. ร.5 ม.16/9 เรื่องมีสเตอร์สะเลกขึ้นไปตรวจป่าไม้และได้
ทำรายงานตามความเห็นที่จะจัดการป่าไม้ต่อไป 26 มิถุนายน ร.ศ. 112.

เมื่อผู้รับเช่าทำป่าไม้คัฟฟันไม้แล้ว ตีตราค่าต่อแล้ว เมื่อน้ำขึ้นมากผู้รับเช่ามาก็คัฟไม้ลงน้ำลงมาเองไม่ต้องจับจนมาถึงที่มัดแพ คือที่ ๆ ผู้รับเช่าทำป่าไม้เก็บไม้คน ๆ ที่แยกกันอยู่รวมมัดเป็นแพลงลงมากองทัพฯ แต่เวลาที่คัฟไม้ลงลงน้ำลงมาถึงที่มัดแพนั้นก็มีอันตราย คือถ้าน้ำมากล้นคลั่งก็จะทำให้ไม้ไหลเลยเข้าไปในทุ่งนาติดคางแหงอยู่ หรือบางทีมีอะไรขวางในลำน้ำเลยติดทับซ้อนกันเป็นกองสูงกว่าข้างจะจกคางไคหมคักเสียเวลาหลายวัน ถ้าน้ำในแม่น้ำกลดลงไม้มันก็ติดคางอยู่ตามหาดทราย ตามริมตลิ่ง

ส่วนการลงไม้ในป่าเขตแดนเมืองตากนั้น เมื่อจะลงไม้ต้องแจ้งไปยังเจ้าพนักงานที่เมืองมะละแหม่ง ซึ่งเป็นเจ้าพนักงานของอังกฤษก่อน เพื่อตีตราจำนวนไม้และเพื่อเสียภาษีไม้ แล้วลงตามแม่น้ำสาละวินลงมาถึงคานคาโต¹ (Kato) เจ้าของไม้ต้องนำใบแจ้งความยื่นต่อเจ้าพนักงานบอกจำนวนไม้และดวงตรา

การซื้อขายไม้ที่ตกลงในแม่น้ำสาละวินนั้น เจ้าของไม้จะนำผู้ซื้อมาดูไม้และตกลงราคากัน และมอบใบซื้อให้ ผู้ซื้อจะลงนำใบซื้อนั้นไปให้เจ้าพนักงานป่าไม้อังกฤษว่าใบซื้อไม้รายนี้เป็นราคาคนละเท่าใด เจ้าพนักงานก็จะคิดภาษีโดยหักจากราคาไม้ร้อยละ 7 และมอบใบรับไม้ให้ผู้ซื้อไปรับไม้ได้ที่สถานคานคาโต ถ้าเจ้าของไม้ไม่มีสถานที่รักษาไม้ของตน จะต้องจ้างผู้ที่มีสถานรักษาไม้โดยคิดเป็นเดือน ๆ ละ 5 รูเปีย จนกว่าจะขายไม้หมด²

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม.16/11 รายงานตรวจการป่าไม้ ตอนที่ 2 ตรวจป่าไม้แดนพม่าฝ่ายอังกฤษของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี 4 พฤศจิกายน ร.ศ. 112.

² ก.

ราคาซื้อขายกันนั้นสำหรับราคาตลาดไม้ใหญ่ต้นละ 50 - 80 รูเปีย,
ไม้เล็กต้นละ 12 - 25 รูเปีย¹

ส่วนไม้ที่กกงอ เรียกว่า ไม้ทำกงเรือ จะซื้อขายกันตอนละ 8 รูเปีย²
สถานที่ทำการซื้อขายไม้ที่ตลาดแม่น้ำสาละวินนั้นจะมีพ่อค้าไม้ซื้อขายกันทีเดียวคือที่
ตำบลบ้านกาโด ไม้ที่ซื้อขายกันนั้นส่วนมากพ่อค้าอังกฤษรับซื้อไปและส่งไปยังประเทศ
ในยุโรปและในอินเดีย โดยทำการแปรรูปเป็นไม้เหลื่อม และไม้กระดาน
โดยเฉพาะในเมืองมะละแหม่งมีโรงเลื่อยจักรถึง 12 โรง และโรงสีไฟอีก 4 โรง³

ไม้ที่ล่องมาตามลำแม่น้ำเจ้าพระยานั้นบางครั้งจะหายได้ โดยมีผู้ร้ายลักขโมย
ไป ปีหนึ่ง ๆ ความรายงานของมิสเตอร์สะเลคกล่าวว่าไม้ที่หายไปนับร้อย ๆ คน⁴

เมื่อแพไม้ล่องมาถึงเมืองชยันต เจ้าภาษีก็นำไม้ตามขนาด
เพื่อจัดเก็บภาษีตามพิทักษ์แล้วให้ใบล่องลงมาจนถึงกรุงเทพฯ ภาษีไม้ที่ชยันตเป็น
ราคาไม้ของรัฐบาล ส่วนที่ไม้ตลาดแม่น้ำสาละวินไม่มีการเก็บภาษีไม้ เพราะเก็บ
ค่าต่อถึง 2 เท่าของค่าต่อวากไม้ที่ตกในแม่น้ำเจ้าพระยา บรรดาไม้ในป่าแขวงเมือง
เชียงใหม่วางตลาดทางลำแม่น้ำสาละวินนั้นรัฐบาลไม่ได้รับส่วนแบ่งค่าต่อเลย รัฐบาล
มีแต่ภาษีไม้ที่ชยันตเท่านั้น เมื่อมีการตั้งกรมป่าไม้และปรับปรุงค่าต่อไม้นั้นรัฐบาลจึง

¹ก.จ.ช. ร.5 ม.16/11 รายงานตรวจการป่าไม้ ตอนที่ 2 ตรวจป่า
ไม้แคนพมาฝ่ายอังกฤษของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี 4 พฤศจิกายน ร.ศ. 112.

²ก.

³ก.

⁴ก.จ.ช. ร.5 ม.16/9 เรื่องมิสเตอร์สะเลคขึ้นไปตรวจป่าไม้และ
จัดทำรายงานตามความเห็นที่จะจัดการป่าไม้ต่อไป 26 มิถุนายน ร.ศ. 112.

มีส่วนได้ผลประโยชน์ครั้งหนึ่งดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น และการเก็บเงินค่าตอบแทนป่าไม้ก็เป็นผู้จัดการดูแลเก็บเอง¹

ไม้มุงที่ลองมาตามลำแม่น้ำเจ้าพระยานั้นจะถูกส่งมาถึงโรงเลื่อยจักรที่กรุงเทพฯ เพื่อเลื่อยเป็นไม้ 4 เหลี่ยมและไม้ปัด, ไม้ทอนต่าง ๆ ส่วนที่ทำเป็นไม้ 4 เหลี่ยมนั้นเพื่อส่งไปขายประเทศอังกฤษและอินเดีย เพื่อใช้ในการต่อเรือกำปั่น*

ก่อนนี้ป่าไม้ไม่มีราคาเท่าใดนัก แม้แต่ไม้สักก็จะตัดฟันกันมาใช้ทำคาน คุ ทำรั้ว ทำเรือน ทำเรือ และอื่น ๆ อีก ไม่ได้ตัดฟันไม้ไว้สำหรับขาย ต่อมาเมื่อมีชาวต่างประเทศเข้ามาทำการลงทุนกิจการป่าไม้ คนพื้นเมืองจึงรู้สึกว่าป่าไม้ของตนเป็นของที่จะได้เงินทองมาก ในระยะ ร.ศ. 110 - 112 มานี้มีพวกบริษัทป่าไม้อังกฤษที่เข้ามาดำเนินกิจการทำป่าไม้พากันแย่งชิงขออนุญาตรับเช่าทำป่าไม้กันมาก ทำให้ราคาไม้โดยเฉพาะไม้สักสูงขึ้นมาก ทำให้บรรดาเจ้านายเจ้าของป่าไม้พากันคิดว่าป่าไม้ของตนมีราคามากเกินกว่าราคาที่แท้จริงที่จะชี้แจงให้ จึงมักจะได้รับการจากผู้ขอรับเช่าทำป่าไม้สูงมาก แต่หารู้ไม่ว่าการที่ผู้ขอรับเช่าทำป่าไม้เสียเงินให้ในการขอสัญญาซึ่งบางครั้งมากกว่าราคาป่าไม้ แต่ที่เขายอมทุ่มเททุนรอนนี้ก็เพื่อมุ่งหมายที่จะตั้งรกรากในการทำป่าไม้อย่างมั่นคง และต้องการจะขยายอำนาจผูกขาดในการทำป่าไม้ แต่เหตุผลเบื้องหลังนี้เจ้านายเจ้าของป่าไม้ไม่เข้าใจ เพราะไม่ได้ตระหนักถึงในเรื่องนี้มุ่งผลประโยชน์ที่จะได้รับเท่านั้น

¹ก.จ.ช. ร.5 ม.16.3/5 สำเนาพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง พระเจ้านครเชียงใหม่ เรื่องชี้แจงวิธีจัดการป่าไม้

9 เมษายน ร.ศ. 116.

* การเลื่อยไม้ 4 เหลี่ยม เพื่อส่งไปขายต่างประเทศนี้ ดำเนินการโดยบริษัทป่าไม้ของอังกฤษในไทย.

ดังที่กล่าวมาข้างต้นนั้นเห็นได้ว่าการทำป่าไม้มาก่อนที่จะมีการปรับปรุงการ
ป่าไม้ ร.ศ. 115 (พ.ศ. 2439) นั้น แต่ละบุคคลที่เข้ารับเช่าทำป่าไม้หรือเจ้า-
นายเจ้าของป่าไม้มุ่งแต่จะแสวงหาผลประโยชน์จากป่าไม้เพียงอย่างเดียว โดย
ไม่มีการควบคุมการทำป่าไม้หรือบำรุงป่าไม้แต่อย่างใด ต่อมาเมื่อการทำป่าไม้ขยาย
ตัวกว้างขวางมากขึ้น จึงเกิดการแก่งแย่งการขอรับเช่าทำป่าไม้กันขึ้น เพราะผู้ขอ
รับเช่าทำป่าไม้มิได้เสียเงินเฉพาะค่าตอบแทนอัตราที่ไม่แน่นอนเพียงอย่างเดียวเท่านั้น
แต่ยังต้องเสียเงินพิเศษเพื่อเป็น "ค่าเปิดป่า" อีกด้วยดังที่กล่าวมาแล้วนั้น เมื่อ
เกิดการแก่งแย่งการขอรับเช่าทำป่าไม้มากขึ้น จึงเป็นเหตุให้เกิดกรณีพิพาทขึ้น
บ่อย ๆ ประกอบกับมีชาวอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษเดินทางจากพม่าและหัวเมือง
มอญเข้ามาทำป่าไม้กันมากมีส่วนทำให้เกิดกรณีพิพาทที่เกิดขึ้นมีผลกระทบกระเทือนต่อความ
สัมพันธ์ระหว่างประเทศไม่มากนักยอ ดังนั้นรัฐบาลจึงพิจารณาเห็นความจำเป็นที่จะ
ต้องเข้าระงับกรณีพิพาทและให้ความเป็นธรรมแก่ผู้รับเช่าทำป่าไม้¹ โดยการรวมกิจ
การป่าไม้เข้าเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการปกครองดินแดนที่ทำการทำป่าไม้ ดังจะเห็น
ได้จากรายงานตอนหนึ่งของพระยาศรีสหเทพ ซึ่งออกไปจัดการการมณฑลตะวันตกเฉียง
เหนือใน พ.ศ. 2442 - 2443 ใจความตอนหนึ่งว่า

".... บรรดาเจ้านายในมณฑลนี้เกี่ยวข้องกับป่าไม้สักแทบทุกคนมาก
บางน้อยบ้าง เพราะฉะนั้นผู้ใดจะบังคับกับการในมณฑลนี้ต่อไป ถ้าไม่
ได้เป็นผู้บังคับกับการป่าไม้วัยแล้ว เป็นไม่สำเร็จได้"²

¹กระทรวงเกษตร ประวัติกรรมป่าไม้ในรอบ 72 ปี หน้า 2.

²ก.จ.ช. ร.5 บ. 58/33 สำเนาใบบอกถึงพระยาศรีสหเทพ ถึง
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ 2 เมษายน ร.ศ. 119.

ถึงแม้ว่าจะเกิดเรื่องกรณีพิพาท ทศิความต่าง ๆ เกิดขึ้น แต่เจ้านายเจ้าของป่ายังคงให้ชาวพม่าในมังกับอังกฤษและพม่าอังกฤษหาป่ายไม่อยู่เรื่อย ๆ ซึ่งทำให้เกิดก๊กฟ้องร้องขึ้นบ่อย ๆ¹ การที่เป็นดังนี้อาจจะเพราะว่าการที่ดินแดนลานนาไทยโดยเฉพาะเชียงใหม่นอกจากจะมีอิสระในการปกครองตนเองในฐานะประเทศราชแล้ว ยังมีอิสระในการติดต่อกับต่างประเทศอีกด้วย โดยมีหลักฐานปรากฏว่า เจ้าผู้ครองนครในดินแดนลานนาได้มีจดหมายติดต่อกับยังข้าหลวงอังกฤษซึ่งประจำอยู่ ณ เมืองมะละแหม่งใน พ.ศ. 2368 (ค.ศ. 1825) แต่ไม่มีใครระบุแน่ชัดว่าใครเป็นผู้ส่งไป² การติดต่อกันระหว่างเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่และนครอื่น ๆ ในดินแดนลานนากับชาวต่างประเทศนั้นเห็นได้ในเรื่องการค้า³ และเรื่องพรมแดนเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพราะเชียงใหม่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศพม่า และไทยใหญ่ ซึ่งอยู่ในความปกครองของอังกฤษ การติดต่อกับการค้ากับพม่าอังกฤษทำกำไรให้แก่มรรคาเจ้าผู้ครองนครดินแดนลานนาเป็นอย่างมาก⁴

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าราชูปถัมภ์ เทวภิบาล หน้า 30.

² British Museum, Richardson Journals, p. 3 (อ้างอิงจาก พระพรหม จงวัฒนา กรณีพิพาทระหว่างเจ้านครเชียงใหม่กับกบในมังกับอังกฤษอันเป็นเหตุให้รัฐบาลสยามจัดการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ. 2401 - 2445) หน้า 59.)

³ หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, 1207/45 จดหมายเหตุพระยาจักรี ถึงท้าวพระยาในเชียงใหม่ 22 กันยายน พ.ศ. 2388.

⁴ ฎ.

การที่เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่มีอิสระในการติดต่อกับรัฐอื่น ๆ ใดนั้น ก่อให้เกิดปัญหาในภายหลัง เช่น ปัญหาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของคนในบังคับอังกฤษที่ได้เดินทางเข้ามาในเชียงใหม่ตั้งแต่ก่อนทำสนธิสัญญามาวรีง ปัญหาเรื่องเขตรแดนที่ยังไม่มีการตกลงแน่นอนระหว่างเชียงใหม่กับประเทศเพื่อนบ้านโดยเฉพาะอย่างยิ่งคืออังกฤษ นอกจากนี้ก็มีปัญหาความปลอดภัยของคนต่างชาติที่เดินทางเข้ามาในเชียงใหม่ และต้องการความคุ้มครองทั้งชีวิตและทรัพย์สิน เป็นต้น

อนึ่งก่อนที่จะมีการทำสนธิสัญญามาวรีงนั้น ปัญหาดังกล่าวได้มีความสำคัญมากนัก ทั้งนี้เพราะในระบายนั้นไทยยังมิได้รับรองสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของชาวต่างประเทศและคนในบังคับ ฉะนั้นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในค่อนั้น เช่น คดีความต่าง ๆ หรือปัญหาเรื่องความปลอดภัยของคนเดินทางเข้ามาอยู่ในเชียงใหม่ จึงเป็นไปในรูปแบบของความสมยอมระหว่างชาวต่างชาติกับเจ้าผู้ครองนครในการที่จะดำเนินการเจรจาตกลงกันเองได้ โดยไม่ต้องพ้องรองมายังรัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ¹

2. นโยบายของรัฐบาลไทยในการให้ชาวต่างประเทศเข้าดำเนินการรับเช่าทำป่าไม้

อิทธิพลของอังกฤษในดินแดนล้านนาไทยโดยเฉพาะในเชียงใหม่มีมากขึ้นหลังสงครามระหว่างพม่ากับอังกฤษครั้งที่ 2 ค.ศ. 2395 (ค.ศ. 1852) ทำให้พม่ากับอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษที่เข้าไปอยู่ในร่างกึ่งได้เข้ามาลงทุนทำกิจการป่าไม้ใน

¹พรพธน์ จงวิภา กรณีพิพาทระหว่างเจ้านครเชียงใหม่กับคนในบังคับอังกฤษ อันเป็นเหตุให้รัฐบาลสยามจัดการปกครองบนทลพายัพ (พ.ศ. 2401-2445) หน้า 62.

เชียงใหม่มากขึ้น การติดต่อเรื่องป่าไม้ก่อให้เกิดการเกี่ยวของในทางการเบี่ยง
 ขึ้นโดยทางอ้อม กล่าวคือคนในบังคับอังกฤษซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวพม่าและไทยใหญ่
 เข้ามารับเข้าทำป่าไปในเขตเมืองเชียงใหม่ และนักบิเรกกับชาวพื้นเมือง
 เสมอ ๆ ทางฝ่ายอังกฤษอ้างว่าชาวพื้นเมืองไปพอใจที่คนในบังคับอังกฤษซึ่งเป็น
 ชาวเอเซียด้วยกันได้สิทธิพิเศษทางศาลตามข้อตกลงในสนธิสัญญาบาวริงระหว่างไทย
 กับอังกฤษ ปี ค.ศ. 2398^{1*} (ค.ศ. 1855) คนในบังคับอังกฤษมักมีเรื่องยื่นฟ้อง
 ร้องต่อเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ลาปาง และลำพูน อยู่เสมอ เช่นในปี พ.ศ. 2415
 มีรายงานเขามาฟ้องกงสุลนอกชัตกรุงเทพฯ ว่า พวกกะเหรี่ยงประมาณ 100 คน
 ข้ามจากฝั่งไทยไปปล้นบ้านเรือนคนในบังคับอังกฤษกว่าสิบหลังที่เมาะลำเลิง² ในปี
 พ.ศ. 2416 ชาวกะเหรี่ยงได้อาวุธพร้อมเข้าปล้นหมู่บ้านคนในบังคับอังกฤษตาม
 ชายแดน จับหัวหน้าหมู่บ้าน เกาหมู่บ้านทั้งตำบลแล้วหนีเข้ามาในเขตไทย เหตุ-
 การณ์เช่นนี้เกิดขึ้นบ่อยครั้ง โดยทางเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยไม่สามารถจัดการปราบปราม
 หรือรักษาความสงบให้คนในบังคับได้ เพราะเจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยมักจะสมยอมกับผู้-
 กระทำผิดโดยหวังสินจ้างรางวัลเสียเป็นส่วนใหญ่ แต่ทางฝ่ายไทยอ้างว่าเมื่อพวก

¹ แดงสุข นูมนนท์, "อิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจของอังกฤษใน
 เชียงใหม่," รายงานสืบหาประวัติศาสตร์และโบราณคดี (ครั้งที่ 1 ลานนาไทย)
 2511, หน้า 140.

* ตามสนธิสัญญาบาวริง ข้อ 2 กล่าวว่า ... ถ้าคนอยู่ในบังคับอังกฤษจะ
 เกิดวิวาทกันขึ้นกับคนอยู่ในบังคับไทย กงสุลกษัตริย์เจ้าพนักงานฝ่ายไทยจะปรึกษาชำระ
 ตัดสินคนอยู่ในบังคับอังกฤษทำผิด กงสุลจะทำโทษตามกฎหมายอังกฤษ.

² ญ.

มณฑลเข้ามาขออนุญาตค้าไม้สักโดยยอมให้เงิน "ค่าตอ" ทุกต้นสักที่ตัดลงจากเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ พวกนี้ไม่ยอมอยู่ในคำบังคับบัญชาจากเจ้าเมืองเชียงใหม่เหมือนพวกพม่าที่ขายอยู่ในเชียงใหม่ เพราะพวกพม่าไปต้องกู้เงินเขามาทำเป็นทุนจึงมุ่งหมายแต่จะหากำไร ถ้าเห็นว่าเมื่อใดจะทำให้เสียผลประโยชน์ของตนก็มักไม่เชื่อฟังคำสั่ง เมื่อเจ้านครเชียงใหม่ให้ลงโทษเข่น ท้าวคักโบ พม่าพวกพม่าไม้ก็ไต่คำแนะนำของพวกนักกฎหมายในเมืองพม่า เขามาร้องทุกข์ต่อกงสุลอังกฤษในกรุงเทพฯ เพราะชาวพม่าในบังคับอังกฤษใช้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตของคนอินโดจีนมาฟ้องร้องต่อศาลที่กรุงเทพฯ และขอความช่วยเหลือจากกงสุลอังกฤษในกรุงเทพฯ กงสุลกักอุทธรณ์รับชำระให้ร้องขอต่อรัฐบาลให้เรียกคดีใหม่จากเจ้านครเชียงใหม่ให้แก้คดี¹

ความไม่สงบสุขภายในและการเสียประโยชน์ในเรื่องป่าไม้นี้เอง ทำให้อังกฤษหันมาสนใจทางการเมือง เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสประเทศพม่าและเสด็จผ่านเบืองกลัดกัตตาในปี พ.ศ. 2415 (ค.ศ. 1872) หลอร์ด แอชลีย์ อีเด็น (Lord Ashley Eden) ผู้สำเร็จราชการอังกฤษในอินเดียกราบทูลเสนอให้เอาเวียงใหญ่ ลำปาง ลำพูน เป็นจุดเริ่มทดลองการเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของคนในบังคับอังกฤษในไทย เพื่อแลกกับความสงบสุขของคนในบังคับอังกฤษในเวลานั้น รัฐบาลไยยินดีรับข้อเสนอ เพราะมีความขบขันมานานที่คนเอเซีย

¹ แดบสุข นุ่มนนท์, "อิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจของอังกฤษในเชียงใหม่," รายงานสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดี (ครั้งที่ 1 ลานนาไทย) 2511, หน้า 140.

ในบังคับอังกฤษ¹ ซึ่งเป็นคนผิวพรรณเดียวกันและความเป็นอยู่ไม่แตกต่างกันไปจากคนไทยกลับมีสิทธิพิเศษเหนือคนไทยซึ่งเป็นเจ้าของประเทศ ในปี พ.ศ. 2417 (ค.ศ. 1874) ไทยจึงตกลงเซ็นสัญญากับรัฐบาลอังกฤษที่อินเดีย สนธิสัญญานี้มีชื่อว่า "สนธิสัญญาระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอินเดีย เพื่อส่งเสริมการค้าค่อทางพาณิชย์ระหว่างพม่าของอังกฤษกับอาณาเขตของเมืองเชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน" หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า "สัญญาเชียงใหม่" ลงนามกัน ณ เมืองกัลกัตตา เมื่อวันที่ 14 มกราคม พ.ศ. 2416^{2*} (ค.ศ. 1874)

¹จากสถิติคนเอเชียในบังคับอังกฤษโดยเฉพาะประเทศไทยในปี พ.ศ. 2435 มีประมาณ 10,000 คน แต่ในปี พ.ศ. 2438 มีถึง 11,800 คน แบ่งออกตามแถบต่าง ๆ ดังนี้

ทางตะวันออกและตะวันออกเฉียงใต้	3,300 คน
นาน	400 "
เชียงใหม่ ลำปาง	5,000 "
ทางลุ่มน้ำปิง	800 "
กรุงเทพฯ	1,900 "

จะเห็นว่าคนไทยในบังคับอังกฤษในสยามส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่มากทางแถบลานนาไทยและมีอาชีพทำป่าไม้มาก จึงจะแสดงให้เห็นจากการวางบัญชีในตาราง 1 (อ้างอิงจาก แถบสุข นุ่มนนท์ "อิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจของอังกฤษในเชียงใหม่" รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดี (ครั้งที่ 1 : ลานนา-ไทย) 2511, หน้า 141.)

²กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย, กระทรวงการต่างประเทศ (หนังสือชุดประมวลสนธิสัญญา เล่ม 2 พ.ศ. 2431-2462) สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคี ระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศและองค์การระหว่างประเทศ หน้า 31.

รายละเอียดเกี่ยวกับสนธิสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. 2416 จะกล่าวอย่างละเอียดในบทที่ 4

เป็นหน้าเสียกว่าสนธิสัญญาปี พ.ศ. 2416 ฉบับนี้ ไม่ได้ให้ผลประโยชน์แก่อังกฤษเท่าที่ควร ข้อพิพาทระหว่างคนในบังคับอังกฤษและชาวพื้นเมืองยังคงมีอยู่เสมอ และศาลที่ตั้งขึ้นอังกฤษก็อ้างว่าไม่เคยพิจารณาความ เพราะผู้พิพากษามักจะประนีประนอมหรือลุ่มอล่วยกับบุคคลคนไทย¹ ด้วยเหตุนี้อังกฤษจึงต้องยอมสละสิทธิทางศาลของคนในบังคับอังกฤษให้แก่ไทยมากขึ้นโดยยอมยกเลิกสัญญาปี พ.ศ. 2416 และตกลงทำสัญญาปี พ.ศ. 2426 แทน ดังจะกล่าวละเอียดในบทที่ 4

หลังจากปี พ.ศ. 2426 เขตแดนของอังกฤษขยายกว้างขึ้น และในปี พ.ศ. 2429 ประเทศพม่าทั้งหมดตลอดจนรัฐไทยใหญ่เข้าบาอยู่ใต้การปกครองของอังกฤษ ชาวพม่า ไทยใหญ่ และชาวอินเดีย อพยพเข้ามาอยู่ทางแถบเหนือของไทยมากขึ้น เช่น ในปี พ.ศ. 2427 ชาวพม่าในบังคับอังกฤษในเชียงใหม่มีไม่ถึง 50 คน และมีชาวไทยใหญ่ประมาณ 20 - 30 คน เพียงชั่วเวลา 10 ปีต่อมา จำนวนชาวพม่าเพิ่มขึ้นเป็น 400 คน² ในระหว่างปี พ.ศ. 2429 - 2439 มีบริษัทป่าไม้อังกฤษดำเนินการอยู่ทางลานนาไทยถึง 3 บริษัท คือ บริษัทบอร์เนียว บริษัทบอมเบย์-เบอร์มา และบริษัท แอล.ที. เลียวโนเวนส์ บริษัทเหล่านี้มีสาขาระบายไปทั่วหัวเมืองเหนือ ที่เมืองยวม แม่ฮ่องสอน ลำปาง แพร่ น่าน สวรรคโลก และตาก³

¹ แคมซุซ นูมนนท์, "อิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจของอังกฤษในเชียงใหม่," รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดี (ครั้งที่ 1 : ลานนา-ไทย) 2511, หน้า 141.

² ก. หน้า 143.

³ ก.

และบริษัทอีสต์เอเชียติก ของเดนมาร์ก รวมอยู่ด้วย

การที่ไทยมีจุดประสงค์ให้บริษัทป่าไม้ของชาติต่าง ๆ เข้ามาดำเนินการป่าไม้ในดินแดนลานนาไทยนั้น เพราะต้องการให้มีแต่บริษัทป่าไม้อังกฤษเพียงชาติเดียว¹ ส่วนบริษัทป่าไม้ของชาติเล็ก ๆ เช่น ประเทศเดนมาร์ก นั้น บริษัทอังกฤษมักครอบงำจนอยู่เสมอในที่สุดก็ต้องช่วยกิจการป่าไม้ที่มีอยู่นั้นให้แก่บริษัทป่าไม้อังกฤษ เช่น บริษัทบอมเบย์เบอร์มา จุดประสงค์ของอังกฤษต้องการที่จะผูกขาดการทำกิจการป่าไม้ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาแต่เพียงชาติเดียวเท่านั้น² โดยเฉพาะบริษัทบอมเบย์เบอร์มาซึ่งเป็นบริษัทใหญ่มีอำนาจและกำลังเงินมากกว่าบริษัทอื่น ๆ³

วิธีการที่รัฐบาลไทยให้อนุญาตบริษัทป่าไม้ต่าง ๆ รับเช่าทำป่าไม้ก็แตกต่างกันเป็นไปตามเหตุผลความพอใจของรัฐบาลไม่ใช่ว่าแบบแผนการพิจารณาอนุญาตให้รับเช่าทำป่าไม้ดังความคิดเห็นของกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่ได้ทรงดำริไว้ดังนี้

".... วิธีการที่จะให้อนุญาตรับเช่าทำป่าไม้ทุกวันนี้ เป็นการที่ให้ตามความพอใจของรัฐบาล เพราะการที่ทำป่าไม้ของบริษัททั้งหลายต่างกัน เป็นต้นว่า ป่าไม้ที่ให้บริษัทบอมเบย์เบอร์มารับทำ

¹ก.จ.ช. ร.5 ม.16.1/25 พระยawangษาณประพัทธ์ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 3 สิงหาคม ร.ศ. 128.

²ก.

³ก.จ.ช. ร.5 ม.16.1/25 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ทูล กรมหลวงเทเวศน์วัชรินทร์ 14 สิงหาคม ร.ศ. 122.

ให้กำหนดแค่เพียง 6 ปี แล้วเรียกค่าตอบแทน 6 รูเปีย แต่บริษัทสยามฟอเรสต์อนุญาตให้ทำได้ 10 ปี เรียกค่าตอบแทน 10 รูเปีย ที่เป็นดังนี้ด้วยบริษัทบอมเบย์เบอร์มาไคทำป่าหลายป่า แต่บริษัทสยามฟอเรสต์มีอยู่ป่าเดียวเท่านั้น การที่ให้อนุญาตต่างกันเช่นนี้ มีอีกหลายประการเพราะ พื้นที่ป่าไม้ก็ดี, วิธีทำย่อมมีต่างกันโดยมาก เพราะฉะนั้นจึงให้เหมือนกันไม่ได้ ต้องพิจารณาไปตามเหตุผล และความพอใจของรัฐบาล...."¹

ด้วยเหตุนี้ในภายหลังต่อมาจึงมักจะมีเรื่องราวของบริษัทป่าไม้อังกฤษต่าง ๆ กล่าวหาว่ามีความลำเอียงในการให้รับเช่าทำป่าไม้ดังจะได้อธิบายในตอนต่อไป

2.1 บริษัทอังกฤษเข้าดำเนินการป่าไม้ในดินแดนลานนาไทย

หลังจากที่บริษัทป่าไม้อังกฤษประสบผลสำเร็จในการดำเนินการป่าไม้ในประเทศพม่าแล้วก็ให้ความสนใจในกิจการป่าไม้ในดินแดนลานนาเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะบริษัทต้องการขยายกิจการของตนให้กว้างขวางออกไป² และป่าไม้ในดินแดนลานนาได้รับการยกย่องว่ามีความอุดมสมบูรณ์ ไม้มีคุณภาพดีและมีราคาถูกอีกด้วย³ ดังนั้นจึงปรากฏว่า บริษัทที่ขึ้นชื่อเสียงของอังกฤษหลายบริษัทได้พากัน

¹ก.จ.ช. ร.5 น.16.1/25 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 14 สิงหาคม ร.ศ. 122.

²A.C. Pointon, The Bombay Burmah Trading Corporation Ltd., 1863 - 1963, p. 32.

³Ibid., p. 34.

ติดต่อกับเจ้าผู้ครองนครเพื่อขอสัมปทานในการทำป่าไม้ บริษัทเหล่านี้ได้แก่

1. บริษัทบริติชบอร์เนียว จำกัด (British Borneo Company Ltd.)
2. บริษัทบอมเบย์เบอร์มาจำกัด (Bombay Burmah Trading Corporation Limited)
3. บริษัทสยามฟอเรสต์ จำกัด (Siam Forest Company Ltd.)

บริษัทบอร์เนียว นับเป็นบริษัทแรกที่เข้ามาดำเนินการค้ากับไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2399¹ (ค.ศ. 1856) โดยรับซื้อสินค้าทั่ว ๆ ไปออกไปขายยังต่างประเทศ ในปี พ.ศ. 2432 (ค.ศ. 1889) จึงเริ่มเข้ามาดำเนินการป่าไม้² ผู้จัดการบริษัทบอร์เนียวในขณะนั้นคือ มิสเตอร์หลุยส์ ที ลีโอโนเวนส์ (Mr. Louis T. Leonowers) เป็นผู้จัดการทั่วไป แต่ต่อมาได้แยกตนเองตั้งเป็นบริษัทขึ้นชื่อว่า บริษัท แอล.ที. เลียวโนเวนส์ ดำเนินการเกี่ยวกับกิจการป่าไม้

บริษัทต่อมาคือ บริษัทบอมเบย์เบอร์มา ได้เข้ามาดำเนินการป่าไม้ใน พ.ศ. 2435 (ค.ศ. 1892) ติดตามด้วยบริษัทสยามฟอเรสต์³

¹Bangkok Times, The Borneo Company Limited celebrated the seventieth anniversary, p. 1.

²พรพรรณ จงวัฒนา กรณีพิพาทระหว่างเจ้านครเชียงใหม่กับคนในบังคับอังกฤษอันเป็นเหตุให้รัฐบาลสยามจัดการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ. 2401-2445) หน้า 88.

³A.C. Pointon, The Bombay Burmah Trading Corporation Ltd., 1863 - 1963, p. 34.

บริษัทเหล่านี้ได้เข้าดำเนินการป่าไม้ในนครต่าง ๆ ได้แก่ เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน แพร่ และน่าน การดำเนินการป่าไม้ในดินแดนลานนาอาจแบ่งได้เป็น 2 แบบคือ

1. การทำป่าไม้ในบริเวณเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง
2. การทำป่าไม้ในบริเวณเมืองแพร่ และน่าน

ความแตกต่างของการทำป่าไม้ทั้ง 2 แบบก็คือ การทำป่าไม้ในดินแดนเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง นั้นเป็นการดำเนินการโดยบริษัทซึ่งจะทำการเช่าหรือขอสัมปทานจากเจ้านายเจ้าของป่าและเจ้าผู้ครองนครโดยตรง ทั้งนี้เพราะบรรดาเจ้านายในนครเหล่านี้ได้ดำเนินการป่าไม้ด้วยตนเอง¹ แต่หาผลประโยชน์จากการให้สัมปทานการทำป่าไม้แก่ผู้มาขอค่าสัมปทานเป็นกราว ๆ ความแตกต่างกันไว้ในเวลาที่ทำสัญญา เจ้านายที่เป็นเจ้าของป่าและเจ้าผู้ครองนครจึงมีรายได้จากการเก็บค่าต่อค่าขายขวงป่า และค่าตรา เป็นต้น ทั้งนี้ในบริเวณดังกล่าวจึงเป็นการให้สิทธิในการเข้าดำเนินการป่าไม้แก่ผู้ขอรับทำป่าไม้อย่างเต็มที่²

ส่วนการทำป่าไม้ในบริเวณเมืองแพร่และน่านนั้น แตกต่างไปจากหัวเมืองทั้ง 3 เป็นอย่างขาดังนี้เพราะในบริเวณดังกล่าว บรรดาเจ้านายต่างเข้าดำเนินการป่าไม้ด้วยตนเองไม่ได้อนุญาตให้บุคคลอื่นเข้าดำเนินการ ทั้งนี้บรรดาเจ้านายใน

¹ก.จ.ช. ร.5 ม.16 2/26 ทรงหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องเจ้านครเชียงใหม่ขอเช่าทำป่าไม้
12 กรกฎาคม ร.ศ. 110.

²F.O 69/212 Memorandum - Bombay, Burma and The Siam
Government.

หัวเบื่องเหล่านี้นำมาเลี้ยงชีพในการทำป่าไม้ และโคขายไปให้แก่บริษัทโดยตรง¹

บริษัทป่าไม้ของอังกฤษได้เข้าดำเนินการป่าไม้ดินแดนลานนาติดต่อกันเป็นเวลากว่าหลายปี และประสบผลสำเร็จในการทำป่าไม้เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ บริษัทบอมเบย์เบอร์มา

2.2 อิทธิพลของบริษัทอังกฤษในการทำป่าไม้

บริษัทป่าไม้อังกฤษดังที่ได้อธิบายมานั้นเป็นบริษัทที่มีอิทธิพลทั้งทางการเงินและทางการเมืองเป็นอย่างมาก ทั้งนี้อาจพิจารณาได้จากกรณีพิพาทที่เกิดขึ้นในประเทศพม่าจนเป็นโอกาสให้รัฐบาลอังกฤษเข้ายึดครองประเทศพม่า ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 1 ดังนั้นเมื่อบริษัทเหล่านี้เข้ามาดำเนินการในประเทศไทย จึงทำให้รัฐบาลไทยต้องดำเนินการติดตามผลงานบริษัทเหล่านี้ เพื่อไม่ให้เหตุการณ์ยุ่งยากเกิดขึ้นระหว่างรัฐบาลไทยกับอังกฤษ โดยจะเห็นได้จากคำแนะนำเกี่ยวกับบริษัทป่าไม้อังกฤษของมิสเซอร์คาร์แนก (Mr. Carnac) ที่ปรึกษาการคลังของรัฐบาลในขณะนั้นว่าเป็นคนเหตุให้ป่าไม้เมืองพม่าเสียหายหมด ฉะนั้นจึงเป็นหน้าที่ของกรมป่าไม้ไทยที่จะเข้าดูแลและบังคับให้บริษัทป่าไม้อังกฤษปฏิบัติตามกฎหมายของไทยอย่างเคร่งครัด เพื่อไม่ให้เกิดความเสียหายแก่ป่าไม้ได้²

¹ก.จ.ช. ร.5 บ 16.1/9 รายงานป่าไม้ของพระยาสุรสีห์เทพ
3 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 119.

²ก.จ.ช. ร.5 ม.6.1/16 คำแนะนำของมิสเซอร์คาร์แนกในเรื่อง
จัดการป่าไม้ที่เกี่ยวกับบริษัทบอมเบย์เบอร์มา ร.ศ. 117.

บริษัทป่าไม้อังกฤษที่มีกิจการใหญ่โต มีกำลังทุนรอนมาก คือ บริษัทบอมเบย์ เบอร์มา มีทุนมากมายแต่ในประเทศมาแล้ว ถึงแม้ว่าจะเข้ามาทำการป่าไม้หลัง บริษัทบอร์เนียวก็จริง แต่การดำเนินกิจการก็เจริญกว่ามาก¹

บริษัทป่าไม้อังกฤษที่ดำเนินกิจการอยู่ในลานนามักจะซื้อขายมากในการขอรับ เช่าทำป่าไม้² ดังเช่นกรณีป่าไม้เมืองแพร์

บริษัทบอมเบย์เบอร์มาขอเช่ารับทำป่าไม้โดยซื้อสัญญาจาก น้อยเมือง ซึ่งทำ ป่าไม้ในเมืองแพร์แต่เดิม น้อยเมืองได้ทำสัญญาขายไม้ให้แก่บริษัทบอมเบย์เบอร์มา เมื่อสัญญาจวนจะหมดคนน้อยเมืองได้ชักลากไม้บ่าว ๗ ที่พัก ตามสัญญาที่ขายให้บริษัท บอมเบย์เบอร์มา แต่บริษัทไม่ยอมมาชักลากไม้ไป ทำให้น้อยเมืองไม่สามารถจะ ขออนุญาตทำป่าไม้ต่อไปได้* เมื่อสัญญาหมดอายุ เจ้าพนักงานป่าไม้ก็ทำการตีตรา รับไม้เป็นของรัฐบาล และบริษัทก็รับซื้อไปในราคาถูก ๆ ซึ่งเจ้าพนักงานก็รู้เห็น เป็นใจควยเช่นกัน และในที่สุดก็ขอเช่ารับเช่าทำป่าไม้แทนน้อยเมืองไปในที่สุด³ นับว่าเป็นการเอาเปรียบและฉ้อโกงมากกวดูบายต่าง ๆ เพื่อที่จะได้รับเช่าทำป่า ไม้ให้มากยิ่งขึ้น

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม.16/10 รายงานพระองค์เพ็ญฯ เสด็จตรวจการป่าไม้
1. พฤษภาคม ร.ศ. 112.

² ก.

* การที่จะขออนุญาตรับเช่าทำป่าไม้ต่อไป จะต้องชักลากไม้ให้หมดจากป่าเสีย
ก่อน

³ ก.

เรื่องที่เกิดขึ้นก็กล่าวมื่ออยู่เสมอ ๆ แต่พนักงานป่าไม้มักจะเข้าข้างฝ่ายบริษัทป่าไม้อังกฤษ แทนแต่กรมป่าไม้เองก็ไปไ้ตรวจตราอย่างเอาใจใส่ ถึงความคืบหน้าของพระองค์เพญา ที่ปรากฏในรายงานการตรวจป่าไม้ ร.ศ. 112 ว่า

".... ความลำเอียงของเจ้ากรมป่าไม้ที่เขาข้างฝ่ายชาติของตน* ก็ถ้ามบริษัทบอมเบย์ จะทำอะไร คือ จะปิดออฟฟิศ เป็นต้น เขามีหนังสือมาบอกเสมอ และเจ้าพนักงานไทยซึ่งอยู่ด้วยนั้น ก็ไ้เห็นหนังสือซึ่งมาจากบริษัทบอมเบย์บ่อย ๆ ซึ่งเจ้ากรมป่าไม้เก็บใ้ถูกใจแล้ว หนังสือนั้นก็ไ้ส่งสงด้วยเลย คือ หนังสือไปรเวต เขียนถึงกันให้ส่งเคราะห์อย่างหนึ่งอย่างใดเสมอเป็นต้นมา ถ้าบริษัทบอมเบย์อยากจะได้ป่าใด ก็เขียนหนังสือมายังเจ้ากรมป่าไม้ หรือถ้ามบริษัทอยากจะได้ไม้ที่ใด ก็ขอให้กรมป่าไม้ขายให้ ถึงคนอื่น ๆ จะอยากได้เท่าใด กรมป่าไม้คงจะให้บริษัทบอมเบย์เสมอ มีหลายครั้งที่เจ้าของอยากจะได้ไม้ของคนที่ถูกริบกัน แต่กรมป่าไม้ไม่ยอมขาย ไ้ความว่าเจ้ากรมป่าไม้ไม่เชื่อว่าจะมีเงินพอที่จะซื้อไ้ ส่วนบริษัทบอมเบย์นั้น เขาเชื่อแน่ว่าจะซื้อไ้ เพราะเป็นบริษัทที่มีทุน ถ้าเป็นบริษัทต่างประเทศแล้วจะทำอะไรไ้ตามชอบใจ ทั้งการที่จะขอเช่าป่าต่อไปนั้น ถ้าเป็นชาวต่างประเทศแล้วง่าย. ."¹

* โดยผู้เขียน เจ้ากรมป่าไม้ในที่นี้คือ บิสเตอร์เฮสสเลค เป็นชาวอังกฤษ รับราชการป่าไม้อยู่มาก รัฐบาลไทยยืมตัวมาเพื่อช่วยในการปรับปรุงการป่าไม้ของไทย

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม.16/10 รายงานพระองค์เพญา เสด็จตรวจการป่าไม้
1 พฤษภาคม ร.ศ. 112.

ถึงความคิดเห็นของพระองค์เพ็ญฯ นี้จะเห็นได้ว่าบริษัทต่างประเทศโดยเฉพาะบริษัทบอมเบย์เบอร์มา ซึ่งเป็นบริษัทที่มีกิจการในไคโตมีทุนมาก และมีอิทธิพลทางการเบื้องนั้น มักจะได้รับความสะดวกจากกรมป่าไม้ในการดำเนินการขอรับเช่าทำป่าไม้ในเนื้อที่ต่าง ๆ ซึ่งก็มักกับพ่อค้าไม้รายอื่น ๆ ที่ไม่ค่อยมีทุนในการดำเนินการ การติดต่อกับเจ้าพนักงานป่าไม้จึงล่าช้า และไม่ยอมประสบผลสำเร็จ¹

ในขณะเดียวกันบริษัทบอมเบย์เบอร์มาก็มีอำนาจต่อเจ้านายเจ้าของป่า ทั้งนี้เพราะว่าเจ้านายเจ้าของป่าได้อาศัยขายไม้ และไคเงินจากบริษัทนี้ไปมากจากการให้รับเช่าทำป่าไม้ แต่เมื่อถึง ร.ศ. 118 บริษัทป่าไม้อังกฤษโดยเฉพาะบริษัทบอมเบย์เบอร์มาไครองขอต่อกระทรวงมหาดไทย ขอเป็นผู้รับเช่าทำป่าไม้เอง การที่บริษัทต้องการทำเช่นนั้นทำให้เจ้านายเจ้าของป่าไม่พอใจและเกลียดชังบริษัทมาก เพราะแต่เดิมสัญญาป่าไม้จำนวนมากเป็นชื่อของเจ้านายเจ้าของป่ารับทำแล้วนำไปให้บริษัทรับช่วงทำต่อไป เจ้านายเจ้าของป่าก็จะได้รับเงินในการให้ช่วงรับทำนั้นมาก เมื่อบริษัทต้องการทำเสียเองจะทำให้เจ้านายเจ้าของป่าขาดผลประโยชน์ที่เคยได้รับนั้นเสีย จึงไม่ชอบบริษัทนั้นมาก

อย่างไรก็ตามการติดต่อระหว่างบริษัทป่าไม้อังกฤษกับรัฐบาลไทยได้เริ่มเป็นทางการใน พ.ศ. 2439 (ค.ศ. 1896) เมื่อรัฐบาลประกาศตั้งกรมป่าไม้ขึ้นเป็นครั้งแรกและได้มีการตกลงทำสัญญาระหว่างบริษัทบอมเบย์เบอร์มาและบริษัทบอร์เนียวกับรัฐบาลไทยในข้อที่ว่า บริษัททั้ง 2 จะยอมเสียค่าตอบแทนให้แก่รัฐบาล

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม 16/10 รายงานพระองค์เพ็ญฯ เสด็จตรวจการป่าไม้
1 พฤษภาคม ร.ศ. 112.

และจะยินยอมปฏิบัติตามกฎหมายข้อบังคับของรัฐบาลทุกประการ¹

การที่บริษัทบอร์เนียวจำกัด ได้เข้ามาดำเนินกิจการป่าไม้ในไทยก่อนบริษัท บอมเบย์เบอร์นากิจจริง แต่ไม่เจริญเท่าที่หวัง เพราะบริษัทบอร์เนียวมีทุนน้อยกว่าและเครื่องพาสะในการดำเนินการก็น้อยกว่า แต่บริษัทนี้มักจะถูกบริษัทบอมเบย์เบอร์นากิจแย่งที่ทำป่าไม้อยู่เสมอ² ซึ่งบริษัทบอมเบย์เบอร์นากิจได้ชื่อว่าเป็นบริษัทที่เย้ยเบียดผู้อื่นมากกว่าบริษัทใด ๆ³

บริษัทป่าไม้อังกฤษที่มีทุนน้อยและไปก่อนมีที่ทำป่าไม้อีกบริษัทหนึ่งคือ บริษัทสยามฟอเรสต์ ส่วนบริษัทชาติอื่น ๆ ที่เข้ามาทำป่าไม้นอกจากบริษัทป่าไม้อังกฤษคือ บริษัทอีสเอเชียติก เป็นบริษัทชาติเดนมาร์ก และดำเนินวิธีการทำป่าไม้ตามกำหนดกฎหมายไม่มีการเบียดเบียนบริษัทอื่น ๆ⁴

บริษัทที่อยู่ใต้บังคับของชาติฝรั่งเศสก็มีคือ บริษัทล่าช้า ได้ดำเนินกิจการทำป่าไม้แต่เพียงเล็กน้อย ไม่ค่อยมีที่ทำป่าไม้มาก ส่วนมากจะรับซื้อไม้จากพ่อค้าใบซ้ออีกทอดหนึ่งเท่านั้น เพื่อนำส่งโรงเลื่อยที่กรุงเทพฯ⁵

¹ ก.จ.ช. ร.5 บ.16.3/1 สัญญาบริษัทบอมเบย์เบอร์นากิจ และบริษัทบอร์เนียวจะเสียค่าตอบแทนให้แกรัฐบาลไทย 24 มีนาคม ร.ก. 115.

² ก.จ.ช. ร.5 ม.16.2/31 หนังสือกรมราชเลขาธิการแจ้งความแก่พระยาภิรมย์เทพ 1 กันยายน ร.ก. 110.

³ ก.จ.ช. ร.5 ม.16/10 รายงานพระองค์เพ็ญฯ เสด็จตรวจการป่าไม้ 1 พฤษภาคม ร.ศ. 112.

⁴ ก.

⁵ ก.

ส่วนบริษัทที่อยู่ในบังคับไทยคือ บริษัทกิมเซงหลี เป็นบริษัทของคนจีนแท้ เขาทำการป่าไม้ในลานนาไทยอยู่แทบทุกเมือง และเป็นเจ้าภาษีนายอากรเกือบทุกอย่าง เนื่องจากเป็นบริษัทที่ทุนรอนมาก ตั้งทำการของบริษัทตั้งแต่นานาปีลงมาจนถึงกรุงเทพฯ เป็นระยะ ๆ พวกเจ้านาย ท้าวพระยาในดินแดนลานนาได้พึ่งบริษัทนี้แทบทุกคน เช่น ถ้าจะลงมากกรุงเทพฯ ก็จะได้อาศัยบริษัทนี้จัดการต้อนรับ ดูแลเป็นอย่างดีทั้งอาหารและที่พักในขณะที่อยู่ในกรุงเทพฯ ตลอดจนการเดินทาง ทั้งมาและกลับบริษัทจะดูแลเป็นอย่างดี เพราะจะได้อาศัยผลประโยชน์ในการทำป่าไม้ให้มากยิ่งขึ้น บริษัทนี้ถือว่าเงินเป็นสิ่งที่ทำให้ทุกอย่างสำเร็จผลตามความต้องการ ดังนั้นการทำงานมักจะให้สินบนต่าง ๆ แก่เจ้านายเจ้าของป่าและเจ้าพนักงานป่าไม้¹ และเข้าใจว่าในการที่จะติดต่อการทำงานให้ได้รับความสะดวกและรวดเร็วขึ้นต้องใช้สินบนเข้าแลกเปลี่ยนทีละมาก ๆ จึงจะสำเร็จผลตามความต้องการ²

3. การดำเนินงานการทำป่าไม้ของบริษัทอังกฤษในดินแดนลานนาไทย

การทำป่าไม้ในดินแดนลานนาไทยขณะนั้นส่วนใหญ่ดำเนินการโดยพ่อค้าอังกฤษ และพม่าในบังคับอังกฤษเป็นอันมาก³ โดยที่พวกนี้จะตกอยู่ในความควบคุมของบริษัทป่าไม้อังกฤษใหญ่ ๆ 2 บริษัทคือ บริษัทมอมเบย์เบอร์มา และบริษัทบอร์เนียว⁴

¹ก.จ.ธ. ร.5 ม 58/33 ปีที่ 1 สำเนาใบบอกสืบพระยาตรีศูเทพ ทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ เรื่องราชการมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือ 2 เมษายน ร.ศ. 119.

²ดู.

³B.P.P. 1/1, Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance 1886, p. 3.

⁴B.P.P. 1/8, Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance 1896, ชุดที่ 1, p. 4.

ซึ่งคงได้กล่าวมาแล้วว่าเป็นบริษัทที่มีกิจการใหญ่โต มีทุนมากและเคยมีอิทธิพลมาแล้วใน พม่าทั้งทางการเมืองและเศรษฐกิจ บริษัทป่าไม้อังกฤษทั้ง 2 บริษัทนี้ได้เข้ามาดำเนินการ กิจการป่าไม้และทำการซื้อขายไม้ขนส่งไปจำหน่ายยังประเทศในยุโรปและเอเชีย การดำเนินการทำป่าไม้ของบริษัทเหล่านี้จะกระทำอย่างมีแบบแผนและใช้วิชาการ เข้าเกี่ยวของ คนที่ทำป่าไม้มักมีคุณวุฒิมีความชำนาญในการทำป่าไม้มาแล้วจากพม่า¹ เมื่อบริษัทได้ก่อตั้งสาขาขึ้นในลานนาไทย ก็ดำเนินการป่าไม้ทุกอย่างทั้งการรับเช่าทำ ป่าไม้ การตัดฟันไม้ แม้แต่การออกทุนในการรับซื้อไม้จากพ่อค้าไม้ชาวพื้นเมือง มีอำนาจในการดำเนินการป่าไม้ทั้งทางตรงและทางอ้อม² เพื่อต้องการที่จะให้ผลประโยชน์ในการค้าไม้สังกัดอยู่ในมือของคนมากที่สุด ส่วนพวกพ่อค้าไม้ชาวพื้นเมือง นั้นมักจะมีทุนน้อย และไปคอยดัดในการทำป่าไม้ตามแบบแผนเหมือนพ่อค้าไม้ของ บริษัทป่าไม้อังกฤษ ก็ยอมที่ตกลงขายกิจการป่าไม้ที่ตนรับเช่าทำอยู่นั้นให้แก่บริษัทป่าไม้อังกฤษ และตนก็เป็นลูกจ้างตัดฟันไม้ในที่สุดพวกพ่อค้าไม้ชาวพื้นเมืองก็ลดน้อยลงทุกที³

3.1 การขอรับทำป่าไม้ของบริษัทป่าไม้อังกฤษในดินแดนลานนาไทย

พื้นที่บริเวณป่าไม้ที่บริษัทป่าไม้อังกฤษและคนในบังคับอังกฤษเข้ามาขอรับเช่า ทำป่าไม้ในดินแดนลานนาไทยกันมากคือ บริเวณลำน้ำปิง⁴ ลำน้ำสาละวินฝั่งตะวันออก

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม.16/13 ตราลับพระยาศรีสุทเทพ ถึง พระยาสุรสีห์วิสิษฐศักดิ์ข้าหลวงใหญ่รักษาราชการมณฑลพายัพ เรื่อง จักการป่าไม้มณฑลพายัพ

² ก.

³ ก.

⁴ ก.จ.ช. ร.5 ม.16/10 รายงานพระองค์เพี้ยฯ เสด็จตรวจราชการป่าไม้ 1 พฤษภาคม ร.ศ. 112.

ซึ่งขณะนั้นยังอยู่ในความดูแลของไทยอยู่ และแม่ฮ่องสอน¹ นอกจากนี้ยังมีบริเวณอื่น ๆ อีกมาก นอกจากเมืองแพร่เท่านั้น ซึ่งยังไม่ได้ให้สัญญาับเจ้าห้าป่าไม้แก่ใด ๆ เพราะเจ้าผู้ครองนครและกรมการเมืองจัดดำเนินการห้าป่าไม้เอง ไม้ที่ตัดฟันได้ก็ใช้เฉพาะในพื้นที่บ้านเมืองเป็นส่วนมาก ส่วนที่จะลองลงมาขายที่กรุงเทพฯ นั้นมีน้อย²

ดังที่กล่าวมาแล้วถึงการรับเจ้าห้าป่าไม้ในสมัยก่อนการตั้งกรมป่าไม้นั้น ป่าไม้ทั้งปวงเป็นของเจ้าผู้ครองนครทั้งสิ้น ซึ่งมีสิทธิที่จะอนุญาตให้สัมปทานหรือทำสัญญาให้รับเจ้าตัดฟันไม้ในป่าที่ตนเป็นเจ้าของ ให้แก่บุคคลใดหรือบริษัทใด ๆ ได้ ตามความพอใจ บุคคลใดหรือบริษัทใดของการที่จะขอรับเจ้าห้าป่าไม้ ณ ป่าใด แห่งใด ก็มักจะหาทางเข้าติดต่อกับบรรดาเจ้านาย บุตรหลาน ของผู้เป็นเจ้าของป่า เพื่อขออนุญาตหรือขอทำสัญญารับเจ้าห้าป่าไม้ ตัดฟันไม้ ซึ่งในการนี้บรรดาเจ้านาย บุตรหลานก็จะได้รับผลประโยชน์ตอบแทนจากการให้อนุญาตตัดฟันไม้ในป่าที่ตนเป็นเจ้าของจำนวนมาก กลวิธีต่าง ๆ ในการที่จะอนุญาตแต่ละครั้งนั้นได้กล่าวมาแล้วข้างต้น* ส่วนผลประโยชน์จากการให้รับเจ้าห้าป่าไม้โดยตรงก็คือ ผลประโยชน์ที่ได้จากการตัดฟันไม้ด้วยการนับจำนวน คอไม้ ที่ถูกโค่นตัดฟันลงมาเรียกว่า ค่าต่อ

¹ ก.จ.ช. ร.5 บ. 58/115 สำเนาโทรเลขพระยาภิรมย์ภักดี
ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ 14 สิงหาคม ร.ศ. 122.

² ก.จ.ช. ร.5 บ. 16/9 เรื่องนิสเตอร์สะเลคขึ้นไปตรวจป่าไม้และ
จัดทำรายงานตามควาเห็นที่จะจัดการป่าไม้ต่อไป 26 มิถุนายน ร.ศ. 112.

* ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 ตอนที่ 1 "การทำป่าไม้ในลานนาไทยก่อน
พ.ศ. 2439" (ร.ศ. 115).

3.1.1 สัญญารับเช่าทำป่าไผ่ของบริษัทป่าไผ่อังกฤษ

ตามความเป็นจริงแล้วการที่จะปฏิบัติให้ถูกต้องตามระเบียบแบบแผนของคนในบังคับอังกฤษที่เข้ามาทำป่าไผ่นั้นจะต้องได้รับการสัญญาจากเจ้านายเจ้าของป่าไผ่ และจะต้องให้เจ้าผู้ครองนครเห็นชอบด้วย หนังสือสัญญานั้นต้องทำเป็น 2 ฉบับ เพื่อที่จะเก็บไว้ฝ่ายละฉบับ แต่หนังสือสัญญาการรับเช่าทำป่าไผ่ในชาวลองใหญ่เมืองเชียงใหม่จะต้องตรวจตราแล้วลงดวงตรา จึงจะทำป่าไผ่ได้ การกระทำดังนั้นก็จะเป็นไปตามข้อตกลงในสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีว่าด้วยเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. 2416 (ค.ศ. 1874) ในข้อ 10 ดังนี้คือ

"... ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดจะซื้อไม้ ตัดไม้ กานไผ่ ที่ป่าเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ต้องทำหนังสือสัญญาต่อเจ้าของป่า ให้มีกำหนดปี หนังสือสัญญานั้นทำเป็นสองฉบับ เอาไว้คนละฉบับ ต้องประทับตรากระลาการไทยที่เมืองเชียงใหม่ แลประทับตราเจ้าเชียงใหม่ด้วย แลระจากการที่เมืองเชียงใหม่ต้องส่งสำเนาหนังสือสัญญาซื้อไผ่นั้นให้แก่ขุนนางอังกฤษที่ตั้งอยู่เขตรับคนของสะลันฉบับหนึ่งทุกครั้ง"¹

นับเป็นแบบแผนการทำสัญญารับเช่าทำป่าไผ่อย่างถูกต้อง แต่ที่ปฏิบัติกันอยู่ตรงกันข้าม ผู้ที่รับเช่าทำป่าไผ่เมื่อสิ้นสัญญาแล้วก็มักจะทำเลยต่อไป หรือทำในป่าที่

¹ กรบสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศ (หนังสือชุดประมวลสนธิสัญญา เล่ม 2 พ.ศ. 2431 - 2462) สนธิสัญญาและความตกลงทั่วภาคีระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศ และองค์การระหว่างประเทศ หน้า 34.

ยื่นหนังสืออนุญาตไว้แต่ยังไม่ได้รับอนุญาต ก็เข้าไปทำการตัดฟันไม้ก่อนเช่นนี้ก็มีอยู่มาก¹

3.1.2 วิธีรับเช่าทำป่าไม้ของบริษัทป่าไม้อังกฤษ

วิธีรับเช่าทำป่าไม้ของบริษัทป่าไม้อังกฤษนั้น มักจะใช้ทุนรอนและของมีค่าต่าง ๆ เป็นอาณานิคมแก่เจ้านายเจ้าของป่า เพื่อที่จะได้อนุญาตให้บริษัทของตนเช่ารับเช่าทำป่าไม้ ดังได้กล่าวมาแล้วว่า พวกเจ้านายเจ้าของป่าเป็นพวกที่เห็นแต่ประโยชน์ส่วนตนมากกว่าผลประโยชน์ของประเศชาติ เมื่อได้รับผลประโยชน์เช่นนี้ก็อนุญาตให้เช่ารับทำป่าไม้ได้ตามชอบใจ ไม่มีการติดตามการดำเนินการทำป่าไม้นอกจากเก็บค่าต่อ อันเป็นรายได้ของตน

วิธีการรับเช่าทำป่าไม้ของบริษัทป่าไม้อังกฤษนี้เหมือนกับวิธีการรับเช่าทำป่าไม้ทั่ว ๆ ไป ดังได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 2 ตอนที่ 1 "การทำป่าไม้ในลานนาไทยก่อน พ.ศ. 2439 (ร.ศ. 115) การให้รับเช่าทำป่าไม้ตามแบบวิธีการดังกล่าวเป็นที่พอใจของบริษัทป่าไม้อังกฤษ แต่คงทำเพราะเป็นวิถีทางที่จะได้ทำป่าไม้เร็วขึ้น ดีกว่าต้องเสียเวลา 1 - 2 ปี จึงเป็นการขากกลประโยชน์โดยไปบดเคี้ยวตอบแทน จากการไถ่ลงมือกระทำการป่าไม้ จึงยินยอมเสียเงินและของกำนัล เพื่อไถ่กระทำเร็วขึ้น และก็เป็นที่ยพอใจของเจ้านายเจ้าของป่าด้วยเช่นกัน

¹ก.จ.ช. ร 5 ม. 16/9 เรื่องมิสเตอร์สะเลตขึ้นไปตรวจป่าไม้และไต่ถามรายงานตามความเห็นที่จะจัดการป่าไม้ต่อไป 26 มิถุนายน ร.ศ. 112.

ก่อนปี พ.ศ. 2431 (ค.ศ. 1888) การให้สัมปทานรับเช่าทำป่าไม้แก่บริษัทป่าไม้อังกฤษและคนในบังคับอังกฤษ จะกำหนดในระยะเวลาเช่าทำได้ 6 ปี¹ และระเบียบการขอสัมปทานรับเช่าทำป่าไม้ก็ตั้งได้คราวมาแล้วข้างตน

แต่การให้สัมปทานรับเช่าทำป่าไม้ได้เปลี่ยนแปลงใหม่ หลัง พ.ศ. 2431 (ค.ศ. 1888) เมื่อพระเจ้าอนงยาเชวกรมหมื่นพิชิตปรีชากรได้เสด็จขึ้นบาชิจราชอาณาจักร

ณ หัวเมืองลานนา ในการเสด็จขึ้นมาจัดการครั้งนี้ พระองค์ทรงวางนโยบายจัดการเกี่ยวกับกิจการป่าไม้กาย กล่าวคือให้ทรงให้มีการสัมปทานรับเช่าทำป่าไม้ภายในระยะเวลาที่กำหนดให้เช่าได้เพียง 3 ปีเท่านั้น² ซึ่งกำหนดระยะเวลาเช่นนี้ตามความคิดเห็นของผู้รับเช่าทำป่าไม้ (บริษัทป่าไม้อังกฤษและคนในบังคับอังกฤษ) เห็นว่า ใบยุติธรรมสำหรับผู้ที่จะรับเช่าทำป่าไม้ ทั้งนี้เป็นเพราะว่าเมื่อถึงกำหนดเวลาแล้ว ผู้รับเช่าทำป่าไม้บางรายยังงบบิไม้หลงเหลืออยู่ในป่าอีกมาก ซึ่งจะต้องใช้เวลามากกว่า 3 ปี กับกาที่จะต้องงานไม้ โคน และเลาะกิ่งก้านแล้วจึงจะสามารถลากไม้ออกจากป่าไปยังแม่น้ำ การเช่นนี้ควรจะเป็นสิทธิแก่ผู้รับเช่าทำป่าไม้ซึ่งสัมปทานหมดกำหนดระยะเวลาแล้วก็ควรจะได้ทำต่อไปจนกว่าจะลงใบหยดจากป่า หรือควรได้รับอนุญาตให้เป็นผู้รับเช่าทำป่าไม้ต่อไปอีก³ บริษัทป่าไม้อังกฤษต้องประสบปัญหาเช่นนี้เสมอ ๆ ทำให้ขาดทุนในการตัดฟันไม้ และเสียผลประโยชน์ในการทำป่าไม้มาก⁴ จึงนำเรื่องราวเขาร้องทุกข์ต่อ มิสเตอร์ จี อี สก็อต

¹B P P 1/5 Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance 1891.

²Ibid.

³Ibid.

⁴ก.จ.ช. ร.5 บ 16.1/10 กรมหลวงดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง บิสเตอร์เคอบุนเซ็น อุปทูตอังกฤษ เติ้นความตักทวงเรื่องสัญญาป่าไม้มณฑลลาวท้าว 6 มกราคม ร.ศ. 113.

(Mr. G.E. Scott) อุปทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ และอุปทูตอังกฤษก็ได้้นำเรื่องราวซึ่งแจ่มชัดกรณีป่าไม้เรื่องสัญญาป่าไม้ที่กำหนดระยะเวลาเพียง 3 ปีนั้นน้อยเกินไป ขอให้รัฐบาลอนุญาตให้รับเช่าทำป่าไม้ได้ถึง 6 - 9 ปี¹ เพราะว่ากำหนดเวลา 3 ปีนั้น ทำความลำบากให้กับผู้รับเช่าทำป่าไม้มาก พอตัดไม้ได้ยังไม่ทันจะลากไม้ลงแม่น้ำก็หมดอายุสัญญาเสียแล้ว เมื่อเวลานั้นน้อยเช่นนี้ก็ต้องดำเนินการทำป่าไม้อย่างเร่งรีบ จึงเป็นเหตุให้เสียประโยชน์ในการทำป่าไม้มาก เรื่องสัญญาป่าไม้นี้เป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะบริษัทป่าไม้อังกฤษและคนในบังคับอังกฤษได้รับความเดือดร้อนซึ่งเป็นผลให้ผลประโยชน์ของเขาคดค่าลง จึงจำต้องหาทางแก้ไขโดยที่บริษัทป่าไม้อังกฤษทำการร้องเรียนเป็นลำดับขั้นนั้น

รัฐบาลไทยก็พยายามที่จะแก้ปัญหาก็ได้รับการร้องเรียนเช่นนี้ เพราะตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากการนี้เรื่องราวกับบริษัทป่าไม้อังกฤษก็เคยมีขึ้นในพม่ามาแล้ว เป็นตัวอย่างอันดีที่จะต้องพยายามรีบแก้ไขปัญหา* ดังจะเห็นได้จากพระคำริชของกรมพระยาคำรงราชานุภาพที่กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตอนหนึ่งว่า

¹ก.จ.ช. ร.5 บ. 16.1/10 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง บิส์เตอร์เคอร์บนเซน อุปทูตอังกฤษเตือนความตกลงเรื่องสัญญาป่าไม้มณฑลลาวกาว 6 มกราคม ร.ศ. 113.

* บริษัทป่าไม้อังกฤษนับบทบาทสำคัญก่อให้เกิดสงครามระหว่างอังกฤษกับพม่าครั้งที่ 3 (พ.ศ. 2428).

".... เรื่องป่าไม้ เป็นการเกี่ยวกับคนในบังคับอังกฤษโดยมาก
ข้าพเจ้า เห็นว่าเป็นการใหญ่และเป็นผลประโยชน์อันสำคัญในบ้านเมือง
อย่างหนึ่ง ซึ่งจำเป็นจะต้องจัดการ...."¹

ดังนั้นต่อมาภายหลังเรื่องการอนุญาตให้สัมปทานรับเช่าทำป่าไม้ จึงมักจะ
อนุญาตให้ผู้ที่รับเช่าทำอยู่แล้วได้มีโอกาสรับเช่าทำต่อไปอีกในเวลา 3 - 4 ปี แต่
ไม่เกิน 10 ปี การกำหนดเวลารับเช่าทำป่าไม้เช่นนี้เป็นที่พอใจแก่บริษัทป่าไม้
อังกฤษและคนในบังคับอังกฤษเป็นอันมาก² เรื่องการ ขยายสัญญาเช่าทำป่าไม้
นี้จะกล่าวอีกครั้งอย่างละเอียดในภายหลัง

ในการอนุญาตให้สัมปทานรับเช่าทำป่าไม้นี้ ผู้ขอสัมปทานจะต้องเสียค่า
ธรรมเนียมสิทธิไฟสัญญา โดยบริษัทป่าไม้อังกฤษและคนในบังคับอังกฤษจะต้อง
เสียปีละ 200 รูเปีย แต่เมื่อพระยาทรงสุรเดชได้ขึ้นไปรับตำแหน่งข้าหลวงรักษา
ราชการมณฑลลาวเฉียงแล้ว ก็ให้เรียกเก็บค่าธรรมเนียมสิทธิไฟสัญญาเพิ่มเป็น 500
รูเปีย³ ที่ต้องเสียเพิ่มขึ้นเพราะว่าได้มีการจัดป่าไม้ทั้งหมดเป็น ป่าเอก ป่าโท
ป่าตรี โดยเก็บในอัตรา

¹ก.จ.ช. ร.5 ม 16.1/10 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคม
ทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง บิสดอร์เคอร์บุนเซน อุปทูต
อังกฤษเตือนความตกลงเรื่องสัญญาป่าไม้มณฑลลาวกาว 6 มกราคม ร.ศ. 113.

²B.P.F. 1/7 Diplomatic and Consular Reports on
Trade and Finance 1895, p. 17

³ก.จ.ช. ร.5 ม 16.1/10 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคม
ทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องค่าธรรมเนียมป่าไม้
6 มกราคม ร.ศ. 113.

ป่าเอก	เรียกค่าธรรมเนียมประทับตรา	แก่ผู้รับเช่าทำป่าละ	500	รูเปีย
ป่าโท	"		350	"
ป่าตรี	"		200	"

แต่การจัดเก็บค่าธรรมเนียมรัศมีไฟสัญญาเช่นนี้ทำไม่สำเร็จ เพราะชาวกำลัง
 ก่นที่จะจัดการป่าไม่ตามระดับ เอก โท ตรี ได้ จึงยังคงใช้ระบบเฉลี่ยเสียเท่ากัน-
 หมด คือ เสียปีละ 500 รูเปีย¹ และในการทำหนังสือสัญญาให้สัมปทานรับเช่าทำ
 ป่าไม้นั้นก็ต้องแยกไว้เป็นตำบล ๆ ละฉบับ ทั้งเพื่อที่รัฐบาลจะได้ค่ารัศมีไฟสัญญามากขึ้น
 เพราะมีหลายฉบับ² และแผนที่เนื้อที่ป่าที่จะลงในหนังสือสัญญารัศมีไฟนั้นจะได้ไม่ใหญ่โต
 จนเกินไปด้วย แต่การที่จะประทับตราอนุญาตให้คนในบังคับต่างประเทศ (คนในบังคับ
 อังกฤษ) รับเช่าทำป่าไม้นั้นในเขตใดก็ตามต้องขออนุญาตลงมาทางกระทรวงมหาดไทย
 โดยตรงทุกครั้ง³ นอกจากนี้ยังจะต้องเสีย ค่าจกบัญชี, ค่าตราซ้อนเหล็ก และค่า
 รัศมีไฟสัญญา รวมเป็นเงินทั้งสิ้น 1,300 รูเปีย ให้อำเภอ ซึ่งว่าการชำระหลวงใหญ่ทุกครั้ง⁴

¹ ก.จ.ช. ร.5 บ. 16.1/10 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องค่าธรรมเนียมป่าไม 6 มกราคม ร.ศ. 111

² ก.จ.ช. ร.5 บ. 16.2/21 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องบริษัทยักษ์เนี่ยวทำป่าใบ
 21 สิงหาคม ร.ศ. 114.

³ ก.

⁴ ก.จ.ช. ร.5 ม. 16.2/67 พระยาราชวรานุกุล กราบบังคมทูลพระบาท
 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง พระยาทรงสุรเดชขออนุญาตป่าไมให้แก่มิชื่อ
 กอนไครับอนุญาตจากกระทรวงเกษตร 12 กันยายน ร.ศ. 115.

การให้สัมปทานรับเช่าทำป่าไม้แกบริษัทป่าไม้อังกฤษและคนในบังคับอังกฤษ
เพิ่มมากขึ้น และโดยทั่วไปกิจการทำป่าไม้ตกอยู่ในมือของคนพวกนี้มากที่สุด¹ จาก
สถิติคนเอเชียในบังคับอังกฤษคือ พวกพม่า มอญ เงี้ยว ฯลฯ ที่เข้ามาขอสัมปทาน
รับเช่าทำป่าไม้ในไทยในปี พ.ศ. 2435 มีประมาณ 10,000 คน แต่ในปี พ.ศ.
2438 มีถึง 11,800 คน แบ่งออกตามแถบต่าง ๆ ได้ดังนี้

ทางตะวันออกและตะวันออกเฉียงเหนือ	2,300 คน
น่าน	400 "
เชียงใหม่ ลำปาง	5,000 "
ทางลุ่มแม่น้ำปิง	800 "
กรุงเทพฯ	900 " ²

จะเห็นได้ว่าคนในบังคับอังกฤษในไทยส่วนใหญ่อาศัยอยู่มากทางแถบดินแดน
ลานนาไทย และมีอาชีพทำป่าไม้มาก ดังจะแสดงให้เห็นจากบัญชีตาราง 1

¹B.P.P 1/1 Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance 1886. p. 2.

²แดมสุช นูมนนท์, "อิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจของอังกฤษใน
เชียงใหม่," รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดี (ครั้งที่ 1 ลานนาไทย)
2511, หน้า 141.

จากตาราง 1 นี้ แสดงให้เห็นถึงท่าบดป้าที่มีไม้ขอ สักหนาแน่นและคนใน
บังคับอังกฤษชาติต่าง ๆ เข้าไปรับสัมปทานไว้

ส่วนบริษัทป่าไม้อังกฤษในดินแดนลานนาไทยก็พยายามขยายกิจการป่าไม้
โดยเฉพาะการค้าไม้สักของคนไทกวางขวางออกไป¹ โดยพากันติดต่อกับเจ้าผู้ครอง
นคร เพื่อขอสัมปทานในการรับเช่าทำป่าไม้ บริษัทป่าไม้อังกฤษได้เข้าดำเนินกิจ-
การป่าไม้ในนครต่าง ๆ ได้แก่ เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน แพร่ น่าน แต่สำหรับ
นครแพร่ และน่านนั้น ยังไม่เปิดให้รับเช่าทำเหมือนนครเชียงใหม่²

บริษัทป่าไม้อังกฤษได้เข้าดำเนินกิจการป่าไม้ในดินแดนลานนาไทยติดต่อกัน
เป็นเวลาหลายปี โดยได้เริ่มต้นอย่างเป็นทางการใน พ.ศ. 2439 เมื่อรัฐบาล
ได้ประกาศตั้งคณะป่าไม้ขึ้นเป็นครั้งแรก บริษัทป่าไม้อังกฤษประสบผลสำเร็จในการ
ทำป่าไม้เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ บริษัทบอมเบย์เบอร์มา³ ได้ขอ
สัมปทานรับเช่าทำป่าไม้ในบริเวณต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก⁴ ดังจะแสดงให้เห็นจาก
บัญชีตาราง 2

¹A.C. Pointon, The Bombay Burmah Trading Corporation Ltd., 1863 - 1963, p. 32

²ก.จ.ช. ร.5 ม. 16.2/54 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 13 ตุลาคม ร.ศ. 115.

³ก.จ.ช. ร.5 ม. 16.1/19 พระยาศรีสุทเทพ กราบทูล กรมหลวง
ดำรงราชานุภาพเรื่องรายงานการป่าไม้ 3 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 119.

⁴ก.

จากตาราง 2 นี้ แสดงให้เห็นถึงค่าบล่าที่มีไม่ชอบสักชิ้นอยู่หนาแน่น ซึ่งบริษัทป่าไม้อังกฤษและคนในบังคับอังกฤษชาติต่าง ๆ เขารับสภาพเขาทำป่าไม้เป็นจำนวนมาก

ข้อสังเกตจากตารางนี้แสดงให้เห็นว่าป่าไม้ในนครแพร่มีมากทำกันมากกว่าที่นครน่าน ซึ่งเจ้าผู้ครองนครยังงมงไม่อนุญาตให้ทำป่าไม้มากนักนอกจากตอนเหนือขึ้นไปของแม่น้ำยมเท่านั้น¹ ทั้งนี้เป็นเพราะว่า เจ้านายนครแพร่ และน่าน เคยทำป่าไม้มาเสนอรัชกาล และกำลังคนพร้อมเพรียง จึงไปคอยเคื้อร่อนถ่าไปมีบริษัทป่าไม้อังกฤษหรือคนในบังคับต่างประเทศเข้ามาทำป่าไม้² ไม่เหมือนกับเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ และเจ้านครลำปาง ลำพูน ซึ่งไม่เคยทำป่าไม้เพราะไม่มีช้าง และเครื่องพาหนะ ถึงแม้ว่าจะได้รับสัญญาเขาทำในชื่อของตนก็ตาม ส่วนมากก็นำเอาไปขายต่อให้บริษัทป่าไม้อังกฤษและคนในบังคับต่างประเทศ ไม่ได้ทำเอง³

ในการขอรับเขาทำป่าไม้ บริษัทป่าไม้อังกฤษมักจะประสบปัญหาความเคื้อร่อนอยู่เสมอในการที่จะได้รับอนุญาตให้เขาทำป่าไม้ ต้องเสียเวลานานกว่าจะได้ลงมือทำป่าไม้ ทั้งนี้ด้วยเหตุที่เจ้าผู้ครองนคร เจ้านายเจ้าของป่าไม้ยอบลงดวงตราในสัญญาอนุญาตรับเขาทำป่าไม้ ตามที่ได้ระบุไว้ในหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีว่าควยนครเชียงใหม่ ที่ถ่วงเวลาเช่นนั้นเพื่อต้องการจะได้ผลประโยชน์ตอบแทนจากบริษัทป่าไม้อังกฤษจนเป็นที่พอใจจึงจะลงดวงตราให้ พฤติการณ์ของเจ้าผู้ครองนคร

¹B.P.P. 1/8 Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, 1894. p. 3.

²ก.จ.ช. ร.5 บ. 16.2/26 เรื่องเจ้านครเชียงใหม่ ขอเขาทำป่าไม้
12 มกราคม ร.ศ. 120.

³ดู

และเจ้านายเจ้าของป่าดังกล่าวนี้ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้น อุปสรรคในการขออนุญาตรับเช่าทำป่าไม้โดยสาเหตุจากเจ้านายเจ้าของป่านี้ มีสเตอร์สะเลค เจ้ากรมป่าไม้ได้แสดงความตึกเห็นไว้ว่า

".... การที่เจ้านายเจ้าของป่าไม่ยอมลงดวงตราขึ้น กวรัชแจงให้เขาใจว่าถ้าเจ้าของป่าลงชื่อในดวงตราแล้ว รัฐบาลจะยอมรับว่าเจ้าของป่าเป็นผู้นิให้เช่าทำ แลเจ้าของป่าจะได้รับส่วนแบ่งเป็นเงิน ค่าตอบแทนธรรมเนียมด้วย ถ้าเจ้าของป่าไม่ยอมลงชื่อในหนังสือสัญญาแล้ว รัฐบาลจะไม่ให้เจ้าของป่าเกี่ยวข้องกับป่าไม้นั้นและจะยกเงินค่าตอบแทนเสียด้วย ถ้ายังขัดขึ้นอยู่อีกควรนำตรายกป่าไม้นั้นขาดจากเจ้าของป่า เป็น ป่าหลวง ชาติหลวงและมีสเตอร์สะเลคจะลงชื่อในสัญญาเป็นผู้ให้เช่าทำแทนรัฐบาลก็จะเป็นการถูกต้องตามหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี..... ควรทำอย่างจริงจัง ให้เจ้านายทั้งปวงได้รู้ดีกว่าถ้าไม่ทำตามสารตราแล้วต้องเสียป่าไม้และขาดผลประโยชน์ส่วนแบ่งเงินค่าตอบแทน"¹

ความตึกเห็นในการที่จะขจัดปัญหาในการขอรับเช่าทำป่าไม้จากเจ้าผู้ครองนครและเจ้านายเจ้าของป่าของมีสเตอร์สะเลค นี้ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ก็ทรงเห็นชอบด้วยเพราะพระองค์ทรงต้องการที่จะให้ดำเนินการกับเจ้านายเจ้าของป่าอย่างจริงจัง เป็นตัวอย่างแก่คนอื่นด้วย และการจัดการและการจัดการป่าไม้จะได้เรียบร้อยซึ่งเป็นผลทำให้การดำเนินการปรับปรุงป่าไม้สะดวกยิ่งขึ้น²

¹ ก.จ.ช. ร.5 บ. 16.2/58 กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 11 มีนาคม ร.ศ. 115.

² ก.

การที่การขอสัมปทานรับเช่าทำป่าไม้ตกอยู่ในมือของบริษัทป่าไม้อังกฤษ และคนในบังคับอังกฤษเป็นส่วนมากนั้น เพราะเป็นผู้ที่มีเงินทุนและมีกำลังคนในการดำเนินการชาวพื้นเมืองนั้น ทำกันน้อยด้วยเหตุผลที่กล่าวข้างต้นแล้ว

3.1.3 การขยายสัญญาเช่าทำป่าไม้

ก่อนปี ร.ศ. 113 (พ.ศ. 2437) อำนาจในการให้อนุญาตรับเช่าทำป่าไม้ เจ้าผู้ครองนครเป็นผู้อนุญาต หลังจากปี ร.ศ. 113 เป็นต้นมาอำนาจในการอนุญาตให้รับเช่าทำป่าไม้นั้นชาหลวงใหญ่มณฑลพายัพจะต้องเห็นชอบด้วยก่อนจึงจะดำเนินการทำป่าไม้ได้ และในปี ร.ศ. 114 การรับเช่าทำป่าไม้ในดินแดนลานนา จะต้องขอุญาตต่อกระทรวงมหาดไทยในกรุงเทพฯ เสียก่อนจึงจะอนุญาตให้รับเช่าทำป่าไม้ได้ แต่อย่างไรก็ตามการทำป่าไม้แต่เดิมรัฐบาลไม่ได้ทำการกวัดขันธ์ให้เป็นไปตามแบบแผนยังคงปล่อยให้เจ้านายเจ้าของป่า อนุญาตให้ผู้นาขอรับเช่าทำป่าไม้ต่อไปเรื่อย ๆ และรับผลประโยชน์ตามเดิม

ปี ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440) ภายหลังที่จัดตั้งกรมป่าไม้แล้ว ได้มีพระราชบัญญัติว่าด้วยการป่าไม้ฉบับหนึ่งความว่า

"ป่าไม้อย่างใดที่ไปได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ทำสัญญา
 รัทธิไพนับว่าไม่ชอบด้วยกฎหมายตั้งนี้เป็นห้ามเจ้านายให้อนุญาตทำป่า
 ไม้ได้เด็ดขาด เป็นหม่อมอำนาจของเจ้านายในการที่ให้อนุญาตและ
 หมดผลประโยชน์ในการให้อนุญาตไปด้วยกัน"¹

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม. 16.1/19 พระยาตรีสุหเทพ หล่ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ เรื่อง รายงานการทำป่าไม้ 3 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 119.

ในขณะที่เดียวกันรัฐบาลได้มอบให้กรมป่าไม้มารวมด้วยกงสุลอังกฤษประจำเชียงใหม่ แจงให้คนทำป่าไม้ในดินแดนลานนาทราบว่า ให้มารับเช่าทำป่าไม้ที่ได้รับอนุญาตจากเจ้าผู้ครองนครและเจ้านายเจ้าของป่าที่อนุญาตให้รับเช่าทำป่าไม้ นำสัญญาอนุญาตมาขึ้นต่อกรมป่าไม้ เพื่อกรมป่าไม้จะได้อรรถพิจารณาเห็นว่า เป็นการอนุญาตจริงหรือไม่ ถ้าเห็นว่าเป็นการอนุญาตจริงมีหลักฐานมั่นคงแน่นอน รัฐบาลก็จะริตไฟสัญญา รับเช่าทำป่าไม้ให้ทำต่อไปอีกตามสัญญาอนุญาต และใบอนุญาตนั้นทั้งกรมป่าไม้และกงสุลอังกฤษประจำเชียงใหม่ได้เห็นพ้องกันว่าจะยอมรับใบอนุญาตที่มีหลักฐานอย่างสมบูรณ์ ซึ่งลงก่อนวันที่ 1 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440) ว่าเป็นสัญญาอนุญาตที่ใช้ได้ ส่วนสัญญาอนุญาตที่ทำภายหลัง 1 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 116 นี้ เป็นวันใช้ไม่ได้ ที่รัฐบาลต้องกระทำเช่นนี้เพราะรัฐบาลต้องการที่จะปรับปรุงป่าไม้ บำรุงป่าไม้ให้ดีขึ้น ป่าไม้ตำบลใดที่ตัดฟันมากแล้วก็จะต้องปิดป่าเพื่อจะได้บำรุงรักษาป่าไม้ แต่ถาป่าโดยยังมีไม่พอที่จะทำการตัดฟันได้ กระทรวงมหาดไทยโดยผ่านทางกรมป่าไม้จะเป็นผู้พิจารณาว่าจะให้ทำการตัดฟันไม้ได้ต่อไปหรือไม่¹ โดยเฉพาะในปลายปี ร.ศ. 118 และต้น ร.ศ. 119 (ปลายปี พ.ศ. 2442 ถึงต้นปี พ.ศ. 2443) เป็นปีที่บริษัทป่าไม้ต่าง ๆ บิกำหนดจะสิ้นสัญญาเช่าทำป่าไม้อยู่² จึงได้หาหนังสือขอขยายสัญญาเช่าทำป่าไม้โดยงานราชทูตอังกฤษประจำประเทศไทยขณะนั้นคือ มิสเตอร์ เกรฟวิล ถึงกระทรวงมหาดไทย โดยอ้างเหตุผลในการขอขยายสัญญาเช่าทำป่าไม้ในกรณีต่าง ๆ กัน โดยเฉพาะบริษัทบอมเบย์เบอร์มาซึ่งได้เสียเงินให้แก่เจ้านายและท้าวพระยาในมณฑลลาวเฉียง ขอรับเป็นลูกช่วงทำป่าไม้ในป่าซึ่งเจ้านายและท้าวพระยา

¹ก.จ.ร. ร.5 ม. 16.1/19 พระยาศรีสหเทพ ทูล กรมหมื่นการ
ราชานภาพ เรื่อง รายงานการป่าไม้ 3 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 119.

²ก.

เหล่านั้นได้รับสัญญาจากรัฐบาลเป็นเช่าทำมาแล้วหลายปี .ภายหลังเจ้านายและ
ท้าวพระยาเหล่านั้นได้นำอาญาตราตั้งของเจ้าผู้ครองนครซึ่งกำหนดว่า ถ้าสัญญา
เหล่านั้นครบกำหนดแล้วเมื่อใดยอมอนุญาตให้รับเช่าทำต่อไปอีก 6 ปีมาให้บริษัท
แล้วรับเงินล่วงหน้าไปจากบริษัทและทำสัญญาให้ไว้ว่า จะให้บริษัทเป็นลูกช่วงรับ
เช่าทำป่าไม้ต่อไปอีก 6 ปี¹ ตามอาญาตราตั้งที่รับมานั้น บริษัทเห็นว่าอาญา
ตราตั้งเหล่านั้นเป็นหลักฐานจึงได้ให้เงินล่วงหน้าสำหรับเป็นค่าเช่าทำป่าไม้ไปราย
ละมาก ๆ โดยแน่ใจว่าจะได้เป็นลูกช่วงรับเช่าทำป่าไม้ต่อไป แต่เมื่อทราบจาก
กรมป่าไม่ว่ารัฐบาลจะจัดการปรับปรุงป่าไม้จะไม่ยอมให้ขยายสัญญาการเช่าป่าไม้
ออกไปอีก บริษัทจึงได้ร้องขอให้รัฐบาลอนุญาตให้ขยายสัญญารับเช่าทำป่าไม้ต่อไป
อีก 6 ปี เพราะไคลงทุนไว้มากแล้ว²

นอกจากนี้บริษัทบอมเบย์เบอมายังได้อ้างถึงข้อความในสัญญาทางพระราช
ไมตรีว่าควยเมืองเชียงใหม่ ที่มีปรากฏอยู่ว่า

".... ถ้าจะทำป่าไม้ให้ขอร้องจากผู้เป็นเจ้าของป่า...."³

¹ก.จ.ช. ร.5 ม 16.2/58 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ หลด กรมขุน-
สรมทอมรัตนธ 27 มิถุนายน ร.ศ. 118

²ก.จ.ช. ร.5 ม 16.1/19 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ หลด กรมหลวง
เทวะวงษ์วโรประการ 30 มิถุนายน ร.ศ. 118.

³กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย, กระทรวงการต่างประเทศ (หนังสือชุด
ประมวลสนธิสัญญา เล่ม 2 พ.ศ. 2431 - 2462) สนธิสัญญาและความตกลง
ทวิภาคี ระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศ และองค์การระหว่างประเทศ
หน้า 35.

เมื่อปรากฏเช่นนี้ บริษัทจึงถือว่าถ้ารัฐบาลรับจะอนุญาตขยายสัญญาเหล่านั้นแล้ว จะให้ในนามของเจ้านายซึ่งได้เป็นผู้รับเช่าทำอยู่แล้ว หรือจะให้ในนามของบริษัทก็แล้วแต่รัฐบาลจะเห็นสมควร

การสัญญากันระหว่างเจ้านายเจ้าของป่ากับบริษัทบอมเบย์เบอร์มานี้ เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่า เป็นการสัญญากันในส่วนบุคคลของทั้ง 2 ฝ่าย รัฐบาลไม่มีส่วนรู้เห็นด้วย เพราะฉะนั้นการที่บริษัทจะให้รัฐบาลยอมรับในการเช่าทำป่าไม้ต่อไปนั้นไม่สมควรจะให้ได้ แม้แต่จะเงื่อนไขโดยยอมสัญญาว่า เมื่อสิ้นกำหนดสัญญาเดิมแล้วจะยอมให้ทำสัญญาใหม่ เรื่องนี้รัฐบาลก็ยอมรับไม่ได้เช่นกัน¹ เพราะว่าถ้ารัฐบาลรับให้ทำเช่นนี้แล้ว ก็จะต้องอนุญาตให้บริษัทป่าไม้อังกฤษอื่น ๆ อีกด้วย เพราะสัญญาเช่นนี้ยังมีอยู่อีกมาก และบางทีในป่าเดียวกันนั้นเองเจ้านายเจ้าของป่าก็ได้ออกอาญาตราตั้งไปหลายฉบับ เพราะฉะนั้นในกรณีเช่นนี้รัฐบาลจะไม่ยอมขยายสัญญารับเช่าทำป่าไม้ต่อไปอีก เมื่อป่าแห่งนั้นครบกำหนดเวลาในสัญญาแล้ว รัฐบาลจะปิดป่าไว้ หรืออาจจะกระทำตามความเห็นสมควรของรัฐบาล และเมื่อสมควรแก่เวลารัฐบาลก็จะเปิดป่าแห่งนั้นให้บริษัทป่าไม้ต่าง ๆ ได้ประมูลกันในการจะรับเช่าทำป่าไม้ แต่ความเป็นจริงแล้ว การประมูลกันนั้นมีโอกาสที่จะทำกันน้อย เพราะรัฐบาลก็มีความประสงค์ที่จะให้บริษัทที่รับเช่าทำเดิมนั้นได้ทำต่อไป² โดยพิจารณาว่าป่าที่จะขอรับเช่าทำนั้นยังคงมีใบพอที่จะตัดอีกต่อไปได้หรือไม่ ผู้ที่รับเช่าทำอยู่เดิมนั้น

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม. 16.1/19 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ พูล กรมหลวงเทเวศร์วงษ์โรประการ 1 กรกฎาคม ร.ศ. 118.

² ก.

ไต่ดำเนินการดีและยอมให้ประโยชน์แก่รัฐบาลเท่าผู้อื่น รัฐบาลก็จะยินยอมให้รับเช่า ทำต่อไปได้อีก¹

ข้ออ้างในการขอขยายสัญญาเช่าทำป่าไม้ของบริษัทป่าไม้อังกฤษมีอยู่มาก โดยเฉพาะบริษัทป่าไม้ที่มีเงินทุนมาก เช่น บริษัทบอมเบย์เบอร์มา มักจะสร้างความยุ่งยากให้กับรัฐบาลมากที่สุดในการขอรับเช่าทำป่าไม้ ต้องการที่จะคัดขวางเอาแต่ผลประโยชน์แต่เพียงฝ่ายเดียว ถ้าสิ่งใดขัดต่อการดำเนินกิจการป่าไม้ของตนจะต้องร้องเรียนให้ถึงในที่สุดในวิถีทางต่าง ๆ เช่น การร้องเรียนต่อราชทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ บริษัทบอมเบย์เบอร์มานี้เป็นบริษัทที่มีอิทธิพลมากแบแต่ราชทูตอังกฤษเอง ก็ยังมีความเกรงใจในอิทธิพลของบริษัท ดังปรากฏในความคิดเห็นของพระยาศรีสหเทพ ราชปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทย ทูลอัครมเหสีสมเด็จพระพันปี ว่า

".... เรื่องบริษัทบอมเบย์เบอร์มา ร้องเรียนเรื่องป่าไม้....

หนักใจเรื่องนี้มาก เพราะผู้อำนวยการของบริษัทบอมเบย์เบอร์มา ในกรุงอังกฤษ เป็นคนมีกำลังทุนรอนอยู่มาก อาจจะทำความลำบากได้มาก.... ไม่อยากให้อากลวกันในเรื่องนี้ต่อไปให้เป็นทางราชการ...."²

การขอขยายสัญญาเช่าทำป่าไม้ของบริษัทบอมเบย์เบอร์มานั้น มักมีข้ออ้างเสมอซึ่งร้องเรียนมายังราชทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ ให้ช่วยเจรจากับกระทรวง

¹ก.จ.ช. ร.5 ม.16.2/58 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 20 กรกฎาคม ร.ศ. 116.

²ก.จ.ช. ร.5 ม.16.2/58 พระยาศรีสหเทพ ทูลกรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์ 30 สิงหาคม ร.ศ. 118.

มหาดไทยบางครั้งก็ร่วมกันทั้ง 3 บริษัทคือ บริษัทอมเบย์เบอร์มา บริษัทบอร์เนียว และบริษัทสยามฟอเรสต์ ดังเช่นบริษัททั้ง 3 ได้ร้องเรียนว่ามีคนที่เป็นคนได้รับสัญญาเช่าทำป่าไม้แต่ไม่ได้ทำเอง นำสัญญานั้นมาขายต่อให้แกบริษัท และมอบอำนาจการทำสัญญาให้บริษัทดำเนินการเอง ซึ่งบริษัทก็ได้ลงทุนซื้อป่า กานโม เหล่านั้นไว้แล้ว บริษัทจึงขอให้รัฐบาลขยายสัญญาให้บริษัทไปเป็นรับเช่าทำป่าไม้ต่อไป¹

ในเรื่องนี้กระทรวงมหาดไทยได้พิจารณาว่าควรจะให้กรมป่าไม้ได้ตรวจดูก่อนว่าป่าเหล่านั้นยังมีไม้ที่จะให้ทำพอต่อไปหรือไม่ ถ้าเป็นป่าที่ได้ตัดฟันมานานแล้ว ก็จำเป็นต้องจะต้องปิดป่าเพื่อจะได้บำรุงรักษาป่าไม้² แต่ถ้ามหาไม้ที่ยังมีไม้พอที่จะทำการได้ กระทรวงมหาดไทยก็จะรับพิจารณา และยังได้ชี้แจงให้บริษัทป่าไม้ยังคงได้ทราบว่าการที่จะให้รับเช่าทำป่าไม้ต่อไปนั้น ถ้าผู้รับเช่าทำเดิมยอมรับจะทำตามความต้องการของรัฐบาลเหมือนกับรายอื่น ๆ ที่เช่าทำป่าไม้ด้วยแล้ว ถ้าจะเปิดป่าขยายสัญญารับเช่าทำป่าไม้ให้ทำต่อไปอีก รัฐบาลไม่ต้องการที่จะให้คนที่ทำอยู่เดิมออกจากป่านั้น เพราะฉะนั้นถ้าบริษัทใดจะขอขยายสัญญารับเช่าทำป่าไม้ป่าใดต่อไป จะต้องทำตามข้อบังคับของกรมป่าไม้ คือ ต้องยื่นเรื่องราวในการขอขยายสัญญาตามแบบแผนของกรมป่าไม้ และต้องผ่านการตรวจพิจารณาจากก่อนว่าป่านั้นมีไม้พอที่จะทำได้หรือไม่³

¹ ก.จ.ช. ร.5 บ. 16.1/19 พระยาศรีสุทเทพ หล กพรหลวงเพาะ-
วงษ์โรประการ เรื่องบริษัทป่าไม้ขอขยายสัญญารับเช่าทำป่าไม้ 3 กุมภาพันธ์
ร.ศ. 119.

² ก.

³ ก.

ปรากฏว่าบริษัทป่าไม้อังกฤษไ้ยินยอมในข้อเสนอของกระทรวงมหาดไทย โดยอ้างว่า บริษัทได้รับคำมั่นสัญญาจากเจ้านายเจ้าของป่าว่าจะให้บริษัทเช่าทำต่อไป และตามสัญญาทางพระราชไมตรีว่าด้วยเมืองเชียงใหม่ เมื่อบริษัทได้ตกลงกับเจ้าของป่าดังกล่าวแล้ว รัฐบาลไทยจะต้องอนุญาตให้เขาทำด้วย รัฐบาลไทยเป็นเพียงแต่อนุญาตเท่านั้น¹ เมื่อเจ้าของป่าไม่ได้ออกมาให้แล้ว ทั้งนี้เพราะ รัฐบาลไทยไม่ใช่เจ้าของป่าไม้อ และบริษัทพยายามดำเนินการการต่าง ๆ เพื่อรื้อถอนในการนี้อย่างเต็มที่ โดยรื้อถอนไปยังเซอร์ เฟรดเคอริค เวลด์ (Sir Frederick Veld) ผู้สำเร็จราชการอังกฤษประจำสิงคโปร์ โดยให้ผู้สำเร็จราชการได้มีหนังสือถึงเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย โดยผ่านราชทูตอังกฤษประจำไทย คือ นายเอิร์ทเนสท์ ซาตอ (Ernest Satow) ให้ยอมรับการขยายสัญญาเช่าทำป่าไม้อให้ตามที่เจ้านายได้ทำหนังสือเป็นคำมั่นสัญญาให้²

เมื่อเป็นเช่นนั้น กระทรวงมหาดไทยเห็นว่าการที่จะให้บริษัทป่าไม้ออังกฤษ ทั้ง 3 บริษัทรวมกันไ้แย่งรัฐบาลนั้นเป็นการไม่ถูกต้องและจะเสียเปรียบมาก และการที่จะให้มีราชทูตอังกฤษเข้ามาเกี่ยวข้องก็เป็นการที่ชักนำไปสู่เรื่องทางการเบี่ยงด้วย³ ในที่สุดกระทรวงมหาดไทยก็ได้พิจารณาตกลงเห็นสมควรโดยการจัดให้บริษัททั้ง 3 นั้นไ้ไ้เถียงพิจารณาตนเองในหมู่บริษัทป่าไม้ออังกฤษด้วยกัน

¹ก.จ.ช. ร.5 ม. 16.1/19 พระยาศรีสุทเฑ ทูล กรบหลวงดำรง
 ราชานุภาพ เรื่องบริษัทป่าไม้อขยายสัญญาเช่าทำป่าไม้อต่อไป 3 กุมภาพันธ์
 ร.ศ. 119.

²ก.

³ก.

ในชั้นแรกบริษัทบอร์เนียว เป็นบริษัทที่มาติดต่อโดยตรงต่อกระทรวงมหาดไทยก่อน ทำหนังสือยื่นต่อกระทรวงมหาดไทยขอขยายสัญญารับเช่าทำป่าไม้ที่บริษัทได้รับเช่าทำมาแล้วและจนจะสิ้นอายุสัญญานั้น แล้วแต่ว่ารัฐบาลจะเห็นสมควรอย่างไร กระทรวงมหาดไทยจึงส่งให้กรมป่าไม้พิจารณาได้เห็นว่าสมควรจะอนุญาตหรือไม่ต่อไป

ต่อมาภายหลังบริษัทบอมเบย์เบอร์มา บริษัทสยามฟอเรสต์ เห็นว่าบริษัทบอร์เนียวได้อ่อนข้อเขาเจรจาโดยตรงกับกระทรวงมหาดไทยเช่นนั้น จึงคิดดำเนินการตามแบบอย่างบาง เพราะเห็นว่าการที่จะโต้เถียงกันต่อไปบริษัทก็ต้องขาดผลประโยชน์มากยิ่งขึ้น เพราะสัญญาที่บริษัทมีอยู่ก็จนจะสิ้นสัญญาแล้ว ถ้าบริษัทไม่ตกลงอย่างใดแน่นอนลงไปก็จะจัดดำเนินการป่าไม้ต่อไปไม่ได้¹ อีกประการหนึ่งไม่ว่าบริษัทซื้อไว้นั้นก็เป็นไม้ที่โต้เถียงกันอยู่กับรัฐบาล* เจ้าพนักงานกรมป่าไม้ก็ไม่ยอมให้ชักลากไม้ ถ้าถึงฤดูน้ำยังลงไม่ลงบาไปก็ทำให้บริษัทขาดผลประโยชน์ไปมาก

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม.16 1/19 พระยาตรีวิสุทธิเทพ หล่ กรบหลวงดำรง-
ราชานุภาพ เรื่อง บริษัทป่าไม้ซื้อไม้สักคางป่าที่สิ้นสัญญารับเช่าทำแล้ว 3 กุมภาพันธ์
ร.ศ. 119.

* เรื่องบริษัทบอมเบย์เบอร์มาได้ซื้อไม้ไว้แล้วที่นครแพร่ และนครน่าน ซึ่ง
เป็นไม้ที่ถูกเจ้าพนักงานป่าไม้ยึดารับไม้เป็นของหลวงและห้ามไม่ให้ชักลากไปขาย
(ก.จ.ช. ร.5 ม.16.1/19 พระยาตรีวิสุทธิเทพ หล่ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ
เรื่อง บริษัทป่าไม้ซื้อไม้สักคางป่าที่สิ้นสัญญารับเช่าทำแล้ว 3 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 119.)

เมื่อกระทรวงมหาดไทยเห็นว่า บริษัทป่าไม้อังกฤษทั้ง 3 ไคยอมโอนอ่อน
เข้าหาจึงได้ตกลงกับมิสเตอร์สะเลค เจ้ากรมป่าไม่ว่า

1. เรื่องใบเก่าเมืองแพร่ที่บริษัทบอมเบย์เบอร์มาร์รับซื้อไว้และได้ตีตราประจำ
ต้นไว้แล้วนั้น ได้พิจารณาตกลงสมควรให้มันนั้นเป็นไม้หลวงและยอมให้บริษัทบอมเบย์
เบอร์มาร์ซื้อไม้เหล่านั้นจากรัฐบาลในราคาต้นละ 10 รูเปีย ส่วนเจ้านาย พระยา-
แสนท้าว ที่บริษัทว่าเป็นหนี้บริษัทอยู่ในเรื่องที่ตั้งใบรายนี้ให้บริษัทไม่ครบตามสัญญา
เกี่ยวข้องอยู่เท่าใดให้บริษัทยกเลิกให้หมด และทวงถามวิกต่อไปได้¹

การที่กระทรวงมหาดไทยยื่นขอเสนอเช่นนี้ บริษัทก็ยอมรับข้อตกลงและได้นำ
เงินค่าไม้รายนี้มีจำนวน 6343 ต้น คิดต้นละ 10 รูเปีย รวมเป็นเงินทั้งสิ้น
63430 รูเปีย ให้กรมป่าไม้ควย ซึ่งเป็นข้อยุติของการตกลงเรื่องนี้เพราะรัฐบาล
เห็นว่าถ้าไม่กระทำดังนี้ การที่จะไต่สวนหาพยานหลักฐานขอเท็จจริงนั้นเป็นไปได้
ยากลำบาก และการที่จะรับใบเป็นของหลวงนั้น บริษัทบอมเบย์เบอร์มาร์ก็คงจะ
คัดค้านอย่างเต็มที่ ทั้งนี้เพราะว่าบริษัทได้ออกเงินซื้อไม้ไว้เป็นจำนวนมากและถึง
แม้ว่ารัฐบาลจะรับไม้ไว้ได้แต่ในที่สุดก็ต้องขายต่อไปอีก และบางทีก็จะต้องขายให้
บริษัทบอมเบย์เบอร์มาร์นั่นเอง เพราะมีช่างสำหรับลากออกจากป่าและมีเครื่องมือ
ที่จะทำการตัดโค่นพร้อมที่จะทำการอยู่แล้ว² จึงเห็นพร้อมตกลงดังขอเสนอข้างตน
ของรัฐบาลดังไฉนกล่าวมาแล้วข้างตน

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม.16.1/19 พระยากรวิสหเทพ หูล กรมหลวงดำรง
ราชานุภาพ เรื่อง บริษัทป่าไม้ซื้อไม้สักคางปีที่สิ้นสัญญารับเช่าทำแล้ว 3 กุมภาพันธ์
ร.ศ. 119.

² ก.

2. การที่จะขอขยายสัญญารับเช่าทำป่าไม้นั้น จะต้องนำความขึ้นกราบบังคมทูลขอรับพระราชทานพระบรมราชานุญาตไว้ก่อนจึงจะเป็นอันลงมือดำเนินการได้ และต้องได้รับการตรวจเขตป่าก่อนว่าแน่นอนอย่างไรจึงจะทำได้¹

ในปี ร.ศ. 119 (พ.ศ. 2443) ซึ่งเป็นปีที่สัญญารับเช่าทำป่าไม้สิ้นอายุสัญญาลงโดยมาก เพราะฉะนั้นจึงเป็นเวลาที่บริษัทป่าไม้ทั้งหลายโดยเฉพาะของอังกฤษขอขยายสัญญารับเช่าทำป่าไม้ต่อไปอีกเป็นจำนวนหลายแห่งด้วยกัน ดังปรากฏในบัญชีตาราง 3

จากตาราง 3 นี้จะเห็นว่า การรับเช่าทำป่าไม้เกือบทั้งหมดตกอยู่ในมือของบริษัทป่าไม้อังกฤษใหญ่ ๆ 3 บริษัท คือ บริษัทอมเบย์เบอร์มา บริษัทบอร์เนียว และบริษัทสยามฟอเรสต์ ทำการรับเช่าทำป่าไม้ในเมืองต่าง ๆ ดังที่ปรากฏอยู่ในตารางนี้โดยเฉพาะบริษัทอมเบย์เบอร์มานั้นได้ทำการขอขยายสัญญารับเช่าทำป่าไม้โดยการรับช่วงจากผู้เช่าเดิมมาดำเนินการเป็นของบริษัทในเมืองต่าง ๆ ดังปรากฏในบัญชีป่าไม้ขยายสัญญาปี พ.ศ. 2444 (ร.ศ. 120) ดังนี้คือ

¹ก.จ.ช. ร.5 บ.16.2/5 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง ข้างอมเบย์เบอร์มา 23 กันยายน ร.ศ. 120.

ตาราง 1. บัญชีป่าไม้ขอรับพระราชทานพระบรมราชานุญาตขยายสัญญาให้บริษัท
บอมเบย์เบอร์มาร์รับเช่าทำ รวม 14 ตำบล¹

ที่	ป่าตำบล	แขวงเมือง	ผู้รับเช่าทำเดิม	โอนเป็นของ	กำหนด ปี
1	ขุนยวม	นครเชียงใหม่	มองปันโย	บริษัทบอมเบย์	6
2	แมยวาม	"	มองกุนจง	"	6
3	แมงแงะ	"	"	"	6
4	แมต่าฝ้าง	"	ปะนางคำ	"	6
5	แมต่า	"	แสนคำบุญเรือง	"	6
6	แมชานแมลาย	"	เจ้าไชยสงคราม	"	6
7	แมบอด	"	เจ้าทิพเนตร	"	6
8	แมหาด	"	"	"	6
9	แมหอพา	"	พญานรงค์	"	6
10	แมอาว	นครลำพูน	บริษัทบอมเบย์	"	6
11	แมล	"	หลวงอุกรภักดีพานิช	"	6
12	แมวัง	นครลำปาง	บองกะลา	"	6
13	แมต่าใหญ่, แมต่าน้อย	"	น้อยไชยพังกา	"	6
14	แมลอด, แมทราย	"	ชาวออนงูณะ	"	6

¹ก.จ.ว. ร.5 ม.16.2/5 บัญชีป่าไม้ขอรับพระราชทานพระบรมราชานุญาต
ขยายสัญญาให้บริษัทบอมเบย์เบอร์มาร์รับเช่าทำ ลงวันที่ 23 กันยายน ร.ศ. 120.

การขอขยายสัญญารับเช่าทำป่าไม้นี้ เป็นเพียงแต่อนุญาตให้บริษัทต่าง ๆ ได้จัดการดำเนินการป่าไม้ของตนให้เสร็จสมบูรณ์ โดยการจัดการขายไม้ที่ถ่านตาย กางอยู่ในป่าแล้วเท่านั้น รัฐบาลไม่ได้อนุญาตให้ตัดฟันไม้สดอีกต่อไป เพราะไม้ตายคงป่าเป็นไม้แห้ง ถ้าทิ้งไว้จะเป็นอันตรายต่อการเกิดไฟป่าได้ซึ่งนับเป็นอันตรายอย่างยิ่ง¹

ลักษณะของการขยายสัญญารับเช่าทำป่าไม้ที่ไคยิดถือเป็นแบบแผน คือ

1. อนุญาตให้ขยายสัญญารับเช่าทำป่าไม้ต่อไปได้เพียงครั้งหนึ่งของเนื้อที่ป่าที่ได้ทำมาแล้ว ทั้งนี้เพื่อว่าถ้าสิ้นสัญญาเช่นนี้แล้วยังมีไม้แห้งที่จะขายได้อีกให้ชักลากไปได้อีกถึง 6 ปี รวมเป็น 12 ปี ต่อไปอีกซึ่งจะทำให้พวกไม้สดมีเวลาว่างออกมาถึง 12 ปี และจะทำให้มีเวลาในการที่จะอนุญาตให้ตัดไม้สดต่อไปนั้นด้วย

2. อนุญาตให้ตัดไม้ไคเฉพาะไม้ที่ถ่านไว้ตายแล้วเท่านั้น

ข้อปฏิบัติในการขอขยายสัญญารับเช่าทำป่าไม้ทั้ง 2 ข้อนี้ ไคยิดถือปฏิบัติเป็นแบบแผนกันต่อ ๆ มา² ส่วนข้อกำหนดเวลาในการขยายสัญญารับเช่าทำป่าไม้ไม่มีกำหนดเวลาที่แน่นอนตายตัวว่าขยายได้เพียง 6 ปีเท่านั้น³ อาจน้อยกว่า 6 ปี

¹ ก.จ.ช. ร.5 บ.16.1/19 พระยาภิรมย์เทพ ทูล กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เรื่อง รายงานการป่าไม้ 3 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 119.

² ก.จ.ช. ร.5 ม.16.2/25 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 25 สิงหาคม ร.ศ. 121.

³ B.P.P. 1/7 Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, 1895. p. 4.

หรือมากกว่านั้น ถึง 10 ปี 15 ปี ก็มี แล้วแต่จำนวนไม้ที่ยังคกค้างอยู่ ดังเช่น บริษัทบอมเบย์เบอร์มา ซอรับเช่าทำป่าไม้ขอนสักที่ป่าแม่ลาน แขวงเมืองแม่อองสอน มีกำหนด 10 ปี จากเจ้าราชวงศ์เมืองนครเชียงใหม่¹ เมื่อครบกำหนดสัญญาแล้ว ก็ยังทำการตัดฟันลากไม้ไม่เสร็จจึงขอต่อไปอีก 15 ปี กระทรวงมหาดไทยโดยกรม ป่าไม้ก็ได้อนุญาตขยายสัญญารับเช่าทำป่าไม้ต่อไปอีก

นอกจากนี้บริษัทบอมเบย์เบอร์มาซึ่งเคยได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้รับเช่าทำป่าไม้ขอนสัก ที่กานตายแล้วในป่าแม่หาด แขวงเมืองนครลำพูน มีกำหนดเวลา 6 ปี เมื่อครบกำหนดแล้วบริษัทยังชักลากไม้ไม่หมด จึงขอขยาย สัญญารับเช่าทำป่าไม้ต่อไปอีก 2 ปี 3 เดือน² ซึ่งรัฐบาลก็อนุญาต

ส่วนบริษัทบอร์เนียวนั้นเมื่อได้รับเช่าทำป่าไม้ขอนสักที่กานตายแล้วในป่า ตำบลต่าง ๆ มีกำหนดเวลาตำบลละ 6 ปี เมื่อสิ้นสัญญาแล้วจึงได้ขออนุญาตขยาย เลื่อนเวลาชักลากไม้ต่อไปอีกหลายแห่งด้วยกัน ดังเช่นที่

1. ป่าแม่ตาล	แขวงเมืองนครลำปาง	ขอต่อเวลาเป็น 7 เดือน 11 วัน	
2. ป่าแปด้า	"	" 2 " 2 "	
3. ป่าแม่ตา	แขวงเมืองนครลำพูน	" 6 "	
4. ป่าแปดแง	แขวงเมืองนครเชียงใหม่	" 6 "	3

¹ก.จ.ช. ร.5 ม.16.2/5 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 29 กรกฎาคม ร.ศ. 127.

²ก.จ.ช. ร.5 บ.16.2/5 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 20 มกราคม ร.ศ. 126.

³ก.จ.ช. ร.5 ม.16.2/7 ไบยอฑูตเกล้าฯ ถวายขอพระบรมราชานุญาต ร.ศ. 126 - 128.

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการกำหนดเวลาในการขยายสัญญารับเช่าทำป่าไม้ไม่กำหนดแน่นอนลงไปขึ้นอยู่กับสภาพของป่า และไม้ที่จะลากออกมาจากป่าว่ามีจำนวนมากน้อยเท่าใด จึงจะเหาะแกว่าเวลาที่กำหนดให้ทำต่อไปอีกจนหมดสิ้นขบวนการทำป่าไม้ และการที่รัฐบาลยอมขยายสัญญาการรับเช่าทำป่าไม้ให้แก่บริษัทป่าไม้ต่าง ๆ นั้นจะเห็นได้ว่ารัฐบาลพยายามที่จะให้บริษัทใดก็ตามกิจการป่าไม้ไปโดยตลอดก็เพื่อประโยชน์ในการที่จะได้รายได้จากก. เก็บค่าตอเพิ่มขึ้น และทำให้เจ้านายเจ้าของป่ามีรายได้จากค่าตอครึ่งหนึ่งด้วย

อย่างไรก็ตามการจัดการป่าไม้และการขยายสัญญารับเช่าทำป่าไม้ตามวิธีของรัฐบาลนี้ ปรากฏตามรายงานการคาของกงสุลอังกฤษประจำเชียงใหม่ที่รายงานไปยังรัฐบาล ณ กรุงลอนดอน ในปี พ.ศ. 2434 (ค.ศ. 1891) ว่าการขยายสัญญารับเช่าทำป่าไม้ในลักษณะที่ไปได้อนุญาตให้ตัดไม้ต่อไปนั้น เป็นการไปสนับสนุนให้เกิดการลงทุนในการทำป่าไม้ของบริษัทป่าไม้อังกฤษอีก¹ แต่โดยทั่วไปการจัดการขยายสัญญารับเช่าทำป่าไม้โดยลักษณะวิธีเช่นนี้ก็เป็นทีพอใจของบริษัทป่าไม้อังกฤษและรัฐบาลไทยด้วยกันทั้ง 2 ฝ่ายร่วมกัน²

3.2 พุนในการทำป่าไม้ของบริษัทป่าไม้อังกฤษ

การทำป่าไม้ในดินแดนลานนาไทยส่วนมากจะดำเนินการโดยพ่อค้าอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษเป็นจำนวนมาก พวกนี้ได้รับลงทุนไว้มากเพราะหวังว่า

¹B.P.F. 1/5 Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, 1891. p. 3.

²B.P.P. 1/9 Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, 1897. p. 4.

จะได้ผลตอบแทนที่สูงกว่ามากมาย แต่อย่างไรก็ตามการทำป่าไม้ในขณะนั้นก็ยังไม่มี
ถึงขั้นการเป็นระบบอุตสาหกรรม เป็นการทำป่าไม้เพียงชั่วคราวเท่านั้น¹

บริษัทป่าไม้อังกฤษเป็นบริษัทที่มีอิทธิพลทั้งทางการเงินและทางการเมือง
ทั้งนี้อาจจะพิจารณาได้จากกรณีพิพาทที่เกิดขึ้นในประเทศพม่าจนเป็นโอกาสให้รัฐบาล
อังกฤษทำการยึดครองประเทศพม่าได้ในที่สุด² ในด้านเงินทุนนั้นบริษัทป่าไม้อังกฤษ
โดยเฉพาะบริษัทบอมเบย์เบอร์มา จัดว่าเป็นบริษัทป่าไม้ที่มีเงินทุนมากกว่าบริษัทป่าไม้
อื่น ๆ ดังปรากฏในรายงานการป่าไม้มณฑลพายัพของพระองค์เพ็ญา กล่าวไว้คือ

"... บริษัทต่างประเทศนั้นคือ

1 บริษัทบอมเบย์เบอร์มา

2 บริษัทบอร์เนียว

3 บริษัทอีสต์เอเชียติก

4 บริษัทสยามฟอเรสต์

บริษัทใหญ่ที่กำลังมาที่สุดคือ บริษัทบอมเบย์เบอร์มา ซึ่งมีทุนทรัพย์
บริบูรณ์ มาตั้งแต่ในเมืองพม่าแล้ว เพราะเขาทำการเจริญมาตั้ง
แต่เบื้องนั้น ถึงโดยว่าจะเข้ามาทำป่าไม้ในกรุงสยามที่หลังบริษัท
บอร์เนียวก็จริง แต่เจริญกว่ามาก ..."³

¹B.P.P. 1/1 Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, 1886. p. 2.

²พรพรวณ จงวิภา กรณีพิพาทระหว่างเจ้านครเชียงใหม่กับคนไทยในบังคับ
อังกฤษอันเป็นเหตุให้รัฐบาลสยามจัดการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ. 2401 - 2445)
หน้า 92.

³ก จ.ช. ร.5 11.16/10 รายงานพระองค์เพ็ญา เสด็จตรวจการป่าไม้
1 ฤดูหนาว ร.ศ. 112.

บริษัทใดหรือบุคคลใดก็ตามถ้าจะทำป่าไม้ในมณฑลพายัพแล้ว ถ้ามีทุนรอนมาก ก็ยอมที่จะทำการป่าไม้ได้สะดวกและสำเร็จตามความต้องการและส่วนมากมักจะเป็นบริษัทป่าไม้ที่มีอิทธิพลถวายเสมอ ดังเช่น อิทธิพลของบริษัทบอมเบย์เบอร์มาในพม่า เป็นต้น ดังนั้นกิจการการป่าไม้โดยเฉพาะไม้สักในไทยขึ้นอยู่กับบริษัทป่าไม้ของชาวต่างประเทศมากกว่าของคนในเอเชียหรือคนไทยด้วยกัน¹ ทั้งนี้เป็นเพราะว่าผู้ที่มีเงินทุนมากที่เขาคำนวณการป่าไม้สักในดินแดนลานนาไทยนั้นส่วนมากเป็นพ่อค้าอังกฤษ และคนในบังคับอังกฤษนั่นเอง และมีบริษัทป่าไม้อังกฤษอยู่ถึง 4 บริษัทมีสาขาอยู่ที่ เชียงใหม่ ลำปาง โดยเฉพาะที่ลำปางนี้บริษัทบอมเบย์เบอร์มาในพม่าได้เข้ามาตั้งสาขากิ่งตั้งแต่ปี พ.ศ. 2434² (ค.ศ. 1891) แล้ว ป่าไม้ในเขตเชียงใหม่ด้านฝั่งแม่น้ำสาละวิน (แม่น้ำง) เกือบทั้งหมดนั้นเป็นการลงทุนของบริษัทป่าไม้อังกฤษซึ่งมีสำนักงานใหญ่อยู่ที่เมืองมะละแหม่ง³

ตามความเป็นจริงแล้วป่าไม้ทั้งหมดที่ตกอยู่ในมือของคนในบังคับอังกฤษและบริษัทป่าไม้อังกฤษนั้น ก็ดำเนินการได้โดยเงินทุนของชาวอังกฤษในกรุงลอนดอน เป็นจำนวนมาก⁴ ที่รวบรวมกันเพื่อลงทุนในการทำป่าไม้ในไทย ถึงแม้ว่าจะมีป่าไม้หลายแห่งที่เป็นของคนในบังคับไทยรับเช่าทำ แต่คนเหล่านั้นไม่มีเงินทุนพอที่จะทำได้

¹B.P.P. 1/4 Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, 1889. p. 4.

²B.P.P. 1/5 Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, 1891. p. 3.

³Ibid.

⁴ก.จ.ช. ร.5 ม.16/9 เรื่องมิสเตอร์สะเลคขึ้นไปตรวจป่าไม้และได้ทำรายงานตามความเห็นที่จะจัดการป่าไม้ต่อไป 26 มิถุนายน ร.ศ. 112.

แทบทุกคน และที่ขออนุญาตรับเช่าทำป่าไม้นั้นก็ไม่ได้ตั้งใจว่าจะทำเอง ตั้งใจว่าเมื่อได้รับสัญญาอนุญาตให้รับเช่าทำแล้วก็นำไปเทกนในบังคับอังกฤษทำ แล้วคนก็โดยผลประโยชน์หลังจากการขายไม้สักเวลาที่ออกจากป่าแล้วนั่นเอง ในปี ร.ศ. 113 (พ.ศ. 2437) มีสเตอร์สะเลดเจ้ากรมป่าไม้โดยประมาณว่า ในบรรดาไม้ที่เอกชนขายจากการทำป่าไม้ในดินแดนลานนาไทยนั้น เมื่อคิดเป็น 100 ส่วนแล้ว คนไทยและคนจีนในบังคับไทยจะซื้อไม้สักไว้ใช้เองเพียง 48 ส่วน คนในบังคับอังกฤษซื้อเพียง 42 ส่วน จีนซึ่งเป็นคนในบังคับฝรั่งเศสซื้อเพียง 10 ส่วนเท่านั้น ส่วนไม้ที่พวกบริษัทป่าไม้อังกฤษตัดฟันนั้นไม่ได้ขายในทันทีเลย ต้องลองลงมาขายที่กรุงเทพฯ ซึ่งทั้ง 3 บริษัทนี้ไ้ร่วมกันรับเช่าทำป่าไม้ตั้งแต่บริเวณถนนแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งหมด¹ เพราะฉะนั้นที่แท้จริงแล้วการทำป่าไม้ที่อยู่ในมือของพวกอื่น ๆ ซึ่งไปใช้ในบังคับอังกฤษนั้นมันน้อย ส่วนการทำป่าไม้ทางลำแม่น้ำสะละวิน (แม่น้ำคง) ก็ตกอยู่ในมือของพม่าในบังคับอังกฤษและบริษัทป่าไม้อังกฤษที่ได้รับสัญญาให้รับเช่าทำทั้งการตัดและการล่องนำมาขายที่เมืองมะละแหม่ง การทำป่าไม้ในแถบลุ่มน้ำสาละวินนี้ บริษัทบอมเบย์เบอร์มาจะเป็นผู้ออกทุนให้ในการทำป่าไม้²

นอกจากนี้ในการทำป่าไม้ของคนไทยบางรายก็ต้องอาศัยทุนของบริษัทป่าไม้อังกฤษ โดยเฉพาะบริษัทที่มีเงินทุนมากคือ บริษัทบอมเบย์เบอร์มา ซึ่งเป็นบริษัทที่ไ้ลงทุนทำการป่าไม้ในดินแดนลานนาไทยมาก³ คนไทยที่ทำป่าไม้โดยใช้เงินทุนของ

¹ร.5 บ. 16/9 เรื่องมีสเตอร์สะเลดขึ้นไปตรวจป่าไม้และไ้ทำรายงานตามความเห็นที่จะจัดการป่าไม้ต่อไป 26 มิถุนายน ร.ศ. 118.

²ก.

³ก.จ.ช. ร.5 ม.16.2/5 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 5 ธันวาคม ร.ศ. 120.

บริษัทป่าไม้อังกฤษคือ พระยาพิทักษ์ทวยหาญ ทำป่าไม้ในบริเวณแม่เปิน แขวงเมืองอุทัยธานี ซึ่งพระยาพิทักษ์ทวยหาญเป็นผู้ขอรับราชการทำป่าไม้และได้รับสัญญาอนุญาตเข้าทำไปแล้ว แต่ไม่มีทุนที่จะดำเนินการได้จึงต้องขอให้บริษัทบอมเบย์-เบอร์มาออกทุนให้ และในที่สุดก็กิจการป่าไม้ของพระยาพิทักษ์ ทวยหาญก็ต้องยกให้บริษัทเป็นผู้จัดการต่อไป และพระยาพิทักษ์ทวยหาญก็เป็นเพียงหุ้นส่วนอยู่ด้วยเท่านั้น และในระยะต่อมาป่าไม้แห่งนี้ก็เป็นของบริษัทรับเข้าทำโดยตรง เช่นนี้เป็นวิธีการหนึ่งที่ได้มาซึ่งการทำป่าไม้ของบริษัทที่มีทุนมากดังนี้ โดยการช่วยเหลือค่านเงินทุนก่อนแล้วจึงค่อย ๆ เขาคำนึงการควบคุมกิจการในภายหลัง เพราะถือว่าตนมีหุ้นส่วนอยู่มากนั่นเอง¹ และในขณะเดียวกันเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่และรัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ ก็มีความเต็มใจที่จะให้บริษัทป่าไม้อังกฤษได้รับเข้าทำป่าไม้มากกว่าคนพื้นเมือง หรือคนในบังคับไทยดำเนินการ ทั้งนี้เป็นเพราะว่ารัฐบาลและเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ต้องการที่จะได้รับผลประโยชน์จากการเก็บเงินค่าตอ ใคอย่างเต็มที่ ไปมีการตกลงเงินค่าตอจากบริษัทป่าไม้อังกฤษ² ดังเช่น กรณีป่าไม้เมืองยวม เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ได้อนุญาตให้มองทุนจ้อ (พระยาศรีสองเมือง) รับเข้าทำ เพื่อหมดอายุสัญญาแล้วมองทุนจ้อจะขอทำต่อไป แต่เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ไม่ยินยอม เพราะเห็นว่ามองทุนจ้อทำป่าไม้แล้วมีหนี้สินมาก กล่าวหาเจ้าหนี้ยะยิดป่าไปถากอนุญาตให้ทำต่อไปอีกจึงไม่อนุญาตให้เขาทำจนกว่าจะไช้หนี้หมด เมื่อมีสเตอร์ หลุย ลีโนเวน มาขอรับเข้า

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม.16.2/58 พระยาราชวรานุกูลฯ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 26 ธันวาคม ร.ศ. 115.

² ก.จ.ช. ร.5 ม.16.2/21 พระองค์เจ้ากัลยารัตนาประวดี ประทานบทคัด
ย่อเรื่องป่าไม้เมืองยวม กราบทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ 21 สิงหาคม ร.ศ. 116.

ทำ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ก่อนหน้าได้รับเช่าทำเหมืองทองคำ และกระทรวงมหาดไทยก็เห็นชอบด้วย เพราะคิดว่าถึงอย่างไรเสีย มีสเตอร์ หลุย ลีโนเวน ก็ไม่ได้ทำเอง คงเป็นของบริษัทบอร์เนียวในกรุงเทพฯ ซึ่งดำเนินการป่าไม้ไม่เป็นอันมาก และมีทุนพอที่จะทำป่าไม้เมืองยวมได้ตลอด นอกจากนี้เงินค่าตอบแทนผลประโยชน์ของแผ่นดินก็จะไม่มีตกค้างอีกด้วย ด้วยเหตุผลทั้งนี้ รัฐบาลและเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ จึงเห็นพ้องกันควรให้สเตอร์ หลุย ลีโนเวน ได้รับเช่าทำป่าไม้เมืองยวมแวนมืองทองคำต่อไปมีกำหนด 6 ปี¹

3.3 แรงงานในการทำป่าไม้ของบริษัทป่าไม้อังกฤษ

ถ้าได้กล่าวมาแล้วว่าการดำเนินการทำป่าไม้ในดินแดนลานนาไทย ขณะนั้นส่วนมากดำเนินการโดยบริษัทป่าไม้อังกฤษและคนในบังคับอังกฤษบ้าง* ส่วนพวกที่จะเป็นรับจ้างตัดฟันไม้และชักลากไม้ออกจากป่าโดยเป็นแรงงานส่วนสำคัญให้บริษัทนั้นในระยะแรกของการทำป่าไม้ของบริษัทป่าไม้อังกฤษเหล่านี้ไม่ใช่สิ่งที่เป็ปัญหามากนัก และทำได้อย่างสะดวก ถ้ามีทุนมาก เช่น บริษัทมอมเบย์ เบอร์มา ดังปรากฏในรายงานการตรวจป่าไม้ของพระองค์เพ็ญฯ กล่าวได้คือ

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม.16.2/21 พระองค์เจ้ากัลยาณประวัติ ประทาน
บทกีย่อเรื่องป่าไม้เมืองยวม กราบทูลเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย 21 สิงหาคม
ร.ศ. 116.

* พวกพม่า กะเหรี่ยง เป็นผู้สำรวจพบว่ามีไม้สักมากในเขตสวรรคโลก
ถึงเชียงใหม่ และจากแม่น้ำสาละวิน ถึงนครแพร่ (จาก B.P.P. 1/4
Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, 1889.)

".... ผู้ใดจะทำป่าไม้ในมณฑลพายัพแล้ว ถ้ามีทุนอยู่มากย่อมทำการได้โดยง่าย และสำเร็จตามประสงค์ การที่จะหาลูกจ้างนั้นไม่เป็นการลำบากยากเย็นอะไร เพราะในมณฑลพายัพมีคนมาก แต่ไม่ใช่คนพื้นเมืองเป็นพวกเงี้ยว และขมุ บาก ที่จะยินดียรับจ้างทำป่าไม้ ให้เงินเลี้ยงชีพไปวัน ๆ วิชาความรู้เรื่องป่าไม้ก็ไม่มี ความกตัญญูก็ไม่มีอะไร มีขมุมาก เงี้ยว-น้อย แต่เงี้ยวมักจะเป็นนายพวกขมุอีกทีหนึ่ง เงี้ยวเป็นคนฉลาด มีความกตัญญูมากกว่า...."¹

แรงงานในการตัดฟันไม้ของบริษัทป่าไม้อังกฤษได้จากพวกขมุมากกว่าพวกอื่น ๆ พวกขมุตามรายงานการค้าไม้สักของกงสุลอังกฤษประจำเชียงใหม่ที่ส่งไปยังกระทรวงการต่างประเทศ ณ กรุงลอนดอน รายงานว่า

".... พวกที่ทำงานเป็นกรรมกร ในการทำป่าไม้สักและเป็นคนควบคุมช่างส่วนมากเป็นพวกขมุ ทั้งหมดพวกนี้มาจากบริเวณหลวงพระบาง และแม่น้ำยู่ จะมารั้งละประมาณ

5 - 50 คน"²

¹ก.จ.ช. ร.5 ม.16/10 รายงานพระองค์เพี้ยฯ เสด็จตรวจการป่าไม้
1 พฤษภาคม ร.ศ. 112.

²B.P.P. 1/7 Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, 1893. p. 17.

พวกขมุที่เป็นแรงงานให้บริษัทป่าไม้อังกฤษเหล่านี้จะรวมกลุ่มกันใหญ่เป็น
หัวหน้า* ทำการเจรจาตกลงกับผู้รับ... ทำป่าไม้ใบ... เรื่องค่าแรงงาน ส่วนมาก
ผู้รับเขาทำป่าไม้จะจ้างพวกขมุให้ทำงานตัดฟันใบเป็นเวลา 1 - 3 ปี สำหรับค่า
แรงงานนั้นคิดเป็นคร่าว ๆ ไป ครั้งหนึ่งประมาณ 60 รูเปีย** ต่อ 1 ปี¹
(ไม่รวมค่าอาหาร) แต่สำหรับคนที่ประสบการณในการทำงานป่าไม้มาก่อนจะได้
ค่าแรงงานเพิ่มขึ้นคือครั้งหนึ่งประมาณ 60 - 80 รูเปีย***² และส่วนหนึ่งของค่า
แรงงานนี้ผู้รับเขาทำป่าไม้จะต้องจ่ายให้ลงหนากับหัวหน้าพวกขมุก่อน

พวกขมุได้ชื่อว่าเป็นพวกที่เหาะสมมากสำหรับการทำป่าไม้ ทั้งนี้เป็น
เพราะมันนิสัยขยัน เข้มแข็ง และสามารถที่จะไว้วางใจได้ ที่สำคัญก็คือ บิค่าแรงงาน
ที่ถูกกว่าพวกอื่น ๆ³

ถึงแม้ว่าพวกขมุจะมีอาชีพการทำป่าไม้โดยตรงโดยการรับจ้างนั้น แต่
ปรากฏว่าพวกขมุนี้เขามารับจ้างทำป่าไม้ให้บริษัทป่าไม้อังกฤษน้อยมาก⁴ ทั้งนี้

*ในที่นี้ คือ พวกเงี้ยว

** 60 รูเปีย บิค่าเท่ากับ 3 ปอนด์, 6 ชิลลิง, 1 เพนนี
ค่าแรงงานตามราคานี้สำหรับขมุที่ไม่เคยทำงานป่าไม้มาก่อน.

¹B.P.P. 1/7 Diplomatic and Consular Reports on Trade
and Finance, 1893. p. 17.

*** บิค่าเท่ากับ 3 ปอนด์ 15 ชิลลิง 5 เพนนี

²Ibid.

³Ibid.

⁴Ibid.

อาจจะเป็นเพราะว่า ในขณะที่ฝรั่งเศสเข้ามามีอำนาจเหนือพวกขมุ^{1*} ซึ่งอาศัยอยู่ในตอนเหนือของลาวและในขณะที่ลาวตกอยู่ในอำนาจของฝรั่งเศส ประกอบกับเหตุผลที่ว่า พวกขมุพากันวิตกว่าในระยะเวลาต่อมาภาระงานของตนจะต้องตกต่ำลงอีก เพราะเท่าที่ปรากฏอยู่ใกล้ค่าแรงงานต่ำอยู่แล้ว จึงมักไปยอมมาทำงานป่าไม้ให้บริษัทป่าไม้อังกฤษ ดังนั้นบริษัทป่าไม้อังกฤษจึงต้องเปลี่ยนมาจ้างพวก ฉาน กะเหรี่ยง ลาว แทนพวกขมุ แต่พวกนี้ก็ยังขยันในการทำงานสู้พวกขมุไม่ได้ และพวกนี้ก็มีความรู้สึกไม่ค่อยพอใจที่ตนเองจะต้องมาเป็นกรรมกรรับจ้างทำป่าไม้ให้บริษัทป่าไม้อังกฤษ และประการสำคัญก็คือได้กำหนดค่าแรงงานไว้สูงกว่าพวกขมุถึง 40 - 50 เปอร์เซ็นต์ ประท้วงกับการกำหนดค่าไม่สัทโดยเจาะในปี พ.ศ. 2438 ได้ตกต่ำลงมาก จึงเป็นการยากที่บริษัทป่าไม้จะจ่ายค่าแรงงานตามที่ พวกนี้เรียกร้องได้ ดังนั้นปัญหาระเบิด

¹B.P.P. 1/7 Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, 1893. p. 17.

* ขมุ เป็นชาวเขาพวกหนึ่งในตระกูลภาษามอญ-เขมร บิดความเป็นอยู่ชนบทรรมนิยมการทำงานหาเงินคล้ายพวกชา มีภูมิลำเนาอยู่ในตอนเหนือของประเทศลาว กระจายอยู่ทั่วไป

ในประเทศไทยมีหมู่บ้านพวกขมุอยู่ที่จังหวัดน่านมาก ส่วนที่จังหวัดเชียงใหม่ก็มีบ้างประปราย แต่ไม่มากดังกับเป็นหมู่บ้าน ขมุในไทยมีอาชีพรับจ้างเป็นความช่าง และโกนต้นไม้ในอุตสาหกรรมป่าไม้ บางคนก็เปลี่ยนสภาพเป็นอย่างชาวเมือง เพราะด้วยการติดต่อและเอาอย่างในทางวัฒนธรรมกลายสภาพจากเป็นคนชาวเขา ลักษณะของขมุในไทยเป็นกึ่งกึ่งโดยมาก และยังมีรูปร่างเตี้ยกว่าพวกลาวสาเนียงและคำพูดในภาษาคลายเขมร จำนวนขมุในไทยไม่ทราบจำนวนมีเท่าไร เพราะไม่มีจดไว้ในสำมะโนครัว (จาก สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 3 กาลิหาส - ซอมแปร์พัคตร์ หน้า 1833 - 1845)

แรงงานโดยเฉพาะพวกขมุ จึงเป็นปัญหาใหญ่ที่เกิดขึ้นกับผู้รับเช่าทำป่าไม้โดยเฉพาะพวกบริษัทป่าไม้อังกฤษ

อย่างไรก็ตามแรงงานอีกส่วนหนึ่งในการทำป่าไม้ของบริษัทป่าไม้อังกฤษนั้น ได้จากคนไทยเป็นส่วนใหญ่ โดยที่คนไทยเหล่านี้สมัครไปรับจ้างทำงานป่าไม้ให้กับบริษัทป่าไม้อังกฤษเอง บางแห่งถึงกับอพยพครอบครัวไปอยู่ในเขตแดนของอังกฤษกับ¹ ทั้งนี้มีสาเหตุเนื่องมาจากว่าตั้งแต่บริษัทป่าไม้อังกฤษเช่ามารับเช่าทำป่าไม้กันมากนั้นทำให้คนไทยที่เคยรับเช่าทำป่าไม้ ไม่ค่อยได้ทำเพราะไม่ชำนาญในการดำเนินการป่าไม้ จึงเลิกทำป่าไม้ของตนเองพากันอพยพครอบครัวเข้าไปอยู่ในเขตแดนของอังกฤษ นอกจากนี้ยังมีพวกที่ไม่ได้ดำเนินการป่าไม้ แต่ถวญเหตุที่ไปพอใจในการที่จะต้องเสียเงินราชการมากในการทดแทนแรงงานมากกว่าที่เขตแดนอังกฤษเสียอีก จึงพากันอพยพครอบครัวเข้าไปอยู่ในเขตแดนอังกฤษกันมาก ในที่สุดก็ทำให้บ้านเมืองในดินนั้น ๆ ขี้คนไทยอาศัยอยู่กันน้อย ไม่เหมือนเมื่อครั้งที่ยังบริษัทป่าไม้อังกฤษยังไม่เข้ามาดำเนินการรับเช่าทำป่าไม้ในไทยอย่างจริงจัง²

3.4 วิธีการทำป่าไม้ของบริษัทป่าไม้อังกฤษ

การดำเนินการป่าไม้โดยเฉพาะไม้ซอสัก ตลอดจนการจำหน่ายส่งออกไปขายยังต่างประเทศทั้งในเอเชีย และยุโรป ตกอยู่ในความควบคุมของรัฐบาลอังกฤษ โดยการควบคุมของบริษัทป่าไม้อังกฤษใหญ่ ๆ ทั้ง 3 บริษัทในไทย ซึ่งเป็น

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม. 58/115 สำเนาโทรเลขพระยาศรีสุรสีห์วิสิษฐศักดิ์
ทูล กรบหลวงดำรงราชานุภาพ 13 สิงหาคม ร.ศ. 122.

² ก.

ตัวแทนส่งออกไปจำหน่ายอีกทีหนึ่ง¹

การดำเนินการทำป่าไม้ของบริษัtp่าไม้อังกฤษนั้นแตกต่างจากที่คนพื้นเมืองของไทยทำกันมาก² เพราะพวกนี้ใช้วิชาการป่าไม้เข้าช่วยในการทำป่าไม้³ ซึ่งเคยดำเนินการมาแล้วในพม่า และก็ได้ประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดีมาแล้วในพม่า⁴ อีกประการหนึ่งที่เป็นปัจจัยของการดำเนินงานก็คือ เงินทุน บริษัทพวกนี้มีเงินทุนมาก จึงมักจะทำการได้สะดวกและไม่เสียเวลามากในการดำเนินการ

การทำบริษัtp่าไม้อังกฤษ โดยเฉพาะบริษัทบอมเบย์เบอร์มาเป็นบริษัทที่มีเงินทุนมากกว่าบริษัทอื่น ๆ และวิธีการทำป่าไม้ก็ใช้วิธีการเข้าช่วยนี้ทำให้การดำเนินการป่าไม้ของบริษัทเจริญก้าวหน้ามากในดินแดนลานนาไทย และกิจการป่าไม้เกือบทั้งหมดในดินแดนลานนาไทยก็ตกอยู่ในมือของบริษัทป่าไม้อังกฤษ⁵

¹B.P.P. 1/8 Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, 1896, ชุดที่ 1, p. 4.

²ก.จ.ช. ร.5 บ. 16/13 ตราลับพระยาตรีศเทพ ถึง พระยาสุรสีห์วิสิษฐศักดิ์ 17 ธันวาคม ร.ศ. 125.

³ก.

⁴ก.จ.ช. ร.5 ม. 16.2/6 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ทูล กรมขุนสมมตอมรินทร์ 25 กันยายน ร.ศ. 122.

⁵ก.จ.ช. ร.5 บ.16/13 น.ก.

ในขณะที่เดียวกันก็มีผลต่อการทำป่าไม้ของชนพื้นเมืองเช่นกัน ด้วยสาเหตุดังกล่าวข้างต้นแล้ว จึงทำให้พวกพ่อค้าไม้พื้นเมืองลดน้อยลงทุกขณะ เพราะมีทุนน้อย และไม่คอยถนัดในการทำป่าไม้ที่จะใช้วิธีการเช่าช่วยให้เป็นไปตามแบบแผนในที่สุดก็ทำให้บริษัทป่าไม้อังกฤษสามารถรับเช่าทำป่าไม้ในดินแดนลานนาไทยได้เกือบทั้งหมด และทำให้อิทธิพลการทำป่าไม้มีมากยิ่งขึ้น ด้วยเหตุผลดังกล่าว

วิธีการทำป่าไม้ของบริษัทป่าไม้อังกฤษในดินแดนลานนาไทยก่อนที่รัฐบาลจะประกาศตั้งกรมป่าไม้ขึ้นนั้น มีวิธีการที่เต็มไปด้วยเล่ห์เหลี่ยม วิธีใดที่จะเป็นหนทางนำไปสู่ผลประโยชน์สำหรับตนแล้ว บริษัทป่าไม้อังกฤษโดยเฉพาะบริษัทบอมเบย์เบอร์มาจะพยายามทำในสิ่งนั้นให้สำเร็จ แม้จะต้องมีการลงทุนเป็นเดิมพันก่อนก็ตาม ซึ่งเริ่มตั้งแต่ การขอสัมปทานรับเช่าทำป่าไม้มาก่อนก็จะใช้เงินทุ่มเทให้รางวัลแก่เจ้าผู้ครองนคร และเจ้านายเจ้าของป่าเป็นจำนวนมาก ดังโคลลาวมาแล้วในข้างบนของบทที่ 2 นี้ และเมื่อได้สัมปทานรับเช่าทำป่าไม้แล้ว ก็ใช้วิธีการที่จะตัดฟันไปให้ไต่ปากที่สุด โดยไม่คำนึงถึงอายุของไม้สักที่ตัดโดยการลักลอบตัดไม่ว่ากว่าขนาดที่กำหนด* วิธีการเช่นนี้บริษัทบอมเบย์เบอร์มาเคยกระทำมาแล้วในพม่า¹

* ขนาดที่กำหนดคือ ตั้งแต่ 4 ก้าวขึ้นไป (เท่ากับเส้นรอบวง 6 ฟุต 6 นิ้ว)

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม.16.1/16 พระราชกฤษฎีกาขุดเจาะจดหมายลับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่ พระยาศรีสุทเทพ 3 มกราคม ร.ศ. 117.

ขั้นตอนต่าง ๆ ในการตัดฟันไม้ไค้กล่าวอย่างละเอียดมาแล้วในตอนต้นของ
บทที่ 2 ต่อไปนี้จะกล่าวถึงเพียงแต่วิธีการทำป่าไม้ของบริษัทป่าไม้อังกฤษ ที่มุ่งเพื่อ
ผลประโยชน์เพียงอย่างเดียว ไม่ได้มีการบำรุงรักษาป่าไม้ มีกลอุบายต่าง ๆ ใน
การทำป่าไม้นับตั้งแต่การขอสัมปทานรับเช่าทำป่าไม้ ถึงไค้กล่าวมาแล้ว การกาน
ไม้ให้แห้งคายเพื่อจะได้ตัดและลองโคสัควกกว่าไม้ที่คั้ขณะที่ยังสดอยู่ การตัดไม้
การชำระค่าคั้ไม้ การชำระภาษีไม้ที่ส่งลงมาถึงกานที่ชั้ยนาท ตลอดจนถึงกำหนด
ราคาไม้ และการส่งออกจำหน่าย บริษัทป่าไม้อังกฤษไค้ใช้กลอุบายอยู่เสมอ
โดยเฉพาะการกานไม้ให้แห้งคาย บริษัทมอมเบย์เบอร์มาซึ่งไค้ทำการป่าไปในดินแดน
ลานนาไทยมากกว่าบริเวณอื่น ๆ มักจะทำยิคสัญญากการขอรับเช่าทำป่าไม้อยู่เสมอ
โดยที่ลั้กลอบกานไม้คนที่ไม่ไค้รับอนุญาต และยังไค้ถึงครบกกำหนดอายุของคณันที่
จะกานไค้ บริษัทก็มักจะกานไปเสียแล้ว¹ การกานไม้ไค้แเค้เดิมผู้รับเช่าทำป่าไม้อ่านา
ที่จะกานไม้ไค้มากน้อยตามความต้องการ แต่เมื่อไค้ตั้งกรมป่าไม้ขึ้นแล้ว ผู้รับเช่า
ทำป่าไม้อะกานไม้ไค้จะตองไค้รับคำสั่งจากกรมป่าไม้ก่อน และตองกานไม้ตามคำสั่ง
ของกรมป่าไม้อย² การกานไม้บริษัทป่าไม้อังกฤษมักจะใช้เป็นเหตุผลข้ออ้างในการ
ขอขยายสัญญารับเช่าทำป่าไม้ต่อไป คือ พอจวนจะสิ้นสัญญาที่รับเช่าทำป่าไม้แล้ว
บริษัทก็มักจะกานไม้ยืนต้นตายคางป่าไว้เป็นจำนวนมาก เพื่อจะได้ยกเป็นเหตุผลใน

¹ก.จ.ช. ร.5 บ.16.1/16 พระยาศรีสหเทพ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 7 มกราคม ร.ศ. 117.

²ก.จ.ช. ร.5 ม.16.2/39 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องมิสเตอร์ หลุยส์ ลีโนเวน ขอทำป่าไม้
ค่าบดต่าง ๆ 8 มีนาคม ร.ศ. 120.

เวลาที่จะขอขยายสัญญารับเช่าทำป่าไม้ต่อไปว่า ได้ลงทุนในการงานไม้ไว้มาก ถ้าไม่ได้รับเช่าทำป่าไม้ต่อไป ไม้ที่ได้ออกมาไว้นั้นจะผุและอาจทำให้เกิดไฟไหม้ป่าเสียหายได้ เหตุผลดังกล่าวเคยทำให้รัฐบาลคงยอมอนุญาตขยายสัญญารับเช่าทำป่าไม้ต่อไปมาแล้ว¹ ภายหลังเมื่อได้จัดตั้งกรมป่าไม้ขึ้นแล้วจึงคิดจัดการแก้ไขในปัญหานี้ โดยจัดให้กรมป่าไม้ทำงานไม้เอง โดยยอมให้ผู้รับเช่าทำป่าไม้ทำการงานไม้เอง และได้ออกประกาศห้ามไม่ให้บริษัทที่ได้รับการสัมปทานทำป่าไม้ทำงานไม้จนถึงปี ร.ศ. 122 (พ.ศ. 2446)

ถึงแม้ว่าจะได้มีระเบียบการงานไม้เช่นนี้ แต่กรมป่าไม้ก็ไม่สามารถจะงานไม้ให้บริษัทป่าไม้อังกฤษได้ เพราะขณะนั้นเจ้าพนักงานป่าไม้ยังมีไม่มากพอที่จะงานไม้ให้ ดังนั้นรัฐบาลจึงอนุญาตให้ผู้ขอรับเช่าทำป่าไม้เองได้ โดยให้คนของบริษัทเป็นผู้งานไม้เอง แต่จะต้องให้เจ้าพนักงานป่าไม้เป็นผู้ตรวจและบริษัทจะต้องฟังคำแนะนำของเจ้าพนักงานถึงวิธีและแบบที่จะงานไม้

การงานไม้ค้างป่าไว้ของบริษัทป่าไม้อังกฤษ เพื่อยกเป็นเหตุผลในการขอขยายสัญญารับเช่าทำป่าไม้ต่อไปนั้นนับว่าเป็นวิธีการแสวงหาผลประโยชน์อย่างชัดแจ้งที่สุด ดังปรากฏในข้อความในพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานแด่ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กือ

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม. 16.2/6 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ทูลกรมขุน-
สมมตอมรินทร์ 25 กันยายน ร.ศ. 122.

"..... การที่ขยายเวลาออกไปโดยว่าไม่ยืนยันทางอยู่ในป่านั้น แปลว่าไม่จริง เป็นแค่เริ่มต้นของการที่จะขอทานไม่ต่อไปอีก เท่านั้น เมื่อสิ้นกำหนดแล้วจะไม่ยืนยันทางอยู่ในป่าอีกก็ไม่มี เพราะเจ้าพนักงานป่าไม้ไม่มีคนพอที่จะตรวจตรานี้ได้ คงเป็น บั๊จยกันต่อ ๆ ไปดังนี้ เมื่อกำลังไม่พอที่จะทำตามความคิด ซึ่งตั้งใจไว้ได้ก็จำจะต้องโรยไป และการเรื่องนี้เป็นอัน อนุญาตไปแล้วไม่มีการที่จะแก้ไขอย่างไร เป็นแค่ต่อไปภายหน้า จะเป็นอย่างไร ก็ให้ตรงไปตรงมาก็ดีกว่าต้องมีอุปาย...."¹

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าถึงแม้ว่ารัฐบาลจะได้อพยพย้ายแก้ไขในปัญหาเรื่องการ ทานไม้แล้วก็ตาม แต่ก็ยังทำไม่ได้สำเร็จตามความประสงค์ เพราะชาวกำลังคนที่ จะควบคุมและให้งานค่าเงินต่อไปได้ ในที่สุดจึงต้องปล่อยให้บริษัทป่าไม้จัดการกัน เองในเรื่องการทานไม้ รัฐบาลเพียงควบคุมเท่าที่สามารถจะทำได้

วิธีการอย่างหนึ่งของบริษัทป่าไม้อังกฤษที่นอกเหนือไปจากการทานไม้ก็คือ การลักลอบตัดไม้ที่ยังสดอยู่ เมื่อเจ้าพนักงานป่าไม้จับได้ว่าทำผิดสัญญาการรับเช่า ทำป่าไม้ จึงแจ้งให้รัฐบาลทราบและฟ้องร้องกล่าวโทษบริษัทตามกฎหมาย ในกรณี ที่เป็นความผิดโดยชัดแจ้งเช่นนั้น บริษัทป่าไม้อังกฤษก็ตลาดพอที่จะต้องยอมรับผิดชอบ ต่อการกระทำของตน เพื่อที่จะรักษาชื่อเสียงและเพื่อต้องการจะได้รับเช่าทำป่าไม้ ต่อไปอีก จึงต้องยอมรับผิดและยอมเสียค่าปรับในที่สุด²

¹ ก.จ.ช. ร.5 บ.16.2/6 พระราชกฤษฎีกาพระราชบาทสมเด็จพระจุล-
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานแด่ กรมหลวงดำรงราชานุภาพ 25 กันยายน
ร.ศ. 122.

² ก.จ.ช. ร.5 ม.16.1/16 พระยาตรีศุทเทพ กราบบังคมทูล
พระราชบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 10 มกราคม ร.ศ. 117.

นอกจากนั้นคนในบังคับอังกฤษที่ทำงานให้บริษัทป่าไม้อังกฤษ มักจะลักลอบ
ชักลากไม้ขอนสักที่ตัดโค่นแล้ว โดยที่ยังไม่มีตราเจ้าพนักงานป่าไม้ประจำต้นว่าได้
ชำระค่าตอบแทนแล้ว ชักลากออกจากป่าในเขตดินแดนลานนาไทยไปขายที่เมือง
มะละแหม่ง เมื่อเจ้าพนักงานป่าไม้ไปพบเข้าก็อ้างว่าเป็นไม้ที่ซื้อจากประชาชนที่ได้
หักค่าตอบแทนแล้ว เรื่องเช่นนี้เจ้าพนักงานป่าไม้จะฟ้องร้องก็ไม่ได้เพราะผู้ที่
ชักลากไม้ก็ไม่มีหลักฐานว่าเป็นผู้รับเข้าทำป่าไม้ เรื่องการลักลอบไม้ขอนสักออกจาก
ป่านี้เป็นการกระทำกันอยู่เสมอ และทำให้เสียผลประโยชน์แก่ผู้รับเข้าทำป่าไม้เป็นอัน
มาก เจ้ากรมป่าไม้ในขณะนั้นคือ มีสเตอร์สะเลด จึงได้เสนอร่างพระราชบัญญัติ
สำหรับป้องกันการลักใบออกจากป่า ทูลกรบทหลวงคำร้องราชานุภาพเพื่อให้ทรงพิจารณา
และทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตออกประกาศใช้¹ ซึ่งในที่สุดก็มีการประกาศ
ใช้ ณ วันที่ 9 กรกฎาคม ร.ศ. 118² (พ.ศ. 2442) เพื่อเป็นการป้องกันการลัก
ลอบชักลากไม้สักที่ยังไม่ได้เสียค่าตอบแทน และเสียภาษี ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นว่ารัฐบาล
เริ่มมองเห็นผลเสียของการที่ไม่ได้ควบคุมการตัดไม้ จึงมักจะมีผู้ตัดไม้อ่อนเป็นอันมาก
ทางแถบนี้เวลานี้ก็คือ การออกพระราชบัญญัติดังกล่าว

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม.16.1/18 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง ขอพระบรมราชานุญาตออกประกาศ
พระราชบัญญัติป้องกันการลักลอบไม้ขอนสักในป่า 27 มิถุนายน ร.ศ. 118.

² เสถียร ลายลักษณ์ ประชุมกฎหมายประกาศ เล่ม 17 - 18
ร.ศ. 118 - 121, หน้า 63 - 65.

วิธีการทำป่าไม้ของบริษัทป่าไม้อังกฤษตั้งไค้กล่าวมานี้ ยังกล่ให้ป่าไม้เสียหายมาก โดยเฉพาะป่าไม้ในนครเชียงใหม่ และนครลำปาง คนดักอ่อน ๆ จะถูกตัดไค้กลงเป็นจำนวนมาก¹ ดังนั้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2434 เป็นต้นมา ไม่สั้ในบริเวณนครเชียงใหม่ และนครลำปาง เริ่มหายากมากที่สุด² ส่วนที่ยังเหลืออยู่ก็แต่ที่ในป่าลึกมากซึ่งไกลจากแม่น้ำทำให้ลำบากแก่การชักลากไม้

อย่างไรก็ตามความเห็นของพ่อค้าใบสั้และผู้รับเช่าทำป่าไม้ในดินแดนลานนาไทยนั้นก็คว่า ใบสั้เป็นจำนวนมากอยู่บริเวณริมแม่น้ำโขง ถ้าสามารถเข้าไปรับเช่าทำไค้ก็อาจจะตัดไม้และลงไปตามแม่น้ำโขงจนถึงเมืองท่าที่โขงของประเทศเวียดนาม แต่มีอุปสรรคที่ไม่มีใครรู้ว่าไม้สั้จะไปถึงเมืองท่าไค้อย่างไร เพราะแม่น้ำโขงเป็นเกาะแก่งมาก ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการลงไค้มาก³ การคาดคิดเช่นนี้ไค้ไค้มีการสำรวจป่าไม้บริเวณริมแม่น้ำโขงขึ้นแล้ว และก็ต้องประสบกับปัญหาดังกล่าว

การตัดฟันไม้ั้นจะหาไค้ต่อเมื่อไค้ทำการกานไม้จนแห้งแล้วเป็นเวลาถึง 2 ปี จึงจะกั้ฟันไม้ไค้ เพราะถ้าตัดฟันไม้สั้แล้วจะลงลงมาลำบากเนื่องจากหนักและบักจะจมน้ำสูญหายไป หรือจมตึคโคลนคม ขวางไม้อื่นมีจำนวนมาก จึงจะต้องกานไม้ไค้ให้แห้งก่อนแล้วจึงตัดและลากลงน้ำ รายละเอียดเกี่ยวกับการตัดไม้ไค้กล่าวมาแล้วข้างตน

¹B.P.P. 1/5 Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, 1891, p. 3.

²Ibid.

³Ibid.

วิธีการตัดฟันไม้ของบริษัทป่าไม้อังกฤษ เขานิยมใช้ขวานสำหรับโค่นไม้สัก เป็นขวานเหล็ก ที่ทำขึ้นในประเทศอังกฤษ ถูกนำมาใช้โดยตรงเพราะมีเนื้อเหล็ก แข็ง และเมื่อทำเป็นรูปขวานก็จะคมมากเป็นการช่วยผ่อนแรงในการตัดโค่นไม้ได้เร็วขึ้น จึงนิยมใช้ขวานที่ทำขึ้นในประเทศของคนมากกว่า ส่วนก่อนหน้านั้นขวานแบบนี้ผลิตโดยชาวพื้นเมืองในลานนาไทยเอง ลักษณะของขวานที่ใช้ตัดฟันไม้นั้นมีความยาวที่วัดจากส่วนหัวยาว 10 นิ้ว หนา 2 นิ้ว¹ เบื้องต้นไม้แกนแห้งจนพอใช้ได้แล้วก็ตัดฟันให้กลมลงแล้วตัดเป็นท่อนหนึ่งหรือหลาย ๆ ท่อนสำหรับจะนำเอาออกมาเจาะรูซุงที่โคนต้นไม้เพื่อเอาไชรอย แล้วใช้ขางลากตามระยะทางจากป่าออกมาให้ตกลงในลำแม่น้ำ เพื่อล่องลงมายังกรุงเทพฯ² ไม้สักที่ตัดแล้วเก็บทั้งหมดต้องใช้ขางลากออกมาจากบริเวณที่โค่นไม้ มายังบริเวณแม่น้ำที่ใกล้ที่สุด หรือไม่เช่นนั้นก็ลากตามทางเดินที่ไถถางทางไว้แล้วและที่ยังเป็นป่าอยู่ก็มี³ มีบริษัทป่าไม้อังกฤษบางบริษัทได้คิดวิธีการลากไม้ออกจากป่าแบบใหม่ คือ ใช้ล้อเลื่อนลาก โดยล้อเลื่อนใหญ่ ๆ สำหรับใช้ลากไม้แทนขางมาจากประเทศอังกฤษ แต่ใช้ไม่ค่อยได้ผล เพราะว่าเป็นการยากมากที่จะนำล้อเลื่อนเข้าไปในป่า และทางสำหรับล้อเลื่อนก็แทบเกินไป จึงไม่ค่อยนิยมใช้กันเพราะสู้ขางไม่ได้ เป็นการแสดงให้เห็นว่าผู้รับเช่าทำป่าไม้มักได้พยายามที่จะใช้เครื่องมือผ่อนแรงเข้ามาใช้ในการอุตสาหกรรมป่าไม้ แต่

¹B.P.P. 1/5 Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, 1891, p. 3.

²ก.จ.ช. ร.5 ม.16/9 เรื่องมีสเตอร์สะเลดขึ้นไปตรวจป่าไม้และได้ทำรายงานตามความเห็นที่จะจัดการป่าไม้ต่อไป 26 มิถุนายน ร.ศ. 112.

³B.P.P. 1/7 Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, 1893, p. 17.

เนื่องจากไม่คอยได้ผลจึงยังงบนียมิใช่ข้างกันอยู่แต่ในปัจจุบันนี้ก็ตาม

ก่อนที่จะนำไม้ลงนำได้นั้น ผู้รับเขาทำป่าไม้จะต้องแจ้งไปยังกรมป่าไม้ ขอให้ส่งเจ้าหน้าที่ตรวจราคาต่อออกมาตรวจไม้ และคิตราคาต่อ แล้วผู้รับเขาทำป่าไม้ก็จะส่งคิตราของตัวลงไว้บนไม้ที่ไซโค ในทันทีคือไม้ที่มีราคาเป็นไม้ใหญ่ไม่มีคำหน้าว่าเป็นไม้เสีย ส่วนไม้ที่เป็นไม้เสียไม้ต้องเสียค่าต่อ¹ หลังจากที่ได้ลงสูง มาตามลำแม่น้ำแล้วก็ได้จ้างช่างอีกเพื่อที่จะคิกตามท่อนไม้ให้ไหลไปกับน้ำ ในกรณี ที่ท่อนไม้บางอันไปเกยฝั่ง²

วิธีคิตราเก็บเงินค่าต่อของเจ้าพนักงานป่าไม้ทำกันอย่างลำบากมาก บริษัท ป่าไม้อังกฤษมักจะร้องเรียนมาทางกรมป่าไม้อยู่เสมอว่าได้รับความเดือดร้อนมาก เพราะเจ้าพนักงานป่าไม้ที่หน้าคิตราเมื่อได้รับคำสั่งแล้วก็ไม่ออกไปคิตราทำให้ เสียเวลาในการลงไม้ลงมากกรุงเทพฯ ในบางครั้งบริษัทป่าไม้อังกฤษทนรอเจ้า- พนักงานป่าไม้ที่จะมาคิตราไม่ไหวจึงต้องลากไม้ลงแม่น้ำลงลงมาก่อนทั้ง ๆ ที่ยังไม่ ได้คิตรา เมื่อเป็นเช่นนี้ในภายหลังจะทำให้มีไม้เป็นจำนวนมากที่เสียเงินค่าต่อแล้ว แต่ไม่ได้คิตรา และที่มีคิตราค่าต่อแล้วแต่ไม่ได้เสียเงินค่าต่อก็มีบ้าง³ ซึ่งเป็นปัญหาใน การเก็บเงินค่าต่อต้องเสียเวลาแยกไม้เป็นพวก ๆ อีก ทำให้เสียเวลานานนานออกไปอีก

¹ก.จ.ช. ร.5 ม.16/9 เรื่อง มิสเตอร์สะเลกขึ้นไปตรวจป่าไม้ได้ทำ
รายงานตามความเห็นที่จะจัดการป่าไม้ต่อไป 26 มิถุนายน ร.ศ. 112.

²B.P.P 1/7 Diplomatic and Consular Reports on Trade
and Finance, 1893, p. 17.

³ก.

เมื่อไม้ถูกนำลงมาถึงเมืองชัยนาท เจ้าของไม้ก็จะต้องเสียภาษีไม้ตาม
 พิกัดอัตราแล้วสามารถนำไม้ลงมาถึงกรุงเทพฯ ได้ การเก็บภาษีไม้ที่เมืองชัยนาท
 นั้นเป็นราคาไม้ของรัฐบาล ไม่ใช่เป็นการเก็บภาษีขึ้นใน ส่วนไม้ที่ลงลงแม่น้ำสาละ-
 วิน (แม่น้ำคง) นั้นจะต้องตัดราคาไม้โดยเจ้าพนักงานป่าไม้ของอังกฤษที่เมืองมะละ-
 แหมง ต้องเสียค่าทอดถึง 2 เท่า เพราะไปมีการเก็บภาษีไม้อย่างเช่นที่เมือง
 ชัยนาท จึงต้องเก็บค่าทอดเพิ่มขึ้นอีกเท่าหนึ่งแทน แต่ปรากฏว่าเงินค่าทอดในบรรดา
 ป่าไม้แขวงนครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบาน (แม่น้ำคง) นั้นรัฐบาลไทยไม่
 ใ้รับส่วนแบ่งเงินค่าทอดเลย ได้แต่ภาษีไม้ที่ชัยนาทเท่านั้น*1

การเก็บเงินค่าทอดไม้สำหรับไม้ที่ตกกล้าแม่น้ำสาละวินประมาณปีหนึ่ง ๆ
 จะเก็บค่าทอดได้ 200,000 รูปีเย ซึ่งเงินจำนวนนี้จะป็นของรัฐบาลอังกฤษที่พม่า
 ครึ่งหนึ่ง ป็นของเจ้านายในลานนาไทยครึ่งหนึ่ง เพราะฉะนั้นเงินที่รัฐบาลควร
 จะได้เป็นผลประโยชน์ของประเทศก็ขาดไป ซึ่งเงินผลประโยชน์ของประเทศที่นำ
 มาปรับปรุงพัฒนาประเทศในส่วนหนึ่งก็มาจากเงินค่าทอดไม้นั้นเอง ดังนั้นเมื่อรัฐบาล
 เห็นว่าโดยผลประโยชน์เป็นอย่างก็จึงต้องเขาจัดการควบคุมการทำป่าไม้อย่างจริงจัง

*ไม้ที่ลงลงแม่น้ำเจ้าพระยา ต้องเสียค่าทอดตันละ 4 รูปีเย และค่าตัดรา
 ตันละ 12 อัฐ ส่วนไม้ที่ลงลงแม่น้ำสาละวิน (แม่น้ำคง) ต้องเสียค่าทอดตันละ
 8 รูปีเย และค่าตัดราตันละ 24 อัฐ

¹ก.จ.ช. ร.5 ม.16/9 เรื่องมิสเตอร์สะเลคขึ้นไปตรวจป่าไม้ไ้ทำ
รายงานตามความเห็นที่จะจัดการป่าไม้ต่อไป 26 มิถุนายน ร.ศ. 112.

จะปล่อยให้เจ้านายต่าง ๆ คำนึงการโดยลำพังและเก็บเงินตามลำพังต่อไปอีกไม่ได้ เพราะทำให้รัฐบาลชาครายได้ที่ควรจะได้รับ การป้องกันเช่นนี้รัฐบาลจึงได้ตั้งด่านภาษีขึ้น 3 ด่านคือ ที่เมืองพิษณุ เมืองสวรรคโลก เมืองปากน้ำโพ¹ เพื่อเป็นการป้องกันการเก็บเงินมิให้รั่วไหลได้

3.5 การส่งไม้ออกจำหน่ายต่างประเทศของบริษัทป่าไม้อังกฤษ

การส่งไม้สักของไทยทั้งไม้ที่ทักในลำแม่น้ำสาละวิน และต้นลำแม่น้ำเจ้าพระยาไปจำหน่ายต่างประเทศ อาจกล่าวได้ว่า ตกอยู่ในมือของบริษัทป่าไม้อังกฤษแต่เพียงชาติเดียว² การที่จะส่งไม้สักออกจำหน่ายโดยปริมาณเปล่านั้นย่อมเท่าใด ขึ้นอยู่กับปริมาณของน้ำในแต่ละปีด้วย ถ้าปีใดมีปริมาณน้ำมากก็จะสามารถทำให้กิจการค้าไม้สักเจริญขึ้น เพราะน้ำในแม่น้ำสามารถพาให้ไม้สักล่องลงมาได้โดยสะดวก³ ถ้าปีใดมีปริมาณน้ำน้อย การล่องไม้จะเกิดการติดขัดและไม้ที่จะนำล่องลงมาขายที่กรุงเทพฯ ก็จะมีปริมาณน้อยด้วย ทำให้รายได้ของรัฐบาลในการที่จะจัดเก็บเงินค่าศุลกากรและภาษีไม้ล่น้อยลงไปด้วย ดังเช่นในช่วงปี พ.ศ. 2432 - พ.ศ. 2434 เป็นช่วงปีที่การค้าเกือบทุกประเภทเกิดความปั่นป่วน ทั้งนี้เนื่องมาจากเกิดความ

¹ก.จ.ช. ร.5 ม.16/9 เรื่องมิสเตอร์สะเลตขึ้นไปตรวจป่าไม้ได้ทำรายงานตามความเห็นที่จะจัดการป่าไม้ต่อไป 26 มิถุนายน ร.ค. 112.

²B.P.P. 1/1 Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, 1886, p. 2.

³B.P.P. 1/3 Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, 1888, p. 2.

แห่งแลงอย่างหนักขึ้นในประเทศ¹ ต้นข้าวเสียหาย และมีผลต่อการส่งไม้สักออกด้วย เพราะน้ำน้อย ซึ่งนับเป็นเรื่องสำคัญเพราะไม้สักจัดว่าเป็นทรัพยากรของประเทศที่มีค่าชนิดหนึ่งซึ่งสามารถทำรายได้ให้ปีละมาก ๆ เช่นกัน เมื่อประสบเช่นนี้จึงทำให้รายได้ของประเทศในช่วงปีดังกล่าวลดน้อยลงด้วย

3.5.1 ตลาดการส่งไม้สักออกจำหน่ายของบริษัทป่าไม้อังกฤษ

ไม้สักนับเป็นสินค้าออกอันดับสองของประเทศตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว² การค้าไม้สักส่วนใหญ่ยังคงตกอยู่ในมือของบริษัทป่าไม้อังกฤษ ตั้งแต่การเริ่มรับเช่าทำป่าไม้ ตลอดจนวิธีการจนถึงการส่งไม้ออกจำหน่ายไปยังต่างประเทศ ถึงแม้ว่าจะมีบริษัทฮิสเอเชียติกของเดนมาร์กเข้ามาเป็นคู่แข่งในภายหลัง และไคก่อกองโรงเลื่อยไม้ของบริษัทขึ้นเองอีกหลายแห่ง ทั้งไคเป็นผู้นำในการใช้เรือกลไฟเพื่อบรรทุกไม้สักมาขายด้วยก็ตาม แต่การค้าไม้สักโดยทั่วไปก็ยังตกอยู่ในอิทธิพลของบริษัทป่าไม้อังกฤษอยู่นั่นเอง³

¹B.P.P. 1/5 Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, 1886, p. 2.

²B.P.P. 3/2 Diplomatic and Consular Reports, 1897, p. 4.

³Ibid.

ไม้สักเมื่อถูกตัดโค่นลงแล้วก็จะนำล่องมาจนถึงท่าน้ำที่เมืองปากน้ำโพเพื่อชำระ
ภาษีไม้และศัตราศาคาต่อเรียบร้อยแล้ว จึงถูกนำล่องลงม.ยังกรุงเทพฯ เพื่อเข้าสู่โรง
เลื่อยจักรแปรรูปไม้ก่อนที่จะส่งออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศ ไม้สักจะถูกแปรรูปเป็น
ไม้ ๔ เหลี่ยม และไม้ปลัก ไม้ท่อนขนาดต่าง ๆ โดยเฉพาะไม้ ๔ เหลี่ยมนั้นจะถูกส่ง
ไปขายยังประเทศอังกฤษและอินเดีย เพื่อใช้ในการก่อสร้าง

การส่งไม้ส่งออกจำหน่ายไปยังประเทศต่าง ๆ อยู่ในความควบคุมของบริษัทป่าไม้
อังกฤษโดยการบรรทุกทางเรือของบริษัทไปยังเมืองท่าต่าง ๆ คือ ชองกง บอมเบย์
สิงคโปร์ ฮ่องกง ญี่ปุ่น และซานฟรานซิสโก ซึ่งเป็นเมืองท่าเรือทางแถบมหาสมุทร-
แปซิฟิก¹

การส่งไม้ส่งออกจำหน่ายยังเมืองท่าต่าง ๆ นั้น แต่ละปีจะมีปริมาณการส่ง
ออกแตกต่างกัน บางปีก็ส่งไม้สักออกมาก บางปีส่งน้อยกว่า ทั้งนี้คงได้กล่าวมาแล้ว
ว่าขึ้นอยู่กับสภาพของฤดูกาลเป็นสำคัญ² ถึงจะยกตัวอย่างการพิจารณาจากรายข้าง
ล่างนี้

¹R.P.P. 1/7 Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, 1893, p. 9.

²B.P.P. 1/5 Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, 1891, p. 2.

ตาราง 2 รายการสินค้าที่ออกจากเมืองท่ากรุงเทพฯ ระหว่างปี พ.ศ. 2439-2440¹

รายการ	พ.ศ. 2439		พ.ศ. 2440	
	ปริมาณ (ตัน)	มูลค่า (ปอนด์)	ปริมาณ (ตัน)	มูลค่า (ปอนด์)
ข้าว	456, ๑16	2, 121, 145	537, 736	2, 342, 619
ไม้สัก	49, 600	264, 805	38, 767	284, 012
อื่นๆ				
รวม		2, 385, 950		2, 626, 631

จากตาราง 2 นี้ จะพิจารณาได้ว่าระดับน้ำในปี พ.ศ. 2439 มีปริมาณน้ำฝนมาก จึงเหาะอย่างยิ่งในการล่องซุงลงมา และไม้สักที่สะสมค้างมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2435 ตามหาหนองที่ไหลออกไปจากแม่น้ำใหญ่ ๆ เช่น แม่น้ำปิง แม่น้ำวัง และแม่น้ำยม ก็สามารถล่องลำเลียงลงมาได้ถึงคาน้ำที่เมืองปากน้ำโพ ระยะที่มีน้ำในแม่น้ำอยู่ระดับสูงคือ ราว ๆ เดือนสิงหาคม และพฤศจิกายน ไม้ซุงจะล่องลงมาได้ง่ายไม่ติดขัด ดังนั้นปริมาณไม้สักใน พ.ศ. 2439 จึงเพิ่มมากขึ้น² ส่วนปี พ.ศ. 2440 ซึ่งเป็นปีที่มีปริมาณน้ำฝนน้อย ทำให้การล่องซุงเป็นไปได้ยาก จึงทำให้ปริมาณ

¹B.P.P. 3/2 Diplomatic and Consular Reports, 1897, p. 9.

²Ibid.

การส่งไม้สักออกจำหน่ายของบริษัทป่าไม้อังกฤษลดน้อยลงกว่าปี พ.ศ. 2439¹ ปริมาณ ไม้สักที่ส่งออกจำหน่ายลดลงนี้ ประมาณได้ว่าไม้สักที่ถูกส่งออกนั้นลดลงไปประมาณ 15,000 ตัน ถึง 18,000 ตัน² หรือประมาณ 40 % ของการส่งไม้ออกจำหน่ายในปี พ.ศ. 2439 การลดลงนี้ได้มีการวิพากษ์วิจารณ์ในหมู่พ่อค้าไม้ของบริษัทป่าไม้อังกฤษว่า เนื่องมาจากการที่รัฐบาลได้ทำการควบคุมการค้าป่าไม้อย่างเข้มงวด มีการเริ่มสงวนรักษา ป่าไม้อย่างจริงจังควยประการหนึ่ง นอกเหนือจากเหตุผลตามธรรมชาติแล้ว³

การส่งไม้สักออกจำหน่ายยังเมืองท่าต่าง ๆ ในแต่ละปีก็แตกต่างกัน บางแห่ง ก็เพิ่มขึ้น บางแห่งลดลง ขึ้นอยู่กับความต้องการของสินค้าในประเทศนั้น ๆ⁴ ดังเช่น การส่งไม้สักออกไปยังเมืองท่าต่าง ๆ ในปี พ.ศ. 2439 กับปี พ.ศ. 2440 ก็ปรากฏ ว่าแตกต่างกันขึ้นอยู่กับการความต้องการของตลาดในเมืองนั้น ๆ ดังจะพิจารณาได้จาก

ตาราง 3

¹B.P.P. 3/4 Diplomatic and Consular Reports, 1899, p. 4.

²Ibid.

³Ibid.

⁴B.P.P. 3/2, op. cit., p. 5.

ตาราง 3 ปริมาณการส่งไม้สักออกไปยังเมืองท่าต่าง ๆ ตลอดปี พ.ศ. 2439-2440¹

เมืองท่า	พ.ศ. 2439	พ.ศ. 2440
	ปริมาณ (คน)	ปริมาณ (คน)
ยุโรป	16,820	17,820
บอมเบย์	8,924	10,224
ฮ่องกง	944	5,944
สิงคโปร์	6,038	4,838
กัลกัตตา	3,706	2,906
ไซ่งอน	2,901	1,701
เซี่ยงไฮ้	—	365
โคลัมโบ	—	232
เมืองท่าอื่น ๆ	—	141

ถึงแม้ว่าในปี พ.ศ. 2439 จะมีปริมาณน้ำในแม่น้ำมากก็ตามซึ่งทำให้ไม่มีปริมาณส่งออกมากกว่าปี พ.ศ. 2440 แต่ความต้องการของเมืองต่าง ๆ อาจตรงข้ามกันได้ ดังจากตารางนี้ เห็นที่เมืองท่าฮ่องกง ในปี พ.ศ. 2440 จะซื้อไม้สักมากกว่าปี พ.ศ. 2439 ถึง 5,000 คน ทั้ง ๆ ที่ในปี พ.ศ. 2440 นี้มีปริมาณไม้สักส่งออกน้อยกว่าปี พ.ศ. 2439 แต่เนื่องจากความต้องการของตลาดในเมืองนั้นมีมากจึงสั่งซื้อมากขึ้นเอง²

¹B P.P 3/2 Diplomatic and Consular Reports, 1897, p. 5.

²Ibid

3.5.2 ราคาไม้สักที่ส่งออกจำหน่ายยังเมืองท่าต่าง ๆ

โดยทั่วไปแล้วการซื้อขายไม้สักนั้นราคาจะสูงขึ้นหรือลดน้อยลงเท่าใดขึ้นอยู่กับการแข่งขันในการประมูลซื้อไม้ของมากกว่า เช่น ที่เมืองระแหง* และเมืองสวรรคโลก การแข่งขันกันประมูลเพื่อซื้อไม้สักดำเนินไปด้วยวิธีการที่ตลาดไม้ประมูลสูงเท่าไรก็เป็นเจ้าของไม้ไป และนำส่งออกจำหน่ายไปยังต่างประเทศอีกทอดหนึ่ง แต่โดยมากแล้วบริษัทป่าไม้อังกฤษมักจะประมูลได้เสมอ** และเป็นตัวแทนจำหน่ายไม้สักส่งออกจำหน่ายด้วย ราคาที่จ่ายกันตามปกติในการซื้อขายไม้สักนั้นจ่ายเป็นเงินบาท¹ แต่ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับค่าของเงินรูเปียที่ใช้แลกเปลี่ยนอยู่ในขณะนั้นด้วยว่าสูงขึ้นเท่าใดเมื่อเทียบกับค่าของเงินบาทที่ลดน้อยลง แต่ในขณะเดียวกัน ค่าของเงินบาทที่ตีตัวสูงขึ้นมักจะไม่ใช่แนวโน้มของตลาดการค้า จึงเป็นเหตุให้ราคาไม้สักสูงขึ้น

ผู้ที่ทำการขายไม้และรับซื้อไม้ส่วนมากจะเป็นพ่อค้าอังกฤษในสังกัดบริษัทป่าไม้อังกฤษ เพียงจะมีบริษัทของชาติเคนมาร์คเพียงชาติเดียวซึ่งมีสำนักงานอยู่ที่กรุงเทพฯ ติดต่อขอรับซื้อไม้เพื่อจะนำส่งออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศ นอกจากนั้นมีพ่อค้าชาวฝรั่งเศสซึ่งก็มีความต้องการที่จะซื้อไม้สัก แต่ส่วนมากจะติดต่อซื้อไม้สักจากพ่อค้าชาวจีนเอกราช โดยที่พ่อค้าชาวฝรั่งเศสมักให้ราคาไม้สักสูงมากในตลาดไม้สักในดินแดนลานนาไทย²

* เมืองระแหง ปัจจุบันอยู่ในเขตจังหวัดตาก

** ในที่นี้หมายถึงประมูลจากพ่อค้าไม้ชาวพื้นเมือง หรือคนในบังคับสยาม

¹B.P.P. 3/1 Diplomatic and Consular Reports, 1896, p. 4.

²Ibid.

บริษัทป่าไม้อังกฤษซึ่งรับเช่าทำป่าไม้มากที่สุด มักจะโก่งราคาไม้ให้สูงแก่ผู้รับ
เหมาที่มารับซื้อไม้ โดยการอวดราคาของตลาดการกาไม้สักในพม่า และอาจพิถี
ราคาไม้สักเป็นเงินบาท ซึ่งต้องกีดตามสัญญาที่ทำไว้กับผู้รับเหมาซื้อไม้ซึ่งกำหนดไว้เป็น
อัตราที่แน่นอน คือ 100 รูเปีย เท่ากับ 75 บาท¹

ในบางปีราคาไม้สักเคยสูงขึ้นถึง 20 - 25 % ราคาที่สูงขึ้นนั้นจะเกิดขึ้น
เฉพาะในปีที่ปริมาณน้ำฝนมากซึ่งทำให้มีการส่งไม้สักออกไปปริมาณมากเต็มแม่น้ำสาย
ใหญ่ ๆ ดังเช่น ในปี พ.ศ. 2429 ราคาไม้สักในตลาดยุโรปลดลงแก่พอถึงปี พ.ศ.
2450 ราคาไม้สักในกรุงลอนดอนและตลาดยุโรปจะสูงขึ้นคิดเฉลี่ยไม้หนึ่งตันราคาประมาณ
10 ปอนด์ 7 ชิลลิง 6 เพนนี² ซึ่งก่อนหน้านี้ราคาไม้สักจะคงอยู่ประมาณ 7 - 8 ปอนด์
เท่านั้น^{3*} ซึ่งเป็นราคาไม้สักต่อตันที่ขายในตลาดจริง ๆ ในลอนดอน ที่เป็นเช่นนี้
เพราะในปี พ.ศ. 2430 เป็นปีที่ปริมาณน้ำฝนมาก การล่องไม้เป็นไปอย่างสะดวก
ทำให้ปริมาณไม้สักล่องมาจากดินแดนลานนาไทยโดยเฉพาะนครเชียงใหม่มากกว่าทุกปี
บริษัทป่าไม้อังกฤษจึงดำเนินการทำป่าไม้อยู่ยังคงทำหน้าที่เป็นผู้ส่งออกนอกประเทศ
ด้วย ด้วยเหตุนี้ผลกำไรในปี พ.ศ. 2430 ซึ่งเพิ่มมากขึ้น และราคาไม้สักก็สูงขึ้นด้วย

¹B.P.P. 3/1 Diplomatic and Consular Reports, 1896, p. 4.

²B.P.P. 1/3 Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, 1888, p. 2.

³Ibid.

* ไม้สักที่ส่งออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศนั้น ไม่รวมไม้สักที่มาจากป่าไม้
ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน ซึ่งอยู่ในอาณาเขตของไทย.

ราคาไม้สักที่ถูกส่งไปยังเมืองท่าต่าง ๆ นั้น เมื่อถึงเมืองนั้นแล้วราคาไม้สักก็จะแตกต่างกันในระหว่างเมืองท่าต่าง ๆ ด้วยกัน สาเหตุที่ทำให้ราคาไม้สักในแต่ละเมืองท่าที่ส่งไม้สักไปนั้นแตกต่างกันคือ การเสียภาษีสินค้าขาเข้าของแต่ละเมืองท่าที่ต่างกัน ดังเช่นไม้สักที่ถูกส่งไปยังเมืองท่าบอมเบย์จำนวนมาก ราคาซื้อขายกันนั้นเมื่อเทียบกับราคาไม้สักที่ส่งไปยังฮ่องกงแล้ว ที่เมืองท่าบอมเบย์จะมีราคาไม้สักสูงกว่า ด้วยเหตุนี้จึงมีส่วนทำให้บริษัทป่าไม้อังกฤษที่เป็นตัวแทนจำหน่ายไม้สักนี้ไปไกลกว่าที่เพิ่มมากขึ้น

คุณภาพของไม้สักที่ส่งออกจำหน่ายนั้นควรมีคุณภาพที่ไม่แตกต่างกันมากนักถึงจะเป็นการดี ตามปกติแล้วราคาเฉลี่ยของไม้สักในตลาดยุโรปจะอยู่ในระหว่าง 7 - 8 ปอนด์ ต่อไม้ขนาดหน้าตัด 50 กิวบิกฟุต¹ (ก่อนหน้าไม้) แต่ในเมืองท่าอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ในยุโรปราคาไม้สักเฉลี่ยแล้วประมาณ 4 ปอนด์ ต่อไม้ขนาดหน้าตัดเท่ากัน²

ไม้สักที่ส่งจำหน่ายจากเมืองท่ามะละแหม่งในพม่า ก็จะมีราคาเท่า ๆ กับไม้สักที่มาจากนครเชียงใหม่ซึ่งต้องตัดไม้ตกลงตามลำแม่น้ำที่เป็นต้นสายแม่น้ำเจ้าพระยา³ แต่ไม้สักในพม่านั้นก็เป็นไม้สักที่มาจากนครเชียงใหม่ที่ตัดไม้ตกลงในเขตแม่น้ำสาละวิน (แม่น้ำคง) และถูกนำล่องไปยังเมืองมะละแหม่ง ทำการซื้อขายกันที่สถานีกาโด (Kado) ถึงไกลถ้ามารวมแล้วทางกันในเรื่องการทำป่าไม้ในภูมิภาคลานนาไทย ก่อนการตั้งกรมป่าไม้ พ.ศ. 2439

¹B.P.P. 3/2 Diplomatic and Consular Reports, 1897, p. 5.

²Ibid.

³B.P.P. 1/7 Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, 1893, p. 8.

ปริมาณไม้สักที่ส่งออกจากนายยังต่างประเทศนี้ ส่วนมากเป็นไม้สักที่มาจาก นครเชียงใหม่มากที่สุด ทั้งป่าที่มีค่าเท่ากับทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน (แม่น้ำ กง) ด้วย ปริมาณไม้สักที่ได้จากนครแพร่มีน้อย ถ้าพิจารณาจากรายงานการป่าไม้ ของกงสุลอังกฤษประจำนครเชียงใหม่ ที่ไต่รายงานไปยังกระทรวงการต่างประเทศ ณ กรุงลอนดอน โดยเขาได้เปรียบเทียบกับไม้สักที่ส่งออกจากเขตนครเชียงใหม่¹ ส่วนไม้สักที่ส่งมาตามลำแม่น้ำนั้น จะเป็นไม้ขนาดเล็กเกือบทั้งหมด ทั้งนี้เป็น เพราะป่าที่ถูกโค่นไปนั้น ยังไม่มีใบเจริญเติบโตเต็มที่ จึงตัดไม้ขนาดเล็กและก็ไม่ ได้นำขายยังต่างประเทศ ชาวพื้นเมืองมักซื้อไปทำเสื่อมากกว่า²

การส่งไม้ส่งออกจำหน่ายยังต่างประเทศของบริษัทป่าไม้วังกกุมในไทยในช่วงสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นับว่าเจริญมาก การส่งไม้สักออกตั้งแต่ พ.ศ. 2429 - 2451 นั้น แต่ละปีปริมาณการส่งไม้สักออกแตกต่างกัน บางปีส่งออก บางบางปีส่งออกน้อย ดังได้กล่าวมาแล้วว่าขึ้นอยู่กับปริมาณของน้ำฝนในปีนั้น ๆ ถ้าปี ไก่ปริมาณน้ำฝนมากก็จะทำให้กิจการค้าไม้เจริญรุ่งเรือง รัฐบาลก็จะได้ผลประโยชน์ เพิ่มขึ้นจากการเก็บภาษีและค่าธรรมเนียมต่าง ๆ จากการค้าป่าไม้ของบริษัทป่าไม้อังกฤษ ถ้าปีใดปริมาณน้ำฝนน้อยก็จะทำให้ปริมาณการส่งไม้สักออกไปยังเบื้องต่ำต่าง ๆ ลดน้อยลง ปริมาณการส่งไม้สักออกตั้งแต่ปี พ.ศ. 2429 - 2451 นั้น จะดูได้จากภาคผนวก ข.

¹B.P.P. 3/2 Diplomatic and Consular Reports, 1897, p. 4.

²B.P.P. 1/5 Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, 1891, p. 3.

3.5.3 การขนส่งไม้ไปยังเมืองท่าประเทศต่าง ๆ

โดยปกติการส่งสินค้าโดยทางเรือในสมัยนั้นจะใช้บรรทุกลงบนเรือสำเภาซึ่งสามารถเก็บเรือไปถึงยุโรปได้โดยใช้เวลาอย่างมากไม่เกิน 4 เดือน¹ การส่งไม้สักไปยังเมืองท่าประเทศต่าง ๆ บริษัทป่าไม้อังกฤษก็จะเป็นผู้รับไม้เหล่านี้บรรทุกเรือสำเภาของตนไปยังเมืองท่าต่าง ๆ เองควาย ในระยะปี พ.ศ. 2440 บริษัทเอเซียติกซึ่งเป็นบริษัทเดินเรือทะเลรับส่งสินค้าซึ่งปัจจุบันก็ยังคงดำเนินการอยู่ และเป็นบริษัทที่ทำการป่าไม้ในไทยและเป็นผู้รับขนส่งไม้สักออกไปยังเมืองท่าต่างประเทศด้วย ได้เริ่มปรับปรุงการเงินเรือ โดยคิดสร้างเรือกลไฟขึ้นเพื่อที่จะได้บรรทุกไม้สักโดยเฉพาะ² ไปยังเมืองท่าประเทศต่าง ๆ และเรือแบบนี้ทำให้ไม้สักที่บรรทุกมานั้นปลอดภัยมากขึ้น และบรรทุกแต่ละคราวไ้มากกว่า แต่ถึงกระนั้นการขนส่งโดยทางเรือสำเภาก็ยังคงใช้กันอยู่ ไม่ได้เลิกเสียทีเดียวกลับนับว่าขึ้นกว่าเดิมเสียอีก เพราะความต้องการของสินค้าต่าง ๆ โดยเฉพาะไม้สักได้เพิ่มมากขึ้น เรือกลไฟของบริษัทอีสเอเซียกิกนั้นใช้ขนส่งเฉพาะเมืองท่าที่ส่งสินค้าประจำเท่านั้น³

การขนส่งไม้สักไปยังท่าเรือเพื่อจะนำบรรทุกเรือไปยังเมืองท่าต่างประเทศนั้น ผู้รับเหมาจะจ้างเสียค่าขนส่งควาย

¹B.F.P. 3/2 Diplomatic and Consular Reports, 1897,
p. 5.

²Ibid

³Ibid.

การส่งไม้สักออกไปจำหน่ายยังเมืองต่าง ๆ นั้นดำเนินการโดยบริษัทป่าไม้
อังกฤษ เป็นส่วนมาก¹ และได้รับผลประโยชน์จากการค้าไม้สักสูงกว่าบริษัทของชาติอื่น ๆ
ด้วย² คราวใดที่มีการส่งไม้สักออกจำหน่ายต่างประเทศ และบริษัทป่าไม้อังกฤษที่จะ
ควบคุมการทำป่าไม้สักแถบลุ่มแม่น้ำสาละวิน และในดินแดนลพบุรีไทยใต้ทั้งหมด โดย
เฉพาะเมื่อสามารถควบคุมการทำป่าไม้สักแถบลุ่มแม่น้ำสาละวินได้ตลอดจนการส่งออก
จำหน่ายนั้นก็เท่ากับสามารถควบคุมการทำป่าไม้สักได้ครึ่งหนึ่งของการค้าไม้สักทั้งหมดใน
ลพบุรีไทย ด้วยเหตุนี้จึงทำให้บริษัทป่าไม้อังกฤษที่เข้ามาค้า เน้นกิจการรับเข้าทำป่าไม้
ในดินแดนลพบุรีไทยนั้นได้รับผลประโยชน์อย่างมากนับ เพราะเมื่อพิจารณาแล้วจะเห็น
ได้ว่าทุกขั้นตอนของการทำป่าไม้จะตกอยู่ในมือของบริษัทป่าไม้อังกฤษทั้งสิ้น³ อังกฤษจึง
พยายามทุกวิถีทางที่จะมุ่งไว้ซึ่งการรักษาผลประโยชน์ของตนในการทำป่าไม้ทั้งในพม่า
และไทยอย่างมากที่สุด ดินแดนลพบุรีที่อังกฤษคิดว่าคงจะเป็นผลประโยชน์ของตน ถึง
แม้ว่าจะยังไม่มียุทธศาสตร์อันแน่นอนก็ตาม อังกฤษก็จะใช้วิถีทางการเมืองเพื่อเร่งรัด
ให้ไทยยอมรับว่าเป็นของพม่าในความปกครองของอังกฤษ เรื่องเกี่ยวกับการเจรจา
ดินแดนราชพระราชนิพนธ์ระหว่างไทยกับอังกฤษในสมัยนั้นนั้น จะกล่าวต่อไปในบทที่ 4

¹B. P. 1/5 Diplomatic and Consular Reports, 1899,
p. 4.

²Ibid.

³B.P.P. 1/5 Diplomatic and Consular Reports on Trade
and Finance, 1891, p. 3

3.5.4 อุปสรรคในการค้าไม้ของบริษัทยาสูบอังกฤษในไทย

นอกจากจะมีอุปสรรคในทางราชการเกี่ยวกับความล่าช้าในการให้อนุญาตรับเข้าทำป่าไม้ ตลอดจนการตรวจตราไม้ของเจ้าพนักงานป่าไม้ซึ่งได้กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น อุปสรรคสำคัญอีกประการหนึ่งคือ ไม้ที่ถูกขโมย บริษัทป่าไม้อังกฤษได้เคยร้องเรียนมายังกระทรวงมหาดไทยถึงเรื่องไม้ของบริษัทถูกขโมยบ่อย ๆ ไม้ที่ถูกขโมยไปนั้นจะถูกเผาควายนามันตาก เพื่อจะลบตราของผู้ที่เป็นเจ้าของเดิม แต่เจ้าหน้าที่ป่าไม้ก็ไม่สนใจเกี่ยวกับการติดตามจับขโมย¹

ถ้าปีใดที่ปริมาณน้ำฝนมาก ไม้ที่นำลงลงมากก็จะหายไปมากเช่นกัน เพราะในฤดูการลงไม้ นั้น ระดับน้ำที่สูงขึ้นนั้นบรรดาขโมยสามารถจะล่องจากแม่น้ำไปยังสถานที่จับตา หรือลอบรอบประทับตราไม้โดยสะดวก

วิธีขโมยของพวกขโมยคือ จะใช้ขวานจากไม้สักที่ลอบขาก้นน้ำและจัดการทำลายตราที่ประทับโดยการตัด เหว หรือถากออก แล้วก็ประทับตราใหม่ของตนลงไป และล่องลงไปยังเขื่อนปากน้ำโพ และที่นั่นเองที่แพไม้ซึ่งอาจจะถูกลงสับ และไม้เหล่านั้นก็อาจจะถูกเจ้าของไม้แยกออกมาได้โดยความสามารถจำกัดของคนใด เพราะการประทับตราครั้งแรกนั้นยากแก่การที่จะลบออกโดยวิธีใดก็ตาม² ไม้สักที่ถูกขโมยเหล่านี้จะถูกนำออกขายทั้งแปกน้ำโพลงมาแล้วยังไม่ถึงค่านภาษีขนานหน ก็จะถูกขายหมดแล้ว³

¹B.P.P. 1/5 Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, 1891, p. 3.

²Ibid., p. 17.

³Ibid.

การขโมยไม้สักที่รู้จักกันแพร่หลายนั้นส่วนมากขโมยจะเป็นคนในบังคับอังกฤษ บางทีก็เป็นของบริษัทป่าไม้อังกฤษเองเป็นรายพบ หรือมาจากรัฐฉาน ถึงแม้ว่าบริษัทป่าไม้อังกฤษจะจับขโมยไม้และนำไปให้ทางของไทย ณ นครเชียงใหม่พิจารณาความก็ตาม แต่ปรากฏว่าไม่สามารถจะจัดการจับขโมยได้ หรือสืบหาขโมยแต่อย่างใดในที่สุด บริษัทจึงจำต้องนำเรื่องการร้อง控告สูงสุดอังกฤษในกรุงเทพฯ ให้รองคองรัฐบาลให้จัดการดำเนินคดีให้ ปัญหาเกี่ยวกับขโมยไม้ในภายหลังตอบว่าเป็นเรื่องราวผิดพลาดทางการเมืองเกิดขึ้น รัฐบาลจึงจำต้องเข้าเกี่ยวข้องในการเจรจาและทำการปรับปรุงการปกครองมณฑลพายัพในที่สุด ดังจะกล่าวในบทที่ 4

นอกจากจะมีการขโมยไม้สักแล้ว ชาวที่สำหรับใช้งานลากใบไม้ป่าก็จะถูกขโมยด้วยมอญที่สุดจนกลายเป็นเรื่องธรรมดาของพวกหัวป่าใบ¹ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตที่ติดต่อกับเมืองงาย และเชียงดาว แต่ทางเหนือของนครเชียงใหม่มีการขโมยวางซุกซุมมาก พวกที่ขโมยนี้เป็นพวกฉาน ที่มาจากเมืองแพน (Mong Pan) ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของรัฐฉาน เพราะรู้โคจากร่องรอยเท้าช้างที่มุ่งไปยังเมืองมอญแพน²

ส่วนการขโมยช้างในเขตฉานนั้นบ่อยยกเว้นที่เมืองเถิน ซึ่งอยู่ระหว่างนครลำปางและระแหง ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นแหล่งซุกซุมของการขโมยทุกชนิด และเป็นสิ่งที่ยากหากจะหาคนที่เต็มใจจะไปทำงานในป่าแห่งนี้ได้ เพราะว่าไม่มีใครที่จะจ้างคนไว้สำหรับป้องกันขโมยในเขตนี้ได้³

¹B.P.P. 1/7 Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, 1893, p. 17.

²Ibid.

³Ibid.

อุปสรรคในการทำป่าไม้ของบริษัtp่าไม้อังกฤษในเรื่องไม้สักถูกขโมยนี้ นับเป็น เรื่องที่สำคัญมาก และบริษัทก็ไม่ได้คำนึงจนใจโกรธเรียนนายรัฐบาลเสมอแต่ไม่ได้ผล ในที่สุดกองโรงเรียนกานทางราชวศอังกฤษประจำประเทศไทย ให้เจรจากับรัฐบาลเพื่อ จะไคหาแนวทางในการป้องกันการใช้ขโมยไม้สักและขโมยช้าง ในเรื่องนี้ กรมหลวงดำรง ราชานุภาพได้เสนอความเห็นต่อรัฐบาลว่าการจัดการแกไขหาเป็น 2 ประการคือ

1. การปรับปรุงการกิดระหว่างหัวเมืองลานนาไทยกับรัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ ให้รวดเร็วขึ้น โดยการรับสร้างสายโทรเลขจากเมืองเชียงใหม่ คอกไปยังเมืองแม่ฮ่องสอน แล้วแยกจากเมืองแม่ฮ่องสอนไปเมืองขุนยวม เมืองยวม และคันทาสอง สายหนึ่ง อีกสายหนึ่งแยกจากเมืองแม่ฮ่องสอนไปยังเมืองปาย ที่ต้องทำเช่นนี้เพราะ หัวเมืองที่อยู่คยไปคยไม้สักเหล่าน้อยห่างไกลจากนครเชียงใหม่มาก การกิดคอกกันไค ต้องเกินทางเสียเวลาหลายวัน ทำให้ราชการเสียเวลามากโดยเฉพาะเมื่อเกิดเรื่อง ราชชนกจะรู้เรื่องและจัดการไคสวนไคก็เนิ่นนานแล้ว การที่จะทำให้ราชการรวดเร็ว ขึ้นนั้นเป็น เรื่องสำคัญในชั้นแรกที่รัฐบาลควรพิจารณา

2. การจัดการเพิ่มตำรวจภูธร และจัดคานตรวจโจรผู้ร้ายให้เข้มแข็งมากขึ้น กว่าเดิม¹

ความคึกเห็นของกรมหลวงดำรงราชานุภาพนับเป็นการป้องกันและแกไขการใช้ขโมยไม้สักและช้างไคคณอยลงไคมากในเวลาคอบา และนับว่าเป็นการแกไขที่ไค ความเจริญในทางเทคนิคเข้าช่วยในงานราชการคาคณไครวดเร็วขึ้น เป็นการทำความ เจริญบาศูหัวเมืองลานนาไทยควย

¹ ก.จ.ช. ร.5 บ. 58/115 กรมหลวงดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูล สบเค็จพระบรมโอรสาธิราช ผู้สำเร็จราชการรักษาพระนคร 9 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 126.

4. การป่าไม้เมืองน่าน

ป่าไม้เมืองน่านส่วนมากเป็นป่าไม้สัก¹ ที่ยังคงมีเหลืออยู่มาก และเป็นไม้สักที่สมบูรณ์ แต่ป่าสักเหล่านี้จะอยู่ห่าง ๆ กัน ไม่ติดต่อกันเป็นตำบล ๆ เหมือนป่าไผ่ในกระเชียงใหญ่² ซึ่งจะกำหนดโควตามีค่าที่ตำบลนั้น ๆ ใดวันเป็นการสะดวกต่อการตรวจตราเพื่อผลประโยชน์ของเจ้านายเจ้าของป่าของผลประโยชน์ของรัฐบาล³

ป่าไม้เมืองน่าน แบ่งได้เป็น 3 แห่งคือ

1. ป่าแม่อิง เป็นป่าไม้ที่เมื่อทำการตัดไม้แล้ว จะต้องนำไม้ลงตามแม่น้ำโขง

2. ป่าแบ่ยบ ไม้ที่ตัดแล้วจะลงลงในแม่น้ำยม

3. ป่าแม่แนน ไม้ที่ตัดแล้วจะลงลงในแม่น้ำน่าน บริเวณป่าแม่แนนนี้ ยังคงมีไม้อยู่มากยังไปโคกตัดฟัน⁴

การทำป่าไม้เมืองน่านนี้ เจ้าผู้ครองนครเป็นผู้ควบคุมโดยตรง โดยไต่ถามหนังสือสัญญาอนุญาตการทำป่าไปให้เจ้านาย บุตรหลาน ราชวงศ์ กับพวกพ่อค้าให้รับเข้า

¹ ก.จ.ช. ร.5 บ 58/158 พระยาสุนทรวิชัย ข้าหลวงประจำเมืองน่าน กราบทูล กรมหลวงการังราชานุภาพ เรื่องรายงานการปกครองเมืองน่าน ร.ศ. 117 - 2 มิถุนายน ร.ศ. 115

² ก.จ.ช. ร.5 ม. 16/5 พระยาราชวรานุกูล กราบทูล กรมหมื่นสบบคอมรินทร์ราชเลขาณุกการ 20 เมษายน ร.ศ. 115.

³ ก.

⁴ ก.

ทำ โดยเก็บเงินค่าตอบแทน 2 รูเปีย* และเงินส่วนนี้ก็เป็นของเจ้าผู้ครองนครทั้งสิ้น¹ ไม่ได้แบ่งเฉลี่ยไว้สำหรับใช้จ่ายในการบำรุงบานเมืองเลย หนังสือสัญญาเช่าทำป่าไม้ที่เจ้าผู้ครองนครออกให้ นั้น ก็ไม่ได้เป็นหลักฐานมั่นคงในการทำป่าไม้ เมื่อเจ้าผู้ครองนครถึงแก่ฉิบหายแล้ว เจาราชวงศ์ว่าดี เจาอุปราชา และเจ้านายผู้ใหญ่และรอง ๆ ลงมา ก็จัดทำหนังสือสัญญาอนุญาตให้พวกชาวพระยา พอลา เขาทำการตัดไม้ต่อ ๆ กันมาไม่มีหลักเกณฑ์และเป็นหลักฐานมั่นคงพอ² ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ในเวลาต่อมาอีกทั้งทำให้ต้องเกี่ยวข้องกับอิทธิพลทางการเมืองของทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสจึงจะกล่าวในภายหลัง

4.1 นโยบายของรัฐบาลไทยต่อการทำป่าไม้เมืองน่าน

นโยบายของรัฐบาลไทยในการจัดการป่าไม้เมืองน่านนี้ นับว่าแตกต่างไปจากนโยบายการจัดการป่าไม้ในบริเวณที่ไม้คกค่าแม่น้ำโขง เนื่องจากป่าไม้เมืองน่านเป็นป่าที่มีเขตติดต่อกับเขตอิทธิพลของฝรั่งเศส ดังนั้นการที่จะให้ผู้ใดไปเช่าทำป่าไม้จึงต้องคำนึงถึงนโยบายทางการเมืองเป็นสำคัญ รัฐบาลไทยพยายามหลีกเลี่ยงปัญหาต่าง ๆ อันจะเกิดขึ้นกับฝรั่งเศส จึงไปต้องการให้บริษัทป่าไม้ของชาวต่างประเทศรับเช่าทำถวายเป็นผลข้างกัน แต่ภายหลังวิกฤติการณ์ ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436) นโยบายของรัฐบาลต่อการทำป่าไม้เมืองน่านก็เปลี่ยนไป เมื่อเห็นท่าดีการวิวาทของฝรั่งเศส

* เป็นเงินค่าตอบแทนในระยะเวลา ก่อนการปรับปรุงค่าตอบแทน ใน ร.ศ. 115.

¹ ก.จ.ช. ร.5 บ 58/146 หลวงชาตฤๅณเบกกร ขาหลวงประจำรักษา
ราชการนครเมืองน่านเรียนมายัง พระยาทรงสุรเดช ขาหลวงใหญ่รักษา
หัวเมืองลาวเฉียง 20 กรกฎาคม ร.ศ. 112.

² ก.

และอิทธิพลของฝรั่งเศสที่มากขึ้นในมณฑลบูรพา รัฐบาลจึงมีความต้องการที่จะให้บริษัท ป่าไม้อังกฤษเช่ารับเช่าทำป่าไม้ในเขตนี้เพื่อหวังว่าจะเป็นการป้องกันการขยายอิทธิพล ของฝรั่งเศส แต่อย่างไรก็ตามรัฐบาลไทยก็ไม่อาจปฏิเสธต่อการขออนุญาตรับเช่าทำป่า ไม้ของฝรั่งเศสได้ ถ้าฝรั่งเศสต้องการ ดังนั้นนโยบายของรัฐบาลไทยในการจัดการ ป่าไม้เบื้องต้นนี้จึงมีความประสงค์ที่จะป้องกันอิทธิพลของทั้งฝรั่งเศสและอังกฤษ ไปได้ให้ เข้ามายุ่งเกี่ยวทางการเมืองโดยเฉพาะฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้ เป็นการถ่วงดุลอำนาจซึ่ง กันและกัน ดังจะกล่าวอย่างละเอียดในตอนต่อไป

ควยสา เหตุที่ป่าไม้เมื่อนานนั้นเกิดปัญหาเกี่ยวกับการให้ทำป่าไม้ที่ไม่เป็นระเบียบ เป็นหลักฐานมั่นคง และอีกทั้งไม้ไผ่หาประโยชน์ให้แก่รัฐบาลเลย ทั้งนี้เมื่อครั้งสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากรเสด็จไปทรงจักราการหัวเมืองลาวเฉียง ในปี พ.ศ. 2427 ได้ทรงโปรดให้ข้าหลวงรักษาราชการเมื่อนานในขณะนั้นคือ พระพรหมสุรินทร์* ไปชี้แจงแก่เจ้านายเจ้าของป่าไม้ให้จัดการปรับปรุงป่าไม้ และเรื่อง ภาณีการต่าง ๆ แต่เจ้านายก็เพิกเฉยไม่จัดการปรับปรุง¹ ให้ดีขึ้น ต่อเมื่อทรงโปรดให้พระพรหมสุรินทร์ขึ้นไปพูดจาชี้แจงแก่เจ้านายอีกครั้งอธิบายถึงปัญหาที่จะต้อง ประสบและผลประโยชน์ที่หากได้ให้เจ้านายได้คิดจัดตั้งการตรวจรักษาป่าไม้และให้มีการ รับเช่าทำป่าไม้อย่างเปิดเผยถูกต้องตามกฎหมายว่าด้วยพระราชบัญญัติการป่าไม้

* ราว ร.ศ. 112 - 113 (พ.ศ. 2436 - พ.ศ. 2437)

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม.58/146 กรมหลวงดำรงราชานุภาพกราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องจัดการป่าไม้สักแขวงเมื่อนาน 22 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 112.

รวบทั้งการจับเก็บภาษีอากรต่าง ๆ เพื่อจะไถ่ขายผลประโยชน์ในการเก็บเงินค่าคอมมิชชั่น
ในราชการเมืองน่าน เหมือนดังเช่นที่นครเชียงใหม่ได้ใช้เงินค่าทอนส่วนหนึ่งมาใช้จ่ายใน
ราชการ เจ้านายเจ้าของป่าและท้าวพระยาทั้งหลายก็เห็นชอบด้วย กับเหตุผลที่รัฐบาล
เสนอครั้งนี้ แต่มีข้อแม้ว่าจะต้องมีเวาพนักงานที่เป็นเจ้านายรวบอยู่ด้วย¹ ในเรื่องนี้กรม
หลวงดำรงราชานุภาพทรงเห็นว่า การที่จะให้เจ้านายเป็นเจ้าพนักงานป่าไม้เมืองน่าน
รวบด้วยเป็นการไม่เหมาะ เกรงว่าจะเกิดกวนไต่ไม่ยุติธรรมและจะเกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้น
อีกมาก ควรให้พนักงานป่าไม้ทำหน้าที่นี้ดีกว่า ไปเช่นนั้นแล้วจะเป็นโอกาสให้พ่อค้าต่าง
ประเทศลักลอบทำการล่องไม้เอาไปขายทำให้ขาดผลประโยชน์ของแผ่นดินไป และบางที
จะทำให้เกิดการก้างเงินค่าทอนอีกเหมือนที่นครเชียงใหม่ และนครลำปาง² ซึ่งทำให้
เป็นที่ลำบากแก่กรณป่าไม้ในเวลาต่อมาในการจัดการป่าไม้และทวงถามค่าทอนเพื่อผลประโยชน์
ของแผ่นดิน และในขณะนั้นก็มีพวก พบ่า งิ้วว และบริษัทป่าไม้ของชาวลีต่าง ๆ
เขาทำการตัดฟันไม้อยู่หลายราย หนังสือสัญญาที่เจ้าผู้ครองนครออกให้นั้นก็ไม่ได้เป็นหลัก
ฐานที่แน่นอน ด้วยเหตุผลข้างต้นจึงไม่สมควรให้เจ้านายเป็นเจ้าพนักงานรวบด้วย แต่ยังคง
ให้เจ้านายราชวงศ์มีสิทธิที่จะอนุญาตทำหนังสือสัญญาให้แก่ผู้มาขอรับเขาทำป่าไม้ตาม
แบบเดิม³ แต่แบบอย่างหนังสือสัญญาเขาทำป่าไม้คงใช้แบบเดียวกับนครเชียงใหม่

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม.58/146 หลวงชำนาญเบตร์ ขาหลวงประจำรักษาราชการ
นครเมืองน่าน เรียนมายัง พระยาทรงสุรเดช ขาหลวงใต้รักษาราชการหัวเมืองลาว-
เฉียง 20 กรกฎาคม ร.ศ. 112.

² ก.

³ ก.จ.ช. ร.5 ม.58/146 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบมายังกรมหลวง
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องจัดการป่าไม้สักแขวงเมืองน่าน
22 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 112.

และนครลำปาง¹

ป่าไม้เมืองน่านนี้เป็นป่าที่มีเขตติดต่อกับเขตอิทธิพลของฝรั่งเศส ดังนั้นการที่จะให้ใครรับเช่าทำป่าไม้จึงต้องคำนึงถึงนโยบายทางการเมืองเป็นเหตุสำคัญ รัฐบาลไทยพยายามหลีกเลี่ยงปัญหาต่าง ๆ อันจะเกิดขึ้นกับฝรั่งเศสไม่ว่าจะมาจากสาเหตุประการใด ในกรณีที่เมืองน่านยังคังมีป่าไม้สักที่อุดมสมบูรณ์อยู่ พ่อค้าไม้ทั้งชาวพื้นเมืองในบังคับสยาม และบริษัทป่าไม้ชาติต่าง ๆ โดยเฉพาะบริษัทป่าไม้อังกฤษพยายามที่จะขอรับเช่าทำ แต่นโยบายของรัฐบาลนั้นโดยเฉพาะพระพรหมสุรินทร์ ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็นข้าหลวงรักษาราชการเมืองน่านไม่เต็มใจที่จะให้บริษัทป่าไม้ของต่างประเทศรับเช่าทำ เพราะเกรงว่าจะเกิดปัญหาทางการเมืองภายในภายหลัง จึงได้ยออนุญาตให้คนในบังคับสยามรับเช่าทำเป็นส่วนมาก เพื่อเป็นการปิดกั้นไม่ให้บริษัทป่าไม้ของต่างประเทศเข้ามาขอรับเช่าทำได้² โดยเฉพาะบริษัทป่าไม้อังกฤษคือ บริษัทบอมเบย์เบอร์มา ซึ่งพยายามหาทางที่จะขอรับเช่าทำป่าไม้เมืองน่านอยู่แล้ว

เมื่อพิจารณาถึงนโยบายของรัฐบาลในการที่ไม่ต้องการให้บริษัทป่าไม้ต่างประเทศเช่าขอรับเช่าทำป่าไม้แล้ว จะเห็นได้ว่าเป็นการขัดต่อข้อตกลงในสนธิสัญญาบาวริง ซึ่งบ่งว่าคนในบังคับอังกฤษมีสิทธิที่จะไปค้าขายที่ใด ๆ ก็ได้ รัฐบาลไม่มีสิทธิห้ามปรามได้ ดังนั้นเมื่อคนในบังคับอังกฤษจะขอเข้าไปรับเช่าทำป่าไม้และค้าขายในเมืองน่าน

¹ก.จ.ช. ร.5 ม.16.2/43 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง หลวงนราพิทักษ์ (จีนบุญเย็น)
ขอทำป่าไม้ทางน้ำยม น่าน เมืองน่าน 22 เมษายน ร.ศ. 114.

²ก.

รัฐบาลก็ไม่ควรชักชวน เพราะปรากฏการณ์สำคัญาเช่นนั้น ด้วยเหตุนี้พอถ้าไม่ต่าง ประเทศ บริษัทป่าไม้อังกฤษ มักวางขอความที่ตกลงในสนธิสัญญาบาวริงอยู่เสมอ ใน การที่จะขอเข้าไปรับเช่าทำป่าไม้และดำเนินการค้าขายด้วย

ส่วนเรื่องการขอรับเช่าทำป่าไม้ของบริษัทป่าไม้อังกฤษนั้น รัฐบาลไทยไม่ต้องการที่จะให้ทำการป่าไม้ในเมืองนาน โดยเฉพาะเสนาบดีกระทรวงต่างประเทศ ก็ทรง มีพระดำริว่าควรจะยับยั้งไว้ก่อน ควรจะได้จัดการบ้านเมืองในเมืองนานให้เรียบร้อย เหมือนนครเชียงใหม่เสียก่อน จึงจะสาารถควบคุมการทำป่าไม้ของบริษัทป่าไม้อังกฤษ ได้

ในระยะต่อมานโยบายของรัฐบาลต่อการไม่ต้องการให้ชาวต่างชาติเข้ามาทำ ป่าไม้ในเมืองนานนี้ได้เปลี่ยนไป หลังวิกฤติการณ์ ร.ศ. 112 เมื่อรัฐบาลได้เห็นท่า ทักการวิวาของฝรั่งเศส และอิทธิพลของฝรั่งเศสก็มากขึ้นในดินแดนบูรพา รัฐบาลจึงมี ความต้องการที่จะให้บริษัทป่าไม้อังกฤษ เข้ารับเช่าทำป่าไม้ในเขต เมืองนานด้วยแทน ที่จะให้แต่จีนบุญเย็น (หลวงนราพิทักษ์) ซึ่งเป็นคนในบังคับสยามเป็นผู้รับเช่าทำป่าไม้ เมืองนานทุกตำบลแต่เพียงคนเดียว แต่การที่จะให้บริษัทป่าไม้อังกฤษโดยเฉพาะบริษัท มอนเบย์เบอร์มา รับเช่าทำนั้น รัฐบาลก็ได้พิจารณาเห็นว่าจะมีประโยชน์แก่ไทยเช่นกัน กล่าวคือ จะได้เป็นการกีดกันอิทธิพลของฝรั่งเศสไม่ให้ขยายเข้ามาได้อีก แต่อย่างไรก็ ตามรัฐบาลไทยก็ไม่อาจที่จะหลีกเลี่ยงการเกี่ยวข้อในทางการเมืองกับต่างชาติได้เพราะ ชาวต่างประเทศไม่ว่าจะเป็นชาติฝรั่งเศส หรืออังกฤษ ก็ตาม ถ้าได้รับอนุญาตให้ทำ การค้าขายหรือทำป่าไม้ทั่วทั้งเมืองนี้แล้ว ก็ย่อมที่จะหาช่องทางที่จะยุ่งเกี่ยวในทางการ เมืองกับต่างชาติได้เพราะชาวต่างประเทศไม่ว่าจะเป็นชาติฝรั่งเศส หรืออังกฤษก็ตาม ถ้าได้รับอนุญาตให้ทำการค้าขาย หรือทำป่าไม้ทั่วทั้งเมืองนี้แล้วก็ย่อมที่จะหาช่องทางที่จะ ยุ่งเกี่ยวในทางการเมืองด้วย ในที่สุดก็จะนำความยุ่งยากให้แก่รัฐบาลได้อีก

ส่วนการที่จะให้คนในบังคับสยามรับเช่าทำแต่เพียงอย่างเดียว นั้น รัฐบาลก็ได้พิจารณาเห็นว่าจะเป็นการทำให้เสียประโยชน์มากกว่า เพราะว่าเท่ากับเป็นการกีดกันให้อังกฤษไม่มีโอกาสที่จะเข้ามายุ่งเกี่ยวในเมืองน่านได้ และเมื่อฝรั่งเศสเข้ามาขอรับเช่าทำป่าไม้อแล้ว ไทยก็คงจะปฏิเสธไม่ได้ เพราะประการสำคัญคือ การทำป่าไม้นั้น เมืองน่านนี้ในบางแห่งเมื่อตัดไม้แล้ว ไม่จะกวักคักส่งลงบาตามแม่น้ำโขงก็มี จึงเป็นการหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะไม่เกี่ยวข้องกับฝรั่งเศส ถ้าคนทำป่าไม้เป็นคนไทยในบังคับฝรั่งเศสก็จะเป็นการหาเหตุก่อความยุ่งยากให้รัฐบาลไทยอีก หรือบางทีอาจจะคิดชักจูงให้คนไทยในเมืองน่านไปเช่าพวกฝรั่งเศสอีกก็ได้ เพื่อจะได้แสวงหาผลประโยชน์ได้สะดวกมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตามความเห็นของพระยาทรงสุรเดช ขาหลวงรักษาราชการมณฑลลาวเฉียง เห็นว่า สมควรที่จะอนุญาตให้บริษัทป่าไม้ของอังกฤษได้เข้าไปรับเช่าทำป่าไม้บางเพื่อเป็นการป้องกันการขยายอิทธิพลของฝรั่งเศส แต่ไม่ควรที่จะให้รับเช่าทั้งหมด ควรจะแบ่งให้คนในบังคับไทยทำด้วย และการที่อนุญาตให้บริษัทป่าไม้ของอังกฤษได้รับเช่าทำนี้ ต้องทำให้เจ้านครน่านเห็นว่ารัฐบาลไม่ได้มุ่งเพื่อผลประโยชน์แก่เพียงฝ่ายเดียว ผลประโยชน์ที่เก็บได้จากก่านั้นก็จะต้องให้เจ้านครครึ่งหนึ่งด้วย เพื่อที่เจ้านครจะได้นำเงินจากผลประโยชน์นี้ไปบำรุงบ้านเมือง¹

ดังนั้นจะเห็นได้ว่านโยบายของรัฐบาลไทยในการจัดการป่าไม้เมืองน่านนี้ คือ การที่จะป้องกันอิทธิพลของทั้งฝรั่งเศสและอังกฤษ ไม่ให้เข้ามายุ่งเกี่ยวทางการเมือง โดยเฉพาะฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้ เป็นการถ่วงดุลย์อำนาจซึ่งกันและกัน

¹ ก.จ.ช. ร.5 พ.16/5 พระยาราชารานกุล กราบทูล กรมหมื่นสมมต-อมรพันธ์ ราชเลขานุการ เรื่อง พระยาสุภะภัก์ ได้ขอจากกลงกับเจ้านครเมืองน่าน เรื่องจะจัดการป่าไม้ในเมืองน่านให้เป็นการเรียบรอยตลอดไป 20 พฤษภาคม

ดังนั้นจึงสมควรที่จะต้องแบ่งป่าไม้นานออกเป็นสาม ๆ เพื่อให้สามารถ
ให้บริษัทป่าไม้อังกฤษได้เข้ารับเช่าป่าไม้มากาย ถึงความเห็นของกรมหลวงดำรงราช
ภาพเสนอมว่า ควรแบ่งป่าไม้นานออกเป็น 3 ตอน คือ

1. ป่าหมู่เบื่อนาน ตอนป่าที่ไม่ไหลลงแม่น้ำนาน จนถึงต้นน้ำเจ้าพระยา
ควรอนุญาตให้จีนมูยเย็น (หลวงนราพิทักษ์) ทำ

2. ป่าที่ไม่ไหลลงแม่น้ำมจจนถึงเมืองสุวรรณโลก ควรให้จีนมูยเย็น
(หลวงนราพิทักษ์) รับเช่าทำอีกเช่นกัน

3. ป่าที่ไม่ต้องไหลลงทางแม่น้ำโขง มีสเตอร์ เคอมูนเซ็น ราชทูตอังกฤษ
ประจำไทยมีความเห็นว่าควรจะให้บริษัทบอมเบย์เบอร์มาได้รับเช่าทำ¹ เพื่อที่จะเป็น
เครื่องป้องกันการค้าขายอิทธิพลของฝรั่งเศสให้ชั้นหนึ่ง² เพราะถึงอย่างไรฝรั่งเศสก็
คงจะไม่กล้าที่จะต้องเผชิญปัญหาโดยตรงกับอังกฤษ ทั้งสองประเทศได้พยายามหลีกเลี่ยง
การเผชิญหน้าอยู่ตลอดเวลา ในขณะที่เกี่ยวกับบริษัทบอมเบย์เบอร์มาก็จะต้องประสบ
ปัญหาเกี่ยวกับการลงไม้ เพราะไม่ตกลงมาตามลำแม่น้ำโขงว่าจะตกลงทะเลได้ไกล
มาก และลำแม่น้ำโขงก็มีเกาะแก่งมาก ไม้ที่ลงบนนั้นอาจจะเกยตื้นได้ อีกอย่าง
หนึ่งฝรั่งเศสก็คงจะเก็บภาษีไม่แพงกว่า

¹ก.จ.ช. ร.5 บ.16/5 พระยาราชวรานุกล กราบทูล กรมหมื่นสมมตอมรินทร์
ราชเลขานุการ เรื่องพระยาสุรยุทธ์ได้ผูกจากตกลงกับเจ้านคร เมืองนานเรื่องจะจัดการป่าไม้ม
ในเมืองนานให้เป็นการเรียบร้อยตลอดไป 20 พฤษภาคม ร.ศ. 115.

²ก.จ.ช. ร.5 ม.16.2/43 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง จีนมูยเย็นขอทำป่าไม้นาน
เมืองนาน 22 เมษายน ร.ศ. 114.

อย่างไรก็ตามนโยบายของรัฐบาลไทยต่อการทำป่าไม้เมืองน่านนี้ กองการที่จะให้หลาย ๆ บริษัทได้เข้ามารับเช่าทำป่าไม้เป็นตำบล ๆ ไม่ต้องการจะให้มีการผูกขาดเพียงบริษัทเดียวทำป่าไม้หมดทั้งเมือง เพราะได้เล็งเห็นว่า การที่มีหลายบริษัทเข้ามาขอรับเช่าทำป่าไม้นั้นย่อมจะทำให้ผลประโยชน์ของรัฐบาลได้มั่นคงกว่าที่ให้นบริษัทเดียวรับเช่าทำ¹

การที่บริษัทอมเบย์เบอร์มา ได้มาขอรับเช่าทำป่าไม้ตำบลโคกตำบลหนึ่งในแขวงเมืองน่านนั้น รัฐบาลก็ไม่ได้รังเกียจ เจ้านครน่านก็ได้อนุญาตให้รับเช่าทำได้ แต่มีอุปสรรคอยู่ที่ว่าฝรั่งเศส เพราะถ้าให้บริษัทป่าไม้อังกฤษได้รับเช่าทำเมื่อไร ก็เป็นที่แน่นอนว่าบริษัทป่าไม้ฝรั่งเศสจะต้องให้คนในบังคับของตนมาขอแบ่งเช่าทำในตำบลอื่น คือ บริเวณป่าห่มเมือง² เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้ถ้ารัฐบาลไทยไม่อนุญาตให้รับเช่าทำก็จะเป็นการเกิดเรื่องราวทางการเมืองได้อีก และในที่สุดก็ถือเป็นสาเหตุของความยุ่งยากให้แก่รัฐบาลไทยอีก และประการสำคัญถ้ารัฐบาลไทยอนุญาตให้รับเช่าทำป่าไม้ได้ ก็หมายความว่า ไทยยอมให้ฝรั่งเศสล่าเข้ามาจากชอกกลางภายใน 25 กิโลเมตร ตามที่กำหนดไว้ในสนธิสัญญา³ เพราะเท่าที่เป็นอยู่ในขณะนั้น เพียงแต่ให้ฝรั่งเศสมีอิทธิพลอยู่ภายในเขต 25 กิโลเมตรนั้น ก็ก่อความยุ่งยากให้แก่รัฐบาลไทยมากอยู่แล้ว⁴ ถ้ารัฐบาลไทยยอมให้ทำป่าไม้เพิ่มเติมเข้ามาภายในจากที่กำหนดไว้ 25 กิโลเมตรแล้ว

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม.16/5 พระยาราชวรานุกูล กราบทูลกรมหมื่นสภเทอมราชโณปราชญ์ เรื่องพระยาสุรศักดิ์ภูคจากดลกับเจ้านครเมืองน่าน เรื่องจะจัดการป่าไม้ในเมืองน่านให้เป็นการเรียบรอยตลอดไป 20 พฤษภาคม ร.ศ. 115.

² ก.

³ ก.

⁴ ก.

ก็จะไม่มีอะไรประกันไว้ว่าจะไม่ให้ฝรั่งเศสบอกความลำบากให้แก่รัฐบาลไทย¹ แต่ถ้าให้บริษัทป่าไม้อังกฤษรับเช่าทำป่าไม้ และไม่ให้บริษัทป่าไม้ฝรั่งเศสรับเช่าทำนั้น ฝรั่งเศสก็คงจะไม่พอใจในการให้รับเช่าทำป่าไม้ระหว่างบริษัทป่าไม้ของทั้งสองประเทศนี้ รัฐบาลไทยสนับสนุนที่จะให้บริษัทป่าไม้อังกฤษได้รับทำมากกว่า เพราะรัฐบาลไทยได้ประสบถึงปัญหาความยากลำบากทางการเมืองมาแล้วกับฝรั่งเศส จึงไม่ต้องการที่จะให้มีเหตุการณ์เช่นนั้นเกิดขึ้นอีก แต่เมื่อให้บริษัทบอมเบย์เบอร์มารับเช่าทำแล้ว รัฐบาลก็ต้องการที่จะได้รับข้อสัญญาจากบริษัทว่ารัฐบาลไทยจะไม่ได้รับความเดือดร้อนจากฝรั่งเศสจากการที่บริษัทป่าไม้อังกฤษรับเช่าทำป่าไม้เมืองน่านนี้

ตามความเป็นจริงแล้วบริษัทบอมเบย์เบอร์ก็ไม่เต็มใจที่ได้รับอนุญาตให้รับเช่าทำป่าไม้ เฉพาะป่าที่ไม่ต้องลงแม่น้ำโขงเพราะจะทำให้บริษัทขาดผลประโยชน์ บริษัทจึงขอทำป่าไม้ที่เมืองแพร่ และที่เมืองน่านในป่าที่ไม่สามารถตกลงลำแม่น้ำยม และน่านควย เพื่อที่จะได้ผลประโยชน์คุ้มค่ากับการลงทุน

ในเรื่องนี้พระยาทรงสุรเดช ข้าหลวงรักษาราชการมณฑลลาวเฉียง ได้แสดงความกึกเห็นว่

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม.16/5 พระยาราชวรานุกุล กราบทูล กรมหมื่นสมมต-อมรพันธุ์ ราชเลขานุการ เรื่องพระยาสุรศักดิ์โชติพัฒน์จากกลงกับเจ้านครเมืองน่าน เรื่องจะจัดการป่าไม้ในเมืองน่านให้เป็นการเรียบรอยตลอดไป 20 พฤษภาคม ร.ศ. 115.

".... ในส่วนป่าไม้ที่มีลำห้วยไปออกแม่น้ำโขงหรือป่าไม้ที่มีอยู่ใน
25 กิโลเมตร ตามที่ซึ่งได้มีสัญญาตกลงกับฝรั่งเศสนั้น จะให้บอมเบย์
ทำการป่าไม้อย่างใด จะให้ตกลงที่เมืองนครเชียงใหม่ดังเช่นสัญญา
อื่น ๆ เห็นจะไม่ได้ เพราะการที่หิบบยกเอาที่ดินมีชื่อป่าไม้ซึ่งมีลำห้วย
ไปออกแม่น้ำโขง หรือในที่ 25 กิโลเมตร ให้บอมเบย์ทำ ทางใด
ประโยชน์ก็เห็นอยู่ว่าไม่ค่อยมี ผู้รับทำก็ไม่เต็มใจ แต่เป็นการป้องกัน
อยู่บาง แต่เป็นกาลภาคนา...."¹

นโยบายของรัฐบาลไทยที่ต้องการให้อังกฤษเป็นรั้วกันการขยายอิทธิพลของ
ฝรั่งเศสนั้น รัฐบาลต้องการที่จะให้อังกฤษได้ให้คำมั่นสัญญาว่า การที่ให้บริษัทป่าไม้
อังกฤษได้รับเช่าทำป่าไม้ในเขตเมืองน่านในป่าที่ไม่ตกลงแม่น้ำโขงนั้น ไม่ได้ให้สิทธิตลอด
ไป จะมีการกำหนดอายุของสัญญาที่บริษัทจะมีสิทธิเช่าทำป่าไม้ในเขตนั้น

อย่างไรก็ตามยังไม่เป็นที่ยุติได้ว่า บริษัทจะทำป่าไม้ในแขวงเมืองน่านตอนล่าง-
น้ำอิงและไม่ต้องตกลงแม่น้ำโขงหรือไม่ เพราะบริษัทไม่ยอมรับข้อเสนอของรัฐบาลไทย
บริษัทต้องการจะทำป่าไม้ที่ใบตกในลำแม่น้ำน่าน และแม่น้ำยมเท่านั้น ซึ่งเป็นการ
คิดถึงผลประโยชน์ส่วนตนของบริษัทมากกว่าที่จะช่วยรักษามลประโยชน์ของไทยไว้ และ
อีกทั้งอังกฤษเองก็ใบต้องการที่จะเผชิญปัญหาโดยตรงกับฝรั่งเศส เพราะทั้งสองพยายาม
หลีกเลี่ยงที่จะเกิดปัญหาในทางการเมืองแก่กันอยู่แล้ว และอีกประการหนึ่งเป็นการขัดต่อ

¹ก.จ.ช. ร.5 ม.16/5 พระยาราชวรานุกูล กราบทูล กรมหมื่นสุมทอ-
อรพันธ์ ราชเลขานุการ เรื่องพระยาสฤษดิ์ไศยพุดจากตกลงกับเจ้านครเมืองน่าน เรื่อง
จะจัดการป่าไม้ในเมืองน่านให้เป็นการเรียบรอยตลอดไป 20 พฤษภาคม ร.ศ. 115.

ขอตกลงในสัญญาระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2439 (ค.ศ. 1896) ดังได้กล่าวถึงสาระสำคัญของสัญญาในบทที่ 1 แล้ว แต่เท่าที่ปรากฏในบัญชีป่าไม้ของผู้รับเช่าทำป่าไม้ในตำบลต่าง ๆ นั้น ปรากฏว่า บริษัทอมเบย์เบอร์มาได้รับเช่าทำป่าไปในเขตตำบลป่าแบสว แขวงเมืองน่าน เพียงแห่งเดียวเท่านั้น¹ เพราะฉะนั้นป่าไม้ในแขวงเมืองน่านจึงยังไม่ถูกตัดฟันทำลายมากเหมือนป่านคร เวียงใหม่

๕. การปรับปรุงการทำป่าไม้ของรัฐบาลไทย

จากการที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่า ปัญหาเรื่องป่าไม้เป็นปัญหาสำคัญในหัวเมืองล้านนาไทย เพราะเป็นปัญหาที่จะนำไปสู่ความรุนแรงระหว่างไทยกับอังกฤษ จนถึงกับเป็นอันตรายต่อเอกราชของชาติได้ จุดสำคัญของปัญหาก็คือ การขาดระเบียบแบบแผนและวิธีการจัดผลประโยชน์ของป่าไม้สัก ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าป่าไม้โดยทั่วไปเป็นของเจ้าผู้ครองนคร และเจ้าเมืองมีอำนาจที่จะแจกจ่ายให้แก่บรรดาบุตรหลานได้ เพราะฉะนั้นในสมัยต่อ ๆ มา เจ้านายชั้นสูงโดยทั่วไปจึงเป็นเจ้าของป่าไม้ทั้งหลายในหัวเมืองล้านนาไทย เจ้าผู้ครองนครหรือเจ้านายเจ้าของป่ามีสิทธิที่จะอนุญาตให้สัมปทานหรือให้สัญญาให้เขาตัดฟันไม้ในป่าที่เป็นเจ้าของให้แก่บุคคลใดหรือบริษัทใดก็ได้ตามความพอใจ ด้วยเหตุนั้นบุคคลใดหรือบริษัทใดต้องการที่จะขอเช่าทำป่าไม้นั้น ป่าใด แห่งใด ก็หาทางเข้าติดต่อกับบรรดาเจ้านายบุตรหลานผู้เป็นเจ้าของป่า เพื่อขออนุญาตหรือขอทำสัญญากัดฟันไม้ ซึ่งในการนี้บรรดาเจ้านายบุตรหลานจะได้รับผลตอบแทนจากการอนุญาตตัดฟันไม้ในป่าที่ตนเป็นเจ้าของเป็นจำนวนมาก กล่าวคือเจ้าของป่าจะได้ผลประโยชน์คัดฟันไม้ด้วยการนับจำนวนต้นไม้สักที่ถูกโค่นตัดฟันลง

¹ ก.จ.ช. ร.5 บ. 16.2/77 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบทูล
กรมขุนสมมตวรพันธ์ รวบรวมเอกสาร เรื่องบัญชีป่าไม้ที่มีผู้รับเช่าทำตามต่าง ๆ

ในระยะแรกการหาป่าไผ่ยังไม่มีปัญหาที่ยุ่งยากมากนัก ปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้นในสมัยต่อมา คือ หลังจากที่ยังคงใช้เขาครอบครองป่าส่วนใด ชาวพม่าส่วนนั้นก็กลายเป็นคนในบังคับอังกฤษ และเขามาติดต่อค้าขายกับชาวพื้นเมืองลานนาไทยในเวลานั้น อันนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของปัญหาเรื่องป่าไผ่ ปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นเพราะการขาดระเบียบวิธีการในการให้เขาทำป่าไผ่ประกอบกับการถืออำนาจของบรรดาเจ้านายบุตรหลานทั้งหลายซึ่งคอยเอาเปรียบพวกพ้องที่มาขอเขาทำป่าไผ่อยู่เสมอเป็นต้นว่า เมื่อได้สัมปทานให้แก่ผู้ขอเขาทำป่าไผ่ไปรายหนึ่งแล้ว ยังออกใบอนุญาตให้บุคคลอื่นเข้าไปทำซ้ำในป่าเดียวกันนั้นอีก¹ บางครั้งเจ้านายใช้อำนาจบังคับไม่ให้ผู้รับเขาทำป่าไผ่ทำการชักลากไม้ที่ฟันแล้ว ทำให้ผู้ใดรับเขาทำป่าไผ่ต้องเสียผลประโยชน์มาก² บางครั้งก็ออกใบอนุญาตของแต่ละปาลำแนวเขตกัน³ ทำให้เกิดการขัดแย้งระหว่างผู้เขาเป็นคนจากความไม่มีระเบียบในการจัดการเรื่องป่าไผ่นี่ก่อให้เกิดกรณีพิพาทระหว่างเจ้านายบุตรหลานผู้เป็นเจ้าของป่ากับบรรดาชาวพม่าในบังคับอังกฤษทั้งหลายที่เขามาขอเขาทำป่าไผ่หลายครั้งหลายหน จนเป็นคดีความยืดเยื้อระหว่างรัฐบาลไทยกับผู้แทนของรัฐบาลอังกฤษที่กรุงเทพฯ หลายเรื่อง เพราะชาวพม่าในบังคับอังกฤษใช้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตของตนโอนเรื่องมาฟ้องร้องต่อศาลที่กรุงเทพฯ และขอความสนับสนุนจากกงสุลอังกฤษ

¹ก.จ.ช. ร.5 ม.16/6 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 17 มิถุนายน ร.ศ. 118.

²ก.จ.ช. ร.5 ม.16/5 พระยาทรงสุรเดช ขาหลวงรักษาราชการมณฑล
ลาวเฉียง กราบทูลกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ 30 เมษายน ร.ศ. 115.

³ก.จ.ช. ร.5 ม.16/8 กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 14 มีนาคม ร.ศ. 113.

กรณีพิพาทและกีดกันในเรื่องป่าไม้ระหว่างเจ้านายเจ้าของป่ากับบรรดาคนในบังคับอังกฤษ อันเป็นชนวนให้เกิดการโต้เถียงและฟ้องร้องกันนั้น ได้กลายเป็นเรื่องราวทางการเมืองระหว่างประเทศขึ้น ดังนั้นเพื่อเป็นการขจัดข้อพิพาทเรื่องป่าไม้รัฐบาลไทยจึงเห็นความจำเป็นที่จะต้องเข้าควบคุมกิจการและจัดการโอนป่าไม้ซึ่งอยู่ในกำมือของเจ้านายพื้นเมืองให้มาอยู่ในความดูแลของกรมป่าไม้ ทั้งนี้เพื่อไม่ให้เกิดการรื้อเรือนในหมู่ชาวต่างประเทศขึ้นอีก ดังจะเห็นได้จากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในเรื่องนี้ว่า

".... การป่าไม้นี้ ถ้าเราไม่จัดการให้เรียบร้อย เห็นว่าจะเป็นเรื่องทางเกิดเหตุกับการต่างประเทศ คือ อังกฤษเป็นต้นไฉยหนา เพราะทุกวันนี้พวกอังกฤษ ก็เข้ามาว่าการป่าไม้อยู่เป็นอันมาก ถ้าป่าไม้สูญเสียไป คนเหล่านั้นก็ย่อมจะฉวยขายควย เกาเวอนเมนต์ อังกฤษจะหาเหตุว่า เพราะเราไม่รู้จักกรอบกรอบนบ้านเมืองของตน สมบัติพิศถานมิก็ไปรู้จักที่จะรักษาไว้ให้ดี ที่มีเหตุในเมืองพม่าก็เพราะที่พม่าไม่จัดการบ้านเมืองให้เรียบร้อย เห็นเป็นตัวอย่างอยู่ จึงเป็นต้นาวัดก เป็นของจำเป็นที่จะต้องรับจัดการแก้ไขป้องกันรักษาอย่าให้ทันการเสื่อมไปจนเหลือที่จะเยียวยาได้...."¹

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม. 16.3/5 พระราชสารพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระเจ้านครเชียงใหม่ เรื่องจัดการป่าไม้ 9 เมษายน ร.ศ.116.

ความจำเป็นดังกล่าวจึงมีส่วนให้รัฐบาลกลางต้องเข้าดำเนินการปรับปรุงการป่าไม้และจัดระเบียบแบบแผนของการป่าไม้ให้รัดกุมยิ่งขึ้น และเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ต้องรวมกิจการป่าไม้เข้ากับกระทรวงมหาดไทย และต้องจัดตั้งกรมป่าไม้ขึ้น* เพราะเป็นวิธีการที่ดีที่สุดสำหรับรัฐบาลไทยที่จะดำเนินวิธีการชักข้อพิพาทต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในดินแดนลานนาไทยให้หมดสิ้นไป โดยรัฐบาลสามารถเข้าควบคุมและสอดส่องดูแลกิจการป่าไม้ให้เป็นไปตามระเบียบแบบแผนและวิธีการที่ถูกต้อง

นอกจากการชักข้อพิพาทต่าง ๆ แล้ว การจัดตั้งกรมป่าไม้ยังอำนวยความสะดวกในทางเศรษฐกิจให้แก่ประเทศอย่างมากด้วย ทั้งนี้เพราะทำให้รัฐบาลสามารถเก็บรวบรวมรายได้ทั้งหมดที่เกิดจากกิจการป่าไม้วางไว้ในกำมือของรัฐบาลโดยตรง ทำให้เกิดผลประโยชน์ของแผ่นดินเพิ่มขึ้นจากเดิม และเป็นการแก้ปัญหาที่ยังอย่างหนึ่งของรัฐบาลในขณะนั้น การจัดตั้งกรมป่าไม้จะได้อธิบายอย่างละเอียดในบทที่ 4 ต่อไป

ดังกล่าวก่อนหน้านี้จะเห็นว่าอังกฤษนั้นมีบทบาทอย่างมากในการป่าไม้ของไทย ตั้งแต่เริ่มแรกของวิธีการรับเช่าทำป่าไม้นั้นกระทั่งถึงการนำไม้ส่งออกจำหน่ายต่างประเทศ อาจกล่าวได้ว่าทุกอย่างตกอยู่ในมือของอังกฤษ โดยบริษัทป่าไม้อังกฤษมากกว่าชาติอื่น ซึ่งบริษัทที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้นล้วนแต่มีเงินทุนและมีอิทธิพลทางการเมืองดังตัวอย่างปรากฏเหตุการณ์ในพม่าในคราวสงครามกับอังกฤษครั้งที่ 3 นั้นเอง บริษัทป่าไม้อังกฤษพยายามดำเนินวิธีการต่าง ๆ ในการที่ตนจะสามารถครอบครองเศรษฐกิจด้านการป่าไม้ในดินแดนลานนาไทยไว้ให้ได้มากที่สุดโดยพยายามใช้วิธีนำผลประโยชน์เป็นสิ่งล่อใจให้เจ้าผู้ครองนครและเจ้านายเจ้าของป่าอนุญาตให้ตนได้เช่ารับเช่าทำป่าไม้ ซึ่งบริษัทเหล่านี้ก็มีทุนรอนมากจึงไม่เคียดระแวงอะไรในการที่จะต้องเสียของกำนัล

* กรมป่าไม้ตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2439 (ร.ศ. 115)

เงินทองให้แก่เจ้าผู้ครองนคร และเจ้านายเจ้าของป่าไปเพื่อแลกกับการอนุญาตให้รับ-
 เช่าทำป่าไม้ ซึ่งจุดประสงค์ของบริษัทป่าไม้อังกฤษมีแค่เพียงว่าต้องการผูกขาดการค้ำเนิน
 กิจการป่าไม้ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาแค่เพียงชาติเดียว วิธีทางใดที่จะทำให้ได้สัมปทาน
 รับเช่าทำป่าไม้ได้มากที่สุด บริษัทป่าไม้อังกฤษก็จะกระทำและมักจะประสบผลสำเร็จเสมอ
 เมื่อได้มีโอกาสเช่ารับเช่าทำป่าไม้แล้วก็จะทำการตัดฟันไม้โดยไม่คำนึงถึงว่าจะตัดไม้ต้น
 อ่อนลงไปบ้าง ซึ่งเป็นผลเสียแก่ไทยอย่างมากดังกล่าวนไปแล้ว ทั้งนี้เพื่อต้องการตัดทวง
 เอาแต่ประโยชน์ส่วนตนนั่นเอง ไม่คำนึงถึงความเสียหายและการที่บริษัทป่าไม้อังกฤษมี
 เงินทุนมากก็มักจะรับช่วงเช่าทำป่าไม้จากเอกชนชาวพื้นเมืองไปทำเป็นส่วนมาก จนทำ
 ให้กิจการป่าไม้ในดินแดนลานนาไทยของชาวพื้นเมืองแทบจะไม่มี และในที่สุดชาวพื้นเมือง
 ซึ่งเคยเป็นเจ้าของผู้รับเช่าทำป่าไม้ก็กลายเป็นคนงานป่าไม้ของบริษัทป่าไม้อังกฤษ
 ไป ในที่สุดการค้ำเนินการในด้านการทำป่าไม้ก็ตกอยู่ในมือบริษัทป่าไม้อังกฤษเสียส่วน
 มาก และเมื่อมีเหตุการณ์ใดที่ทำให้บริษัทป่าไม้อังกฤษต้องประสบปัญหาในการค้ำเนินการ
 ก็จะร้องเรียนต่อรัฐบาลไทยทันที โดยผ่านทางทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ ซึ่งในปัญหา
 ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้นรัฐบาลไทยก็ต้องพยายามระงับเหตุการณ์เรื่องราวอย่างรวดเร็วที่สุด
 หรือไม่ก็ต้องโอนอ่อนผ่อนตามให้ไปดัง เช่นกรณีที่พระเจ้าอนงยาเธอกรมหมื่นพิชิตปรีชากร
 ในครั้งที่ไต่เสด็จขึ้นมาจากราชการ ณ หัวเมืองลานนา ไททรงให้มีการเปลี่ยนแปลงกำหนด
 ระยะเวลาในการรับเช่าทำป่าไม้ให้แค่เพียง 3 ปีเท่านั้น ซึ่งเป็นที่ไม่พอใจแก่บริษัทป่า
 ไม้อังกฤษเป็นอย่างมากจนถึงกับไต่ร้องเรียนต่ออุปทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ ขณะนั้น
 คือ มิสเตอร์ จี.อี. สกอต (G.E. Scott) ให้ช่วยเจรจากับรัฐบาลไทยเพื่อ
 ขอมอบผันระยะเวลาต่อไปอีก ซึ่งรัฐบาลไทยก็ยอมผ่อนผันให้เพื่อต้องการที่จะหลีกเลี่ยง
 ปัญหาต่าง ๆ อันจะเกิดขึ้นในทางการเมืองกับอังกฤษ ด้วยสาเหตุมาจากบริษัทป่าไม้
 อังกฤษ เพราะรัฐบาลไทยทราบผลของการเกี่ยวข้องกับบริษัทป่าไม้อังกฤษในพม่ามาแล้ว
 ในสาเหตุของสงครามระหว่างอังกฤษกับพม่าครั้งที่ 3 จึงเป็นตัวอย่างอันดีที่รับเร่งให้

ให้รัฐบาลต้องแก้ปัญหาหนี้โดยด่วน*

นอกจากนี้บริษัทป่าไม้อังกฤษยังได้พยายามควบคุมการส่งไม้ออกไปจำหน่ายยังต่างประเทศให้ตกอยู่ในมือของตน โดยการรับซื้อไม้จากเอกชน ชาวพื้นเมืองที่ลงทุนทำการป่าไม้ ส่วนหนึ่งอีกส่วนหนึ่งจากการลงทุนของบริษัทป่าไม้อังกฤษเอง สำหรับไม้ที่รับซื้อจากเอกชนนั้นก็จะกีดราคาไม่ให้ราคาเท่ากับท้องตลาดทั่วไป ซึ่งเอกชนก็ต้องยินยอมขายให้เพราะตนเองไม่มีความสามารถที่จะดำเนินการส่งออกจำหน่ายได้ และอาจจะเพื่อเป็นการแก้ปัญหาที่ยากต่าง ๆ ด้วย และพ่าหนะที่ส่งออกไปนั้นก็ เป็นเรือขนส่งทางทะเลของอังกฤษเองด้วย ดังนั้นจะเห็นได้ว่ากิจการป่าไม้ตั้งแต่เริ่มต้นดำเนินการจนถึงการแปรสภาพเป็นไม้แปรรูป ตลอดจนการส่งออกจำหน่ายตกอยู่ในมือของบริษัทป่าไม้อังกฤษทั้งสิ้น พยายามควบคุมทุกอย่างด้วยจุดประสงค์ดังกล่าวยาวจนมาแล้วและก็ได้ประสบผลสำเร็จด้วย ถึงแม้ว่าบางปีการส่งไม้ส่งออกจำหน่ายจะลดลงบ้างก็ตาม แต่ก็ไม่เป็นปัญหามากนัก เมื่อคิดเทียบกับผลประโยชน์จากการดำเนินการตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงการส่งออกก็ย่อมจะประสบผลสำเร็จมากกว่า

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าบริษัทป่าไม้อังกฤษจะมีผลประโยชน์อยู่มากในการทำป่าไม้ในดินแดนลานนาไทย แต่สิ่งที่บริษัทป่าไม้อังกฤษจะหลีกเลี่ยงไม่ได้คือปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดจากการดำเนินการป่าไม้ เช่น เมื่อบริษัทเหล่านี้เข้ามาดำเนินการป่าไม้ก็ได้เอาลูกจ้างชาวพม่า กะเหรี่ยง และชาวพื้นเมืองอื่น ๆ เข้ามาในลานนาไทย เพื่อใช้เป็นแรงงานในการทำป่าไม้ และพวกนี้จะต้องเป็นคนในบังคับอังกฤษ เมื่อเกิดเรื่องราววิวาทกับชาวพื้นเมือง คนในบังคับอังกฤษเหล่านี้ก็จะอ้างถึงสิทธิพิเศษของคนที่ได้รับจากสนธิสัญญาบาวริง ในเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขต จึงพากันส่งเรื่องราวร้องทุกข์มายังกงสุลของตน และจากเหตุการณ์เหล่านี้เองที่ได้ชักนำให้รัฐบาลอังกฤษโดยกงสุล

* คุรายนละเอียดได้ในบทที่ 2

อังกฤษเป็นตัวแทนมีบทบาทอย่างมากในเรื่องการคัดค้านคดีความต่าง ๆ และในเรื่องปัญหาสิทธิสภาพนอกอาณาเขต ถึงจะกล่าวในมทที่ 4

นอกจากนี้ยังมีปัญหาการแก่งแย่งทำป่าไม้ เพราะเนื่องจากมีชาวอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษเข้ามาขออนุญาตทำป่าไม้กันมากภายหลังจากที่ไทยทำสนธิสัญญามาวริงกับอังกฤษ โดยคนเหล่านี้ยอมเสียเงินค่าตัดฟันไม้ให้แก่พระเจ้าเชียงใหม่และเจ้านายเจ้าของป่า ซึ่งในเวลานั้นมีอำนาจสิทธิขาดที่จะอนุญาตให้ตัดไม้ในเขตของเชียงใหม่ได้ และคิดว่าจะสามารถบังคับกับประชาชนคนเหล่านี้ได้ แต่ระยะต่อมาเมื่อมีการขอสัมปทานกันมากขึ้นจึงเกิดการแก่งแย่งทำป่าไม้ และไม่ยอมเชื่อฟังพระเจ้าเชียงใหม่ในกรณีที่ดินจะเสียผลประโยชน์ จนกระทั่งในที่สุดกลายเป็นกรณีพิพาทระหว่างเจ้านายเจ้าของป่ากับบรรดาคนในบังคับอังกฤษ จนเกิดเรื่องราวร้องทุกข์ต่อกงสุลอังกฤษ ณ กรุงเทพฯ และกงสุลกี้เต็มใจช่วยเหลือโดยทำการร้องเรียนต่อรัฐบาลให้ดำเนินการกับพระเจ้าเชียงใหม่ เช่นนี้มีหลายกรณี จนเป็นคดีความยืดเยื้อระหว่างรัฐบาลไทยกับตัวแทนของรัฐบาลอังกฤษที่กรุงเทพฯ หลายเรื่อง นอกจากนี้ปัญหาความปลอดภัยของคนในบังคับอังกฤษที่ถูกโจรผู้ร้ายรบกวนอยู่เสมอ ซึ่งอังกฤษถือว่าเป็นการขัดขวางต่อผลประโยชน์ของคนต้องการให้รัฐบาลไทยแก้ปัญหาในเรื่องนี้โดยเร็วที่สุด ซึ่งก็ปรากฏผลว่า รัฐบาลไทยก็ได้อพยพย้ายถิ่นปัญหาดังกล่าวโดยมีการจัดตั้งด่านและกองตระเวนตามชายแดนเพื่อระงับเหตุการณ์และทำการจับกุมพวกผู้ร้ายที่คอยรบกวนอยู่เสมอ

และปัญหาประการสุดท้ายที่อังกฤษเห็นสำคัญอย่างยิ่งคือ ระเบียบวิธีการในการรับเช่าทำป่าไม้ ซึ่งอังกฤษเห็นว่าไม่มีระเบียบแบบแผนเลย ทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ทั้งทางการเมืองระหว่างประเทศ คือ เกิดกรณีพิพาทขึ้นบ่อย ๆ ระหว่างเจ้านายเจ้าของป่า เจ้าเมืองเชียงใหม่กับผู้รับเช่าทำป่าไม้ชาวอังกฤษ และคนในบังคับอังกฤษ และเป็นผลเสียทางเศรษฐกิจอย่างมาก คือทำให้รัฐบาลต้องขาดรายได้จากการให้รับเช่าทำป่าไม้ไปปีละมาก ๆ เพราะไม่มีกฎเกณฑ์อะไรจะบังคับเจ้าเมืองเชียงใหม่และเจ้า

นายเจ้าของป่าไม้และก็ไม่สามารถจะให้ผู้อยู่รับเช่าทำป่าไม้ปฏิบัติตามคำสั่งได้ เนื่องจากไม่มีกฎข้อบังคับให้ปฏิบัติตาม ดังนั้นรัฐบาลจึงเห็นความจำเป็นในเรื่องนี้จึงได้มีการออกพระราชบัญญัติการทำป่าไม้ขึ้น และจัดตั้งกรมป่าไม้ขึ้นเพื่อควบคุมการทำป่าไม้ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ปัญหาต่าง ๆ ดังกล่าวนั้นเป็นผลอันเนื่องมาจากเรื่องการทำป่าไม้ทั้งสิ้น ในที่สุดเพื่อเป็นการระงับปัญหาต่าง ๆ นั้น รัฐบาลอังกฤษจึงได้เสนอให้มีการเจรจาเพื่อตกลงเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในดินแดนลานนาไทย ซึ่งรัฐบาลไทยก็มีความต้องการที่จะแก้ไขปัญหาดัง ๆ อยู่แล้ว จึงได้ตกลงทำสัญญากับอังกฤษในปี พ.ศ. 2416 (ค.ศ. 1874) และปี พ.ศ. 2426 (ค.ศ. 1883) ตามลำดับ สัญญานี้เรียกกันว่า "สัญญาเชียงใหม่" ดังได้กล่าวอย่างละเอียดในบทที่ 4

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นนั้นเมื่อกระทบกระเทือนต่อผลประโยชน์ในการทำป่าไม้ของอังกฤษ และทำให้ชาวอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษต้องได้รับความเดือดร้อนในกรณีต่าง ๆ รัฐบาลอังกฤษก็ต้องเข้ายุ่งเกี่ยวกับและในที่สุดก็จะหันมาสนใจทางการเมืองเมื่อมีโอกาสจะกระทำได้ ดังรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องนี้จะปรากฏในบทที่ 4.

สภาพการทำเหมืองแร่ในสมัยรัชกาลที่ 5

การทำเหมืองแร่ในประเทศไทยได้ปรากฏบันทึกในประวัติศาสตร์ว่า มีมาแต่สมัยสุโขทัย สมัยกรุงศรีอยุธยาแล้ว¹ แต่แร่ที่กล่าวถึงกันมากที่สุด คือ แร่ดีบุก² เพราะแร่ดีบุกเป็นแร่ที่มีราคา และพบได้มากกว่าแร่อื่น ๆ ที่อยู่ในภาคใต้ของไทย³ โดยเฉพาะทางแถบหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก* มีแร่ดีบุกอยู่มากที่สุด⁴ จึงทำให้ราษฎรที่อาศัยอยู่ในบริเวณหัวเมืองแถบนี้ประกอบอาชีพด้วยการขุดแร่มาแลกเปลี่ยน โดยเมืองภูเก็ตเป็นศูนย์กลางการค้าดีบุกทางฝั่งตะวันตกของไทย ส่วนหัวเมืองทางฝั่งตะวันออกของอาวไทย** มีเมืองนครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลางการค้าดีบุก

¹วิชา เกรบจุฑกร อุตสาหกรรมเหมืองแร่ในประเทศไทย, -- หน้า 10.

²James C. Ingram, Economic Change in Thailand 1850 - 1970, p. 17.

³สมภพ จันทระประภา, "พระพุทธเจ้าหลวงในวงการเหมืองแร่" ข่าวสารโลหกิจ ปีที่ 3 ฉบับที่ 10 ตุลาคม 2510, หน้า 10.

*ได้แก่เมืองที่อยู่ตามมหาสมุทรอินเดีย เมืองใหญ่ ๆ ก็คือ ระนอง ตะกั่วป่า กระบุรี ภูเก็ต พังงา กระบี่ และตรัง

⁴สวาท เสนาณรงค์ ภูมิศาสตร์ประเทศไทย, หน้า 253.

** เรียกว่า หัวเมืองปัตตานี คือเมืองที่อยู่ในมณฑลนครศรีธรรมราช และมณฑลปัตตานี ทั้งหมด.

การผลิตกิ๊บกของไถยนั้นถึงแม้ว่าจะส่งไปจำหน่ายยังต่างประเทศตั้งแต่ในสมัย
อยุธยาเป็นต้นมาก็ยังจัดได้ว่าไม่ถึงกับเป็นการผลิตที่ถูกต้องทางเศรษฐกิจนัก เพราะว่า
เป็นการส่งออกไปในทางของการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกันมากกว่า¹ และเกาะภูเก็ต
ในสมัยนั้นก็เป็นแหล่งชุมนุมนักค้าขายชาวต่างชาติทางเรือ ถ้าเรือสินค้าสมัยนั้นเป็นเรือ
ไม่ใหญ่นักก็ต้องอาศัยชายฝั่งเป็นแนวหมายคาไวเสมอ เมื่อพ้นแนวเขตประเทศอินเดีย
มาแล้วก่อนจะลงลงทะเลต่อไป ก็จะต้องแวะพักที่เกาะภูเก็ตอยู่เสมอ ดังนั้นกิ๊บก
จึงเป็นที่แพร่หลายในหมู่ชนนักค้าขายทางเรือโดยเฉพาะชาวยุโรปมาก ทั้งพบว่าเป็นที่
สะดวกบริสุทธิดีไม่แพ้ที่ที่พบในคอร์นวอลล์ (Cornwall) ประเทศอังกฤษ²

กิ๊บกที่ส่งออกจากไถยนั้นมีลักษณะเป็นโลหะ โลหะที่กิ๊บกสมัยนั้นมักจะหลอมเป็น
ก้อนเล็ก ๆ ไม่เป็นแท่งใหญ่เหมือนปัจจุบัน คงจะเป็นเพราะมุ่งความสะดวกเรื่องการ
ขนส่งเป็นสำคัญ กิ๊บกนั้นทำผลประโยชน์ให้แก่แผ่นดินมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา โดยที่
ราชทูตทางภาคใต้ได้ส่งส่วยกิ๊บกแทนการเข้ารับราชการ ซึ่งเป็นการได้รับการผ่อนผัน
ผูกกับภาคอื่น แต่ตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาการทำเหมืองแร่ทองชะงักลง เพราะถูก
พม่ารบกว่นบ่อย ๆ จนถึงปี พ.ศ. 2328 (ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 1) ไทยทำสงคราม
9 ทัพกับพม่า โดยพม่ายกทัพเข้าหา 9 ทัพ แยกกันมาถึง 5 ทาง ทางหนึ่งนั้นคือลงใต้
ตั้งแต่เมืองชุมพร นครศรีธรรมราช ตะกั่วทุ่ง ตะกั่วป่า ถลาง เป็นเหตุให้ราษฎร
ไม่เป็นอันทำมาหากิน และถึงปี พ.ศ. 2352 (ตรงกับสมัยรัชกาลที่ 2) ก็ยกมาอีกที

¹กรบโลหกิจ กระทรวงอุตสาหกรรม กิ๊บก ฉบับปี พ.ศ. 2506, หน้า 3.

²วิชา เกรณบุศกร, "ศักราชใหม่ของกิ๊บก" ข่าวสารโลหกิจ ปีที่ 2
ฉบับที่ 1 มกราคม 2500, หน้า 1.

ตะกั่วทุ่ง ตะกั่วป่า ถลาง ราษฎรก็หนีเข้าไปหลบ จนกระทั่งถึงครั้งที่มาเสียหัวเมือง มอญข้างฝ่ายใต้ให้แก่อังกฤษไปในสมัยรัชกาลที่ 3 จึงไม่กำลังจะมารบกวนไทยอีก ราษฎรจึงค่อยเป็นปกติทำมาหากินต่อไปตามเดิม รัชกาลที่ 3 ทรงพระราชดำริว่า ช่วยกันไม่ทำลประโยชน์ให้แก่แผ่นดินเท่าที่ควร จึงได้ทรงดำเนินการเปลี่ยนวิธีใหม่ ให้มีเจ้าภาษีนายอากรรับผูกขาดอากรดีบุก คือ จัดการบำรุงการขุดแร่ และป้อนนาจที่ จะซื้อแร่ และเก็บช่วยกันส่งรัฐบาลกลาง ดีบุกสมัยนั้นคิดกันเป็น "ภารา"*¹ ดังนั้น จะเห็นได้ว่าดีบุกไทยเริ่มมีบทบาททางเศรษฐกิจในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นรัชกาลที่ 3 นี้เอง และได้มีการส่งดีบุกออกจำหน่ายยังต่างประเทศเป็นกอบเป็นกำมากขึ้น ทั้งการ เก็บภาษีอากรดีบุกก็ไ้มากขึ้นตามไปด้วย² สันนิษฐานกันว่าดีบุกที่ส่งออกกระยะนั้นเป็น ดีบุกชนิดที่หลอมแล้ว

ในระยะปลายรัชกาลที่ 3 ถึงต้นรัชกาลที่ 4 แร่ดีบุกเป็นแร่ที่ตลาดในยุโรป ต้องการมาก เนื่องจากได้มีการค้นพบว่า เอาดีบุกไปฉาบเหล็กจะโคให้เหล็กที่ไปเป็น สนิม ไซ้ทำกระป๋องใส่อาหารโคไม่บูดเร็ว³ ดังนั้นจึงทำให้มีการขุดแร่ในเขตหัวเมือง

*¹ ภารา เท่ากับ 350 ชั่ง

¹ สมภพ จันทรประภา, "พระพุทธเจ้าหลวงในวงการเหมืองแร่" ข่าวสารโลหกิจ ปีที่ 3 ฉบับที่ 10 ตุลาคม 2501, หน้า 21.

² วิสา เสรณบุญตร, "ศักราชใหม่ของดีบุก" ข่าวสารโลหกิจ ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 มกราคม 2500, หน้า 3.

³ N.J. Ryan, The Making of Modern Malaysia and Singapore, p. 169.

ฝ่ายทะเลตะวันตกและหัวเมืองมลายู* หัวเมืองปักม็ไคมีปริมาณมากขึ้นตามไปด้วย

1. การทำเหมืองแร่ในไทยก่อน พ.ศ. 2403 (ค.ศ. 1860)

การทำเหมืองแร่เริ่มขึ้นตั้งแต่สมัยทมิฬนุยังไม่รู้จักเครื่องมือเครื่องใช้ที่สำเร็จ เช่นในสมัยปัจจุบัน ก็ใช้ภาชนะที่มียุ่ตามปกติ เช่น ถาด หรือชาม หรือกะลา ตามแต่จะหาได้ เครื่องมือในการร่อนแร่ตามลำห้วยลำธารชายหาคมีดังนี้ ส่วนวิธีทำนั้นก็ไม่มีการร่อนหาของตกน้ำตามคลอง หรือในบ่อที่จะเห็นได้ไกล ๆ กรุงเทพฯ ในปัจจุบันนี้เอง¹

ต่อมาเมื่อมีความฉลาดขึ้น จึงรู้ดีว่าภาชนะตามปกติเหล่านั้นไม่เหมาะแก่การจับถือหรือเหมาะกับการทำงานจึงคิดทำภาชนะสำหรับร่อนแร่ชนิดหนึ่งเรียกว่า "เลียง" ** ซึ่งปัจจุบันก็ยังใช้กันอยู่ โดยเฉพาะราษฎรที่ไม่ค่อยจะทำเหมืองแร่*** ไคกหาเลียงชีพกวยการร่อนแร่มีอยู่ทางท้องที่ ๆ มีแร่แทบทุกแห่ง

ในสมัยต่อมาเมื่อมีความคิดความอ่านรู้จักดัดแปลงวิธีการหาแร่ขึ้น จึงได้เปลี่ยนแปลงจากการร่อนหาแร่ซึ่งพอเลียงปากเลียงทองไปวันหนึ่ง ๆ เป็นการทำให้บ่อกว้างการรวมแรงและใช้เครื่องจักรแทนแรงกำลัง เช่นที่ทำกันอยู่ในปัจจุบันนี้

* คือ เบื้องประเทศราชของไทยขณะนั้น ไคแก ไทรบุรี กลันตัน และกัลังกาณู

¹ กรมราชโลหกิจ และภูมิวิทยา กระทรวงเกษตรราธิการ จดหมายเหตุว่า-
กวยการทำเหมืองแร่ในประเทศไทย พ.ศ. 2468, หน้า 83.

** บัลัณฑะคล้ายกะทะที่ไม่มีหู บิชนาคพอจับถือได้ถนัด และโดยมากมักทำด้วยไม้ แลทำด้วยเหล็กก็ได้

*** หมายถึงการชุกเอาแร่ในทางแร่ หรือในที่ลานแร่ หรือในที่ใด ๆ ด้วยวิธีการต่าง ๆ

การทำเหมืองแร่ในไทยโดยเฉพาะแร่ดีบุกในแถบหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก จะปรากฏว่ามีแร่ดีบุกอยู่ตามผิวดิน (Placer deposit หรือ alluvial deposit) เป็นส่วนใหญ่ จึงทำให้การขุดหาแร่ของราษฎรในสมัยก่อนเที่ยวขุดหาเก็บร่อนเอาตาม แม่น้ำลำธาร หรือตามผิวดินได้โดยง่าย เพราะเสียค่าใช้จ่ายน้อย¹ การทำเหมืองแร่ ของราษฎรทั่วไปในขณะนั้น ใช้กำลังคนน้อย จึงมักทำเป็นเหมืองขนาดเล็ก ซึ่งเรียกว่า "เหมืองแล่น"^{2*} (Ground Sluicing) แต่ถ้าเป็นผู้ทุนหรือมีกำลังคนมาก ก็ อาจทำเหมืองขนาดกลาง ซึ่งเรียกว่า "เหมืองกลา"^{3**} (Hill Mining) การทำ เหมืองแร่ทั้ง 2 วิธีนี้^{***} นิยมทำกันมาแต่สมัยโบราณ เพราะความต้องการแร่ดีบุกใน

¹ ป่วย อิงภากร และสุภาพ ยศสุนทร เศรษฐกิจแห่งประเทศไทย, หน้า 45.

² N.J. Ryan, The Making of Modern Malaysia and Singapore, p. 169.

* วิธีทำเหมืองแล่น เป็นการทำค่อนข้างง่าย และใช้เงินลงทุนน้อยมาก เหมาะที่จะใช้เปิดทำในแหล่งแร่เปลือกดิน ซึ่งมักจะพบอยู่ตามลานเนินเขา หุบเขา กับใน ลำห้วย ที่มีความลาดพอที่จะให้มวลดินทรายอันเกิดจากการทำเหมืองไหลออกไปจากราง หรือกลางแร่ได้ การทำเหมืองแล่นต้องใช้น้ำมาก (ศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับการทำเหมืองแล่นในภาคผนวก)

³ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 4 และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สาส์นสืบแก้ ภาค 4, หน้า 328.

** วิธีทำเหมืองกลาต้องใช้เงินมากกว่าทำเหมืองแล่น เพราะต้องสร้างทำนบ และจ้างกรรบกรทำการแร่ จะต้องเป็นผู้มีทุนทรัพย์มากหรือหลายคนเข้าหุ้นกันจึงจะทำเหมืองกลาได้ วิธีการนี้ใช้กลมากกว่าเหมืองแล่น (ศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับการทำเหมืองกลาในภาคผนวก ก.)

*** การทำเหมืองแร่ทั้งกล่าว อาจเรียกชื่อตามชนิดของเหมืองที่ทำเช่น เหมืองหอบ เหมืองปล่อง เหมืองอุโมงค์ เป็นต้น.

ตลาดโลกบ้น้อย การทำเหมืองแร่ยังไม่มีวิธีที่ใช้เครื่องมือสมัยใหม่ เมื่อขุดหรือเก็บแร่ดิบๆ ไก่ก็นำไปล้างในแม่น้ำลำธาร เพื่อล้างเอาดินหินที่ติดอยู่ออกนำแร่เหล่านั้นไปตากให้แห้งเพื่อนำถลุงในเตาถลุงต่อไป*

แหล่งที่ทำกราดแร่ดิบมากที่สุดมาแต่สมัยโบราณ ไค้แก่ เกาะภูเก็ต ปริมาณการขุดแร่ดิบในเกาะนี้ตามรายงานของ ฟรานซิส ไลท์ (Francis Light) ว่าระหว่างเดือน กุมภาพันธ์ ถึง เดือนเมษายน ของทุก ๆ ปี เกาะภูเก็ตสามารถผลิตแร่ดิบขายยังต่างประเทศถึง 4,000 ตัน** มีมูลค่าถึง 68,000 เหรียญ*** ซึ่งปริมาณดังกล่าวอาจมากหรือน้อยกว่านี้แล้วแต่สถานการณ์ของบ้านเมือง และความต้องการแร่ดิบของโลก จะเห็นได้จากในภาวะบ้านเมืองอยู่ในระหว่างสงครามการผลิตอาจลดลงถึงปรากฏในปี พ.ศ. 2328 ผลิตได้ 500 ตัน คิดเป็นเงินประมาณ 11,200 เหรียญ² อย่างไรก็ตามผู้ที่ทำเหมืองแร่ได้ปริมาณมากในขณะนั้น คงได้แก่ผู้ว่าราชการเมือง

* การถลุงแร่ดิบเอาแร่เหลวไปในเตาปนกับถ่าน แล้วสูบลไฟให้ร้อนจนแร่ดิบกลายไหลออกมา ซึ่งกว่าจะได้อแร่ดิบออกมา ไค้เนื้อดิบก็ต้องทำซ้ำ ๆ กันหลายครั้ง

** 1 ตันจีน (Picul) เท่ากับ 133.5 ปอนด์ หรือ 60.48 กิโลกรัม

*** ในหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตกใช้เงินเหรียญอย่างหัวเมืองมลายู ซึ่งเป็นเงินเหรียญเม็กซิโก คิดอัตราแลกเปลี่ยน 48 เหรียญ ต่อ 1 ชั่ว (หรือ 80 บาท)

¹P.J. Begbie, The Malayan Peninsula, p. 451.

²Ibid.

ซึ่งมีชาวไพร่เป็นจำนวนมาก และยังได้ผลประโยชน์จากเล็กน้อย หรือจากการที่ราษฎร
 คองนาแร่กับกมดลึงยังเฝ้าลึงซึ่งเป็นของเจ้าเมือง โดยเฉพาะแร่กับกมดลึงเป็น
 สีนกาผูกขาด ราษฎรคองน้ามายาเฝ้าพระคลังสินกาประจำเมือง¹ จึงเป็นช่องทางให้
 เจ้าเมืองและกรมการเมืองหากำไรได้²

การทำเหมืองแร่ในไทย โดยเฉพาะแถบหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตกซึ่งมีจำนวน
 ราษฎรในพื้นที่น้อยไปพอที่จะทำเหมืองแร่ได้* จึงต้องจ้างชาวจีนจากเมืองป๋นเข้ามา
 ทำเหมืองแร่กับกม³ นีทั้งที่เข้ามาเป็นนายเหมืองและเป็นกรรมกรเหมืองจำนวนมาก
 เพราะการทำเหมืองแร่จำเป็นต้องใช้แรงงานกรรมกรมาก⁴ ดังนั้นจึงปรากฏว่ามี
 ชาวจีนเข้ามาทำเหมืองแร่กับกมทางภาคใต้ของไทยเป็นเวลาหลายศตวรรษมาแล้ว⁵

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
 สืบค้นในพระนิพนธ์ของกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ เรื่อง "ตำนานการขุดแร่ทองคำใน
 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์" เล่ม 2, หน้า 151 - 156.

² ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.2/1 พระราชหัตถเลขา ถึง พระยาเทเวศร์วงษ์
 วรวัฒน์ วันที่ 29 พฤศจิกายน ร.ศ. 115.

* คนไทยโดยมากถนัดในทางเกษตรกรรม เมื่อหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตกไม่
 ไครมีพื้นที่ราบสำหรับทำไร่ นา ราษฎรจึงมักพากันอพยพไปอยู่ดอนเสียด

³ องค์การการค้าสุภาพ ประชุมพงศาวดาร เล่มที่ 29, หน้า 255.

⁴ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
 สืบค้นในพระนิพนธ์ของกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ เรื่อง "ตำนานการขุดแร่ทองคำใน
 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์" เล่ม 2, หน้า 151 - 156.

⁵ James C. Ingram, Economic Change in Thailand
 1850 - 1970, p. 17.

ถึงแม้ว่าในระยะศตวรรษที่ 19 จะมีชาวยุโรปได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับในการทำเหมืองแร่ คัญก็ตาม ยังคงมีชาวจีนร่วมทำเหมืองแร่คัญอยู่ด้วย ส่วนคนไทยนั้นน้อยมากที่จะทำเหมืองแร่อาจเป็นเพราะไม่ค่อยสนใจและไม่ถนัดในอาชีพการทำเหมืองแร่¹ ดังนั้นการทำเหมืองแร่คัญตั้งแต่เริ่มต้นจึงอยู่ในมือของชาวจีนมาจนกระทั่งถึงศตวรรษที่ 20 การทำเหมืองแร่คัญจึงมีคนไทยสนใจและเริ่มทำกับมากขึ้น²

ภายหลังจากที่ไทยได้ทำสนธิสัญญาวารังกับอังกฤษ และสนธิสัญญากับนานาประเทศในสมัยรัชกาลที่ 4 แล้ว เป็นผลให้ระบบเศรษฐกิจและการค้าขายกับต่างประเทศของไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก

ลักษณะพื้นฐานทางเศรษฐกิจของสังคมไทยก่อน พ.ศ. 2398 (ก่อนที่จะมีการทำสนธิสัญญาวารังกับอังกฤษ ในปี พ.ศ. 2398) เป็นระบบเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตนเอง (self-sufficient economy) มีการเกษตรส่วนใหญ่เป็นหลัก และการผลิตอื่น ๆ เพื่อเสริมความต้องการอุปโภคและบริโภค³ วิธีการผลิตทั้งในกานเกษตรกรรม และอุตสาหกรรม หลายประเภท เช่น เหมืองแร่คัญ และการกลึงแร่ เครื่องปั้นดินเผา กระดาษ นาคาล เหล็ก ฝ้าย และไหม โรงสีข้าว ถูทอเรือ โรงเลื่อยไม้ และวัสดุในการก่อสร้าง เช่น กระเบื้อง อิฐ และปูนขาว⁴ ลักษณะเศรษฐกิจเช่นนี้ ปรากฏ

¹James C. Ingram, Economic Change in Thailand 1850 - 1970, p. 1/.

²Ibid., p. 98.

³Peter F. Bell, The Historical Determinants of Underdevelopment in Thailand, p. 5

⁴Ibid., p. 8.

สามารถพึ่งตนเองได้ ส่วนสิ่งของอื่น ๆ ที่ผลิตเองไม่ได้ก็นำไปแลกเปลี่ยนกับผู้ที่สามารถผลิตได้ ดังนั้นลักษณะการกภายในประเทศ จึงเป็นการแลกเปลี่ยนภายในหมู่บ้านหรือระหว่างหมู่บ้านใกล้เคียง¹ การกภายในประเทศจึงเป็นการกขนาดเล็ก ๆ น้อย ๆ

ส่วนการค้าขายกับต่างประเทศนั้นลักษณะเป็นแบบผูกขาดทางการก โดยมีพระคลังสินค้าเป็นตัวกลางระหว่างประชาชนกับพ่อค้าชาวต่างประเทศ พระคลังสินค้ามีสิทธิเลือกซื้อสินค้าก่อน (Royal Pre-emptive Rights) เพื่อควบคุมสินค้าบางอย่างที่มีผลกระทบต่อความปลอดภัยของประเทศ เช่น อาวุธ นอกจากนี้ยังมีรายซื้อสินค้าที่ราชสำนักต้องการ พ่อค้าจะอาจขายให้ในราคาที่กำกวม (พระคลังสินค้า) จะพอพระทัยแต่ในการปฏิบัติแล้ว พ่อค้าชาวต่างประเทศก็นำสินค้าที่ราชสำนักต้องการขึ้นทูลเกล้าถวาย ซึ่งก็จะได้รับของขวัญเป็นการตอบแทนก็ว่าได้ พระคลังสินค้าเป็นผู้กำหนดราคาซื้อดาบใจทาบ แต่การค้าขายกับชาวต่างประเทศมีไปบ้างนัก โดยมากมักจะค้าขายกับทองคำเงิน ทั้งนี้เนื่องจากระบบผูกขาดทางการก และระบบการเก็บภาษีอากรที่ไม่แน่นอนขาดความยุติธรรม โดยจะเก็บภาษีจากพ่อค้าชาวตะวันตกสูงกว่าพ่อค้าชาวเอเชีย อันเป็นที่รังเกียจของพ่อค้าชาวตะวันตก

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 รัฐบาลไทยได้ลงนามในสนธิสัญญาบาวริงในปี พ.ศ. 2398 กวญเหตุขัดขวางการเมือง เป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจและการค้าขายกับต่างประเทศหลายประการ² โดยเฉพาะการเลิกระบบผูกขาดทางการก

¹James C. Ingram, Economic Change in Thailand 1850 - 1970, p. 19.

²เกอกุล ยืนยงอนันต์ การพัฒนาการคมนาคมทางบกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 49.

ขายกับต่างประเทศ โดยเปิดให้มีการค้าขายโดยเสรีระหว่างพ่อค้าอังกฤษและประชาชนชาวไทย¹ เป็นผลให้พระคลังสินค้าถูกยกเลิกไปโดยปริยาย และการยกเลิกสินค้าผูกขาดประเภทต่าง ๆ ที่รัฐกาขายได้ฝ่ายเดียว คงไว้แต่สินค้า 3 ประเภท คือ ข้าว เหลือ ปลา ซึ่งรัฐบาลจะมีประกาศห้ามได้ นอกนั้นให้ค้าขายได้โดยเสรี

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า สนธิสัญญาบาวริงมีผลให้การค้าขายกับต่างประเทศเปลี่ยนแปลงไปมีลักษณะเป็นระเบียบแบบแผนมากขึ้น รัฐบาลต้องยกเลิกการค้าขายแบบผูกขาด และต้องเสียผลประโยชน์ในการเก็บภาษีอากร ทำให้ชากรายได้ที่จะนำบาไรจ่ายในราชการแผ่นดินเป็นอันมากในขั้นต้น แต่ระยะต่อมารัฐบาลได้รับเงินภาษีเพิ่มขึ้นจากการค้าขายกับต่างประเทศซึ่งได้เจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว เรือกำปั่นค้าขายกับต่างประเทศ เข้ามายังกรุงเทพฯ เพิ่มจากประมาณปีละ 12 ลำ เป็นปีละประมาณ 200 ลำ² สินค้าของกสิกรรมที่สำคัญในขณะนั้นคือ ข้าว ไม้สัก ฝ้าย กัญชง กล้วยเหตุนีรัฐบาลจึงได้พยายามส่งเสริมการส่งสินค้าประเภทเกษตรกรรม ออกขายต่างประเทศเช่น ข้าว ใบสัก ยาง³ และเริ่มมองเห็นความสำคัญของการทำเหมืองแร่โดยเฉพาะแร่ดีบุกมากยิ่งขึ้น⁴

¹ กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศ สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศและองค์การระหว่างประเทศ เล่ม 1, หน้า 31.

² เฉลิม อยู่เวียงชัย ประวัติศาสตร์ไทยสมัยกรุงธนบุรี และรัตนโกสินทร์, หน้า 219.

³ James C. Ingram, Economic Change in Thailand 1850 - 1970, p. 20.

⁴ Ibid.

ตามที่กล่าวข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่า ภายหลังจากการลงนามในสนธิสัญญา
บาวริงแล้ว มีผลทำให้ลักษณะเศรษฐกิจของไทยเปลี่ยนแปลงไปจากระบบเศรษฐกิจแบบ
เลี้ยงตนเอง (self-sufficient economy) เป็นเศรษฐกิจเพื่อการส่งออก
(open export economy) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัชกาลที่ 5 ลักษณะนี้ยัง
เด่นชัดขึ้น

ด้วยลักษณะเศรษฐกิจเพื่อการส่งออกนี้ รัฐบาลกรุงรัตนโกสินทร์
กรรบกจากภูมิภาคต่าง ๆ เข้าสู่กรุงเทพฯ อันเป็นเมืองหลวงเพื่อส่งออกไป เช่น ชาว
จากภาคกลาง ไม่ลี้จากภาคเหนือ ย่างนาและคันทูจากภาคใต้ เป็นต้น¹ และ
ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา จึงกั้นไทยสนใจและเริ่มทำกิจการเหมืองแร่โดยเฉพาะแร่คันทู
กันมากขึ้น²

2. การทำเหมืองแร่ในไทยหลัง พ.ศ. 2403

การขยายตัวการทำเหมืองแร่โดยเฉพาะแร่คันทู ในภาคใต้ของไทยโดย
เฉพาะหัวเมืองมลายูประเทศราชของไทย ได้เพิ่มปริมาณมากขึ้น เมื่ออังกฤษได้ดำเนิน
นโยบายเศรษฐกิจแบบเสรี* ในเขต สเตรทส์ เซตเติลเมนต์** (Straits

¹James G. Ingram, Economic Change in Thailand
1850 - 1970, p. 98.

²Ibid.

*นโยบายเศรษฐกิจแบบเสรี (Laissez Faire) คือนโยบายที่รัฐบาล
อังกฤษถืออยู่มากกว่า "จะไม่เข้ายุ่งเกี่ยวกับธุรกิจของเอกชน"

**รัฐบาลอังกฤษได้ตั้งเขตสเตรทส์ เซตเติลเมนต์ (Straits Settlements)
ในปี พ.ศ. 2367 (ค.ศ. 1824)

Settlements) ในปี พ.ศ. 2369 (ค.ศ. 1826)¹ จึงเป็นเหตุให้ชาวจีนใน
 บังคับอังกฤษเข้ามาลงทุนอุตสาหกรรมแร่ดีบุกเป็นจำนวนมากในหัวเมืองมลายู และหลังจากปี
 พ.ศ. 2403 นี้ อุตสาหกรรมเครื่องกระป๋อง (The Canning industry) ใน
 ยุโรป ต้องการใช้แร่ดีบุกจำนวนมากในกระป๋องเพื่อบรรจุอาหารมากขึ้น^{2*} จึงเป็นเหตุ
 ให้ชาวจีนเข้ามาเป็นกรรมกรหาเหมืองแร่ดีบุกกันมากในดินแดนมลายู โดยเฉพาะแถบ
 เมืองเปรัก (Perak)³ ลารูต (Larut) ซึ่งมีศูนย์กลางการผลิตแร่ดีบุกอยู่ที่

¹Joginder Singh Jessy, History of Malaya (1400-1957),
 p. 127

²N.J. Ryan, The Making of Modern Malaysia and
 Singapore, p. 169.

* อังกฤษได้ตั้งโรงงานฉาบแผ่นเหล็กด้วยดีบุก (Tin-plate) ในเวลส์
 ภาคใต้ (South Wales) ในปี พ.ศ. 2281 (ค.ศ. 1740) ในระยะแรกกิจการ
 ยังไม่ค่อยได้รับความนิยมจากตลาดมากนัก จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2404 - 2409
 (ค.ศ. 1861 - 1865) ได้เกิดสงครามกลางเมืองในอเมริกา ซึ่งรัฐบาลสหรัฐอเมริกา
 ได้ส่งเครื่องกระป๋องไปบรรจุอาหารเลี้ยงทหารในกองทัพมากขึ้น จนแหล่งผลิตดีบุกซึ่งมี
 ในอังกฤษเองคือที่ คอร์นวอลล์ (Cornwall) ไม่พอกับความต้องการ ภัยเหตุนี้แหล่ง
 แร่ดีบุกในแหลมมลายูจึงได้รับความสนใจมากขึ้น แต่แร่ดีบุกในแหลมมลายูไม่ได้ส่งไปที่
 ยุโรปแห่งเดียว แต่ในประเทศจีนก็ส่งไปขายเป็นจำนวนมาก เพื่อใช้ทำภาชนะต่าง ๆ
 เช่น ถ้วยกับโลหะอื่น ๆ ทำอาวุธ ทำภาชนะใส่ของ ทำกระดากเงิน กระดากทอง
 เป็นต้น (N.J. Ryan, The Making of Modern Malaysia and Singapore,
 p. 129.)

³ก.จ.ว. ร.5 บ. 49/44 รายงานเมืองเประ วันที่ 25 พฤษภาคม
 ร.ศ. 109.

กวละ ลังสา (Kuala Rasak) ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นแหล่งที่ผลิตแร่กบูนเป็นครั้งแรก
ในจำนวนกบูนที่ผลิตได้ในโลก เมืองเปรักสามารถผลิตแร่กบูนส่งออกได้ $\frac{1}{4}$ ของ
แร่กบูนที่ผลิตได้ทั้งหมดในโลก^{1/} เมื่ออังกฤษเข้าครอบครองมลายูได้ ชาวจีนที่เข้า
มาเป็นกรรมกรเหมืองแร่ต้องกลายเป็นคนขึ้นกับอังกฤษโดยปริยาย² และไคมีบริษัท
อังกฤษ พ่อค้าอังกฤษเข้ามาเปิดตลาดรับซื้อแร่กบูนที่เปรัก และสิงคโปร์ ทำให้เกิดการขุด
หาแร่หรือการเปิดเหมืองแร่ในที่ใหม่ ๆ เพิ่มขึ้น ซึ่งเป็นผลให้หัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก
หัวเมืองมลายูได้ ตลอดจนหัวเมืองมลายูประเทศราชของไทย ซึ่งอยู่ใกล้เคียงกันได้มีการ
เปลี่ยนแปลงในการทำเหมืองแร่กบูนมากขึ้น

เนื่องการทำเหมืองแร่กบูนเจริญขึ้นในดินแดนมลายูโดยเฉพาะหัวเมืองใหญ่ ๆ
ก็ต้องประสบปัญหาเกี่ยวกับกรรมกรเหมืองแร่ เพราะในดินแดนมลายูมีพลเมืองน้อยใน
การที่จะทำเหมืองแร่ จึงต้องว่าจ้างชาวจีนที่ยากจนในประเทศจีนมาเป็นกรรมกร
เหมืองแร่ โดยมีสัญญาว่า

1. จะออกค่าไทยสารทั้งขามาและกลับ
2. จะให้ค่าแรงตามรายวันที่ทำงาน ถ้าขาดสลดเดือนก็ถือว่ากัน จะได้อค่า
จ้างรายเดือนละ 30 - 40 เหรียญ
3. นอกจากเงินเดือน จะให้อาหารเลี้ยงกับที่อยู่อาศัยด้วย
4. ก่อนจะขายจะให้เงินล่วงหน้าไว้สำหรับเลี้ยงครอบครัวแล้วจึงให้ผ่อนชำระ
จากค่าจ้าง

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม. 49/44 รายงานเมืองเปรัก วันที่ 25 พฤษภาคม
ร.ศ. 109.

² N.J. Ryan, The Making of Modern Malaysia and Singapore,
p. 129.

5. ฝ่ายจีนที่รับจ้าง ต้องสัญญาว่าจะทำงานอยู่ถึง 3 ปี ถ้าหนีหายหรือ
 บิดพริ้ว จะยอมให้ลงโทษทางอาญา

วิธีจ้างแบบนี้เรียกว่า Indenture Labour¹ ปรากฏว่ามีชาวจีนมาสมัคร
 รับจ้างเป็นกรรมกรเหมืองแร่бак จึงได้มีจีนใหม่เข้ามาในมลายูอยู่เสมอจนทำให้
 พอลากันอีกพวกหนึ่งเห็นทางที่จะหาผลประโยชน์โดยการการกรรมกรจีน จึงหาทางตั้ง
 บริษัทจำหน่ายไปอยู่ประจำตามหัวเมืองจีน คอยจ้างชาวจีนจนส่งมายังเมืองสิงคโปร์
 และเมืองปีนัง² พวกนายเหมืองที่กองการกรรมกรเหมืองแร่ก็ไปว่าจ้าง (ซื้อ) จาก
 บริษัท การหากรรมกรจึงสะดวกไปถึงพวกนายเหมืองที่ไม่สามารถจะไปหาเกลือเอง
 ถึงเมืองจีน เป็นเหตุให้การทำเหมืองแร่ก็บุกเจริญขึ้นและมีจำนวนกรรมกรจีนในมลายู
 มากขึ้น การทำเหมืองแร่ในไทยจึงอาศัยไปจ้างกรรมกรจีนที่เมืองปีนัง หรือรับพวก
 กรรมกรจีนที่หนีนายจ้างทางมลายูมาใช้ เป็นเหตุให้เกิดมีจีนใหม่เป็นพลเมืองเพิ่มขึ้นใน
 หัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตกเป็นอันมาก ประกอบกับราษฎรเกิดเบื่อหน่ายไม่อดทนในการว่า
 เหมืองแร่และมีที่รำบอวย การเกณฑ์กรรมจึงไม่ใคร่น³ ประกอบกับได้พบว่าการทำ
 เหมืองแร่ก็บุกเบิกได้กว้างไกลกว่าในการใช้เวลาทำการหักกลางทางผงบนที่คิดด้วยตนเอง
 โดยเฉพาะเมืองภูเก็ตจึงปรากฏว่ามีจีนใหม่มากกว่าจำนวนพลเมืองที่มีอยู่แต่เดิม⁴

¹ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 5 และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์
 สำนวนสมเด็จ ภาค 4, หน้า 331

² ก.

³ สมภพ จันทระประภา, "พระพุทธเจ้าหลวงในวงการเหมืองแร่"
 ขาวสารโลหกิจ ปีที่ 3 ฉบับที่ 10 ตุลาคม 2501, หน้า 24.

⁴ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 5 และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์
 สำนวนสมเด็จ ภาค 4, หน้า 332

การทำเหมืองแร่ในหัวเมืองภาคใต้ได้เจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว เป็นผลให้เมืองต่าง ๆ สามารถส่งภาษีอากรไปยังกรุงเทพฯ มากขึ้น เป็นเหตุให้รัฐบาลในขณะนั้นยกฐานะเมืองต่าง ๆ ขึ้นตรงต่อกรุงเทพฯ หลายเมือง แกะระยะที่การทำเหมืองแร่ขยายตัวนี้ ผลประโยชน์ส่วนใหญ่ตกอยู่กับผู้ว่าราชการเมือง ซึ่งมีหน้าที่ในการรับผูกขาดภาษีและไต่ส่งเสริมการทำเหมืองแร่โดยออกทุนให้พวกนายเหมืองชาวจีน ผู้ว่าราชการบางคนถึงกับลงทุนทำเหมืองแร่เองต่างร่ำรวยไปตาม ๆ กัน* ถึงกระนั้นอาชีพการทำเหมืองแร่ก็ยังไม่มั่นคงนัก เนื่องจากต้องลงทุนสำรวจหาแหล่งแร่ การจ้างกรรมกรจีนและรากลากี่บุก เป็นเหตุให้นายเหมืองถึงกับต้องขาดทุนอยู่เสมอ ทั้งนี้เห็นได้จากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงเล็งถึงลักษณะของอาชีพการทำเหมืองแร่ ซึ่งเจ้าภาษีนีมีส่วนในการลงทุนต้องประสบกับการขาดทุนตอนหนึ่งว่า

".... อากรคิบุกไม่เหมือนกับภาษีอากรทั้งปวง เพราะวาทกรคิบุกนั้นนายอากรให้ตองออกทุน ๑ แยกมารับทำอากรไปทำเหมืองใหญ่ชุก รอนแแม่ ถ้าพบแม่แร่คิบุกก็ได้อีกคิบุก ชื้อขายโคทุนคี่มีกำไร บาง ถ้าพบปะแม่แร่ตาย ๆ ๆ ไม่โคแม่แร่ผู้รับทุนไปก็แย่ และภาษีอากรอื่น ๆ นั้นเป็นของทำอยู่บนพื้นดิน แลวกไม่รูตองลงทุนมากเหมือนอากรคิบุก ถ้าไม่มีกำไรมากก็ไม่ขาดทุน...."¹

*ผู้ว่าราชการเมืองที่ลงทุนทำเหมืองแร่เองได้แก่ พระยารัตนเกรษฐ (คอซู่เจียง ณ ระนอง) ผู้ว่าราชการเมืองระนอง และพระยาวิชิตสงคราม (ทัต รัตนคิลก ณ ภูเก็ต) ผู้ว่าราชการเมืองภูเก็ต

¹ ก.จ.ช. ร.4 หนังสือราชการกรมพระกลาโหม จ.ศ. 1228 - 1229 เล่ม 33 สารตราเจ้าพระยาอัครมหาเสนาฯ ถึง พระยามรวิรักษภูธร 27 เมษายน 2510, หน้า 225.

จากหลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การทำเหมืองแร่ดีบุกในภาคใต้ของไทยถึงแม้ว่าจะเป็นอาชีพที่ทำรายได้หลักให้กับเจ้าเมืองทางภาคใต้ก็ตาม แต่ก็เป็นอาชีพที่ต้องลงทุนมากและเสี่ยงกับการขาดทุนอยู่ตลอดเวลา และถ้ามองว่าการทำเหมืองแร่เป็นไปในลักษณะดังกล่าวคือ แหล่งแร่ดีบุกมีแร่ดีบุกน้อย หรือราคาแร่ดีบุกตกต่ำ ย่อมมีผลให้หัวเมืองทางภาคใต้ของไทยต้องทรุดโทรมลง และมีผลกระทบกระเทือนถึงการดำรงชีพของราษฎรโดยเฉพาะหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก ซึ่งอาศัยแร่ดีบุกแลกเปลี่ยนกับเครื่องอุปโภคบริโภค โดยเฉพาะการซื้อข้าวจากเมืองไทรบุรีและเมืองระมิด¹ ในราคาแพงอยู่แล้ว เฉพาะที่เมืองพังงานั้นพื้นที่นาอยู่ระหว่างเขามักประสบน้ำท่วมเคบอต้องสั่งซื้อข้าวจากเมืองพม่าถึงปีละประมาณ 572 เกวียน² สำหรับเมืองกรัง มีพื้นที่ราบเหมาะแก่การเพาะปลูกมากกว่าหัวเมืองอื่น ๆ แต่ราษฎรทั่วไปไม่นิยมทำนา ต้องซื้อข้าวเช่นเดียวกัน³

การขุดแร่ดีบุก หรือทำเหมืองแร่ดีบุกแต่เดิมมารัฐบาลจะเก็บค่าอนุญาตในพิภพอัตราร้อยละ 10* จากผู้ทำโดยตรง ต่อมาในรัชกาลที่ 3 เมื่อมีการตั้งเจ้าภาษีนายอากรขึ้น อากรดีบุกที่เก็บในท้องหนึ่ง จะนับมาประมาณเก็บเหมือนภาษีชนิดอื่น ๆ

¹ รอง ศยาบานนท์ (ผู้แปล) "พระยาราชภักดี" แถลงงานประวัติ-ศาสตร์เอกสารโบราณคดี 2 (1) : 37 - 39 มกราคม 2511.

² พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชหัตถเลขาเรื่องเสด็จประพาสแหลมมลายู, หน้า 83 - 172

³ ก.

* การเก็บค่าอนุญาตการขุดหาแร่ดีบุกนั้น เก็บในอัตรา 10 ปีชัก 1 ปี หรือ ร้อยละ 10

ซึ่งอัตราการประมูลนั้นผู้ประมูลสูงสุดจะได้ แต่เนื่องจากหัวเมืองทางภาคใต้ของไทย (ยกเว้นหัวเมืองมลายู) ซึ่งอยู่ทางไกลจึงไม่มีเจ้าภาษีนายอากรผู้ใดกล้ารับทำ ดังนั้น การประมูลภาษีชนิดต่าง ๆ จึงตกอยู่กับผู้ว่าราชการเมืองซึ่งเรียกกันในสมัยนั้นว่า การเก็บภาษีชนิด "เขมาะเบียง"¹ เมื่อผู้ว่าราชการเมืองรับประมูลอากรคิบูกมาทำแล้ว จำเป็นต้องส่งเกรียบให้ราษฎรในเขตเมืองของกันทำเหมืองแร่คิบูกให้มากขึ้น แต่เนื่องจากราษฎรในหัวเมืองแถบนั้นน้อย จึงต้องชักชวนให้พวกชาวจีนเข้ามาทำเหมือง ซึ่งผู้ว่าราชการเมืองจะใช้วิธีการล่อใจ ด้วยการออกทุนให้นายเหมืองเหล่านั้นขุดไปก่อน² นับว่าโดยลบน้อย ทำให้ผู้ว่าราชการเมืองสามารถเรียกเก็บค่าอนุญาตหรืออากรคิบูกในพิภพดังกล่าวมีกำไรหลังจากที่หักเป็นค่าอากรที่ได้รับประมูลมาส่งกรุงเทพฯ แล้ว

อากรคิบูกนับว่าเป็นรายได้สำคัญที่สุดในหัวเมืองทางภาคใต้ของไทย ในแต่ละปีรัฐบาลตั้งระเบียบให้ผู้ประมูลได้จะส่งเป็นเงินตรา ให้ส่งภาราละ 48 เหยียน*

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม.14/74 รายงานเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเสด็จตรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้ ร.ศ. 115 7 ธันวาคม ร.ศ. 115.

² สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 5 และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สาส์นสมเด็จ เล่ม 6, หน้า 210.

* ภาราละ เป็นมาตราซึ่งนำหนักเท่ากับ 21 กุล (1 กุล = ทองคำ 20 ชั่ง) แต่ถาเป็นมาตราซึ่งนำหนักคิบูก 1 ภาราละ นำหนักเท่ากับคิบูก 300 ชั่ง หรือ 350 ชั่ง การที่ใช้นาหนักไม่เท่ากันเช่นนี้ก่อให้เกิดการเสียเปรียบได้เปรียบเทียบในการเก็บค่าภาคหลวงคิบูกของรัฐบาลและราษฎร ดังนั้นใน พ.ศ. 2445 จึงได้เปลี่ยนการเก็บค่าภาคหลวงเป็นหาบเท่ากับ 60.48 กิโลกรัม (1 หาบ = 60.48 กิโลกรัม)

ถ้าส่งเป็นคูปองให้ส่งการาละ 350 ซึ่ง ซึ่งการส่งเป็นคูปองนั้นในระยะหลังไปสะดวก
จึงให้ส่งเป็นเงินตราแทน ผู้ว่าราชการเมืองจะส่งอากรถึงกล่าวให้เจ้าพนักงานพระคลัง
ที่กรุงเทพฯ ปีกะ 2 งวด คืองวดเดือนกันยายน (เดือน 11) และงวดเดือนมีนาคม
(เดือน 4) ให้กรมทุกงวดปีขาดไม่ได้¹ นายอากรผู้ประมูลใดจะต้องให้ความสะดวกแก่
ผู้ทำเหมืองแร่คูปอง เช่น การตั้งเตาถลุงแร่คูปองในเขตรับประมูล หรือดำเนินการเปลี่ยน
แปลงนายอากร ผู้ที่เป็นนายอากรใหม่จะต้องรับซื้อเครื่องใช้จากนายอากรคนเก่าตาม
ราคาที่สมควร² นอกจากนั้นการประมูลอากรคูปอง ยังบรรยายละเอียดปลีกย่อยลงไปอีก
เช่นว่า นายอากรจะต้องตั้งเตาถลุง แต่นายอากรอาจให้ผู้อื่นมารับประมูลช่วงไปอีกต่อ
หนึ่งได้ หรือต้องออกทุนให้นายเหมืองกู้ยืมเป็นต้น³

ในระยะที่การทำเหมืองแร่คูปองขยายตัวนี้ ได้มีราษฎรไทย จีน ตลอดจนพ่อค้า
ชาวต่างประเทศเข้ามาขุดหาแร่และถลุงแร่เป็นจำนวนมาก เป็นผลให้ภาษีชนิดต่าง ๆ
เก็บได้เพิ่มขึ้นตามไปด้วย* ภาษีกังกล่าวเป็นภาษีผูกขาดโดยผู้ว่าราชการเมือง ซึ่ง
ภาษีกังกล่าวดำเนินการส่งเสริมให้มีการขุดแร่เพิ่มขึ้น การเก็บอากรค่าตีราคาคูปองชาวออก
ก็จะมากขึ้นตามไปด้วย และเมื่อมีคนเข้ามาขุดมาก เงินภาษีอากรอย่างอื่นก็จะเพิ่มขึ้น

¹ องค์การคากูสุสภา ประชุมพงศาวดารภาคที่ 50 เล่ม 29 หน้า 225-266.

² คู.

³ คู.

* ภาษีกังกล่าวเรียกว่า "ภาษีผลประโยชน์" มีอยู่ 5 ชนิด คือ 1. ภาษี
คูปองที่ออกจากเหมือง, 2. ภาษีสินค้าเข้าเมือง, 3. อากรเงิน, 4. อากรสุรา
และ 5. อากรบ่อนเบี้ย (องค์การคากูสุสภา ประชุมพงศาวดารภาคที่ 50 เล่ม 29
หน้า 225 - 266.)

ตามส่วนจำนวนคน พระยาคำรังสุจริต (คอซิมก่อง) ซึ่งเป็นผู้ว่าราชการเมืองระนอง* ขณะนั้น กล่าวหาหาคนเขาเมือง 1 คน เป็นที่เชื่อได้ว่า ภาษีอากรผลประโยชน์จะเพิ่มขึ้นถึง 25 บาท¹ ด้วยเหตุนี้ผู้ว่าราชการเมืองในระบะที่ต้องรับผูกขาดภาษีอากรชนิดต่าง ๆ จึงต้องชวนช่วยหรือส่งเสรีให้คนจากหัวเมืองอื่นเข้ามาทำเหมืองแร่ดีบุกให้มากเท่าที่จะมากได้ เพื่อจะได้มีเงินภาษีผลประโยชน์เพิ่มมากขึ้นนั่นเอง

✕ ในสมัยรัชกาลที่ 5 ความต้องการแร่ดีบุกในยุโรปเพิ่มมากขึ้น มีชาวจีนและชาวต่างประเทศ โดยเฉพาะชาวอังกฤษ และอินเดีย² ได้เข้าขออนุญาตทำการสำรวจหาแหล่งแร่ในที่ต่าง ๆ แต่ความจริงแล้วการริเริ่มทำการสำรวจหาแหล่งแร่ของชาวต่างประเทศโดยเฉพาะชาวอังกฤษนี้ได้เริ่มก่อน พ.ศ. 2402 เล็กน้อย ทั้งนี้เป็นเพราะว่า หลังจากการชุกคลองสุเอซในปี พ.ศ. 2402 (ค.ศ. 1859)³ ก็มีข่าวลือมาว่าหลังจากชุกคลองนั้นสำเร็จแล้วฝรั่งเศสจะขอเข้ามาสืบจ ขอสืบค้นถกถกกระ

*พระยาคำรังสุจริต (คอซิมก่อง) เป็นบุตรของพระยาคำรังสุจริต (คอซู่เจียง ณ ระนอง) ซึ่งเป็นผู้ว่าราชการเมืองระนองเช่นเดียวกัน

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สำเนาสมเด็จ เล่ม 6 หน้า 223.

² ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.4/6 เรื่อง บัญชีขอทำการแร่หัวเมืองต่าง ๆ พระยาสุรศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ กราบทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย วันที่ 13 ตุลาคม ร.ศ. 112.

³ John F. Cady, The Roots of French Imperialism in Eastern Asia, p. 135.

เมืองกระบี่* เพื่อย่นระยะทางเดินทางจากยุโรปไปจีน โดยไม่ต้องอ้อมแหลมมลายู** และผลของชาวสือเหานี้ทำให้อังกฤษเข้ามาเจรจาขอเกาะสองตรงปากน้ำเมืองระนองของไทยทันที***

รัฐบาลไทยเห็นว่าหากชาวต่างชาติกล่าวเป็นความจริง มหาอำนาจฝรั่งเศสและอังกฤษจะต้องการเหตุผลเอาหัวเมืองภาคใต้เป็นแน่ เพราะอังกฤษเองคงไม่พอใจไทยเมื่อการชุกคลองที่คอคอกระนั้นกระทบกระเทือนผลประโยชน์ของตนทางหัวเมืองมลายู โดยเฉพาะรายได้จากเรือสินค้าที่ผ่านไปมาที่สิงคโปร์ และปีนังจะลดน้อยลง จะต้องการเหตุเรียกร้องเอาดินแดนบางส่วนของไทยทางภาคใต้เป็นการตอบแทนบ้าง เพราะเห็นอยู่แล้วจากการที่ขอเกาะสองจากไทยทันทีเมื่อทราบข่าวว่าฝรั่งเศสจะชุกคลองดังกล่าว ส่วนฝรั่งเศสนั้นเมื่อสามารถชุกคลองได้ก็จะต้องปกป้องผลประโยชน์ของตนในเขตคลองที่ชุกไป และบริเวณใกล้เคียง ซึ่งจะทำให้ไทยต้องเสียสิทธิในการครอบครองดินแดนบางส่วน เหตุผลเหล่านี้อาจนำไปสู่การเสียดินแดนภาคใต้ทั้งหมดก็ได้ เพราะในขณะนั้นไทยไม่มีกำลังพอต่อสู้กับสองมหาอำนาจได้¹

* ปัจจุบันคืออำเภอกระบี่ อยู่ในจังหวัดระนอง

** มีข่าวในทำนองว่าจักรพรรดินโปเลียนที่ 3 จะให้พวกที่ชุกคลองเมืองสุเอซ มาติดต่อกับรัฐบาลไทยขอชุกคลองลัดแหลมมลายูที่เบื่องกระบี่

*** เกาะสองเป็นเกาะอยู่ทางเขาลำน้ำ "ปากจั่น"

¹ องค์การตำราสุภา ประชุมพงศาวดารภาคที่ 50 เล่ม 29 หน้า 249-250.

การแก้ไขที่จะไม่ให้มหาอำนาจทั้งสองเข้ามามีอิทธิพลในหัวเมืองภาคใต้ของ
 รัฐบาลที่กรุงเทพฯ ในขณะนั้นก็คือ ป้องกันไม่ให้ฝรั่งเศสขุดคลองที่เมืองกระบี่ได้
 โดยยกเกาะสองให้อังกฤษ* เพื่อให้ฝรั่งเศสเห็นว่าตนจะไม่มีผลประโยชน์เพียงชาติ
 เดียวในการขุดคลองนี้ เพราะเกาะสองอยู่ตรงปากน้ำที่จะขุดพอดี แก่วิธีการดังกล่าว
 ก็ยังไม่แน่ใจ เพราะฝรั่งเศสอาจหาทางแทรกแซงหรือเข้าไปก้ำหลักแหล่งในเมือง
 กระบี่อีก ประจวบกับในเวลานั้นมีพระนิเทศพานิช (ตันกิมเจง) กงสุลสยามประจำ
 เมืองสิงคโปร์ ไปขออนุญาตทำอากรกีนุกเบืองกระบี่ แก่ทางรัฐบาลยังไม่อนุญาตให้
 เพราะพระนิเทศพานิช (ตันกิมเจง) เป็นคนในบังคับอังกฤษ** ควดยเหตุนี้รัฐบาลไทย
 จึงเห็นเป็นโอกาสที่จะใช้คนในบังคับอังกฤษเป็นเครื่องป้องกัน ดังนั้นปี พ.ศ. 2410
 จึงอนุญาตพระนิเทศพานิชให้ทำอากรกีนุกได้ พร้อมกับแต่งตั้งให้เป็นบรรดาศักดิ์เป็นพระยา
 อัครรทหิต รักษาวาราชการเมืองกระบี่อีกตำแหน่งหนึ่ง และให้ยกเมืองกระบี่เป็น
 เมืองขึ้นกรุงเทพฯ ในปีนั้น¹

* เกาะสอง เมื่อยกให้อังกฤษแล้ว เปลี่ยนชื่อว่า "เกาะวิกตอเรีย" ไม่พบ
 หลักฐานว่ายกให้ปีใด แต่ถึงกระยะหลังจากปี พ.ศ. 2402 เป็นต้นมา

** ๑ ขณะนั้นรัฐบาลที่กรุงเทพฯ พยายามป้องกันคนในบังคับต่างชาติเข้ามายุ่ง
 เกี่ยวกิจการภายในของรัฐบาลเกรงว่าจะทำให้ต่างชาติเข้าแทรกแซงได้

¹ ก.จ.ช. ร.4 หนังสือราชการกรมพระกลาโหม จ.ศ. 1229 - 1230
เล่ม 35 สารตราเจ้าพระยาอัครมหาเสนา ถึง กรมการเมืองกระบี่ 24 เมษายน
 2411, หน้า 93 - 95.

อย่างไรก็ตามด้วยวิธีการป้องกันต่าง ๆ นี้ ไม่ปรากฏว่าฝรั่งเศสได้ดำเนินการ
อย่างไรในการที่จะชุกกลองครั้งนี้

นับแต่นั้นมาถึงกฤษฎาไศสยงเจตจำนงถึงการพิทักษ์รักษามลประโยชน์ของคนไทย
เฉพาะการสัมปทานเหมืองแร่ในหัวเมืองมลายูของไทยให้อยู่ในมือของชาวอังกฤษตลอด
บัดนี้จะกล่าวอย่างละเอียดในตอนต่อไป

3. การทำเหมืองแร่ในไทยก่อน พ.ศ. 2444 (ร.ศ. 120)

การทำเหมืองแร่ในระยะก่อนการตั้งกรมราชโลหกิจและภูบิวิทยา และก่อนที่
จะมีพระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ นั้น การพิจารณาสิทธิขาดในการทำเหมืองแร่แต่เดิม
นั้น ตกอยู่แก่เจ้ากระทรวงหัวเมืองเป็นหน้าที่ คือ ขออนุญาตทำในหัวเมืองขึ้นกระทรวง
ไค กระทรวงนั้นก็เป็นผู้รับพระบรมราชโองการให้อนุญาต เช่น หัวเมืองปักษ์ใต้ขึ้นอยู่
กับสมุหพระกลาโหม เสนาบดีกระทรวงกลาโหม ซึ่งมีหน้าที่บังคับบัญชาทั้งทางทหาร
และการปกครองหัวเมืองปักษ์ใต้ก็จะเป็นผู้พิจารณา ถ้าเป็นหัวเมืองฝ่ายเหนือซึ่งขึ้นอยู่
กับสมุหนายก เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยก็จะเป็นผู้พิจารณา¹ การอนุญาตให้ทำการ
สำรวจแหล่งแร่และทำแร่ในขณะนั้น เจ้าเมืองไม่ได้ควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิด การแบ่ง
เขตที่เหมืองต่าง ๆ ก็ไม่ได้ทำกันเป็นหลักฐานให้ถูกต้องตามหลักวิชาการเหมืองแร่
ใครมีกาวสามารถก็ไปทำการจับจองกันเอง แล้วมาแจ้งต่อเจ้าเมืองว่า ได้ทำหลัก-
ฐานของตนไว้แล้ว ถ้าที่เหมืองนั้น ๆ เป็นที่ไม่มีแร่หรือไม่ค่อยมีปัญหายุ่งยากมากนัก
แต่ถ้าบริเวณนั้นมีแร่อุดมสมบูรณ์ ก็จะมีคนหลายฝ่ายแย่งกัน ก่อให้เกิดการทะเลาะ

¹ องค์การการกุศลสภา ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 50 เล่ม 29 หน้า 255.

วิวาทเสบอ ๆ มีการฟ้องร้องถึงเจ้าเมือง ซึ่งผลปรากฏว่าโดยมากผู้ตั้งทรัพย์สินมากจะเป็นฝ่ายชนะ¹

ส่วนการให้สับปลานแก่ชาวต่างประเทศนั้นเป็นหน้าที่ของกรมท่า (กระทรวงการต่างประเทศ) ที่จะกองเป็นฐระคิตต่อกับชาวต่างประเทศในการขอสับปลานทำเหมืองแร่

การขอสับปลานทำเหมืองแร่แต่ก่อนนั้นเมื่อพิจารณาแล้ว จะเห็นได้ว่าเป็นทางหนึ่งที่จะทำให้เจ้าเมืองสามารถเพิ่มพูนรายได้ในการเก็บภาษีอากรในเขตเมืองที่ตนปกครองอยู่ได้มากขึ้น ผลประโยชน์จากการให้สับปลานนี้ จะได้ทั้งทางตรงและทางอ้อมคือ

ทางตรง คือ เมื่อสามารถผลิตได้มากขึ้น ก็จะทำให้เก็บเงินค่าอากรได้มากขึ้นตามไปด้วย

ทางอ้อม คือ ทำให้ประชากรเมืองแร่ เช่น ชาวจีนเข้ามาอยู่ในเมืองมากขึ้น จึงเป็นเหตุทำให้ฝนและสุราจำหน่ายได้มากขึ้น บ่อนการพนันก็มากขึ้น สินค้าเขาเมืองที่ต้องเสียภาษีร้อยละ 3 ก็มากขึ้นด้วย เงินที่ได้จากภาษีเหล่านี้ เจ้าเมืองเป็นผู้ผูกขาดจากรัฐบาล ทำให้เขาสามารถเก็บภาษีได้มากกว่าที่ประมูลไว้ ทำให้ได้กำไรมากในปีหนึ่ง ๆ นอกจากนี้ยังทำให้อาชีพการค้าขายของราษฎรที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานได้เพิ่มขึ้น และทำให้มีคนเข้ามาอยู่ในบ้านเมืองมากยิ่งขึ้นด้วย²

¹วิชา เกรวรุบุตร, "การเหมืองแร่สมัยพระปิยะบหาราช" ชาวสาร โลหกิจ ปีที่ 1 ฉบับที่ 10 ตุลาคม 2499, หน้า 67.

²องค์การการกุศลกา ประชุมพงศาวดารภาคที่ 50 เล่ม 29 หน้า 255.

ขณะเดียวกันจะเห็นได้ว่า การให้สัมปทานการทำเหมืองแร่ของไทยในระยะก่อนการตั้งกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยานั้น ทำกันโดยเจ้าหน้าที่ไปให้ความรู้เรื่องการเหมืองแร่ และไปให้ความรู้ในสภาวะของท้องที่ ๆ จะมีแร่อีกด้วย ดังนั้นการให้สัมปทานการทำเหมืองแร่จึงไม่มีระเบียบแบบแผนที่เป็นหลักสากล ซึ่งเพิ่งจะมีการจัดระเบียบแบบแผนกันใหม่ใน พ.ศ. 2434 อันเป็นที่ตั้งกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา¹ เพื่อทำหน้าที่ควบคุมกิจการเหมืองแร่ของประเทศ จึงได้มีการวิพากษ์เขตเหมืองแร่ที่ถูกควงเกิดขึ้น โดยการยึดหลักเขตกับหมู่หลักฐานของกรมแผนที่ ซึ่งการทางานด้านนี้อยู่ภายใต้การควบคุมของ Mr. Giblin เป็นการลดการทะเลาะวิวาทเรื่องสิทธิในการทำเหมืองแร่กันต่อไป นอกจากนี้ยังมีการแบ่งรอยที่เหมืองออกเป็นแปลงย่อย ๆ ไปเปิดโอกาสให้สัมปทานพิเศษกลุ่มเนื้อที่มากมายเช่นเดิม ซึ่งเป็นการทำให้รัฐบาลและราษฎรขาดผลประโยชน์ เพราะผู้ขอสัมปทานอาจขอที่ไว้เฉย ๆ ไม่ประกอบกิจการให้เกิดผลประโยชน์ เป็นอัน การแบ่งเป็นแปลงย่อย ๆ สามารถทำให้รัฐบาลลิดกำฉรรบเนียมในการขอสัมปทานทำเหมืองแร่เป็นแปลงได้อีกด้วย ทำให้รัฐบาลนี้รายได้เพิ่มขึ้น²

ภายหลังจากการที่ตั้งกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยาแล้ว การขออนุญาตตรวจแร่จะทองขาวอนุญาตจากกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยากระทรวงเกษตรธิการก่อนจึงจะออก

¹ วิชา เศรษฐบุตร "การเหมืองแร่สมัยพระปิยะมหาราช" ข่าวสารโลหกิจ ปีที่ 1 ฉบับที่ 10 ตุลาคม 2499 หน้า 7.

² ดู.

* ภายหลังขึ้นอยู่กับกระทรวงมหาดไทย วัตถุประสงค์เพื่อให้กระทรวงมหาดไทย รับผิดชอบในการปกครองและทำนุบำรุงหัวเมืองปักษ์ใต้ได้เต็มที่.

“ของตราอนุญาตให้ แล้วยุขออนุญาตจะต้องนำของตราขึ้นไปให้เจ้าเมือง ๆ จะอนุญาตให้ทำการตรวจแร่ได้¹ แต่ทั้งนี้จะต้องได้รับพระบรมราชานุญาตจากพระเจ้าอยู่หัวแล้ว โดยเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการจะเป็นผู้ขอพระราชทาน

เมื่อได้รับอนุญาตให้ทำการสำรวจตรวจหาแหล่งแร่ได้แล้ว ผู้ที่ขออนุญาตอาจจะเป็นผู้คคลหรือบริษัท ก็จะทำการสำรวจตรวจหาแหล่งแร่ทันที ซึ่งวิธีการสำรวจแหล่งแร่หลายวิธี เช่น การเจาะตรวจพื้นดินโดยเครื่องเจาะ แลในสมัยก่อนใช้การขุดเป็นบ่อเล็ก ๆ ลงในพื้นที่ดินที่กำลังถล่ม ตอนข้างค่อย ๆ พัดน้ำใช้กำลังเครื่องจักรเข้าแทนซึ่งทำให้เปลืองค่าใช้จ่ายน้อยกว่าการขุดบ่อมากและสามารถเจาะหาแหล่งแร่ได้หลายแห่งในเวลาเท่า ๆ กัน การสำรวจหาแหล่งแร่วิธีนี้บริษัทอังกฤษได้นำมาใช้ในเมืองไทยในระยะหลัง พ.ศ. 2440 เป็นต้นมา²

วิธีการตรวจดูว่า ณ ที่แห่งใดเป็นแหล่งแร่โดยเฉพาะแร่ดีบุกนั้น จะต้องตรวจสอบตามลำธารโดยการสังเกตก้อนหิน ซึ่งมักจะมีแร่ปะปนอยู่ อีกวิธีหนึ่งคือ ตรวจเลือกตามที่อยู่ระหว่างเขา หว่างบ่อแร่ที่มีอยู่เดิมแล้ว เมื่อตรวจดูเห็นว่าจะมีแร่ที่ใกล้ขุดก็กลงไปจนพบแร่ จึงนำแร่มาล้างและร่อนเพื่อดูว่า จะมีเนื้อแร่ดีและได้เนื้อดีบุกเท่าใด ตรวจพิจารณาว่าจะทำไถ่ลงมือดำเนินการ แต่ถาพิจารณาเห็นว่าทำไม่ไถ่บ่อแร่ที่นั้นก็เป็นที่ใช่ไม่ได้ เมื่อตรวจพบบ่อแร่ว่าจะทำไถ่ที่ใด สิ่งสำคัญในการทำเหมืองแร่คือ

¹ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.3/11 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบทูล
กรมขุนสมมตอมรพันธุ์ วันที่ 3 กรกฎาคม ร.ศ. 119.

²ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.6/2 เรื่องบิสเตอร์บาจัน ขออนุญาตทำบ่อแร่
เมืองกระบี่ วันที่ 14 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 109

ต้องบ้วนน้ำเพียงพอที่จะล้างแร่ได้ ดังนั้นสิ่งที่ควบคุมเกี่ยวกับการตรวจหาแหล่งแร่ก็คือ การสำรวจธรณีนํ้าว่าจะอยู่ใกล้หรือไกลจากแหล่งแร่ใดทำการสำรวจพบ¹ เพื่อจะได้จัดทำเกลียวน้ำ* (เรือก้น) ขึ้นใช้สำหรับล้างแร่

เมื่อได้ทำการตรวจหาแหล่งแร่จนเป็นที่แน่ใจว่ามีบ่อแร่พอที่จะทำได้ ณ ที่แห่งใดแล้ว และเป็นที่ซึ่งไม่มีผู้ใดทำอยู่ก่อน เจ้าเมืองตลอดจนกษัตริย์เห็นสมควรว่าจะให้ลงมือทำการได้ ผู้อนุญาตทำการแร่จะต้องขออนุญาตขึ้นไปถึงกรุงเทพฯ ด้วยก่อน จึงจะลงมือทำการได้^{2**}

¹ก.จ.ช. ร.5 บ.49/44 รายงานเบื่องประ วันที่ 3 พฤษภาคม ร.ศ. 109.

*คือ กลองที่ขุดขึ้นเพื่อไปรับน้ำที่สูงกว่าบ่อที่แร่อยู่ ให้น้ำไหลลงมาตกที่ปากบ่อ น้ำที่ไหลลงมานั้นควรให้แรงพอที่จะพัดระเหิดวิกน้ำในบ่อแร่ได้ เพื่อให้น้ำทางบ่อแร่และสามารถล้างแร่ได้ด้วย (ก.จ.ว. ร.5 บ.49/44 รายงานเบื่องประ วันที่ 3 พฤษภาคม ร.ศ. 109)

²ก.จ.ว. ร.5 กษ. 6.3/1 พระยาพิศโกษา กรามเรียบน พระยานรินทรราชเสนา ที่สมุทรกลาโหม วันที่ 13 ธันวาคม ร.ศ. 108.

**ต้องขออนุญาตต่อพระเจ้าอยู่หัว โดยผ่านทางกระทรวงเกษตราธิการ ซึ่งขณะนั้นรับผิดชอบอยู่

วิธีการทำเหมืองแร่ก่อน พ.ศ. 2444 (ร.ศ. 120)*

ผู้ใดประสงค์จะทำเหมืองแร่เพื่อขอใบอนุญาตตรวจแร่และได้รับอนุญาตให้ทำการตรวจแร่ใดดังกล่าวนั้นแล้ว เมื่อใดทำการสำรวจแผนแล้วว่าตำบลนั้น ๆ พอลงทุนทำเป็นเหมืองแร่ใด ก็จะต้องขอใบอนุญาตอีกครั้งหนึ่ง เรียกว่า "ใบอนุญาตผูกขาดเฉพาะตำบล"¹ ใบอนุญาตเช่นนี้กำหนดให้ตรวจเฉพาะตำบลมีเขตที่แน่นอน ในที่ตำบลนั้นผู้อื่นจะเข้าไปตรวจไม่ได้นอกจากผู้ถือใบอนุญาตเท่านั้น การที่จะได้รับใบอนุญาตผูกขาดเฉพาะตำบลนั้นต้องเสียค่าธรรมเนียม ตั้งแต่ 50 - 200 บาท² ตามแต่ว่าจะมีขนาดพื้นที่เล็ก-ใหญ่เท่าใด ใบอนุญาตนี้กำหนดใช้ได้ 1 ปีเท่านั้น เมื่อผู้ถือใบอนุญาตผูกขาดเฉพาะตำบลตรวจพบแน่นอนว่ามีแร่พอที่จะลงทุนทำเหมืองได้ ก็จะต้องยื่นเรื่องราวต่อกระทรวงมหาดไทย "ขอประทานบัตรทำเหมืองแร่" เมื่อได้รับอนุญาตก็ลงมือทำเหมืองแร่ได้ทันที ผู้ถือใบประทานบัตรทำเหมืองแร่ต้องเสียค่าธรรมเนียมและค่าประทานบัตรตั้งแต่ 200 - 400 บาท³ ตามขนาดของพื้นที่เล็ก-ใหญ่

* ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444) เป็นปีที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดพระราชบัญญัติเหมืองแร่ขึ้น และเป็นปีที่เลิกกิจการทำเหมืองแร่โดยวิธีโหล คือ การนำเรือขุดมาใช้ในไทยเป็นครั้งแรกที่อำเภอร่องคำ จังหวัดสุพรรณบุรี โดยกัปตันไบล์

¹ ก.จ.ช. ร.6 กษ 6/2 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง การทำแร่ วันที่ 15 สิงหาคม ร.ศ. 128.

² ก.

³ ก.

* ทำไต่ นอกจากนั้นยังจะต้องเสียค่าเช่าที่ดินโดยที่คิดเป็นกำหนดเวลา 1 ปี เช่น
มณฑลภูเก็ตคิดเป็นไร่ ๆ ละ 1 บาท 50 สตางค์ ที่อื่น ๆ คิดไร่ละ 1 บาท* นอก
จากนี้เมื่อทำการซุกแร่ไถ่มาจนน้อยเท่าใดจะต้องเสียค่าภาคหลวงร้อยละ 10-13 บาท
ถึงแม้ว่าจะหาแร่ได้ยากหรือง่ายก็ตาม ต้องเสียค่าภาคหลวงเท่ากันหมด

วิธีการอนุญาตให้ทำแร่อีกวิธีหนึ่งเรียกว่า "ใบอนุญาตร่อนหาแร่" บั๊กจะ
อนุญาตให้ในพื้นที่ซึ่งมีแร่ไม่พอแก่การทำเป็นเหมืองหรือเป็นที่ไม่บังใ้โดยอนุญาตทำ
เหมืองมีแก่ราษฎรในท้องถิ่นนั้น ๆ ไปเที่ยวซุกหาแร่เข้าหาขายคนละเล็กคนละน้อย เช่น
นี่จะเป็นการออกใบอนุญาตให้เฉพาะตัวบุคคล และต้องเสียค่าธรรมเนียมใบละ 4 บาท
ที่กำหนดไว้ได้ 1 ปี¹ *

การทำแร่ของคนไทย ชาวจีนและชาวต่างประเทศนั้นมีความแตกต่างกันคือ

คนไทย - มักหาแร่เฉพาะมาขายเล็ก ๆ น้อย ๆ เท่านั้น เป็นการทำภายใน
ในครอบครัว ใบอนุญาตร่อนหาแร่จึงมักออกให้คนไทยโดยมาก² โดยเฉพาะคนไทย
ในหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก ซึ่งแร่ดีบุกมาก จึงมีราษฎรเลี้ยงชีพโดยการซุก
แร่ดีบุกไปขายต่างเมืองไม่ได้ขาด การซุกแร่ดีบุกนั้นจำต้องมีน้ำไหลพาในการล้างแร่
เพื่อแยกดินทรายออกจากแร่ จึงจะได้ดีบุก ใครจะซุกแร่ดีบุกก็ต้องกักหาเหมืองน้ำ
ก่อน จึงเรียกการซุกแร่ดีบุกว่า "ทำเหมือง" แล้วเรียกบริเวณที่ซุกแร่ว่า "เหมือง"

* มณฑลภูเก็ตเก็บมากกว่า เพราะพื้นที่อุดมไปด้วยแร่มากกว่าที่อื่น ๆ

¹ ก.จ.ช. ร.6 กษ. 6/2 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง การทำแร่ วันที่ 15 สิงหาคม

ร.ก. 128

² ก.

ด้วยเหตุนี้ลักษณะการทำเหมืองจึงแบ่งเป็น 3 อย่างคือ เหมืองแล่น เหมืองคล้ำ และเหมืองใหญ่

เหมืองแล่น - สำหรับคนที่ทุนน้อยทำ เป็นการทำภายในครอบครัว เมื่อรู้ว่าแร่ที่ไหนถึงเวลาฝนตกก็ไปทำการขุด อาศัยน้ำฝนที่ไหลหรือที่ซึ่งอยู่กลางเอาแร่มาขาย

เหมืองคล้ำ - ต้องอาศัยเหมืองน้ำซึ่งมีอยู่โดยธรรมชาติ เช่น ลำธาร เป็นคนกลางแร่ ถ่านในเหมืองยังมีอยู่ครบก็ยังคงมีการขุดแร่อยู่เสมอ การทำเหมืองคล้ำนี้โดยมากกว่าการทำเหมืองแล่น แต่ต้องลงทุนมากเพราะบางทีต้องทำถนนเป็นถนน และต้องจ้างกรรมกรเหมืองแร่ทำการ ผู้ที่จะทำเหมืองคล้ำไ้จะต้องมีทุนมากหรือหลาย ๆ คนเข้ารวมทุนกันจึงจะทำให้เป็นเหมืองคล้ำได้

เหมืองใหญ่ - เป็นวิธีการทำเหมืองที่ใช้เงินมากกว่าการทำเหมืองคล้ำ แร่ที่ขุดอยู่ที่ไหนถึงขั้นนี้จะอยู่ห่างไกลน้ำลึกเท่าใด นายเหมืองก็จะลงทุนขุดคลองหรือทำท่อทางนำชักสายน้ำสำหรับล้างแร่มาจากภูเขาที่ห่างไกลจนถึงที่ขุดแร่ จึงต้องจ้างกรรมกรเหมืองแร่จำนวนมากในการทำ แต่การทำเหมืองโดยวิธีนี้จะได้กำไรมากกว่าวิธีอื่น ๆ

ดังนั้นการที่รัฐบาลกองการจะได้รับผลประโยชน์มากยิ่งขึ้น จึงจะต้องสนับสนุนให้การทำเหมืองใหญ่ให้มากขึ้น แต่ด้วยเหตุที่ต้องใช้เงินทุนมากและใช้กรรมกรเหมืองแร่มาก จึงทำให้กว่าจะทำการเมืองไปหาทุนมาจากเมืองปิ้ง กวยกการกู้หรือชักชวนให้พวกจีนออกาเขาหุ้นส่วนทำเหมืองในเบืองไทย แต่คนที่จะใช้เป็นกรรมกรเหมืองแร่นั้น ด้วยเหตุที่เมืองที่อุดมไปด้วยแร่มีราษฎรน้อยเพราะไม่ใคร่มีที่ราบสำหรับทำไร่นา จึงต้องไปหาจ้างจีนใหม่ที่เมืองปิ้งเอามาใช้เป็นกรรมกร

ชาวจีน - นิยมทำเหมืองแร่กันมาก ซึ่งโดยมากจะเป็นผู้มีทุนมาจาก
ปีนัง และสิงคโปร์ จะลงมือทำเหมืองขนาดเล็กก่อน เช่น ที่เรียกว่าเหมืองแล่น และ
เหมืองกลา โดยเฉพาะเหมืองแล่นนั้นทำเล็พื้นที่จะต้องเป็นที่เนินลาดเขาหรือไหล่เขา
วิธีทำเหมืองแล่นนี้จะใช้น้ำช่วยแรงคนมากกว่า^{1*}

วิธีการทำเหมืองแร่ของชาวจีนนั้น เมื่อได้สำรวจพบแหล่งแร่และพิจารณาว่า
จะทำแร่ใด ณ ที่แห่งใดแล้ว นายเหมืองจึงจะจ้างกรรมกรเหมืองไปตั้งโรงงานที่บ่อแร่
และจะกองลงมือทำเกลียวน้ำ (เชือกน้ำ) ก่อน ตั้งรหัสผังรางล่างแร่ ลักษณะที่ทำราง
ล่างแร่นั้น เอากระดานใหญ่ยาว 3 แก่นฝังดินลงเป็นรางล่างแร่ เอียงตกลงข้าง
ปลายเล็กน้อย แล้วปล่อยสายน้ำตกลงที่คนราง มีกระดานเปิดและปิดได้ตอนต้นราง
เพื่อจะให้น้ำต่างแรงลงที่ละบาง ๆ ก็ได้ ที่ละน้อยก็ได้ วิธีชุดครั้งแรกคงขุดเปิดออก
ดินขึ้นจนถึงกระแสน้ำ กัด กรวดและทรายซึ่งปนอยู่กับแร่ นั้น แล้วมาล้างเอาแต่เนื้อแร่
วิธีการทำเหมืองแร่ของชาวจีนมักอยู่ในลักษณะเช่นนี้

เมื่อ ณ ที่ขออนุญาตทำการแร่นั้นมีแร่น้อย หรือทำหบกแล้วนายเหมืองชาวจีน
ก็จะย้ายไปทำที่ต่างแหล่งอื่นอีก แต่ถาเป็นที่ยืนแร่มากก็จะจ้างกรรมกรเหมืองทำแร่มากขึ้น
โดยเฉพาะการทำเหมืองแร่ที่เมืองภูเก็ต ในเหมืองหนึ่ง ๆ ถ้าเป็นเหมืองใหญ่จะใช้
กรรมกรเหมืองไม่ต่ำกว่า 1,100 คน² และเมื่อทำเป็นเหมืองจากเหมืองเล็กเป็น

¹Warrington H. Smyth, Five Years in Siam, Vol. I, p.330

*ดูการทำเหมืองแร่วิธีต่าง ๆ ในภาคผนวก ก.

²ก.จ.ช. ร.5 กบ. 6.5/8 จดหมายรายงานและระยะทางของบิสเตอร์
เอ อาร์ คลูนีส ถึง บิสเตอร์ คัมบิลยู เทอ มุลเลอร์ เจ้ากรมราชโลหกิจ
วันที่ 31 ตุลาคม ร.ศ. 113.

อยู่กับราง ทำอยู่เช่นนี้เป็นเวลาประมาณ 4 ชั่วโมง จึงปิกน้ำที่ก้นราง ตักแร่ขึ้นจากในรางครึ่งหนึ่ง

นอกจากนี้ยังมีการทำเหมืองตามชายทะเล ซึ่งโอบมากทำกันลงไปใต้ทะเล ทั้งสิ้น วิธีทำเหมืองในทะเลเวลานั้น ทำกันอย่างที่เรียกว่าเสียงตออันตราอย่างยิ่ง เพราะต้องทำทวนกันน้ำทะเลออกจากฝั่งแล้วทำการสูบน้ำออกด้วยแรงคนจนแห้ง คอจากนั้นก็ใช้กรรมกรเหมืองซึ่งส่วนมากเป็นชาวจีนที่มาจากปีนัง ลงไปขุดลอกเปลือกหินออกหาบขึ้นมาเสิร์ฟเป็นทอนบ เมื่อลอกหมดจึงถึงกระแสน้ำจึงหาบเอาขึ้นมาล้างเอาแร่ ทำทวนที่ทวนขึ้นนั้นทำออกไปในทะเลถึง 20 เส้น¹ วงรอบเนื้อที่นับได้ประมาณ 200 - 300 ไร่² ถึงแม้ว่าราคาก็ถูกในระยะก่อน พ.ศ. 2434 (ร.ศ. 110) จะราคาตันละ 120 ปอนด์ ก็ยังมีกำไร³ แต่ต้องพบอุปสรรคกับธรรมชาติ เมื่อมีลมพัดแรงทำให้ทวนที่ถูกคลื่นกระแทกพังบ่อย ๆ ต้องหยุดขุดทวนบและสูบน้ำออกอยู่เสมอ

ส่วนวิธีการทำเหมืองแร่ของชาวต่างประเทศนั้น ในขั้นต้นนั้นเมื่อคาดว่าจะมีแร่ ณ ที่ใด ก็จะขอใบอนุญาตทำการตรวจแหล่งแร่ เมื่อไปเห็นแล้วสำรวจตรวจแหล่งแร่หรือไควาจาจไหราบรรพ์ในท้องที่นั้นนำไป จนพบว่าแร่อยู่ที่ใดแน่นอนแล้ว ก็จะขออนุญาตผูกขาดตรวจแร่เฉพาะตำบลนั้น ๆ เป็นวิธีการที่ป้องกันไม่ให้ผู้อื่นเข้ามาทำการ

¹ ลมภพ จันทรประภา, "บุคคลในวงการเหมืองแร่" ข่าวสารโลหกิจ ปีที่ 3 ฉบับที่ 10 ตุลาคม 2510, หน้า 71.

² ก.

³ ก.

แล้วไต่ไปเห็นนั้น ๆ. เมื่อใดตัวอย่างแรกมักจะชักชวนพวกพ้องให้รวมกันลงทุนตั้งเป็นบริษัท แล้วขอประทานบัตรทำการแร่ เมื่อรับใบประทานบัตรมาแล้วก็ไปตั้งบริษัทกำหนดทุน และเมื่อการจัดทุนเรียบร้อยแล้วก็จะตั้งผู้อำนวยการ และกรรมการ เพื่อดูแลบริษัททันที ต่อมาจึงลงมือทำการเหมืองแร่ ในขณะที่เดียวกันก็ยังเปิดการซื้อขายหุ้นกันไปในเวลานั้น ด้วย¹

จะเห็นได้ว่าวิธีการทำเหมืองแร่ของชาวต่างประเทศนั้นผิดกับของชาวจีนตรงที่ว่า ชาวจีนนั้นลงทุนทำการเหมืองแร่ในอัตราเงินทุนน้อย เมื่อทำเหมืองแร่ไปได้กำไรเท่าไร ก็ค่อย ๆ ขยายกิจการเหมืองแร่ออกไปตามรายใดที่ไต่ได้รับ ทำแต่พอที่ผลจะบีได้ บางครั้งจะหยุดหรือเลิกกิจการไป แต่ก็ไม่เท่ากับว่าไม่ได้เสียผลประโยชน์อะไรมากนัก ส่วนชาวต่างประเทศนั้น เมื่อเริ่มกันจะทำเหมืองแร่ก็จะตั้งบริษัทดำเนินการอย่างใหญ่โตก่อนที่จะเห็นผลว่าจะได้รับอย่างไร ถ้าไปไกลจากการลงทุนครั้งนี้หรือไม่ได้ผลดังที่คาดการณ์ไว้ ก็จะเป็นอันเลิกกิจการไป คนที่ร่วมหุ้นกันนั้นถ้าเป็นคนฉลาดเมื่อเห็นเหตุการณ์และพอที่จะคาดได้ว่าบริษัทจะต้องประสบผลอย่างไรก็จะชิงถอนหุ้นออกเสียก่อน แต่หาเป็นผู้ที่ไปคอยอยู่เรื่องในการทำเหมืองแร่ คิดแต่ว่าจะไต่กำไรฝ่ายเดียวหลงเชื่อผู้อื่นที่ชักจูงให้ลงทุน ก็มักจะสูญเสียเงินที่ร่วมหุ้นลงทุนไปด้วยก็บี แต่อย่างไรก็ตามถ้าเป็นบริเวณที่ทำเหมืองแร่ไต่ก็จริง ๆ จึงจะไต่กำไร ในระยะเวลาต่อมาภายหลังจากที่ตั้งกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยาแล้ว ปรากฏว่าเหมืองแร่ที่เป็นของชาวต่างประเทศนั้น

¹ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6/2 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กรมมบัญชี
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง การทำแร่ วันที่ 15 สิงหาคม
ร.ศ. 128.

บริษัทที่ลงทุนดำเนินการแล้วโดยกล่าวไร มีเหมืองเดียวคือ ที่เหมืองอิตา*¹ ซึ่งดำเนินการโดยบริษัทอังกฤษ มีกัปตันเคมป์ เป็นผู้อำนวยการ กับเหมืองที่บริเวณทุ่งคา จังหวัดภูเก็ต ของบริษัททุ่งคาเบอร์ โดยกัปตันไมลส์ ซึ่งเป็นบริษัทที่นำเครื่องจักรชุดแรกเข้ามาใช้ในอำเภอภูเก็ต ทำให้ทุนเวลา และเสียค่าใช้จ่ายน้อยจึงได้กำไรมากขึ้น นอกจากนี้ยังไม่ปรากฏว่ามีบริษัทต่างประเทศบริษัทใดทำเหมืองแร่มีกำไรขึ้นมาเลยในสมัยรัชกาลที่ 5²

การถลุงแร่ การทำเหมืองแร่ในไทยก่อนที่จะตั้งกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยานั้น เมื่อผลิตก็ถูกโกเหน่าไคมักจะส่งไปถลุงแร่ที่เมืองปีนัง ลารุค และสิงคโปร์ ซึ่งจะมีเตาขนาดใหญ่สำหรับถลุงแร่³

วิธีถลุงแร่นั้น ต้องก่อเตาด้วยดินมีปลอกเหล็กหรือรูปคล้ายกระบองกึ่ง เจาะรูไว้ข้างบนเตา เหนือและแรลงสลับกันเป็นชั้น ๆ เติมถ่านลงทางปากเตา มีสูบสำหรับเป่าลมข้างเตา คัดไฟชักสูบถลุงแร่ แร่เมื่อละลายจะไหลออกทางรูลงในบ่อที่ขุดไว้ในดิน เอาทัพพีคักนำไปเทลงพิมพ์เป็นแท่งอีกชั้นหนึ่ง**

* อยู่ในท้องที่อำเภอเบตง จังหวัดยะลา

¹ ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6/2 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบหม่อมหลวงพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง การทำแร่ วันที่ 15 สิงหาคม ร.ศ. 128.

² ก.

³ ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.5/6 กรมหลวงเทเวศร์วัชรปรีชา อดุลยเดช กรมหมื่นสมมตอภินันท์ เรื่อง มิสเตอร์ เอม สวอด ขอทำบ่อแร่ที่ภูหัวเบื่องฝ่ายทะเลตะวันออก วันที่ 8 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 111.

** 1 แท่ง จะป็นน้ำหนักตั้งแต่ 55 - 70 ชั่งจีน.

เนื้อที่ใต้จากการทำเหมืองนั้นจะมี 2 อย่าง คือ แร่ที่ลึงไค และแร่ตายที่
ลึงไคไม่ได้ เพราะฉะนั้นแร่ที่เข้ามาลึงนั้นจึงเป็นแร่ชนิดแรก แร่ที่ไคบ้านนี้ทั้งนี้และ
เลวปนกันมา ไคเนื้อดีมีประมาณ 1 หาบ*¹

ในสมัยที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ตนั้น ไคเคยเสนอ
ให้รัฐบาลตั้งเตาถลุงแร่เองในเมืองภูเก็ต โดยขอแบบแปลนจากเตาถลุงแร่ของเมือง
สิงคโปร์ และเมืองลารูต** แต่ไม่สามารถที่จะจัดทำได้เพราะติดขัดที่ว่าค้บูกที่ขุดได้

*1 หาบ จะไคเนื้อแร่ประมาณ 10 ชั้น (เครื่องกำหนดการตวง) รองลงมา
จะไค 13 ชั้น ต่อ 1 หาบ

¹ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.4/4 รายงานมิสเตอร์ กับมิชชันนารี เคน บูลเลอร์
เสนอต่อพระยาสุรศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ พุทธศักราช ร.ศ. 111.

**โรงหลอมแร่ของเมืองสิงคโปร์และเมืองลารูต จะมีเตา 5 เตา ๆ ทำด้วย
ดินเหนียวมีปลารีดทำด้วยเหล็กทั้งใหญ่และเล็ก เตาจะมีขนาดสูง 3 ฟุต 9 นิ้ว กว้าง
2 ฟุตครึ่ง ทุก ๆ เตาจะตั้งบนกระโถนเหล็ก มีสามขา ไม่ไหลบ่าเข้าไคโดยใช้อ่าง
กรรบกกรจันคอยูบลบออก ช่วงที่แร่จะไหลออกมานั้นอยู่ข้างหน้าเตา ค้บูกที่ละลายแล้ว
ไหลออกทางช่องนี้ตกลงมาที่บ่อที่กิน ถ้ารับที่จะเก็บข้างบนเท่านั้นเปิด จะไคแร่หนึ่ง
ถ่านถลุงหนึ่ง สำหรับละลายแร่ที่เหลือจากหลอมนั้นใส่ในเตาหลอมอีก 4 ถ่าน แล้วจึงเก็บ
ไวค่างหาก ทำให้ละลายแล้วหลอมอีกครั้งหนึ่ง จึงหมกแร่ที่จะละลายนั้น เอาใส่ในบ่
ที่ทำด้วยทราย แล้วนำบ่เข้าใส่ในตัวที่มีรูอยู่ข้างบน แร่ที่นำใส่ในบ่เข้านั้นใส่เกือบเต็ม
บ่ แล้วปล่อยให้เย็นก่อน จึงนำแร่ที่หลอมอย่างกำหนดนี้ประมาณ 4 ปอนด์ใส่แล้วจึงนำ
แร่อย่างนี้ใส่จนเต็ม ถังนั้นแร่ทั้งนั้นจึงไม่บริสุทธิ์ เมื่อส่งขายที่ฝั่งจึงต้องชำระอีก
ครั้งหนึ่ง ถึงแม้ว่าส่งขายยังตลาดในยุโรปก็ต้องชำระอีกครั้งหนึ่งเช่นเดียวกัน

(ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.4/4 รายงานมิสเตอร์ กับมิชชันนารี เคน บูลเลอร์ เสนอต่อ
พระยาสุรศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ พุทธศักราช ร.ศ. 111.)

โดยเฉพาะในเมืองภูเก็ตนั้นไม่มีพอที่จะใช้เตาถลุงแร่ขนาดใหญ่เช่นนั้น และการที่จะ
บังคับให้ราษฎรและนายเหมืองทั้งหมดนำแร่มาขายให้แก่วัฒนบาลเพื่อนำมารวมถลุงเป็น
ของหลวงนั้น ก็จะเป็นการบังคับกดขี่กันเกินไป เจ้าของเหมืองแรกไม่ได้ใจที่จะขาย
เพราะเขาเคยถลุงในเตาของเขาเองและส่งออกไปขายที่เมืองปิ้ง เป็นครั้งเป็นคราว¹
ซึ่งเป็นวิธีการที่ปฏิบัติกันมานาน ดังนั้นโครงการที่จะสร้างเตาถลุงแร่ของรัฐบาลจึงต้อง
งดไปอีก และตลอดสมัยรัชกาลที่ 5 ก็ไม่ปรากฏว่ามีเตาถลุงแร่ของรัฐบาลเลย เพิ่งจะ
เริ่มมีเตาถลุงแร่ของรัฐบาลในสมัยรัชกาลที่ 6 นี้เอง เมื่อปริมาณการผลิตแร่แต่ละ
เหมืองเพิ่มมากขึ้น และจำนวนเหมืองแร่ที่ทำการมีมากขึ้น ประกอบกับระบบการขนส่ง
ได้รับการพัฒนาดีขึ้น การถลุงแร่ตามวิธีการเดิมจึงเป็นอันล้าสมัยไป จึงได้เกิดมีโรง
ถลุงแร่ที่ใหญ่ทันสมัยเกิดขึ้น ทำให้แต่ละเหมืองจำหน่ายแร่ของตนในลักษณะของสินแร่
แทนที่จะเป็นโลหะเหมือนเดิม แลอย่างไรรู้ตามถึงแม้ว่าเมืองภูเก็ตจะเป็นที่ตั้งต้นของ
การผลิตแร่ และโรงถลุงแร่ก็อยู่ของคนที่ตาม แต่ความเจริญทางการผลิตก็มักจะไป
ตกอยู่ในแคว้นมลายูซึ่งมีแร่อุดมสมบูรณ์กว่า และมีโรงถลุงแร่ที่ดีกว่าเกิดขึ้นที่เกาะปิ้ง
และเกาะสิงคโปร์ และก็ยังคงเป็นโรงถลุงแร่ที่มีแร่ดีบุกจากไทยไปป้อนอยู่ตลอดเวลา
จนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้²

¹ ก.จ.ช. ร.5 กบ 6.5/6 กรบหลวงเหวะวงบัวโรประการ หลด
กรมหมื่นสุมทอพรพันน์ เรืองนิศเกอรฺ เบน สวอด ขอทำบ่อแร่ดีบุกหัวเมืองยั้งทะเล
ตะวันตก วันที่ 8 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 111.

² กรมโลหกิจ กระทรวงอุตสาหกรรม ดีบุก, ค.ศ. 2506, หน้า 4 - 4.

ตลาดก๊วก

แต่ที่ไคทำการถลุงในเตาตั้งไคกล่าวไว้ในวิธีการถลุงแร่แล้วนั้น จักว่ายังได้น้ำแร่ก๊วกที่บักเค็มไป เพราะปนขี้ก๊วกอยู่มาก ถ้าจะลงไปขายที่ยุโรปจะต้องนำไปหลอมอีกครั้งหนึ่ง ถัดนี้คือก๊วกก็จะต้องลอยอยู่ข้างบนเหนืมาพิมพ์เป็นก๊วกอย่างดี ขายไคแพงกว่าก๊วกชนิดเลวราคาหาบละ 40 เซนต์ ส่วนก๊วกที่จมอยู่ก้นก็หลงพิมพ์เป็นก๊วกชนิดเลวส่งขายที่เมืองสิงคโปร์และเมืองปีนัง¹

ราคาก๊วก

ราคาก๊วกขึ้นลงอยู่เสมอไม่คงที่ ทั้งนี้ต้องเป็นไปตามแนวราคาก๊วกของราคาก๊วกตลาดโลก ณ กรุงลอนดอน ดวย (London Metal Exchange หรือ L.M.E.) และตลาดโลกนครนิวยอร์กดวย (New York Metal Exchange) การขายก๊วกของไทยที่สิงคโปร์อาจขายได้ราคาดีกว่าที่ส่งไปขายที่ตลาด ณ กรุงลอนดอนโดยครึ่งก็ไค² แต่ไม่แน่นอนเสมอไป ทั้งนี้ปรากฏว่าไคเคยมีก๊วรเสนอให้รัฐบาลติดต่อส่งก๊วกขายให้กับประเทศอเมริกา และอังกฤษ ที่กรุงลอนดอนเองโดยตรง เพื่อจะได้มี

¹ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.4/4 รายงาน มิสเตอร์ คัมบิลยู เคอ มุลเลอร์
เจ้ากรมราชโลหกิจ เสนอต่อ พระยาศรีตักกัษณตรี เสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ
วันที่ พฤศจิกายน ร.ศ. 111.

²กรมโลหกิจ กระทรวงอุตสาหกรรม ก๊วก, พ.ศ. 2506, หน้า 31.

ประโยชน์คุ้มค่ามากกว่าการที่จำหน่าย ณ เมืองปีนัง ถึงวันที่ปฏิบัติกันอยู่^{*1} และในขณะเดียวกัน มิสเตอร์ ไอแซคเคาเซนสมิทซ์ กงสุลไทยประจำเมืองนิวยอร์ก ก็ได้มีจดหมายถึงพระยาทิพโกษา ขอให้ส่งกัญญาไปจำหน่ายยังอเมริกาโดยตรง จะทำให้ขายกัญญาได้มากและรวดเร็ว²

อย่างไรก็ตามไม่ปรากฏว่ารัฐบาลสยามสามารถดำเนินการได้เอง ด้วยประสบกับอุปสรรคหลายอย่างในการขนส่ง และการติดต่อระหว่างประเทศได้รวดเร็ว จึงต้องส่งไปขายที่ปีนังและสิงคโปร์เป็นส่วนมากจนกระทั่งปัจจุบันนี้ก็เช่นกัน

ราคากัญญาที่เกาะปีนังในระยะก่อน ร.ศ. 110 (พ.ศ. 2434) นั้น ราคาหาบละ 33 เหรียญ 30 เซนต์³ แต่อย่างไรก็ตามคงได้กล่าวมาแล้วว่า ราคาเร่กัญญานั้นขึ้น-ลงอยู่เสมอ ไม่แน่นอนตามราคาตลาดกัญญาของโลกนั่นเอง⁴

*พระยาทิพโกษา ผู้กำกับข้าหลวงรักษาราชการหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก เป็นผู้เสนอแนะรัฐบาล

¹ก.จ.ช. ร.5 ม. 53/5 พระยาทิพโกษา กราบทูลกรมขุนสมเด็จอมรพันธ์ วันที่ 22 พฤศจิกายน ร.ศ. 112.

²ก.จ.ช. ร.5 ม. 53/5 จดหมายมิสเตอร์ ไอแซคเคาเซนสมิทซ์ กงสุลสยาม ณ เมืองนิวยอร์ก ถึง พระยาทิพโกษา (สำเนาคำแปล) วันที่ 4 กันยายน ร.ศ. 112.

³ก.จ.ช. ร.5 ม. 49/44 รายงานเมืองเประ วันที่ 3 พฤษภาคม ร.ศ. 109.

⁴ก.

การเก็บค่าภาคหลวงกับ

ในระยะก่อนการตั้งกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา' การทำเหมืองแร่ในการเก็บค่าภาคหลวงโดยเฉพาะแร่กับกนั้น ยังไม่มีการกำหนดอัตราหรือกฎเกณฑ์ลงเป็นที่แน่นอนว่าจะเก็บเท่าใด ทั้งขึ้นอยู่กับเจ้าเมืองนั้น ๆ เห็นสมควรจะกำหนดเก็บค่าภาคหลวงเป็นจำนวนเงินเท่าใด ในอัตราแร่นักเท่าใด¹ ดังเช่นในปี พ.ศ. 2428 (ร.ศ. 104) มีสัญญาอนุญาตให้ทำการเหมืองแร่กับกกลในบางฉบับว่า

".... สรรพแร่ต่าง ๆ เว้น แร่ทองคำ
เก็บภาคหลวง 5 ชัก 1 จากที่ ๆ ทาได้"²

พอลงปี พ.ศ. 2432 (ร.ศ. 108) และปี พ.ศ. 2433 (ร.ศ. 109) ก็ได้มีประกาศการเก็บค่าภาคหลวงดังนี้คือ

".... สรรพแร่ต่าง ๆ เว้น แร่ทองคำ
และเพชร พลอย เก็บภาคหลวง 100 ชัก 15 บ้าง
100 ชัก 20 บ้าง จากจำนวนแร่ที่เท่าได้"³

จากหลักฐานที่กล่าวมานี้จึงไม่มีทางสันนิษฐานได้ว่า มีกฎเกณฑ์อย่างไร เพราะยังไม่มีที่ตั้ง กรบ, กอง ขึ้นกรวจงานในกานภาณอการแร่ธาตุโดยตรง และทั้งยังไม่ได้ออกพระราชบัญญัติกำหนดการภาณอการให้เป็นที่ยแน่นอน

¹กรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา กระทรวงเกษตรธิการ จดหมายเหตุว่าด้วย
การทำเหมืองแร่ในประเทศสยาม พ.ศ. 2468, หน้า 103.

²ค.

³ค.

ต่อมาเมื่อไกรรวบรวมกิจการท่าเหมืองแร่เข้าเป็นระเบียบขึ้น โดยให้อยู่ในความรับผิดชอบของกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา ซึ่งได้จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2434 (ร.ศ. 110) นั้นแล้ว ก็ได้กำหนดอัตราพิทักษ์การเก็บค่าภาคหลวงซึ่งชุกแร่ขึ้นได้ และนำออกซื้อขายต่างกัน โดยถือเกณฑ์เก็บภาคหลวงเป็นพิทักษ์ ตามราคากันนี้คือ 100 ละ 16 $\frac{2}{3}$ หรือร้อยละ 16.66 เปอร์เซนต์ หรือ 6 ปีก 1 ปี¹ และได้มีการเปลี่ยนแปลงอีกครั้งหนึ่งใน พ.ศ. 2441 (ร.ศ. 117) เนื่องจากได้มีการร้องเรียนของพยานายเหมืองในมณฑลภูเก็ต² เหตุที่ต่องร้องเรียนนั้นเพราะว่านายเหมืองไม่ได้เสียภาษีแต่การหาแร่ก็บุกเท่านั้น แต่ต้องเสียภาษีอื่น ๆ อีกที่จำเป็นในการดำรงชีวิต คือ ชาวซึ่งต้องสั่งซื้อจากเมืองมะริด และไทรบุรี เข้ามา จึงได้รับความเดือดร้อนมาก รัฐบาลได้พิจารณาเห็นถึงความเหมาะสมจึงได้เปลี่ยนแปลงการเก็บค่าภาคหลวงเป็นคืบ 10 ปี 1 ปี³ นอกจากจะเป็นการช่วยนายเหมืองและกรมกรเหมืองแล้วยังเป็นการลดให้ทุนจากทางเมืองเข้ามาทำการเหมืองแร่ให้มากขึ้น ทำให้รัฐบาลได้รับรายได้จากการเก็บค่าภาคหลวงได้มากขึ้นด้วย³ และในปี พ.ศ. 2443 (ร.ศ. 119) ก็ได้มีประกาศให้เลิกการเก็บค่าภาคหลวงเป็นคืบในจังหวัดภูเก็ต ซึ่งเก็บค่าภาคหลวงเป็น

¹ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.4/3 รายงานของมิสเตอร์ คัมบิลยู เคอ บูลเลอร์
เจ้ากรมราชโลหกิจเสนอชาวคอก พระยาสุรศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ
พฤตจิกายน ร.ศ. 111.

²ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.2/1 พระราชหัตถเลขา ถึง พระยาเทเวศรวงษ
วิวัฒน์ วันที่ 29 พฤตจิกายน ร.ศ. 115.

³ก.

คืบๆ 10 ปี ก 1 ปี ก นั้นเสีย เปลี่ยนเป็นการเก็บค่าภาคหลวงคืบๆ โดยให้เงิน
เหรียญสะเกร์¹ คิดเทียบกับราคาซื้อขายอย่างสูงในเมืองปีนัง ตั้งแต่นั้นมา ส่วน
หัวเมืองอื่น ๆ ในมณฑลภูเก็ตให้เก็บไปตามเดิมก่อน เมื่อสมุหเทศาภิบาลเห็นว่าสมควร
จะเก็บค่าภาคหลวงเป็นเงินในจังหวัดใดต่อไป ก็ให้ประกาศเก็บในจังหวัดนั้นได้ และ
จะต้องมีอัตราค่าภาคหลวงความราคาคืบๆ สูง และต่ำ คอท้ายประกาศนั้นด้วย

และได้มีการเปลี่ยนแปลงการเก็บค่าภาคหลวงในระยะต่อ ๆ มาหลายครั้ง

จากการที่กล่าวมาทั้งหมดนี้จะเห็นได้ว่า กิจการเหมืองแร่ของไทยขณะนั้น
อาจกล่าวได้ว่า อยู่ในความควบคุมของเจ้าเมืองนั้น ๆ ทำการควบคุมดูแล ถึงแม้ว่า
การขออนุญาตทำเหมืองแร่จะต้องขอโดยกระทรวงมหาดกลางก็ตาม แต่ก็เป็นสิทธิของ
เจ้าเมืองที่จะให้ใครทำก็ได้ แล้วแต่การพิจารณาโดยชอบของเจ้าเมือง ตลอดจนกระทั่ง
เจ้าเมืองจะเป็นผู้ออกทุนรอนให้ดำเนินการทำเหมืองแร่และว่าจ้างชาวจีนจากปีนังและ
สิงคโปร์ให้เข้ามาเป็นกรรมกรเหมืองแร่มากขึ้น เพราะราษฎรโดยเฉาะแถบหัวเมือง
ฝั่งทะเลตะวันตกมีน้อยมาก จึงปรากฏว่าชาวจีนทั้งที่เป็นนายทุนและชาวจีนกรรมกร
เข้ามาในบริเวณแถบนี้มากขึ้น เจ้าเมืองจึงเงินทุนขาดคง ขอยืมเงินจากพวกพ่อค้าที่
เกาะปีนังมาเป็นทุนหลอกลงให้พวกชาวจีนทำเหมือง² เพื่อทำการผลิตแร่ได้จะต้องให้
เจ้าเมืองเป็นผู้ส่งออกจำหน่าย โดยเจ้าเมืองจะรับซื้อแร่ไปขายแต่เพียงผู้เดียว
โดยขายให้พวกพ่อค้าที่เกาะปีนังด้วย³ ลักษณะเช่นนี้เหมือนกับการที่รัฐบาลให้สิทธิขาด

¹ก.จ.ฉ. ร.5 ม 53/5 กระทรวงมหาดไทย กราบทูล
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ วันที่ 26 กรกฎาคม ร.ศ. 124.

²องค์การการกุศล ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 50 เล่ม 29 หน้า 255.

³ก.

สัมปทานแก๊ววาระการเมืองทั่วทั้งเขตจังหวัดนั้น สุดแล้วแก๊ววาระการเมืองจะไปขายย่อยเช่นไรตามใจชอบ¹ ในระยะแรกเหตุผลที่เกิดขึ้นในสภาพเช่นนี้ แต่ในเวลาต่อมา เมื่อการทำเหมืองแร่ดีบุกเจริญขึ้น เจ้าเมืองสามารถเก็บภาษีแร่ได้มาก รวบรวมผลประโยชน์ในด้านอื่น ๆ เพิ่มมากขึ้น แต่ส่งเงินให้รัฐบาลไม่ตรงตามจำนวนที่เก็บได้ เป็นเหตุให้รัฐบาลกับเจ้าเมืองมาก รัฐบาลจึงจำเป็นต้องเข้าควบคุมการเก็บภาษีเอง บางอย่าง โดยเปลี่ยนให้แก๊ววาระการเมืองเป็นเจ้าพนักงานของรัฐบาลแทนที่จะทำหน้าที่ผูกขาดภาษีแบบเก่า ซึ่งเป็นผลดีทำให้รัฐบาลสามารถเก็บผลประโยชน์ได้เพิ่มมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามรายได้อาจขึ้นหรือลงได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ของราคาค่าดีบุก² เพราะว่าถาราคาค่าดีบุกสูง เครื่องอุปโภคบริโภคจะมีราคาสูงขึ้นด้วย

¹ก.จ.ช. ร.5 กษ. 5.2/1 พระราชหัตถเลขา ถึง พระยาเทเวศรวงษ์-
วิวัฒน์ วันที่ 29 เมษายน ร.ศ. 115.

ภาษีที่รัฐบาลเก็บเองในเหมืองแร่ดีบุก มีอยู่ 5 ชนิดคือ

1. อากรเงิน
2. อากรดีบุกและค่าคัดราคาค่าดีบุกในเมือง
3. อากรสุราในเมือง
4. ภาษีสินการบยชัก 3
5. ภาษีรถเกวียนและเรือจ้าง

²ก.จ.ช. ร.5 ก. 14.4/ช กากราบบังคมทูลของกรมหมื่นนราธิป-
ประพันธ์พงศ์ วันที่ 7 มกราคม ร.ศ. 111.

การจัดการเช่นนี้เหมือนกับว่ารัฐบาลเป็นผู้ออกมาตรการซื้อขายแทนผู้ว่าราชการเมือง ผิด
แต่ว่ารัฐบาลไม่ได้ออกทุนให้กับผู้ที่ทำเหมืองแร่ เหมือนอย่างที่ผู้ว่าราชการเคยทำมาก่อน
ดังนั้นผู้ทำการเหมืองแร่จึงต้องไปกู้เงินจากพ่อค้าที่เมืองปิ้ง และส่งกำไรมาลงทุนทำ
เหมืองแร่¹ โดยต้องเสียดอกเบี้ยเดือนหนึ่งถึงร้อยละ $1\frac{1}{2}$ บาง และร้อยละ 2 บาง
และเงินค่าดอกเบี้ยนั้น ถึงเวลาครบ 3 เดือน ถ้ายังไม่ไถ่ชำระเงินต้นคืน ก็จะเกิดเงิน
ค่าดอกเบี้ย 3 เดือนก่อนหน้านี้ทบเป็นเงินต้นและเกิดดอกเบี้ยรวมทั้งดอกเบี้ยและเงินต้นเก็บ
ต่อไปอีก เช่นนี้เรื่อย ๆ จนกว่าจะชำระเงินหมดสิ้น ทำให้นายเหมืองไปอาจที่จะมี
กำไรในการทำเหมืองแร่ได้ ถึงแม้ว่าราคาค่าบุกจะตกแต่นายเหมืองในเขตบลายูของ
อังกฤษจะไม่ค่อยเดือดร้อน ทั้งนี้เป็นเพราะว่าค่าภากหลวงของเขาต่ำกว่าของไทย
เพราะฉะนั้นนายเหมืองยังคงทำการได้กำไรมากกว่าของไทยที่ค่าภากหลวงสูงกว่า
ดังนั้นจึงปรากฏว่าไปไกรมีผู้ใดจะออกทุนรอนให้ทำเหมืองแร่ในไทย มักจะนำเงินทุนนี้
ไปลงทุนทำเหมืองแร่ในเขตบลายูกันมาก² พวกจีนนายเหมืองที่มีทุนน้อยก็ทำเหมืองแร่
เล็กน้อยลง

นอกจากนี้นายเหมืองไม่ลงทุนพอที่จะซื้อเสบียงอาหารไปใช้ในการทำเหมืองแร่
เป็นเงินสดได้ ต้องซื้อเชือตาบพอก ๆ ก็จะเกิดเอากำไรถึงร้อยละ 20 - 30 และ
ถ้านายเหมืองสักเขาว่าจะใช้เงินคืนเป็นคูปอง พ่อค้าก็จะเกิดกำไรคูปองเอาอย่างถูก ๆ
และเกิดเอาเปรียบในเวลาซึ่งนำหนักคูปองควย ดังกล่าวนั้นจะเห็นได้ว่าเป็นสิ่งที่ทำให้นาย
เหมืองต้องประสบกับภาวะการขาดทุนอยู่เสมอ³

¹ ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.2/1 พระราชหัตถเลขา ถึง พระยาเทเวศรวงษ์
วิวัฒน์ วันที่ 29 พฤศจิกายน ร.ศ. 115.

² ก.

³ ก.จ.ว. ร.5 กษ. 6.1/6 พระยาพิชัยโกษา ทูล กรบทูลขึ้นกราบบัง
พระพันธุพงษ์ วันที่ 16 มีนาคม ร.ศ. 111.

อุปสรรคอีกประการหนึ่งคือ กรรมกรเหมืองแร่ชาวจีนที่สมัครมาเป็นกรรมกรเหมืองแร่ในเขตมลายูของอังกฤษนั้นจะได้รับการตอบแทนในด้านสวัสดิการเป็นอย่างดี มีการทำนุบำรุงและมีประกันความมั่นคง โดยจะมีเจ้าหน้าที่คอยควบคุมดูแลให้นายเหมืองปฏิบัติต่อกรรมกรจีนตามสัญญาที่ได้ให้ไว้กับรัฐบาล เพื่อป้องกันการกดขี่กรรมกรจีน ส่วนในไทยนั้นส่วนมากเจ้าเมืองและกรมการเมืองจะเป็นนายเหมืองเสียเอง จึงมักจะคิดหาประโยชน์เหมือนเจ้าแก่งท่างานก่อสร้าง ไม่มีการให้สวัสดิการแก่กรรมกรเหมืองชาวจีน เมื่อชาวจีนรุ่นหลัง ๆ จะสมัครเข้ามาเป็นกรรมกรเหมืองแร่ในไทยเมื่อเดินทางมาถึงเมืองสิงคโปร์และเมืองปีนัง เมื่อได้ทราบข่าวนี้ ก็มักจะพากันกลับใจสมัครเข้าทำงานในเหมืองแร่ในเขตมลายูกันมาก¹ ทำให้มีกรรมกรชาวจีนเข้ามาทำงานในเหมืองแร่ในไทยน้อยลง

สาเหตุอีกประการหนึ่งที่ลู่จ้างชาวจีนเข้ารับจ้างทำเหมืองแร่ในหัวเมืองภาคใต้ของไทยน้อยเพราะว่า

1. ผู้รับจ้างเป็นกรรมกรเหมืองแร่ นายเหมืองยังไม่ได้คิดราคาให้เป็นการตกลงว่าเป็นค่าแรงงานเท่าไร เมื่อกรรมกรเหมืองจะขอเงินกับนายเหมืองไขว่บาง นายเหมืองก็คิดดอกเบี้ยกับกรรมกรเหมืองที่ยืมไปเดือนละเท่าใดก็ตาม คิดร้อยละ 3 เมื่อทำการเหมืองแร่ได้ครบปี ถ้านายเหมืองมีกำไรก็จะคิดค่าจ้างให้เต็มตามราคาที่ตกลงกัน แต่ถ้าต้องประสบกับการขาดทุน นายเหมืองก็ให้ค่าจ้างครึ่งหนึ่งของการจ้างที่ตกลงกัน บางที่เป็น 4 ส่วนได้เพียง 1 ส่วน บางที่ไม่ได้เลย² เพราะฉะนั้น

¹ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.2/1 พระราชหัตถเลขา ถึง พระยาเทเวศรวงษ์-วิวัฒน์ วันที่ 29 พฤศจิกายน ร.ศ. 115.

²ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.1/6 พระยาพิทยโกษา พูล กรมหมื่นนราธิป-ประพันธ์พงษ์ วันที่ 16 มีนาคม ร.ศ. 111.

พวกกรรมกรเหมืองที่ทำเหมืองจึงไม่มีใครไปรับจ้างทำการแร่ในหัวเมืองภาคใต้ของไทย

2. เมื่อกรรมกรชาวจีนเดินทางโดยทางเรือมาถึงเมืองปีนังและสิงคโปร์ เมื่อพบกับญาติพี่น้องจึงไม่มาทำเหมือง เงินล่วงหน้าที่ได้รับไปก็ไม่ใช้คือ¹

ปัญหาเรื่องกรรมกรจีนเข้ามารับจ้างทำเหมืองแร่เวลานั้น พระยาทิพย์โกษาฯ ขาหลวงผู้กำกับการณพลภูเก็ได้เสนอความคิดเห็นในการจัดการแก้ไขปัญหาดังนี้คือ

".... การที่ผู้ทำเหมืองชาดคนที่ทำการ ไม่พอถึงงานนั้น ก็จำเป็น
 ขาหลวงจะต้องคิดช่วยอุดหนุนให้เงินให้เขาทำการให้พอกับการผล
 ประโยชน์ของราชาธิปไตยก็คงจะเจริญขึ้นอีก ตามส่วนที่คนทำการ...
 ควรปรึกษากับหัวหน้าจีนที่นำกุลิจีนมา ตกลงว่าจะไม่แวะเปลี่ยนเรือที่
 สิงคโปร์และปีนัง จะส่งถึงเมืองภูเก็ตเลย เงินค่าระวางเรือหัวหน้า
 จีนกุลิขอให้ขาหลวงฯ เป็นผู้ออก...."²

ในระยะต่อมาจึงปรากฏว่ามีกรรมกรเหมืองชาวจีนเพิ่มขึ้นบ้างโดยใช้วิธีตามขอ
 เสนอตั้งกล่าวมานี้

นอกจากปัญหาเรื่องกรรมกรเหมืองแร่แล้ว ปัญหาในเรื่องการให้สัมปทาน
 เหมืองซึ่งไม่มีหลักฐานที่แน่นอนก็สำคัญมากเช่นกัน เพราะต่างก็มักอ้างว่าเป็นที่ของตน
 แต่ไม่มีหลักฐาน เมื่อมีผู้พบที่พอจะทำเหมืองได้ก็มีเจ้าของมาหาว่าเป็นของบุคคลอื่น

¹ ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.1/6 พระยาทิพย์โกษาฯ หลุ กรมหมื่นนราธิปประพันธ์
 พงษ์ วันที่ 16 มีนาคม ร.ศ. 111.

² ก.

ถึงแม้ว่ายังคงต้องการจะให้เป็นที่ยี่เมืองก็จะต้องขอเช่าหรือซื้อกับผู้นั้น ดังนั้นจะเห็นได้ว่าเป็นการลงทุนสูงและทำให้การดำเนินการทำเมืองแร่ได้กำไรน้อยลง¹ และมักเกิดเรื่องราวการฟ้องร้องอยู่เสมอ ค้างก็อ้างว่าคนมีกรรมสิทธิ์ในที่นั้น ๆ

เป็นที่น่าสังเกตว่าการทำเมืองแร่ในระยะก่อน พ.ศ. 2445 นั้น เป็นการทำเมืองแร่ในรูปแบบของการใช้แรงงานคนเป็นส่วนสำคัญ อาจถือได้ว่าเป็นหัวใจสำคัญของการผลิตแร่ก็ได้ เช่น ในการทำเหมืองวิธีต่าง ๆ เหมืองหอบ เหมืองคลา การทำเมืองแร่ทุกแห่งต้องใช้กรรมกรเหมืองทั้งสิ้น จนกระทั่งเมื่อความต้องการแร่คึกคักในโลกมีมากขึ้น ทำให้การผลิตแร่คึกคักขยายตัวมากขึ้นด้วย ประกอบกับได้มีการนำเอาเครื่องจักรเข้ามาใช้แทนแรงงานคน² โดยการนำเอาเรือขุดแร่เข้ามาทำการขุดแร่ในอ่าวภูเก็ต เป็นครั้งแรกในระยะปลายสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นผลสำเร็จ ดังจะกล่าวอย่างละเอียดในตอนต่อไป การนำเอาวิธีการทำเมืองแร่แบบใหม่เข้ามาใช้ทำให้การทำเมืองแร่ในไทยได้เจริญก้าวหน้าขึ้น แต่อย่างไรก็ตามอาจกล่าวได้ว่าอุตสาหกรรมเหมืองแร่ในไทยตั้งแต่ต้นบนานอยู่ในลักษณะที่เป็น Private Sector โดยกลไกก็คือ เอกชนจะเป็นฝ่ายลงทุนการทำเมืองแร่เป็นส่วนใหญ่ รัฐเข้ามามีส่วนในการทำเมืองแร่เพียง

¹ ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.1/6 พระยาพิชัยโกษา หลุส กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์ วันที่ 16 มีนาคม ร.ศ. 111.

² กรบโหลกิจ กระทรวงอุตสาหกรรม เอกสารสำหรับประชาชน (ฉบับหลวงเกล้าฯ ถวายเนื่องในการเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรการทำเมืองแร่ภาคใต้ พ.ศ. 2502), หน้า 10.

เล็กน้อย¹ ดังนั้นจึงทำให้การทำเหมืองแร่ในไทยไม่ค่อยเจริญเหมือนในมลายุของอังกฤษ
ทั้ง ๆ ที่ไทยมีแร่ที่มากกว่า²

อุปสรรคอย่างหนึ่งที่ทำให้การทำเหมืองแร่ในดินแดนภาคใต้ไม่เจริญขึ้นก็คือ
การขาดระเบียบแบบแผนในการทำเหมืองแร่ เป็นคนว่า การขออาชญาบัตรตรวจแร่
การขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ ในขณะนั้นผู้ทำเหมืองจะต้องขออนุญาตจากทางกรุง-
เทพา นอกจากนั้นการอนุญาตให้ทำเหมืองแร่ในปีหนึ่ง ๆ ก็ไม่ได้กำหนดไว้ในแผนที่
แน่นอน ทำให้เกิดการแย่งชิงในกรรมสิทธิ์ทำเหมืองแร่ สายน้ำลำแร่* จนเป็น
เรื่องฟ้องร้องหรือทะเลาะวิวาทกันอยู่เสมอมา ด้วยเหตุนี้รัฐบาลจึงเห็นว่าถ้าหากแก้ไข
ข้อขัดข้องต่าง ๆ เหล่านี้ให้หมดไป ก็จะเป็นทางหนึ่งให้พวกนายเหมืองเข้ามาลงทุน
เปิดทำการเหมืองแร่เพิ่มขึ้น ดังนั้นในปี พ.ศ. 2434 จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
ให้จัดตั้งกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยาขึ้น โดยให้สังกัดอยู่กับกระทรวงเกษตราธิการใน
ขณะนั้นก่อน^{3**} ซึ่งนับว่าเป็นวิธีการใหม่ที่รัฐบาลต้องการจัดระบบการทำเหมืองแร่

¹วิชา เศรษฐบุตตร อุตสาหกรรมเหมืองแร่ในประเทศไทย, หน้า 11.

²ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.1/1 พระราชหัตถเลขา ถึง พระยาเทเวศรวงษ-
วิวัฒน์ วันที่ 29 พฤศจิกายน ร.ศ. 115.

* หมายถึง ทางน้ำ คือ แม่น้ำ ลำคลอง ลำธาร หรือลำธารที่ซึ่งน้ำซึ่งอยู่
ทั้งที่เป็นอยู่เองตามธรรมชาติ และที่คนสร้างขึ้นไว้

³ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.1/3 สำเนาประกาศตั้งกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา
วันที่ 1 มกราคม ร.ศ. 110.

** กรมราชโลหกิจและภูมิวิทยาสังกัดอยู่กระทรวงเกษตราธิการเพียง 2-3 ปี
ก็ย้ายไปขึ้นกับกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ จนในที่สุดไปขึ้นกับกระทรวงมหาดไทยใน
ปี พ.ศ. 2439.

ตามแบบตะวันตกขึ้นเป็นครั้งแรก

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่ารัฐบาลมีความต้องการจะจัดระบบการทำเหมืองแร่ให้เรียบร้อย ปัญหาการขัดแย้งเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินในการทำเหมืองแร่ และสายน้ำลำรางก็ยังมียู่ ซึ่งรัฐบาลได้พยายามแก้ไขปัญหาคณะพาหนะการส่งเจ้าหน้าที่พนักงานแผนที่จากกรุงเทพฯ ออกไปทำการแก้ไข¹ แต่ก็ไม่ค่อยล เพราะหน่วยงานใหญ่คือ กรมราชโลหกิจและภูมิวิทยาขณะนั้นย้ายสังกัดบ่อย ๆ และการที่เจ้าหน้าที่มักขัดแย้งกันอยู่เสมอ ๆ ในเรื่องนี้ สมเด็จพระปาดำรงราชานุภาพเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยได้ทรงแสดงความคิดว่าเนื่องจากสาเหตุดังนี้คือ

".... พวกกรมการไม่รู้จักธรรมเนียมในบ้านเมือง ไปทำงานตามหัวเมือง มักไม่ปรองดองกับเจ้าเมือง กรมการ....."²

เพราะฉะนั้น เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวข้างต้น รัฐบาลจึงให้โอนกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา ให้มาขึ้นอยู่กับกระทรวงมหาดไทยเสียในปี พ.ศ. 2439 โดยให้พนักงานกรมแร่เหล่านั้นไปอยู่ภายใต้บังคับบัญชาของข้าหลวงใหญ่ ที่มีสาขาของกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา เช่นที่ เมืองภูเก็ต ซึ่งได้เปิดสาขาขึ้นในปี พ.ศ. 2437³ เพื่อที่จะได้ทำงานให้มีประสิทธิภาพขึ้น⁴

¹ ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.5/8 จดหมายกราบบังคมทูลของกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ วันที่ 5 มกราคม ร.ศ. 115.

² สมเด็จพระปาดำรงราชานุภาพ และ พระยาราชเสนา เทศาภิบาล หน้า 40.

³ ก.จ.ช. ร.5 ค. 14.4 ก/18 สำเนาจดหมายพระยาทิพโกษา ถึงเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ วันที่ 4 ตุลาคม ร.ศ. 113.

⁴ สมเด็จพระปาดำรงราชานุภาพ และ พระยาราชเสนา น.ค.

4. นโยบายของอังกฤษในการทำเหมืองแร่ในไทย

การขยายตัวการทำเหมืองแร่โดยเฉพาะแร่ดีบุกในดินแดนมลายู ได้เพิ่มปริมาณมากขึ้นหลังจากปี พ.ศ. 2403 (ค.ศ. 1860) เมื่ออุตสาหกรรมกระป๋อง (The Canning industry) ในยุโรป ต้องการใช้ดีบุกสำหรับฉาบด้านในกระป๋อง เพื่อบรรจุอาหารมากขึ้น* และได้นำพ่อค้าชาวยุโรปเข้ามาเปิดตลาดรับซื้อแร่ดีบุกที่ป็น และสิ่งนี้ไปมากขึ้น ทำให้การขุดหาแร่หรือการเปิดเหมืองแร่ในที่ใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นเป็นลำดับให้แหล่งแร่ในไทยโดยเฉพาะแร่ดีบุกในดินแดนภาคใต้ของไทยซึ่งมีอยู่มากในแถบหัวเมืองฝ่ายทะเลาะวันตก หัวเมืองปัตตานี และหัวเมืองมลายูของไทยซึ่งอยู่ใกล้ติดกับดินแดนมลายูของอังกฤษ** โดยเฉพาะหัวเมืองมลายูของไทยนั้นได้รับความสนใจจากพ่อค้าอังกฤษเป็นอย่างมาก พยายามที่จะให้รัฐบาลอังกฤษขยายอิทธิพลของตนเข้ามาในหัวเมืองมลายูของไทย เพื่อขยายกิจการค้าในค่านนี้โดยตรง ในระยะแรกที่อังกฤษเข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องกับในกบสมุทรมลายู อังกฤษได้ยึดถือนโยบายไม่แทรกแซงกิจการภายในของรัฐบาล และนโยบายนี้ก็ได้รับการยึดถือเป็นหลักในการปฏิบัติตลอดมา จนถึง พ.ศ. 2415 (ค.ศ. 1872) รัฐบาลที่เสาราชเชส/เดอลเมนได้พยายามรักษากำจัดนี้มาโดยเคร่งครัดถึงแม้ว่ารัฐบาลเสครทเชทเดอลเมนจะได้ออกมาจากการควบคุมของสำนักงานอื่นก็เลยเวลาต่อมาแล้วก็ตาม แต่เหตุการณ์ในแหลมมลายูในเวลาต่อมา ต้องเป็นเหตุให้อังกฤษเปลี่ยนแปลงนโยบายเดิมของตน ดังได้กล่าวถึงสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงนโยบายเดิมของอังกฤษแล้วในบทที่ 1

* ดูคำอธิบายความต้องการแร่ดีบุกเพิ่มมากขึ้นในหน้า

** คือ กลันตัน ตรังกานู และไทรบุรี ชองไทย

เหตุผลที่สำคัญอย่างยิ่งคือ ความต้องการที่จะพิทักษ์รักษาลประโยชน์ทางคาน เศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำเหมืองแร่ในแหลมมลายูให้ตกอยู่ในอำนาจของ อังกฤษแต่เพียงชาติเดียวเท่านั้น ไม่ต้องการให้มหาอำนาจอื่นโดยเฉพาะฝรั่งเศสและ เยอรมันนี้เข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องได้*

ในสายตาของข้าหลวงอังกฤษประจำเสตรทเซทเคอลแมนท์หลายคน เช่น เซอร์วิลเลียม เยอส์เวิร์, เซอร์ เฟรดเคอริก เวลค์, เซอร์ ซีซิล สมิท, เซอร์ แฟรงค์ สเวทเทนแฮม ตลอดจนข้าราชการอังกฤษคนอื่น ๆ เห็นว่าอังกฤษไม่ควรจะ เพิกเฉยต่อดินแดนที่อังกฤษมีประโยชน์อย่างมากมาย และพิจารณาว่าเป็นการสมควร อย่างยิ่งที่จะต้องรวบรวมรักษาแหลมมลายูทั้งหมดเข้าอยู่ภายใต้อารักขาของอังกฤษเสีย แต่อย่างไรก็ดีรัฐบาลอังกฤษที่กรุงลอนดอน ยังคงสงวนท่าทีไม่ปฏิบัติการอย่างหนึ่งอย่างใดในอันที่จะเป็นเครื่องแสดงเจตนารายออกมาให้เห็นโดยเด่นชัด ขณะเดียวกันนั้น อังกฤษก็เริ่มหันมาวิตกต่อการขยายอิทธิพลของฝรั่งเศสในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ยิ่งขึ้น เพราะจำนวนคนที่ขอจดทะเบียนอยู่ในบังคับของฝรั่งเศสทวีมากขึ้นอย่างรวดเร็ว คือ เพียงระยะเวลา 3 ปี จำนวนคนที่มาขอจดทะเบียนอยู่ในบังคับของฝรั่งเศสมากขึ้น จาก 200 คน เป็น 30,000 คน¹ ซึ่งย่อมเป็นผลกระทบกระเทือนต่อการขยายอิทธิพล ของอังกฤษในแหลมมลายู กวญเหตุนั้นอังกฤษจึงไม่ต้องการที่จะมีพรมแดนติดต่อกับฝรั่งเศส และในขณะเดียวกันก็ไม่ปรารถนาจะเห็นไทยต้องตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของฝรั่งเศส กวญ เพราะจะเป็นภัยอย่างร้ายแรงต่อความรุ่งเรืองทางการเมืองการการกาของตน อังกฤษ

* คุรายละเอียดยเกี่ยวกับการขยายอำนาจของฝรั่งเศสในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในบทที่ 1

¹ K.M. Panikkar, Asia and Western Dominance, p. 226.

จึงจำต้องยื่นมือเข้าเกี่ยวข้องกับตอستانภาพของประเทศไทย ในที่สุดเมื่อวันที่ 15 มกราคม พ.ศ. 2439 (ค.ศ. 1896) อังกฤษและฝรั่งเศสจึงไต่ลงนามในปฏิญญาเพื่อประกันความเป็นกลางของประเทศไทยระหว่าง ลอร์ด ซอลสเบอรี (Lord Salisbury) ผู้แทนอังกฤษฝ่ายหนึ่ง กับ นายเคอร์ คูร์แซล (Mr. de Courcel) ผู้แทนฝรั่งเศสอีกฝ่ายหนึ่ง โดยถือเอาประเทศไทยเป็นดินแดนกันกระหนบ ดังได้กล่าวถึงสาระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทยในบทที่ 1 แล้ว

ตามความเป็นจริงแล้วในระยะก่อนศตวรรษที่ 19 นี้ รัฐบาลอังกฤษซึ่งเริ่มเข้ามามีอำนาจในแหลมมลายูก็ยอมรับสิทธิของไทยในหัวเมืองมลายู ดังปรากฏในสนธิสัญญาระหว่างไทยและอังกฤษหลายฉบับ เช่น สนธิสัญญาเบอร์นี พ.ศ. 2396 (ค.ศ. 1826) สัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 (ค.ศ. 1897) อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่าได้เกิดการโต้แย้งกันขึ้นในบรรดาข้าราชการอังกฤษในมลายู และข้าราชการอังกฤษที่กรุงลอนดอนเกี่ยวกับสิทธิของไทยเหนือดินแดนมลายูอยู่เสมอ ทั้งนี้เพราะกระทรวงอาณานิคมของอังกฤษ มีนโยบายจะขยายอำนาจของตนทางแถบนั้นในระยะระหว่างปี พ.ศ. 2403 - 2423 (ค.ศ. 1860 - 1880) ได้เกิดกรณีพิพาทระหว่างรัฐบาลไทยและรัฐบาลอินเดียของอังกฤษเรื่องมลายูหลายครั้งที่รุนแรงมากก็เช่น กรณีเรือรบอังกฤษระคมยิงครังกานู* เรื่องวิวาทกรณีเขตแดนเประ และรามันท์ และเรื่องการปราบปรามชาวมลายูในปะหังหนี่เข้ามาใกล้กัน ครังกานู อังกฤษส่งกำลังเข้ามาปราบถึงเขตไทย แต่เหตุการณ์ต่าง ๆ สงบลงได้ เพราะกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษ

* ศักดิ์ราชยละเอียดเกี่ยวกับกรณีเรือรบอังกฤษระคมยิงเมืองครังกานู ได้ใน กิ่งแก้ว นิคบขำ การเจรจาและข้อตกลงระหว่างไทยและอังกฤษเกี่ยวกับหัวเมืองมลายูในสมัยรัชกาลที่ 5 ระหว่าง พ.ศ. 2443 ถึง พ.ศ. 2452 หน้า 29 - 33.

ที่กรุงลอนดอนต้องการคนไทยไว้เป็นมิตร จึงไม่ต้องการละเมิดสิทธิของไทยในหัวเมืองมลายู แต่ไทยตระหนักดีว่าสิทธิของไทยเหนือหัวเมืองมลายูยังไม่มั่นคงประกันที่แน่นอน ในขณะที่เดียวกันรัฐบาลอังกฤษก็เกรงว่า จีนแดนที่ยังไม่ได้มีการรับประกันนั้น รัฐบาลไทยอาจตกลงกับมหาอำนาจอื่นให้เข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ได้ ซึ่งในที่สุดก็จะนำไปสู่การระดมอำนาจทางการเมือง นอกจากนั้นจีนแดนทางใต้ถูกปล่อยให้ว่างเปล่าโดยปราศจากการค้ำประกันนั้น จะทำให้มหาอำนาจอื่น* สามารถเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจได้อย่างเต็มที่ เพราะเป็นที่ทราบกันดีอยู่ว่า รัฐมลายูของไทยเป็นแหล่งที่อุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญมากคือ แร่ดีบุก¹ ซึ่งอังกฤษต้องการที่จะควบคุมไว้ให้คนอังกฤษได้รับสัมปทานหาเหมืองแร่ไว้แต่เพียงชาติเดียว ถ้าอังกฤษไม่รับดำเนินการใด ๆ แล้วก็ต้องเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นต่อไปข้างหน้า ด้วยเหตุนี้ในที่สุดจึงทำให้รัฐบาลไทยต้องทำอนุสัญญาลับกับรัฐบาลอังกฤษในปี พ.ศ. 2440 (ค.ศ. 1897) สัญญาลับฉบับนี้ไทยยอมให้อังกฤษมีอิทธิพลในทางการเบี่ยงและทางการค้าแก่เพียงชาติเดียวตลอดแหลมมลายูที่เป็นของไทย² โดยเฉพาะในข้อตกลงข้อ 1 และข้อ 3

* ในขณะนั้นมหาอำนาจที่น่าเกรงขามสำหรับอังกฤษ คือ เยอรมันนี

¹ ราชินี วานิชลักษณ์ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเยอรมันตั้งแต่ พ.ศ. 2405 - 2460, หน้า 112.

² แกมสุข นุ่มนนท์, "การเจรจาทางการทูตระหว่างไทยกับอังกฤษ ค.ศ. 1900 - 1909," ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, หน้า 4 - 5.

ข้อ 1 ".... สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามทรงรับสัญญาว่า จะไม่ยก สิทธิใด ๆ เนื้อดินแดน หรือเกาะที่อยู่ทางตอนใต้ของเมือง บางตะพาน* หรือโอเอซิสและดินแดนดังกล่าวให้เป็นของ ต่างประเทศแก่มหาอำนาจหนึ่งมหาอำนาจใด...."¹

ข้อ 2 ".... รัฐบาลไทยจะไม่ให้สัมปทานเหมืองแร่หรือตั้งสถานี ถ่านหินแก่ชาติหนึ่งชาติใด โดยปราศจากความยินยอมจาก รัฐบาลอังกฤษเสียก่อน...."²

อนุสัญญาลับฉบับนี้สร้างความพอใจมาให้ทั้ง 2 ฝ่าย รัฐบาลไทยพอใจเพราะสิทธิ ชาติความเป็นเจ้าประเทศราชของไทยเหนือรัฐมลายูไม่เป็นปัญหาอีกต่อไป สำหรับ อังกฤษเองนับว่าได้รับผลประโยชน์มากทั้งในทางการค้าและการเมือง อนุสัญญานี้ เปรียบเสมือนขอเพิ่มเติมอย่างสำคัญของสัญญาระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2439 (ค.ศ. 1896) และทำให้ความหวาดกลัวการแทรกแซงจากต่างชาติสงบลงไป แต่ความพอใจนี้มีอยู่ชั่วระยะเวลาอันสั้น ปรากฏว่า ตั้งแต่ต้นศตวรรษ 20 เรื่อยมา ปัญหาอันเกิดจากการตีความในสนธิสัญญาก็เริ่มขึ้น เป็นสาเหตุให้เกิดความขัดแย้งจน ถึงต้องมีการเจรจากันบ่อยครั้งระหว่างรัฐบาลทั้ง 2 ฝ่าย รัฐบาลไทยต้องประสบกับ

* คือ เมืองกำเนิคนพคุณ

¹ กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศ สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศและองค์การระหว่างประเทศ เล่ม 1, หน้า 153.

² ก.

ความลำบากใจในเรื่องการให้สัมปทานแก่ชาวต่างชาติ ซึ่งมีสิทธิของคนอยู่ตามที่ระบุไว้ในสนธิสัญญา อีกประการหนึ่งระบบการให้สัมปทานที่ปฏิบัติกันอยู่ในเวลานั้น* ก็ไม่ค่อยจะสอดคล้องกับอนุสัญญาปี พ.ศ. 2440 มากนัก และเนื่องจากเจ้าเมืองมลายูยังคงมีอำนาจที่จะให้สัมปทานแก่ชาวต่างชาติได้ก่อนที่จะส่งใบสัมปทานนั้นมาให้รัฐบาลไทยรับรองอย่างเป็นทางการอีกครั้งหนึ่ง¹ วิธีนี้ไม่ได้รับความเห็นชอบจากรัฐบาลไทย ซึ่งนโยบายที่จะกระชับการปกครองการควบคุมและรวบรวมรายได้จากรัฐต่าง ๆ ในมลายูให้มากขึ้นกว่าเดิม ดังปรากฏในพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในเรื่องการที่เจ้าเมืองมลายูมักให้สัมปทานแก่ชาวต่างชาติได้ง่าย ๆ เพราะ

".... พวกเจ้าเมืองแขกเป็นคนโง่เขลา เห็นแก่ของกำนัล หลงใหลอนุญาตไปง่าย ๆ เช่น เมืองกลันตัน ตรังกานุ เป็นต้น...."²

ในกรณีเช่นเดียวกันนี้ เซอร์ แฟรงค์ สเวทเทนแฮม ผู้ว่าราชการเมืองสิงคโปร์ กล่าวว่า

* รายละเอียดเกี่ยวกับการให้สัมปทานแก่ชาวต่างชาติและคนไทย จะกล่าวอย่างละเอียดในตอนต่อไป

¹ ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.1/34 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 10 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 121.

² ก.จ.ช. ร.5 ม. 2.22 ข/8 สำเนาบันทึกจาก คำแปลเรื่องเขตร์แคนรามันท์ กับประ ระหว่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับ เซอร์ แฟรงค์ สเวทเทนแฮม ผู้ว่าราชการเมืองสิงคโปร์ วันที่ 12 กรกฎาคม ร.ศ. 120.

".... ข้าราชการสยามจะไม่ชอบ และคัดค้านสัมปทานที่ได้รับโดย
ตรงจากเจ้าผู้ครองเมืองหรือหัวหน้าชาวมลายู ประการแรกเพราะ
สยามคิดว่าเป็นการทำให้การควบคุมของตนวอดไป ประการที่ 2
เพราะสยามไม่มีโอกาสได้รับผลประโยชน์ใด ๆ จากการให้สัมปทาน
นั้น" ¹

วิธีการที่เจ้าเมืองมลายูมีอำนาจในการให้สัมปทานนี้ มิใช่รัฐบาลไทยจะไม่
พอใจแต่ฝ่ายเดียว ปรากฏว่ารัฐบาลอังกฤษซึ่งมีนโยบายกีดกันการลงทุนจากภายนอก
โดยสิ้นเชิง ก็เป็นอีกฝ่ายหนึ่งที่เคืองแค้นมาก โดยที่อังกฤษพิจารณาเห็นว่าวิธีการ
ดังกล่าว ย่อมจะเป็นช่องทางอันตรายต่อผลประโยชน์ของอังกฤษ เพราะหากเป็น
เช่นนั้นจริง บริษัทต่างประเทศอื่น ๆ ที่ได้รับสัมปทานโดยตรงจากเจ้าเมืองมลายู
อาจจะไม่คิดเห็นว่าคุณมีความผูกพันหรือมีความจำเป็นแต่อย่างใดที่จะต้องไปขอคำรับรอง
ขอตกลงเห่ากันนั้นจากรัฐบาลไทยอีกครั้งหนึ่ง ความเท่าเทียมอำนาจของไทยเหนือรัฐมลายู
เหล่านั้นยังมิได้ทำการรับรองจากมหาอำนาจอื่นใดนอกจากอังกฤษ ดังนั้นอังกฤษจึงพยายาม
เร่งรัดให้ไทยว่ากีดการให้สัมปทาน² ให้อยู่ในหมู่ชาวอังกฤษเพียงชาติเดียว เพราะ
ฉะนั้นจะเห็นได้ว่า ปัญหาการให้สัมปทานเป็นเรื่องยุ่งยากต่อรัฐบาลไทยมิไ้่น้อย แทน
ที่จุดประสงค์ในการทำสัญญาจะมุ่งหมายแต่เรื่องการเมืองเพียงเรื่องเดียว แท้กลับถูก
ถือเสมือนข้อตกลงทางการค้ากวย ขอเสนอแนะของอังกฤษ ยอบหมายถึงการปิดประตู

¹ก.จ.ช. ร.5 ม. 2.22 ข/8 สำเนาบันทึกจาก คำแปลเรื่องเซทร์แดน
ราชันท์ กับประะ ระหว่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับ เซอร์ แฟรงก์
สเวทเทนแฮม ผู้ว่าการเมืองสิงคโปร์ วันที่ 12 กรกฎาคม ร.ศ. 120.

²ดู.

ต่อชาวต่างชาติในแหลมมลายูและยอมเป็นการแสดงเจตจำนงออกมาอย่างชัดเจน ในอันที่จะสงวนการลงทุนไว้ให้แกชาติดังกษชาติเดียว

กล่าวโดยสรุปจะเห็นได้ว่าสัญญาฉบับนี้เป็นความสำเร็จอันงดงามสำหรับชาวอังกฤษ เพราะในระหว่างที่สัญญาลับนี้ยังมีผลใช้บังคับอยู่นั้น ปรากฏว่าสัมปทานใหญ่ ๆ ที่รัฐบาลไทยได้ให้แกชาวต่างชาติตกอยู่ในมือของชาวอังกฤษเพียงชาติเดียว แต่ส่วนรัฐบาลไทยนั้นสัญญาฉบับนี้กลับทำให้ตกอยู่ในฐานะลำบาก เนื่องจากกองพยายามหาข้อแก้ตัวทุกวิถีทาง เพื่อถ่วงเวลาการให้สัมปทานที่ชาติอื่น ๆ ร้องขอมา และบางครั้งก็สิ้นสุดลงโดยการตอบปฏิเสธไปตรง ๆ ในขณะที่เดียวกันไทยก็ต้องเสี่ยงต่อการถูกประท้วง ตลอดจนการถูกกล่าวหาว่าไม่ปฏิบัติให้สอดคล้องกับข้อกำหนดที่ระบุไว้ในสนธิสัญญา

เรื่องที่น่าความยุ่งยากและเคียดแค้นมาให้แก่รัฐบาลไทยมากที่สุดก็คือ เรื่องการให้สัมปทานท่าเหมืองแร่ในรัฐกลันตัน แก่บริษัท ดัฟฟ์ ซินดิเกต (Duff Syndicate) ภายหลังจากบริษัทนี้ส่วทำให้ไทยต้องสูญเสียการปกครองหัวเมืองมลายูก่อนต่อไปในที่สุด

ปัญหาการให้สัมปทานแก่ชาวต่างชาติ ได้ชักนำให้อังกฤษเข้าเกี่ยวข้องกับไทย ในรัฐกลันตัน ครั้งแรก โดยผ่านทางบริษัท ดัฟฟ์ (Duff Development Corporation หรือ Duff Syndicate) ซึ่งต่อมาบริษัทนี้ได้กลายเป็นผู้มีบทบาทสำคัญยิ่งทางการเบืองและเกษตรกิจของไทยและมลายู ทั้งยังมีส่วนเร่งเร้าให้ไทยต้องโอนรัฐมลายูของตนเขาไปอยู่ใต้อารักขาของอังกฤษเร็วขึ้น ดังจะกล่าวถึงบทบาทของบริษัทดัฟฟ์ในหัวเมืองมลายูของไทย อย่างละเอียดในบทที่ ๕ ต่อไป

อย่างไรก็ตามปรากฏว่าไกรบริษัท และบุคคลอาทิต่าง ๆ ทั้งอังกฤษ เยอรมัน และอิตาลี ฯลฯ รวมทั้งคนในบังคับของชาติดังกล่าวด้วย ได้เข้ามาขออนุญาตทำการตรวจหาแร่ในดินแดนภาคใต้กันมากก่อนที่จะมีการทำสัญญาลับ ระหว่างรัฐบาลไทย

กับรัฐบาลอังกฤษกันเสียอีก¹ บางพวกก็รวมหุ้นกันก่อตั้งเป็นบริษัทเข้ามาดำเนินการสำรวจตรวจแหล่งแร่ และขอทำเหมืองแร่ ภายหลังการทำสัญญาฉบับสิ้นสุดลงแล้วก็เป็นโอกาสเหมาะในการที่บริษัทอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษ โดยเฉพาะชาวจีนในบังคับอังกฤษจากเมืองป่กิ่ง และเมืองสิงคโปร์ จะเข้ามาขออนุญาตตรวจแหล่งแร่และขออนุญาตทำเหมืองแร่กันมากขึ้น นอกจากนั้นก็มีชาติอื่นเข้ามากว่เช่นกัน

บริษัทเหมืองแร่ของชาติต่าง ๆ ที่เข้ามาขออนุญาตทำการสำรวจตรวจแหล่งแร่และขอทำเหมืองแร่ ตลอดจนรับซื้อแร่ คือ

1. บริษัทปะตานีคอนเซสชัน ลิมิเตด สำนักงานใหญ่อยู่กรุงลอนดอน จดทะเบียนขึ้นเป็นบริษัทในปี พ.ศ. 2405 (ค.ศ. 1862)²
2. บริษัทไซมิททิน ซินดิเกต จำกัด ของอังกฤษ ปัจจุบันยังคงดำเนินการอยู่
3. บริษัทเสรตเตรคคิงค์ จำกัด เป็นบริษัทที่รับซื้อแร่โดยเฉพาะ เพื่อนำไปถลุงที่เมืองป่กิ่ง และสิงคโปร์
4. บริษัททุ่งคาฮาเบอร์ จำกัด ของอังกฤษ
5. บริษัททุ่งคา คาเปานต์ จำกัด ของอังกฤษ

¹ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.4/3 พระยาสุรศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวง
เกษตราธิการ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
วันที่ 5 พฤศจิกายน ร.ศ. 111.

²ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.3/1 แบบเมอแรนดัมบริษัทปะตานีคอนเซสชัน
ลิมิเตด ทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 28
พฤศจิกายน ร.ศ. 108.

6. บริษัทอีสเอเซียคิก จำกัด ของ เคนมาร์ค¹
7. บริษัทซิงเค็ม จำกัด ของ ฮอลันดา
8. บริษัทฮุกเคนปากแอนกับรอกเตอร์ จำกัด ของ เบอรมันน์²

บริษัทเหล่านี้เป็นบริษัทที่ขี้อายเงินทุนมาก โดยเฉพาะบริษัทเสตรเคเรคกิงส์ จำกัด ซึ่งมีสำนักงานใหญ่อยู่ที่กรุงจอนคอน เกิมทีเดียเป็นแต่ตั้งสาขารับซื้อแร่จากหัวเมืองบลายู หัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก และหัวเมืองปักมัตไตของไทยไปดูลงที่เมืองสิงคโปร์เท่านั้น แต่เมื่อได้มีโอกาสเข้ามาสำรวจตรวจพบว่ามีดินแดนกึ่งกลางอุดมไปด้วยแร่กบฏ และอื่น ๆ เช่น ทองคำ วุลแฟรม* จึงได้เข้ามาขออนุญาตทำการสำรวจตรวจแร่แหล่งต่าง ๆ กันมากขึ้น

บริษัทเหล่านี้ของชาติต่าง ๆ ที่เข้ามาขอทำการสำรวจตรวจแร่เหล่านี้ จะคงปฏิบัติตามกฎหมายข้อบังคับของไทยทุกประการอย่างเคร่งครัด

4.1 นโยบายของไทยในการให้ชาวต่างประเทศโดยเฉพาะอังกฤษ เข้าดำเนินการทำเหมืองแร่

กิจการเหมืองแร่ในไทยนั้น กล่าวได้ว่าตลอดเวลามาตกอยู่ในมือของชาวจีนเป็นส่วนใหญ่ ชาวดังประเทศเพื่งจะบาสนใจในการลงทุนทำเหมืองแร่อย่างจริงจัง

¹พิตร ฒ นคร ประวัติและงานพระยาภิรมย์ (ถอดพิมพ์ ณ ระนอง)
หน้า 46.

²ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.3/16 เรื่องบริษัทฮุกเคนปากแอนกับรอกเตอร์ จำกัด ขออนุญาตตรวจแร่ กรมหลวงคำรณราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 4 ธันวาคม ร.ศ. 120.

* แร่วุลแฟรม หรือเรียกว่า แร่สังกะสี เป็นแร่ตระกูลเดียวกันกับเหล็ก

ในระยะ พ.ศ. 2440 เป็นต้นมา¹ โดยเฉพาะการทำให้ืองแร่ในหัวเมือง
มลายูนี้ รัฐบาลไทยไม่ได้กีดกันที่จะให้ชาวต่างประเทศเข้ามาทำเหมืองแร่ แต่ได้
พยายามส่งเสริมให้มีการทำเหมืองแร่มากขึ้น แต่คงให้อยู่ในกฎข้อบังคับตามกฎหมาย
ว่าด้วยการเหมืองแร่ของรัฐบาลไทย และคงเป็นทางที่จะก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อ
ประเทศไทยด้วย จะต้องเป็นบริษัทที่มีเงินทุนพอที่จะลงทุนทำเหมืองแร่แล้วไปขายทุน²
และต้องมีความตั้งใจจริงที่จะทำเหมืองแร่อย่างจริงจัง³ เมื่อได้แสดงให้รัฐบาลเห็น
ว่ามีเงินทุนพอที่จะทำการได้ รัฐบาลจึงจะมอบใบประทานบัตรทำเหมืองแร่ให้⁴ ส่วน
บริษัทหรือบุคคลใดที่ไม่มีเงินทุนพอที่จะทำการได้ ก็จะไม่ได้รับใบประทานบัตรอนุญาต
ให้ทำการแร่ได้ ถึงแม้ว่าจะได้ทำการสำรวจตรวจพบแหล่งแร่แล้วก็ตาม⁵

¹ก.จ.ช. ร.6 กษ. 6/2 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง การทำแร่ วันที่ 15 สิงหาคม
ร.ศ. 128.

²ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.1/34 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 12 มกราคม ร.ศ. 121.

³ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.3/9 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 27 มิถุนายน ร.ศ. 119.

⁴ก.จ.ช. ร.6 กษ. 6/2 น.ค.

⁵ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.3/9 น.ค.

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่ารัฐบาลจะส่งเสริมให้ชาวต่างประเทศเข้ามาลงทุนทำเหมืองแร่โดยเฉพาะในหัวเมืองมลายูนั้น รัฐบาลมีความตั้งใจที่จะให้การสนับสนุนอย่างจริงจัง ภายหลังจากที่รัฐบาลได้จัดระเบียบการทำเหมืองแร่และมีพระราชบัญญัติสำหรับการทำเหมืองแร่ฉบับแรก^{*1} เพราะถ้าไม่มีกฎหมายบังคับแล้ว การที่จะอนุญาตให้ใครเข้าทำการเหมืองแร่ก็อาจจะเกิดปัญหาและทำให้รัฐบาลขาดผลประโยชน์ที่ควรจะได้รับ และรัฐบาลจะต้องจัดให้มีพนักงานทำการสำรวจตรวจสอบเป็นบ่อแร่ซึ่งพลเมืองได้ทำอยู่แล้ว เพื่อจะได้ทราบจำนวนบ่อแร่ซึ่งมีเจ้าของหวงห้าม และบ่อแร่ที่จะเปิดให้ผู้อื่นทำ ให้ได้ทราบเสียก่อนที่จะอนุญาตให้ทำเหมืองแร่ได้²

การที่รัฐบาลไทยได้กำหนดนโยบายเช่นนี้ก็เป็นที่น่าพอใจแก่บริษัทยักษ์และชาวอังกฤษ ตลอดจนชาติอื่น ๆ ที่เข้ามาขอทำเหมืองแร่ในดินแดนภาคใต้ของไทยเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในการให้สัมปทานการทำเหมืองแร่ของรัฐบาลจะอนุญาตให้แก่เฉพาะในบริเวณใด ๆ ว้างจริง ๆ ถ้าที่ใดบริษัทยักษ์ทำอยู่แล้วรัฐบาลจะไม่อนุญาตให้คนอื่นทำได้เป็นอันขาด³ ซึ่งนโยบายเช่นนี้ก็เป็นผลดีแก่ชาวต่างชาติที่จะเข้ามาขอสัมปทานทำเหมืองแร่เป็นการขจัดปัญหาเรื่องการแข่งขันกัน อันก่อให้เกิดปัญหายุ่งยากในภายหลังต่อมา⁴

*พระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ประกาศใช้ พ.ศ. 2444 (ร.ศ. 120)

¹ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.3/9 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 27 มิถุนายน ร.ศ. 119.

²ดู.

³ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.3/15 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 3 ธันวาคม ร.ศ. 120

⁴ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.3/9 น.ก.

อีกประการหนึ่งรัฐบาลได้พิจารณาเห็นว่า การที่จะเปิดให้ชาวต่างชาติเข้ามาทำเหมืองแร่ นั้น จะต้องเกี่ยวข้องกับการจัดการปกครองภายในบ้านเมืองนั้น ๆ เสียก่อน เมื่อการปกครองดี และมีการคมนาคมขนส่งที่ไปมาในพระราชอาณาเขตได้สะดวก ณ เมืองใด ก็ควรจะอนุญาตให้ทำการได้ในเมืองนั้น ๆ ในที่ซึ่งรัฐบาลได้ปรับปรุงการปกครองให้เรียบร้อย และจัดการคมนาคมให้สะดวกจะเป็นการดีกว่าที่ปล่อยให้ขออนุญาตทำการเหมืองแร่ในที่ใด ๆ ก็ได้¹ ซึ่งผลประโยชน์ที่รัฐบาลจะได้รับนั้นจะไม่คุ้มค่ากับการใช้จ่ายในการก่อปราบปรามเหตุร้ายในอันที่จะเกิดขึ้นได้ทุกขณะในท้องที่ที่ยังไม่ได้มีการปรับปรุงการปกครองเลย ดังเช่น กรมราชโลหกิจและภูมิวิทยาได้เคยอนุญาตให้ชาวต่างชาติทำเหมืองทองที่เมืองหล่มสักและที่พุทราว แขวงเมืองลพบุรี ผู้รับอนุญาตก็ไม่ได้ทำการอะไรนอกจากเอาอำนาจไปหาคนพื้นเมือง เขามาขูดร่อนหาแร่มาขายให้กับผู้รับอนุญาต ในที่สุดที่ทั้ง 2 แห่งดังกล่าวกลายเป็นที่ชุมนุมคนพาลตั้งของสุ่มเป็นโจรผู้ร้าย และมีการพ่น เมื่อเจ้าหน้าที่ไปทำการตรวจจะจับกุมผู้รับอนุญาตก็จะร้องเรียนว่าเจ้าพนักงานไปรบกวนจนลูกจ้างของตนแตกตื่นไม่ทำงานทำให้เสื่อมเสียผลประโยชน์ของเขา เมื่อเป็นเช่นนี้ผลประโยชน์ที่กรมราชโลหกิจและภูมิวิทยาจะได้จากค่าเช่า หรือค่าอนุญาตก็ไม่คุ้มกับค่าใช้จ่ายที่รัฐบาลต้องใช้ในการปราบปรามเหตุร้ายที่เกิดขึ้นนั้น² โดยเฉพาะในหัวเมืองมลายู คือ เมืองกลันตัน และตรังกานู นั้น ถึงแม้ว่าความประสงค์แท้จริงของรัฐบาลไทยไม่ต้องการที่จะให้ชาวอังกฤษเข้ามาทำการเหมืองแร่ก็ตาม แต่ไทยก็ไม่อาจจะหลีกเลี่ยงความต้องการของอังกฤษได้ กวดยกกระทาก็คือว่า

¹ ก.จ.ช. ร.6 กบ. 6/2 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง การทำแร่ วันที่ 15 สิงหาคม
ร.ศ. 128.

² ก.

รัฐบาลยังไม่สามารถจัดการปกครองภายในให้เรียบร้อยได้ ดังพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

".... การที่จะให้ชาวต่างชาติ เข้ามาทำการในเมืองเหล่านี้ รัฐบาลจะทรงรับกิดชอบในการรักษาความสงบเรียบร้อยเพื่อให้ชาวต่างชาติ เข้าทำการได้โดยสะดวก โดยเฉพาะเมืองกลันตันนั้น เคยเป็นเมืองที่บีโจรผู้ร้ายชุกชุม การปกครองภายในบ้านเมืองก็ยังไม่เรียบร้อย รัฐบาลไทยก็กำลังพยายามจัดการอยู่อย่างเร่งรีบ เพื่อให้ชาวต่างชาติเข้าทำการได้สะดวก...."¹

จะเห็นได้ว่ารัฐบาล ได้พิจารณาถึงความจำเป็นในการปรับปรุงทั้งในด้านการปกครองและด้านการคมนาคมให้ดีขึ้นในบริเวณที่มีการทำเหมืองแร่ โดยเฉพาะการคมนาคมนั้นจัดได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญในการทำเหมืองแร่ และจะเป็นการทำให้อำนวยความสะดวกในกิจการสาธารณูปโภคในด้านต่าง ๆ ได้ดีขึ้น โดยเฉพาะการสร้างรถไฟ² รัฐบาลได้พยายามสร้างทางรถไฟ ให้ผ่านบริเวณที่มีการทำแร่ เพื่อความสะดวกในการขนส่ง กังจะปรากฏเห็นจากรายงานของสมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ ถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในเรื่องการสร้างทางรถไฟดังนี้คือ

¹ก.จ.ช. ร.5 ม. 2.22 ข/8 สำเนาบันทึกวาจา คำแปลเรื่องเซทร์แคน เมืองรามันท์ กับเมืองเประ ระหว่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับ เซอร์แฟรงคิสเวทเทนแฮม กุวาราชการเมืองสิงคโปร์ วันที่ 12 กรกฎาคม ร.ศ. 120.

²ก.จ.ช. ร.5 บ. 53/10 บันทึกความเห็นกรรบการซึ่งได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประชุมปรึกษาเรื่อง จัดการต่าง ๆ ในมณฑลภูเก็ต วันที่ 6 พฤศจิกายน ร.ศ. 125.

".... เหนือกว่าคืออยู่บริเวณไฟสายแหลมมลายูที่จะทำขึ้นใหม่
ก็ค่อนข้างกะพานห่าง 1 เบื้องหลังสวนห่าง 1 เมืองศรีรัตน
นิคม กับเบื้องหลังสวนไปสำคัญ เพราะทำให้มีเงินหาอยู่แล้ว
ทำที่ตัวก็อยู่ในกอนมณฑลนครศรีธรรมราช เจริญเข้านักขาง
ตะวันตก ที่รถไฟจะผ่านไป ข้าง เข้าใจว่าบีบรัดมาก ตลอดจน
ท้องที่อำเภอเขา ชาวเมืองกรุงที่รถไฟจะผ่านไปก็มีแรมมาก
แรมในที่เหล่านี้จะเปิดเป็นเมืองโก่ จีนได้เปิดหมดแล้วที่ยังไม่
ได้เปิดเป็นเมืองนั้น เพราะเปิดไม่ได้ถวายเป็นลำบาก ต่อมา
รถไฟแล้วจึงเปิดเป็นเมืองโก่ ที่อย่างนี้ ในมณฑลปัตตานี
แขวงเมืองระแงะ รามันท์ ก็ยังมีอยู่อีก ที่ซึ่งมีแร่ดี แก่เป็นที่ไม่
ได้จะหาแร่ไฟจะผ่านไป นับว่ายังเปิดเป็นเมืองไม่ได้
ก็ยังมี"¹

ตามรายงานของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพนี้ จะเห็นได้ว่าพระองค์
ทรงมีความคิดเห็นว่า เมื่อได้จัดการสร้างทางรถไฟให้เสร็จแล้วจะทำให้การทำเหมือง
แร่ในบริเวณเหล่านั้นสะดวกยิ่งขึ้นในการขนส่ง และจะเป็นเหตุจูงใจให้ผู้อื่นเข้ามาขอ
ทำเหมืองแร่มากขึ้น แต่ความข้องการขงขู่ทำเหมืองแร่้นนอกจากทางรถไฟแล้ว
มีความต้องการอยู่ 2 อย่างคือ

1. ถนนที่จะขนของจากเหมืองถึงสถานีรถไฟ
2. สายน้ำที่จะขามาจางแร่

¹ก.จ.ช. ร.6 กษ. 6/2 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง การทำแร่ วันที่ 15 สิงหาคม

ซึ่งทั้ง 2 อย่างนี้รัฐบาลได้พิจารณา ว่าไม่ควรจะลงทุนทำเอง เพื่อให้พวก นายเหมืองโดยเปล่า ๆ และไม่ควรถัวให้เจ้าของเหมืองได้ลงทุนทำกันเอง เพราะ เหตุว่า ถ้ายอมให้พวกเจ้าของเหมืองทำเป็นของตนเองแล้ว อาจจะถูกกันผู้อื่นไม่ให้ทำ เหมืองในที่ใกล้กับคน¹ ทางที่ถูกต้องควรจะเป็นของรัฐบาล แต่ต้องเป็นเงินทุนจากพวก นายเหมืองเหล่านั้นร่วมกันสร้างทั้ง ถนน และสายน้ำ และร่วมกันใช้ ในที่สุดพวกนาย เหมืองก็ยอมตกลงตามขอเสนอของรัฐบาล เพราะเป็นผลประโยชน์ของตนเองทั้งสิ้น คอยเหตุถึงกล่าวรัฐบาลจึงเห็นว่าไม่ควรต้องชักทุนทำ²

การทำสายน้ำลำแหรนี้ นับเป็นความสำคัญอย่างหนึ่งของการทำเหมืองแร่ ถึงแม้จะเห็นได้จากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในเรื่อง นี้ว่า

".... หัวเหมืองฝ่ายทะเลตะวันตก ประโยชน์อันเป็นกำลังของบ้าน เมืองก็เกิดแต่ที่นี้ จึงเห็นว่าควรจัดการทางสายน้ำ แลในที่เหมือง ให้เรียบร้อย ทางสายน้ำนั้นควรอ้างถือว่าเป็นของแผ่นดินทั้งสิ้น ในชั้นนี้ควรจะต้องมีอินเฮอร์เนียร์ตรวจทางสายน้ำ ให้รู้ว่าลายใด มาจากเขาใด ควรจะเดินทางใด แบ่งไปใช้ในการทำเหมืองใด

¹ก.จ.ช. ร.6 กษ. 6/2 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง การทำแร่ วันที่ 15 สิงหาคม
ร.ศ. 128.

²ก.จ.ท. ร.5 กษ. 6.5/8 พระยาพิทยโกษา ผู้กำกับข้าหลวงรักษา
ราชการหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก ถวายรายงานกราบทูล กรมหลวงดำรงราชานุภาพ
วันที่ 13 ธันวาคม ร.ศ. 115.

ให้เป็นการแน่นอน เพื่อเป็นการอุหนุนแก่ผู้ทำเหมืองแร่
คึก "1

จากการที่รัฐบาลได้จัดการปรับปรุงการปกครองภายใน ในดินแดนที่อุดมไป
ด้วยแร่ให้ดีขึ้น และได้ทำการปรับปรุงการคมนาคมให้ไปมาได้โดยสะดวกนั้น ปรากฏ
ว่าได้มีบริษัทเหมืองแร่ของชาติต่าง ๆ ที่มีทุนมากได้เข้ามาขอพระราชทานพระบรมราชา
อนุญาตตั้งทำการเหมืองแร่กันมากขึ้น² โดยเฉพาะในมณฑลภูเก็ต และมณฑลปัตตานี*
ซึ่งปรากฏว่ามีแร่คึกมากและดีกว่าที่อื่น ๆ ในพระราชอาณาเขตสยามและไม่ได้เลว
ไปกว่าแร่คึก ๆ ในหัวเมืองบลายูของอังกฤษ³

¹ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.5/8 พระราชหัตถเลขา ถึง กรมหมื่นพิทยลาภ
พฤฒิศาภา วันที่ 16 มกราคม ร.ศ. 115.

²ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.1/32 ลายพระหัตถ์กรมหลวงดำรงราชานุภาพ
กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องความเห็นจะจัดการ
กรมราชโลหกิจและภูมิวิทยาทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมืองมณฑลต่าง ๆ วันที่ 16
ตุลาคม ร.ศ. 126.

* เติมประกอบด้วย 7 หัวเมือง คือ หนองจิก ยะหริ่ง ยะลา รามันท์
ระแงะ และสายบุรี เรียกว่า แยก 7 หัวเมือง จนกระทั่งปี พ.ศ. 2449 รัชกาลที่ 5
จึงโปรดให้แบ่ง 7 หัวเมืองเป็น 3, เมือง คือ ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส ตั้งเป็น
มณฑลปัตตานีขึ้น แยก 7 หัวเมืองจึงกลายเป็น 3 จังหวัดภาคใต้มาจนกระทั่งปัจจุบันนี้

³ก.

สิ่งที่ได้กล่าวมาข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่านโยบายของไทยในการให้ชาวต่างประเทศ
เข้ามาทำการเหมืองแร่ นั้น ไม่ได้กีดกันกลับพยายามส่งเสริมและหาทางให้ชาวต่างชาติ
เข้ามาทำการเหมืองแร่ให้มากยิ่งขึ้น¹ จึงจะเห็นได้จากความคิดเห็นของสมเด็จพระ
ยาศำรงราชานุภาพ ที่กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวใน
เรื่องนี้ว่า

".... การที่จะเปิดบ้านเมืองนั้น ไม่เป็นการถูกต้องหรือเป็นทางที่
มีประโยชน์ ถ้าหากว่าการค้าขายอย่างใดของชาวต่างประเทศที่
มิได้เป็นข้อชักชวนแก่ประโยชน์ของบ้านเมืองแล้ว ควรรัฐบาลจะ
ต้องอุดหนุนการค้าขายอย่างนั้น เหตุว่าเป็นประโยชน์ทั้งผู้ทำการค้า
และรัฐบาลก็ยอมได้ภาษีอากรเป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองด้วย...."²

จากข้อความข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่ากำหนดทางใดอันจะนำไปสู่ผลประโยชน์ของ
ประเทศชาติ รัฐบาลก็ไม่ควรเพิกเฉย ควรจะอุดหนุนและส่งเสริมให้ชาวต่างชาติได้
เข้ามาดำเนินการ ทำให้รัฐบาลจะได้รับผลประโยชน์จากรายได้อันเป็นภาษีอากรมาก
ขึ้น เพื่อจะได้นำรายได้นั้นมาบำรุงประเทศนั้นเอง แต่ถึงกระนั้นรัฐบาลก็ตระหนัก
ดีว่า จะต้องไม่อนุญาตการใด ๆ ที่เป็นอำนาจพิเศษให้นอกเหนือจากการที่มีสิทธิเพียง
การทำเหมืองแร่เท่านั้น³

¹ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.3/1 กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ แจ้งความ
มายังหลวงทวีปสยามกิจ กองสุลตยามเมืองปิ่น วันที่ 17 กรกฎาคม ร.ศ. 108.

²ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.3/9 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 27 มิถุนายน ร.ศ. 119.

³ค.

นโยบายของรัฐบาลไทยในการให้ชาวต่างชาติเข้ารับสัมปทานทำเหมืองแร่ นั้น ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา พยายามใช้วิธีการอะลุ่มอล่วยซึ่งกันและกันอยู่เสมอ พยายามหลีกเลี่ยงข้อที่จะก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ อันจะนำไปสู่การพิพาททางการเมือง อย่างยิ่ง เพราะรัฐบาลไทยตระหนักดีว่าถึงอย่างไรก็ต้องเสียเปรียบอยู่นั่นเอง โดยเฉพาะกับอังกฤษ ซึ่งได้มีการตกลงบางประการในสัญญาฉบับขึ้น ทำให้รัฐบาลไทยต้อง คำนึงการแบบสุขุมมากยิ่งขึ้น อะไรที่พอจะให้ไต่รัฐบาลก็พยายามที่จะช่วยเหลือให้ถึงที่สุด ดังเช่นกรณีเจ้าพระยาไทรบุรี ตอบปฏิเสธชาวต่างชาติที่เข้ามาขออนุญาตทำเหมือง แร่นั้น ทั้ง ๆ ที่เป็นความบกพร่องในความเข้าใจของชาวอังกฤษเอง ที่เข้าใจความ หมายของคำผิด คือ คำว่า "โอริง บูเตะ" ซึ่งตามความในภาษามลายูแปลว่า ฝรั่งทุก ชาติ แต่ชาวอังกฤษเข้าใจว่า เป็นศัพท์ที่ใช้เรียกเฉพาะชาวอังกฤษเท่านั้น ซึ่งเคย เรียกกันในละครทเซตเติลเมนต์ อังกฤษเข้าใจว่า รัฐบาลไทยสั่งห้ามไม่ให้เจ้าพระยา ไทรบุรีอนุญาตให้ชาวอังกฤษขอสัมปทานทำเหมืองแร่ในเมืองไทรบุรี ซึ่งถ้าเป็นความ จริงแล้ว ก็เป็นการขัดต่อสัญญาฉบับที่มีต่อกัน และเห็นว่าเป็นการไม่ยุติธรรม ถ้าห้าม ควรจะห้ามฝรั่งทุกชาติ ในเรื่องนี้ตามความจริงแล้วรัฐบาลไทยได้เคยสั่งห้ามไม่ให้ เจ้าพระยาไทรบุรีอนุญาตการใด ๆ ในเมืองไทรบุรีแก่ชาวต่างชาติทำการ มิใช่แต่ เฉพาะชาวอังกฤษเท่านั้นที่อังกฤษเข้าใจ จะต้องบอกลงมายังกระทรวงมหาดไทย ก่อนทุกครั้งที่จะอนุญาตได้ และไม่ให้พูดกล่าวเป็นเชิงให้คำรับรองว่าจะสำเร็จด้วย และตั้งแต่นั้นมาเมื่อมีชาวต่างชาติเข้ามาขออนุญาตทำการอย่างหนึ่งอย่างใดในเมือง ไทรบุรีแล้ว เจ้าพระยาไทรบุรีก็บอกลงมายังกระทรวงมหาดไทยอยู่เสมอ แต่ในเรื่อง ที่เกิดขึ้นนี้ปรากฏว่าชาวต่างชาตินั้นไม่ได้ยื่นเรื่องราวต่อเจ้าพระยาไทรบุรี และกรม- ราชโลหกิจและภูมิวิทยา กระทรวงมหาดไทยเลย เพียงบอกปากเปล่าก็จะลงมือทำการ เมื่อได้รับคำตอบปฏิเสธว่าไม่ให้ชาวต่างชาติเข้าทำการ ก็มักนำไปเพียวกล่าวหาจาก

จนเกิดเรื่องขึ้นเช่นนี้¹ เรื่องการเข้าใจผิดในความหมายเช่นนี้ ถึงแม้ว่าจะเป็นเรื่องเล็กน้อยก็ตามแต่อาจนำไปสู่ปัญหาที่เป็นภาระของรัฐบาลต่อไปภายหลังได้ จึงจะเห็นได้จากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในเรื่องนี้ว่า

“.... ถ้าปล่อยไว้นิ่งเฉยไม่อธิบายให้เป็นที่เข้าใจ การเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่นนี้ ถ้าเขาเก็บสะสมเข้ามาก็คงอาจจะเอาไว้อ้างว่เวลาต้องการจนกล่าวได้”²

จากข้อความดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่าแม้แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ยังทรงพระราชดำริให้จัดการทำความเข้าใจในเรื่องที่ชาวต่างชาติโดยเฉพาะอังกฤษเข้าใจผิดอยู่เช่นนี้ ให้ถูกต้องเสีย เพราะรังแต่จะเป็นผลเสียต่อไทยนั่นเอง ถ้าปล่อยให้เวลาเป็นนานออกไปและมีเรื่องราวเข้าใจผิดบ่อยครั้งมากขึ้นก็อาจนำไปสู่ผลเสียทางการเมืองได้ จึงต้องรีบดำเนินการแก้ไขทำความเข้าใจเสียแต่ตอนนี้

¹ก.ว.ช. ร.5 กษ. 6.1/34 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 12 มกราคม ร.ศ. 121.

²ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.1/34 พระราชหัตถเลขา ถึง กรมหลวงดำรง
ราชานุภาพ วันที่ 18 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 121.

4.2 วิธีดำเนินการทำเหมืองแร่ของอังกฤษในไทย

การทำเหมืองแร่ของอังกฤษนั้นกล่าวได้ว่า ไม่ได้มุ่งหวังเพื่อทำการเหมืองแร่อย่างจริงจัง เป็นเพียงต้องการที่จะตั้งบริษัทขึ้นมา และหาผลประโยชน์จากการขายหุ้น มีน้อยรายที่จะหาสำเร็จอย่างจริงจัง ดังปรากฏในรายงานของสมเด็จพระยาตรากราชานุภาพ ถวายเรื่องการทำแร่แก่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า

".... ข้าฯ เห็นว่าพวกฝรั่งตั้งขายอนุญาตไปเที่ยวตรวจหาแร่ แม้ในท้องที่ซึ่งไม่ควรรังเกียจ คนเหล่านี้โดยมาก ขอลาไปเพื่อหาประโยชน์ในการตั้งบริษัท และขายแร่ น้อยนักที่ไปทำการสำเร็จก็ยาว...."¹

เพราะปรากฏว่าบริษัทที่ตั้งขึ้นมานั้นไม่นานก็ต้องล้มเลิกกิจการไปเป็นเช่นนี้หลายบริษัท และเป็นที่เลื่องลือในต่างประเทศว่า ถ้าผู้ใดจะตั้งบริษัททำการเหมืองแร่ในไทยก็ยากที่จะหาทุนไม่ไ้ทั้งในยุโรปและอเมริกา เพราะดำเนินการได้ไม่นานก็ต้องล้มเลิกไป ชาวเขื่อนนี้ทำให้ชื่อเสียงของประเทศไทยในด้านการลงทุนการทำเหมืองแร่ของชาวต่างชาติในไทยเสื่อมเสียมาก เห็นกับที่รัฐบาลไทยสนับสนุนให้คนที่ชอบหลอกลวงผู้ถือหุ้นไทยเอาชื่อของประเทศไทยไปจ้างในการขายหุ้นส่วนเพื่อการลงทุน² ซึ่งเป็นการไม่ถ้อยแท้ ยิ่งถึงแม้ว่าจะมีข้าราชการในกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยาได้โต้แย้งในเรื่องนี้ว่า

¹ ก.จ.ช. ร.6 กบ. 6/2 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง การทำแร่ วันที่ 15 สิงหาคม ร.ศ. 128.

² ก.

".... การทำเหมืองแร่ นั้นย่อมที่จะมีการหลอกลวงกันทั้งทั่วโลก...¹*

ในเรื่องเช่นนี้ เห็นว่า การทำเหมืองแร่ นั้นว่าไปไม่ใช่ว่าเป็นกฏของรัฐบาลไทยที่ให้อนุญาต แต่เป็นกฏาภักดิ์ของผู้รับอนุญาตที่หาเงินลงไปเอาไปให้ผลประโยชน์ หรือ ยื่นไปหลงเอาผู้รับอนุญาต , แลหาทุนด้วย เมื่อคิดหวังก็เป็นกฏาภักดิ์ของผู้นั้นเอง ที่ไปให้เอาไปแสวงหาในการดำเนินการ เหมืองแร่ นั้น²

นอกจากนี้ยังมีบริษัทเหมืองแร่ เล็ก ๆ ที่รับอนุญาตในการทำเหมืองแร่ แล้วก็ลงมือดำเนินการไปไ้ระยะหนึ่งก็ต้องหยุดกิจการ เนื่องจากขาดทุนทรัพย์ ด้วยเหตุนี้การที่จะทำเหมืองแร่ ได้ จำเป็นที่จะต้องพิจารณาถึงเรื่องเงินทุนไว้ก่อน ถ้ามีทุนทรัพย์มากก็สามารถจะดำเนินการไปไ้ตลอดและได้รับผลประโยชน์ตอบแทนอย่างคุ้มค่าในที่สุด³ ด้วยเหตุนี้รัฐบาลไทยจึงจะต้องกักขันในเรื่องเงินทุนของผู้ขออนุญาตทำเหมืองแร่ มาก

¹ก.จ.ช. ร.6 กษ. 6/2 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง การทำแร่ วันที่ 15 สิงหาคม ร.ศ.128.

* ผู้ที่เสนอความนึกเห็นนี้คือ บิสเตอร์ สโตเบล ที่ปรึกษาราชการต่างประเทศ ของไทย

²ดู.

³ก.จ.ช. ร.5 ม. 2.22 ข/8 สำนักปลัดการจากร คำแปลเรื่องเขตร์แดน เบื้องราบวันกับเมืองเประ ระหว่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับ เซอร์ แฟรงก์ สแวกเซนแฮม ผู้ว่าราชการเมืองสิงคโปร์ วันที่ 12 กรกฎาคม ร.ศ. 120.

ก่อนที่จะอนุญาตออกประทานบัตรทำเหมืองแร่ได้¹

4.2.1 การตรวจแหล่งแร่

โดยเหตุที่ว่ากิน และแร่โลหะธาตุทั้งหลายในพระราชอาณาเขตรัสยามนี้ย่อมเป็นของหลวงโดยพระบรมเดชานุภาพ² ถึงผู้หนึ่งผู้ใดจะได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตในที่ดินให้ได้รับกรรมสิทธิ์นั้น เพื่อทำการปลูกสร้างบ้านเรือนหรือเพาะปลูกพืชพรรณไม้ หรือเพื่อทำการอย่างอื่น ถ้าไม่ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ทำการเหมืองแร่ในที่นั้นแล้ว ที่ดินที่ได้รับกรรมสิทธิ์นั้นผู้ที่ได้รับกรรมสิทธิ์ไม่มีอำนาจที่จะขุดหาแร่หรือทำเหมืองแร่ในที่ดินที่ตนครอบครอง³ ดังนั้นในกรณีของการที่จะทำการแร่จะต้องขอพระบรมราชานุญาตโดยผ่านทางกระทรวงมหาดไทยเสียก่อน และได้ปรากฏตามหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในสมัยรัชกาลที่ 4 ระบุไว้ว่า

".... บรรดาคนที่อยู่ในบังคับต่างประเทศมีอำนาจที่จะไปเที่ยวตรวจอาณาเขตแผ่นดินสยาม เทียบหาบ่อแร่ และทำการอื่น ๆ ..."⁴

¹ ก.จ.ช. ร.6 กษ. 6/2 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง การทำแร่ วันที่ 15 สิงหาคม ร.ศ.128

² ก.จ.ช. ร.5 ม. 1.3/14 พระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ วันที่ 19 กันยายน ร.ศ. 120, หน้า 2.

³ ก. หน้า 3.

⁴ ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.3/1 กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ แจ้งความมายังหลวงทวีปสยามกิจ กงสุลสยามเมืองป็นัง วันที่ 17 กรกฎาคม ร.ศ. 108

รัฐบาลก็ไม่ได้ชักชวนในความประสงค์ดังกล่าว¹ ได้พยายามช่วยเหลือด้วย
 ที่ตลอดมา เมื่อชาวต่างชาติได้อ่านหนังสือเดินทางเข้ามาภายในพระราชอาณาเขตและ
 ต้องการที่จะเดินทางไป-มาภายในพระราชอาณาเขตในต่าง ๆ นั้น รัฐบาลก็ได้ออก
 หนังสือเดินทางให้เสมอ² หนังสือเดินทางที่รัฐบาลได้ออกให้ นั้น เพื่อจุดประสงค์จะ
 ช่วยในการให้เดินทางไป-มาได้โดยสะดวก แต่มักจะปรากฏว่ามีชาวต่างชาติได้ถือว่า
 หนังสือเดินทางนั้นตนมีอำนาจที่จะทำการสำรวจหาแหล่งแร่และทำการบ่อแร่ได้ในที่ตน
 ได้ทำการตรวจพบแร่แล้วนั้น ซึ่งตามความเป็นจริงแล้ว หนังสือเดินทางนั้นไม่ได้ช่วย
 ให้มีสิทธิดังกล่าว เพราะว่าบ่อแร่ที่ตรวจพบนั้น ผู้ว่าราชการเมืองและราษฎรในเมือง
 นั้น ๆ เป็นผู้รู้ว่ามีแร่ ณ ที่ใดอยู่ก่อนแล้ว เพราะฉะนั้นจะอ้างว่าเป็นผู้พบบ่อแร่นั้นไม่
 ได้³ หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีที่ได้ทำไว้กับนานาประเทศและกฎหมายนานา
 ประเทศก็ยังไม่ควรจะ "ถ้าจะทำการบ่อแร่จะต้องได้รับสัญญาอนุญาตจากรัฐบาล
 ประเทศนั้น ๆ ก่อน"⁴ ทั้งนี้เป็นเพราะว่ารัฐบาลจำเป็นต้องรักษาผลประโยชน์
 ของรัฐบาล และเพื่อต้องการจะทราบว่าผู้ที่ขอหนังสืออนุญาตทำบ่อแร่นั้นมีทุนทรัพย์พอหรือ
 ไม่ เพราะชาวต่างชาติโดยเฉพาะชาวอังกฤษที่อยู่ในเมืองสิงคโปร์และเมืองปีนัง
 ได้เห็นความสนใจมายังดินแดนหัวเมืองภาคใต้ของไทยซึ่งมีทรัพยากรธรรมชาติแร่ถ่าน

¹ ก.จ.ช. ร.5 กบ. 6.3/1 กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ แจ้งความ
 มายังหลวงทวีปสยามกิจ กงสุลสยามเมืองปีนัง วันที่ 17 กรกฎาคม ร.ศ. 108.

² ก.

³ ก.

⁴ ก.

กุลแฟรม และทองคำ เป็นอันมาก¹ ดังเช่นที่ เมืองจะนะ ในบริเวณหัวเมืองแขก 7 เมือง มีบ่อแร่คึกหลายตำบล, เมืองหนองจิก, เมืองยะลา* และเมืองรามันท์ มีบ่อแร่ทองคำอยู่ที่ตำบลบาโลม และมีบ่อแร่คึกด้วย² บริเวณหัวเมืองแขก 7 เมือง นี้จัดได้ว่าเป็นบริเวณที่มีอาณาเขตใกล้ชิดติดกับเขตแดนของอังกฤษที่มีทรัพยากรมีค่าทาง เศรษฐกิจ ชาวอังกฤษมีความสนใจมากและต้องการที่จะทำเหมืองแร่ด้วย

นอกจากนี้ชาวอังกฤษยังมีความสนใจที่จะขอทำการตรวจแหล่งแร่ในเมืองกลันตัน อันเป็นหัวเมืองมลายูของไทย โดยคิดว่ามีบ่อแร่ทองคำมาก³ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า เจ้าเมืองกลันตันนั้นเป็นผู้ที่ไม่ค่อยเต็มใจจะยอมให้อนุญาตแก่ชาวต่างชาติเข้าทำการ เหมืองแร่ เพราะมีความกลัวว่าจะเกิดเหตุการณ์ขึ้น เช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นในเมืองปะหัง มาแล้ว** ถึงกับได้เคยทำเรื่องราวกราบบังคมทูลต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

¹ ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.3/3 จดหมายบันทึกสำหรับพระเจ้านองยาเชอ กรมหลวงเทเวธวงษ์วโรประการ เรื่องมิสเตอร์โคเฮนขออนุญาตทำบ่อแร่เมืองกลันตัน

* มีบ่อแร่คึกและแร่กาหินา โดยเฉพาะคึกส่งออกจำหน่ายปีหนึ่งไม่ต่ำกว่า 50 ทาน

² ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.1/4 พระยาสุรศักดิ์มนตรีเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ กราบทูลกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิธาดา เสนาบดีกระทรวงมรุทาสรร วันที่ 24 มกราคม ร.ศ. 111.

³ ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.3/3 น.ค.

** ศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับเหตุการณ์ในเมืองปะหัง ระยะเวลา พ.ศ. 2437-2438 ไคโน กิ่งแก้ว นิคมขำ การเจรจาและข้อตกลงระหว่างไทยและอังกฤษเกี่ยวกับหัวเมืองมลายูในสมัยรัชกาลที่ 5 ระหว่าง พ.ศ. 2443 ถึง พ.ศ. 2452 หน้า 52-55.

เจ้าอยู่หัวขอพระราชทานอย่าให้ชาวต่างชาติเข้าไปในเมืองกลันตัน การที่พระยา
กลันตันได้ทำการปิดกั้นความสนใจในการทำเหมืองแร่ของชาวต่างชาติเช่นนี้ ตาม
ความคิดของ มิสเตอร์เฮนรี นอร์แมน ผู้ขออนุญาตทำการเหมืองแร่ในกลันตันผู้นี้
เห็นว่าไม่เป็นการสมควรอย่างยิ่ง ดังปรากฏในจดหมายที่เขาเขียนถึงเสนาบดีกระ-
ทรวงต่างประเทศว่า

".... ในเวลานี้จะปิดเหมืองกลันตันไว้ให้แน่นหนานั้นก็ไม่ใช่ด้วย
เมืองกลันตัน ตั้งอยู่ในระหว่างหัวเมืองมลายูของไทย คือ เมืองตานี
เมืองระแงะ เมืองคูบโมะ เมืองรามันท์ ซึ่งไก่อันนี้คืออนุญาตให้คน
ยุโรปนั้นฝ่ายหนึ่ง กับเมืองที่อยู่ในป้องกันของอังกฤษ คือ เมืองเประ
กับเมืองปาหัง ซึ่งได้เปิดให้คนทั้งปวงมาทำนั้นอีกฝ่ายหนึ่ง ผู้ตรวจ
หาแร่และบุคคลตามหาหนึ่งคือสัญญาอนุญาตนั้น ก็เข้ามาใกล้เมืองกลันตัน
อยู่ทุกทิศ การที่จะขับไล่คนที่เข้ามาเมืองกลันตันโดยมาจากเมือง
ปาหังนั้นออกไปก็ทำไม่ได้ เพราะจะเท่ากับเป็นการรักษวนให้
รัฐบาลเสครเทศเขตเคอลเบนต์บาเกี่ยวข้องกับ อีกประการหนึ่ง
ลำนํ้าเมืองกลันตันนั้น ย่อมเป็นหนทางอยู่เป็นธรรมดา ผู้ที่จะ
ไปมายังตำบลภายในเมืองมลายูตำบลลำนํ้าแอนนิเนียผู้รู้วิชาแร่
กับคนทำการบ่อแร่ ย่อมจะคิดใช้สำหรับเดินไปมาอยู่เสมอมากขึ้น
เมื่อมีทองคำ และแร่อื่น ๆ อันมีราคาอยู่ ณ ที่แห่งใด คนชาว
ยุโรปคงจะมา ณ ที่แห่งนั้นเป็นแน่ เหมือนกับสุภามิตท์ที่กล่าว
ไว้ว่า "เมื่อมีทองคำ ณ ที่แห่งใด แรงทั้งหลายคงจะรวมกัน
อยู่ในที่แห่งนั้นเหมือนกัน" อีกประการหนึ่งไปไหนแต่จะมีเหตุยาก
ซึ่งในการขุดบ่อนี้จะเกิดจากความคิดที่เก็บเมืองกลันตันไว้
ให้มีชีวิตอยู่อย่างเดิมนั้นเลย แต่คงจะมีความลำบาก

มาจากเหตุการณ์ทั้งหลายที่เป็นไปอยู่เวลานี้ เว้นเสียแต่ที่จะ
กีดกันการเปลี่ยนแปลงใหม่ในเมืองกลับคืน.....¹

จากข้อกล่าวอ้างดังกล่าวจะเห็นได้ว่า มีสเตอร์เฮนรี นอร์มัน ได้พยายามชี้ให้เห็นถึงภัยอันตรายต่าง ๆ ในทางที่เกิดจากการที่เจ้าเมืองกลับคืนจะไยยอมให้มีชาวต่างชาติ โดยเฉพาะชาวอังกฤษเข้ามาทำการสำรวจหาแหล่งแร่ ซึ่งหมายถึงจะเป็นการชักนำให้รัฐบาลอังกฤษที่เสกเรทเชลเคอลเมนต์เข้ามาเกี่ยวของด้วย เพราะมีความสนใจในดินแดนนี้อยู่แล้ว ก็จะเป็นการนำความยุ่งยากทางการเมืองมาสู่รัฐบาลไทยนั่นเอง ทางที่จะป้องกันปัญหาอันเกิดจากการปิดบ้านปิดเมืองกลับคืนนี้ก็คือ ควรให้ชาวต่างชาติได้มีโอกาสเข้ามาทำการสำรวจตรวจหาแหล่งแร่ได้ ไม่ควรที่จะปิดบ้านเมืองเช่นนั้น เพราะรังแต่จะมีอันตรายต่อบ้านเมืองไม่ใช่นอกจากการโคเลเย ประกอบกับในเวลาขณะนั้นราษฎรในเมืองกลับคืนก็เบาบางลงเนื่องจากเกิดโรคระบาดคอตติวคโคโรก ราษฎรจึงพากันอพยพออกจากเมืองกลับคืนไปอยู่เมืองปาหังของอังกฤษเสียมาก² ชาวจีนที่ท่าเหมืองแร่อยู่ที่ปากกันออกจากเมืองไปโดยมากเช่นกัน เพราะรายจ่ายไปคุ้มกับรายได้ที่ได้รับจากการทำเหมืองแร่ เนื่องจากราคาข้าวและเสบียงอาหารต่าง ๆ ราคาสูงขึ้นมาก ไม่พอที่จะเลี้ยงชีวิตด้วยการทำเหมืองแร่ได้³ การกบนาถมก็ลำบากมาก ถนนหนทางก็ไม่มี เนื่องจากเจ้าเมืองกลับคืนไม่ได้มีการทำนุบำรุงเลย พาหนะที่สำคัญในการขนส่งแร่จากเหมืองในภูเขาและขนส่งเสบียงอาหารสำหรับใช้ในเหมืองก็ไม่มีคือช้าง ซึ่งถึงแม้ว่าจะมีเงินซื้อก็ไม่มีที่จะซื้อได้⁴

¹ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.3/3 จดหมายบันทึกสำหรับกรมหลวงเทวะวงษ-
วโรประการ เรื่องมีสเตอร์โคเฮน ขออนุญาตทำบ่อแร่เมืองกลับคืน วันที่ 14
มกราคม ร.ศ. 108.

²ก.

³ก.

⁴ก.

ควยเหตุต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้เมืองกลันตันไม่เจริญทั้ง ๆ ที่มีทรัพยากรสมบัติทางธรรมชาติที่มีค่ามากดังกล่าวนั้นแล้ว มีสเตอร์เฮนรี นอร์มัน จึงได้เสนอหนทางที่จะปรับปรุงบ้านเมืองให้เจริญในทางการแร่ จะทำให้รัฐบาลไทยมีความเกี่ยวข้องกับเมืองกลันตันมากยิ่งขึ้น และจะได้รับผลประโยชน์ควย และอำนาจในการผูกขาดการตรวจหาแหล่งแร่นี้ ควรที่รัฐบาลไทยจะได้ผูกขาดให้อนุญาตแต่เพียงชาติเดียว แต่ทั้งนี้พระยาปลัดกลันตันก็จะตบยินยอมยอมรับในการให้อนุญาตแก่ผู้ขอทำการเหมืองแร่ควย

อย่างไรก็ตามในกรณีที่ว่าชาวต่างชาติขอผูกขาดทำการสำรวจหาแหล่งแร่ ณ ที่แห่งใด ณ ตำบลใดก็ตามในพระราชอาณาเขต ถึงแม้ว่าจะเป็นเมืองประเทศราชของไทยก็ตาม ที่ใดที่ยังไม่มีผู้ใดทำการแร่ และเจ้าเมืองกรมการเมืองนั้นเห็นสมควรจะให้ทำไปแล้ว จะตกลงกันเองไม่ได้จะต้องขออนุญาตที่กระทรวงมหาดไทยโดยกรมราชโลหกิจ และภูมิวิทยา ก่อนเสมอ จึงจะลงมือทำการแร่ได้¹

การสำรวจหาแหล่งแร่ กรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา กระทรวงมหาดไทยจะเป็นผู้อนุญาตในการออกอาชญาบัตรตรวจแร่* ให้แต่เฉพาะในที่ว่างเปล่าจริง ๆ**

¹ ก.จ.ช. ร.5 ก. 6.3/3 พระยาพิพัฒน์โกษาฯ แจ้งความมายังพระยานรินทรราชเสนี วันที่ 12 มิถุนายน ร.ศ. 109.

* อาชญาบัตรตรวจแร่ หมายถึง หนังสือสำคัญซึ่งกรมราชโลหกิจจะได้ออกให้แก่ผู้หนึ่งผู้ใด เพื่อการตรวจหาแร่ตลอดไปในท้องที่มีกำหนดอำเภอหนึ่งอำเภอใด หรือเมืองหนึ่งเมืองใด

** ที่ว่าง หมายถึง ที่ดินซึ่งมิได้มีบ้านเรือนปลูกอยู่บนนั้น มิใช่ที่ทำการเพาะปลูก ปลูกอยู่อาศัยและทำการใด ๆ ในที่นั้น

เท่านั้น ที่ยังไม่มีใครจับจองเป็นกรรมสิทธิ์หรือเข้าทำการแร่วุ่นแล้ว¹ ใบอาชญาบัตร
ตรวจแร่จะออกให้แก่ผู้ขออนุญาตเพียงใบเดียวเท่านั้น และกำหนดให้ทำการสำรวจ
ตรวจแร่ไถ่ภายในเขตเบืองหนึ่งเท่านั้น ที่ตนได้แจ้งจำนงมา ในเมืองเดียวกันนี้
รัฐบาลออกใบอาชญาบัตรตรวจแร่อย่างเดียวกันให้คนที่ได้ที่ขออาชญาบัตรตรวจแร่
ผู้ใดอาชญาบัตรตรวจแร่ไม่มีอำนาจที่จะกีดกันไม่ให้ผู้อื่นเข้าทำการสำรวจตรวจแร่ด้วย²

จุดประสงค์ของการตรวจแร่ เพื่อต้องการให้ทราบแน่ชัดว่าในเขตเบืองนั้น ๆ
มีแร่หรือไม่ ถ้ามีแร่จริง จะพอกับการที่จะลงทุนทำการแร่หรือไม่

การขออาชญาบัตรตรวจแร่ต่อกรมราชโลหกิจและภูมิวิธานี้ จะต้องเสียกา
ธรรมเนียมใบอนุญาตใบละ 10 บาท³ ใบอนุญาตนี้ใช้ได้คราวละ 1 ปีเท่านั้น นับตั้ง
แต่วันที่ได้รับ เมื่อสิ้นกำหนดแล้ว ถ้าต้องการจะขอทำการสำรวจต่อไปอีกต้องขออาชญา-
บัตรตรวจแร่ใหม่⁴ และกำหนดจะตรวจแร่ได้จังหวัดหนึ่งใบเกิน 12 ไร่⁵ ส่วนเครื่องมือ

¹ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.3/52 เรื่องมีสเตอร์เฮมรี ยี่ สก็อต ขออาชญา-
บัตรผูกขาดตรวจแร่ที่บึงแขวงเบืองภูเก็ก กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคับทูล
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว วันที่ 19 มีนาคม ร.ศ. 126.

²ก.จ.ช. ร.6 กษ. 6/2 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคับทูล
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่องการหาแร่ วันที่ 15 สิงหาคม
ร.ศ. 128.

³ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.4/3 พระยาภาณุกรวงศ์ กราบขูลกรมหมื่น
สรมตอมรัตนธิ วันที่ 16 มิถุนายน ร.ศ. 110.

⁴ก.

⁵ก

ที่จะนำไปใช้ในการสำรวจแหล่งแร่ นั้น ผู้ขออาชญาบัตรตรวจแร่จะต้องเสียภาษี
เครื่องมือในอัตราร้อยละ 3 จึงจะสามารถนำเครื่องมือเข้าทำการสำรวจได้¹

อาชญาบัตรตรวจแร่ นั้นจะเป็นของเฉพาะผู้รับอนุญาตเท่านั้น จะนำไปโอนให้
ผู้อื่นไม่ได้ แต่อาชญาบัตรตรวจแร่ กรมการปกครองตลอดจนลูกจ้างของผู้รับอนุญาตควย และ
ไปไต่ถามผู้รับทำการใด ๆ นอกจากที่จะทำการตรวจหาแร่แล้วมีแร่อยู่ในที่นั้น ๆ
หรือไม่เท่านั้น² ถ้าผู้ใดไม่ได้รับอาชญาบัตรตรวจแร่จะไปตรวจหาแร่โดยอำเภอใจจะ
ต้องถูกระวางโทษปรับครั้งหนึ่งไม่เกิน 80 บาท³ ผู้ใดจะขออาชญาบัตรตรวจแร่กับ
ในคราวเดียวกันก็ได้ แต่ทุก ๆ ฉบับจะต้องมีหนังสือเดินทางกำกับไปด้วย ถ้าไม่มี
หนังสือเดินทางแล้วอาชญาบัตรนั้นจะใช้ไม่ได้⁴

เมื่อได้ทำการตรวจพบว่า ที่นั้นพอจะมีแร่ทำการได้ และต้องการจะตรวจ
หาแร่แน่ ๆ จะทำการแร่ชนิดใด ทำอย่างไร ผู้ขออาชญาบัตรตรวจแร่จะต้องขอผูกขาด
การตรวจแร่เสียก่อน เพื่อป้องกันไม่ให้ผู้อื่นเข้ามาทำการตรวจแร่ในที่นั้น ๆ ด้วย

¹ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.6/3 กรมหลวงเทเวศร์วงษ์โรประการ แจ้งความ
มายังเจ้าพระยาพลเทพสมุหกลาโหม เรื่อง บอแรตอเบาะ แขวงเมืองกฉันทัน ที่บิสเตอร์
นอร์มัน เป็นผู้จัดการ วันที่ 28 ธันวาคม ร.ศ. 110.

²ก.จ.ช. ร.5 ม.1.3/4 พระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ วันที่ 19
กันยายน ร.ศ. 120.

³ค.

⁴ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.4/3 พระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ ร.ศ. 115.

อาชญาบัตรผูกขาดตรวจแร่ให้ใช้ได้ 1 ปี และห้ามไม่ให้ขอที่ผูกขาดตรวจแร่เกินกว่า 300 ไร่^{1*} ก่อนจะยื่นเรื่องราวขออาชญาบัตรผูกขาดตรวจแร่ จะต้องทำแผนที่ยื่นต่อผู้ว่าราชการเมืองรับรองว่าเป็นที่ว่างเปล่าจริง ๆ ไม่มีผู้ใดเป็นเจ้าของหวงห้าม ต้องยื่นแผนที่พร้อมกับเรื่องราว

การออกอาชญาบัตรตรวจแร่ให้ชาวต่างชาติที่ไม่ใช่ชาวอังกฤษนั้น รัฐบาลไทยมีสิทธิที่จะออกอาชญาบัตรให้ใครก็ได้เช่นปกติ แต่คงอยู่ภายใต้คำแนะนำของอังกฤษโดยมีเอกอัครราชทูตอังกฤษประจำประเทศไทยเป็นผู้แทนการพิจารณา เพราะไทยมีข้อผูกพันทางสัญญาฉบับกับอังกฤษตั้งไกลมาแล้ว ถ้าสถานทูตอังกฤษยินยอม รัฐบาลไทยจึงจะออกอาชญาบัตรตรวจแร่ให้คนในบังคับต่างประเทศนั้นได้²

การออกอาชญาบัตรตรวจแร่และอาชญาบัตรผูกขาดการตรวจแร่ให้แก่ชาวอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษนั้น แต่เดิมจะต้องนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตก่อนทุกราย แต่ภายหลังจากรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษได้มีการตกลงเรื่องสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษใหม่ในวันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ. 2452 แล้วนั้น ได้มีการกำหนดขึ้นใหม่ว่า คนในบังคับอังกฤษที่อยู่ในประเทศไทยจะต้องอยู่ในกฎหมายไทย และมีกรรมสิทธิ์ที่จะยึดถือปกครอง

¹ก.จ.ร. ร.5 ม. 1.3/4 พระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ วันที่ 19 กันยายน ร.ศ. 120.

*ใช้บังคับเฉพาะคนในบังคับสยามขออาชญาบัตรผูกขาดตรวจแร่เท่านั้น

²ก.จ.ร. ร.5 กบ. 6.3/28 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง มีสเตอร์ กาล ยี. เอกวาคส์ คนในบังคับอเมริกาขออาชญาบัตรตรวจแร่เมืองสมุทร วันที่ 23 เมษายน ร.ศ. 122.

ที่คิดได้เช่นเดียวกับคนไทย กว๊ายเหตุนี้ในกรณีของคนในบังคับอังกฤษจะขออาชญาบัตรตรวจ
 แร่ตามความคิดเห็นของพระยาวงษาบุประพันธ์ รองเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ
 เสนอว่า รัฐบาลไทยควรจะอนุญาตให้เสมือนกับคนไทยทั่วไปซึ่งสามารถขออนุญาตกับ
 เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย หรือจะไปขอถือว่าราชการกองราชโลหกิจตามหัวเมืองโดย
 ให้ข้าหลวงเทศาภิบาลเป็นผู้ยื่นขออนุญาตให้ได้ เพื่อจะได้สะดวกและรวดเร็วขึ้น
 เพราะการลงหุ้นทำการแร่ในต่างประเทศล่าช้าเกินไปนานนับว่าเสียประโยชน์มากยิ่งขึ้น
 ระบบการขออนุญาตแบบเก่าทำให้การลงมือทำแร่ต้องเสียเวลามาก แต่ถ้าเป็นอาชญา
 บัตรผูกขาดตรวจแร่ จะต้องส่งไปอาชญาบัตรนั้นมาที่กรุงเทพฯ เพื่อต้องขอการรับ
 อนุญาตจากเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยก่อนทุกราย โดยที่จะได้ผลขอพระบรมราช
 อนุญาตให้ทำการได้ ดังเช่นที่ได้ปฏิบัติต่อกันไทยเหมือนกัน¹ แต่ถ้าเป็นคนในบังคับต่าง
 ประเทศที่ไม่ใช่บังคับอังกฤษ ก็ยังคงต้องขอพระบรมราชานุญาตก่อนตามที่กรมราชโล-
 หกิจและภูมิวิทยาได้ออกพระราชบัญญัติไว้แต่เดิมแล้ว²

ในกรณีการออกอาชญาบัตรให้คนในบังคับอังกฤษได้ทำการตรวจแร่และอาชญา-
 บัตรผูกขาดตรวจแร่ นั้น การที่จะควบคุมโดยไรกฎหมายไทยนั้น พระบาทสมเด็จพระ-
 จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่า

¹ ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.1/32 พระยาวงษาบุประพันธ์ รองเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 วันที่ 14 สิงหาคม ร.ศ. 128.

² ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.3/28 กรมหลวงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องมิสเตอร์ กาล ยี. เอกวากส์ คนใน
บังคับอเมริกาขออาชญาบัตรตรวจแร่เมืองชุมพร วันที่ 23 เมษายน ร.ศ. 122.

".... ข้อซึ่งว่าด้วยวิธีขออนุญาตทางการตรวจแร่' สืบกันอยู่ในระหว่างคนโน้นกับไทยแลคนโน้นกับต่างประเทศนั้น ไม่ใช่อาศัยเหตุที่ว่าคนฝ่ายหนึ่งอยู่ในกฎหมาย แลอีกฝ่ายหนึ่งอยู่นอกกฎหมายนั้นเลย เป็นวิธีที่ต้องให้แปลกกัน เพราะเหตุว่าฝ่ายไทยไม่จำเป็นจะต้องสอบสวนพுகจากกับใครอีก แต่คนต่างประเทศนั้นย่อมเป็นคนมาจากประเทศอื่น จำเป็นจะต้องสอบสวนพูกจากกับภูมณฑลรัฐบาลประเทศนั้น ๆ ตามเหตุการณที่หนึ่งจะมี เพราะเหตุฉะนั้น แม้ว่าจะมีสัญญาบัตรฝรั่งแลอังกฤษ ก็นับว่าจาสาลแล้วก็ดี คนโน้นกับประเทศนั้น ๆ ก็ยังเป็นคนต่างประเทศ มีภูมณฑลรัฐบาลนั้นประจำอยู่ในกรุงเทพฯ ได้เป็นเหตุอันสมควรที่จะต้องเปลี่ยนวิธีขออนุญาตตรวจแร่ที่มีอยู่ ซึ่งไม่เป็นการยากลำบากอันใดยิ่งกว่าการที่จำเป็นจะต้องใช้วิธีเช่นมีอยู่แล้วนั้น...."¹

ด้วยเหตุนี้จึงเป็นอันสิ้นสุดในระเบียบการขออาชญาบัตรตรวจแร่ของคนโน้นกับอังกฤษว่า ต้องใช้ตามกฎหมายเก่าของกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา นั่นคือต้องขอพระบรมราชานุญาตก่อน และสถานทูตประจำ ณ กรุงเทพฯ ต้องทำการรับรองว่าเป็นบุคคลที่เหมาะสมในการที่จะขออาชญาบัตรตรวจแร่ด้วย อย่างไรก็ตามปรากฏว่านโยบายสำหรับให้ชาวต่างชาติเข้ามาทำการตรวจแร่นี้ ไม่มีความต้องการที่จะให้มีการรุนแรงอย่างใดเลย ทางใดที่รัฐบาลจะช่วยเหลือใดก็ไม่ละทิ้งจะพยายามช่วย

¹ ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.1/32 สำเนาพระราชหัตถเลขา ถึง พระยา
วงษาปรีพัทธ์ วันที่ 17 สิงหาคม ร.ศ. 128.

เหลือเป็นอย่างก็¹ โดยเฉพาะถ้าเกิดคดีความขึ้น ถึงแม้ว่ารัฐบาลไทยสามารถจะ
บังคับให้เหมือนหนึ่งเป็นคนไทยใช้กฎหมายไทย แต่รัฐบาลก็จะใช้อำนาจบังคับโดย
จำเป็นเท่านั้น เพราะในท้องถื่นจะให้มีการกระทบกระเทือนทางการเมืองเกิดขึ้น
อีกนั่นเอง รัฐบาลพยายามหลีกเลี่ยงอยู่เสมอ ถึงปรากฏในจดหมายกราบบังคมทูล
ของพระยาศรีสุทเทพ ว่า

".... ในเวลานี้ชาวต่างประเทศ ที่จะเดินทางเข้ามาในหัวเมือง
ชนบทนครคีรีราชบรรพช จะมีหนังสือเดินทางมาก็คือ หรือไปไม่มีก็
ควรจะให้ไปมาโดยสะดวก อย่าจับกุมจับไล่ เพราะไม่มีหนังสือ
เดินทาง ควรถือเป็นกำหนดแต่เพียงนี้ คือตัวผู้ใดไม่มีหนังสือ
เดินทางถูกต้องตามหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี เราไม่จำเป็น
จะต้องเชื่อถือว่า เป็นคนในบังคับต่างประเทศ คือ เขาไปมีอำนาจ
ที่จะมาขอให้เรา ประพาศต่อเขาอย่างคนในบังคับต่างประเทศ
ถ้ามีก็ยกความเรานี้มีอำนาจบังคับได้อย่างคนในบังคับไทย แต่ขอ
ให้ท่านต้องเข้าใจเสมอว่า แม้เรามีอำนาจที่จะทำได้เช่นนั้น ต้อง
ใช้อำนาจอย่างนั้น แต่เท่าที่จำเป็นโดยสมควรอย่าให้เป็นการรุนแรง
นักโดยเฉพาะแก่ฝรั่ง"²

(ขีดเส้นใต้โดยผู้เขียน)

¹ ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.1/32 พระยาศรีสุทเทพ กราบบังคมทูล กรมขุน
สมมติอมรินทร วันที่ 18 สิงหาคม ร.ศ. 123.

² ก.

จากข้อความข้างบนนี้จะเห็นได้ว่า รัฐบาลไทยได้พยายามที่จะหลีกเลี่ยงการมีปัญหากับคนต่างประเทศอย่างที่สุด เพราะตระหนักดีว่า ย่อมมีแต่ทางเสียเปรียบทั้งสิ้น ดังปรากฏตัวอย่างมาแล้วในกรณีเรื่องป่าไม้ในพม่านั่นเอง

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าชาวต่างชาติจะมีหนังสือเดินทางเข้ามาหรือไม่ก็ตาม เมื่อเข้ามาในประเทศไทยแล้วจะต้องปฏิบัติตามกฎหมาย และอยู่ในความสงบ ถ้าชาวต่างชาติก่อเหตุร้ายขึ้นรัฐบาลไทยมีอำนาจและหน้าที่จะระงับเหตุร้ายนั้น อาจถึงขั้นจับกุมก็ย่อมกระทำได้ แต่คงพยายามเร่งสอบสวนหาหลักฐานให้ทัน ถ้าเป็นกรณีที่หนังสือเดินทางเข้ามาต้องรับส่งตัวเข้าขบวนที่ศาลกงสุลกรุงเทพฯ ถ้าเป็นกรณีที่ไม่มีหนังสือเดินทางและเป็นชาวต่างชาติก็ต้องถูกฟ้อง ณ ศาลกงสุลกรุงเทพฯ เช่นกัน¹ และเรื่องราวที่เกิดขึ้นกับชาวต่างชาติ หรือคนในบังคับกับชาติใดก็ตาม ไม่ว่าจะเกิดเรื่อง ณ ที่แห่งใดจะต้องรายงานให้กระทรวงมหาดไทยรับทราบโดยเร็วที่สุดทุกเรื่อง²

การสำรวจตรวจหาแหล่งแร่ของชาวต่างชาติในหัวเมืองมลายูของไทยตามความเป็นจริงแล้วรัฐบาลไทยไม่ค่อยเต็มใจที่จะให้ชาวต่างชาติเข้าไปทำการสำรวจตรวจหาแหล่งแร่ ทั้งนี้เป็นเพราะว่า หัวเมืองมลายูรวมทั้งหัวเมืองแขก 7 หัวเมืองในขณะนั้นยังจัดการเรื่องระเบียบว่าด้วยการทำเหมืองแร่ไม่เรียบร้อย เพียงแต่พึ่งลงมือทำการปรับปรุงเท่านั้นเอง จึงไม่สามารถจะออกอาชญาบัตรตรวจแร่ให้ผูใดได้

¹ก.จ.ช. ร.5 กบ. 6.3/8 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
 เสด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 12 พฤษภาคม ร.ศ. 118.

²ก.

จำเป็นจะต้องงอกเงยกว่าข้าว เมื่อได้ปรับปรุงเรียบร้อยแล้วจึงจะอนุญาตให้เข้าทำการสำรวจตรวจหาแหล่งแร่ได้¹

การอนุญาตให้ทำการสำรวจหาแหล่งแร่ในบริเวณเขตที่ใดทำการปรับปรุงการปกครองและการโลหกิจเรียบร้อยแล้วบ้างก็ตาม ดังเช่นที่มณฑลอุดร มณฑลภูเก็ต และมณฑลนครศรีธรรมราชนั้น ก็ยังประสบปัญหาอีกเช่นกัน ในเรื่องการแอบอ้างว่าบริเวณที่ตนตรวจหาเป็นของตนโดยอ้างว่าไถ่ลงทุนมาแล้ว ทั้งการทำสำเนาต่างและคิดว่าเป็นมรดกมาแต่ครั้งปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ-แม่ เพื่อถึงตนก็ควรจะได้หาก่อ ๆ กันมา ถึงแม้ว่าจะมีหลักฐานและไม่มีหลักฐานก็ตาม ในเรื่องเช่นนี้ทำให้เกิดปัญหาต่อรัฐบาลเป็นอย่างมาก ทางที่จะแก้ไขปัญหานี้รัฐบาลโดยกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยาจำเป็นต้องได้มาตรการใหม่เขตที่มีแร่ต่าง ๆ ได้ทำการสำรวจอย่างจริงจัง เพื่อทราบจำนวนบ่อแร่ และที่ทำการอยู่ที่ใดเป็นของใครบ้าง ที่ไต่ยังไม่ไปใครทำการ เพื่อที่ผู้ขอทำการสำรวจตรวจหาแหล่งแร่ เมื่อพบแล้วจะได้ไปมีการขออนุญาตทำการขุดกัน ดังจะปรากฏในความคิดเห็นของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพในเรื่องนี้ว่า

".... ในชั้นต้นควรจัดการให้กรมแร่ในมณฑลนั้นออกตรวจได้ส่วนหาหลักฐานเหมือนบ่อแร่ที่ผู้อ้างตนว่าเป็นเจ้าของ เมื่อได้ส่วนเห็นที่ใดมีหลักฐานจริงควรอนุญาต ก็ให้ออกประทานบัตรตามแบบใหม่ให้หมด ให้รับทำบ่อแร่ต่อไปตามวิธีแลกฎหมายของกรมบ่อแร่ ถ้าไม่มีหลักฐานก็ยกเสียไม่ยอมอนุญาตให้ทำการในที่นั้นต่อไป

¹ ก.จ.ช. ร.5 กบ. 6.3/8 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 12 พฤษภาคม ร.ศ. 118.

เมื่อได้จัดการเขื่อนเรียบร้อยแล้ว จึงเห็นว่าควรออกอาชญาบัตร
ให้หนึ่งใบไปตรวจแร่ได้"1

ชาวอังกฤษที่เข้ามาสำรวจตรวจแหล่งแร่ นั้นนอกจากจะได้ทำการสำรวจบนบก
แล้ว ยังปรากฏว่าได้มีการสำรวจหาแหล่งแร่ในน้ำด้วย แต่ปรากฏว่าคิบูกที่เกิขึ้นใต้น้ำ
นั้น เกิดขึ้นได้เมื่อเวลามีคลื่นใหญ่ คลื่นนี้ขัดขวางการปักปันกับทรายขึ้นตามหาดชายทะเล
แต่การหาแร่คิบูกใต้น้ำก็ยังไม่มีการสามารถทำได้ ถึงแม้ว่ามีสเตอร์แฮมบิลตัน ลอย
ชาวอังกฤษจะได้พยายามมาแล้วแต่ก็ไปเสีย² เพราะการตรวจหาแร่เช่นนี้จะต้องลง
ทุนมาก และเปลืองเวลาในการสำรวจมาก ต้องใช้เครื่องจักรรอกาแพงสำหรับร่อน
หาแร่คิบูก

การสำรวจหาแหล่งแร่ใต้ทะเลเช่นนี้รัฐบาลไทยก็ไม่ได้ขัดขวาง เพราะได้
พิจารณาเห็นว่า การร่อนหาแร่ชนิดนี้ไปใดกระทบกระเทือนต่อการร่อนหาแร่ของราษฎร³
เพราะเขาประสงค์จะร่อนหาแร่ที่อยู่ใต้น้ำ ทำให้รัฐบาลจะได้ค่าากหลวงแร่คิบูกด้วย
ทั้ง ๆ ที่ไม่เคยมีผู้ใดทำมาก่อนเลย⁴ แต่ในที่สุดก็ได้ประสบผลสำเร็จเนื่องจากอุปสรรค

¹ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.3/8 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 12 พฤษภาคม ร.ศ. 118.

²ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.5/15 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องมิสเตอร์ จี. แฮมบิลตันลอย ขออนุญาต
ตรวจแร่ วันที่ 3 ธันวาคม ร.ศ. 120.

³ก.

⁴ก.

กึ่งกลางข้างต้น¹

การอนุญาตออกอาชญาบัตรตรวจแรให้กับชาวต่างชาตินั้น รัฐบาลไคเพ็งเล็งถึงความปลอดภัยของประเทศเป็นประการสำคัญ จะอนุญาตให้เฉพาะในเขตที่รัฐบาลไคทำการปรับปรุงการปกครองเรียบร้อยแล้วถึงแม้ว่าไม่ทั่วถึงแต่เป็นส่วนมากก็ยังดีกว่าที่จะอนุญาตให้ตรวจแรไคไนท์ ๆ ยังไม่มีการปรับปรุงการปกครองเลย กังเช่นที่ชาวอังกฤษขออนุญาตตรวจแรที่เมืองตรัง แต่พระยาศรีสหเทพไคกราบบังคมทูลคัดค้านว่าไม่ควรจะอนุญาตให้ทำการตรวจในเขตนี้เพราะยังจัดการบ้านเมืองไม่เรียบร้อย ประกอบกับยังไม่มีชาหลวงราชโลหกิจประจำอยู่ด้วย²

จะเห็นได้ว่าการอนุญาตออกอาชญาบัตรตรวจแรนั้นรัฐบาลไคอนุญาตให้โดยปราศจากความกึกอันรอบคอบ ต้องพิจารณาถึงว่าในดินแดนนั้น ๆ เหมาะสมที่จะให้ชาวต่างชาติเข้าไปหรือไม่ เพราะถ้านั้นยังจัดการปกครองและการโลหกิจไม่เรียบร้อย เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้น ก็อาจจะอ้างได้ว่าไคทราบถึงกฎข้อบังคับกับการทำแรต่าง ๆ และจะก่อให้เกิดปัญหาทางการเมืองต่อไปไคไนท์เรื่องของคนไคไนท์ต่างประเทศ ซึ่งรัฐบาลไคไคพยายามหลีกเลี่ยงปัญหาทางการเมืองกับต่างประเทศอยู่เสมอ

ปรากฏว่าชาวอังกฤษทั้งที่ตั้งเป็นบริษัทแล้ว มีพ่อค้าอังกฤษจำนวนมากให้ความสนใจในการขออาชญาบัตรตรวจแร มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2434 (ร.ศ. 110) แล้ว

¹ ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.5/15 พระราชกระแสในการประชุมเสนาบดี วันที่ 9 ธันวาคม ร.ศ. 120.

² ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.5/82 พระยาศรีสหเทพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง หลวงพิพิธพานิชการ จินไนมังกัมอังกฤษขอตรวจแร วันที่ 30 พฤศจิกายน ร.ศ. 126.

แต่ในระยะปีแรกนั้นจากการศึกษาเอกสารการขออาชญาบัตรตรวจแรพบว่ามีเพียง
ระยะเดียวเท่านั้นในปี พ.ศ. 2434 (ร.ศ. 110) อาจจะเป็นเพราะว่าในขณะนั้น
เหมืองแร่กับกาลีในเทศมลายูยังมีแรอยู่มากก็ได้ และการทำเหมืองแร่ในไทยขณะนั้น
ตกอยู่ในมือของชาวจีนเป็นส่วนใหญ่ การขออาชญาบัตรตรวจแรของบริษัทอังกฤษและ
พอลาอังกฤษเริ่มมีมากขึ้นในปี พ.ศ. 2446 (ร.ศ. 122) เป็นต้นมา หลังจากที่ได้ไทย
ได้ทำสัญญาลับกับอังกฤษแล้วนั่นเอง ซึ่งถือได้ว่าสัญญาฉบับนี้มีส่วนกระตุ้นให้เกิด
การลงทุนในการทำเหมืองแร่ในไทยของชาวอังกฤษเป็นจำนวนมาก เพราะสัญญาฉบับ
นี้มีข้อเป็นหนทางสะดวกในการตรวจแรของชาวอังกฤษอยู่แล้ว พร้อมกันนั้นสัญญา
ฉบับก็เป็นเกราะป้องกันที่จะไม่ให้ชาติอื่นเข้ามาทำการสำรวจด้วย โดยที่รัฐบาลไทยจะ
เป็นฝ่ายปฏิเสธเอง ดังเช่นที่ชาวอเมริกันและเยอรมันนี้ จะขอเข้าทำการสำรวจตรวจ
แหล่งแร่ก็จะได้รับการขัดขวางจากอังกฤษอยู่เสมอ เพราะตามสัญญาฉบับนั้นทำให้ดินแดน
ทางใต้ของไทยกลายเป็นรัฐอารักขาของอังกฤษโดยพฤตินัยนั่นเอง ไทยต้องรวบ
มือกับอังกฤษแม้แต่ในบริเวณที่เป็นผลประโยชน์โดยตรงของไทย เมื่อมีชาติอื่นสนใจ
ถ่วงการมาลงทุนทำการเหมืองแร่ในไทย ไทยต้องขออนุญาตจากอังกฤษตามขอยุทพินใน
สัญญา ทำให้การพิจารณาการออกอาชญาบัตรตรวจแรแหล่งแรกกับบุคคลในชาติอื่นที่เข้ายื่น
ขออาชญาบัตรตรวจแรแหล่งแร่นั้น ก็จะได้รับคำตอบว่าประการใดก็เสียเวลาล่าช้ามาก¹
จึงจะเห็นได้จากหนังสือที่กรมหลวงเทเวศร์วชิราภิเษการเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ
มีถึงพระยารามานุประพันธ์ อัครราชทูตไทย ณ กรุงลอนดอน เล่าถึงความ
ยุ่งยากล่าช้าในการขอสัมปทานทำการเหมืองแร่ว่า

¹ แคมสุช นูมนนท์, "การเจรจาทางการทูตระหว่างไทยกับอังกฤษ
ก.ก. 1900 - 1909, 2 วรรณไวทยาการ : ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม, หน้า 4.

".... กว๋ยตั้งแต่ไค่ทำสัญญาลับว่าคว๋ยเรื่องแหลมบลายู ใน
ระหว่างกรุงสยามขึ้นแล้ว ถ้าบู้โยบาชอรับอารยาบัตรตรวจแ
ฤชาวอนุภาคทำเหมืองแร่ในแหลมบลายู ก็เป็นธรรมเนียมมาที่
รัฐบาลเคยหาฤาษถานทูตอังกฤษที่กรุงเทพฯ ราชทูตอังกฤษก็
หาฤาไปยังรัฐบาลสเตอร์สเชคเคอลเมนที่อีกตัวหนึ่ง ถ้าผู้มาขอ
วาชยาบัตรหาขออนุภาคทำเหมืองแร่เป็นคนชาติอื่นนอกจากชาติ
อังกฤษ รัฐบาลสเตอร์สเชคเคอลเมนก็มักจะไมเห็นชอบกว๋ย
บางทีก็ถึงกับหาฤาไปยังรัฐบาลอังกฤษอีกชั้นหนึ่ง ผู้ที่บาร้องขอ
กว่าจะไ้รับตอบก็ถึงเดือนคั้งปี เป็นการเสียเวลาบักัก...."¹

กรณีสัมปทานของนายเคอร์รูที ชาวอิตาลี ซึ่งรัฐบาลไทยได้ติดต่อกับสถาน
ทูตอังกฤษตั้งแต่วันที่ 29 พฤศจิกายน .ศ. 2447 (ค.ศ. 1904) และในที่สุดไ้รับ
อนุภาคจากอังกฤษในวันที่ 6 พฤษภาคม พ.ศ. 2448 (ค.ศ. 1905)² ซึ่งเป็นตัว
อย่างไ้เห็นถึงความชักช้าที่เกิดขึ้นได้เป็นอย่างดี กว่าอังกฤษจะเห็นชอบให้สัมปทาน
ผู้ขอต้องเสียเวลารออยู่ถึงครึ่งปี ทั้ง ๆ ที่บู้โยบาชอเป็นสัมปทานที่สำคัญแต่อย่างใด และ
อังกฤษมักอนุภาคให้สัมปทานเฉพาะชนชาติอังกฤษเท่านั้น ดังปรากฏว่าในปี พ.ศ.
2446 (ร.ศ. 122, ค.ศ. 1903) มีสัมปทานของชาวอังกฤษอยู่ในบริเวณดังกล่าว

¹ กองบรรณาสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวกสนธิสัญญา เรื่องสัญญา
สยาม-อังกฤษ แผ่น 1.8 ปีก 1 หนังสือ กรมหลวงเทวะวงวโรประการ ถึง พระยา
ราชานุประพัทธ์ วันที่ 15 มกราคม ร.ศ. 124.

² กิ่งแก้ว นิกบชา การเจรจาและข้อตกลงระหว่างไทยและอังกฤษเกี่ยว
กับหัวเมืองมลายูในสมัยรัชกาลที่ 5 ระหว่าง พ.ศ. 2443 - 2452, หน้า 105.

ถึง 17 ราย¹ บั๊งที่เป็๋นชาวอังกฤษและบริษัทเหมืองแร่อังกฤษเองโดยตรง ซึ่งอยู่ที
เมืองปี๊งเป็นส่วนใหญ่ ดังจะเห็นได้จากตารางต่อไปนี้

ตาราง 1 แสดงจำนวนชาวอังกฤษผู้ขออาชญาบัตรตรวจแร่ในปี พ.ศ. 246
(ร.ศ. 122)²

ที่	วัน เดือน ปี	นายผู้ขออนุญาตตรวจแร่	ที่บังคับ	ที่อยู่	ขนาดที่ดิน	ชนิดแร่กำหนดให้ขุด	จำนวนปี	ชื่อตำบลแขวงเมือง	หมายเหตุ
1	12พค.122	มร.เควิต ยูนคอลลิน	อังกฤษ	กรุงเทพฯ	-	ธรรมดา	1 ปี	แขวงเมืองนครสวรรค์	
2	16กค.122	กัปตัน ดี เฮกกี	"	ปี๊ง	-	แร่ดีบุก	1 ปี	ตะกั่วป่า	
3	23กย.122	มร.เอริช แมกสเวล	"	เประ	-	ดีบุกทองคำ	1 ปี	แขวงเมืองราบันท์ 7 หัวเมือง	
4	25กย.122	มร.เจ.บี วาสเซลิช	"	ปี๊ง	-	แร่ดีบุก	1 ปี	แขวงเมืองปะลิส มณฑลไทรบุรี	
5	9ตค.122	มร.เอช.เอ.ดับบลิว เอลส์เมอร์	"	เประ	-	ธรรมดา	1 ปี	แขวงเมืองระนอง	
6	16ตค.122	มร.แซมเปลด และ มร.ฮอสมอน	"	เประ	-	แร่ดีบุก	1 ปี	มณฑลนครศรีธรรมราช	
7	20ตค.122	มร.เอช.บี.ปริตชนา	"	ปี๊ง	-	"	1 ปี	แขวงเมืองไทรบุรี	

¹ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.3 เล่ม 1-2 ขออนุญาตตรวจแร่

²ดู.

ที่	วัน ปี	เดือน	นามผู้ชาวภูมิลำเนาตรวจไต่ถามกับ	ที่อยู่	ชื่อบุคคล ที่ติดต่อ	ชนิดแร่ ที่ขอ	กำหนด ปี	ชื่อตำบล แขวงเมือง	หมายเหตุ
8	7 พย. 122		บริษัทการันจันไฮคอริก	อังกฤษ ปีนัง	-	แร่ถ่านหิน	1 ปี	ต. กุดามูคา แขวงเมืองไทรบุรี	
9	19 ธ.ค. 122		ของปลี	"	กำแพงเพชร	แร่ถ่านหิน	1 ปี	แขวงเมือง นครสวรรค์	
10	31 ธ.ค. 122		มร. เย เอช มิก เกลดยอน	"	-	แร่ถ่านหิน	1 ปี	แขวงเมืองรามันท์ 7 หัวเมือง	
11	26 มี.ค. 122		มร. ซี. กา. อี. พรอมส์	"	เนกรีซัม เบอตัน	-	1 ปี	มณฑลนครศรี- ธรรมราช	
12	26 มี.ค. 122		บริษัทบอร์เดียว	"	"	-	1 ปี	แขวงเมืองรามันท์	
13	28 มี.ค. 122		มร. หอมมาชโยน	"	-	3000 ไร่	1 ปี	ต. อิตำ, บริเวณ 7 หัวเมือง	ผูกขาด
14	6 เม.ย. 122		เงินหลิบเจียวของ	"	ป็นัง	-	1 ปี	เมืองไทรบุรี แขวงกูลิม	
15	6 เม.ย. 122		มร. แอะ แลฟวิลสัน	"	ป็นัง	-	1 ปี	แขวงเมืองไทรบุรี	
16	6 เม.ย. 122		มร. ซี. วี. สตีเวน	"	"	-	1 ปี	"	
17	8 เม.ย. 122		มร. ยวน ไอ ฟิลลิปส์	"	"	-	1 ปี	แขวงเมืองภูเก็ต	

จากตารางข้างบนนี้จะเห็นได้ว่าบริเวณที่ชาวอังกฤษทั้งบริษัทเหมืองแร่และบุคคลธรรมดา ขอเช่าทำการตรวจแรมมากที่สุดคือ บริเวณมณฑลไทรบุรี ทั้งนี้อาจจะมีสาเหตุเนื่องมาจาก มณฑลไทรบุรี นอกจากจะมีทรัพยากรธรรมชาติแร่วัตถุที่อุดมสมบูรณ์อยู่แล้ว เจ้าเมืองไทรบุรีนั้นก็มีความนิยมไปชาวต่างชาติเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว¹ โดยเฉพาะถ้าเป็นผู้ที่มิหลักฐานบ้านเรือนอยู่ในเมืองปีนังและสิงคโปร์และในเสกตรสเขตเคอลเมนต์แล้ว บังจะได้รับอนุญาตจากเจ้าเมืองเป็นอย่างดี² เช่น บริษัทการันจันไฮ คอริก (Messrs Karangan Hydraulic Ltd.) ซึ่ง เป็นบริษัทเหมืองแร่ของอังกฤษ มีที่ทำการอยู่เมืองปีนัง มีมิสเตอร์ปริตชาติเป็นหัวหน้า มีความสนิทสนมกับเจ้าเมืองไทรบุรีเป็นอย่างดี³ ซึ่งทำให้สามารถให้เข้าตรวจแหล่งแร่ที่มุกินเมืองไทรบุรีได้อย่างรวดเร็ว⁴

¹ ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.4/3 พระยาฤทธิสงครามภักดิ์ พระยาไทรบุรี กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 25 กันยายน ร.ศ.109.

² ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.5/41 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 15 พฤศจิกายน ร.ศ. 124.

³ ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.5/27 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง บริษัทการันจันไฮคอริก ขอตรวจแร่ที่มุกินเมืองไทรบุรี วันที่ 7 พฤศจิกายน ร.ศ. 122.

⁴ ด.

ในระยะปี พ.ศ. 2448 ถึง พ.ศ. 2451 (ร.ศ. 124 ถึง ร.ศ. 127) ก็ปรากฏว่ามีอัตราการขออาชญาบัตรตรวจหาแร่ ของชาวอังกฤษทั้งบริษัทเหมืองแร่อังกฤษ และบุคคลธรรมดาสูงขึ้นถึง 54 ราย¹ ในระยะนี้จะกับบริษัทเหมืองแร่ของอังกฤษเข้า ขาขออาชญาบัตรตรวจแร่มากกว่าในช่วงปีอื่น ดังตารางข้างล่างนี้

ตาราง 2 แสดงบริษัทเหมืองแร่อังกฤษขออาชญาบัตรตรวจแร่ในปี พ.ศ. 2448 ถึง พ.ศ. 2451 (ร.ศ. 124 ถึง ร.ศ. 127)²

วัน เดือน ปี	ชื่อนามผู้ขอตรวจแร่	ไต่บังกับ	ที่อยู่	ขนาดที่ดิน	ชนิดแร่ที่ขอ	กำหนดปี	ชื่อตำบลแขวงเมือง	หมายเหตุ
30พค.124	บริษัทไฮแอมเทรคคิง กอลเปอเรชั่น ลีบีเค็ค		อังกฤษกรุงเทพฯ	-	คัมภ ทองคำ	1 ปี	พังงา, ระนอง, ตะกั่วป่า, มณฑลภูเก็ต นครศรีธรรมราช	
26กค.124	บริษัทแบกกายแบก อาเทอ	"	-	-	แร่ นำขมิ้น	1 ปี	ชุมพร, ตะกั่วป่า	
22คค.124	"	"	-	5400ไร่	แร่คัมภ	1 ปี	เบื่องหลังสวน, คลองหัดักแหลม	
6กพ.124	บริษัทนักเตอร์ แลบเปอร์ศ	"	-	-	แร่ต่างๆ	1 ปี	เบื่องระแงะ มณฑล นกรา อ.กวาลามูคา มณฑลไทรบุรี	

¹ ก.จ.ช. ร.5 กบ. 6.3 เล่ม 1-2 ชาวอังกฤษตรวจแร่

² ก.

วัน ปี	เดือน	ชื่อนาบัญชีขอตรวจ	ไต่บังกับ	ที่อยู่	ขนาด ที่ดิน	ชนิด ที่ขอ	กำหนด ปี	ชื่อตำบล แขวงเมือง	หมายเหตุ
15กพ.	125	บริษัทลพคอนเซสชั่น จำกัด	จก.	วังทอง	ลอนดอน	10238 ไร่	ที่ดิน	1 ปี	แขวงเมืองระแงะ มณฑลนครศรีธรรมราช
15มีค.	125	บริษัทไซมอนเปอร์ สเปกติง	"	กรุงเทพฯ	-	วูลแฟรม	1 ปี	เกาะสบูย	แขวงเมือง ไชยา
15พย.	126	บริษัทพลาซ่าแอนน์ ไซมอนคอร์เปอร์เรช เรชั่นจำกัด	"	สิงคโปร์	-	แรตาง	1 ปี	มณฑลราชบุรี	
28กย.	127	บริษัทไวมอนทิน ซินติเกดจำกัด	"	ปิ่น	1800ไร่	แรตัม	1 ปี	ต.บ้านดอน อ.กลาง	แขวงเมืองภูเก็ต
29กย.	127	"	"	"	3000ไร่	แรตัม	1 ปี	ต.เชิงทะเล อ.กลาง	แขวงเมืองภูเก็ต
29กย.	127	"	"	"	800ไร่	แรตัม	1 ปี	ต.เขาฟุ่กัมกับ เขาเมือง อ.กลาง	แขวงเมืองภูเก็ต

จากตารางนี้แสดงให้เห็นว่าบริษัทเหมืองแร่อังกฤษเริ่มสนใจที่จะเข้าทำเหมืองแร่ในไทยมากในระยะ ร.ศ. 124-127 นี้เอง ก่อนหน้านั้นแทบจะไม่มีเลย ส่วนมากเป็นบริษัทที่มีเงินทุนมาก และจะขอหาการตรวจแร่ในพื้นที่ที่กว้างขวางตั้งแต่ 800 ไร่ถึง 3,000 ไร่ และมากที่สุดคือ 10,238 ไร่ เป็นอย่างสูง ถึงแม้ว่าตามพระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ปี พ.ศ. 2440 (ร.ศ. 120) จะกำหนดให้ตรวจแร่โดยรายละเอียด

3,000 ไร่ก็ตาม แต่การที่จะขออาชญาบัตรตรวจแร่ในพื้นที่มากกว่า 3,000 ไร่นี้ จะต้องได้รับพระบรมราชานุญาตพิเศษจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นกรณีพิเศษจึงจะสามารถทำการตรวจแร่ได้

ส่วนในระยะปี ร.ศ. 111 - 117 (พ.ศ. 2435 - 2441) ที่ไม่ปรากฏว่ามีชาวอังกฤษเข้ามาขออาชญาบัตรตรวจแร่นั้น อาจจะเป็นเพราะว่ายังคงมีหนทางในการขุดแร่ได้มากในบลายูของอังกฤษ แต่เมื่อแร่ในบลายูลดน้อยลงจึงหันมาสนใจการขุดแร่ในหัวเมืองภาคใต้ของไทยกันมากขึ้น โดยหวังว่าจะทำการแร่ได้มากเท่าเทียมกับในบลายู

ถึงแม้ว่าในช่วงระยะตั้งแต่ ร.ศ. 118 (พ.ศ. 2442) เป็นต้นมาจะมีชาวอังกฤษเข้ามาขออาชญาบัตรตรวจแร่มากขึ้นก็ตาม รัฐบาลก็ได้ตระหนักถึงภัยในการให้อนุญาตทำการตรวจแร่มาก ๆ นี้เช่นกัน เพราะสืบทราบว่าบางคนที่ขออาชญาบัตรตรวจแร่นั้น เมื่อได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตไปแล้ว ก็นำไปขายต่อใบไคลงมือทำการตรวจแร่เอง เพราะทราบถึงว่าถึงแม้ว่าตนจะตรวจพบแร่แต่ก็ไม่สามารถจะลงมือทำเหมืองแร่ได้เนื่องจากขาดทุนในการดำเนินการ และคนที่มีเงินทุนในการทำเหมืองแร่มักคิดว่าคนไปจำเป็นที่จะต้องลงทุนทำการสำรวจตรวจแร่เอง ต้องเดินบุกป่าเพื่อหาแหล่งแร่ เพราะทราบถึงว่าถึงอย่างไรก็จะต้องมีคนนำไปอาชญาบัตรนั้นมาขายต่อให้ตนพวกนี้ทำกันจนเป็นเรื่องธรรมดา อันเป็นช่องทางของคนที่ไม่มีความรู้ แต่อาศัยที่ความอู้อะและมีความรู้ในการตรวจแหล่งแร่นั้นเอง¹

¹ ก.จ.ช. ร.5 กบ. 6.3/8 กรมหมื่นมหาราชราชฤทธิย์ เสนาบดีกระทรวงพระคลังมหาสมบัติ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

อีกประการหนึ่ง รัฐบาลได้พิจารณาเห็นว่า การทำให้ชาวต่างชาติเข้าไปในหัวเมืองภาคใดบ้างเช่นนี้ มักจะไปเกิดเหตุให้เป็นที่ลำบากแก่รัฐบาลเสมอ อีกทั้งรัฐบาลก็ยังจัดการปกครองภายในยังไม่เรียบร้อยจึงทำให้วันวิถกเป็นอย่างมาก

4.2.2 การทำเหมืองแร่

เมื่อผู้ขออาชญาบัตรตรวจแร่ได้พบแหล่งแร่ที่จะทำเหมืองแร่แล้ว ก่อนที่จะลงมือทำเหมืองแร่ จะต้องขอพระบรมราชานุญาตทำการเหมืองแร่ด้วย คือ การขอประทานบัตรทำเหมืองแร่นั้นเอง* โดยผู้ขอต้องยื่นประทานบัตรต่อข้าหลวงราชโลหกิจหรือเจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่รับเรื่องราวเกี่ยวกับการเหมืองแร่** ในมณฑลนั้น¹ แต่ทั้งนี้จะต้องยื่นรายงานการตรวจแร่แล้วนั้นประกอบไปด้วย ต้องชี้แจงกว่าที่จะขอ

* ประทานบัตรทำเหมืองแร่ หรือประทานบัตรนั้นหมายถึง หนังสือสัญญาซึ่งกรมราชโลหกิจฯ ได้ทำกับผู้นั้นผู้ใด ตามพระราชบัญญัติเพื่อให้ผู้นั้นมีอำนาจทำเหมืองแร่ได้ในที่หนึ่งใด (ก.จ.ช. ร.5 ม.1.3/14 พระราชบัญญัติทำเหมืองแร่ วันที่ 19 กันยายน ร.ศ. 120)

** ทำเหมือง หมายถึง การขุดเอาแร่ในที่ทางแร่หรือในที่ลานแร่ หรือในที่ใด ๆ ด้วยวิธีการอย่างใด ๆ เรียกว่า ทำเหมือง

ทางแร่ หมายถึง ทางที่แร่เป็นสาย เป็นแนว เป็นเหือก เป็นก้อน หรือเป็นฟอง

ลานแร่ หมายถึง ที่ดินหรือหิน ที่ทราย หรือธาตุอื่น ๆ ซึ่งอาจจะขุดขึ้นมาล้างเอาแร่ได้

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม.1.3/14 พระราชบัญญัติทำเหมืองแร่ วันที่ 19 กันยายน ร.ศ. 120.

อนุญาตทำเหมืองนั้นเป็นลักษณะที่ดินอย่างไร มีแผนที่อย่างละเอียด กับตัวอย่างแร่ในที่นั้น ๆ ส่งพร้อมทั้งรายงานประกอบในใบประทานบัตรยื่นขอนั้น

ข้อสำคัญในการขั้ประทานบัตรทำเหมืองแร่ก็คือ หอ้งที่จะขอประทานบัตรนั้นจะต้องเป็นที่ว่างเปล่าจริง ๆ ไม่มีผู้ใดทำเหมืองแร่มาก่อน จะต้องมีรายชื่อของเจ้าของที่ดินในชั้นด้วย โดยมีนามของข้าหลวงในท้องที่มณฑลนั้น ๆ เป็นพยาน¹ ว่าที่ใดควรขุดนั้นมีแร่พอที่จะทำเป็นเหมืองได้ เพราะการที่จะอนุญาตออกประทานบัตรทำเหมืองแร่ นั้น รัฐบาลจำเป็นต้องรู้ให้แน่นอนว่ามีแร่พอที่จะทำเป็นเหมืองได้ กรมราชโลหกิจและภูมิวิทยาจึงจะขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตออกประทานบัตรให้²

แต่ยังไม่ได้รับอนุญาตกระทรวงไม่มีสิทธิในการที่จะยื่นประทานบัตรทำเหมืองแร่ เมื่อรัฐบาลรับเรื่องราวการยื่นขอประทานบัตรของผู้ขอแล้ว ผู้ขอประทานบัตรจะต้องจ่ายเงินในการทำแผนที่ และปักเขตเหมืองแร่ให้แก่รัฐบาล ถ้าจำนวนเงินนั้นเหลือรัฐบาลจะคืนให้กับผู้ขอประทานบัตรภายหลังจากที่ได้ทำแผนที่และปักเขตเหมืองแร่เสร็จแล้ว

การพิจารณาออกประทานบัตรทำเหมืองแร่ให้แกใครนั้น รัฐบาลจำเป็นต้องพิจารณาทุกชั้นในเรื่องเงินทุน เป็นประการสำคัญเพราะการทำเหมืองแร่เงินทุนต้องใช้จายมาก

¹ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.1/20
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระยาเทเวศรวงษ์วิวัฒน์ กราบบังคมทูล
วันที่ 20 ตุลาคม ร.ศ. 118

²ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.3/49
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
วันที่ 1 กรกฎาคม ร.ศ. 128.

รัฐบาลจำต้องเอาใจใส่กวักขันอยู่เสมอ เนื่องจากรัฐบาลก็จะได้ผลประโยชน์ตอบแทน
 กวดยกการทำเหมืองแร่ประเภทกับกำไร ทั้งคำถวายรายงานของสมเด็จพระบวรพระยา
 การงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ถวายรายงานแก่พระบาทสมเด็จพระ-
 มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า

".... ส่วนการให้ประทานบัตรทำเหมืองแร่ ข้าฯ เข้าใจว่าผู้ที่
 รับประทานบัตรต้องแสดงให้รัฐบาลเห็นว่า มีทุนพอทำก่อน จึงจะรับ
 ประทานบัตรได้ ข้าฯ ได้เอาเป็นธุระกวักขันมาทุกราย...."¹

เหตุที่รัฐบาลพยายามกวักขันในเรื่องเงินทุนของผู้ที่จะเข้ามาทำเหมืองแร่ นั้น
 เป็นเพราะว่า ทรัพยากรแร่ธาตุต่าง ๆ ในพระราชอาณาเขตนั้นเป็นทรัพยากรสูญสิ้น
 สมควรที่จะใช้ให้โดยผลประโยชน์คุ้มค่ามากที่สุด โดยที่รัฐบาลต้องการผลประโยชน์ตอบ
 แทนในกุ่มค่าควย ถ้าบริษัทใดดำเนินการทำเหมืองแร่แล้วขาดทุนในภายหลัง ก็ยัง
 ผลไ้รายได้ของรัฐบาลที่ควรจะได้รับจากค่าภาคหลวงและรายได้อื่น ๆ ลดน้อยลง
 ตามไปด้วย และการทำเหมืองแร่นั้นจำเป็นที่จะต้องใช้เงินทุนสูง ดังนั้นรัฐบาลจึง
 ต้องกวักขันในเรื่องเงินลงทุนอยู่เสมอ ไม่ต้องการให้มีการล้มละลายเกิดขึ้น²

ดังนั้นจึงเป็นข้อกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ ร.ศ. 120
 (พ.ศ. 2444) ด้ยว่าผู้ที่ยื่นประทานบัตรนั้นจะต้องแสดงจำนวนเงินทุนของตนอย่าง

¹ก.จ.ช. ร.6 กษ. 6/2 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง การทำแร่ วันที่ 15 สิงหาคม ร.ศ. 128.

²ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.3/9 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 27 มิถุนายน ร.ศ. 119.

ชัดเจนให้รัฐบาลได้ทราบ¹ ถ้าเป็นบริษัทจะต้องชี้แจงควมวามักหุ้น และผู้ที่เข้าร่วมหุ้นนั้นจะต้องเป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงในทางก็ มีทุนทรัพย์² และจะต้องมีผู้รับรองควมว่าเป็นบุคคลเช่นนั้นจริง ๆ การลงทุนการทำเหมืองแร่ของชาวอังกฤษในดินแดนทางใต้ของไทยจะกล่าวอย่างละเอียดในเฉพาะการลงทุนทำเหมืองแร่ของอังกฤษในตอนต่อไป

ถึงได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่านอกจากเรื่องเงินทุนแล้วที่เป็นสิ่งสำคัญในการทำเหมืองแร่ที่รัฐบาลได้พยายามกาคั้นตลอดมา การคมนาคมนับเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในการทำเหมืองแร่ โดยที่รัฐบาลได้พยายามปรับปรุงการคมนาคมโดยเฉพาะทางบกเป็นพิเศษ ในพื้นที่ที่ไ้ทำเหมืองแร่นั้น รัฐบาลจำเป็นต้องสงวนไว้สำหรับการสร้างทางรถไฟควย โดยกำหนดว่า พื้นที่ใด ๆ ก็ตามถ้ามีเส้นทางรถไฟผ่าน รัฐบาลจำต้องหวงห้ามไว้ข้างละ 200 เส้น นับจากทางรถไฟทั้ง 2 ข้างไป นอกจากเขต 200 เส้นแล้ว เป็นเขตอนุญาตให้ทำการเหมืองแร่ได้³

¹ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.3/1 เมมเมอเรนคัม การเข้าหุ้นส่วนปะตานี
กอนเซสชัน ลิ้มเค็ค วันที่ 28 พฤศจิกายน ร.ศ. 108.

²ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.3/1 มิสเตอร์ เย. เอฟ. บิกเกอร์ริง กราบ
บังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 28 พฤศจิกายน ร.ศ. 108

³ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.5/82 พระยาวงษานุประพัทธ์ เสนาบดีกระทรวง
เกษตราธิการ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
วันที่ 9 พฤษภาคม ร.ศ. 129.

เมื่อได้รับความเห็นชอบจากข้าหลวงราชโลหกิจประจำมณฑลนั้น ๆ และกรมราชโลหกิจและภูมिवิทยา โดยกระทรวงมหาดไทยได้เสนอขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ออกประทานบัตรทำเหมืองแร่ใดแล้ว ผู้ขอประทานบัตรจะต้องเสียค่าธรรมเนียมประทับตราประทานบัตรฉบับละ 50 บาท และประทานบัตรนั้นจะใช้ได้ภายในไม่เกิน 25 ปี¹

เมื่อรัฐบาลให้ประทานบัตรทำเหมืองแร่แก่ผู้ใด จะกองแจ้งให้ผู้นั้นทราบว่า การทำแผนที่ปักเขตจังหวัดเหมืองแร่* นั้น รัฐบาลจะทำให้หรือจะให้ผู้ยื่นขอประทานบัตรทำเอง

การให้ประทานบัตรรัฐบาลมีสิทธิที่จะอนุญาตให้เขตจังหวัดเหมืองแร่หนึ่งในที่ดินไม่เกินกว่า 300 ไร่² ถ้าหากว่าผู้ขออนุญาตขอเกินกว่า 300 ไร่ รัฐบาลจะช่วยเหลือได้โดยการออกประทานบัตรหลาย ๆ ฉบับ ให้จนครบจำนวนเนื้อที่ที่ต้องการ³ แต่ทั้งนี้ รัฐบาลจะต้องรู้แน่ว่าผู้นั้นมีความจริงใจในการทำเหมืองแร่หรือไม่ มีเงินทุนพอในการประกอบการเพียงใด ผู้ที่จะอนุญาตเนื้อที่ดินในการทำเหมืองแร่เกินกว่า 300 ไร่

¹ก.จ.ช. ร.5 ม.1.3/14 พระราชบัญญัติทำเหมืองแร่ วันที่ 19 กันยายน ร.ศ. 120.

* จังหวัดเหมืองแร่ หมายถึง พื้นที่ดินดอนหรือที่ดินซึ่งมีน้ำท่วมหรือน้ำขัง และที่ดินภายหลังทรงลงไป ซึ่งรวมอยู่ในเขตประทานบัตรนั้น

²ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.3/49 พระยาวงษาอนุประพัทธ์ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 20 กรกฎาคม ร.ศ. 128.

³ก.

นี้เพียงผู้เดียวคือ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเท่านั้น ข้อกำหนดนี้ใช้เฉพาะกับคนใน
 บังคับไทย และชาวอังกฤษพร้อมทั้งคนในบังคับอังกฤษด้วย ซึ่งอาจจะขอประทานบัตร
 หลาย ๆ ฉบับ รวมเนื้อที่แล้วมากกว่า 300 ไร่ ก็มีจำนวนมาก ดังเช่น มิสเตอร์
 เยมส์ แคนวูดซอนเตอร์ ชาวอังกฤษ ขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ดีบุกที่อำเภอจะนะ
 แขวงเมืองสงขลา เป็นเนื้อที่ดิน 3 ราย ๆ ละ 300 ไร่ รวมเป็นเนื้อที่ 900 ไร่¹
 และมิสเตอร์ ซีซิล เพอร์ส ชาวอังกฤษ ขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ดีบุก ที่ตำบลดิดำ
 อำเภอเบตง แขวงเมืองรามันห์ มณฑลปัตตานี รวมประทานบัตร 6 ฉบับ เป็นเนื้อที่
 ดิน 1,685 ไร่ 1 งาน 60 ตารางวา² ซึ่งได้รับพระบรมราชานุญาตให้ทำการเหมือง
 แร่ได้ แต่ตามมิใช่เป็นคนในบังคับไทยและบังคับอังกฤษ รัฐบาลจะอนุญาตให้ทำการ
 เหมืองแร่ได้เพียงไม่เกิน 900 ไร่³ ทั้งนี้เป็นไปตามข้อตกลงระหว่างรัฐบาลสยามกับ
 รัฐบาลอังกฤษ ในวันที่ 13 เมษายน พ.ศ. 2446 (ร.ศ. 122) ซึ่งกำหนดว่า

".... รัฐบาลสยามจะอนุญาตให้ทำบ่อแร่ได้เพียงรายละ 900 ไร่
 โดยไม่ต้องหารือกับสถานทูตอังกฤษอีก"⁴

¹ ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.3/37 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 16 เมษายน ร.ศ. 127.

² ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.5/85 พระยาศรีสุทโธ เทพ กราบบังคมทูล สมเด็จพระ
บรมโอรสาธิราชยุดาเฐียรราชการรักษาดินแดน วันที่ 31 ตุลาคม ร.ศ. 126.

³ ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.3/28 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องมิสเตอร์ กาล ยี. เอควาคส์ คนใน
บังคับอเมริกา ขอตรวจแร่เมืองชุมพร วันที่ 23 เมษายน ร.ศ. 122.

⁴ ก.

จากข้อความข้างต้นจะเห็นได้ว่าอังกฤษพยายามรักษายลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของตนอย่างเคร่งครัด เพราะตามสัญญาฉบับปี พ.ศ. 2440 (ก.ศ. 1897) กำหนดให้ รัฐบาลไม่มีสิทธิจะให้สัมปทานเหมืองแร่หรือตั้งสถานีถ่านหินแก่ชาติหนึ่งชาติใด โดยปราศจากความยินยอมของรัฐบาลอังกฤษเสียก่อน¹ ดังนั้นการที่รัฐบาลไทยจะออกประทานบัตรทำเหมืองแร่ให้แก่อังกฤษอื่นจะต้องปรึกษารัฐบาลอังกฤษก่อนทุกครั้ง ถ้ารัฐบาลอังกฤษเห็นชอบด้วยก็เป็นอันตกลงออกประทานบัตรได้ แต่ปรากฏว่าเมื่อมีคนชาติอื่นมาขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ในบริเวณหัวเมืองภาคใต้ของไทย และรัฐบาลไทยเสนอขออนุญาตต่ออังกฤษ อังกฤษมักจะหน่วงเหนี่ยว และใช้สิทธิตามสัญญาฉบับโต้แย้งไม่เห็นชอบด้วย ทั้งที่การขอประทานบัตรทำเหมืองแร่นั้นไม่ได้ส่งผลไปถึงด้านการเมืองแต่อย่างใด ดังเช่นการขอประทานบัตรของนายคอลฟัส Kaulfuss ซึ่งรัฐบาลอังกฤษไม่ยินยอมอนุญาต รัฐบาลไทยจึงต้องแจ้งให้นายคอลฟัสทราบว่า การขออนุญาตทำเหมืองแร่ของเขานั้น เนื้อที่สัมปทานกว้างใหญ่มากเกินไป นายคอลฟัสได้แก้ไขโดยลดเนื้อที่ของสัมปทานลง ฝ่ายอังกฤษก็อ้างข้อขัดข้องอีกว่า นายคอลฟัสนั้นเป็นช่างภาพและชอบดื่มนสุรา จึงจะเห็นได้ว่าเป็นเหตุผลที่อ่อนมาก และรัฐบาลไทยแทบจะหาเหตุผลในการปฏิเสธการขอสัมปทานรายนี้ไม่ได้เลย เนื่องจากนายคอลฟัสมีเงินทุนหนาเชื่อถือ แต่อย่างไรก็ดีรัฐบาลไทยก็ยอมปฏิเสธการขอประทานบัตรทำเหมืองแร่รายนี้โดยไม่มีเหตุผลใด ๆ ทั้งสิ้น เพื่อทำให้รัฐบาลอังกฤษพึงพอใจ ภายหลังจากนายคอลฟัสได้แจ้งให้รัฐบาลไทยทราบว่า เขาจะไม่ใช้เงินทุนของเยอรมันดังที่ได้เสนอไว้ในการขอสัมปทานครั้งแรก แต่สนใจที่จะขอเงินทุนจากอังกฤษ ปรากฏว่ารัฐบาลอังกฤษยินยอมเห็นชอบด้วยกับการขอสัมปทานรายนี้ เป็นต้น เป็นตัวอย่างแสดงให้เห็น

¹ กรบสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศ สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคี ระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศ และองค์การระหว่างประเทศ เล่ม 1 หน้า 153.

ถึงภารกิจกันทางการค้าเพื่อผลประโยชน์ของชาวอังกฤษ และการลงทุนก็ต้องเป็นเงิน
ทุนของชาวอังกฤษอีกด้วย ซึ่งนับว่าเป็นการแปลกอย่างยิ่ง เพราะอังกฤษเคยใช้
นโยบายเปิดประตูการค้าในดินแดนต่าง ๆ ทั่วโลก แต่กลับมาใช้นโยบายปิดประตู
การค้าในแหลมมลายู แม้แต่ราชทูตอังกฤษประจำประเทศไทยคือ นายราล์ฟ แพจยิต
(Ralph Paget) ก็ยังแสดงความแปลกใจ และไม่เห็นด้วยกับนโยบายปิดประตู
การค้าของอังกฤษในแหลมมลายู ดังปรากฏในจดหมายของเขาว่า

"... ภายใต้นัยกับผู้ที่สำเร็จราชการเกี่ยวกับเรื่องการค้า
สัมพันธไมตรีต่างชาติ ผมเห็นด้วยว่าเป็นการสมควรที่จะไม่
ชาวต่างชาติบุกเบิกไปในบริเวณแหลมมลายู และโดยเฉพาะ
ชาวเยอรมัน และผมจะท้ออย่างที่สุดเกี่ยวกับใบขออนุญาตทุกใบ
ที่มาถึงมือผม ที่จะหาข้อบกพร่องต่าง ๆ แต่ถ้าวราปฏิบัติเสรีการขอ
สัมพันธไมตรีไม่มีเหตุผลอื่นใด นอกจากว่าได้รับการสนับสนุนด้าน
เงินทุนจากต่างชาติ นั่นก็หมายความว่าเราชักชวนเงินลงทุนต่าง
ชาติด้วย เราถูกเตรียมไว้ที่จะรับสภาพอย่างนั้นหรือ ? มันดูผิดปกติ
มากกับความคิดเรื่องการค้าโดยเสรีของเรา"¹

นโยบายกีดกันชาวต่างชาติเพื่อผลประโยชน์ของชาวอังกฤษในแหลมมลายูนี้นี้
ทำให้รัฐบาลไทยไม่พึงพอใจมาก เพราะทำให้ไทยอยู่ในภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออก
เป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากต้องคอยพยายามหาข้ออ้างต่าง ๆ เพื่อเลื่อนการให้คำตอบ
การขออนุญาตหาสัมพันธไมตรีของกนิยังคัมมหาอำมาตยาธิบดีอื่น และบางครั้งก็ต้องปฏิเสธ

¹F.O. 69/264, Paget to Langley, Private, February 7, 1905.

การให้ประธานบัตรทำเหมืองแร่โดยใบวิเทศที่นำเพื่อถือเพียงพอ¹ สถานการณ์แบบนี้ นับว่าเป็นโทษต่อรัฐบาลไทย เพราะคนไม่บังคับกับชาติอื่นอาจยื่นอุทธรณ์ต่อรัฐบาลของตน ซึ่งอาจก่อให้เกิดการกักกันและกล่าวหารัฐบาลไทยขึ้นได้ว่า ไม่ให้สิทธิตามที่ระบุไว้ในสนธิสัญญาที่ไทยทำกับชาวต่างชาติอื่น และการดำเนินการขอประธานบัตรจากไทย เต็มไปด้วยความล่าช้า และล่าช้าเป็นเวลานาน ซึ่งบางครั้งก็สิ้นสุดลงโดยการปฏิเสธจากรัฐบาลไทย แก่ถ้าผู้ขอประธานบัตรเป็นชาวอังกฤษก็จะได้รับความสะดวก ทุกอย่าง อีกทั้งได้รับคำตอบอย่างรวดเร็วและมักเป็นการตอบรับด้วย² กรณีการขอ ประธานบัตรของกอลด์สโตนกล่ามาแล้วนี้ เป็นตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นถึงความยุ่งยากใจอย่างมากที่รัฐบาลไทยประสบอยู่

4.2.2.1 ความสนใจของชาวอังกฤษในการทำเหมืองแร่ในไทย

ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นสมัยที่ไทยเปิดประตูการค้าเสรี ชาวยุโรปจึงเข้ามา เติบโตขึ้นในการทำเหมืองแร่กันมาก³ ไม่เพียงแต่เฉพาะแร่ดีบุก แร่อื่น ๆ ก็เข้ามา ทำกันมาก เช่น แร่พลูมแฟรม ที่แหลมไผ่แก่น เกาะสมุย เริ่มมีบริษัทไซแอม โปรสเปกติง

¹ ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.3/16 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 4 ธันวาคม ร.ศ. 120.

² ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.1/35 พระยาพิพัฒน์โกษา กราบบังคมทูล พระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องรัฐบาลอังกฤษยอมให้รัฐบาลสยามอนุญาตให้มี ผู้ตรวจหาแร่ได้ไม่เกิน ๑๐๐ ไร่ โดยไม่กองขากกับอังกฤษ วันที่ 2 เมษายน ร.ศ. 122.

³ วิชา เศรษฐบุตร, "การเหมืองแร่สมัยพระปิยะมหาราช" ข่าวสาร-โลหกิจ ปีที่ 1 ฉบับที่ 10 ตุลาคม 2499, หน้า 8.

คอมปะนี ลิมิเต็ด (Siam Prospecting Company Ltd.) มาขอตรวจแร่ และ
ขุดแร่ไปตรวจ แล่ไม่ทันไถ่ลงมือทำการต้องเลิกกิจการทำแร่ซุลแฟรมไปเนื่องจากราคา
แร่ซุลแฟรมในขณะนั้นต่ำมาก¹

บริษัทของชาวต่างชาติที่เข้ามาทำเหมืองแร่มีหลายบริษัทด้วยกันทั้งของเคน-
มาร์ค และอังกฤษ แต่ปรากฏว่าบริษัทเหมืองแร่ที่ดำเนินการอย่างจริงจังเป็นบริษัท
ของอังกฤษโดยมากที่สำคัญได้แก่

1. บริษัทปะตานี คอนเซชัน ลิมิเต็ด² *(Patani Concession Limited)
2. บริษัทแมกกายแมคอาเธอร์ จำกัด (Mackay and Macarthur Ltd.)
3. บริษัทไซแอม-อิงแลนด์ โปรสเปคติ้ง คอมปะนี ลิมิเต็ด (Siam -
England Prospecting Company Limited)
4. บริษัทไซนิคติน ซินดิเกท ลิมิเต็ด^{3**} (Siamese Tin Syndicate
Limited)

¹วิชา เศรษฐกร, "การเหมืองแร่สมัยพระปิยะมหาราช" ข่าวสาร-
โลหกิจ ปีที่ 1 ฉบับที่ 10 ตุลาคม 2490, หน้า 8.

²ก.จ.ช. ร.5 กบ. 6.3/1 บิสเกอร์ เย. เอฟ บิเกอร์ริง กราบ
บังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 28 พฤศจิกายน ร.ศ.108.

*มีที่ทำการอยู่ ณ กรุงลอนดอน มีสาขานอยู่เมืองปัตตานี

³ก.จ.ช. ร.5 กบ. 6.5/90 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง บริษัทไซนิคติน ซินดิเกท ลิมิเต็ด
วันที่ 28 กันยายน ร.ศ. 127.

**ตั้งที่ทำการอยู่กรุงลอนดอน มีสาขานอยู่ที่เมืองภูเก็ต

5. บริษัทไซแอม เทรดดิ้ง คอเปอร์เรชั่น ลิมิเตด^{1*} (Siam Trading Corporation Limited)

6. บริษัททุ่งคาอาเบอร์

7. บริษัทสเตรตเทรดดิ้ง คอมนปะนี ลิมิเตด^{**} (Strait Trading Company Limited)

บริษัทเหล่านี้เป็นบริษัทเครื่องแรกที่เงินทุนมาก บุคคลที่เข้าหุ้นของบริษัทก็เป็นคนที่มีชื่อเสียงดี มีทุนทรัพย์ และมีอำนาจในกรุงลอนดอนด้วย ซึ่งเป็นทางช่วยให้บริษัททำการได้โดยคล่องและการติดต่อทางการการระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษก็มักจะสะดวกและรวดเร็วขึ้น²

บริษัทเครื่องแรกอังกฤษที่กล่าวข้างต้นนี้ บางบริษัทเข้ามาทำเหมืองแร่ตั้งแต่ยังไม่ได้อัปเดตกรรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา ควบเข้าไป เช่น บริษัทปะตานี คอนเซสชัน

¹ก.จ.ช. ร.5 กษ. 5.5/43 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องบริษัทไซแอม เทรดดิ้ง คอเปอร์เรชั่น ลิมิเตด วันที่ 30 พฤษภาคม 124.

* ตั้งขึ้นโดยมิสเตอร์ หลุยส์ ลีโนเวน (Mr Louis Leonowens) และเป็นผู้จัดการด้วย

** รับซื้อแร่แต่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น

²ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.3/1 มิสเตอร์ เบ. เอฟ. บิกเกอร์ริง กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 28 พฤศจิกายน ร.ศ. 108.

ลิมิเต็ด เป็นต้น แต่รัฐบาลไทยก็ได้อนุญาตให้เข้าทำการได้ เพราะสืบทราบแน่ชัดว่ามีเงินทุนที่จะทำการได้ตลอด และจะทำให้รัฐบาลได้รับผลประโยชน์อย่างมั่นคงถาวร ประกอบกับมีนิสัยเรียบร้อยมุ่งแต่เฉพาะการทำเหมืองแร่เท่านั้น¹ รัฐบาลจึงไม่รังเกียจ

ชาวต่างชาติไม่เฉพาะแต่ชาวอังกฤษเท่านั้นที่มีความสนใจพากันเข้ามาขอตรวจแร่และขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ในไทยตั้งแต่ยังไม่ได้ตั้งกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา ยังมีบริษัทของชาติอื่น ๆ เข้าทำการด้วย ทั้งนี้เนื่องมาจากภายหลังที่อังกฤษสามารถครอบครองมลายูเป็นอาณานิคมได้แล้ว ก็กอบโกยผลประโยชน์ในการทำเหมืองแร่เป็นจำนวนมาก ทำให้มีชาวต่างชาติบางกลุ่มได้พากันเดินทางเข้าสำรวจแร่ในดินแดนภาคใต้ของไทยซึ่งติดต่อกับมลายูของอังกฤษและได้พบว่ามีแร่ที่มีค่าทางเศรษฐกิจด้วย จึงได้ขออนุญาตจากรัฐบาลทำการเหมืองแร่ตั้งแต่ปี ร.ศ. 108 (พ.ศ. 2432) เป็นต้นมา* และมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ดังจะเห็นได้จากคำกราบบังคมทูลของพระยาสุรศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ ว่า

".... ในเวลานี้เป็นฤดูกาลกำลังชุกชุมที่ชาวต่างประเทศพากันมาขอหนังสืออนุญาตไปเที่ยวตรวจหาแร่ และจะขอทำสัญญาเช่าที่ดินทำการเรื่องแร่โลหาคู่นี้ ครั้นจะไวยอมทำสัญญาอนุญาตให้

¹ ก.ว.ช. ร.5 กษ. 6.3/1 มิสเตอร์ เอ.เอฟ. บิกเกอร์ ผู้แทนบริษัท ปะตานี ควนเซชัน ลิมิเต็ด กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 28 พฤศจิกายน ร.ศ. 108.

* เป็นการประมาณปีของผู้เขียน จากการรวบรวมผู้ขอทำเหมืองแร่ในไทยจากเอกสารกองจดหมายเหตุแห่งชาติ หมวดการขอทำแร่ (ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.4 การขออนุญาตทำเหมืองแร่)

จะรอคอยให้พระราชบัญญัติแร่โลหธาตุเสร็จก็จะเป็นการเสียผลประโยชน์ส่วนที่ควรจะได้ไปแล้ว พร้อมได้ตรวจการทำสัญญาอนุญาต ก็เห็นว่าไม่เสียเปรียบสิ่งใดแต่มีความคงกับหนังสือสัญญาอนุญาตที่ได้ให้อนุญาตไปไบบางแล้ว ก่อนเวลาที่จะได้ทรงตั้งกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา"¹

บรรดาผู้ขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ในปี ร.ศ. 108 (2432) นั้น มีจำนวน 3 ราย แต่ในระยะต่อมาในปี ร.ศ. 113 (พ.ศ. 2437) เพิ่มขึ้นเป็น 9 ราย และเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ดังจะแสดงให้เห็นจากการร่างต่อไปนี้

ตาราง 3 แสดงจำนวนผู้ขอประทานบัตรทำเหมืองแร่หัวเมืองต่าง ๆ ะยะ
ร.ศ. 108 - ร.ศ. 113 (พ.ศ. 2432 - พ.ศ. 2437)²

ที่	วัน เดือน ปี	นามผู้ขออนุญาต	ได้บังคับขนาดที่ดินที่ขอ	ชนิดแร่ที่ขอทำ	กำหนดปี	ชื่อตำบลแขวงเมือง	
1	28พย.108	บริษัทปะตานีกอนเซสชันลิ้มเค็ค	อังกฤษ	-	แร่ธรรมชาติ	-	มณฑลปัตตานี
2	22ธค.108	มิสเตอร์ยอนฮักเจนชั้น	"	50 ไมล์สี่เหลี่ยม	แร่ขี้เหล็ก	19	ห้วยแม่เกาะ มณฑลปัตตานี
3	21กย.108	มิสเตอร์ยอนแฮมบิตันฮาคิม	"	-	ทำบ่อแร่	-	เมืองกระบี่

¹ก.จ.ช. ร.5 กษ. '6.4/3 พระยาสุรศักดิ์มนตรี เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 5 พฤศจิกายน ร.ศ. 111

²ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.4 การขออนุญาตทำเหมืองแร่

ท.	วัน เดือน ปี	นามผู้ขออนุญาต	ไต่บังคับ	ขนาดที่ดิน ที่ขอ	ชนิดแร่ที่ขอ ทำ	กำหนด ปี	ชื่อตำบล แขวงเมือง
4	14กพ.109	มิสเตอร์ บารัน	อังกฤษ	ยวว5ไมล์, กวว5ไมล์	แร่ทองคำ	1	เมืองกระบิล
5	11สค.109	มิสเตอร์นอร์แมน, พระ พระยาอนุภักดีสยามกิจ	"	—	บ่อแร่ทองคำ	—	ตำบลตกโหมะ แขวงเมืองระแงะ
6	5พค.109	มิสเตอร์คันทลอป	"	—	แร่คิงมุก	—	ตำบลตามามัน ตรังกานู
7	5มค.109	คนภูมุกและชาวต่าง ชาติ	สยาม	—	ซุกพลอย	—	ตำบลสุไหงตะ และสุไหงยมัน
8	18กย.110	มิสเตอร์เซมรันอร์มัน	"	—	แร่ขรรพดา	—	บ่อแร่ทองเกาะ, กลันตัน
9	12ตค.111	มิสเตอร์เอมปีโกเซน	"	300 เอเคอร์	บ่อแร่คิงมุก	—	แขวงเมืองราชบุรี
	5พย.111	"	"	"	"	—	"
10	21มค.111	มิสเตอร์ฮันเกอร์นอแม็ค	"	—	บ่อแร่ทองคำ	—	อ.โคโม่, กลันตัน
11	13ตค.112	มิสเตอร์เกอฮา และ มิสเตอร์ ซี คันทลอป	"	400 เอเคอร์	ถ่านหิน	—	ต.โพคำ แขวง- เมืองกระบิล
12	2กพ.113	บริษัททำบ่อแร่คิงมุก แขวงเมืองราชบุรี	"	—	ทำบ่อแร่	—	ห้วยน้ำร้อน, แขวงเมืองราชบุรี
13	15กพ.113	จินตันมันฮกบุตร	สยาม	480 เอเคอร์	"	—	ยะลาและแขวง เมืองรามันท์
14	"	มิสเตอร์เฮนรี่ หลุยส์	"	30 เอเคอร์	"	—	แขวงเมืองระแงะ
15	"	บิลเดอร์ เอ. ซี. กิ. ยิง	"	100 เอเคอร์	"	—	แขวงเมืองตะกั่วป่า
16	"	มิสเตอร์ยอนโลเฮน	"	50 เอเคอร์	"	—	แขวงเมืองพัทลุง

ที่	วัน เดือน ปี	นามผู้ขออนุญาต	ไต่บังกับ	ขนาดที่ดิน ที่ขอ	ชนิดแร่ที่ขอ ทำ	กำหนด ปี	ชื่อตำบล แขวงเมือง
17	15 ก.พ. 113	มิสเตอร์โกเฮน	อังกฤษ	300 เอเคอร์	ทำบ่อแร่	—	แขวงเมืองราชบุรี และกลันตัน
18	"	มิสเตอร์ ซี คินลอป	"	100 เอเคอร์	"	—	เกาะทอง, แขวงเมืองภูเก็ต
19	"	มิสเตอร์ เบ เอม นอตตา	"	150 เอเคอร์	"	—	บ้านบัววัง, แขวงพัทลุง
20	"	มิสเตอร์ เฮนรี พอมแมน	"	750 เอเคอร์	"	—	คลองเล็ก, โฮเซา, บ่อคลองโลก บ่อตะพานหิน

จากตารางนี้จะแสดงให้เห็นถึงความสนใจในการลงทุนทำเหมืองแร่ของอังกฤษ
ที่มีเพิ่มมากขึ้นทุก ๆ ปี และบริเวณที่ชาวอังกฤษสนใจทำเหมืองแร่นั้นมากคือบริเวณมณฑล
ปัตตานี ทั้งนี้เป็นเพราะว่าในระยะแรกชาวอังกฤษได้ขออาชญาบัตรตรวจแร่เฉพาะที่
มณฑลปัตตานีเท่านั้น ยังไม่ได้ทำการสำรวจถึงมณฑลภูเก็ต และพบว่าที่ปัตตานีมีแร่ดีบุก
และการ์นิบาต ในบริเวณแม่น้ำปัตตานี แม่น้ำเปรัก และแม่น้ำกลันตัน เป็นต้น¹
ในบริเวณดังกล่าวนี้มีชาวจีนทำเหมืองแร่ดีบุกเป็นจำนวนมากอยู่ก่อนแล้ว และมีบริษัทเหมือง
แร่ของชาวต่างชาติอยู่ 2 แห่ง² แต่ในที่สุดก็ล้มเลิกกิจการไปโดยไม่ทราบสาเหตุ³

¹B.P.P. 3/13 ชุด 2 Diplomatic and Consular Reports,
1908, p. 11.

²Ibid.

³Ibid.

ในมณฑลปัตตานีมีบริษัทเหมืองแร่ของอังกฤษเข้าทำการหลายบริษัททั้งทำเหมืองแร่กบูนและแร่กาไลนา บริษัทที่ทำแร่กาไลนา ชื่อว่า บริษัทกาลิมา คอมปานี จำกัด ทำมาจนถึง พ.ศ. 2451 (ค.ศ. 1908) ก็ต้องเลิกกิจการไปโดยไม่ทราบสาเหตุเช่นกัน¹

ภายหลังจากปี ร.ศ. 108 (พ.ศ. 1432) เป็นต้นมา ก็มีการสำรวจพบว่า มีแร่ในท้องถิ่น ๆ เป็นจำนวนมาก ชาวอังกฤษทั้งเอกชน และบริษัทเหมืองแร่ได้ทำการขอประทานบัตรทำเหมืองแร่มากขึ้นตามไปเรื่อย ๆ ถึงปรากฏจากตารางข้างต้น จะเห็นได้ว่า เนื้อที่บริเวณที่ขอทำการแร่ขึ้นกระจัดกระจายออกไป ที่ใดที่นั้นยอมมีชาวอังกฤษเข้าขอทำการแร่อยู่เรื่อยเสมอ แต่การที่รัฐบาลจะออกประทานบัตรให้นั้นรัฐบาลจะต้องสอบถามไปยังเจ้าเมืองนั้น ๆ ว่ายินยอมให้ทำการเหมืองแร่หรือไม่ จะต้องได้รับการยินยอมจากเจ้าเมืองก่อนรัฐบาลจึงจะอนุญาตให้ลงมือทำการเหมืองแร่ได้²

หัวเมืองมลายูที่มีบริษัทเหมืองแร่อังกฤษและชาวอังกฤษเข้าขอทำการแร่มากคือ เมืองกันตัน ปรากฏว่าได้มีบริษัทใหญ่ ๆ ขอประทานบัตรทำเหมืองแร่หลายราย บริษัทเหมืองแร่ที่สำคัญคือ บริษัทกัฟ ซินดิเกต มิลิเตด ซึ่งได้ขอประทานบัตรทำการแร่ในเนื้อที่จำนวนมาก³ บริษัทมาเลเซียน จำกัด ของอังกฤษซึ่งทำเหมืองแร่อยู่ในมลายู

¹B.P.P. 3/13 ชุด 2 Diplomatic and Consular Reports, 1908, p. 11.

²ก.จ.ช. ร.5 ม.62/152 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องขอแร่เมืองตรังกานู วันที่ 2 กรกฎาคม ร.ศ. 121.

³ก.จ.ช. ร.5 ม.62/117 พระยาศรีวิไลเทพ กราบทูลกรมขุนสมบัตอมรินทร์ วันที่ 2 มีนาคม ร.ศ. 122.

ก่อนแล้ว¹ และเอกชนที่ขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ในหัวเมืองมลายูนี้อีกมี เช่น
 มิสเตอร์เฮนรี นอร์มัน ชาวอังกฤษ² และมิสเตอร์โรเบิร์ต กลูนิส³ เป็นต้น

การทำเหมืองแร่ในหัวเมืองมลายูนี้นี้ รัฐบาลได้เอาใจใส่เป็นพิเศษทั้งทาง
 การเมืองและผลประโยชน์ที่จะได้รับ ได้เพ่งเล็งถึงความจริงจังในการที่จะทำเหมือง
 แร่ของ บริษัทโดยพิจารณาในเรื่องเงินทุนเป็นประการสำคัญและคิดจะทำการแร่แต่
 เพียงอย่างเดียวไม่อะไรแอบแฝงอยู่⁴ รัฐบาลจึงจะออกประทานบัตรอนุญาตทำเหมือง
 แร่ให้

ก่อนที่รัฐบาลจะอนุญาตให้บริษัทหรือผู้หนึ่งผู้ใดเข้าทำการเหมืองแร่ในหัวเมือง
 มลายูได้นั้น รัฐบาลจะต้องส่งเจ้าพนักงานโลหกิจไปตรวจสอบจดทะเบียนขอแร่ที่มีราษฎร
 ใดทำอยู่แล้ว เพื่อจะรู้จำนวนขอแร่ที่มีเจ้าของแล้ว และจะได้ทราบว่ามิขอแร่ที่
 เหลืออีกแห่งที่จะอนุญาตให้ทำการได้⁵

¹ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.3/9 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 27 มิถุนายน ร.ศ. 119.

²ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.6/3 มิสเตอร์เฮนรี นอร์มัน ทูลมายังกรมหลวง
 เทวะวงษ์วโรประการ วันที่ 18 ตุลาคม ร.ศ. 110.

³ก.จ.ช. ร.5 ม.62/117 กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ ทูล กรม-
 หลวงดำรงราชานุภาพ เรื่อง ขอแร่เมืองกลันตัน วันที่ 12 ธันวาคม ร.ศ. 122.

⁴ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.3/9 น.ค.

⁵ค.

การที่มีชาวต่างชาติโดยเฉพาะชาวอังกฤษมีความสนใจในการทำเหมืองแร่ในหัวเมืองมลายูกันมาก ในขณะที่หัวเมืองเหล่านี้ยังมีการปกครองที่ไม่เรียบร้อย และการอนุญาตให้ทำเหมืองแร่ นั้น เจ้าเมืองก็มีสิทธิอนุญาตให้ทำเหมืองแร่ได้ จึงมักจะอนุญาตให้โดยง่าย เพื่อหวังของกำนัลในการตอบแทน ในเรื่องนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระวิตกอย่างมาก ทรงมีพระราชดำริที่จะหาทางป้องกันไม่ให้ชาวต่างชาติขออนุญาตจากเจ้าเมืองได้โดยง่าย¹ เพราะทรงเห็นว่าจะนำความยุ่งยากทางการเมืองมาสู่รัฐบาลต่อไปถ้ารัฐบาลยังไม่สามารถจัดการปกครองให้เรียบร้อย โดยเฉพาะกับชาวอังกฤษถ้าเกิดเรื่องราวที่กระทบกระเทือนผลประโยชน์ของอังกฤษ โดยเฉพาะในหัวเมืองมลายูเข้ารัฐบาลที่สเตรทเซตเคอลเมนต์ อาจถือเป็นสาเหตุเรียกร้องให้รัฐบาลอังกฤษที่กรุงลอนดอนเกิดความสนใจในดินแดนนี้อย่างจริงจัง และถึงสาเหตุดังกล่าวเป็นข้ออ้างในการแทรกแซงการบริหารภายในของรัฐบาลต่อหัวเมืองมลายูได้ จึงทรงพระราชดำริเห็นว่าต้องจัดการบ้านเมืองให้สงบเรียบร้อยเสียก่อน ซึ่งต้องใช้เวลาประมาณ 1-2 ปีเป็นอย่างช้า จึงจะจัดการบ้านเมืองได้เรียบร้อย และจึงอนุญาตให้ชาวต่างชาติเข้าทำการค้าขายและทำการเหมืองแร่ได้

เรื่องที่ทรงมีพระราชดำริจะปิดเมืองในหัวเมืองมลายู 1-2 ปีเพื่อทำการปรับปรุงการปกครองนั้น ดูว่าราชการเมืองสิงคโปร์ขณะนั้นคือ เซอร์ แฟรงสเวทเทนฮัม ได้แสดงความเห็นคัดค้านในการแก้ปัญหาด้วยวิธีนี้ ทั้งได้ยกตัวอย่างให้เห็นว่าการที่จะแก้ปัญหาคับการปิดบ้านเมืองนั้นไม่สำเร้จแน่ ถึงแม้รัฐบาลสเตรทเซตเคอลเมนต์

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม.2.22 ข/8 สำเนาบันทีกวาจากำแปลเรื่องเชตร์แณเมืองรามันท์กับเมืองเประ ระหว่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับเซอร์แฟรงกสเวทเทนฮัม วันที่ 12 กรกฎาคม ร.ศ. 120.

ได้เคยทำมาแล้วในเมืองปะหัง เมื่อรัฐบาลสหราชอาณาจักรจะเข้าจัดการใน
บ้านเมือง แต่ปรากฏว่าชาวอังกฤษด้วยกันเองเห็นรัฐบาลเอาจริงเอาจังกวกชันใน
การทำเหมืองแร่มากยิ่งขึ้น ทางรัฐบาลขออนุญาตการทำเหมืองแร่ต่อผู้สืบทอดในเมืองปะหัง
เมืองปะหังก็กำลังหวาดกลัวต่อรัฐบาลสหราชอาณาจักร เมื่อใครขออนุญาตทำ
การแร่เท่าใดก็มักจะให้โดยง่าย เพื่อหวังผลประโยชน์ตอบแทน เมื่อรัฐบาลสหราชอาณาจักร
เข้าจัดการปรับปรุงปรากฏว่าพบประทานบัตรที่สูญหายปะหังได้ให้ไว้แล้วกว่า
60 ราย ในเนื้อที่กินแทบตลอดเมืองปะหัง ซึ่งรัฐบาลสหราชอาณาจักรก็ต้อง
รับว่าประทานบัตรนั้นใช้ได้ แต่ต้องกวกชันให้ทำตามกฎหมายข้อบังคับในการให้ประทาน
บัตร ถ้าใครทำผิดข้อสัญญาดังปรากฏในใบประทานบัตรนั้น ก็จะต้องถูกยกเลิกเสีย
เป็นอันมากจนกระทั่งเหลืออยู่เพียง 6 รายเท่านั้น ถึงแม้ว่าจะยอมรับใบประทานบัตร
เก่าเหล่านั้นมาใช้ได้ และทั้งนี้ยกเลิกไปเมื่อมีเหตุผลดังกล่าว ถึงขนาดนั้นก็ยัง
คงจำเป็นไปอย่างยากลำบาก เพราะคนที่ได้รับประทานบัตรอนุญาตนั้น มักจะเป็น
บุคคลที่บรรพบุรุษเคยอาศัยอยู่ในอังกฤษ โดยเฉพาะพวกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร¹
ซึ่งมักจะติเตียนรัฐบาลว่าการกระทรวงอาณานิคมว่า ไม่ช่วยเหลือชาวอังกฤษด้วย
กันเอง

ก๊วยเห่ซุน เซอร์แฟรงก์สเวทเทนฮัม จึงได้เสนอความคิดเห็นว่าประทานบัตร^๐
ที่เจ้าเมืองกลันตัน ครังกาญู ไทให้แก่ชาวต่างชาติมาแล้วนั้น ก็ควรจะให้ทำการ
เหมืองแร่ได้ต่อไป โดยรัฐบาลไทยควรจะประกาศให้ทราบทั่วกันเหมือนกับที่รัฐบาล
สหราชอาณาจักรได้เคยกระทำมาแล้วในเมืองปะหัง โดยประกาศว่า

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม.2.22 ข/8 สำเนาบันทึกจากคำแปลเรื่องเซอร์แดน
เมืองร่าบันท์กับเมืองเประ ระหว่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับ
เซอร์แฟรงก์สเวทเทนฮัม วันที่ 12 กรกฎาคม ร.ศ. 120.

"ตั้งแต่วันที่ไปประกาศไป ๐ บรรดาประธานบัตรที่

เมืองกลันตัน ตรังกานู ทำให้แก่ใจ ถ้ารัฐบาลในกรุงเทพฯ
มีใจเห็นชอบด้วยแล้ว เป็นใจไม่ได้"¹

เมื่อไปประกาศเช่นนั้นแล้ว แม้ชาวต่างประเทศจะไปขอประธานบัตรเอง
ก็หรือจะขอประธานบัตรจากการที่เจ้าเมืองมะลายูให้กับผู้อื่นก็ตาม ถ้าไม่ได้รับความ
เห็นชอบของรัฐบาลที่กรุงเทพฯ ก่อน ก็ถือว่าเป็นการกระทำผิดกฎหมาย ซึ่งรัฐบาล
ของชาตินั้นจะช่วยเหลือว่าเป็นการถูกต้องไม่ได้ แต่รัฐบาลไทยจะกำหนดการอนุญาต
ให้ประธานบัตรแก่ชาวต่างชาติอย่างใดนั้น ถ้าเป็นการสมควรเหมาะสมก็กระทำได้
แต่เซอร์แฟรงคสเวทเทนฮัม เห็นว่า ควรจะยังงให้เจ้าเมืองมะลายูเหล่านั้นมีอำนาจ
ในการอนุญาตออกประธานบัตรให้ไปบ้าง แต่เป็นเนื้อที่ขนาดเล็กน้อย ถ้าเป็นการ
อนุญาตที่สำคัญ ๆ ก็เนื้อที่มากจึงจะต้องขออนุญาตจากทางกรุงเทพฯ และการที่วางกฎ
ข้อบังคับ เช่นนี้ควรต้องบังคับแก่ชาวต่างชาติทั่วไปด้วย ไม่โดยเฉพาะชาวอังกฤษเท่า
นั้น ส่วนประธานบัตรที่เจ้าเมืองมะลายูได้ให้ไปบ้างแล้วนั้น รัฐบาลควรจะผ่อนผัน
ให้ทำการใดต่อไป แต่ถ้าเมื่อใดมีสัญญาการทำเหมืองแร่จะต้องถูกยกเลิกเสีย แต่
ต่อไปก็จะขอประธานบัตรทำเหมืองแร่จะต้องเป็นไปตามนโยบายของรัฐบาลไทยทั้ง-
กล่าวข้างบนแล้ว

การให้สัมปทานเหมืองแร่แก่ชาวต่างชาติของเจ้าเมืองมะลายูทั้งหลายนี้
นำความยุ่งยากมาสู่รัฐบาลไทยเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะเจ้าเมืองกลันตัน ซึ่งได้เคย
แสดงความไม่พอใจต่อการที่รัฐบาลไทยจะเข้าจัดการเรื่องการให้สัมปทานเหมืองแร่
แก่ชาวต่างชาติดังกล่าวมาแล้ว และการที่รัฐบาลไทยพยายามจะปรับปรุงการปกครอง

¹ ก.ว.ร. ร.5 บ.2.22 ข/8 เจ้าเปาบันตีการาว่า กับประเจ็งเชอร์แคน
เป็งการา กับ เป็งเประ ระหว่าง ระบุว่าแบ่ง ระบุจำนวนเงินเจ้าอยู่หัว กับ
เซอร์แฟรงคสเวทเทนฮัม วันที่ 12 กรกฎาคม ร.ศ. 120.

เปลี่ยนแบบการบริหารราชการใหม่ ซึ่งเป็นนโยบายกระชับการปกครองเข้าสู่ศูนย์กลาง จึงทำให้เกิดสถานการณ์ตึงเครียดขึ้นในหัวเมืองมลายู เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงของโครงสร้างทางอำนาจของเจ้าผู้ครองรัฐมลายู ทำให้ต้องหมดสิทธิ์ที่เคยมีอยู่โดยเฉพาะทางด้านการเงิน จึงทำให้เกิดการต่อต้านจากเจ้าผู้ครองเมืองขึ้น¹ โดยเฉพาะพระยาภูลังกาถึงกับส่งใบบอกมายังกรุงเทพฯ ว่าตนเองมีความต้องการที่จะมีอำนาจปกครองบ้านเมืองเหมือนกับพระยาภูลังกาก่อน ๆ ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงความไม่พึงพอใจต่อการเปลี่ยนแปลงการบริหารราชการของไทย² ในอันที่จะให้เข้มงวดขึ้น จึงได้ไปขอความช่วยเหลือจากเซอร์แฟรงค์สเวทเทนฮัม ซึ่งก็ได้รับคำปฏิเสธ ทำให้เจ้าเมืองเหล่านั้นไม่พอใจและจะไปขอความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกา³ เมื่อรัฐบาลไทยได้ทราบข่าวไม่สู้ดีเกี่ยวกับหัวเมืองเหล่านี้ บิดทูลความปรากฏในหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ในเมืองสิงคโปร์กล่าวโจมตีการปกครองของไทย ตลอดจนชาวลาวไทยในหัวเมืองมลายูอยู่เสมอว่าไร้สมรรถภาพ ดังนั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาศักดิพลเดช กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ได้มีรับสั่งให้พระยาศรีสุทนต์มณฑล (สมเด็จฯ) เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ได้มีรับสั่งให้พระยาศรีสุทนต์มณฑล (สมเด็จฯ) ปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทย รีบลงไปจัดการเหตุการณ์ให้เรียบร้อย โดยมอบอำนาจให้พระยาศรีสุทนต์มณฑล (สมเด็จฯ) มีสิทธิออกถอนโยกย้าย หรือสืบเปลี่ยนชาวลาว ตลอดจนข้าราชการอื่น ๆ ได้ตามที่เห็นสมควร ในที่สุดพระยาศรีสุทนต์มณฑล (สมเด็จฯ) ก็สามารถจัดการระงับ

¹ กิ่งแก้ว นิคมชา การเจรจาและข้อตกลงระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษในสมัยรัชกาลที่ 5 ระยะ พ.ศ. 2443 ถึง พ.ศ. 2452 หน้า 69.

² กองบรรณาธิการ กระทรวงการต่างประเทศ หอจดหมายเหตุ กรมราชการเกี่ยวกับหัวเมืองมลายูของรัฐบาลสยาม ตอน 3 มวน 4 ใบบอกพระยาภูลังกา วันที่ 27 ตุลาคม ร.ศ. 120.

³ ก.

เหตุการณ์ร้าย และสามารถควบคุมสถานการณ์ให้เข้าสู่สภาพปกติได้¹

กวยเหตุดังกล่าวมาแล้วทำให้รัฐบาลอังกฤษหันมาสนใจกับหัวเมืองมลายูของไทยมากยิ่งขึ้น และมีสถานการณ์ที่ไม่น่าไว้วางใจในหัวเมืองมลายู อันเป็นผลมาจากการที่เจ้าเมืองแขกเหล่านั้นสามารถให้สัมปทานแก่ชาวต่างชาติได้โดยปราศจากการรู้เห็นของรัฐบาลไทย ทำให้ส่อเค้าลางที่รัฐบาลไทยท้าวไว้กับรัฐบาลอังกฤษในปี พ.ศ. 2440 คอยคุกคามไปมากในการป้องกันก๊กกันไม่ให้มหาอำนาจอื่นเข้ามายุ่งเกี่ยวในแหลมมลายู และการปฏิรูปการปกครองของไทยโดยการโยกอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางนั้นเป็นเหตุให้เจ้าเมืองแขกไม่พอใจและก่อความวุ่นวายกระด้างกระเดื่องขึ้น อีกทั้งความพยายามของมหาอำนาจชาติอื่น ที่จะเข้ามามีผลประโยชน์ในแหลมมลายู เป็นเหตุให้อังกฤษเป็นผู้นำเริ่มการดำเนินการเจรจากับรัฐบาลไทย เกี่ยวกับหัวเมืองมลายูของไทยขึ้นในต้นปี พ.ศ. 2445 (ค.ศ. 1902) ดังจะได้กล่าวอย่างละเอียดถึงการดำเนินการเจรจาเกี่ยวกับหัวเมืองมลายูของไทย และท่าทีของฝ่ายรัฐบาลไทยและฝ่ายรัฐบาลอังกฤษในบทที่ ๕ ต่อไป

ดังที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่าการออกประทานบัตรทำเหมืองแร่ของรัฐบาลไทยนั้น จะเป็นไปตามพระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่แต่ละเฉพาะในดินแดนหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก หัวเมืองบักซ์ไคเท่านั้น แต่ในหัวเมืองมลายูของไทยมักจะไม่ได้ดำเนินการพระราชบัญญัติโดยเคร่งครัด เนื่องจากเจ้าเมืองแขกเหล่านี้มีสิทธิที่จะอนุญาตให้สัมปทานการทำเหมืองแร่ได้ ถึงแม้ว่าจะบิชอบบังคับว่าจะต้องให้รัฐบาลไทยเป็นผู้พิจารณา

¹สายจิตต์ เหมินทร์ การเสียรัษฎากรในดินแดน ตังเกี๋ย และปะลิสของ
ไทยให้แก่อังกฤษในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

อนุญาตก็ตาม แต่ก็กันไปถามทูลขู่เท่านั้น ส่วนในทางปฏิบัติเจ้าเมืองแขกมักจะถือสิทธิ์ว่าตนเป็นเจ้าของปกครองดินแดนโดยทรงยอมมีสิทธิจะให้ประธานบัตรทำเหมืองแร่เท่าใดก็ได้ ทั้งนี้เพราะหวังผลประโยชน์ตอบแทนจากชาวต่างชาตินั่นเอง

4.2.2.2 การโอนประธานบัตรเหมืองแร่

ตามข้อบังคับซึ่งปรากฏในพระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444) การโอนประธานบัตรนั้นจะต้องให้เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยลงนามและประทับตราตามตำแหน่ง แต่ทั้งนี้จะต้องได้รับพระบรมราชานุญาตยอมให้โอนประธานบัตรแล้ว ถ้าไม่ได้รับพระบรมราชานุญาตจะโอนไม่ได้เด็ดขาด การที่จะต้องส่งเรื่องราวเข้ามากรุงเทพฯ ถึงกระทรวงมหาดไทย ๆ เสนอขอพระบรมราชานุญาต ใช้เวลานานมากกว่าจะขึ้นสุดท้าย ทำให้เสียเวลาและไม่สะดวกแก่ผู้ขอโอนประธานบัตร ในเรื่องนี้สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพได้ทรงแสดงความคิดเห็นในเรื่องความไม่สะดวกในการโอนประธานบัตรและเสนอแนะวิธีที่จะให้สะดวกและรวดเร็วขึ้น จึงนำความขึ้นกราบบังคมทูลว่า

".... การที่จะโอนประธานบัตรนั้น ถ้าเสนาบดีไม่ได้ลงนามและประทับตราตำแหน่งโดยพระบรมราชานุญาตยอมให้โอนแล้วจะโอนไม่ได้เป็นอันเด็ดขาดนั้น การขยายความในมาตรา 47 เก็บให้เสนาบดี เมื่อได้รับพระราชานุญาตแล้วมีอำนาจที่จะอนุญาตให้ชาวหลวงเทศาภิบาล ภายใต้วาราชการเมืองไคลงชื่อและประทับตราอนุญาตโอนได้แต่จำนวนผู้รับประธานบัตรผู้รับโอน.... เพื่อให้เป็นการสะดวกแก่ราษฎรผู้ที่เป็นคนทำเหมืองแร่ต่อไป" ¹

¹ ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.1/32 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเรื่องเบิกเสร็จกรมราชโลหกิจ วันที่ 8 มกราคม ร.ศ. 121.

การทำเหมืองแร่ของบริษัทเหมืองแร่อังกฤษและเอกชน มีน้อยนักที่ทำการสำเร็จได้โดยตลอด ที่ไม่สามารถทำการได้สำเร็จนั้นเนื่องมาจากสาเหตุที่มีเงินทุนน้อยเป็นประการสำคัญ และพบกับอุปสรรคต่าง ๆ ที่ทำให้ต้องขาดทุนจนไม่สามารถดำเนินการทำเหมืองแร่ต่อไปได้ จึงต้องทำการโอนประทานบัตรเหมืองแร่ให้แก่ผู้อื่น ทำต่อไปดังตัวอย่างเช่น

ตาราง 4 แสดงการโอนประทานบัตรทำเหมืองแร่แก่ผู้อื่น¹

นามผู้ขออนุญาต	ได้บังคับ	ขนาดที่ดิน ที่ขอ	ชนิดแร่ ที่ขอ	ชื่อตำบล แขวงเมือง	โอนให้
มิสเตอร์คลาก (บริษัท- กระปิล	อังกฤษ	—	บ่อแร่	แขวงเมืองกระปิล ปราจีนบุรี	บริษัทโซโซเอตี้เคอร์ โมนเคอร์
มิสเตอร์เอ เฮกกี	อังกฤษ	300 ไร่	แร่คิงบุก	อ. กำเนิดคนพคุณ มณฑลชุมพร	กัปตันกุลเบ็ก ชาวเคนมาร์ก
จินตันกิจอง	อังกฤษ	211 ไร่ 2 งาน 12ตร.วา	แร่คิงบุก	ต. สามกอง เมืองภูเก็ต	มิสเตอร์คันกัน

¹ ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.1/32 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง เบ็ดเสร็จกรมราชโลหกิจ
วันที่ 8 มกราคม ร.ศ. 121.

² ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.4 ขออนุญาตทำเหมืองแร่

* เป็นบริษัทเหมืองแร่ ของฝรั่งเศส มีสำนักงานอยู่ที่กรุงปารีส

นามผู้ขออุทาค	ไต่บังคับ	ขนาดที่ดิน ที่ขอ	ชนิดแร่ ที่ขอ	ชื่อตำบล-แขวงเมือง	โอนให้
มิสเตอร์ยอนคัมบู เตเลอร	อเมริกัน	-	แร่คัมบูก	กาเบคนพคุณ ชุมพร	บริษัทนิลลัสยาม ไมนิง จำกัด
บริษัทแมกกายแมกกาเรอ	อังกฤษ	4292ไร่	แร่คัมบูก	เมืองหลังสวน ชุมพร	บริษัทหลังสวน ดินไมย นิง จำกัด ลิมิเตด*
พระโยธิประวิทย์	สยาม	12,500ไร่	ทองคำ คัมบูก	ต.ช้างซ้ายแม่น้ำงิ้ว แขวงเมืองไทรบุรี	มิสเตอร์ พี เอฟ ไวส์**
มิสเตอร์ เจ คี แกมบี้	อังกฤษ	542ไร่	เหมือง แร่	บริเวณ 7 หัวเมือง	บริษัทรามัน คิน ลิมิเตด (บริษัทอังกฤษ)
คนกูบัตหระ, คนกูบารา คนกูอิบราฮัมและ- ควานโส	สยาม	-	"		มิสเตอร์คัมบู เคอ แอล บรูก ยูท่าการแทน บริษัทเชลิกโกปยนิง ซินโคเอค(บริษัทอังกฤษ)
มิสเตอร์ เอ เฮกกี	อังกฤษ	3,000ไร่	แร่คัมบูก	อ.กำเนคนพคุณ ชุมพร	กัปตันกุลเบ็ก ชาวเคนมารัก
กัปตันเออเวร์ ที ไบล	อังกฤษ	1,800ไร่	แร่คัมบูก	6 จังหวัดในอ่าว ทาลอง	บริษัทตองกาฮาเบอร์ คิน เกรตคิง จำกัด
มิสเตอร์ซิดัล เปอรศ	อังกฤษ	1685ไร่ 1งาน 60 ตร.วา	แร่คัมบูก	ต.อิคำ อ.เบลง มณฑลปัตตานี	บริษัทราบันท์ ไฮคอร์ ริคคิน ลิมิเตด (บริษัท อังกฤษ)

* เป็นบริษัทเหมืองแร่ของอังกฤษ

** เกมเป็นผู้จัดการบริษัท คีฟ เคเวอลอปเมนต์ จำกัด

จากตารางดังกล่าวจะแสดงให้เห็นว่า การโอนประทานบัตรเหมืองแร่ นั้น ไม่จำกัดโอนให้กับคนชาติเดียวกัน แต่คนชาติอื่นก็อาจจะรับโอนประทานบัตรต่อจากเจ้าของเดิมได้ ถ้าเป็นบุคคลที่มีเงินทุนพอที่จะดำเนินการทำเหมืองแร่ให้สำเร็จต่อไปได้ จากตารางนี้จะสังเกตเห็นได้ว่าส่วนมากผู้ที่โอนประทานบัตรนั้นคือบุคคลที่ขอประทานบัตรแล้วโอนให้บริษัทเหมืองแร่ใหญ่ ๆ ของอังกฤษเข้าทำการแทน การโอนประทานบัตรชนิดนี้อาจจะเป็นอุปายของบริษัทเหมืองแร่ใหญ่ ๆ ของอังกฤษที่มีเงินทุนมาก กองการจะไต่เนื่อที่ปาก ๆ ในการทำเหมืองแร่ จึงให้คนในสังกัดบริษัทของตนเองขอประทานบัตรจากรัฐบาลแล้วมาโอนให้บริษัทอีกทอดหนึ่ง ถึงแม้ว่าก่อนที่รัฐบาลจะออกประทานบัตรให้มันจะได้ทำการสืบสวนพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้วก็ตาม

4.2.2.3 บริเวณการทำเหมืองแร่ของอังกฤษ

ที่ใดภายในพระราชอาณาเขตมีแร่ที่บุคคลทางเศรษฐกิจ ที่นั้นจะต้องมีชาวอังกฤษเข้าทำการเหมืองแร่อยู่เสมอ ทั้งหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก หัวเมืองปักษ์ใต้ และหัวเมืองมลายู จะมีชาวอังกฤษขอประทานบัตรทำเหมืองแร่อยู่โดยทั่วไป แต่บริเวณที่มีแร่ที่ผูกอุกสมบูรณ์มากที่สุดคือ มณฑลภูเก็ต จะปรากฏว่ามีชาวอังกฤษขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ในบริเวณนี้กันมาก ถึงจะเห็นได้จากตารางในหน้าต่อไป

ตาราง 5 แสดงผู้ขอประทานบัตรทำเหมืองแร่เฉพาะบทกฎหมาย*1

วัน เดือน ปี	นามผู้ขออนุญาต	ขนาดที่ดินที่ขอ	ชนิดแร่ที่ขอ	ชื่อตำบล-แขวงเมือง
13ต.ค.112	มิสเตอร์ เอช.เคอชาและ มิสเตอร์ ซี. กันลอป	400 เอเคอร์	ถ่านหิน	ต.โพคำ แขวงเมืองกระบี่
15กพ.113	มิสเตอร์ เอ.ซี.ที. ย้ง	100 เอเคอร์	ทำบ่อแร่	แขวงเมืองตะกั่วป่า
15กพ.113	มิสเตอร์ ซี. กันลอป	100 เอเคอร์	ทำบ่อแร่	เกาะทอง แขวงเมืองภูเก็ต
5กย.114	มิสเตอร์ ซี. กันลอป และ กัปตันเวเบอ	200 เอเคอร์	ถ่านหิน	ต.ถลองหิน แขวงเมืองกระบี่
5กย.114	มิสเตอร์ ซี. กันลอปและ กัปตันเอเชอ	100 เอเคอร์	ถ่านหิน	ต.ถลองบางซึ้งแรก แม่น้ำป่า กล่า แขวงเมืองกระบี่
10พย.122	จินตันกิจ้อง	211 ไร่, 2 งาน 12 ตารางวา	แร่ดีบุก	ต.สามกอง แขวงเมืองภูเก็ต
18พย.123	มิสเตอร์กันกัน	50 ไร่	แร่ดีบุก	ต.สามกอง แขวงเมืองภูเก็ต
21ส.ค.125	กัปตันเอ็ดเวด ที.ไบล์	1800 ไร่	แร่ดีบุก	เมืองภูเก็ต
3ม.ค.126	มิสเตอร์เฮนรี บี.สก็อต	400 ไร่	แร่ดีบุก	ต.ท่าเรือ อ.ถลาง แขวง เมืองภูเก็ต
21มี.ค.126	"	275 ไร่	"	ต.บ้านพูน อ.ถลาง แขวง เมืองภูเก็ต
2มี.ค.126	บริษัทไฮปัสตินชินิกิเกค	-	แร่ดีบุก	แขวงเมืองภูเก็ต
29เม.ย.127	บริษัทไฮแอมเทรคิงจกัก	862 ไร่	แร่ดีบุก	ที่ราบใต้เมืองระนอง
14กย.129	บริษัทไมท์หินชินิกิเกค	66 ไร่, 1 งาน	แร่ดีบุก	ต.ท่าซอ อ.ทุ่งพร้าว พังงา

* เฉพาะชาวอังกฤษเท่านั้น

¹ ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.4 ขออนุญาตทำเหมืองแร่

นอกจากบริเวณมณฑลภูเก็ตแล้วยังมีชาวอังกฤษเข้าทำการเหมืองแร่ในบริเวณอื่นทั่วถิ่นแดนภาคใต้ของไทย¹ จากการค้นคว้าเอกสารหมวดการขออนุญาตทำเหมืองแร่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏว่าตั้งแต่ปี ร.ศ. 108 ถึง ร.ศ. 129 (พ.ศ. 2432 ถึง พ.ศ. 2453) มีชาวอังกฤษทั้งที่เป็นเอกชนและบริษัทเหมืองแร่ได้ขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ประมาณ 59 รายด้วยกัน² ในช่วงระยะเวลา 21 ปี ทั้ง ๆ ที่ในการยื่นขออาชญาบัตรตรวจแร่มีถึง 106 รายด้วยกัน³ แต่ลงมือดำเนินการทำเหมืองแร่อย่างจริงจังเพียง 59 รายเท่านั้น ทั้งนี้เนื่องมาจากสาเหตุต่าง ๆ ที่ไม่สามารถลงมือดำเนินการได้ บางรายเมื่อขออาชญาบัตรตรวจแร่และได้ทำการสำรวจพบว่ามีแร่ ณ ที่ใดแน่นอนแล้ว จึงขอประทานบัตรทำเหมืองแร่แล้วโอนให้บริษัทเหมืองแร่ที่ทุนมากเข้าดำเนินการ เช่นนี้หลายราย ดังได้กล่าวมาแล้ว

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า เงินทุนเป็นปัจจัยสำคัญในการทำเหมืองแร่ ถ้าไม่มีเงินทุนพอการทำเหมืองแร่ก็จะทำได้ไม่สำเร็จเป็นผลประโยชน์แก่ตนเองอีกทั้งรัฐบาลไทยก็ขาดรายได้จากการเก็บค่าภาคหลวงแร่ และรายได้อื่น ๆ อีก ดังนั้นจึงจำต้องกวักชวนในเรื่องเงินทุนอยู่เสมอ ดังจะกล่าวในตอนต่อไป

4.2.2.4 ทุนในการทำเหมืองแร่

ดังได้กล่าวข้างต้นแล้วว่า การทำเหมืองแร่ต้องใช้เงินทุนมาก จึงมักไม่ค่อยมีใครกล้าลงทุนดำเนินการ ในระยะก่อนที่ชาวอังกฤษจะเข้ามาลงทุนทำการ

¹B.P.P. 3/13 ชุด 2 Diplomatic and Consular Reports, 1908, p. 11.

²ก.จ.ช. ร.5 กษ 6.4 ขออนุญาตทำเหมืองแร่

³ก.จ.ช. ร.5 กษ 6.3 ขออนุญาตตรวจแร่

เหมืองแร่ นั้น ทุนในการทำเหมืองแร่ในไทยมาจากเจ้าเมืองซึ่งเป็นทั้งเจ้าภาษีด้วย จะเป็นผู้ออกทุนให้ดำเนินการอยู่เสมอ เจ้าเมืองบางคนถึงกับลงทุนทำเหมืองแร่ด้วยตนเองจนร่ำรวยไปก็มี เช่น พระยารัตนเศรษฐี (กอบูเจียง ณ ระนอง) เจ้าเมืองระนอง และพระยาวิชิตสงคราม (หัต รัตนกลีภ ภูเก็จ) เจ้าเมืองภูเก็ต¹ แต่บางครั้งก็ต้องประสบกับการขาดทุน เนื่องจากต้องลงทุนสำรวจหาแหล่งแร่ และต้องเสียค่าจ้างกรรมกรจีนเป็นจำนวนมาก บางปีราคาแร่ดีบุกไม่แน่นอน ทำให้ต้องประสบภาวะการขาดทุน

เจ้าของเหมืองแร่ที่ไม่รับทุนจากผู้อื่นนั้นไม่ก็มี เพราะพวกทำการเหมืองแร่ ส่วนมากมีความรู้ในการทำเหมืองแร่โดยตรง แต่ไม่มีใครมีทุนในการที่จะดำเนินการ² ถึงกว่าได้เห็นของพระยาเสนาสุจิต ผู้ว่าราชการเมืองตะกั่วป่าเสียดต่อพระยามนตรีสุริยวงศ์แทนสมุหพระกลาโหมว่า

".... ข้า เห็นด้วยเกล้าว่า การทำแร่ดีบุกแต่ก่อนจนทุกวันนี้ เจ้าของเหมืองรับทุนเจ้าภาษีแล้วขอลูกกาไปทำ เหมือนกันจะทุกตำบลที่เจ้าของเหมืองไม่ต้องรับทุน ของผู้ใดไปทำนั้นไปค่อยจะปี...."³

¹สุนทร หิรัญวงศ์ สภาพการณ์ในช่วงสมัยการปฏิรูปการปกครองมณฑลภูเก็ต ในสมัยรัชกาลที่ 5 ระหว่าง พ.ศ. 2434 - 2453, หน้า 30.

²ก.จ.ช. ร.5 ม.2.14/74 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องรายงานการตรวจราชการหัวเมือง ปักษ์ใต้ ร.ศ. 115, 7 ธันวาคม ร.ศ. 115.

³ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.5/3 พระยาเสนาสุจิต กราบบังคมทูลพระยามนตรีสุริยวงศ์ เรื่อง มิสเตอร์เจมส์, วันที่ 10 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 109.

นายเหมืองส่วนมากเป็นคนจีนเมื่อไ้ลงบื้อท.
เจ้าเมืองก็จะได้ทุนคืน แต่ถาไมไ้กำไรคือขาด
เมืองไ้ค้ทกลองไปนั้นก็ค้คักางหรือสูญเปลวไ้
ประมาณรอยละ 30-40 ในจำนวน
เมืองจึงตองหากำไรผลประโย
ผูกขาดภาษีชนิดต่าง ๆ เช่น
หมายถึงชาวจีนที่เข้ามาเป็นกรรม
เงินการพนันจากบ่อนเบี้ยก็จะได้มากขึ้น
ที่รับหักไ้ไ้มากขึ้นกวย ตลอดจนการค้าขาย
แก่ราษฎร หรือรับซื้อที่ดินจำหน่ายไปต่างเมือง
จากสิ่งเหล่านี้เป็นรายได้ ซึ่งพิจารณาแล้วก็คุ้ม
นายเหมืองในการทำเหมืองแร่

ความต้องการของเจ้าเมืองก็ค้ค้ต้องการที่จะหา
เข้ามาตั้งท่ามาหากินในบานเมืองของตนไ้มาก เพราะถา
ก็ยอมจะไ้ไ้ผลประโยชน์จากอำนาจที่ไ้ไ้เป็นผู้ผูกขาดภาษีอากรมากขนไ้เท่านั้น
จึงจะเห็นไ้ไ้ว่า เจ้าเมืองบางคนจึงกลาลงทุนและยอมขาดทุนเพื่อลอคไนไ้
ไ้ไ้มากนั้นเอง²

¹ก.จ.ช. ร.5 บ.2.14/74 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องตรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้ ร.ศ.115.
วันที่ 7 ธันวาคม ร.ศ. 115.

²ค.

เมื่อรัฐบาลยกเลิกระบบการเก็บภาษีโดยให้เจ้าเมืองผูกขาดนั้น มีผลกระทบกระเทือนต่อการทำเหมืองแร่ในขณะนั้นมาก เพราะนายเหมืองไม่สามารถหาเงินทุนมาใช้จ่ายในการทำเหมืองแร่ได้ จะหันไปยืมเงินทุนจากพ่อค้าจึงในเมืองป็นักสู่ออกเบี้ยไม่ไหว เมื่อนายเหมืองไม่มีเงินทุนพอที่จะจ้างกรรมกรทำเหมืองแร่ได้ก็จะมีผลกระทบต่อการขยายโอกาสการของรัฐบาลตามมา ด้วยเหตุนี้ในปี พ.ศ. 2435 พระยาทิพโกษาจึงได้ประชุมปรึกษากับทวคนายเหมืองเพื่อจะหาทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยตกลงกันว่าทางฝ่ายรัฐบาลจะออกทุนจำนวนหนึ่งสำรองจ่ายไปก่อน* และมีข้อรายละเอียดปลีกย่อยอื่น ๆ ดังปรากฏในจดหมายที่แสดงเหตุผลในการขออนุมัติเงินกู้รัฐบาลที่กรุงเทพฯ ตอนหนึ่งว่า

".... ข้า เห็นด้วยเกล้าฯ ว่าจำเป็นต้องกู้ยืมเงินพวกกู้จีนเข้า
 บาททำการในย่านเมืองให้พอกับการและโคคิตประมาณเงินทำเหมือง
 คนหนึ่งมีประโยชน์กับบ้านเมืองปีหนึ่งไม่ต่ำกว่า 40 เหรียญ

จึงได้มีการประชุมปรึกษากับนายเหมืองและหัวหน้าที่เกยพาจีน.....
 ได้ตกลงตกลงกัน จีนหัวหนารับจะไปพาวันใหม่มาแต่เมืองจีน ส่งถึง
 เมืองภูเก็ต แต่เมื่อจีนใหม่มาถึงเมืองภูเก็ตแล้ว ขอให้จีนนายเหมือง
 ที่รับจ้างไปไว้นั้นใช้เงินที่จีนหัวหน้าได้ออกให้จีนใหม่ยืมเป็นส่วนหนึ่
 คาบที่จีนใหม่ได้ยืมถนละ 4 เหรียญบ้าง แต่เงินที่จีนหัวหน้าใช้ใน
 6

* จากการสำรวจความต้องการการกรรมกรจีนมาทำเหมืองแร่ เฉพาะที่เมืองภูเก็ต
 ในปี พ.ศ. 2435 นั้น ต้องการกรรมกรจีน 1,820 คน โดยรัฐบาลออกทุนสำรองจ่าย
 ให้นายเหมืองแร่อีก 14,720 เหรียญ

การะวางเรือ ที่บ้านทกพวกจึงเฝ้าฯไปถึงเมืองภูเก็จนั้น ให้ข้า
ช่วยออกเงินรองให้ทวนเป็นเงินคนละ ๘ เหรียญ ความจำนวนคน
มากแล่นอย แต่ประโยชน์ที่หัวหน้าจีนจะได้นั้น จีนจะคอยเก็บกับ
จีนนายเหมืองกำหนดในสองเดือน.... จีนนายเหมืองจะรับใช้
เงินรายที่ข้าฯ ออกทดลองให้ก่อนในกำหนดสี่เดือน...."¹

จากหลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่ารัฐบาลต้องรับภาระในการจัดหาเงินทุน
ให้พวกนายเหมืองกู นับว่าเป็นข้อได้เปรียบในหัวเมืองแถบนี้ เพราะไม่มีความชำนาญ
ในค่าน้ำมาก่อน โดยเฉพาะปัญหาการกำหนดอัตราดอกเบี้ยอย่างไรจึงจะไม่กระทบ
กระเทือนต่อผู้มากู้เงินหลวง ค่ายเหตุนี้ทางรัฐบาลจึงมีคำสั่งให้พระยาพิพิธโกษาอยู่อย่าง
แบบแผนในหัวเมืองมลายูของอังกฤษ* มาประกอบการพิจารณา² แต่แบบอย่างของ
อังกฤษนั้น สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยทรงไม่
เห็นด้วย ถึงปรากฏในรายงานความเห็นของพระองค์เมื่อครั้งไปตรวจราชการหัวเมือง
ภาคใต้ว่า

¹ ก.จ.ช. ร.5 กษ. ข.1/6 จดหมายเหตุพระยาพิพิธโกษา กราบทูลกรมหมื่น
สมบัตอมรพันธ์ วันที่ 18 มีนาคม ร.ศ. 111.

* รัฐบาลอังกฤษที่เมืองเปรัก (Perak) ในระยะที่การเห็บอิงแร่ในเมืองนั้น
หมู่โคตรมได้ออกเงินกู้ไม่เอาดอกเบี้ย แต่คงให้นายเห็บอิงเอาหลักทรัพย์สินประกัน
ไว้เช่นเดียวกับความเห็นของสบเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวง
มหาดไทย

² ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.1/6 จดหมายกรบทูลหมื่นทรงราชานุภาพ ทูลกรมหมื่น
สมบัตอมรพันธ์ วันที่ 24 กันยายน ร.ศ. 115.

..... ข้าฯ ได้ไต่สวนวิธีที่อังกฤษทำทางใดความว่า รัฐบาล
อังกฤษยอนลงทุนไว้ แต่เรียกหลักฐานประกันทรัพย์สินสำคัญทุกราย
การเรียกประกันทรัพย์สินเช่นอังกฤษเช่นนี้ ผู้ซึ่งจะทำการยอมไต่แต่
ผู้ซึ่งมีทุนรอนอยู่แล้ว เช่น พวกจีนพอกาที่อยู่เกาะหมาก สิงคโปร์
เป็นต้น พวกจีนที่เข้ามาทำเหมืองแร่ทางเมืองระนอง เบ็ญหลัง-
สวนเป็นงานขัดสน ซึ่งจะหาทุนทำในเมืองของอังกฤษไม่ได้แล้วโดย
ยาก ถ้าตั้งธรรมเนียมขึ้นอย่างอังกฤษ น่าจะหากนเข้าทำการไม่
ใครได้" ¹

จะเห็นได้ว่าเจ้หมายเหมืองที่เข้ามาทำเหมืองแร่ในไทยนั้น เทียบขออนุญาต
ทำเหมืองทั่วไปในหัวเมืองมลายูทั้งของไทยและอังกฤษ หรือรัฐบาลยูเออีระในขณะนั้น
และพวกนายเหมืองที่เข้ามาทำในเขตไทยมักเป็นคนที่มีทุนน้อย ไม่สามารถจะ
เปิดทำเหมืองขนาดใหญ่ได้ เพราะฉะนั้นทางที่จะให้นายเหมืองกู้เงินหลวงโดยไม่เอา
คอกเบี้ยแต่ให้ผลประโยชน์ประกันอย่างอังกฤษ จึงเป็นไปได้ยาก ทางแก้ปัญหาจึงต้อง
ทำในลักษณะเก็บค่าธรรมเนียมเช่นเดิม ปรากฏว่าทางรัฐบาลในขณะนั้นได้กำหนด
อัตราดอกเบี้ยให้นายเหมืองในหัวเมืองภาคใต้ร้อยละ 5 ต่อเดือน ²

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม.2.14/74 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง ทรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้
ร.ศ. 115. วันที่ 7 ธันวาคม ร.ศ. 115.

² ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.1/6 จกหมายกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ทูล
กรมหมื่นสยมตอมรพันธุ์ วันที่ 24 กันยายน ร.ศ. 115.

อวยเหตุนี้เพื่อกำหนดเงินให้กู้ เช่นนี้ ผู้ว่าราชการเมืองจึงมักจะไมยอมทำ หรือให้ใครๆ ดังนั้นการออกทุนสำรองให้ของรัฐบาลในขณะนั้นอาจกล่าวได้ว่าไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร

การลงทุนอุตสาหกรรมเหมืองแร่ของอังกฤษในไทยนั้น เป็นเงินทุนที่ได้มาจาก ตลาดหุ้นในกรุงลอนดอน ซึ่งแต่ละบริษัทก็จะถูกควบคุมโดยกลุ่มนักลงทุนย่อย ๆ เป็นกลุ่ม ๆ ไป ถึงพวกนี้มีประสบการณ์เกี่ยวกับการอุตสาหกรรมเหมืองแร่ทั่วโลก กล่าวไ้จากการลงทุนหรือต้นทุนที่โอนออกไปจึงถูกหมุนเวียนนำไปลงทุนใหม่ในแหล่งทรัพยากรอื่น ๆ ทั่วโลก ทั้งนี้เพื่อความดำรงอยู่ของรายได้ของประเทศต่อไป และเพื่อเป็นการขยายอำนาจทางเศรษฐกิจของอังกฤษในดินแดนต่าง ๆ ทั่วโลกด้วย ด้วยบริษัทเหมืองแร่เองจะไม่มีการสะสมเงินลงทุน แต่เงินลงทุนจะมาจากนักลงทุนที่มีความชอบในการลงทุน ถ้ามีกิจการอุตสาหกรรมอะไรที่พอจะชักจูงการลงทุนได้ กลุ่มพวกนี้จะลงทุนทันที ดังเช่น การลงทุนทำอุตสาหกรรมเหมืองแร่ในไทย เป็นต้น ที่บริษัทเหมืองแร่ของอังกฤษหลายบริษัทได้เข้ามามีทำการเหมืองแร่ แต่ปรากฏว่ามักจะประสบผลสำเร็จในการดำเนินการในกลตอบแทนเป็นส่วนน้อย¹ ทั้งนี้เป็นเพราะว่าการทำเหมืองแร่ที่บุกในไทยต้องเสียค่าภาคหลวงสูง ถึงร้อยละ 10 - 12 ซึ่งมากกว่าในหัวเมืองมลายูของอังกฤษ

เงินลงทุนในการทำเหมืองแร่นับเป็นสิ่งสำคัญมากที่สุด รัฐบาลจึงจำต้องกวาดค้นเอาใจใส่ต่อผู้ที่ขอประทานบัตรทำเหมืองแร่อย่างมากที่สุด² และผู้ที่ขอประทานบัตร

¹ ก.จ.ช. ร.6 กษ. 6/2 กรบกลางดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องการทำแร่ วันที่ 15 สิงหาคม ร.ศ.126.

² ก.

ท่าเหมืองแร่จะคงแสดงให้เห็นว่าตนมีเงินทุนพอที่จะลงมือทำเหมืองแร่ได้ ตามที่ได้ยื่น
ขออนุญาตนั้น¹ ดังเช่น บริษัทปะตานี กอสเซตชั่น ลิมิเต็ด ก่อนที่จะขอประทาน
บัตรทำเหมืองแร่ ตัวแทนของบริษัทได้แจ้งรายละเอียดเกี่ยวกับเงินทุนของบริษัทที่มีหุ้น
ต่าง ๆ รวมกันถึง 100 หุ้น ๆ ละ 100 ปอนด์ รวมเป็นเงินทุนสำหรับการแร่ได้
10,000 ปอนด์² การที่ต้องชี้แจงรายละเอียดเช่นนี้ทำให้รัฐบาลคลายใจในการที่จะ
ได้ผลประโยชน์ทดแทนจากการลงทุนของบริษัทเหมืองแร่ดังกล่าวอย่างเต็มที่นั้นเอง
อย่างน้อยหากากกลางก็คงจะไม่กักทางรัฐบาลอย่างแน่นอน

4.2.2.5 แรงงานการทำเหมืองแร่

ก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงการทำเหมืองแร่ด้วยเครื่องมือสมัยใหม่ โดย
กับตัน เอ็ดเวิร์ด ที ไมล์ นั้น การทำเหมืองแร่ใช้แรงงานคนโดยตลอด³ ทุก ๆ
เหมืองจะใช้แรงงานกรรมกรเหมืองแร่ชุก หาบ เอาดินปนแร่ขึ้นมาทำการล้างเอาแร่
แร่ ยังไม่มีเหมืองใดใช้เครื่องจักรเอามาเลย⁴

¹ก.จ.ช. ร.5 ม.1.3/14 พระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ วันที่ 19
กันยายน ร.ศ. 120.

²ก.จ.ช. ร.5 กษ 6.3/11 เบงเมอแรนคำ การเข้าหุ้นส่วนบริษัทปะตานี
กอสเซตชั่น ลิมิเต็ด ก่อแปลงที่ 11466 วันที่ 28 พฤศจิกายน ร.ศ. 108.

³วิชา เศวตรมบุตร, "ศักราชใหม่ของถิบุค" ข่าวสารโลหกิจ, ปีที่ 2
ฉบับที่ 1 มกราคม 2500, หน้า 1.

⁴ที เอ ไมล์, "เรือขุดสำบรภาประเทศไทย" ข่าวสารโลหกิจ,
ปีที่ 1 ฉบับที่ 4 เมษายน 2499, หน้า 14 - 17.

การขยายตัวของการทำเหมืองแร่คิงบุกในหัวเมืองมลายูของอังกฤษได้เพิ่มปริมาณมากขึ้น เมื่ออังกฤษได้ดำเนินนโยบายเศรษฐกิจแบบเสรีในเขตสหเทศเทเลเมนต์ (Straits Settlements) ในปี พ.ศ. 2369 (ค.ศ. 1826)¹ นั้น จึงเป็นเหตุให้ชาวจีนและชาวต่างชาติโดยเฉพาะอังกฤษเข้ามาลงทุนขุดหาแร่คิงบุกเป็นจำนวนมาก และหลังจากปี พ.ศ. 2403 อุตสาหกรรมกระป๋อง (The Canning industry) ในยุโรปเจริญมากขึ้น จึงทำให้หัวเมืองแร่ใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นทั่วหัวเมืองภาคใต้ของไทย แต่เนื่องจากแรงงานที่จะเป็นกรรมกรเหมืองแร่นั้นมีน้อยโดยเฉพาะในหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก เพราะมีราษฎรน้อย ดังนั้นเจ้าของเหมืองจึงต้องจ้างชาวจีนจากมลายูของอังกฤษและจากประเทศจีนเข้ามาเป็นแรงงานในการทำเหมืองแร่ เพราะการขยายตัวของการทำเหมืองแร่คิงบุกจึงทำให้ต้องการกรรมกรเหมืองแร่เป็นจำนวนมาก² เฉพาะที่เมืองภูเก็ตซึ่งเป็นแหล่งที่ขุดเหมืองแร่คิงบุกมากกว่าบริเวณอื่นในหัวเมืองภาคใต้ของไทย มีกรรมกรจีนมากที่สุด และปริมาณของกรรมกรจีนนั้นมีจำนวนไม่คงที่ ขึ้นอยู่กับความขึ้นลงของราคาแร่คิงบุก และฤดูกาลที่เกี่ยวกับการทำเหมืองแร่ คือ ถ้าปีใดราคาแร่สูง ผลผลิตก็มีปริมาณนำเอาที่จะใช้ล้างแร่ กรรมกรจีนก็จะเข้ามารับจ้าง ขุดเหมืองทำเหมืองแร่มาก ทั้งนี้จะเห็นได้จากสถิติกรรมกรจีนเข้าเมืองภูเก็ตในปี พ.ศ. 2431 จำนวน 7060 คน และออกไป 4468 คน และ

¹ Joginder Singh Jessy, History of Malaya (1400 - 1957) p. 127.

² วอลเตอร์ เอฟ. เวลลา แก่นดินพระนั่งเกล้า แปลโดย นิจ ทองโสภิต, หน้า 51.

ในปี พ.ศ. 2432 เข้ามาจำนวน 5609 คน และออกไป 6812 คน¹ แสดงให้เห็นว่าในปีแรก การทำเหมืองแร่ดีกว่าปีที่สอง

ชาวจีนที่เข้ามาในหัวเมืองภาคใต้ของไทยนอกจากจะมีอาชีพรับจ้างเป็นกรรมกรทำเหมืองแร่แล้วยังทำอาชีพค้าขาย การประมง การรับทำภาษี และผูกช่วงภาษีเป็นต้น

ถึงแม้ว่าชาวจีนจะเข้ามาทำผลประโยชน์ให้กับแผ่นดินก็ตาม แต่ในเวลาเดียวกัน ก็เริ่มก่อปัญหาต่าง ๆ ให้กับรัฐบาลไทยเช่นกัน ตั้งแต่การจลาจลในเบื่องภูเก็ตครั้งแรกในปี พ.ศ. 2410* ครั้งที่สอง พ.ศ. 2419 ก่อการจลาจลขึ้นที่เบื่องระนองและภูเก็ต** และครั้งที่สาม พ.ศ. 2424 ก่อความวุ่นวายที่เมืองตะกั่วป่า*** การก่อความวุ่นวายแต่ละครั้งรัฐบาลต้องเสียค่าใช้จ่ายในการปราบมาก แต่ประสบผลสำเร็จในการปราบทั้งสิ้น พร้อมทั้งได้แก้ปัญหาสาเหตุแห่งการก่อความวุ่นวายด้วย****

¹พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชหัตถเลขาเรื่องเสด็จประพาสแหลมมลายู หน้า 129.

*ศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับสาเหตุจีนก่อการจลาจลในเมืองภูเก็ต ปี พ.ศ. 2410 ไก่ใน สุนทร หิรัญวงษ์ สถาปการณ์ในช่วงสมัยการปฏิรูปการปกครองมณฑลภูเก็ต ในสมัยรัชกาลที่ 5 ระหว่าง พ.ศ. 2434 - 2453 หน้า 80 - 83.

** ก. หน้า 128 - 132.

*** ก. หน้า 135 - 136.

**** ก.

ชาวจีนที่รับเข้าเป็นกรรมกรเหมืองแร่มีทั้งชาวจีนที่มาจากประเทศจีนโดยตรง และมาจากมลายูของอังกฤษก็มี โดยจะไต่ถามแรงงานตามรายวันที่ทำงาน หรือถ้าทำตลอดเดือนติดต่อกัน ก็จะไต่ถามแรงงานราวเดือนละ 30-40 เหรียญ¹

กรรมกรเหมืองแร่ชาวจีนที่มักเข้ามาทำเหมืองแร่ในหัวเมืองภาคใต้ของไทย มักจะสมัครเข้าทำงานในเหมืองแร่ของชาวต่างชาติโดยเฉพาะอังกฤษมากกว่านายเหมืองคนไทย และนายเหมืองชาวจีน ทั้งนี้เป็นเพราะว่า ถ้าทำงานให้กับชาวอังกฤษจะมั่นคงกว่า และจะไม่ถูกกดขี่เมื่อเวลาเข้าทำงานแล้ว นอกจากนี้จะมีเจ้าหน้าที่คอยตรวจตราให้เป็นไปตามสัญญาที่บริษัทได้ทำไว้กับพนักงานผู้ควบคุมกรรมกรเหมืองแร่* ส่วนไทยนั้นตรงกันข้าม ดังปรากฏว่าในระยะหลัง ๆ กรรมกรชาวจีนเข้ามาทำการเหมืองแร่ในหัวเมืองมลายูของอังกฤษมาก เมื่อเดินทางมาถึงเมืองสิงคโปร์ก็แวะทำงานที่นั่น ไม่ยอมเข้ามาทำงานเป็นกรรมกรเหมืองแร่ในหัวเมืองภาคใต้ของไทย จึงเป็นเหตุให้กรรมกรจีนเข้ามาทำงานในเหมืองแร่ในไทยน้อยลง²

กรรมกรเหมืองแร่ที่รับจ้างทำเหมืองแร่ให้กับบริษัทเหมืองแร่อังกฤษในไทยนั้น จะได้รับการเอาใจใส่ดูแลเป็นอย่างดี บริษัทอังกฤษจะคำนึงถึงกานสวัสดิการความเป็นอยู่ของกรรมกรเป็นสิ่งสำคัญ เช่น เกี่ยวกับการทำงานให้นายเหมืองในหัวเมืองแต่ละแห่ง

¹ สบเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมหมื่นนครสวรรค์
ราชสมบติ์ เล่ม 4 หน้า 331.

* ในมลายูของอังกฤษจะมีพนักงานให้ทำสัญญากับนายเหมืองเพื่อป้องกันการกดขี่กรรมกร เมื่อเวลาเขาไปทำงานในเหมืองแล้ว ชาห์หลวงกรมการก็จะคอยตรวจตราให้เป็นไปตามสัญญาที่ทำไว้

² ก.จ.ช. ร.5 กม. 6.1/6 พระยาพิพิธโกษากรายหนังสือกรมหมื่นสมมตอมรพันธุ์
วันที่ 16 มีนาคม ร.ศ. 111

จะปลูกบ้านให้กรรมกรพำนักรู้ ถึงแม้ว่าในที่เหมืองนั้นจะเป็นที่ภูเขานายเหมืองก็จะขอ
อนุญาตขอรัฐบาลขอที่ดินปลูกบ้านเรือนให้คนงานอาศัยอยู่ ดังเช่น บริษัทรามันท์ ไฮ-
คราฟท์ ทน จำกัด ซึ่งไก่อทำเหมืองแร่ที่มุกดาบลิคำ อาเภอเบตง แขวงเบื่องราชันท์
ขออนุญาตที่ดินว่างเปล่าซึ่งอยู่ติดกับเขตเหมืองของบริษัท เป็นเนื้อที่กิน 12 ไร่ เพื่อ
ปลูกบ้านให้คนงานพำนักรู้ เพราะเหตุว่าในที่เขตเหมืองนั้นเป็นที่ภูเขา ไม่มีที่ราบพอที่
จะปลูกบ้านเรือนให้คนงานพักได้ และรัฐบาลก็อนุญาต เนื่องจากมีเหตุผลสมควรในการ
ขอที่ดินเพื่อใช้ในการตั้งถาวร¹

ปัญหาเรื่องชาวจีนเข้ามารับจ้างเป็นกรรมกรเหมืองแร่ที่น้อยในหัวเมืองภาค
ใต้ของไทยนั้น รัฐบาลได้พยายามแก้ไขปัญหานี้อยู่ตลอดเวลา ในที่สุดได้ตกลงให้พวก
จีนนายหน้าซึ่งแต่เดิมไปจัดหาจีนจากหัวเมืองมลายูได้จัดเรือไปรับมาจากประเทศจีนเลย
ทีเดียว ไม่ให้เรือแวะในหัวเบื่องมลายูของอังกฤษ วิธีแก้ไขเช่นนี้จะเป็นทางหนึ่ง
ที่ทำให้กรรมกรเหมืองแร่เข้ามาในหัวเบื่องภาคใต้ของไทยเพิ่มมากขึ้น² แต่วิธีนี้ก็เป็น
การสิ้นเปลืองเงินมากในการขนส่งกรรมกรจีน เพราะไม่มีเรือของใครที่จะรับขนส่ง
โดยราคาถูก นอกจากว่าจะได้เงินอุดหนุนแทนจกอบแทนที่ขาดไป ดังนั้นควรเป็น
หน้าที่ของรัฐบาลที่จะต้องช่วยเหลือออกเงินทุนในการจ้างกรรมกรเข้ามา รัฐบาลควร

¹ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.3/38 บริษัทรามันท์ ไฮคราฟท์ ทน จำกัด
ขออนุญาตที่ดินว่างเปล่าปลูกบ้านให้คนงาน วันที่ 25 มกราคม ร.ศ. 127.

²ก.จ.ช. ร.5 ม. 53/10 บันทึกความเห็นกรรมการซึ่งได้รับพระบรม
ราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประชุมปลุกนาถกันเรื่อง จัดการต่าง ๆ ในมณฑลภูเก็ต
เรื่องรายงานราชการมณฑลภูเก็ต วันที่ 6 พฤศจิกายน ร.ศ. 125 ถึงวันที่ 11
สิงหาคม ร.ศ. 129.

จะเสียไคเพราะถ้ามีการถมเมืองแร้เข้ามามากเท่าใดรัฐบาลก็จะได้รับผลประโยชน์มากขึ้น ทั้งภาษีอากรทุก ๆ อย่างก็จะมีกำไร ไม่มีหนทางใดที่จะขาดทุนลงไป¹

4.2.2.6 วิธีการทำเหมืองแร่

สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นสมัยที่ชาวต่างชาติเข้ามาลงทุนดำเนินการค้ากันมาก การทำเหมืองแร่ก็เป็นเศรษฐกิจการค้าชนิดหนึ่งที่ชาวอังกฤษได้เข้ามาเสี่ยงโชคทำเหมืองแร่มาก วิธีการทำเหมืองแร่ของอังกฤษนั้นนับว่าเจริญกว่าของไทยมากทีเดียว มีการนำเอาเทคนิคและเครื่องมือใหม่ ๆ มาใช้ในการขุดหาแหล่งแร่ และถลุงแร่ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นอย่างหนึ่งในการที่จะได้แร่โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายมากเกินไป มีการนำเอาเครื่องจักรสูบน้ำและเครื่องฉีกหิน Steam pump and gravel pump เพื่อมาใช้ทำเหมืองประเภทเหมืองสูบ* เหมืองฉีก** (Hydraulic mining หรือ

¹ ก.จ.ท. ร.5 ม. 53/10 บันทึกความเห็นกรรการซึ่งได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประชุมปลัดทูลฯ กันเรื่อง จัดการต่าง ๆ ในมณฑลภูเก็ต เรื่อง รายงานราชการมณฑลภูเก็ต วันที่ 6 พฤศจิกายน ร.ศ. 125 ถึงวันที่ 11 สิงหาคม ร.ศ. 129

* การใช้เครื่องสูบน้ำ (steam pump) ปรากฏว่าจีนนายเหมืองที่เมืองไต่ปิง (Taiping) ใช้เป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2422 (ค.ศ. 1879) แทนรหัสน้ำที่โซ่แรงกน (wooden chain pump) และค่อย ๆ แพร่ขยายไปในหัวเมืองมลายูอื่น ๆ (Lim Chong Yah, Economic Development of Malaya, p. 47.)

** คำอธิบายเกี่ยวกับวิธีการทำเหมืองแร่วิธีต่าง ๆ ในภาคผนวก ค.

ซึ่งวิธีนี้ชาวอังกฤษได้เคยใช้มาแล้วในสตรีทเซตเกอลเมนต์¹ เป็นวิธีที่แข็งแรงน่าช่วยแรงคน ใช้กำลังน้ำให้ไถ้รับประโยชน์มากที่สุด² และปัจจุบันก็ยังใช้วิธีนี้อยู่เพราะสามารถทำให้จิตใจระเิดมากและรวดเร็วกว่า³

เหมืองที่ใช้กำลังแรงน้ำเป็นการสะดวกมาก เพราะไม่ต้องใช้กรรมกรเหมือง มากถึงเช่นการทำเหมืองของชาวอังกฤษในตำบลลิโป แคว้นเมืองเปรัก⁴ ซึ่งมีแร่ดีบุก อยู่มาก มีชาวยุโรปเข้าทำการเหมืองแร่อยู่มากกว่า 200 คน เหมืองที่ทำน้ำขึ้นน้ำ ทำการทั้งสิ้น

กรรมกรเหมืองจะปล่อยน้ำให้พุ่งไปโดยแรงบ้างถึง 20-30 วา เกลียวน้ำที่ พุ่งนี้สามารถจะชะดินให้พังลง แล้วน้ำนั้นจะไหลพัดเอาดินทรายซึ่งมีแร่ดีบุกให้ไหลลง ไปในรางซึ่งทำรับไว้เป็นตอน ๆ มีคนคอยล้างเอาแร่ดีบุก ทำเช่นนั้นเรื่อย ๆ ทั้งวัน ทั้งคืนก็ไม่หยุด มีกรรมกรหลักเปลี่ยนกันทำการแต่ละ 3 ชั่วโมงต่อครั้ง เจ้าของ เหมืองต้องลงทุนสร้างบ้น้ำเพื่อเอาน้ำมาทำเหมืองดีบุกถึง 50,000 เบริบด เวลา

¹N.Y. Ryan, The Making of Modern Malaysia and Singapore, p. 170.

²กรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา กระทรวงเกษตรราธิการ จดหมายเหตุว่ากวย การทำเหมืองแร่ในประเทศไทยสยาม พ.ศ. ๒468 หน้า 90.

³N.J. Ryan, loc. cit.

⁴ก.จ.ว. ร.5 บ.2.22 ข/6 พระยาสุนทรราชตรธกิจ กราบบังทูลพระยา สุขุมณียวิจิต ขาดหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลนครศรีธรรมราช วันที่ 20 มิถุนายน ร.ศ. 119.

เขานำมาตั้งเหมืองแล้วใช้คนประจำการเพียง 20-30 คนเท่านั้น เดือนหนึ่ง ๆ ได้แร่ดิบๆ ประมาณ 200 ตัน ขายแร่ได้เงินประมาณ 15,000 บาท¹ นับว่ามีกำไรมาก การทำเหมืองโดยใช้เครื่องมือเหล่านี้จะคงตรวจหาตาน้ำในที่สูง คงเป็นที่ดอนหรือบนเนินเขาเพื่อจะได้ปล่อยตาน้ำให้ไหลลงพักเอาดินทรายซึ่งมีแร่ดิบๆ ไหลลงไปกับยวการทำเหมืองเช่นนี้เป็นการทำเหมืองที่มีกำไรไต่ต่อกว่าวิธีอื่น ๆ แต่มิขอเสียที่ว่าเมื่อมีคนขุดพบแร่ทั้งทำเหมืองใช้น้ำกันมาก จะทำให้เกิดมูลดินทรายที่น้ำพาไหลลงเหมือง ๆ หนึ่งเป็นวันมากจะทำให้คลอง แม่น้ำ ต้นเขินหมก ขอบแก้ไขของรัฐบาลอังกฤษที่เมืองเประทออยู่คือ ถ้าผู้ใดจะขุดพบแร่ให้นำมาขุดดินทำเหมืองแล้ว ต้องให้สร้างท่อน้ำดินไว้เป็นชั้น ๆ เพื่อจะให้มูลดินทรายซึ่งน้ำพัดพาลงไปในนั้นไหลลงไปถึงอยู่เพียงทอนบ ปล่อยตาน้ำไหลลงไปถึงแม่น้ำจะมีดินทรายลงไปยังแก่งไม่มากนัก รัฐบาลอังกฤษที่เประทออนุญาตให้ทำเหมืองแร่เช่นนี้หลายรายด้วยกัน²

แร่ที่ได้จากการทำเหมืองโดยวิธีต่าง ๆ ดังกล่าว เมื่อล้างทำความสะอาดแล้วต้องนำมาฟุ้งแฉก หรือย่างไฟให้แห้งแล้วคัดทรายและผงออกอีกครึ่งหนึ่ง แล้วจึงบรรจุกระสอบตาใบเย็บปากและติดป้ายชื่อเครื่องขายสำหรับส่งไปจำหน่าย เว้นแต่แร่ที่ติดอยู่กับหินนั้น เจ้าของเหมืองจะต้องนำมาตากป่นเสียก่อน แล้วจึงล้างทำความสะอาด

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม.2.22 ข/6 พระยาสุนทรราชวงศาธิกรกราบบังคมทูลพระกรุณารับ
 นัยวินิต ขาดหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑลนครศรีธรรมราช เรื่องไปตรวจราชการ-
 การเขตรแดนเบืองรามันท์ วันที่ 20 มิถุนายน ร.ศ. 119.

² ก.

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าการทำเหมืองแร่ นั้น น้ำ (ซึ่งเส้นใต้โดยผู้เขียน) เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องการใช้มากในการทำเหมืองแร่ และใช้ล้างแร่ ดังนั้นผู้ที่ขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ จะต้องขออนุญาตทำเขื่อนกั้นน้ำ ทางน้ำ ซึ่งเจ้าของเหมืองจะไต่สวนทางพรอม ๆ กับสำรวจหาแหล่งแร่ นั้นเอง การสำรวจหาแหล่งน้ำ (ตาน้ำ) ที่จะใช้ในการทำเหมืองแร่ นั้น เวลาตรวจทดลองจะต้องมีความรู้พิเศษเกี่ยวกับน้ำคือ จะต้องรู้ว่า

1. จะได้นำมาจากที่ไหน มีจำนวนเท่าใด
2. คนน้ำนั้นจะอยู่สูงกว่าที่เหมืองเท่าใด
3. ชนิดของพื้นดินที่จะนำน้ำผ่านมา
4. จะต้องเสียค่าอนุญาตใช้น้ำเท่าใด
5. จะทำเหมืองที่ใช้แรงน้ำชนิดใดได้ จะเป็นเหมืองคลา เหมืองแล่น

เหมืองฉีก Hydraulic Mining หรือเหมืองสูบล Gravel Pump ซึ่งการทำเหมืองชนิดนี้ต้องการแรงน้ำช่วยแรงกันทั้งสิ้น¹

เมื่อมีความรู้เรื่องน้ำดังกล่าวมาแล้วนี้ จึงจะพอเป็นแนวทางวิธีทำเหมืองให้สัมพันธ์กันได้

เนื่องจากน้ำมีความสำคัญมากเช่นนี้ รัฐบาลจึงต้องให้เจ้าของเหมืองขออนุญาตทำเขื่อนกั้นน้ำ ทางน้ำ เพราะถ้าไปขออนุญาตให้เป็นหลักฐานแล้วก็จะเกิดการแย่งชิงทางน้ำในการทำเหมืองแร่ ซึ่งเป็นเหตุยุ่งยากต่อรัฐบาลเสมอมา² ในระยะ

¹กรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา กระทรวงเกษตรธิการ จดหมายเหตุว่าด้วย
การทำเหมืองแร่ในประเทศไทย พ.ศ. 2468 หน้า 82.

²ก.จ.ช. ร.5 กบ.6.2/11 รายงานคณะกรรมการพิเศษตรวจพิจารณา
เหตุผลแลเรียบเรียงร่างพระราชบัญญัติโลหธาตุ วันที่ 1 เมษายน ร.ศ. 115.

ก่อนปี ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444) ขอบังคับเรื่องไชน้ำยังไม่บัญญัติจะขอมใจแยกทางน้ำ ทั้งผู้หนึ่งใดทำมาตั้งแต่ไกล ๆ เพื่อให้ไหลมายังที่เหมืองของคนก็ไ้ จึงมักเกิดเรื่องวิวาททางน้ำกันเสมอ¹ เป็นเหตุให้เสื่อมเสียประโยชน์ของการทำเหมืองแร่มาก กวดยเหตุนี้รัฐบาลจึงได้ห้ามไม่ให้ผู้ทำแร่คนใดเปลี่ยนหรือแยกกระแสน้ำ ทางน้ำ เชื่อน้ำของผู้อื่นเอาโดยพลการ และจะต้องขออนุญาตต่อกรมราชโลหกิจ และภูมิวิทยา กระทรวงมหาดไทยก่อนจึงจะลงมือทำเชื่อน้ำไ้^{2*}

ชาวอังกฤษที่เข้ามาทำเหมืองแร่ในไทยนอกจากจะทำเหมืองแร่โดยวิธีเหมืองสูบและเหมืองฉัด ดังได้กล่าวมาแล้วนั้น ปรากฏว่ายังได้มีการทำเหมืองแร่จากการใช้เครื่องจักรขนาดใหญ่มาขุดแร่แทนแรงงานกรรมกรเหมืองแร่³ ซึ่งได้เริ่มขึ้นเมื่อวันที่ 11 กันยายน ร.ศ. 125 (พ.ศ. 2449) เมื่อกัปตันไมล์ (Captain Edward T. Miles) ชาวอังกฤษ อยู่ที่แหลมมาเนีย ในประเทศออสเตรเลีย ได้ขออนุญาตทำ

¹ ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.5/8 พระยาพิทยโกษา กราบขูล กรมหลวงดำรงราชานุภาพ วันที่ 13 ธันวาคม ร.ศ. 115.

² ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.3/38 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบขูลกรมหลวงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 8 กรกฎาคม ร.ศ. 126.

* ดูตัวอย่าง ใบอนุญาตเชื่อน้ำไ้ในภาคผนวก ง.

³ กรมโลหกิจ กระทรวงอุตสาหกรรม เอกสารโลหกิจสำหรับประชาชน ฉบับขูลเกล้าถวายเนื่องในการเสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรการทำเหมืองแร่ภาคใต้ พ.ศ. 2502.

การขุดแร่ในอ่าวภูเก็ตจากรูบาด โดยใช้เครื่องจักรตักถังบนเรือ¹ และได้รวบรวม
 พรกพวกตั้งบริษัททุ่งกาฮาเบอร์ ทิน เทรซิง กอบปานี (Tongkah Harbour Tin
 Dredging Company) ขึ้น ภายหลังจากการสำรวจพบว่ามีแร่อยู่ในน้ำในอ่าวภูเก็ต
 เป็นจำนวนมากพอสมควร การขุดแร่โดยใช้เครื่องจักรตักถังบนเรือนี้เป็นวิธีการที่แปลก
 ใหม่ ซึ่งกับตันไมล์กล่าวว่า "ได้มีการทดลองใช้ไคเดลบาแล้วที่ออสเตรเลีย" แต่เจ้า
 หน้าที่ของกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา เช่น นายเฮนรี จี. สก็อต (Henry G. Scott)
 และพวกอังกฤษที่เกาะปีนังไม่เชื่อว่าการนำเครื่องจักรตักถังบนเรือจะทำการขุดแร่ใน
 ทะเลได้ผล อย่างไรก็ตามกับตันไมล์ได้ไปทำการทดลองตักถังเครื่องจักรอยู่ที่อ่าวเรือ
 คัมบลีโปร เมืองปีนัง และได้นำมาขุดแร่ในอ่าวภูเก็ตเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2451
 (ร.ศ. 125)²

เรือขุดแร่ที่กับตันไมล์นำมาใช้นั้นเป็นเรือขุดชนิดใช้ถังเป็นสายโซ่ตักดิน
 (Bucket Dredge) นั้นคล้าย ๆ แพลลยมีปล่องเล็ก ๆ อยู่กึ่งกลาง 2 ปล่อง
 ตอนหน้ามีถังเหล็กติดต่อกันเป็นพืด เช่น สายพานต่าง ๆ ซึ่งอยู่จากใต้น้ำขึ้นมา ดังนั้น
 เมื่อหมุนเลื่อนลงไปตักดินแล้วก็เคลื่อนไปสู่ที่สูงหมุนเวียนไปเป็นวงหรือถึงที่สุดปลายถัง
 ก็กลับคว่ำลงตรงรางรับแร่บนคันทราย ต่อมาคันทรายและแรบนน้ำเหล่านั้นก็ไหลลงสู่
 แรงกระบอก ซึ่งบรรจุอย่างเดียวกันกับแรงในโรงโม่หิน แต่รูเล็กกว่า แรงนี้
 หมุนไถรอบตัว ปลอยคันทรายและเมล็ดแร่ลงนอกตาบรูแรง ส่วนดินที่บิ่นขนาดโตกว่า

¹ ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.5/8 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 2 พฤษภาคม ร.ศ. 126.

² ก.จ.ช. ร.7 ม.1.3/114 จดหมายเหตุกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ถึง
เจ้าพระยามหิธร ราชเลขาธิการ วันที่ 27 กรกฎาคม ร.ศ. 2471.

รู้จักไหลไปสู่ลวรางหลุดตกไปสู่พื้นดินนอกลาเรืออีกทอดหนึ่ง ส่วนคินทรายปนแร่วิ่งไหล
ลดรูแรงไปนั้นก็ไหลไปลงโนรางซึ่งมีน้ำไหลระอุอยู่เสมอ รางนี้เรียกว่ารางล้างแร่
โนรางล้างแร่มีก้นงานกวยเอาจอบกวและเขี่ยไปบาเพื่อให้น้ำไหลชะคินทรายออกไป
ให้ปน ไหลลงเหลือแต่แร่เท่านั้น ถึงแม้ว่าจะไต่ล้างแร่ในลำเรือครั้งหนึ่งแล้วก็
แต่ก็ยังบิคินทรายปนอยู่บาง ต้องนำไปล้างในโรงล้างแร่แบบอีกกรังหนึ่งจึงจะสะอาด
แล้วตากให้แห้งสนิท บรรจุใส่กระสอบส่งไปจำหน่ายได้

ส่วนกำลังที่จะใช้หมุน ใช้กวาน จะเป็นเครื่องจักรกลไก ใช้ไอน้ำหรือเครื่อง
ไฟฟ้าแล้วแต่ฐานะของสถานที่ ถ้าหากมีกำลังแรงน้ำที่จะนำมาทำไฟฟ้าได้โดยมีกำลัง
ไฟฟ้าพอสมควร ก็ใช้เครื่องไฟฟ้าเช่น บริษัทอีสต์เอเชียติก (East Asiatic
Industry & Plantation Co. Ltd.) ทำที่เกาะกัวปา ที่หากำลังไฟฟ้าไม่ได้
เขาก็ใช้กำลังไอน้ำอย่างเครื่องเรือชุดที่ถูเกิด และที่ร่อนพิบูลย์ เป็นต้น

เรือชุดสมัยกับคันทันไมล์จนกระทั่งปัจจุบันนี้ จะไม่มีรูปร่างเป็นเรือเลย เป็นโรง
งานที่ลอยอยู่บนทุ่นเท่านั้น เคลื่อนไหวไปข้างหน้าและข้าง ๆ ได้ด้วยสายลวดที่รั้งกับทุ่น
ในน้ำหรือบนบก กับคันไมล์ได้พยายามแก้ไขปรับปรุงเรือชุดจนสามารถชุดได้เร็วมากขึ้น
เรื่อย ๆ ต่อมาได้มีบริษัทอื่นคิดแปลงนำไปใช้ชุดบนบก เมื่อตรวจพบว่าบริเวณใดมี
แหล่งแร่ก็บุกบาก็จะชุดทำเป็นสระเอาเรือชุดนี้ไปชุดก็บุกขยายไปข้างหน้า เอาดินที่
ชุดมาถมข้างหลัง แล้วใช้เครื่องสูบน้ำชักน้ำในสระนั้นล้างแร่ จะไ้ปริมาณมากกว่า
กว่าการชุดแร่โดยวิธีการชุดหลายเท่า

เป็นที่น่าสังเกตว่าการใช้เครื่องมือชุดชนิดใหม่นี้ไม่เป็นที่นิยมของพวกจีนนาย
เหมือง เพราะต้องลงทุนมากในครั้งแรกด้วยเงินจำนวนมาก จึงปรากฏว่ามีแต่เพียง
บริษัทของชาวต่างประเทศเท่านั้นที่สามารถทำได้ การลงทุนเป็นจำนวนมากเช่นนี้เป็น
การเสี่ยงมาก ถ้าเกิดราคาแร่ดีบุกตกต่ำลง จะทำให้ผู้ลงทุนขาดทุนจนถึงกับล้มละลาย
ได้ และที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือ การทำเหมืองแร่ของพวกนายเหมืองชาวจีน

ไม่นิยมที่จะรวมตัวกันเป็นบริษัท ด้วยเหตุนี้การทำเหมืองแร่โดยใช้เครื่องจักรของนายเหบิ่งชาวจีนจะเริ่มในระยะหลังสมัยรัชกาลที่ 5 แล้ว เมื่อจีนนายเหบิ่งได้เข้าร่วมทุนจัดตั้งบริษัทขึ้น ทำให้ความต้องการเหมืองแร่ขนาดใหญ่ลดความต้องการกรรมกรจีนเหลือน้อยลง¹

เมื่อกัปตันไต้ทำการขุดแร่ไคเป็นเวลา 9 เดือน ปรากฏว่าขุดได้ถ้ำลึก 108 ศันครึ่ง น้ำหนักถ้ำลึก 74-75 เพอร์เซ็นต์ ราคาตันละ 79 ปอนด์ 2 ชิลลิง 6 เพนนี ไคเป็นเงินทั้งสิ้น 9547 ปอนด์ ถัดมาใช้จ่ายในการผลิตถ้ำตันละ 58 ปอนด์ ไคกำไรจากการขุดแร่ด้วยเรือขุดประมาณ 4462 ปอนด์ และในระบายนั้นราคาโลหะถ้ำที่ถลุงแล้วอยู่ในระหว่างตันละ 124 ปอนด์ 10 ชิลลิง ถึง 134 ปอนด์² จะเห็นได้ว่าบริษัทหุงคาฮาเบอร์ ประสบความสำเร็จในการใช้เรือขุด เป็นเหตุให้ชาวต่างประเทศนอกจากชาวอังกฤษก็มีชาวออสเตรเลีย เดนมาร์ก ฯลฯ เริ่มหันมาสนใจการทำเหมืองแร่ถ้ำลึกของไทยโดยใช้เรือขุดและนับว่าเป็นการดึงดูดความสนใจให้หันมาลงทุนทำการแร่มากขึ้น จนทำให้การทำเหมืองแร่เป็นอุตสาหกรรมชั้นนำของประเทศ และทำให้คนไทยจำนวนแสนบออาชีพทุกวัน³

¹ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 5 และสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ สาส์นสมเด็จ เล่ม 7 หน้า 28.

² สมภพ จันทรประภา, "มรดกไม้นองการเหมืองแร่" ข่าวสารโลหกิจ ปีที่ 3 ฉบับที่ 9 กันยายน 2510, หน้า 78.

³ วิภา เสงี่ยมบุตร, "การทำเหมืองแร่สมัยพระปิยะมหาราช" ข่าวสารโลหกิจ ปีที่ 1 ฉบับที่ 10 ตุลาคม 2499, หน้า 10.

4.2.2.7 การดลึงแร่ที่บุก

แต่เดิมเมื่อผู้ขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ซุกเก้ไถ่แล้วจะนำแร่มาดลึงยังเกาะดลึงแร่ในเขตสัมปทานของนายอากรผู้ประมูลภาษี บางทีจะมีผู้รับซื้อแร่จากนายเหมืองโดยตรงเพื่อนำมาดลึงก็มิ ในระยะต่อมาจึงส่งแร่ไปดลึงที่เมืองปีนัง เมืองสิงคโปร์ และลารูต¹ ซึ่งมีเตาขนาดใหญ่ โดยมีบริษัทเหมืองแร่ของอังกฤษ รับซื้อแร่จากนายเหมืองเพื่อนำไปดลึงอีกครั้งหนึ่ง บริษัทอังกฤษที่รับซื้อแร่ไปดลึงมากที่สุดคือ บริษัท สเตรทเทรคคิง คอมปะนี จำกัด²

การดลึงแร่ที่เมืองสิงคโปร์นั้นใช้ถ่านหินแทนไม้ในการหลอม บริษัทที่รับซื้อแร่นั้นจะต้องขออนุญาตจากรัฐบาลเป็นทางการเสียก่อน และรัฐบาลก็ไม่สนับสนุนนโยบายที่จะให้บริษัทใดผูกขาดการรับซื้อแร่ เพราะได้พิจารณาแล้วว่า เป็นการไม่ยุติธรรมแก่บริษัทอื่น ๆ ที่ต้องการจะรับซื้อแร่ไปดลึงที่เมืองปีนังและเมืองสิงคโปร์ด้วยเช่นกัน ยิ่งไปกว่านั้น การที่จะนำแร่ไปดลึงต่างเมืองก็จะเป็นการเสียผลประโยชน์ของไทยเพราะปรากฏว่ามีราษฎรทำอาชีพรับจ้างดลึงแร่อยู่เป็นอันมาก³ ถ้าให้แร่ไปดลึงที่เมืองปีนังและเมืองสิงคโปร์ ก็จะทำให้คนเหล่านั้นไม่ทำงานทำ ก็จะทำให้เงินโยกย้ายไปอยู่ที่เมืองอื่นเสียมาก

¹ก.จ.ช. ร.5 กบ.6.5/6 กรมหลวงเทวะวงวโรประการ ทูล พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นสุมบตบรพันธ์ เสร็จมเสเตอร์เบมสวคค์ ขอทำมอแร่บุกหัวเมืองธาบทะเละวันตก วันที่ 8 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 111

²B.P.F. 3/11 Diplomatic and Consular Reports, 1906,
p. 7.

³ก.จ.ช. ร.5 กบ.6.5/3 พระยาภิบาลบุรีรักษ์ ข้าราชการเมืองตรังกราบเรียนท่านพระยามนริสุทริยางค์ วันที่ 18 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 109.

เป็นเหตุให้ผลประโยชน์ในเบื้องต้น ๆ ลดน้อยลง¹ ดังนั้นปรากฏว่าคามที่มิสเตอร์ เจมส์ สวอด ผู้จัดการบริษัทสเตอร์ทเททเคอลเมน จำกัด ขอรับซื้อผูกขาดแร่คิบุกจาก หัวเมืองชายทะเลฝ่ายตะวันตกนั้น จึงไม่ได้รับการอนุญาตจากรัฐบาล กวายเป็นผลถึง กลางข้างต้น²

การดลึงแร่ที่ระยาพิโกนา ผู้กำกับข้าหลวงรักษาราชการหัวเมืองฝ่ายชาย ทะเลตะวันตก เคยเสนอให้จัดตั้งเตาดลึงแร่ในเบื้องต้นก็เห็นชอบอย่างปรึ้งนั้น แต่ก็ไม่ สำเร็จ เพราะผู้ทำเหมืองแร่ครั้งหนึ่งได้แร่ไม่มากนัก จะให้ดลึงอย่างเตาของฝรั่ง คิบุกเจ้าหนึ่งก็ไม่พอกับเตา ถ้ารัฐบาลจะออกขอมบังคับให้ขายแก่รัฐบาล แล้วรัฐบาล จะทำการดลึงแร่เองก็จะ เป็นการกดขี่ เพราะเจ้าของแร่ก็ไม่เต็มใจที่จะขายควย เพราะว่าเคยให้ดลึงในเตาของชาวจีนและได้ส่งไปจำหน่ายที่เมืองปีนังและสิงคโปร์เป็น ครั้งเป็นคราวตามที่เคยได้ทำมาแล้ว ดังนั้นการที่รัฐบาลคิดจะตั้งเตาดลึงแร่เองจึงไม่ ประสบผลสำเร็จในขั้นต้น แต่ในสมัยต่อมาก็ปรากฏว่าได้จัดทำขึ้นสำเร็จ

การดลึงแร่ที่ได้จากเหมืองแร่ในไทยนั้น ชาวจีนมักจะขออนุญาตจากรัฐบาล เป็นผู้รับซื้อแร่ที่ขุดได้จากเหมืองต่าง ๆ นำไปดลึงที่เมืองปีนังและ เมืองสิงคโปร์ทั้งเช่น

¹ก.จ.ช. ร.5 กบ. 6.5/3 พระยาภิธานุประคัมภ์ ผู้ว่าราชการเมืองฉะเชิง
กราบเรียนท่านพระยามนตรีสุริยวงษ์ วันที่ 18 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 109.

²ก.จ.ช. ร.5 กบ. 6.5/3 พระยาพิพัฒน์โกษา ปลัดคลองกรมท่า
แจ้งความมายังมิสเตอร์เจมส์ สวอด ผู้จัดการบริษัทสเตอร์ทเททเคอลเมน จำกัด
วันที่ 10 มีนาคม ร.ศ. 109.

บริษัท สเตรทเทรกกิงกำปะนี* พระยารับฐานประคิษฐ์ (กอบบ มี ๓ ระนอง) ก็ได้ชักชวนให้เขามาตั้งบริษัททำการรับซื้อแร่ที่เมืองภูเก็ตไปถลุงที่เมืองสิงคโปร์¹ บริษัทนี้ใช้วิธีการจ่ายเงินล่วงหน้าให้พวกทำเหมืองแล้วให้ส่งคืนถวญแร่ดิบๆแทน บริษัทใช้วิธีนี้ไม่นานเท่าใดก็ปรากฏว่าแร่ดิบๆที่หาได้ในเมืองภูเก็ตมาน้อยเท่าใดตกอยู่ในมือของบริษัทถึงครึ่งหนึ่ง² ถ้ายิ่งนานเข้าถุดิบที่ส่งออกไปก็จะต้องตกอยู่ในมือของบริษัทมากขึ้นถ้ารัฐบาลปล่อยไปก็จะกลายเป็นว่าบริษัทนี้ผูกขาดการรับซื้อแร่ดิบๆในเมืองภูเก็ตหมดนายเหมืองไม่สามารถทำการเหมืองแร่ให้ใคร หรือขยายกิจการให้ใหญ่โตออกไปเป็นผลเสียหายถึงรัฐบาลด้วย ปัญหาเรื่องนี้รัฐบาลได้พยายามแก้ไขจนสำเร็จถึงจะกล่าวไว้ในเรื่องการส่งเสริมทางกานเงินทุนของรัฐบาล

4.2.3 ตลาดแร่และการซื้อขาย

การทำให้เองแร่เช่นเกี่ยวกับการซื้อขายอื่น ๆ ซึ่งเมื่อใดทำการชุกแร่ขึ้นจากเหมืองแล้ว นายเหมืองหรือเจ้าของเหมืองต้องทราบทันทีว่าเป็นแร่ชนิดใด มีตลาดการซื้อขายที่ไหน ราคาในตลาดไหนเท่าใด เพื่อจัดการส่งไปขายในตลาดซึ่งให้ราคาสูงที่สุด

* บริษัท สเตรทเทรกกิงกำปะนี ตั้งขึ้นเป็นครั้งแรกในหัวเมืองบลายู ของอังกฤษ ในปี พ.ศ. 2422

¹ B.P.F. 3/11 Diplomatic and Consular Reports, 1906,
p. 7.

² ก.จ.ธ. ร.5 ม.53/10 บันทึกความเห็นกรรมการซึ่งได้รับพระราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประชุมปรึกษาหารือเรื่องจัดการทาง ๆ ในมณฑลภูเก็ต รายงาน
ราชการมณฑลภูเก็ต วันที่ 6 พฤศจิกายน ร.ศ. 125 - วันที่ 11 สิงหาคม ร.ศ. 129.

อีกประการหนึ่งย่อมทราบอยู่ทั่วกันแล้วว่า ตลาดการซื้อขายส่วนใหญ่ทำการติดต่อโดยตรงกับตลาดการซื้อขายทั่วโลก แต่การซื้อขายนี้โดยมากตกเป็นหน้าที่ของร้านย่อย ซึ่งรับซื้อแร่ภายในประเทศคือ คอยรับซื้อแร่จากนายเหมืองแล้วนำไปจำหน่ายอีกต่อหนึ่งเป็นจำนวนมาก พวกพ่อกานายเหมืองซึ่งซื้อขายกับร้านย่อยนี้ ส่วนมากเป็นรายย่อย ๆ ซึ่งไม่มีภูมิรู้ถึงเล่ห์เหลี่ยมแห่งการค้าขายพออย่างหนึ่ง หรือมีทุนน้อยอย่างหนึ่ง เมื่อตนซุกกู่แรขึ้นไก่อและเห็นว่าใครสักใคร่เพียงเล็กน้อยก็รีบขาย เพื่อจะได้ทุนเอาทุนมาทำการต่อไป แต่ถาเป็นเหมืองใหญ่ ๆ ของบริษัทหรือบุคคลที่มีทุนรอนมากแล้ว มักจะทำการซื้อขายตรงต่อต่างประเทศทีเดียว เพราะเหตุว่าการทำการซื้อขายกับร้านรับซื้อแร่ย่อย ๆ เช่นนี้ ย่อมได้ราคาต่ำซึ่งเป็นธรรมดาของการซื้อขายที่จำเป็นจะต้องกดราคาเพื่อนำไปจำหน่ายให้ใครสักใคร่มาก ๆ อีกต่อหนึ่ง

ตลาดซื้อขายที่ทำการซื้อขายกันอยู่ในขณะนั้น และพวกพ่อกานายเหมืองทำการซื้อขายแรกันอยู่เป็นส่วนใหญ่ก็คือที่เมืองปีนังและเมืองสิงคโปร์ ส่วนประเทศอื่นที่บริษัทหรือบุคคลที่มีทุนรอนเป็นจำนวนมาก ทำการค้าขายติดต่ออยู่ก็คือ ตลาดการซื้อขายแร่ในประเทศอังกฤษ อเมริกา และเยอรมนี ส่วนตลาดที่ทำการซื้อขายกันภายในประเทศนั้น มีอยู่เกือบทั่วทุกแห่งในบริเวณจังหวัดที่มีการทำเหมือง หรือแม้ในบริเวณจังหวัดที่มีการทำเหมือง แต่เป็นทำสินแร่หรือตลาดชุมชนกับบาง ตำบลที่มีการซื้อขายแร่นั้น มีดังนี้ คือ

จังหวัดพระนคร	จังหวัดหลังสวน	อำเภอทุ่งสง	จังหวัดสงขลา
จังหวัดนครราชสีมา	จังหวัดปัตตานี	จังหวัดยะลา	อำเภอเบตง
อำเภอห้วยยอด	จังหวัดภูเก็ต	จังหวัดพังงา	จังหวัดตะกั่วป่า
จังหวัดระนอง ¹			

¹ กรมราชโลหกิจ และภูมิวิทยา กระทรวงเกษตรธิการ จดหมายเหตุว่าด้วยการทำเหมืองแร่ในประเทศไทย พ.ศ. 2468 หน้า 127.

พวกพ่อค้ารับซื้อแร่เหล่านี้ เมื่อได้รับซื้อไว้เป็นจำนวนมากแล้ว ก็ส่งไปจำหน่ายที่ร้านรับซื้อแร่เมืองปิ้งหรือเมืองสิงคโปร์เสียทีเดียว ส่วนที่เมืองปิ้งและเมืองสิงคโปร์มีโรงถลุงแร่อยู่แล้ว จึงจัดการถลุงหล่อหลอมให้เป็นเนื้อแร่แล้วส่งไปจำหน่ายในตลาดยุโรปและอเมริกา อีกต่อหนึ่ง

ตลาดเหมืองแร่ที่เมืองสิงคโปร์จัดได้ว่าเป็นตลาดคึกคักโดยเฉพาะ เพราะเป็นศูนย์กลางของการผลิตคึกคักของเอเชีย ซึ่งมีปริมาณมากกว่าครึ่งหนึ่งของโลก ราคาของแร่คึกคักในสิงคโปร์นั้นเป็นราคาที่สูงลงตรงกับราคาแร่คึกคักของตลาดโลกกรุงลอนดอน (London Metal Exchange หรือ L.M.E.) และตลาดโลกนิวยอร์ก 2* (New York Metal Exchange) บริษัทอังกฤษที่รับซื้อแร่เหล่านี้จะส่งแร่ไปยังต่างประเทศอีกทีหนึ่ง

การซื้อขายแร่ทั่ว ๆ ไปโดยเฉพาะแร่คึกคักแต่เดิมนั้นเป็นสินค้าผูกขาดราชการต้องนำมาขายให้ ราชการสินค้าประจำเมือง³ และการขุดหาแร่คึกคักหรือการทำเหมืองแร่คึกคักแต่เดิมนั้น รัฐบาลจะเก็บค่าอนุญาตในสิทธิต่ำร้อยละ 10** จากผู้ทำเหมืองแร่

¹ กรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา กระทรวงเกษตรธิการ จดหมายเหตุว่าด้วย
การทำเหมืองแร่ในประเทศไทย พ.ศ. 2468 หน้า 127.

² กรมโลหกิจ กระทรวงอุตสาหกรรม คึกคัก พ.ศ. 2506, หน้า 31.

* คุราราคาคึกคัก (กิตาราคามาตรฐานจากตลาดกรุงลอนดอน) ในภาคผนวก ฉ

³ สนเสด็จกรมพระยาคำรงราชานุภาพ "ตำนานภาณีอากรบางอย่าง," ลัทธิ-ธรรมเนียม เล่ม 2 หน้า 151 - 156.

** การเก็บค่าอนุญาตการขุดหาแร่คึกคักนั้นเก็บในอัตรา 10 ปี กัก 1 ปี หรือร้อยละ 10.

โดยตรง ต่อมาในรัชกาลที่ 3 เมื่อมีการจัดตั้งเจ้าภาษีนายอากรขึ้น อากรก็ถูกเก็บ
ในเมืองหนึ่ง ๆ จะขึ้นอยู่กับมูลเก็บเหมือนภาษีชนิดอื่น ๆ ซึ่งอัตราการประมูลนั้น
ผู้ประมูลสูงสุดได้ และการซื้อขายแร่ ทำให้เมืองแรกจะต้องขายให้เจ้าภาษี เรียกว่า
ภาษีรับซื้อแร่ ซึ่งเป็นภาษีผูกขาดชนิดหนึ่ง กำหนดให้ราษฎรที่ซุกหาแร่ในเขตที่ผูกขาด
รับซื้อ* จะต้องขายแร่ให้กับเจ้าภาษีนั้น ถ้าไปขายยังที่อื่นจะมีความผิดเป็นเหตุให้
เจ้าภาษีถือโอกาสกวาดต้อนราษฎรที่ซุกหาแร่ไปขายจนไม่สามารถขายแร่
ตามราคาได้

ปัญหาการซื้อขายแร่เช่นนี้ เป็นวิธีการที่ทำกันมาแต่สมัยก่อน ๆ ซึ่งรัฐบาลใน
ยุคนั้นไปค้นหาทางแก้ไข จึงเป็นช่องทางให้เจ้าภาษีเอาเปรียบผู้ทำเหมืองได้ดังกล่า
ซึ่งในหัวเมืองมลายูของอังกฤษไม่มี ทำให้พวกจีนนายเหมืองนิยมเข้าไปซุกหาแร่ในหัว
เมืองเหล่านั้น ซึ่งเป็นผลให้การทำเหมืองแร่ในหัวเมืองภาคใต้ของไทยลดน้อยลง
นายคัมเบลล์ กี มุลเลอร์ (W.D. Muller) เจ้ากรมราชโลหกิจและภูมิวิทยาใน
ขณะนั้น จึงเสนอให้รัฐบาลไทยเก็บค่าภาคหลวงที่ถูกในอัตราที่เท่ากับหัวเมืองมลายู
ของอังกฤษ และในขณะนั้นรัฐบาลไทยก็ได้เลิกเก็บภาษีผูกขาดรับซื้อแร่ด้วย แต่เรื่องที่
นายคัมเบลล์ กี มุลเลอร์ นี้ เสนอไม่ปรากฏว่ารัฐบาลไทยได้ดำเนินการแก้ไขประ
การใด แต่ในระยะต่อมาได้มีการแก้ปัญหาอีกคือ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2443 (ร.ศ. 119)
เป็นต้นไป รัฐบาลได้กำหนดอัตราค่าภาคหลวงตามราคาซื้อแร่ของแร่ที่ถูกในขณะนั้น

* ภาษีผูกขาดรับซื้อแร่ แต่เดิมผู้ว่าราชการเมือง เจ้าภาษีซึ่งเป็นผู้รับทำอากร
ที่ถูกจะต้องตั้งเตาหลอมอาววยความสะดวกให้แก่ราษฎรผู้ซุกหาแร่ที่ถูก และเพื่อไม่ต้อง
การให้ราษฎรต้องไปขายแร่ที่ถูกที่อื่น จึงรับซื้อเอง จึงทำให้เกิดภาษีชนิดนี้ขึ้น ต่อมา
ก็ให้มีเจ้าภาษีชนิดอื่น ๆ รับผูกขวงทำต่อไป

โดยยึดถือราคาแร่ในยุโรปเป็นหลักถ้าราคาแร่ในยุโรปตกต่ำลง ราคาแร่ที่ซื้อขายกัน
ในไทยก็จะตกไปด้วย อัตราค่าภาคหลวงก็ลดลง แต่ถ้าราคาแร่ในยุโรปสูงขึ้น*
ราคาแร่ในไทยก็สูงขึ้นตามไปด้วย¹ และอัตราค่าภาคหลวงก็จะสูงขึ้น

การส่งแร่ดีบุกออกจำหน่ายไปต่างประเทศนั้นในแต่ละปีจำนวนการส่งออก
แน่นอน ขึ้นอยู่กับปัจจัยการผลิตหลายประการตั้งแต่การขุดเหมือง ขนในการค้ำเนิน
การ นำใช้ในการล้างแร่ เหล่านี้มีความสัมพันธ์กันกับการผลิตแร่ดีบุกในแต่ละปีที่
แตกต่างกัน ดังจะแสดงให้เห็นจากตารางข้างล่างนี้

* รัฐบาลผนวกอัตราดีบุกที่ซื้อขายกันเป็นหาบ และเป็นเงินบาท (ก.จ.ช. ร.5
กส. ค.1/52 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบทูลกรมขุนบวรมาภคมนตรี วันที่ 11
มีนาคม ร.ศ. 126)

¹ B.P.P. 3/13 ชุด 3 Diplomatic and Consular Reports,
1908, p. 4.

ตาราง 5 แสดงการผลิตดีบุกในไทย มาลายา และของโลกในปี พ.ศ. 2414
ถึง พ.ศ. 2453 (ค.ศ. 1871 - ค.ศ. 1910)¹

	1871-75	1876-80	1881-85	1886-90	1891-95	1896-00	1901-05	1906-10
ไทย	2,500ตัน	3,000ตัน	3,500ตัน	4,579ตัน	3,985ตัน	3,900ตัน	4,263ตัน	4,785ตัน
มาลายา	5,833ตัน	8,629ตัน	14,985ตัน	24,241ตัน	40,776ตัน	43,175ตัน	49,660ตัน	48,937ตัน
โลก	33,900ตัน	43,520ตัน	52,020ตัน	62,900ตัน	78,880ตัน	81,000ตัน	94,000ตัน	108,920ตัน
คิดเป็นเปอร์เซ็นต์								
ไทย	7.4	6.9	6.7	7.3	5.1	4.8	4.5	4.4
มาลายา	17.2	19.8	28.8	38.5	51.7	53.2	52.8	44.9

จากตารางดังกล่าวจะเห็นได้ว่าในระยะสมัยต้นรัชกาลที่ 5 การผลิตดีบุกในไทยที่ส่งออกจำหน่ายยังต่างประเทศนั้นน้อยมาก เมื่อเทียบการส่งออกของมาลายาในระยะปีเดียวกัน แต่จะค่อย ๆ สูงขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งถึงปี ค.ศ. 1891-1895 จึงลดลง และลดลงมาเป็นลำดับจนกระทั่งถึงปี ค.ศ. 1900 ทั้งนี้เป็นเพราะว่าบริษัทต่าง ๆ ที่ทำเหมืองแร่ประกอบการขาดทุน เนื่องจากขาดกรรมกรเหมืองแร่และเป็นปีที่

¹Suthy Prasartset, The Tin Industry As a Non-Peasant Export Production of Thailand, 1976, p. 7.

แผนย่อยทำหน้าที่ในการชะล้างแรมน้ำน้อยลงจึงเป็นสาเหตุให้มีการขลิบแรมที่มูกลดลง¹ แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าในขณะที่การทำเหมืองแรมที่มูกของไทยลดลง แรมเองมีหลายากดับสูงขึ้น และเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนถึงปี ค.ศ. 1910 ถึงจะถูกไล่จากตาราง 5 ถึงกล่าว

4.2.4 การกมนามคมและการขนส่ง

การทำเหมืองแรมจะต้องระลึถึงทองที่ ๆ จะทำเหมืองแรมว่าตั้งอยู่ ณ ที่ใด ใกล้ไกลจากการคมนาคมเพียงใด อยู่ที่สูงต่ำหรือที่ลุ่ม ที่กอนอย่างไร เป็นที่กันดารหรือสะดวกอย่างไรบ้าง มีทั้งทางบกทางน้ำ หรือมีถนนหนทาง แม่น้ำ ลำคลอง ทางเกวียน ทางหาบ หาม ทางรถยนต์ ทางรถไฟ ใกล้ไกลเพียงใด เหล่านี้ผู้ทำการเหมืองแรมจำเป็นต้องสำรวจอย่างถี่ถ้วน ตลอดจนถึงอัตราค่าจ้างค่าใช้จ่ายในการลำเลียงขนแรม และสิ่งของเครื่องใช้ออกจากหรือเข้ามาในเหมือง ทางใดจะสะดวกและทุนค่าใช้จ่ายน้อย จะขนแรมไปบรรทุกเรือหรือรถ ลำเลียงไปตามทางน้ำหรือทางบกไปจำหน่ายยังตลาดจำหน่ายแรม ณ ที่ใด และจะใช้พาหนะชนิดใดสำหรับบรรทุกขนหรือลำเลียงจึงจะสะดวกและทุนค่าใช้จ่าย และจะบรรทุกแรมหรือเครื่องใช้สอยได้ครั้งละเท่าใด เหล่านี้เป็นต้น เมื่อผู้ทำการเหมืองแรมรู้ถึงสิ่งเหล่านี้แล้วก็นับว่าได้ทำการเหมืองแรมสำเร็จมาอีกขั้นหนึ่งในการเตรียมการทำเหมืองแรม

การทำเหมืองแรมนั้นการกมนามคมเป็นสิ่งสำคัญ ผู้ขอประทานบัตรทำเหมืองแรมจะต้องทำเรื่องรាយขึ้นต่อกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา เพื่อขอทำทางในการขนส่ง เช่น ถนนเพื่อใช้ในการขนแรมและสิ่งของในการทำเหมืองแรม² เรื่องการขอเช่าที่ดินนั้น

¹B.P.P. 3/13 ชุด 3 Diplomatic and Consular Reports 1908, p. 4.

²ก.จ.ช. ร.5 ม.1.3/14 พระราชบัญญัติการหาเหมืองแร่ วันที่ 19 กันยายน ร.ศ. 120.

เรียกว่า การขออนุญาตทำทางเชือก เพื่อใช้ในการขนแร่และสิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ¹ จากที่เหมืองแร่ไปยังโรงโม่แร่²

ก่อนนี้การขนส่งแร่ที่ขุดได้ต้องอาศัยเกวียนและช้างบรรทุกมาลงเรืออีกต่อหนึ่ง จากเหมืองที่ขุดแร่ โดยที่กรมกรจะคิดค่าจ้างบรรทุกหาบละ 48 อัฐ³

ส่วนการขนส่งแร่ในระยะที่มีชาวต่างประเทศเข้ามาหาเหมืองแร่มาก โดยเฉพาะบริษัทเหมืองแร่ของอังกฤษ การขนส่งแร่ของบริษัทเหล่านี้จะนับเรือของตนเข้ามา รับบรรทุกแร่จากเหมืองท่าภูเก็ท นครศรีธรรมราช ไปยังเมืองปีนัง เรือที่รับบรรทุกขนแร่เป็นของอังกฤษ เช่น บริษัท The Straits Steamship Company ซึ่งเป็นบริษัทเดินเรือของอังกฤษระหว่างเมืองปีนังกับเกาะภูเก็ต ครั้งหนึ่งจะบรรทุกได้ประมาณ 32๐ ตัน⁴

การขนส่งแร่ของบริษัทเหมืองแร่อังกฤษโดยทางเรื่อนั้นจะใช้เรือกลไฟ ซึ่งเป็นบริษัทที่รับขนส่งสินค้าทั่ว ๆ ไป มีทั้งบริษัทเดินเรือของอังกฤษและของต่างชาติ กว เช่น บริษัท Danish East Asiatic Company ซึ่งเป็นบริษัทเดินเรือระหว่างเมืองท่านครศรีธรรมราช และสงขลา ถึง เมืองปีนัง สัปดาห์ละ 4 เที่ยว⁵

¹ก.จ.ช. ร.5 กษ.6.3/38 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 21 มิถุนายน .ศ. 126.

²ก.จ.ช. ร.5 กษ.6.3/38 บริษัทรามันท์ ถิน ความประนี สมิเต็ค ขออนุญาต ทำทางเชือก ร.ศ. 120.

³ก.จ.ช. ร.5 ม.47/19 รายงานราชการมณฑลนครศรีธรรมราช

⁴B.P.P 3/12 Diplomatic and Consular Reports, 1907,
p. 7.

⁵B.P.P. 3/13 ชุด 2 Diplomatic and Consular Reports,
1908, p. 7.

และบริษัท Siam Steam Navigation Company เป็นบริษัทเดินเรือระหว่างเมืองท่าปัตตานี สงขลา ถึงกรุงเทพฯ สัปดาห์ละ 4 เที่ยวเช่นกัน¹ บางครั้งจะมีเรือกลไฟของอังกฤษจากสิงคโปร์มารับซื้อแร่ที่เมืองท่าภูเก็ต นครศรีธรรมราช ปัตตานี โดยตรงเช่นกัน²

เมื่อบรรทุกมาถึงเมืองท่าสิงคโปร์ และปีนังแล้วก็จะส่งไปจำหน่ายยังประเทศต่าง ๆ ในยุโรปโดยบริษัทเดินเรือของอังกฤษ และชาติต่าง ๆ ที่มีเรือขนาดใหญ่ บรรทุกไค้มากและปีความปลอดภัย ส่วนมากจะส่งไปจำหน่ายยังประเทศต่าง ๆ ในยุโรปเป็นอันมาก

5. การส่งเสริมการทำเหมืองแร่ของรัฐบาลไทย

เนื่องจากผลประโยชน์ที่ได้จากการทำเหมืองแร่มีมากในหัวเมืองภาคใต้ของไไทย นั้น เป็นรายได้หลักที่รัฐบาลเก็บได้ ดังนั้นรัฐบาลจึงมีความสนใจในการที่จะส่งเสริมให้การทำเหมืองแร่ขยายกว้างออกไป ได้มีการปรับปรุงทั้งด้านระเบียบการทำเหมืองแร่ มีการเพิ่มหน่วยงานขึ้นไปโดยเฉพาะเพื่อสำรวจและให้การส่งเสริมการทำเหมืองแร่ เช่น ตั้งสาขาของกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยาขึ้นที่เมืองภูเก็ต นครศรีธรรมราช และปัตตานี ปีการให้เงินทุนเพื่อช่วยเหลือนายเหมืองนำไปลงทุนในการทำเหมืองแร่ จ้างกรรมกรจีนเข้ามา และเมื่อ ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444) รัฐบาลได้ตราพระ-

¹B.P.P. 3/13 Diplomatic and Consular Reports,
1908, p.7.

²Ibid., p. 11.

ราชบัณฑิตมหเมืองแร่ขึ้น¹ ทำให้ระบียบการทำเหมืองแร่เรียบรอยเป็นผลให้ชาวต่างชาติ นอกจากชาวจีน ก็คือ ชาวยุโรปโดยเฉพาะชาวอังกฤษได้เข้ามาลงทุนเป็นครั้งแรก ดังได้กล่าวมาแล้วในเรื่องความสนใจของชาวอังกฤษในการทำเหมืองแร่ในไทย

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่ารัฐบาลจะได้พยายามแก้ไขปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นซึ่งมีมาแต่เดิม เป็นคนว่า เงินทุน กรรมกร การใช้เทคนิคใหม่ ๆ ตลอดจน การคมนาคม ก็ยังไม่สามารถจะทำได้ก้าวหน้าไปกว่าเดิมมากนัก ทั้งนี้จะเห็นได้จาก ความพยายามของรัฐบาลในการดำเนินการแก้ไขดังต่อไปนี้

5.1 การส่งเสริมทางการเงินทุน

เรื่องเงินทุนเป็นหัวใจของรัฐบาลมากที่สุดในการที่จะนำเอาไปใช้ในการทำเหมืองแร่ เช่น การจ่ายเป็นเงินทุนสำรองให้นายเหมืองกู้ยืมหรือนำไปทำนุบำรุงการโยธา คัดถนน สร้างสะพาน ทำท่าเรือเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้เข้ามาลงทุน ซึ่งเรื่องการคมนาคมนี้เป็นอุปสรรคสำคัญอย่างหนึ่งในการทำเหมืองแร่ที่รัฐบาลต้องแก้ไข

รัฐบาลได้จ่ายเงินทุนสำรองให้นายเหมืองยืมเพื่อแก้ปัญหาที่ถ่วงไปยืมเงินจากพ่อค้าเมืองปิ้ง เสียดอกเบี้ยในอัตราสูง ทั้งคงหาเหมืองแร่ไปได้นานนัก และคงไปกู้ยืมจากพ่อค้าเหล่านั้นอีก ในปีพ.ศ. 2445 (ร.ศ. 121) ได้มีบริษัทสเตรทส์เทรดดิ้ง กับปะนี (Straits Trading Company) ของอังกฤษเข้ามาตั้งรับซื้อแร่ไทย

¹ เสถียร ลายลักษณ์, "พระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ ร.ศ. 120" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 18 พ.ศ. 2444-2445, หน้า 106 - 168.

ตั้งที่ทำการบริษัทที่เมืองภูเก็ต เพื่อดำเนินการรับซื้อแร่ดีบุกไปถลุงที่เมืองสิงคโปร์¹ บริษัทนี้ได้ใช้วิธีการจ่ายเงินล่วงหน้าให้พวกนายเหมืองก่อน ซึ่งเป็นการเอาเปรียบแก่พวกนายเหมืองที่มีทุนน้อย² เพราะจะต้องใช้เงินเป็นต้นทุนและราคาที่ดีบุกที่ใช้เงินก็จะลดราคาลง นับเป็นเรื่องหนักใจของรัฐบาลที่จะต้องเข้าไปแก้ไข เพราะถ้าปล่อยไว้จะกลายเป็นว่าบริษัทผู้ผูกขาดการรับซื้อแร่ดีบุกในเมืองภูเก็ตหมด นายเหมืองไปสามารถทำการเหมืองแร่ใหม่ทำไร หรือขยายกิจการให้ใหญ่โตออกไปเป็นผลเสียถึงรัฐบาลด้วย

เมื่อเป็นเช่นนี้ในการประชุมคณะกรรมการในการที่จะทำนุบำรุงเศรษฐกิจของมณฑลภูเก็ตในปี พ.ศ. 2449 (ร.ศ. 125) ได้ตกลงกันว่าจะแก้ปัญหานี้โดยการอนุญาตให้มีการจัดตั้งธนาคารขึ้น เพื่อเป็นแหล่งให้เงินกู้ที่เสียดอกเบี้ยน้อยกว่าพวกนายเหมือง และป้องกันไม่ให้บริษัทสเตรตส์ เทรดดิ้ง กับปะนี เอาเปรียบพวกนายเหมืองที่มีทุนน้อย และผลที่ได้จากการสุดท้ายรัฐบาลจะให้ธนาคารนี้เป็นที่รับส่งเงินแทนที่จะไปส่งเงินยังธนาคารที่เมืองปีนัง เหมือนดังที่เคยปฏิบัติกันมาไว้ดวง เสียเวลาและค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น³

* บริษัทนี้เกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในหัวเมืองบลาญของอังกฤษในปี ค.ศ. 2422

¹ก.จ.ช. ร.5 ต. 2 ร.23 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 2 มิถุนายน ร.ศ. 121.

²ก.จ.ช. ร.5 ม. 53/10 บันทึกคณะกรรมการที่ปรึกษาในการทำนุบำรุง
เศรษฐกิจมณฑลภูเก็ต วันที่ 27 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 125.

³ก.

และในขณะนั้นก็มีธนาคารชาร์เตอร์ (Charter Bank) ที่เมืองปีนัง* ได้ยื่นคำร้องขอตั้งธนาคารขึ้นที่เมืองภูเก็ตโดยมีข้อสัญญาว่า รัฐบาลจะต้องจัดหาสถานที่ตั้งธนาคารและฝากเงินในธนาคารปีละ 500 ปอนด์ เช่นเดียวกับรัฐบาลในหัวเมืองมลายูของอังกฤษอุดหนุนธนาคารเมื่อเปิดสาขาในหัวเมืองเหล่านั้น¹

เรื่องนี้รัฐบาลเห็นชอบด้วยและให้ดำเนินการจัดตั้งได้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2450 (ร.ศ. 126) เป็นต้นไป แต่ไม่พบหลักฐานว่าธนาคารได้เปิดทำการขึ้นเพื่อใด แต่คิดว่าคงจะในระยะเวลาใกล้เคียงกันนี้ นับว่าการธนาคารเป็นความหวังของรัฐบาลที่จะให้มีบทบาทในการแก้ปัญหาเรื่องเงินในการทำเหมืองแร่ และการค้าขายโดยเฉพาะบริษัทเหมืองแร่ของอังกฤษ จึงชอบดำเนินการธุรกิจแบบธนาคารเป็นสื่อกลางให้เริ่มหันเข้ามาขออนุญาตลงทุนทำเหมืองแร่ก็มากขึ้นมากในหัวเมืองภาคใต้ของไทย โดยเฉพาะที่มณฑลภูเก็ตในระยะต่อมา²

*ธนาคารชาร์เตอร์ (Charter Bank) ดำเนินการโดยชาวอังกฤษ ตั้งครั้งแรกที่เมืองสิงคโปร์ ปี พ.ศ. 2402 มาตั้งที่เมืองปีนัง ปี พ.ศ. 2418 และตั้งที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2437

¹ก.จ.ร. ร.5 ม. 53/10 บันทึกคณะกรรมการที่ปรึกษาในการทำนุบำรุงเศรษฐกิจมณฑลภูเก็ต วันที่ 27 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 125.

²ดูบนเสนาณรงค์ภักดิ์ ประวัติแรงงานระยะยาวโรงงานประติมากรรม หน้า 46.

5.2 การแก้ปัญหาเรื่องกรรมกรเหมืองแร่

ปัญหาการที่กรรมกรจีนไม่ชอบเข้ามารับจ้างทำเหมืองแร่นั้นมีผลกระทบกระเทือนฐานะทางเศรษฐกิจในหัวเมืองภาคใต้ของไทย ด้วยเหตุนี้รัฐบาลจึงต้องหาทางช่วยเหลือพวกนายเหมือง ด้วยการออกเงินทุนให้นายเหมืองไปจ้างเงินมาจากเมืองจีน และแถบหัวเมืองบลายูของอังกฤษ ปัญหาที่เกิดขึ้นในการจัดหากรรมกรจีนนั้นเป็นเรื่องเรื้อรังมานานแล้ว ตั้งแต่เรื่องเงินค่าจ้างล่วงหน้า ค่าเรือบรรทุก และค่าตรงกับระยะที่นายเหมืองในหัวเมืองบลายูของอังกฤษต้องการกรรมกรจีนมากด้วยแล้ว จะมีการกีดกันหรือแย่งตัวกรรมกรจีน ซึ่งรัฐบาลที่กรุงเทพฯ ได้ขอร้องไปยังรัฐบาลอังกฤษในมลายูให้ช่วยเหลือ¹ แต่กฎหมายของอังกฤษในหัวเมืองบลายูเปิดช่องว่างให้นายเหมืองของคนมีสิทธิที่จะได้กรรมกรจีนไว้ทำเหมืองในเขตของตน²

และเพื่อรัฐบาลสนับสนุนให้นายเหมืองว่าจ้างเรือไปรับมาจากเมืองจีนโดยตรง ปัญหาที่มีเชื้อเรือมาและจอดพักที่เมืองสิงคโปร์และปีนัง เมื่อกรรมกรจีนหนีเข้าไปอยู่ในความคุ้มครองของสมาคมป้องกันสิทธิชาวจีนในหัวเมืองมลายู (Chinese Protector) ซึ่งอนุญาตให้ชาวจีนทำบาหากินได้ในเขตสหพันธรัฐมลายู (Federated Malay States) นายเหมืองในเขตไทยไม่สามารถจะหว่านไถ่ ถ้ากรรมกรจีนผู้นั้นปรารถนาจะทำงานในหัวเมืองมลายู³ และในบางครั้งในการนำเรือเข้าจอดใน

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม.53/10 บันทึกความเห็นคณะกรรมการที่ปรึกษาเรื่อง
การทำนุบำรุงเศรษฐกิจหัวเมืองมณฑลภูเก็ต วันที่ 27 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 125.

² ก.

³ ก.จ.ช. ร.5 บ.2.14/59 รายงานการตรวจราชการของพระยาสิทธิเทพ
และนายเวสเคนการค ร.ศ. 125.

เมืองท่าเหล่านี้ รัฐบาลของสหราชอาณาจักรเซตเติลเมนต์ (Straits Settlements) ไม่อนุญาตให้ชาวเรือเข้าจอดเนื่องจากไม่มีสถานี่ตรวจโรคพอ กระทบกรจีนเหล่านี้อาจนำโรคกาฬโรคเข้ามาแพร่ได้¹ ปัญหาที่ยากจึงไม่มีที่สิ้นสุด

อย่างไรก็ตามในที่ประชุมคณะกรรมการที่ปรึกษาใน พ.ศ. 2442 (ร.ศ. 125) ก็ลงมติเห็นชอบว่าให้ทางอื่นที่จะแก้ไขได้ นอกจากรัฐบาลจะเป็นผู้ให้การสนับสนุนนายเหมืองจิกเรือไปรับชาวจีนโดยตรง โดยไม่ต้องแวะที่เมืองท่าเมืองสิงคโปร์และเมืองปีนังเลย แต่จะต้องจ่ายเงินมากขึ้น โดยอนุมัติทุนสำรองประมาณ 80,000 บาท โดยรัฐบาลเป็นผู้ทำสัญญาเช่าเรือเอง นายเหมืองและรัฐบาลจะร่วมกันออกค่าใช้จ่ายต่าง ๆ เป็นการแบ่งเบาภาระของนายเหมือง² นอกจากนั้นรัฐบาลยังได้ใช้เกาะตะเกาเป็นสถานที่กักกันโรคจนแน่ใจว่าปลอดภัยแล้วให้ส่งกรรมกรเหล่านี้ไปตามหัวเมืองต่าง ๆ ที่นายเหมืองต้องการ โดยดำเนินการดังมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2450 (ร.ศ. 126) เป็นต้นไป³

จะเห็นได้ว่ารัฐบาลพยายามที่จะยื่นมือเข้าไปช่วยเหลือพวกนายเหมืองในการจัดหากรรมกรจีนกวยเหคุยลที่ต้องการให้ฐานะทางเศรษฐกิจของหัวเมืองภาคใต้ดีขึ้น แต่การกระทำเช่นนี้นายเวสต์เอดการ์ด (Westengard) เห็นว่ารัฐบาลไทย

¹ ก.ว.ช. ร.5 บ. 53/5 พระยารัษฎานุประดิษฐ์ กราบทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ วันที่ 2 ธันวาคม ร.ศ. 120.

² ก.จ.ช. ร.5 ม. 2.14/59 รายงานการตรวจราชการของพระยาศรีศหเทพ และนายเวสต์เอดการ์ด ร.ศ. 125.

³ ก.

แก้ปัญหาที่ปลายเหตุมากกว่าเข้าไปแก้ที่เหตุแล้ว ธรรมดาพวกกรรมกรจีนที่เข้ามาทำเหมืองนั้นเข้ามาทำงานเพื่อต้องการเงิน และมักจะพิจารณาว่าหัวเมืองใดจะให้ค่าจ้างสูง และการทำให้เมืองสะดวกปลอดภัยหรือไม่ ถ้าค่าจ้างสูงแต่การทำให้เมืองไม่ปลอดภัยเขาจะเลือกในที่ปลอดภัยมากกว่า ซึ่งก็ทราบกันอยู่แล้วว่า พวกกรรมกรจีนสมัครใจจะไปทำงานในหัวเมืองมลายูะ งังกเกะ เพราะมีการให้สวัสดิการ เช่น โรงพยาบาลรักษาผู้เจ็บป่วย และมีการคมนาคมขนส่งสะดวกไม่ลำบากเหมือนการทำเหมืองแร่ในเขตไทย ด้วยเหตุนี้รัฐบาลจึงควรจะให้การสนับสนุนทางค่านี้นี้ให้มากกว่าเดิม และที่สำคัญได้เคยมีข้าหลวงใหญ่มณฑลภูเก็ตเห็นชอบในการที่จะดำเนินการในเรื่องนี้มาแต่ต้นแล้ว* ซึ่งจะมีผลทำให้หัวเมืองภาคใต้ของไทย โดยเฉพาะมณฑลภูเก็ตเป็นที่ดึงดูดใจพวกกรรมกรเหมืองแร่ที่จะเข้ามาทำเหมืองแร่ดิบๆเอง¹ แต่ขณะนั้นรัฐบาลไทยไม่สามารถจะทำอะไรไปได้มากกว่าที่กล่าวมาแล้ว

*พระยาภิธานุประสิทธิ์ นอกจากจะดำเนินการก่อสร้างถนนหนทางให้ดีขึ้น ยังได้ประชุมปรึกษาหารือกับพวกนายเหมืองและกรรมกรในเรื่องการจัดระเบียบการทำงานและค่าแรงให้เรียบร้อยเหมือนทางหัวเมืองมลายูะของอังกฤษ คือ ให้กรรมกรเหมืองแร่ทำงานเพิ่มขึ้นกว่าเดิมถึงวันละ 9 ชั่วโมง และฝ่ายนายเหมืองจะเพิ่มค่าแรงให้สูงขึ้น นอกจากนั้นพวกผู้ต้องจ่ายเงินบำรุงโรงพยาบาลในเขตใกล้เคียงกับตำบลที่ตนทำงานอยู่อีกเดือนละ 5 อัฐ เมื่อเจ็บป่วยขึ้นไปต้องเสียค่ารักษาพยาบาลอีก (สุนทร หิรัญวงศ์ สภาพการณ์ในช่วงสมัยการปฏิรูปการปกครองมณฑลภูเก็ต ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ. 2434 - พ.ศ. 2453 หน้า 284.)

¹ก.จ.ช. ร.5 ม. 2.14/50 รายงานการตรวจราชการมณฑลภูเก็ต
ของพระยาภิธานุประสิทธิ์ และนายเสกเคนการิก ร.ศ. 125.

5.3 การส่งเสริมให้นำเอาเทคนิคใหม่มาใช้ทำเหมืองแร่

การนำเอาเทคนิคและเครื่องมือใหม่ ๆ มาใช้ในการสำรวจค้นหาแหล่งแร่ และถลุงแร่ เป็นสิ่งจำเป็นอย่างหนึ่งในการที่จะได้แร่ที่มีมูลค่าโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายมากเกินไป การนำเครื่องสูบน้ำ และเครื่องฉุดหิน (Steam pump and gravel pump) มาใช้ในการทำเหมืองประเภทเหมืองสูบ เหมืองฉุด ของพวกนายเหมืองจีน ในหัวเมืองภาคใต้ของไทยมีจำนวนมากขึ้น อาจกล่าวได้ว่าได้รับอิทธิพลมาจากหัวเมืองมลายูของอังกฤษมากที่สุด เนื่องจากพวกนายเหมืองได้เคยไปมาค้าขาย และนำเอาแบบอย่างเขามาใช้ แต่แรงงานที่ใช้ชุกนั้น ก็ยังนิยมตามแบบโบราณอยู่คือการใช้กรรมกรจีนเป็นจำนวนมาก ซึ่งเห็นได้จากนโยบายการนำเอากรรมกรจีนเข้ามา แต่ถึงกระนั้นพวกนายเหมืองก็เริ่มมีความรู้และเข้าใจที่จะทำให้แร่ที่มีมูลค่าของตนที่ชุกได้มากขึ้น ปรากฏว่าในปี พ.ศ. 2452 (ร.ศ. 128) รัฐบาลต้องเปลี่ยนอัตราภาคหลวงใหม่ ซึ่งแต่เดิมเคยเก็บอัตรากีบูก 100 หาบ เทียบเท่าเนื้อดินบุก 65 หาบ มาเป็น 70 หาบ เพราะรัฐบาลเห็นว่าพวกนายเหมืองรู้วิธีการล้างแร่ดีบุกได้เนื้อแร่มากกว่าแต่ก่อน¹

วิวัฒนาการการทำเหมืองแร่ในหัวเมืองภาคใต้ของไทยได้เจริญขึ้นตามลำดับ ถึงแม้ว่าในขณะนั้นเจ้าพนักงานกรมราชโลหกิจสาขาต่าง ๆ จะยังไม่มีความรู้ความสามารถเพียงพอแต่ก็พอจะดำเนินการควบคุมการทำเหมืองแร่ให้เรียบร้อยได้เพราะรัฐบาลได้จ้างฝรั่งที่มีความรู้เรื่องแร่ออกไปควบคุมอยู่ นอกจากนั้นในพระราชบัญญัติเหมืองแร่ ร.ศ. 120 ได้กำหนดไว้ในหมวด 9 ว่า กวยวิธีทำเหมืองแร่ มาตรา 51

¹ ก.จ.บ. ร.5 กษ. 6.1/36 พระยาร่วงศ์านุประพิธิ์ รองเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 6 กันยายน ร.ศ. 128.

ว่า "การทำเหมืองแร่ทองคำเป็นอุตสาหกรรมหนึ่ง และผู้รับประกันต้องบอกชื่อผู้ชำนาญการให้กรมทราบ"¹ ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยให้การทำเหมืองแร่มีประสิทธิภาพขึ้น

การทำเหมืองแร่ที่บุกเบิกด้วยเทคนิคสมัยใหม่ได้รับอิทธิพลมาจากการทำเหมืองแร่ในเขตหัวเมืองมลายูไม่ใช่น้อย เพราะนายเหมืองในเขตหัวเมืองภาคใต้ไทยบางรายเคยทำในหัวเมืองมลายูมาก่อน และความใกล้ชิดกันไปมาหาสู่ในเรื่องธุรกิจการเหมืองแร่อยู่เสมอ ทำให้เกิดการถ่ายทอดวิธีการซึ่งกันและกัน และการที่ชาวอังกฤษเข้ามาทำเหมืองแร่ในไทยได้นำเอาเทคนิคสมัยใหม่เข้ามาด้วยนั้น ก็เป็นเหตุให้การทำเหมืองแร่ในไทยมีเครื่องมือสมัยใหม่เข้ามาใช้ เพราะการทำเหมืองแร่ของชาวอังกฤษในมลายูนั้นก้าวหน้ากว่าของไทยมาก² มีการนำเอาเครื่องมือชุดแร่สมัยใหม่เข้ามาใช้ แต่ก็ยังไม่แพร่หลายไปในหมู่ชาวเหมืองแร่เนื่องจากเครื่องจักรเหล่านั้นมีราคาแพงเกินไป เมื่อเปรียบเทียบกับค่าจ้างแรงงานกรรมกร³

โฉมหน้าของการทำเหมืองแร่จากการใช้เครื่องจักรขนาดใหญ่มาไว้ชุดแทนแรงงานกรรมกรในแหลมมลายูได้เริ่มขึ้นเมื่อวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2449 (ร.ศ. 125) เมื่อกัปตันไมล์ (Captain Mile) ฝรั่งชาวอังกฤษได้ขออนุญาตทำการ

¹ เสถียร ลายลักษณ์ "พระราชบัญญัติการทำเหมืองแร่ ร.ศ. 120" ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 16 พ.ศ. 2444 - 2445, หน้า 126.

² ก.จ.ช. ร.5 ม. 2.14/50 รายงานตรวจราชการของพระยาศรีสุทเทพ และนายเวสเคนการก ร.ศ. 125.

³ Chai Hon-Chai, The Development of British Malaya 1898-1919, p. 19.

ชุดแร่ในอ่าวภูเก็ตจากรัฐบาล โดยใช้เครื่องจักรตักทิ้งบนเรือ กังไคกลาวอย่างละเอียดมาแล้วข้างแล้ว

การใช้เรือชุดแร่ได้แพร่หลายไปทั่วในเขตหัวเมืองภาคใต้ของไทย - แต่เครื่องมือชุดชนิดใหม่นี้ก็ยังไม่ใช่เป็นที่นิยมของจีนนายเหมืองเท่าใดนัก เพราะของลงทุนครั้งแรกควยเงินจนวนมาก จึงมีเพียงแต่บริษัทของฝรั่งโดยเฉพาะบริษัทเหมืองแร่อังกฤษเท่านั้นที่สามารถทำได้ การทำเหมืองแร่โดยใช้เครื่องจักรจะเริ่มมีมากขึ้นในระยะหลังรัชกาลที่ 5 จนกระทั่งปัจจุบันก็ได้มีบริษัทของไทยทำตามบ้างในการใช้เครื่องมือชุดชนิดใหม่นี้ ไปเพียงแต่บริษัทเหมืองแร่ของอังกฤษและออสเตรเลียเท่านั้น

5.4 การปรับปรุงการคมนาคม

การคมนาคมในหัวเมืองภาคใต้นับได้ว่าขาดการเอาใจใส่ของรัฐบาล เพราะรัฐบาลมุ่งจะแก้ปัญหาแต่เรื่องการจัดระเบียบการทำเหมืองแร่ การจัดสรรเงินทุนเพื่อให้นายเหมืองมีเงินลงทุน และหากรรมกรจ้มนำมาใช้ทำเหมืองแร่เป็นต้น ทำให้ไม่สนใจต่อเรื่องนี้เท่าใดนัก ทั้ง ๆ ที่เจ้าพนักงานกรมแร่จากกรุงเทพฯ และตามหัวเมืองต่าง ๆ ที่เป็นสาขาของกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยาเสนอมายังรัฐบาลให้เร่งแก้ไขปัญหานี้อยู่เสมอมา ถึงแม้ว่ารัฐบาลจะได้อพยพย้ายพัฒนาการคมนาคมในเมืองของตนให้มีสภาพดีขึ้นก็ตามก็ต้องประสบปัญหาและอุปสรรคนานาชนิด* ไม่เพียง

* ในสมัยที่พระยารับฐานประคิษฐ์เข้ามาดำรงตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ฝ่ายหัวเมืองทะเลตะวันตกระยะแรก ๆ ได้คัดคนขึ้นหลายสายเพื่อต้องการส่งเสริมการเหมืองแร่และการค้าขายให้ดีขึ้น แต่มีข้อเสียเมื่อก่อสร้างที่ปราศจากเทคนิค และการเตรียมการจึงทำให้เสียเงินเป็นจำนวนมากแล้วยังได้ถนนที่ไม่ถูกต้องตามมาตรฐานด้วย (ก.จ.ช. ร.5 ยช. 1/25 สำเนาบันทึกของนายเฮนรี จี. สก็อต ที่พระยาศรีสมุทรเทพ
นำกราบทูลกรมขุนสมบตอมรพันธุ์ วันที่ 17 มกราคม ร.ศ. 121.)

แต่เรื่องเงินที่ใช้ก่อสร้าง ยังขาดนายช่างผู้ชำนาญในการที่จะทำถนนให้ได้มาตรฐาน¹

สภาพการคมนาคมที่ลำบาก เจาหนาทของบ้านเมืองไม่สามารถจะจัดการให้ดีขึ้นเป็นที่ยศของรัฐบาลเป็นอย่างใด แต่นโยบายการจักโยธาหัวเมืองของรัฐบาลที่กรุงเทพฯ ขณะนั้นยังไม่สามารถจัดระเบียบแบ่งปันหน้าที่กันให้เรียบร้อยมีความสัมพันธ์กันในตำแหน่งหน้าที่ เพิ่งจะมาจัดตั้งกันในปี พ.ศ. 2445 (ก.ก. 121) หลังจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสเกาะชวา เห็นได้ว่าการจัดแบ่งการโยธาหัวเมือง โดยรวมเอาเจาหนาทกองแผนที่ กองช่างไว้รวมกัน ถ้าชาหลวงเทศาภิบาลจะดำเนินการสร้างสิ่งไรจะมอบหมายให้หน่วยงานนี้ ทำการตรวจสอบวางแผนให้เป็นที่ยอมรับจึงจะทำให้การโยธาหัวเมืองดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ² ดังนั้นการโยธาในมณฑลต่าง ๆ จึงเริ่มทำงานเข้ารูปรอยหลังจากนี้เป็นต้นไป

หลังจากคณะผู้สถาปนา พ.ศ. 2440 มีผลบังคับใช้แล้ว อังกฤษหันมาขยายอิทธิพลเพื่อยุทธการกิจการค้าและการทำเหมืองแร่ในหัวเมืองมลายูของไทย ถึงได้กล่าวถึงในการขอตรวจแร่ การขอประทานบัตรทำเหมืองแร่ แล้วพออาจอังกฤษต้องการเส้นทางคมนาคมที่สะดวกและรวดเร็วเพื่อขยายตลาดการค้าของตนโดยเฉพาะการขนส่งแร่ จึงมีผู้เสนอขอสัมปทานสร้างทางรถไฟผ่านภาคใต้ของไทยโดยเฉพาะบริเวณกอดคอดกระ³

¹ก.จ.ช. ร.5 บ.53/5 รายงานการตรวจราชการของพระยารัษฎานุประดิษฐ์ ซึ่งกรมหลวงดำรงราชานุภาพ ทูล กรบขุนสมมตอมรพันธ์ วันที่ 17 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 120.

²ก.จ.ช. ร.5 ม.2.11/10 รายงานการประชุมการจักโยธาหัวเมือง ครั้งที่ 4 วันที่ 12 กันยายน ร.ศ. 121.

³สไปใจ ไพโรจน์ศิริรัชต์, บทบาทของเทศมณฑลอำนาจตะวันตกในการสร้างทางรถไฟของประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า 291.

แต่ก็ได้รับการปฏิเสธจากรัฐบาลไทยเสมอมา เพราะถ้าเป็นข้อเสนอจากเอกชนชาติอื่นที่ไม่ใช่ชาวอังกฤษ ก็เป็นที่แน่นอนว่าอังกฤษต้องขัดขวางอย่างเต็มที่ ในเวลาเดียวกันรัฐบาลไทยก็ปฏิเสธการขอสัมปทานจากกลุ่มนายทุนอังกฤษเช่นกัน เพราะเกรงว่าถ้ายอมให้อังกฤษเป็นผู้สร้างทางรถไฟสายใต้ของไทยแล้ว ก็เท่ากับส่งเสริมให้อังกฤษเข้ามาอิทธิพลในภาคใต้ของไทยมากขึ้นจนเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของประเทศ แต่ถึงกระนั้นพอที่อังกฤษที่ลงทุนทำเหมืองแร่ก็ไปละทิ้งความพยายามที่จะให้มีการสร้างทางรถไฟสายใต้ เช่น เสนอให้รัฐบาลไทยกู้เงินหรือจัดตั้งบริษัทตั้งขึ้น ยอมให้รัฐบาลมีส่วนร่วมในกิจการบางอย่างด้วย โดยมีข้อแม้ว่าให้ยกสัมปทานเป็นของบริษัท หนังสือพิมพ์อังกฤษที่เมืองสิงคโปร์ได้โจมตีรัฐบาลไทยอยู่เสมอว่าไม่ปรับปรุงการคมนาคมในดินแดนภาคใต้เป็นการขัดขวางความเจริญ พร้อมกันนั้นก็เสนอให้อังกฤษยึดเอาหัวเมืองบลายูของไทยเป็นอาณานิคม หรือบีบบังคับให้รัฐบาลไทยยินยอมให้อังกฤษเป็นผู้สร้างทางรถไฟเสียเอง แต่สิ่งที่รัฐบาลไทยหันเกรงคือ โครงการของรัฐบาลอังกฤษที่จะสร้างทางรถไฟจากพม่ามาในประเทศไทยต่อสายยึดไปจนถึงปลายแหลมบลายู¹ และโครงการนี้มีทางที่จะเป็นไปได้มากทีเดียว เพราะใน พ.ศ. 2442 (ค.ศ. 1899) รัสเซียและอังกฤษก็เคยแข่งขันกันในการแสวงอำนาจในภาคตะวันออกไกล อันเป็นผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสองถึงเกือบคลุ้มคลั่งถึงความตกลงร่วมกันในการกำหนดเส้นทางสำหรับสร้างทางรถไฟในจีน มหาอำนาจทั้งสองได้วางแผนที่จะสร้างทางรถไฟทางจีนภาคใต้จนจรดเขตกับดินแดนของไทย² แต่การที่มีชาติอื่นติดต่อกับ

¹ ก.จ.ช. ร.5 ขช. 5.2/7 พระราชหัตถเลขากระทรวงมหาดไทยถึง
วโรวประการ วันที่ 29 กันยายน ร.ศ. 115.

² สมใจ ไพโรจน์ธีรวิทย์ บทบาทของประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 292.

รัฐบาลไทยขอสัมปทานสร้างทางรถไฟสายใต้ของไทยบ่อยครั้ง ทำให้รัฐบาลอังกฤษ ตื่นกลัวที่จะมีบริษัทชาติอื่นมาแย่งผลประโยชน์ในเขตอิทธิพลของตน จึงเร่งให้บริษัท อังกฤษมาขอสัมปทานบ้าง รัฐบาลไทยเกรงว่าอาจถูกบีบบังคับให้ยอมรับการลงทุน ของอังกฤษ และทำให้อังกฤษถือโอกาสผนวกเอาภาคใต้ของไทยเข้าเป็นอาณานิคม เพื่อให้สะดวกต่อการของสมาคมพาณิชย์และบรรดาพ่อค้าอังกฤษที่เร่งให้รัฐบาลของ ตนสร้างทางรถไฟจากจีนภาคใต้ผ่าน พม่า ไทย ตลอดไปจนถึงแหลมมลายู*

เมื่อพิจารณาถึงสถานการณ์ขณะนั้น รัฐบาลไทยจึงเห็นความจำเป็นในการ วางโครงการสร้างทางรถไฟสายใต้ เพราะหลังจากเปิดการเดินรถไฟสายกรุงเทพฯ- เพชรบุรี เมื่อวันที่ 19 มิถุนายน พ.ศ. 2446¹ แล้ว การสร้างทางรถไฟสายใต้ได้ หยุดชะงักลง เนื่องจากรัฐบาลขาดงบประมาณ และกรบรถไฟมุ่งความสนใจส่วนใหญ่ ไปในการสร้างทางรถไฟสายเหนือ ปรากฏเหตุผลในการพิจารณาตามรายงานเสนา- บกีสภา วันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. 2449 (ก.ศ. 1906) ดังนี้คือ

"รถไฟสายแหลมมลายู คิดข้างทางประโยชน์กว่าใดก็เท่ากันหรือ ยิ่งกว่าสายเชียงใหม่ ทางประโยชน์การปกครอง ถวายการ บานเมืองทางแหลมมลายูคงอยู่อย่างเป็นมาแล้วถึงจะทำรถไฟหรือ

* นักสำรวจอังกฤษบางคนเคยเสนอให้ตัดผ่านอินเดียน้อย.

¹ สมใจ ไพโรจน์ธีรวัชต์ บทบาทของประเทศมหาอำนาจตะวันตกในการ สร้างทางรถไฟของประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หน้า 292.

ไม่ทำไม่สู้มีประโยชน์กับนัก แต่พิเคราะห์ดูเท่าที่จะแลเห็นได้
ทางแหลมมลายูถึงเวลาจะมีการหนักแน่นกว่ามีชาวต่างประเทศ
กำลังตั้งหน้าจะเข้ามาทำการค้าขายในหัวเมืองมลายูเหล่านั้นมาก
และจะยิ่งมากขึ้นทุกที ด้วยเหตุหลายอย่างถือข้อสำคัญนั้น คือทุกทาง
หัวเมืองมลายูของอังกฤษหมดไป ทำให้ไพร่พลขายเป็นเหตุให้ราคา
ก็สูงขึ้น จึงเป็นเหตุให้พวกแสวงหาทรัพย์สินมุ่งหน้าเข้ามาหาแร่ใน
เหมืองแร่ในพระราชอาณาจักรซึ่งยังมีอยู่ปากจริงด้วย การเป็น
ดังนี้ถ้ารัฐบาลก็คิดกันไม่ให้ชาวต่างประเทศ เข้ามาค้าขายในหัวเมือง
เหล่านั้น ก็คงเกิดปากเสียงกับรัฐบาลต่างประเทศ จะถึงโตหวนกัน
ด้วยกำลังอำนาจ ถ้าเปิดปล่อยให้เข้ามาค้าขายตามพอใจ ไม่ช้า
นานเท่าใดหัวเมืองเหล่านั้นจะเต็มไปด้วยชาวต่างประเทศที่
เทศาภิบาลจะปกครองได้โดยยาก เพราะเหตุที่อยู่ห่างไกลจาก
กรุงเทพฯ แต่ตามความเห็นอย่างหนึ่งนั้น เห็นว่าถ้าจะคิด
แก้ไขความลำบากทางหัวเมืองมลายูแล้ว รัฐบาลควรริบสร้างทาง
รถไฟในมณฑลเหล่านี้ติดต่อกับกรุงเทพฯ ทั้งการค้าขายและการปกครอง
จึงจะรับการภายหน้าอยู่ ว่าโดยยอรถไฟสายแหลมมลายูนี้ มีทาง
จำเป็นเพื่อป้องกันพระราชอาณาจักรเป็นสำคัญที่ 1 เพื่อประโยชน์
กำไรเป็นที่ 2 รองลงมา เพื่อประโยชน์การปกครองจำเป็นด้วย
เหตุข้อแรกก็ถือว่าความป้องกันนั้น"¹

¹ก.จ.ช. ร.5 ขช.5.1/24, "ความเห็นเรื่องสร้างทางรถไฟในพระราช
อาณาจักร" ปี ร.ศ. 120.

ระหว่างที่รัฐบาลกำลังพิจารณาถึงผลประโยชน์ของการสร้างทางรถไฟสายใต้ใน
พระยาภิรมย์เทพ (เส่ง วิริยะศิริ) ปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทย และนายเวสเทิน
การด์ ผู้ช่วยของนายเอ็ดเวิร์ด เฮนรี สโตรเบล (Edward Henry Strobel)
ที่ปรึกษาทั่วไปของรัฐบาลไทยซึ่งกลับจากการตรวจราชการมณฑลภูเก็ต มณฑลไทรบุรี
และมณฑลนครศรีธรรมราช ได้เสนอรายงานการตรวจราชการในแหลมมลายู กราบ
บังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จากรายงานนี้ได้กล่าวเปรียบเทียบ
การทํานุบำรุงบ้านเมือง และการคมนาคมของหัวเมืองขึ้นในแหลมมลายูของอังกฤษ
กับหัวเมืองมลายูที่อยู่ใต้การปกครองของรัฐบาลไทยว่า การบริหารการปกครองและ
การสาธารณูปโภคต่าง ๆ โดยเฉพาะการคมนาคมทางบก เช่น ถนน และทางรถไฟ
ของฝ่ายอังกฤษ เจริญรุดหน้ากว่าของไทยมาก เป็นผลให้กิจการพาณิชย์ในรัฐมลายูที่
อยู่ใต้การปกครองของอังกฤษรุ่งเรืองมาก เมื่อการคํารวทำเหมืองแร่ถ่านหินรัฐบาล
ก็เก็บภาษีได้มาก รายได้จากการทำเหมืองแร่ในหัวเมืองมลายูของอังกฤษนั้น รัฐบาล
สหพันธรัฐมลายาได้นำมาบำรุงบ้านเมือง สร้างการคมนาคมให้ดีขึ้น แต่ทางคนไทย
โดยเฉพาะมณฑลภูเก็ตนั้นสามารถทำรายได้ให้แก่รัฐบาลถึงปีละประมาณ 4,000,000
บาท (สี่ล้านบาท) แต่เงินที่นำมาปรับปรุงมณฑลได้เพียงปีละ 100,000 บาท (หนึ่ง
แสนบาท) รายได้เกือบทั้งหมดต้องส่งเข้ารัฐบาลกลางโดยไม่มีการใช้จ่ายเพื่อความ
เจริญของบ้านเมืองเป็นการไม่ยุติธรรมต่อมณฑลภูเก็ต ข้อแตกต่างนี้เป็นตัวชี้ทางวิจาร์
กันมากในหมู่ข้าราชการชั้นสูงของอังกฤษในสหพันธรัฐมลายา และเป็นเครื่องหมายของ
อันตรายที่จะเกิดในอนาคตกับหัวเมืองมลายูของไทย นายเวสเทินการด์ได้เสนอวิธี
แก้ไขว่าให้นำรายได้จากหัวเมืองภาคใต้กลับไปทํานุบำรุงและเปิดบ้านเมืองเสียโดยเร็ว¹

¹ก.จ.ช. ร.5 ม.2.14/50 Memorandum of Phya Sri Sahadeheb and Jens I. Westingard, " Dec. 24, 1906.

และรัฐบาลจำเป็นต้องปรับปรุงการคมนาคมให้ดีขึ้น ไมเช่นนั้นอังกฤษจะถือสิทธิดำเนินการเสียเอง เพื่อจูงใจหมายของการพัฒนาทางการค้า¹ เพราะถูกเก็บเป็นดินแดนที่จะเป็นประโยชน์ต่อความก้าวหน้าในกิจการพาณิชย์ของอังกฤษมากที่สุด ทางแก้ไขที่ดีที่สุดคือการปรับปรุงการคมนาคมทางรถไฟ เพราะถ้าปราศจากทางรถไฟแล้วย่อมไม่สามารถที่จะยับยั้งความเจริญและการปกครองไปทั่วถึงได้ และเป็นผลทั้งทางเศรษฐกิจและการเมือง ดังนั้นรถไฟจึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง² ด้วยเหตุนี้รัฐบาลจึงได้เริ่มโครงการสร้างทางรถไฟสายใต้จากเพชรบุรีลงไปจนถึงเขตแดนในระยะเวลาต่อมาจนสำเร็จ* และเริ่มปรับปรุงการคมนาคมในมณฑลต่าง ๆ อย่างจริงจังเท่าที่สามารถจะทำได้ ดังเช่น มณฑลภูเก็ตพระยารัษฎานุประดิษฐ์ก็ได้ดำเนินการปรับปรุงการคมนาคมเช่นเดียวกับวิธีของทางหัวเมืองบลายูของอังกฤษ

¹ก.จ.ร. ร.5 ม.2.14/50, "Memorandum of Phya Sri Sahadeheb and Jens I. Westingard," Dec 24, 1906.

²ก.

* ศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับการสร้างทางรถไฟสายใต้ได้โดย สบใจ ไพโรจน์ธีรวิธต์ บทบาทของประเทสมหาอำนาจจะวิพากษ์ในการสร้างทางรถไฟของประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว วิทยานิพนธ์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2517.

ทั้งกล่าวข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่า อังกฤษนั้นมีบทบาทอย่างมากในการทำเหมืองแร่ในไทย ตั้งแต่การสำรวจหาแหล่งแร่ ตลอดไปจนกระทั่งการผลิตและส่งออกจำหน่าย จะตกอยู่ในมือของชาวอังกฤษเป็นส่วนใหญ่ ที่เป็นเอกชนและบริษัทเหมืองแร่ของอังกฤษ ซึ่งส่วนมากจะมีเงินทุนมาก และจะมีอิทธิพลในทางการเมืองในอังกฤษด้วยจึงจะสามารถทำการไต่สวนและรวดเร็ว ทั้งตัวอย่างในอิทธิพลของบริษัทฝู ซินกิเกต ลิมิเต็ด เป็นต้น ซึ่งนับว่าเป็นบริษัทเหมืองแร่ที่มีอิทธิพลมาก และภายหลังบริษัทนี้มีส่วนทำให้ไทยต้องสูญเสียการปกครองหัวเมืองมลายูตอนใต้ไปในที่สุด ชาวอังกฤษและบริษัทเหมืองแร่ของอังกฤษพยายามดำเนินวิธีการต่าง ๆ ในการที่ตนจะสามารถครอบครองเศรษฐกิจด้านการทำเหมืองแร่ในบริเวณภาคใต้ของไทยและหัวเมืองมลายูของไทยไว้ให้ได้มากที่สุด และเพื่อเป็นการควบคุมผลประโยชน์ของคนไม่ต้องการให้มหาอำนาจชาติอื่นเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์ได้ ซึ่งอังกฤษคิดว่าอาจจะนำไปสู่การสะสมอำนาจทางการเมืองในเขตที่อังกฤษมีอิทธิพลอยู่ และโดยเฉพาะเป็นเขตที่มีแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญอยู่ด้วย อังกฤษจึงต้องการควบคุมไว้ให้คนอังกฤษได้รับสัมปทานทำเหมืองแร่ไว้แค่เพียงชาติเดียว อังกฤษจึงรับดำเนินการเพื่อพิทักษ์ผลประโยชน์ด้วยการการหาสัญญาฉบับกับไทยในปี พ.ศ. 2440 (ค.ศ. 1897) ซึ่งทำให้อังกฤษได้รับผลประโยชน์ทั้งในทางการค้าและการเมืองเป็นอย่างมาก สัมปทานใหญ่ ๆ ที่รัฐบาลไทยได้ให้แก่ชาวต่างชาตินั้นตกอยู่ในมือของชาวอังกฤษแต่เพียงชาติเดียว ซึ่งรัฐบาลไทยคงตกอยู่ในฐานะลำบากในการที่จะอนุญาตให้สัมปทานแก่ชาติอื่น ซึ่งอังกฤษมักจะขัดขวางอยู่เสมอ รัฐบาลไทยคงต้องตอบปฏิเสธในการขอสัมปทานของชาติอื่นในบางครั้ง

การที่รัฐบาลไทยได้ให้ชาวต่างชาติโดยเฉพาะคนอังกฤษเข้ารับสัมปทานทำเหมืองแร่ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา นั้น จะเห็นได้ว่ารัฐบาลพยายามใช้วิธีการอะลุ้มอะล่วยอยู่เสมอ พยายามหลีกเลี่ยงปัญหาต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นอันอาจจะนำไปสู่การพิพาททางการเมือง เพราะรัฐบาลได้ตระหนักว่าอย่างไรก็ต้องเสียเปรียบอยู่นั่นเองโดยเฉพาะกับอังกฤษ แม้แต่ระเบียบวิธีการต่าง ๆ ในการทำเหมืองแร่ในไทยถ้าเป็นการ

ชักจูงการกระทำของชนอังกฤษ รัฐบาลไทยก็ได้พยายามผ่อนผันอนุญาตให้ทำการไถ่จนสำเร็จ ได้พยายามช่วยเหลือในทุกวิถีทางเพื่อหลีกเลี่ยงข้อขัดแย้งนั่นเอง แต่ถึงกระนั้นก็ดี รัฐบาลก็พยายามที่จะควบคุมการทำเหมืองแร่ให้รัดกุมมากยิ่งขึ้น เพื่อมิให้ผลประโยชน์ของประเทศที่ควรจะได้ลดน้อยลงไป ตลอดจนได้พยายามปรับปรุงในหัวเมืองต่าง ๆ ให้มีการปกครองดีขึ้น มีความเจริญในด้านสาธารณูปโภคขึ้น เพื่อจะไม่เป็นข้ออ้างของอังกฤษได้ในการที่ถือเป็นสาเหตุแห่งการเข้าครอบครอง แต่อย่างไรก็ตาม ภัยพิบัติต่าง ๆ ภายในประเทศระหว่างเจ้าเมืองมลายูกับรัฐบาลไทยซึ่งมีอยู่มาก จนในที่สุดทำให้อังกฤษถือเป็นข้ออ้างในการเข้าครอบครองได้สำเร็จ เพื่อเป็นการพิทักษ์ผลประโยชน์ และอิทธิพลของตนในดินแดนดังกล่าวด้วย จึงต้องเข้าครอบครองในที่สุด ดังจะกล่าวอย่างละเอียดในบทที่ 4

ผลของการดำเนินการในด้านการป่าไม้และการเหมืองแร่

นับแต่อังกฤษเข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจโดยเฉพาะด้านการป่าไม้และการเหมืองแร่ในไทยนั้น มีผลกระทบทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

จากการศึกษาเอกสารพบว่า ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมืองมากกว่า แต่อย่างไรก็ตามก็มีผลสืบเนื่องมาจากความขัดข้องในทางการค้านั่นเอง จึงทำให้อังกฤษต้องสนใจในทางการเมืองมากขึ้น เพราะใช้อังกฤษนั้นมีผลประโยชน์อย่างมากอยู่ในประเทศไทยทั้งทางด้านการป่าไม้และการเหมืองแร่ ดังนั้นในบริเวณลานนาไทยและบริเวณแหลมมลายู จึงเป็นจุดการแข่งขัน ในแถบนี้ในเส้นทางไปตะวันออกไกลของอังกฤษและชาติอื่น ๆ ซึ่งอังกฤษนั้นมีผลประโยชน์อยู่แล้ว จึงไม่ต้องการให้มหาอำนาจอื่นเข้ามามีบทบาทอยู่ในดินแดนทั้งสองนี้ อังกฤษจึงมีความหวาดระแวงและกังวลใจในเรื่องนี้อยู่ตลอดเวลา กุญแจไขอังกฤษจึงจำเป็นต้องหาหนทางผูกมัดให้รัฐบาลไทยยกเลิกประโยชน์ให้แก่ตน ดังปรากฏในสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 ที่ได้กล่าวมาแล้วในบทที่ 1 และสนธิสัญญาเชียงใหม่ฉบับ พ.ศ. 2417 และ ฉบับ พ.ศ. 2426 ดังจะกล่าวในตอนต่อไป อังกฤษได้พยายามเรียกร้องให้รัฐบาลไทยปฏิบัติตามข้อเสนอของตน เพื่อผลประโยชน์ในทางการค้าการลงทุนด้านการป่าไม้และการเหมืองแร่ และในขณะเดียวกันก็เป็นสาเหตุที่ทำให้รัฐบาลไทยได้ตระหนักถึงการควบคุมผลประโยชน์ทางธรรมชาติของตนไว้ โดยการออกพระราชบัญญัติและกฎข้อบังคับต่าง ๆ เมื่อมีชาวต่างชาติให้ความสนใจมากขึ้น

อย่างไรก็ตามปรากฏว่า ภายหลังจากที่อังกฤษได้รับผลประโยชน์จากกิจการทั้งสองเป็นอย่างมากแล้วนั้น ก็หาได้ทำให้หยุดยั้งการแสวงหาอำนาจเพิ่มขึ้นดังปรากฏว่าอังกฤษพยายามแทรกแซงกิจการภายในของดินแดนที่ไทยปกครองอยู่คือ ลานนาไทย

และหัวเมืองมลายูของไทย โดยใช้อย่างที่เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของชาวอังกฤษในดินแดนทั้งสองนี้ให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และต้องการรักษาอิทธิพลของตนไว้ไม่ต้องการให้ชาติอื่นเข้ามามีบทบาท ซึ่งฝ่ายไทยเองก็ทราบถึงความประสงค์ของอังกฤษ จึงได้พยายามที่จะปรับปรุงดินแดนทั้งสองนี้ให้ดียิ่งขึ้น จึงได้มีการปฏิรูปการปกครอง เปลี่ยนแผนการบริหารราชการแผ่นดินให้รัดกุมโดยโยงอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง นโยบายกระชับการปกครองเข้าสู่ศูนย์กลางของไทย ทำให้เกิดสถานการณ์ตึงเครียดขึ้นทั้งในดินแดนลานนาไทยและหัวเมืองมลายู ดังจะปรากฏว่ามีการก่อการจลาจลขึ้นในภาคเหนือ คือ กบฏเงี้ยว และหัวเมืองมลายูก็ได้รับการต่อต้านจากเจ้าผู้ครองเมือง เป็นการแสดงให้เห็นถึงความไม่พอใจต่อการเปลี่ยนแปลงการบริหารราชการของไทย

แรงผลักดันจากสาเหตุดังกล่าวข้างต้นทำให้อังกฤษมีความสนใจในการที่จะปกป้องผลประโยชน์ของตนมากยิ่งขึ้น และเป็นการป้องกันการแทรกแซงจากประเทศอื่นในดินแดนที่ตนมีผลประโยชน์และอิทธิพลอยู่ จึงทำให้อังกฤษต้องเปิดการเจรจาทางการทูตกับไทยบ่อยครั้งในปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเพื่อขจัดกรณีพิพาทและต้องการขอยุติในปัญหาต่าง ๆ ดังจะกล่าวต่อไป

เนื่องจากว่าได้กล่าวถึงสภาพความเป็นจริงในด้านการป่าไม้และการเหมืองแร่มาแล้วในบทที่ 2 และบทที่ 3 ดังนั้นในบทที่ 4 จึงเน้นศึกษาพิจารณาถึงผลจากการที่อังกฤษและไทยได้รับจากความสัมพันธ์ในด้านการป่าไม้และการเหมืองแร่ในบทที่ 2 และบทที่ 3

1. ด้านการป่าไม้

ดังได้กล่าวในบทที่ 2 แล้วว่าอังกฤษมีความสนใจในการลงทุนดำเนินกิจการป่าไม้ในดินแดนลานนาไทยเป็นอย่างมาก ภายหลังจากที่อังกฤษได้ขยายอิทธิพลเข้ามาในพม่าและในที่สุดสามารถผนวกพม่าเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอังกฤษ และจากการตกลงทำสนธิสัญญาบาวริงในปี พ.ศ. 2398 (ค.ศ. 1855) ในสมัยรัชกาลที่ 4 ความสัมพันธ์

ทั้ง 2 ประการนี้ เป็นสาเหตุให้ชาวอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษเข้ามาในดินแดน
ลานนาไทยและเข้าดำเนินการทำป่าไม้กันมาก ยังผลให้กิจการป่าไม้เจริญขึ้นทั้งใน
ดินแดนมอญและไทย¹ เพราะเป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์ด้วยป่าไม้ ไม้มีคุณภาพดี และ
ราคาถูก² จึงทำให้ชาวอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษเกิดความสนใจที่จะเข้ามาดำเนินการ
กิจการป่าไม้ในบริเวณนี้³

การดำเนินการป่าไม้ในขั้นแรกทำกับเฉพาะชาวพม่าที่เกิดขึ้นทางเข้ามา
ฝากตัวกับเจ้านายในดินแดนลานนา และได้รับอนุญาตให้ดำเนินการป่าไม้ในบริเวณ
เชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน⁴ ส่วนแพร่และน่านนั้นยังไม่เปิดให้มีการทำป่าไม้ขึ้นใน
ระยะนั้นเพราะเจ้าเมืองทำการป่าไม้เอง แต่ในระยะต่อมาได้มีบริษัทการค้าอังกฤษ
ที่สำคัญ ๆ เกิดทางเข้ามาติดต่อกับเจ้าผู้ครองนคร เพื่อขอสัมปทานในการทำป่าไม้
บริษัทเหล่านี้ได้แก่

1. บริษัทบริติชบอร์เนียว จำกัด (British Borneo Company Ltd.)
2. บริษัทบอมเบย์เบอร์มา จำกัด (Bombay Burmah Trading
, Corporation Ltd.)
3. บริษัทสยามฟอเรสต์ จำกัด (Siam Forest Company Ltd.)

¹A.C. Pointon, The Bombay Burmah Trading Corporation Ltd., 1863-1963, p. 32-34.

²Ibid., p. 34

³Ibid., p. 32.

⁴Ibid., p. 34.

บริษัทเหล่านี้ได้เข้าดำเนินการป่าไม้ในนครต่าง ๆ ได้แก่ เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน แพร่ และน่าน* ติดต่อกันเป็นเวลาหลายปี และประสบผลสำเร็จในการทำป่าไม้เป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ บริษัทบอมเบย์ เบอร์มา ซึ่งเป็นบริษัทที่มีอิทธิพลทั้งทางการเงินและทางการเมืองเป็นอย่างมาก และได้เคยมีบทบาทสำคัญมาแล้วในพม่า¹ เมื่อบริษัทเหล่านี้เข้ามาดำเนินการป่าไม้ก็ได้นำเข้าเอาลูกจ้างชาวพม่า กะเหรี่ยง และชาวพื้นเมืองอื่น ๆ เข้ามาในลานนาไทยเพื่อใช้เป็นแรงงานในการทำป่าไม้ ดังนั้นชาวอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษจึงได้เข้ามาในลานนาไทยมากขึ้นเป็นลำดับ ประกอบกับสนธิสัญญามาวรีงยังมีส่วนอำนวยความสะดวกให้แก่ชาวอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษ เพราะสนธิสัญญานี้ได้ระบุเอกสิทธิ์ทางการศาลให้แก่ชาวอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษไว้อย่างชัดเจน ดังปรากฏในข้อ 2 ของสนธิสัญญา** ผลจากสัญญามาวรีงที่ได้ระบุไว้ในข้อ 2 ดังได้กล่าวแล้วมีส่วนในการอำนวยความสะดวกให้แก่ชาวอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษในหัวเมืองลานนาไทยเป็นอย่างยิ่ง

* การทำป่าไม้ในบริเวณเมืองแพร่ และน่าน นั้นแตกต่างจากหัวเมืองทั้ง 3 เป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะในบริเวณดังกล่าว บรรดาเจ้านาย พญาแสนท้าว ต่างเข้าดำเนินการป่าไม้ด้วยตนเองไม่ได้ให้บุคคลอื่นเข้าดำเนินการ ดังนั้นบรรดาเจ้านายในหัวเมืองเหล่านี้จึงหาเลี้ยงชีพในการทำป่าไม้ และได้ขายไม้ให้แก่บริษัทโดยตรง (ก.จ.ช. ร.5 ม.16.1/9 รายงานการป่าไม้ พระยาศรีสทเทพ วันที่ 3 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 119.)

¹A.C. Pointon, The Bombay Burmah Trading Corporation Ltd., 1863-1963, p. 20-27.

** คู่มือที่ 1 ประกอบ.

สาระสำคัญของสัญญาข้อที่ 2 นี้ ได้ระบุไว้อย่างชัดเจนว่าฝ่ายไทยยอมให้อังกฤษตั้ง
กงสุลเข้ามาประจำในกรุงเทพฯ และให้กงสุลอังกฤษมีอำนาจพิจารณาตัดสินคดีความ
ไม่ว่าจะเป็นคดีแพ่งหรือคดีอาญาที่คนในบังคับอังกฤษเป็นจำเลย แต่คดีใดที่คนในบังคับ
อังกฤษมีส่วนได้ส่วนเสียเกี่ยวข้องกับกงสุลอังกฤษมีสิทธิเข้าไปนั่งฟังการพิจารณาคดีด้วย
จึงนับว่าสัญญาบาวริง เป็นสัญญาฉบับแรกที่มอบให้ระเบียบว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณา-
เขตในประเทศไทย¹ ดังนั้นจึงมีส่วนในการอำนวยความสะดวกประโยชน์ให้แก่ชาวอังกฤษและ
คนในบังคับอังกฤษในดินแดนสยามไทยเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะเมื่อก่อนในบังคับอังกฤษ
มาขออนุญาตทำป่าไม้ โดยยอมเสียเงินค่าตัดต้นไม้ให้แก่เจ้าของป่าและพระเจ้าเชียงใหม่
ใหม่ ซึ่งในเวลานั้นมีอำนาจสิทธิ์ขาดที่จะอนุญาตให้ตัดไม้ในเขตของเชียงใหม่ได้ และ
คิดว่าจะสามารถบังคับบัญชาคนเหล่านั้นได้ แต่ต่อมาเพื่อบังคับการขอสัมปทานกันมากขึ้นจึง
เกิดการแก่งแย่งทำป่าไม้ และไม่ยอมเชื่อฟังพระเจ้าเชียงใหม่ในกรณีที่ดินจะเสียผล-
ประโยชน์ จนกระทั่งกลายเป็นกรณีพิพาทระหว่างเจ้านายผู้เป็นเจ้าของป่ากับบรรดา
คนในบังคับอังกฤษ จนเกิดเรื่องราวร้องทุกข์ต่อกงสุลอังกฤษ ณ กรุงเทพฯ และกงสุล
ก็เข้าไปช่วยเหลือโดยทำการร้องเรียนต่อรัฐบาลให้เรียกค่าปรับจากพระเจ้าเชียงใหม่
ให้แก่โจทก์ที่อ้างว่าได้รับความเสียหายจากเจ้าผู้ครองดินแดนสยามไทย²

¹หลวงสิทธิสยามการ, สัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับต่างประเทศ
หน้า 25, 29.

²สเบ็จกรมพระยาตำราวงรัตนภาพ และพระยาราชเสนา เทวภิบาล
หน้า 67.

1.1 กรณีพิพาทระหว่างคนในบังคับอังกฤษกับเจ้านายเชียงใหม่

กรณีพิพาทระหว่างคนในบังคับอังกฤษกับเจ้านายเชียงใหม่ มีสาเหตุมาจากเรื่องป่าไม้เป็นสำคัญ ทั้งนี้เนื่องจากการที่ในดินแดนลานนาไทยขณะนั้นเจ้าผู้ครองนครมีสิทธิ์และอำนาจที่จะให้ผู้อยากทำป่าไม้ก็ได้ โดยขออนุญาตต่อเจ้าของป่าไม้หรือเจ้าผู้ครองนครก่อน¹ ป่าไม้ที่ขึ้นอยู่ในความปกครองของนครใด ก็ถือว่าเป็นทรัพย์สินของหนึ่งของเจ้าผู้ครองนครนั้น และถือว่าเป็นมรดกตกทอดไปยังทายาทและลูกหลานของเจ้าผู้ครองนครและเจ้าของป่านั้น ๆ เจ้าของป่าจะได้ค่าตอบแทนในการให้เขาป่าไม้ คือ จะได้เงินค่าตอบแทนทุกต้นที่ตัด* โดยจะมีพนักงานซึ่งทำหน้าที่เฉพาะออกไปทำการเก็บรวบรวมเงินให้แก่เจ้าของป่า การเก็บเงินค่าตอบแทนในระยะแรก ๆ ไม่ปรากฏว่า ได้กำหนดกฎเกณฑ์แน่นอนเหมือนสมัยต่อมา ทั้งนี้ก็เพราะเดิมป่าไม้ไม่มีราคากำหนดเท่าใดนัก ต่อมาป่าไม้เริ่มมีราคาขึ้นเพราะมีพวกพม่าและคนในบังคับอังกฤษสนใจเข้ามาตัดฟันและขออนุญาตทำป่าไม้มากขึ้น จึงเกิดมีการเรียกเก็บเงินค่าตอบแทนขึ้นคนละ 1 รูเปีย นับเป็นระเบียบในการเก็บเงินค่าตอบแทนเรื่อยมา² และได้มีการเปลี่ยนแปลงมาเรื่อยจนกระทั่งมีการจัดตั้งกรมป่าไม้ขึ้นใน พ.ศ. 2439 จึงได้กำหนดค่าตอบแทนเป็น คนละ 12 รูเปีย เงินค่าตอบแทนนี้มีส่วนในการเพิ่มพูนรายได้ให้แก่เจ้านายผู้เป็นเจ้าของป่าและเจ้านครเป็นอันมาก³

¹ กระทรวงเกษตราธิการ ประวัติกรมป่าไม้ในรอบ 72 ปี (พิมพ์เพื่อเป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยากรุพันธ์พิทักษ์ หน้า 1.

* คู่มือละเอียดเกี่ยวกับการเก็บเงินค่าตอบแทนของเจ้านายเจ้าของป่าในบทที่ 2.

² ก.จ.ช. ร.5 ม.58/88 พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นพิชิตปิศาการเสด็จขึ้นไปจัดการปกครองทางเหนือ จ.ศ. 1246.

³ ก.จ.ช. ร.5 ม.16/10 รายงานพระองค์เพ็ญฯ เสด็จตรวจราชการป่าไม้ พฤษภาคม ร.ศ. 112.

อนึ่งการทำป่าไม้ในสมัยนั้นมุ่งแต่จะแสวงหาผลประโยชน์จากการตัดไม้เพียงอย่างเดียว โดยไม่มีการควบคุมการทำไม้ หรือบำรุงป่าแต่อย่างใด ต่อมาเมื่อการทำป่าไม้ขยายตัวกว้างขวางออกไป จึงเกิดการแก่งแย่งกันขึ้น เพราะผู้รับอนุญาตทำไม้มิได้เสียเงินเฉพาะค่าต่อตามอัตราที่ใ้แน่นอนดังกล่าวย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังคงเสียเงินพิเศษเพื่อเป็น "ค่าเปิดป่า" อีกด้วย กล่าวคือผู้ใดให้ค่าเปิดป่าสูงสุด ผู้นั้นก็ได้สิทธิในการทำป่าไม้¹

การแก่งแย่งเพื่อทำป่าไม้มีมากขึ้น ทำให้เกิดกรณีพิพาทขึ้นบ่อย ๆ ประกอบกับมีคนในบังคับอังกฤษเดินทางจากพม่าและหัวเมืองมอญเข้ามาทำป่าไม้ ทำให้กรณีพิพาทที่เกิดขึ้นมีผลกระทบกระเทือนต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไม่มากนักน้อย ดังนั้นรัฐบาลจึงพิจารณาเห็นความจำเป็นที่จะเข้าระงับกรณีพิพาทและให้ความเป็นธรรมแก่ผู้ทำป่าไม้² โดยการรวบป่าไม้เข้าเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการปกครองดินแดนเหล่านั้น จึงจะเห็นได้จากรายงานตอนหนึ่งของพระยาศรีสหเทพ ซึ่งออกไปจัดราชการมณฑลตะวันตกเฉียงเหนือใน พ.ศ. 2442 - พ.ศ. 2443 ใจความตอนหนึ่งว่า

".... บรรดาเจ้านายในมณฑลนี้เกี่ยวข้องกับป่าไม้สักแทบทุกคน มากบ้างน้อยบ้าง เพราะฉะนั้นผู้ใดจะบังคับการในมณฑลนี้ต่อไป ถ้าไม่ได้เป็นผู้บังคับการป่าไม้แล้วเป็นไม่สำเร็จได้...."³

¹ กระทรวงเกษตราธิการ ประวัติกรมป่าไม้ในรอบ 72 ปี (พิมพ์เพื่อเป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยากรุพันธ์พิทักษ์) หน้า 2.

² ก.

³ ก.จ.ช. ร.5 ม.58/33 สำเนาใบบอกดับพระยากรุสหเทพ วันที่ 2 เมษายน ร.ศ. 119.

กรณีพิพาทระหว่างคนไทยในบังคับอังกฤษกับเจ้านายเชียงใหม่เริ่มเกิดขึ้นในสมัยที่พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ปกครองเชียงใหม่ ซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ 4* สำหรับกรณีพิพาทเรื่องแรกที่ของส่งเรื่องราวมายังกงสุลอังกฤษ ณ กรุงเทพฯ คือ คดีมอญชวยกาน** ซึ่งได้ยึดเยื่อมาจนถึงรัชกาลที่ 5 ทำให้รัฐบาลต้องดำเนินการว่ากล่าวเปรียบเทียบ ความที่กงสุลชวยกานส่งไป อย่างไรก็ดีตามปรากฏว่าทางล้านนาไทยยังงัดให้ชาวพม่าและคนในบังคับอังกฤษทำป่าไม้อยู่อีกเรื่อย ๆ ซึ่งก่อให้เกิดคดีฟ้องร้องยึดเยื่อระหว่างรัฐบาลไทยกับตัวแทนของรัฐบาลอังกฤษที่กรุงเทพฯ หลายเรื่อง¹ ดังเช่นในปี พ.ศ. 2416 ปีคดีความที่ชาวพม่าและคนในบังคับอังกฤษฟ้องร้องเจ้านายเมืองเชียงใหม่รวม 42 เรื่อง ภายหลังการพิจารณาแล้ว ผลปรากฏว่าไทยยกเลิกความ 31 เรื่อง ส่วนที่เหลือปรากฏว่าจำเลยผิดจริง ถูกตัดสินให้แพความ 11 เรื่อง และต้องชดเชยเงินจำนวน 466,015 รูเปีย ให้แก่โจทก์ตามคำตัดสิน² เพราะชาวพม่าในบังคับอังกฤษใช้สิทธิสถาปนากองอาณานิคมของตนโอนเรื่องมาฟ้องร้องต่อศาลที่กรุงเทพฯ และขอความสนับสนุนจากกงสุลอังกฤษ

* รัชกาลที่ 4 ทรงราชย์ พ.ศ. 2394 - 2411 พระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ปกครองเชียงใหม่ ตั้งแต่ พ.ศ. 2399 - 2412

** คดีการรายละเอียดยกเกี่ยวกับคดี มอญชวยกาน ใ้ใน
พรพธจ วัฒนา กรณีพิพาทระหว่างเจ้านครเชียงใหม่กับคนไทยในบังคับอังกฤษอันเป็นเหตุให้รัฐบาลสยามจัดการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ. 2401-2445) หน้า 62 - 71.

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช และพระยาราชเสนา เทพาธิบดี
หน้า 30.

² กองบรรณาธิการ กระทรวงต่างประเทศ จดหมายเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี ถึง พระสยามบรมราชกุมาร เรื่องความเมืองอังกฤษ แฝมเรื่องเกี่ยวกับอังกฤษ วันที่ 22 พฤษภาคม ค.ศ. 1873.

ดินแดนลานนาไทยในระยะเวลาที่เกิดกรณีพิพาทนั้นยังมีสภาพเป็นประเทศราชของไทย จึงมีอิสระในการดำเนินกิจการภายในของตนอย่างเต็มที่ และปรากฏว่ารัฐบาลกลางก็ไม่เคยส่งข้าราชการขึ้นมากวบบกการปกครองดินแดนลานนาไทยเลย¹ จนกระทั่งถึงสมัยรัชกาลที่ 5 รัฐบาลกลางจึงได้จัดส่ง ข้าราชการไปปกครองพระนครพระกรรมขึ้นมากวบบกให้กำปรึกษาแกบรรดาเจานครในลานนาไทย^{2*}

ดังนั้นในระยะแรก ๆ การปกครองภายในของดินแดนลานนาจึงมีลักษณะเช่นเดียวกับการปกครองในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชโดยทั่ว ๆ ไป กล่าวคือ เจ้าผู้ครองนครหรือพระเจ้าประเทศราชมีอำนาจสูงสุดทั้งทางด้านการปกครองและการพิจารณาพิพากษาคดีความต่าง ๆ ภายในอาณาเขตของตนโดยไม่ต้องส่งเรื่องราวรายงานมายังกรุงเทพฯ การปกครองประเทศราชของไทยเช่นนี้แตกต่างไปจากการปกครองประเทศอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตกที่ผู้ปกครองจะต้องถูกส่งมาจากเมืองแม่ แต่เขาก็ได้ให้สิทธิปกครองกันเองและสามารถตัดสินใจคดีความต่าง ๆ ได้ ดังเช่นในสมัยของพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ พระองค์ทรงตัดสินประหารชีวิตนักโทษในคดีต่าง ๆ ที่พระองค์ทรงพิจารณาเห็นสมควร

¹Nigel J. Brailey, The Origins of the Siamese Forward Movement in Western Laos, 1850-1892, p. 45-46

²Ibid., p. 381.

* ข้าราชการแรกที่ขึ้นไปปฏิบัติราชการที่เชียงใหม่ คือ พระเวรมหาราชเสนา (พุ่ม ศรีไชยันต์) พ.ศ. 2418 - 2419.

อนึ่ง เมืองเชียงใหม่ในเวลานั้นยังเป็นดินแดนที่ไม่เจริญในสายตาของชาวต่างประเทศที่สำคัญก็คือ ขบวนการยุติธรรมของเชียงใหม่ยังอยู่ภายใต้ชนบทรบเร่ประเพณีแบบเก่าที่เคยยึดถือปฏิบัติติดต่อกันมา ทำให้กฎหมายของเชียงใหม่มีลักษณะผิดแผกจากกฎหมายที่ทางรัฐบาลกลางได้ตราไว้ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสนธิสัญญาทางพระราชไมตรีที่ทำไว้กับนานาประเทศในยุโรป¹ ดังนั้นเมื่อเกิดกรณีพิพาทระหว่างชาวต่างชาติกับเจ้าผู้ครองนคร และบรรดาเจ้านายคนอื่น ๆ จึงมีการร้องเรียนในหมู่ของชาวต่างประเทศว่าไม่ได้รับความยุติธรรมอย่างเต็มที่ ทั้งนี้เพราะผู้ที่เป็นประธานในการพิจารณาตัดสินคดีความต่าง ๆ ก็คือ เจ้าผู้ครองนครและบรรดาเจ้านายที่ประกอบกันเรียกว่า "ศาลสนามหลวง"* ซึ่งจะชวาระความต่าง ๆ ตามความพอใจของตน²

ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในดินแดนลานนาไทยอันเนื่องมาจากปัญหาสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของชาวอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษที่ได้เดินทางเข้ามาในเมืองเชียงใหม่ตั้งแต่ก่อนทำสนธิสัญญาบาวริง ปัญหาเรื่องเขตแดนที่ยังไม่มีการตกลงแน่นอนระหว่างเชียงใหม่กับประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือพม่าของอังกฤษ นอกจากนี้ปัญหาความพลัดถิ่นของชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามาในเมืองเชียงใหม่ และต้อง

¹ ก.จ.ช. ร.5 น.58/191 หนังสือสัญญาที่พระเจ้าเชียงใหม่จะรักษาย่านเมือง ร.ศ. 92.

* เป็นสภาที่ให้การปรึกษาทั่วไป ทำหน้าที่เสมือนศาลสูงของนครนั้น ๆ ประกอบด้วยสมาชิกซึ่งได้แก่บรรดาเจ้านาย ท้าวพระยา 32 คน ซึ่งได้รับการแต่งตั้งจากเจ้าผู้ครองนคร และมีเจ้าผู้ครองนครทำหน้าที่เป็นประธานของศาลสนามหลวง.

² Nigel J. Brailey, The Origins of the Siamese Forward Movement in Western Laos, 1850-1892, p. 33.

การควบคุมครองทั้งชีวิตและทรัพย์สินเป็นต้น

อนึ่งก่อนที่จะมีการทำสัญญาบ่าวร้องนั้น ปัญหาทั้งหลายไม่สู้มีความสำคัญมากนัก ทั้งนี้เพราะในระยะนั้นไทยยังไปไ้รับรองสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของชาวต่างประเทศ และคนในบังคับ ฉะนั้นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในครั้งนั้น เช่น กรณีความต่าง ๆ หรือปัญหา เรื่องความปลอดภัยของคนที่เกิดทางเข้ามาอยู่ในเชียงใหม่ จึงเป็นไปในรูปของความ สมยอมระหว่างชาวต่างชาติกับเจ้าผู้ครองนครในการที่จะดำเนินการเจรจาตกลงกันเองได้ โดยไม่ต้องฟ้องร้องมายังรัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ

กรณีพิพาทที่เกิดขึ้นภายหลังการทำสนธิสัญญาบ่าวร้องและได้มีการแต่งตั้งกงสุล ตลอดจนศาลกงสุลประจำอยู่ ณ กรุงเทพฯ เพื่อตัดสินคดีความที่มีชาวต่างประเทศและคนในบังคับเข้าเกี่ยวข้องกับควย ดังนั้นเพื่อเกิดมึคดีขึ้นในดินแดนประเทศราชของไทย คนในบังคับของมหาอำนาจตะวันตก ซึ่งได้ตระหนักในสิทธิพิเศษที่ตนได้รับจากสนธิสัญญาฉบับ พ.ศ. 2398 จึงพากันส่งเรื่องราวที่เกิดขึ้นมายังกงสุลของตน และจากกรณีความเหล่านี้ได้เป็นต้นเหตุทำให้กงสุลอังกฤษมีบทบาทอย่างมากในการปกครองของไทยในเวลาต่อมา

กรณีพิพาทส่วนใหญ่มักเป็นเรื่องฟ้องร้องระหว่างคนในบังคับอังกฤษกับพระเจ้าเชียงใหม่ ทั้งนี้เพราะบรรดาพม่าในบังคับอังกฤษได้พากันแย่งชิงเพื่อดำเนินการค้าไม้สักและไ้เกิดการทะเลาะวิวาทกันขึ้น การทะเลาะวิวาทนี้ทำให้มีการตัดสินบนและยุยงเจ้าผู้ครองนครให้เข้าข้างคนใดคนหนึ่ง เพื่อเรียกร่องอำนาจสิทธิขาดในการทำปำในที่ตนต้องการ¹ ถ้าฟ้องส่วนใหญ่จะเป็นไปในรูปของการให้สัญญาปำไม่เข้าซ้อนกัน หรือการถอนสัญญาจากคนหนึ่งไปให้อีกคนหนึ่ง ทั้ง ๆ ที่ระยะเวลาในสัญญายังไม่หมดเป็นต้น

¹F.O. 69360, Regent's Memorandum, 30 July 1873.

อนึ่ง อาจสังเกตได้ว่า กรณีพิพาทที่สำคัญ ๆ ซึ่งได้ขยายความออกไปเป็นการเจรจาระหว่างชาติระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษนั้น มักเกี่ยวข้องกับจำนวนเงินที่มากมายเกินความเป็นจริง เช่น กรณีมองช่วยกานกับกัปตันเบอร์น และคดี มองกู่ เป็นต้น กรณีพิพาทที่เกิดขึ้นนี้มีส่วนทำให้รัฐบาลอังกฤษให้ความสนใจต่อดินแดนลานนาไทยจนมีการทำสนธิสัญญากันขึ้น

1.2 สนธิสัญญาและข้อตกลงที่เกี่ยวข้องกับหัวเมืองลานนาไทย

นับตั้งแต่รัฐบาลไทยได้ตกลงทำสนธิสัญญาวาวริง พ.ศ. 2398 กับประเทศอังกฤษเป็นต้นมา ปัญหาเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของคนในบังคับอังกฤษอันอาจได้ก่อให้เกิดความหนักใจและความยุ่งยากแก่รัฐบาลเป็นอันมาก ความบีบคั้นทางด้านการเมืองที่ไทยได้รับภายหลังจากสนธิสัญญาดังกล่าว เป็นเหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงดำเนินพระราชโบายในการวางรากฐานทางด้านการเมือง การปกครอง เพื่อปรับปรุงประเทศด้านต่าง ๆ ให้มั่นคงยิ่งขึ้น เป็นการกำจัดอำนาจสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของชาวต่างชาติในเมืองไทยให้หมดไป

ความพยายามของรัฐบาลไทยได้เริ่มขึ้นภายหลังจากที่รัชกาลที่ 5 ได้เสด็จประพาสอินเดียน พ.ศ. 2414 ปัญหาเกี่ยวกับความปลอดภัยของคนในบังคับอังกฤษในดินแดนลานนาไทยก็ได้ถูกหยิบยกเป็นหัวข้อในการเจรจาเพื่อเชื่อมสัมพันธไมตรีระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษที่อินเดีย¹ ในที่สุดของการเจรจาดังกล่าวรัฐบาลทั้ง 2

¹พรพจน์ จงวัฒนา กรณีพิพาทระหว่างเจ้านครเชียงใหม่ กับคนในบังคับอังกฤษ อันเป็นเหตุให้รัฐบาลสยามจัดการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ. 2401 - พ.ศ. 2445), หน้า 105.

ได้ตกลงทำสนธิสัญญาเชียงใหม่ (The Treaty of Chiangmai) ฉบับแรกที่ยุคไทยได้ตกลงทำกับอังกฤษในส่วนที่เกี่ยวกับดินแดนประเทศราชของไทย จุดประสงค์ของสนธิสัญญานี้ได้ระบุไว้คือ

".... กว๊ยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ มีพระราชประสงค์จะดำรงทางพระราชไมตรีให้วัฒนาถาวรยิ่งขึ้นไป ค่ายเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน เป็นของฝ่ายไทย แลเขตแดนซึ่งเป็นกอลอนนี เมืองขึ้นฝ่ายอังกฤษติดต่อกันกับเมืองเชียงใหม่ ลุกกาไปมาค้าขายเกิดโจรผู้ร้ายแลเหตุก้าง ๆ จะต้องจัดการระงับโจรผู้ร้าย ให้ลูกคาทั้งสองฝ่ายไปมาค้าขายโดยสะดวก ทานเสนาบจีกรุงสยาม และกอเวอนเมนต์ฝ่ายอินเดียนเห็นพร้อมกันแล้ว สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามจึงโปรดฯ ตั้งให้ พระยาเจริญราชไมตรี เป็นผู้ใหญ่โต้งกับการสิทธิขาดในศาลทางประเทศ เป็นมินิสเตอร์ เพลนิโปเกนติเชรซ์ ที่หนึ่ง แลผู้ซึ่งมีอำนาจทั้ง 2 ฝ่าย ได้ปรึกษาเห็นถูกต้องตกลงกันตามข้อสัญญาข้างจะกล่าวนี้"¹

1.2.1 สนธิสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. 2416 (ค.ศ. 1874)

ภายหลังกรณีพิพาทเกี่ยวกับป่าไม้ครั้งสำคัญในปี พ.ศ. 2414 เป็นต้นมาจนถึงปี พ.ศ. 2416 เจ้านายเมืองเชียงใหม่เกิดมีคดีกับกงสุลอังกฤษ เมื่อมีการฟ้องร้อง

¹ กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศ (หนังสือชุดประมวลสนธิสัญญา เล่ม 2 พ.ศ. 2431 - 2462) สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศและองค์การระหว่างประเทศ หน้า 30.

ถึงเสนอว่า การต่างประเทศ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาราชวรากุล พระยาจาแสนบัก พระยามหาบดินทร์ ชำระความเกลของการพิจารณาปรากฏว่า ให้อยู่ฟ้องโจทก์เสีย 21 เรื่อง และให้จำเลยแพคดี 11 เรื่อง ซึ่งเจ้านายเมืองเชียงใหม่เป็นจำเลยจะต้องถูกปรับและชดใช้เงินถึงสี่พันชั่ง เทบหรือประมาณ 320,000 บาท คณินันว่าสำคัญมากและเรื่องฟ้องร้องกันก็เกี่ยวกับป่าไม้ทั้งสิ้น

การที่เกิดปัญหาการทะเลาะกันเรื่องป่าไม้คดี มีเหตุเรื่องโจรผู้ร้ายก็ทำให้อยู่ฟ้องโจทก์จากกรณีการเก็บภาษีไม้ที่เมืองมะละแหม่งซึ่งเก็บคนละ 3 รูเปียลดลง อังกฤษจึงได้เสนอให้มีการเปิดการเจรจาตกลงเกี่ยวกับปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้นในดินแดนลานนาไทย ซึ่งรัฐบาลไทยก็มีความต้องการที่จะแก้ไขอยู่แล้ว จึงได้ตกลงทำสัญญากับอังกฤษ เรียกว่าสัญญาเมืองเชียงใหม่ หรือสนธิสัญญาเพื่อส่งเสริมการค้าต่อทางพาณิชย์ระหว่างพม่าของอังกฤษกับอาณาเขตของเมืองเชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน ลงนาม ณ เมืองกลักัดดา เมื่อวันที่ 14 มกราคม พ.ศ. 2416 (ค.ศ. 1874) ซึ่งปรากฏความสำคัญเป็นหลายประการนั้น* เรื่องเกี่ยวกับปัญหาด้านการค้าซึ่งได้เกิดเรื่องราวนั้นนั้น จากข้อตกลงของสนธิสัญญานี้ อาจพิจารณาได้ว่า อังกฤษยินยอมก่อนอนุญาตให้แก่ไทยบ้าง แม้จะไม่สมบูรณ์ทีเดียว แต่ก็นับว่าเป็นครั้งแรกที่อังกฤษได้ยอมให้คนในบังคับของตนที่เป็นชาวอินเดียและพม่า ซึ่งเข้ามาอยู่ในเมืองเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง ขึ้นศาลที่จัดตั้งขึ้นที่เมืองเชียงใหม่ ในกรณีความแพ่งที่คนในบังคับอังกฤษเป็นโจทก์ฟ้องคนในบังคับสยาม ส่วนคดีที่คนในบังคับสยามเป็นโจทก์ฟ้องคนใน

*รายละเอียดของสนธิสัญญานี้ คุ้ได้จากภาคผนวก ข.

บังคับอังกฤษที่มาจากพม่าของอังกฤษ* และเข้ามาในเมืองทั้งสามโดยไม่มีหนังสือ
เดินทางก็ต้องขึ้นศาลท้องถิ่น (Ordinary Local Court) คือ ศาลไทยธรรมดา¹
แต่ในกรณีที่จำเลยมีหนังสือเดินทาง ผู้พิพากษาหรือศาลไทยจะทำการไต่สวนและ
พิจารณาคัดสินคดีได้ก็ต่อเมื่อได้รับการยินยอมให้กระทำไต่ หรือถ้าไม่ได้รับการยินยอม
ก็ต้องส่งคดีให้กงสุลอังกฤษที่กรุงเทพฯ หรือเจ้าหน้าที่ฝ่ายอังกฤษที่ยอมละสินในพม่า
เป็นผู้ดำเนินการไต่สวนและตัดสิน

สำหรับคดีอาญานั้น ได้ตกลงว่า ถ้าคนในบังคับอังกฤษที่เกิดทางจากพม่าเข้า
มาเมืองเชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน โดยไม่มีหนังสือเดินทางและกระทำความผิดขึ้น
ในเมืองไทย ก็ให้ศาลไทยพิจารณาและลงโทษตามกฎหมายไทย แต่ถ้ามีหนังสือเดิน-
ทางมาด้วยแล้ว ก็ไปต้องขึ้นศาลไทย

* พม่าของอังกฤษ (British Burmah) คือพื้นที่ของประเทศพม่าที่อังกฤษ
ยึดครองได้ภายหลังมีชัยชนะในสงครามครั้งที่ 1 (ค.ศ. 1824 - 1826) และในครั้งที่
ที่ 2 (ค.ศ. 1852) ในทางภูมิศาสตร์เรียกดินแดนส่วนนั้นว่า พม่าตอนล่าง

ประกอบด้วยแคว้นสำคัญ 4 แคว้น คือ

1. แคว้นยะไข่ (Arakan Division)
2. แคว้นตะนาวศรี (Tenasserim Division)
3. แคว้นหงสาวดี (Pegu Division)
4. แคว้นอิระวดี (Irrawaddy Division)

ดูแผนที่การยึดครองประเทศพม่าของอังกฤษประกอบ

¹ หลวงสิทธิสยามการ สัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับต่างประเทศ

อนึ่ง ในคดีที่คนในบังคับอังกฤษมีส่วนได้ส่วนเสียอยู่ด้วย ซึ่งผู้พิพากษาไทยที่พระเจ้ากรุงสยามทรงตั้งขึ้นทำการพิจารณานั้น เจ้าหน้าฝ่ายอังกฤษจะส่งผู้แทนไปนั่งฟังการชำระความก็ได้* และถ้าเจ้าหน้าที่ฝ่ายอังกฤษต้องการสำนวนเรื่องราวเกี่ยวกับคดีดังกล่าว เจ้าหน้าที่ฝ่ายไทยก็จะจัดการให้ตามความปรารถนา และในทางกลับกัน ถ้าเป็นคดีที่คนในบังคับสยามมีส่วนได้ส่วนเสียอยู่ด้วย ในการพิจารณาความของศาลิน เจ้าหน้าที่อังกฤษก็จะให้ฝ่ายไทยส่งคนไปนั่งฟังการพิจารณาได้ พร้อมกับจัดส่งสำนวนเรื่องราวให้ทางฝ่ายไทยตามต้องการ

นอกจากนี้สัญญาฉบับนี้ยังได้ระบุเรื่องสำคัญคือ เรื่องเกี่ยวกับการค้าขายโดยเฉพาะการทำป่าไม้อยู่ กล่าวคือ ฝ่ายอังกฤษต้องการให้ฝ่ายไทยจัดระเบียบเกี่ยวกับการให้สัมปทานการรับเช่าทำป่าไม้ให้รัดกุมมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพื่อมิให้เกิดปัญหาขัดที่เป็นมาแต่ก่อน โดยทั้งสองฝ่ายได้ตกลงกันว่าคอบจากนี้ไป ถ้าคนในบังคับอังกฤษผู้หนึ่งผู้ใดจะมาขอเช่าทำป่าไม้ในเมืองเชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน ต้องนำหนังสือสัญญาต่อเจ้านายเจ้าของป่าไม้มากำหนดปี หนังสือสัญญาต้องทำไว้ 2 ฉบับ โดยถือไว้ฝ่ายละฉบับ และผู้พิพากษาที่เมืองเชียงใหม่ต้องส่งสำเนาหนังสือสัญญาให้แก่อธิบดีอังกฤษที่ยองสะลินทุกครั้ง เจ้านครเชียงใหม่ต้องห้ามมิให้เจ้านายเจ้าของป่าทำหนังสือสัญญาขายไม้อหรือทำป่าไม้ในตำบลเดียวกันเป็นสองรายสำนวน และห้ามมิให้ผู้หนึ่งผู้ใดคิดราหรือลอบคราที่เจ้าของคิดราไว้ ถ้าฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดผิดสัญญา ให้คณะตุลาการที่เมืองเชียงใหม่พิจารณาบังคับชดใช้ค่าเสียหาย

*ผู้แทนที่ทั้งฝ่ายอังกฤษและฝ่ายไทยส่งเข้าไปนั่งฟังการชำระความนี้ ไม่มีอำนาจพิเศษใด ๆ เพียงแต่นั่งฟังเท่านั้น ฎรายละเอียดในข้อ 9 ของสัญญา

เป็นที่น่าสังเกตว่า การที่ฝ่ายรัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ ได้เปิดการเจรจาเพื่อ ความตกลงกับอังกฤษที่เกี่ยวกับหัวเมืองลานนาไทยนี้ ทางลานนาไทยมิได้มีส่วนรู้เห็น ในการเจรจาและการตกลงแต่อย่างใด เพราะฉะนั้น เพื่อให้การปฏิบัติงานของทั้ง ฝ่ายไทยและฝ่ายอังกฤษ เป็นไปตามข้อบังคับของสัญญาที่มีต่อกัน ในขณะที่การเจรจา ใกล้จะยุติลงนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าหมายให้ เจ้าพระยาภูธราภัย ร่างหนังสือสัญญาขึ้นฉบับหนึ่ง เพื่อบังคับให้เจ้าอุปราชซึ่งจะได้ เป็นเจ้าผู้ครองนคร เชียงใหม่ยกกองทัพไปประพาศปฏิบัติ เพื่อจะให้เป็นไปตามหนังสือ สัญญาที่รัฐบาลทำกับอังกฤษ หนังสือสัญญาดังนี้มีชื่อว่า "หนังสือสัญญาว่าด้วยการที่เจ้า นครเชียงใหม่จะรักษามานเมืองให้เรียบร้อย"^{1*} เมื่อได้ร่างหนังสือสัญญานี้เป็นที่ เรียบร้อยแล้ว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระพิเรนทรเทพ เจ้ากรมพระตำรวจใหญ่ นำหนังสือ สัญญาที่พระเจ้าเชียงใหม่ต้องปฏิบัติขึ้นไปชี้แจงต่อพระเจ้าเชียงใหม่ และพร้อมกันนี้ก็ได้ ชี้แจงถึงข้อความในสนธิสัญญาที่รัฐบาลทำกับอังกฤษให้พระเจ้าเชียงใหม่ทราบด้วย ซึ่งเจ้าอินทวิชยานนท์ โคกรามมังคมหูลา รับทราบด้วย

ข้อความในหนังสือสัญญาที่รัฐบาลส่งไปให้พระเจ้าเชียงใหม่ประพาศปฏิบัติตาม นั้น เป็นการวางแนวทาง เพื่อปฏิบัติให้เป็นไปตามสนธิสัญญาที่รัฐบาลได้ทำกับอังกฤษ

เกี่ยวกับปัญหาการป่าไม้นั้น รัฐบาลพยายามที่จะแก้ไขปัญหาล่าไม้นี้ให้สอดคล้อง กับสนธิสัญญาใหม่ที่ทำกับอังกฤษ ณ เมืองกลักกัตตา เช่นกัน

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม.58/191 หนังสือสัญญาว่าด้วยการที่พระเจ้าเชียงใหม่ จะรักษามานเมืองให้เรียบร้อย วันที่ 29 เมษายน ร.ศ. 92.

* ฎารายละเอียดของสัญญา ในภาคผนวก ฅ.

หนังสือสัญญาที่รัฐบาลบังคับให้เจ้าผู้ครองนคร เชียงใหม่ทำขึ้นนี้เป็นการวาง กฎเกณฑ์ใหม่ เพื่อให้เจ้านคร เชียงใหม่ปฏิบัติได้ถูกต้องสอดคล้องตามหนังสือสัญญาที่ ทางรัฐบาลทำกับอังกฤษ และได้มีการจัดส่งชาวหลวงจากกรุงเทพฯ ขึ้นไปประจำใน ฐานะ "ชาวหลวงตระลาการศาลต่างประเทศ" ณ เมืองเชียงใหม่ด้วย แต่ชาวหลวง ดังกล่าวนี้นอกจากจะปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับการศาลและการป่าไม้ที่เกี่ยวข้องกับคนใน บังคับอังกฤษแล้ว โดยที่ประจำอยู่ ณ เมืองเชียงใหม่ได้กลายเป็นตัวแทนของรัฐบาล กลางในการควบคุมหัวเมืองลานนาไทยโดยปริยาย หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการวางรากฐาน ในการปฏิรูปการปกครองของหัวเมืองลานนาไทยในระยะต่อมา

ถ้าไต่ถามมาแล้วนี้อาจพิจารณาได้ว่า สนธิสัญญาเชียงใหม่ฉบับนี้ก่อให้เกิด ผลดีแก่ไทยบ้างเล็กน้อย เพราะนับเป็นก้าวแรกที่ไทยได้อำนาจในการพิจารณาคดีทาง แพ่งในดินแดนลานนา แต่เมื่อเปรียบเทียบกับผลประโยชน์ที่ทางฝ่ายอังกฤษได้รับแล้ว จะเห็นว่ามี ความแตกต่างกันอย่างมากทั้งนี้เพราะอังกฤษสามารถให้รัฐบาลไทยรับรองที่ จะดูแล และให้ความคุ้มครองแก่คนในบังคับของตนในดินแดนลานนาได้เป็นผลสำเร็จ

อย่างไรก็ตามปรากฏว่าสนธิสัญญาฉบับนี้ยังมีข้อบกพร่องและก่อให้เกิดความ ไม่สะดวกแก่คนในบังคับอังกฤษที่ไม่ชอบอยู่ใต้อำนาจของศาลไทย ในกรณีที่เกิดคดี ความขึ้น ก็จะต้องส่งเรื่องราวลงมาฟ้องร้องต่อกงสุลอังกฤษที่กรุงเทพฯ หรือเจ้า- หน้าที่อังกฤษที่ยองสะลินในพม่าให้เป็นผู้พิจารณาคัดสินความ ทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องในคดี ต้องเสียเวลาเดินทางมายังกรุงเทพฯ หรือมิฉะนั้นก็ต้องเดินทางย้อนกลับไปที่พม่าอีก ดังนั้นเมื่อหนังสือสัญญาฉบับนี้ไม่อาจอำนวยความสะดวกให้แก่คนในบังคับอังกฤษได้ดัง กล่าว ทำให้สนธิสัญญาฉบับนี้มีอายุเวลาไม่ถึง 10 ปี รัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษ ที่ลอนดอนจึงได้ดำเนินการเจรจากันอีกครั้งหนึ่ง เพื่อตกลงเปลี่ยนแปลงแก้ไขข้อบกพร่อง ของสนธิสัญญาเชียงใหม่ขึ้นอีกฉบับหนึ่งใน พ.ศ. 2426 (ค.ศ. 1883) นับเป็นสนธิ- สัญญาเชียงใหม่ฉบับที่ 2 ซึ่งจะไต่ถามต่อไป

1.2.2 สนธิสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. 2426 (ค.ศ. 1883)

สนธิสัญญานี้เป็นการตกลงระหว่างรัฐบาลไทยและรัฐบาลอังกฤษที่ลอนดอน โดยได้จัดทำขึ้นที่กรุงเทพฯ ในวันที่ 3 กันยายน พ.ศ. 2426 และได้แลกเปลี่ยนสัตยาบันในปารีส คือ เมื่อวันที่ 7 พฤษภาคม พ.ศ. 2427 ข้อความในสัญญามีทั้งหมด 16 ข้อ* เรื่องป่าไม้นั้นถือว่าเป็นเรื่องสำคัญประการหนึ่งด้วย ดังข้อตกลงในสัญญาข้อที่ 11 ว่า

"คนในบังคับอังกฤษมีความปรารถนาจะซื้อไม้ ตัดไม้ กานไม้ที่ป่า เมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ต้องทำหนังสือสัญญาต่อเจ้าของป่าไม้มีกำหนดปี หนังสือสัญญานั้นทำเป็นสองฉบับ เอาไว้คนละฉบับ ต้องประทับตรากงสุล ถ้าไวซกิงส์อังกฤษ และกระทรวงการไทย ถ้าชาหลวงที่เมืองนครเชียงใหม่ ซึ่งได้ตั้งตามหนังสือสัญญานี้ข้อ 8 แลประทับตราเจ้าของเมืองนั้นด้วย แลหนังสือสัญญาเข้าป่าไม้นี้ เหล่านี้ จะต้องจดบัญชีไว้ที่กงสุลอังกฤษ แลศาลไทยที่เมืองนครเชียงใหม่ทุกฉบับ ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดตัดไม้ กานไม้ในป่าตำบลหนึ่งตำบลใด เจ้าของป่าไม้มิยอม ถ้าเกินกำหนดหนังสือสัญญาที่ไต่ทำไว้แล้วนั้น ต้องใช้ราคาผลประโยชน์ที่เสียไปให้แก่เจ้าของป่า ตามกงสุลอังกฤษที่เมืองนครเชียงใหม่ จะตัดสินการที่จะเปลี่ยนชื่อผู้เช่า ถ้าเปลี่ยนชื่อเจ้าของป่านั้น จะต้องทำตามธรรมเนียมประทับตราแลจดบัญชีใหม่อีกเหมือนกัน

* รายละเอียดของสัญญานี้ ดูเพิ่มเติมได้จากภาคผนวก ญ.

ค่าธรรมเนียมลงชื่อประทับตราแลจกบาญชีหนังสือสัญญาทำป่าไม้
นั้น จะกำหนดไว้แก่พ่อประมาณแลก็พิมพ์ให้ทราบทั่วกัน"¹

สนธิสัญญาเชียงใหม่ฉบับปี พ.ศ. 2426 นี้ ได้ดำเนินการโดยตามสาระสำคัญของ
สัญญาปี พ.ศ. 2416 หลายประการ โดยเฉพาะเรื่องสัญญาการทำป่าไม้ สนธิสัญญา
ทั้ง 2 ฉบับนี้มีความแตกต่างกันคือ

1. แม้ว่าสนธิสัญญาเชียงใหม่ทั้งสองฉบับเป็นสัญญาระหว่างรัฐบาลไทยกับ
รัฐบาลอังกฤษ แต่สนธิสัญญาฉบับแรกเป็นการตกลงระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษ
ที่อินเดีย ส่วนฉบับหลังเป็นการตกลงระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษที่ลอนดอน
ซึ่งไคพิจารณาเห็นว่า สนธิสัญญาฉบับแรกยังไม่สมบูรณ์เพียงพอ จึงได้ยกเลิกสนธิสัญญา
ฉบับนั้นเสีย

2. ตามสนธิสัญญาใหม่นี้ ไทยตกลงยอมให้รัฐบาลอังกฤษแต่งตั้งกงสุลหรือ
รองกงสุลประจำที่เชียงใหม่ขึ้นเป็นครั้งแรก รองกงสุลอังกฤษประจำเชียงใหม่คนแรก
คือ นาย อี.บี. กูล์ (E.B. Gould) ขึ้นมาประจำที่เชียงใหม่ตั้งแต่วันที่ 7
ธันวาคม 2426²

¹ กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย กระทรวงการต่างประเทศ (หนังสือชุดประมวล
สนธิสัญญา เล่ม 2 พ.ศ. 2431 - 2462) สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคี ระหว่าง
ประเทศไทยกับต่างประเทศ และองค์การระหว่างประเทศ หน้า 70 - 80.

² กองบรรณาสาร กระทรวงการต่างประเทศ รายชื่อทูตและกงสุลอังกฤษ
ในกรุงรัตนโกสินทร์.

3. ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับอำนาจศาลนั้น ตามสัญญาฉบับใหม่นี้ได้วางระเบียบการไว้สำหรับคนในบังคับอังกฤษทั้งหมดที่เขาไปอยู่เมืองเชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน โดยกำหนดศาลไทยให้กว้างออกไปกว่าแต่ก่อน กล่าวคือ ตามสัญญา พ.ศ. 2416 (ค.ศ. 1874) จำกัดศาลไทยมีอำนาจชำระคดีคนในบังคับอังกฤษได้เฉพาะพวกที่ไม่มีหนังสือเดินทางเท่านั้น ถ้ามีหนังสือเดินทางมาด้วยแล้วก็ไม่ต้องขึ้นศาลไทย แต่ในกรณีที่แห่งนั้นแม้จะมีหนังสือเดินทางก็ ถ้ายินยอมขึ้นศาลไทยแล้ว ศาลไทยก็มีอำนาจชำระคดีได้ สำหรับสนธิสัญญาปี พ.ศ. 2426 (1883) นั้นได้ระบุไว้ในข้อ 8 ให้ศาลไทยมีอำนาจชำระคดีทั้งคดีแรงและคดีอาญาได้ตามกฎหมายของไทย โดยนี้ข้อแม้ว่า ในกรณีที่คู่ความทั้ง 2 ฝ่าย เป็นคนในบังคับอังกฤษด้วยกัน หรือจำเลยเป็นคนในบังคับอังกฤษก่อนที่จะทำการพิพากษา กงสุลหรือรองกงสุลอังกฤษมีสิทธิที่จะถอนคดีจากศาลไทยไปชำระเองได้ แต่จะต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขบางประการด้วย คือ¹

ก. ให้ถอนคดีเฉพาะที่อยู่ในศาลชั้นต้น คือศาลต่างประเทศของไทย ซึ่งตั้งขึ้นตามสัญญาเท่านั้น แต่หากคดีอยู่ในชั้นอุทธรณ์แล้ว จะถอนไปไม่ได้

ข. ต้องถอนคดีก่อนมีคำพิพากษา ถ้าศาลอ่านคำพิพากษาเสร็จสิ้นแล้วถอนคดีไม่ได้

ค. คดีที่จะถอนนี้ ต้องเป็นคดีที่มีคู่ความทั้งสองฝ่ายเป็นคนในบังคับอังกฤษ หรือจำเลยของคดีเป็นคนในบังคับอังกฤษ

ง. กงสุลหรือรองกงสุลอังกฤษต้องทำคำขอถอนคดีเสนอไปยังผู้พิพากษา

¹หลวงสิทธิสยามการ สัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับต่างประเทศ

ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่าสนธิสัญญาเชียงใหม่ฉบับปี พ.ศ. 2426 นี้มีส่วนทำให้
 รัฐบาลไทย ให้ความสนใจดินแดนลานนาไทยมากยิ่งขึ้นกว่าสมัยก่อน ทั้งนี้เพราะนับ
 เป็นครั้งแรกที่ไทยได้ยินยอมให้รัฐบาลอังกฤษตั้งกงสุลไปประจำอยู่ ณ ดินแดนประเทศ
 ราชของไทย อย่างไรก็ตามปรากฏว่าระเบียบการศาลตามสนธิสัญญาเชียงใหม่ฉบับปี
 พ.ศ. 2426 นี้ ได้ดำเนินไปอย่างราบรื่น จนได้มีการตกลงขยายระเบียบการดังกล่าว
 ออกไปเพื่อใช้กับเมืองน่าน และเมืองแพร่ด้วย*

นอกจากสนธิสัญญาระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษซึ่งทำขึ้นเพื่อขจัดข้อ
 พิพาทและส่งเสริมการค้าระหว่างพม่าของอังกฤษกับดินแดนลานนาไทยใน พ.ศ. 2416
 และ พ.ศ. 2426 ดังได้กล่าวแล้ว รัฐบาลไทยยังต้องดำเนินการเจรจากับรัฐบาล
 อังกฤษในเรื่องที่เกี่ยวกับหัวเมืองชายแดนที่อยู่ในเขตติดต่อระหว่างลานนาไทยกับพม่า
 ของอังกฤษ ทั้งนี้เนื่องจากดินแดนลานนามีอาณาเขตติดต่อกับบรรดาหัวเมืองไทย
 ใหญ่** และหัวเมืองกะเหรี่ยง*** ซึ่งเคยตกเป็นของพม่ามาฉะฉาน ดังนั้นเมื่ออังกฤษ
 ผนวกดินแดนนี้เข้าไว้ อังกฤษก็พยายามเรียกร้องสิทธิของตนเหนือดินแดนดังกล่าว
 ซึ่งมีความสำคัญทางเศรษฐกิจ และอุดมสมบูรณ์ด้วยป่าไม้สักเป็นอันมาก¹ ฉะนั้นเพื่อ

* โดยหนังสือแลกเปลี่ยน ลงวันที่ 31 ธันวาคม พ.ศ. 2427 และวันที่ 10
 มกราคม พ.ศ. 2428.

** คือเมืองท่า เมืองจวัก (จวัก) เมืองหาง เมืองตวัน และเมืองสาค

*** คือเมืองมะจะ เมืองใหม่ เมืองยวม เมืองตุม เมืองกวน เมืองไฮ
 บ้านฮ่องลิก และเมืองโก

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม.2.22 ข/1 จดหมายเหตุพระราชพิธีบายการ ถึง พระยา
ไกรโกษา วันที่ 12 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 109.

ป้องกันและรักษาผลประโยชน์ของไทยในภูมิภาคนี้ รัฐบาลไทยจึงต้องดำเนินการปรับปรุงหัวเมืองชายแดนลานนาไทยให้เรียบร้อย และรักษุมเพื่อป้องกันมิให้มีการพิพาทระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษขึ้น

1.3 การเจรจาและข้อตกลงเกี่ยวกับหัวเมืองทั้ง 5 ที่ติดพรมแดน กานพม่าและลานนาไทย*

หัวเมืองเหนือทั้ง 5 ที่ติดพรมแดนกานพม่าและลานนาไทย ได้แก่ เมืองท่า
เมืองจวค (จวาก) เมืองหาง เมืองต่วน และเมืองสาก เมืองเหล่านี้ตั้งอยู่ติด
กับแม่น้ำสาละวิน ซึ่งเป็นแม่น้ำสายสำคัญของพม่าทางด่านกะวันออก สำหรับป้องกัน
ข้าศึกและไหลลงสู่ เป็นทางเดินติดต่อระหว่างพม่าตอนล่างและตอนบน หัวเมือง
ชายแดนที่ถือเป็นระราอาณาเขตระหว่างไทยกับพม่าในบังคับอังกฤษนี้ ทั้งลานนา-
ไทยและพม่าพยายามที่จะเข้าไปมีอำนาจ พุ่งแย่งชิงดินแดนกันอยู่เสมอ¹

สภาพที่ตั้งของหัวเมืองชายแดนลานนาไทยกับพม่าเหล่านี้ ส่วนใหญ่เป็นป่าเขา
พื้นที่เป็นที่สูง ภูเขา ส่วนที่เป็นแนวสันเขาหรือที่สูงแจ่มแจ้งจะมีความสูงจากระดับน้ำทะเล
ประมาณ 4,000 - 8,000 ฟุต² ส่วนที่เป็นที่ราบจะมีความสูงจากระดับน้ำทะเลเฉลี่ย

* หัวเมืองทั้ง 5 นี้ บางทีเรียกว่าหัวเมืองเงี้ยวทั้ง 5 หรือหัวเมืองไทยใหญ่
(อังกฤษเรียกว่า ซานเจ็ก ไทยเรียกว่า เงี้ยว) กระจายละเอียดการแบ่งประเภทของ
ไทยใหญ่ได้จาก กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ พงศาวดารไทยใหญ่ (องค์การตำรา
พระนคร, 2505) เล่ม 1, หน้า 5.

¹ กองบรรณาธิการ กระทรวงการต่างประเทศ แผ่นที่ 8.3 ตอนที่ 9
แมนโมเรมคัม พระเจ้านองยาเทอกรมหมื่นคำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล เรื่องการ
ปักปันเขตแดน วันที่ 11 กันยายน ร.ศ. 111.

² ฟุต.

ประมาณ 2,000 - 3,000 ไร่¹

เนื่องจากพื้นที่เป็นที่สูงและป่าเขาจึงมีแม่น้ำหลายสาย ป่าใบสำคัญ เช่น ป่าไม้สัก ไม้สน ไม้สา ขึ้นหนาแน่นอยู่ทั่วไป บริเวณที่ราบนั้นพื้นดินส่วนมากก็เป็นดินทราย หินน้ำไม่ก่อบไถ่กล เกี่ยวกับสภาพที่ตั้งของหัวเมืองทั้ง 5 ที่เกิดเป็นปัญหาระหว่างไทยกับอังกฤษนั้น อาจกล่าวได้อย่างย่อ ๆ ก็คือ

เมืองจวค เมืองทา เดิมทั้งสองเป็นเมืองเดียวกัน รวมชื่อเมืองจวคสำหรับเบื้องจากนั้นมีเขตติดต่อถึงนี้ ทิศเหนือถึงลำน้ำแม่หางและแม่น้ำหางรวมน้ำสาละวิน ทิศใต้มีลำน้ำจวคถึงห้วยแก่มารและกอยก๊วกอม ก๊วกอ ต่อเมืองทา ทิศตะวันออกถึงกอยแม่หลวง มูลเหล็ก ทิศตะวันตกจดแม่น้ำสาละวิน² ส่วนเมืองทานั้นตั้งอยู่ริมแม่น้ำเกาะ ซึ่งไหลไปต่อแม่น้ำจวค แล้วตกลงไปลงแม่น้ำสาละวิน เขตแขวงเบืองทาบี้ดังนี้ ทิศเหนือจดห้วยแก่มาร และแม่น้ำจวคปากไต ทิศใต้จดกอยก๊วกอต่อแขวงเมืองแห่งเหนือและแห่งใหม่ ทิศตะวันออกจดก๊วกอม ก๊วกอก และคอยถวย ทิศตะวันตกจดลำแม่น้ำสาละวิน³ พื้นที่ส่วนใหญ่ของเมืองทั้งสองเป็นป่าไม้สัก การทำนามีบางทาบิมน้ำ พลเมืองของทั้งสองเมืองเป็นพวกเงี้ยว เบืองจวคมีพลเมือง 2500 คน ส่วนเมืองทามีพลเมือง 2000 คน⁴

¹ Sao Saïmong Mongrai, The Shan States and the British Anneration, p. 5.

² ก.จ.ช. ร.5 ต.40/3 รายงานหลวงประกาศกิจ กราบทูลเรื่องเมืองจวคเมืองทา

³ ก.

⁴ ก.

เมืองหางบางทีเรียกว่าเมืองหางหลวง หรือเมืองหลวง¹ ตั้งอยู่ริมฝั่งด้านตะวันตกแม่น้ำหาง บิอาณาเขตติดต่อก็คือ ทิศเหนือถึงท่าขามงก กอยช้าง คอแขวง เมืองทวน ทิศใต้ถึงแม่น้ำปุนติคคอแขวงเมืองงาย ทิศตะวันออกถึงคอยอุนหรือแม่หางแหง คอแขวงเบื่องฝาง ทิศตะวันตกถึงลันคอยมุกเหล็ก คอแขวงเมืองจวก² บริเวณสองฝากแม่น้ำหาง เป็นที่ราบมีทุ่งนาป่าแกงและป่าไม้ห่อนสักบ้าง³ ประชาชนชาวเมืองหางเป็นพวกเงี้ยวมีอยู่ประมาณ 2,500 คน

เมืองทวนตั้งอยู่ริมฝั่งด้านตะวันออกน้ำแม่ทวน มีเขตติดต่อก็คือทิศเหนือถึงคอยแกม กิวแกง น้ำแม่สืบเป็นเขตติดต่อบีองเชียงทอง เมืองปู้ ทิศใต้ต่อท่าขามงกลำน้ำแม่หางไปถึงท่าสบหางแม่น้ำสาละวิน ท่อกับแขวงเมืองหางและเมืองจวก ทิศตะวันออก มีแนวเขาผ่าห่มปกต่อเนื่องไปถึงคอยคำ ท่อกับแขวงเมืองฝางและเมืองสาค ทิศตะวันตกมีแม่น้ำสาละวินเป็นแก่นต่อกับเมืองปัน เมืองเขียวทอง⁴ บริเวณเมืองทวนนั้นพื้นที่เป็นหินทราย ป่าแกงมีที่ราบสำหรับทำนาเฉพาะบริเวณริมน้ำ พื้นที่เป็นหินทรายการทำนาไม่ไค้เกล ประชาชนจึงหันไปทำไร่แทน⁵ พลเมืองเป็นพวกเงี้ยวมีประมาณ 4,000 คน

¹ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 1 พระราชพงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ
หน้า 138.

²ก.จ.ช. ร.5 ค.40/3 รายงานหลวงประชาคฤ์กิจกรรบทูลเรื่องเมืองทวน

³ก.จ.ช. ร.5 ค.40/3 รายงานหลวงประชาคฤ์กิจกรรบทูลเรื่องเมืองหาง

⁴ก.จ.ช. ร.5 ค 40/3, ล.ก.

⁵ก.จ.ช. ร.5 ค.40/3 รายงานหลวงประชาคฤ์กิจกรรบทูลเรื่องเมืองจวก

เมืองสาคร ตั้งอยู่ริมแม่น้ำกก มีเขตติดต่อคือ ทิศเหนือถึงตำบลหินก้อนเสา
 ตัดแขวงเมืองเชียงตุง ทิศใต้ต่อกับแขวงเมืองยวน ทิศตะวันออกถึงแปดอยตุงต่อกับ
 แขวงเมืองหยาก เบืองไร ทิศตะวันตกถึงกอยคำต่อกับแขวงเมืองปู เมืองทวน¹
 เมืองสาคร มีทิวเขาเป็นทุ่งนามาก ข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์² พลเมืองเป็นพวกเงี้ยว
 มีประมาณ 5,000 คน

จากสภาพทางภูมิศาสตร์ของหัวเมืองทั้ง 5 นี้ มีส่วนทำให้ดินแดนดังกล่าวมีฐานะ
 เป็นรัฐกันชนระหว่างลานนาไทยกับพม่า ความสำคัญของหัวเมืองชายแดนจึงถือว่าเป็น
 การป้องกันความปลอดภัยของลานนาไทยและพม่าไทยฝ่ายใต้ เพราะการทำสงคราม
 ระหว่างไทยกับพม่านั้นมักมีสาเหตุเนื่องมาจากความขัดแย้งทางหัวเมืองมอญและหัวเมือง
 ชายแดนลานนาไทยเป็นส่วนใหญ่ พมามักใช้ยุทธวิธีแบบกั๊กบับในการรุกรานไทย³
 ดังนั้นนโยบายของไทยในการยึดครองหัวเมืองชายแดนลานนาไทยก็เพื่อเป็นการเตรียม
 ตัวป้องกันตนเอง ดังจะเห็นได้จากรายงานของพระเจ้านองยาเชอกรมหมื่นพิศมัยรัช
 กร กราบมั่งกยทูลตอหนึ่งว่า

¹ ก.จ.ธ. ร.5 ค.40/3 รายงานหลวงประจักษ์ดิลก กราบทูลเรื่องเมืองสาคร

² ก.

* ยุทธวิธีแบบกั๊กบับที่พม่าใช้ก็โดยการยกกองทัพเข้าตีไทยสองทางโดยยกเข้ามา
 ทางหัวเมืองมอญทางหนึ่ง และยกบาททางลานนาไทยอีกทางหนึ่ง ซึ่งคูจะมีลักษณะคล้าย
 คัมจะบับพวกไทยฝ่ายใต้ ดังเช่นการยกทัพของบุเรงนอง และพระเจ้ามังระ เป็นต้น

³ นคร พิรุณรังค์ การเจรจาและข้อตกลงระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาล
อังกฤษเกี่ยวกับหัวเมืองชายแดนลานนาไทยและพม่า สมัยรัชกาลที่ 5 ระยะ พ.ศ.

".... การซึ่งจะขึ้นไปเอาเมืองทวน เบื้องทางนั้นเป็นการจำเป็น
 ควบบังคับทัพเมืองเชียงตุง ซึ่งลี้ว่าจะยกลงมาที่เมืองปู้ เมืองสาค
 นั้น ก็ลงมาตีเอาเมืองปู้ได้ พวกเมืองเชียงตุงลงมานั่ง*
 อยู่เมืองปู้...."¹

เมื่ออังกฤษสามารถเอาชนะพม่าได้ในปี พ.ศ. 2428 และส่งตัวพระเจ้า
 รัชไปไวยังประเทศอินเดีย** แล้วบ้านเมืองพม่าก็มีความวุ่นวายอยู่ถึง 5 ปี
 อังกฤษต้องเสียทหารและเงินทองในการปราบปรามผู้คน ที่แข็งข้อต่ออังกฤษในพม่า
 เป็นอันมาก ส่วนทางหัวเมืองไทยใหญ่นั้นไม่ได้ตกอยู่ในอำนาจพม่าพยามตั้งตัวเป็นอิสระ
 ควบเหวี่ยงพระเจ้านองยาเชอกรมหมื่นพิชิตปรีชากรทรงเห็นว่าจะเป็นอย่างนี้จึงโปรด
 ให้พระยาราชสีมการากร ขาหลวงใหญ่รักษาราชการ ๓ เมืองเชียงใหม่ มีหนังสือ
 ไปยังเจ้าเมืองเชียงตุง เมืองหมอกไหม เมืองหาง เมืองปู้ เมืองสาค เมืองเชียงคำ
 และเมืองอื่น ๆ เพื่อไม่ให้ยกกองทัพลงเขตแดนเมืองเชียงใหม่เข้ามา ดังข้อความ
 ต่อไปนี้

* มาปกครองเมือง

¹ ก.จ.ธ. ร.5 ม 58/88 รายงานพระเจ้าเจ้านองยาเชอกรมหมื่นพิชิตปรีชากร
เสด็จขึ้นไปจักราชการ เมืองเชียงใหม่ ลำพูน และ ลำปาง พฤษภาคม ร.ศ. 103.

** คือ เสด็จไปไวยานสิ้นพระชนม์ที่เมืองบอบเบย์ ส่วนพระนางสุภยาลัก
 รัฐบาลอังกฤษอนุญาตให้กลับมาอยู่เมืองร่างกุ้งได้.

".... ในเขตแขวงเมืองหางและแม่หางเหล่านี้เป็นแขวงเชียงใหม่ เป็นอาณาเขตกรุงเทพฯ แต่พวกเงี้ยวเข้ามาตั้งอาศัยทำกินอยู่ฝ่ายเมืองเชียงใหม่เห็นว่าไม่มีอันตรายก็ยังไม่ไปขัดขวาง บัดนี้เชียงตุงตั้งแข็งขันเป็นเอกราช มิได้เป็นเมืองขึ้นแก่อังวะเหมือนแต่ก่อน ยกกองทัพเข้าตีเอาเมืองที่เป็นเมืองขึ้นพม่าได้หลายบ้านหลายเมือง ชาวเชียงตุงมีกำลังแลกองทัพเครื่องศาสตราวุธก็ ๓ มีมาก เห็นพม่าจะเอาชนะมิได้ บัดนี้ก็เข้ามาตีเอาเมืองปัวตั้งอยู่เขตแดนเชียงใหม่ได้ เกรงจะสำคัญใจว่าเมืองทวน เมืองหางเป็นเมืองฝ่ายพม่า ก็จะเข้ามาพาดตีรบกวนพระราชอาณาเขตกรุงเทพฯ เมืองเชียงใหม่ จึงจำเป็นต้องตั้งกองทัพออกมาตั้งรักษาเวียงทวน เมืองหาง อันเป็นอาณาเขตกรุงเทพฯ ไว้ ขวอย่าให้เจ้านายทั้งสองฝ่ายยกทัพเข้ากระทำศึกแก่กันหรือล่วงเขตแดนกรุงเทพฯ เข้ามาไม่ทันกำหนดหรือเบี่ยงโคมิพังขึ้นยกเอากำลังเข้ามาเราจะถือว่าเป็นการก่อกวนร้ายยิ่งพระราชอาณาเขตจะต้องจำทำศึกกับเมืองนั้น เพื่อรักษาพระราชอาณาเขตกว่าจะถึงแพและชนะ....."¹

จากคำประกาศข้างต้นนี้เป็นการแสดงว่าเขตแดนทางตะวันออกเฉียงเหนือของลานนาไทยได้ขยายไปถึงลำน้ำสาละวิน และได้รวบเอาหัวเมืองเงี้ยวทั้ง 5 เป็นของไทยด้วย นอกจากนี้จากความวุ่นวายทางหัวเมืองไทยใหญ่ใน พ.ศ. 2427*

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม.58/88 รายงานกรมหมื่นพิชิตปิณฑกร เรื่องจักราชการเมืองเชียงใหม่ ลานุน และลำปาง

* ขณะที่พม่ากำลังมีข้อพิพาทกับอังกฤษบ้านเบ็ญจตกอยู่ในความยุ่งยากหัวเมืองไทยใหญ่ที่เคยอ่อนน้อมจึงตั้งตนเป็นอิสระขยายอำนาจลงมาทางใต้ ตีเอาเมืองปัว เมืองสาละวินใน พ.ศ. 2427 ทำให้เกิดกวนกระหนกระเทือนต่อลานนาไทยมาก

ได้เป็นสาเหตุให้ไทยถือโอกาสเข้ายึดครองและอ้างอธิปไตยเหนือดินแดนเหล่านี้ ทั้งนี้ เพราะอำนาจของพวกเจ้ายาวทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำสาละวินลดน้อยลง เนื่องจากเกิดการสู้รบกันเองในบรรดาผู้ครองแคว้นไทยใหญ่ ทำให้ผู้คนพากันหลบหนีไปมาก ทางมากถือโอกาสยกทัพปราบปราม พวกหัวเมืองเจียวทั้ง 5 จึงอยากได้คนมาคุ้มครอง ดังนั้นถ้าฝ่ายไทยจะยกคนจำนวนหนึ่งเพียง 100 - 200 คน เข้าไปในเมือง เหล่านี้ก็จะได้รับการต้อนรับและสามารถชักจูงให้เข้ากับฝ่ายไทยได้สำเร็จ¹

ในที่สุดฝ่ายไทยก็ได้เข้ายึดครองดินแดนหัวเมืองเจียวทั้ง 5 ใน พ.ศ. 2427 ซึ่งก่อให้เกิดความไม่พอใจเกรงกงสุลอังกฤษที่เชียงใหม่เป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะขณะนั้นได้พิจารณาในบังคับอังกฤษเข้าไปดำเนินการป่าไม้อยู่ ณ ป่าแม่หาง โดยได้รับอนุญาตจากเจ้าฟ้าเมืองป๋น ดังนั้นมิสเตอร์กุลด์ จึงได้มีหนังสือถึงพระยาราชสมภาร กรขอให้ส่งแจ้งกรณีของไทยยกกำลังเข้ายึดครองดินแดนดังกล่าว²

เกี่ยวกับเรื่องนี้พระยาราชสมภารกราบทูลขอหลวงวิเศษประจำเชียงใหม่ในเวลานั้น ได้โต้ตอบกล่าวหาของรองกงสุลอังกฤษประจำเชียงใหม่ โดยอ้างว่าดินแดนดังกล่าวถึงเคยเป็นของเชียงใหม่มาแต่เดิม ดังนั้นรัฐบาลไทยในฐานะที่มีอำนาจเหนือเชียงใหม่ จึงมีสิทธิที่จะเข้ายึดครองและกำหนดสิทธิในการทำป่าไม้ในบริเวณดังกล่าวได้

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม.58/88 รายงานกรมหมื่นเบญจบุรุษ เรื่องจัดการเมืองเชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน

² กองบรรณาสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มเรื่องเกี่ยวกับอังกฤษ "ทูตลอนดอน" เล่ม 2 หนังสือมิสเตอร์กุลด์ ถึงพระยาราชสมภารกระทรวง วันที่ 12 กันยายน ค.ศ. 1884.

คำสั่งของพระยาราชดิษฎาการ ได้แสดงให้เห็นว่าไทยอ้างสิทธิในการปกครองดินแดนเงี้ยวทั้ง 5 ซึ่งอยู่ทางปากกระวันออกของแม่น้ำสาละวินไว้แล้ว และไทยยังได้อ้างสภาพภูมิศาสตร์ตามข้อตกลงที่ไทยทำกับอังกฤษ เมื่อวันที่ 8 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2410 (ค.ศ. 1868) ซึ่งได้กำหนดให้ฝั่งซ้ายของแม่น้ำแม่เบยเป็นเส้นกันพรมแดนระหว่างไทยกับมณฑลคะนาว่ารีของอังกฤษ และแม่น้ำเบยก็ไหลจากทิศตะวันออกเฉียงใต้ไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือรวมกับลำน้ำสาละวิน ดังนั้นจึงถือว่าลำน้ำสาละวินเป็นเส้นกันพรมแดนระหว่างลานนาไทยกับพม่าโดยปริยาย¹ นอกจากนี้ทางหนังสือสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. 2416 ก็ได้ตกลงให้แม่น้ำสาละวินเป็นเขตแดนระหว่างเชียงใหม่กับเมืองพม่าของอังกฤษ และได้กำหนดให้มีสถานีตำรวจอยู่ระหว่าง 2 พากแม่น้ำ คอยตรวจตรวจดูแลเหตุการณ์ต่าง ๆ ด้วย

ปรากฏว่าในระยะแรกที่ไทยอ้างสิทธิในหัวเมืองเงี้ยวปากกระวันออกทั้ง 5 นั้น ทางอังกฤษยังไม่ได้ประท้วงหรือแสดงท่าทีขัดขวางอย่างชัดเจน ทั้งนี้เพราะในขณะนั้น อังกฤษยังไม่ได้เข้าครอบครองประเทศพม่าตอนบน ต่อมาเมื่ออังกฤษสามารถทำสงครามชนะพม่าครั้งสุดท้ายแล้ว อังกฤษก็ได้ยึดถือคามนโยบายของพม่าที่เคยประกาศว่า หัวเมืองฝ่ายเหนือบริเวณเมืองไทยใหญ่ทั้งหมดอยู่ในอำนาจของพม่า ดังนั้นอังกฤษจึงเริ่มให้ความสนใจในหัวเมืองไทยใหญ่ทั้งหมดรวมทั้งหัวเมืองเงี้ยวด้วย เพราะมอง

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ ไม่เรื่องเกี่ยวกับอังกฤษ

"Letter Book II. Memorandum : Boundary Between Siam and Upper Burmah"

² กองทัพไทยยกออกไปล่าแม่ทางใน พ.ศ. 2427 ก่อนอังกฤษประกาศผนวกดินแดนปรเทศพม่าทั้งหมด 1 ปี คือ พ.ศ. 2428.

เห็นความสำคัญของป่าไม้ขนสักในบริเวณเมืองจวกร เบื้องท่า เมืองทวน ซึ่งบริเวณเหล่านี้ป่าไม้สักที่มีชื่อเสียงมาก ใต้แถบบริเวณตอนเหนือคือน้ำแม่หาง สบแม่หาง ห้วยแห่งหลวง ห้วยแม่ยวน ห้วยน้ำอุ่น ตอนน้ำแม่หาง ห้วยหางตอนน้ำจวกร น้ำท่าตอนน้ำจวกร แม่ไมก แบสคงตอนน้ำก่ง ตำบลสามตึก กำปูลสามป่อง เมืองกาบ และโล่งน้ำส้ม¹ คินแดนเหล่านี้มีไม้สักที่อุดมสมบูรณ์กว่าป่าข้างใต้² ดังนั้นภัยเหตุที่บริเวณหัวเมืองเหล่านี้มีป่าไม้สักอุดมสมบูรณ์อังกฤษจึงให้ความสนใจมากและมีความต้องการที่จะเข้าครอบครองหัวเมืองชายแดนของไทย เพราะถ้าหากจะพิจารณาถึงหัวเมืองชายแดนที่เกิดขึ้นพิพาทกันขึ้นระหว่างไทยกับอังกฤษขณะนั้น จะเห็นว่าหัวเมืองทั้ง 5 เป็นเมืองที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจอยู่เป็นอันมาก กล่าวคือนอกจากหัวเมืองทั้ง 5 จะเป็นเมืองชายแดนที่มีความสำคัญต่อความสงบสุขของพม่าแล้ว ยังอุดมสมบูรณ์ไปด้วยป่าไม้สัก ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างใหญ่หลวงต่อผู้จะเป็นเจ้าของ นอกจากนั้นเมืองเหล่านี้ยังตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำก่ง* ซึ่งเป็นแม่น้ำสายสำคัญทางเศรษฐกิจและคมนาคมอีกด้วย ดังนั้นเมื่อเกิดกรณีพิพาทขึ้นกับไทยในหัวเมืองทางฝั่งตะวันออก ฝ่ายไทยจึงคาดว่าอังกฤษคงเล็งเห็นว่าหัวเมืองเหล่านี้เป็นแหล่งไม้สักที่อุดมสมบูรณ์ ซึ่งถ้าอังกฤษได้เป็นเจ้าของแล้วก็จะหาให้อังกฤษบริขายได้เพิ่มขึ้นอย่างมหาศาลจากการทำป่าไม้ในหัวเมืองทั้ง 5 ปัจจุบันทางเศรษฐกิจดังกล่าวนี้ จะเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งในการกำหนดนโยบายการยึดครองดินแดนดังกล่าวของอังกฤษ

¹ ก.จ.ช. ร.5 ค.40/3 รายงานหลวงประจำคดีกิจการพม่าหลวง
ภูประเทศแลคินการการกาชา

² ก.จ.ช. ร.5 ม.2.22 ข/1 จดหมายหลวงสรสิทธิยานการ ถึง พระยา
ไกรโกษา วันที่ 12 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 109.

* คือ ลำแม่น้ำสาละวิน

สาเหตุอีกประการหนึ่งที่ทำให้อังกฤษต้องการจะเข้าครอบครองหัวเมืองทั้ง 5 ก็คือ บรรดาใบไม้ที่ตัดจากบริเวณหัวเมืองที่ขึ้นกับอังกฤษ จะต้องลงลงไปตามแม่น้ำลงไปยังเมืองมะละแหม่ง (Moulmein) ซึ่งอยู่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน อันเป็นเมืองท่าคอนโคที่สำคัญของอังกฤษ รัฐบาลอังกฤษได้ตั้งกานเก็บภาษีจากใบไม้ ที่กานคานคนละ 3 รูเปีย แต่บางครั้งรายได้ของอังกฤษจะถูกกระทบกระเทือนจึงลดน้อยลง เมื่อไม่ชงถูกขโมย โดยที่คนร้ายมักจะอาศัยอยู่ในเมืองที่เป็นเมืองขึ้นของไทย และบางครั้งก็บังเอิญการฉวยฉวยเกิดบรรดาพันกันขึ้น จำนวนไม้ที่จะต้องตัดฟันลดลงจำนวนตามไปก๊วย อังกฤษจึงอาจคิดว่าที่ต้องเสียประโยชน์ไปนี้เป็นเพราะไทยจัดการปกครองหัวเมืองชายแดนไม่ดีและไม่พยายามแก้ไขปัญหาค่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

อย่างไรก็ตามปัญหาเรื่องหัวเมืองชายแดนดังกล่าวยังไม่สามารถยุติลงได้ ดังนั้นเพื่อเป็นการแก้ไขข้อขัดแย้งทั้งหมด จึงได้มีการประชุมระหว่างชาลวงฝ่ายไทยกับอังกฤษ เพื่อคำเนิการเจรจาถัน ณ เมืองบัน ไบวันดี 15 ธันวาคม พ.ศ. 2430¹ โดยตกลงกันให้หัวเมืองทั้ง 5 อยู่ในความดูแลของเมืองเชียงใหม่ แต่มีข้อแม้ว่ารัฐบาลไทยต้องห้ามไปให้มีการทำป่าไมจนกว่าจะได้รับคำสั่งจากรัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ ซึ่งเป็นผลจากการตกลงกันของรัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯ กับรัฐบาลอังกฤษที่ลอนดอน² แม้ว่าจะตกลงนี้จะทำให้หัวเมืองเงี้ยวทั้ง 5 ตกอยู่ภายใต้การปกครองของเมืองเชียงใหม่ แต่เงี้ยวเฝ้าเกี่ยวกับการทำป่าไม้อังกฤษเสนอให้นำความยุ่งยากมาสู่ประชาชนในเขตดังกล่าว

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แผ่นที่ 8.1 ตอนที่ 1 จดหมาย
มิสเตอร์กุลด์ถึงพระบาทาสกรวงษ์ 28 ตุลาคม พ.ศ. 2430.

² กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แผ่นที่ 8.1 ตอนที่ 1
รีโปด มิสเตอร์ฮิลเคอมบร็ค ที่มิสเตอร์กุลด์ ส่งมาให้ วันที่ 10 เมษายน พ.ศ. 2431.

ทั้งนี้เพราะคนส่วนใหญ่ในภูมิภาคแถบนี้มีอาชีพในการทำป่าไม้ และการที่ต้องได้รับคำสั่งจากรัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ ทำให้เสียเวลามาก ดังนั้นเจ้าเมืองซึ่งถือว่าเป็นคนในความปกครองของเมืองเชียงใหม่จึงมักทำหนังสืออนุญาตให้การทำป่าไม้ได้โดยพลการ การกระทำเช่นนี้จึงเป็นการขัดผลประโยชน์ของคนในบังคับอังกฤษ ซึ่งได้ดำเนินกิจการป่าไม้อยู่ก่อนแล้ว ดังเช่น กรณีที่พ่อเมืองหางไคทำหนังสือสัญญาให้โกจำยูน เข้าทำป่าใบเบ้หาง ซึ่งในขณะนั้นมองพาวอ คนพม่าในบังคับอังกฤษได้ดำเนินกิจการอยู่ก่อนแล้ว เป็นการขัดผลประโยชน์ของมองพาวอ ดังนั้นรัฐบาลอังกฤษจึงได้ประท้วงว่าสัญญาของเจ้าเมืองหางไคถูกต้อง เพราะรัฐบาลไทยยังไม่ได้ดำเนินการให้สัตยาบันตามข้อตกลงที่เมืองนั้น รัฐบาลอังกฤษจึงถือว่า การให้อนุญาตทำป่าไม้นั้นเป็นโมฆะ และอังกฤษก็ได้ถือโอกาสที่จะละเมิดสิทธิเข้าบาในหัวเมืองเงี้ยวเหล่านี้อยู่เสมอ

1.4 การเจรจาเกี่ยวกับหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออก*¹

นอกจากการเจรจาระหว่างรัฐบาลไทยกับอังกฤษ เรื่องหัวเมืองเงี้ยวทั้ง 5 แล้ว ยังได้มีการเจรจากับหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออกอีกด้วย กล่าวคือภายหลังจากที่อังกฤษได้กินแดนพม่าตอนล่างทั้งหมดจนถึงหงสาวดีแล้ว ดิทธิพลของอังกฤษ

* บริเวณหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออกที่กล่าวถึงนี้ ได้แก่ เมืองแะ เมืองใหม่ เมืองยวม เมืองตุม เมืองกวน เมืองไฮ บ้านฮองลิก เมืองโก ซึ่งตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน อาณาเขตทางตะวันออกติดต่อกับเมืองแม่ฮ่องสอนของไทย ส่วนทางตะวันตกติดต่อกับเมืองหวอกใหญ่ เมืองนายของพม่า

¹ ก.จ.ช. ร.5 น.40/5 สารตราเจ้าพระยาจักรี ถึง พระยาไกรโกษา วันที่ 27 ตุลาคม พ.ศ. 2435.

ก็ได้อพยพเข้ามาทางหัวเมืองกะเหรี่ยงตอนเหนือ ซึ่งบริเวณดังกล่าวอยู่ในความปกครองของเชียงใหม่ และทางเชียงใหม่ได้อนุญาตให้พวกกะเหรี่ยงบางแก่งซึ่งเป็นกนในบังคับเมืองหมอกใหม่ เมืองนาย ขาบแม่น้ำสาละวิน เข้ามาอาศัยและทำเกนกิจการป่าไม้ในดินแดนแถบนี้ก็ได้ ปรากฏว่าในระยะแรกไปซื้อช้างแข่งมากนัก แต่เมื่ออังกฤษขยายอำนาจมาถึงเมืองหมอกใหม่แล้ว เจ้าเมืองหมอกใหม่ก็ได้อำนาจสิทธิในการปกครองหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออก โดยถือจากการที่ประชาชนส่วนใหญ่ซึ่งอาศัยอยู่ในบริเวณเหล่านั้นส่วนมากมาจากเมืองหมอกใหม่เป็นข้ออ้าง จึงเกิดการแบ่งชิงดินแดนกะเหรี่ยงตะวันออกระหว่างลานนาไทยกับพม่าในบังคับอังกฤษ¹

การแก่งแย่งดินแดนดังกล่าวก่อให้เกิดการเจรจาเพื่อตกลงปักปันเขตแดนระหว่างรัฐบาลไทยกับอังกฤษอย่างเป็นทางการ เพื่อกำหนดเขตแดนทางทิศตะวันตกระหว่างไทยกับพม่าให้แน่นอน การเจรจาดังนี้ได้รวมถึงข้อถกเถียงเรื่องหัวเมืองเงี้ยวทั้ง 5 ซึ่งได้กล่าวไว้ตอนต้นด้วย

สำหรับปัญหาความขัดแย้งระหว่างลานนาไทยกับพม่าในบังคับอังกฤษทางหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออกนี้ อาจตั้งข้อสมมติฐานได้ว่า สืบเนื่องมาจากความอุดมสมบูรณ์ของอาณาเขตของป่าไม้บริเวณหัวเมืองกะเหรี่ยงทางตะวันออก เป็นเหตุให้พวกกะเหรี่ยงบางแก่ง* ซึ่งเป็นกนในบังคับของเมืองหมอกใหม่ เมืองนาย ขาบแม่น้ำสาละวิน ขาด

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ 8.2 ตอนที่ 6 รายงานหลวงวิจิตรวาทศาสตร์ หลวงรณนริราช กราบทูลเรื่อง เมืองใหม่ เมืองแบสาย และเมืองแจ

* ดินแดนบริเวณลุ่มแม่น้ำสาละวินทางทิศตะวันตกของเมืองแม่ฮ่องสอนนั้นเป็นที่อยู่ของชาวกะเหรี่ยงซึ่งมีอยู่ 2 พวกคือ 1. กะเหรี่ยงแดง (หรือกะเหรี่ยงบางแก่ง) เป็นพวกป่าเถื่อนดุร้าย นิสัยของพวกนี้ชอบแต่การทะเลาะวิวาทรบราฆ่าฟันกัน ค่อนข้างมากจะอาศัยอยู่ทางปากแม่น้ำสาละวินตะวันออก 2. พวกกะเหรี่ยงบางขาว พวกนี้ชอบความสงบ อาศัยอยู่ทางปากตะวันตกของแม่น้ำสาละวิน และดินแดนทางตอนใต้ลงไป

อาศัยตัดไม้ป่าไม้และทำมาหากิน ในระยะแรกที่เวียงเชียงใหม่ เชียงใหม่ให้อนุญาต นั้น ก็ไปมีปัญหาคัดแย่งอะไรเพียงแต่จะเกิดโจรผู้ร้ายขึ้น ลักทรัพย์กับเท่านั้น แต่เมื่ออังกฤษขยายอำนาจมาถึงเมืองหมอกไห้แล้ว เจ้าเมืองหมอกไห้ก็เริ่มอ้างสิทธิว่าเคยปกครองหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันตก การแย่งชิงอำนาจกันถือว่าเป็นข้อขัดแย้งระหว่างลานนาไทยกับพม่าในบังคับอังกฤษ

ความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ชอบสักนี้ กล่าวได้ว่าเกือบทุกห้วยและทุกลุ่มน้ำที่ไหลลงสู่แม่น้ำสาละวินนั้นไม้ป่าไม้ชอบสัก โดยเฉพาะบริเวณเมืองแจะนั้นไม้ป่าไม้ชอบสักขึ้นหนาแน่นทั่วไป หลวงวิจิตรศาสตร์ หลวงราชนนตรีราช ข้าราชการสำรวจเขตแดนทางหัวเมืองตะวันตกได้ทำรายงานกล่าวถึงไม้สักเมืองแจะว่า

".... ในบริเวณเมืองแจะทั่วไปนั้น ไม้ป่าไม้ชอบสักขึ้นสี่ทิศ ห้วยใหญ่มีไม้ไหลลงสู่แม่น้ำกั้นนั้น คือ ห้วยแจะ ห้วยน้ำพะ ห้วยสบเปาะ ห้วยไชยยา และยังมีห้วยน้อยไหลลงคอห้วยใหญ่อีกหลายห้วยไม้ชอบสักทุกห้วย"¹

ด้วยเหตุที่มีไม้ชอบสักขึ้นชุกชุมนี้เอง ทำให้ประชาชนหลายพวกอยากเข้ามาอาศัยทางหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันตกเพื่อหาไม้

การที่อังกฤษหันมาสนใจดินแดนหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันตกก็เพราะว่า อังกฤษเริ่มมีดินแดนขยายไปประชิดแดนเมืองเชียงใหม่ ภายหลังจากที่อังกฤษได้ดินแดนทางภาคใต้ของเมืองพม่าทั้งหมดขึ้นมานั้นกระทั่งถึงเมืองพะโค หรือเมืองหงสาวดี เมื่อปี พ.ศ. 2395 อังกฤษก็เริ่มที่จะคิดต่อค้าขาย ขยายขึ้นมาทางหัวเมืองกะเหรี่ยง

¹ กองบรรณาธิการ กระทรวงการต่างประเทศ พิมพ์ที่ 8.2 ตอนที่ 6
รายงานหลวงวิจิตรศาสตร์ หลวงราชนนตรีราช กรมหลวงเมืองใหม่.

ก่อนเหนือ และจากการที่ไม่ชอบสักต้องลงลงมาขายทางแถบปากน้ำสาละวินเบื้องท่ามะละแห่งซึ่งตกอยู่ใต้อิทธิพลของอังกฤษนั้น ทำให้อังกฤษเริ่มมีรายได้เป็นจำนวนมาก โดยที่อังกฤษได้ตั้งด่านเก็บภาษีไม่ถึงต้นละ 3 รูเปย์ แต่เมื่อปรากฏว่า ากกะเหรี่ยง ย่างแดงมักจะยกคนข้ามแม่น้ำสาละวินไปขโมยช้าง ปล้นทรัพย์ และทำลายไม้ซุง นอก จากนั้นยังฆ่าคนทิวอยู่ไต่บึงกับอังกฤษเสมอ ๆ การที่พวกกะเหรี่ยงย่างแดงก่อความไม่สงบขึ้นเช่นนั้น เกี่ยวกับการตัดไม้ การล่องซุงของพวกพวกล่าก่ายซอเข้าทำป่าไม้ก็ต้องหยุดชะงัก ก่อให้เกิดความเสียหายแก่คนในบังคับอังกฤษ และกระทบกระเทือนต่อภาษีที่อังกฤษตั้งด่านเก็บที่เมืองมะละแห่งปีละมาก ๆ เหตุการณ์สำคัญที่สร้างความไม่พอใจให้แก่อังกฤษเป็นอันมาก กล่าวคือในปี พ.ศ. 2405 หัวหน้ากะเหรี่ยงที่เมืองโปไก (Po Khai) โดยกษัตริย์พรรคพวกเขาปล้นบริษัทฮาร์เปอร์ (Harper Company) ในดินแดนอังกฤษ พวกกะเหรี่ยงไปปล้นเอาทรัพย์และช้างของบริษัทไป พวกอังกฤษตามมาพบที่เมืองโปไกก็เกิดการสู้รบกับพวกกะเหรี่ยง และในที่สุดพวกกะเหรี่ยงสู้ไม่ไหวก็หนีไปจากเมืองโปไก และโดยยังให้เจ้ากะเหรี่ยงทางกะวันออกคอยรังควานอังกฤษ และก่อให้เกิดความไม่สะดวกแก่พวกพ่อค้าอังกฤษ ที่เดินทางเข้ามาค้าขายทางลานนาไทย¹ จากเหตุการณ์นี้เองทำให้อังกฤษไม่พอใจในการกระทำของพวกย่างแดงมาก เพราะว่าก่อให้เกิดความไม่สงบเรียบร้อยขึ้น ขณะเกี่ยวกับทางฝ่ายเมืองเชียงใหม่กับหัวเมืองกะเหรี่ยงก็มีเรื่องทะเลาะวิวาทกันด้วย กล่าวคือ ทางฝ่ายเมืองเชียงใหม่ได้อ้างว่าดินแดนกะวันตกของแม่น้ำสาละวินเป็นของเมืองเชียงใหม่ ถึงที่ป่าไม้ซ่อนสักทางหัวเมืองกะเหรี่ยงกะวันออกเมืองเชียงใหม่ก็มีสิทธิที่จะเก็บค่าตอแก่ผู้ซออูเขาตอหักหักได้ และพวกกะเหรี่ยงย่างแดงบางพวกก็ตั้งตัวเป็นเจ้าเก็บค่าตอขาย จึงก่อให้เกิด

¹ม.ล. บานิจ ชุมสาย, "เชียงใหม่กับอังกฤษ," วารสารมนุษยศาสตร์, ปีที่ 1 ฉบับที่ 2, 2513, หน้า 15.

เกิดความเดือดร้อนแก่ชุมชนตักต้อนไปไว้ที่จะต้องเสียค่าคอ 2 ครั้ง ถ้าไม่ยอมเสียก็อาจจะไม่ปลอดภัย ดังปรากฏในจดหมายเหตุตอนหนึ่งที่อ้างถึงเหตุการณ์ที่พวกกะเหรี่ยงยางแดงเข้ามาเก็บค่าคอไว้ว่า

".... เมื่อ ๓ วัน ๒ 5 เหนือ ค่า 1246* ได้ให้นางวงศ์กับโปลีสานแมลนอยไปตรวจดูบ้านตะนะกะเหรี่ยง ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน ณ เมืองแะ แขวงเมืองยวม ตะนะกะเหรี่ยงแจ้งความยกหนามวงศ์ว่า เมื่อ ๓ เดือน 5 เหนือ เจ้าระแงะถูกไฟอย่างแดง 100 คน เข้ามาจะเก็บค่าคอไว้ ค้ำดป่าแม่แะ ใ้ผูกจากโถกอบกับตะนะกะเหรี่ยงว่าถ้าไม่ได้เงินค่าคอไว้ก็จะจับริมขางมาน ข้างยางไป ตะนะกะเหรี่ยงตอบว่า เงินค่าคอไม่หวนกขอเก็บไปแล้ว 540 รูเปี้ย ถ้าจะเก็บเงินค่าคอไม่ป่าแม่แะอีก ตะนะกะเหรี่ยงจะต้องไปบอกเจ้านักงานที่เมืองยวมก่อน พวกยางแดงก็เอากระดูกไก่ปักลง แล้วตอบว่าครั้งนั้นคนขาน้อยอีก 2 เดือนจึงจะยกมาได้บ้าง แล้วพวกยางแดงก็พากันกลับไป"¹

* ตรงกับวันที่ 12 เมษายน พ.ศ. 2427

¹ถ.จ.ธ. ร.5 ม. 2.12 ก/15 หนังสือพระยาราชวรินทร์การกร กราบเรียนผู้สำเร็จราชการมหาดไทยลง 3 ๖ 5 ค่ำ ปีกอก ฉศก 1246
1

จะเห็นได้ว่าในขณะที่หัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออกอยู่ในความดูแลของเมือง
ยวมซึ่งขึ้นกับฝ่ายลานนาไทยแล้วนั้น พวกกะเหรี่ยงยางแดงก็ยังคงกำลังเข้ามาแสดง
อำนาจและขอเก็บเงินค่าตอไม้อีกด้วย เรื่องนี้มักเป็นสาเหตุให้เกิดการรบพุ่งกับเมือง
เชียงใหม่เสมอ ๆ เหตุการณ์ดังกล่าวมานี้รัฐบาลอังกฤษที่อินเก็งเห็นถึงความบกพร่อง
ของการบริหารงานของฝ่ายลานนาไทย จึงได้คิดคอมมายังรัฐบาลไทย เพื่อขอความ
ร่วมมือในการจัดระเบียบหัวเมืองชายแดนเหล่านี้ให้เรียบร้อย ซึ่งเรื่องนี้ทางฝ่าย
เมืองเชียงใหม่ก็ตกลงส่งคนออกไปปรามปรามโจรผู้ร้าย และมีการตั้งกองตำรวจขึ้น
รักษาความเรียบร้อยตามชายแดนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2416 และเพื่อเป็นการสร้างความ
สะดวกทางการค้าขายระหว่างเมืองเชียงใหม่กับเมืองมะละแหม่ง ดังนั้นจึงได้มีการ
ทำสนธิสัญญาระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษ เพื่อส่งผู้รับการติดต่อทาง
พาณิชย์ระหว่างพม่าของอังกฤษกับอาณาเขตของเมืองเชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน
เมื่อวันที่ 14 มกราคม พ.ศ. 2416 ดังได้กล่าวข้างต้นแล้ว* สัญญานี้ถือเสมือนเป็น
การยอมรับของฝ่ายอังกฤษที่จะให้ลานนาไทยได้จัดการดูแลเขตแดนทางปากตะวันออก
ของแม่น้ำสาละวิน และให้มีกองตำรวจป้องกันโจรด้วย

จากการที่กล่าวข้างต้นนี้จะเห็นได้ว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างมากเกี่ยวกับดินแดน
ทางกะเหรี่ยงยางแดงนี้ ก็เป็นเพราะว่าบริเวณพื้นที่ของดินแดนเหล่านี้อุดมสมบูรณ์ด้วย
ป่าไม้สัก อิงกฤษของการละเข้าจัดการกับการตัดฟันป่าไม้จนหมดโดยเร็วที่สุด จึงต้อง
วางกลาให้เจ้าพนักงานฝ่ายไทยดองตัวออก และเหตุที่การขัดแย้งกับบริเวณหัวเมือง
เหล่านี้กินเวลามานานหลายปีแล้ว ทำให้รายได้ของการเก็บภาษีอากรค่าไม้ที่เมืองมะละ-
แหม่งของอังกฤษลดลง การที่การครอบครองดินแดนหัวเมืองกะเหรี่ยงยางแดงได้ตลอด
ก็เท่ากับเป็นการได้ดินแดนที่เป็นแนวทิวเขามาจนถึงหัวเมืองเงี้ยวทั้ง 5 กว้าง มังอังกฤษ

* ฎารายละเอียดของสัญญาที่ภาคผนวก ข.

ได้แสดงอำนาจมาแล้ว และตามสภาพการที่เป็นจริงเจ้าพนักงานอังกฤษก็ยังเข้าควบคุมอยู่ ปัญหาเรื่องการทำป่าไม้ก็จะลดน้อยลง เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะเป็นการช่วยให้เศรษฐกิจของพม่าตอนล่างดีขึ้น

ในการเจรจาเรื่องเขตแดนนี้ ทางรัฐบาลไทยและอังกฤษได้ตกลงให้มีการสำรวจเขตแดน โดยจัดข้าหลวงทั้ง 2 ฝ่ายเพื่อดำเนินการประชุมและพิจารณาตกลงปัญหาดังกล่าว การสำรวจได้เริ่มขึ้นใน พ.ศ. 2432 - 2434 โดยต่างฝ่ายต่างแยกกันออกสำรวจเขตแดนทางหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันตกและหัวเมืองเงี้ยวทั้ง 5 ปรากฏว่าการสำรวจทางฝ่ายอังกฤษได้รุกหน้าไปกว่าไทยมาก และได้ทำรายงานเสนอรัฐบาลอังกฤษเกี่ยวกับการพิจารณาเรื่องปัญหาเขตแดนดังกล่าวว่าเป็นของอังกฤษทั้งนี้เพราะมีสเตอร์ เน อีเลียส (Mr. Ney Elias) หัวหน้ากองข้าหลวงฝ่ายอังกฤษได้แสดงความเห็นว่า รัฐบาลไทยอ่อนแอไม่มีความสามารถที่จะปกป้องเขตแดนเหล่านี้ได้¹ อย่างไรก็ตามทางฝ่ายรัฐบาลไทยได้ตอบโต้การกระทำของอังกฤษว่าเป็นการฝืนความซื่อสัตย์ ซึ่งไม่ถูกต้อง และรัฐบาลไทยจึงได้ขอให้รัฐบาลอังกฤษพิจารณาเรื่องราวตามหลักฐานที่กองข้าหลวงไทยได้เก็บรวบรวมมา ประกอบกับที่อังกฤษได้สอบสวนหาเพื่อความยุติธรรมลากับทั้ง 2 ฝ่าย²

ปรากฏว่า การเจรจาระหว่างไทยกับอังกฤษเรื่องหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันตกและหัวเมืองเงี้ยวทั้ง 5 นั้น ไม่สามารถตกลงกันได้ที่กรุงเทพฯ จึงต้องเปิดการ

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ 8.3 ตอนที่ 7

² จดหมายกรณหลวงเทวะวงษ์วโรประการ ถึง บิสเตอร์ โยนส์ มีนาคม พ.ศ. 2433.

² ก.

เจรจาระดับการทูตกันที่กรุงลอนดอนในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2434*¹ บุคคลสำคัญที่มีบทบาทอย่างมากในการเจรจาปัญหานี้ก็คือ มิสเตอร์เวอร์นีย์ (Mr. Verney) ที่ปรึกษาของสถานทูตไทยประจำกรุงลอนดอน โดยได้พยายามชี้แจงให้เห็นความสำคัญของแม่น้ำสาละวินว่าเป็นเครื่องกั้นเขตแดนที่ดีที่สุดในระหว่างลานนาไทยกับพม่าในบังคับอังกฤษ² นอกจากนี้แม่น้ำสาละวินที่อยู่ตอนเหนือของไทยเป็นเสมือนเส้นกันไม่ให้อิทธิพลของอังกฤษและฝรั่งเศสมาปะทะกันด้วย กล่าวคือถ้าหากอังกฤษล่วงล้ำข้ามแม่น้ำสาละวินเข้ามาแล้วจะก่อให้เกิดความไม่พอใจแก่ฝรั่งเศสได้ ดังนั้นถ้าหากอังกฤษเข้าครอบครองดินแดนทางฝั่งตะวันตกของลานนาไทยแล้ว อาจเป็นสาเหตุให้ฝรั่งเศสถือเป็นข้ออ้างที่จะผนวกดินแดนทางตะวันออกได้ และถ้าเป็นเช่นนั้นการปะทะกันระหว่างสองมหาอำนาจก็อาจจะเกิดขึ้นได้ จากเหตุผลดังกล่าวทำให้เกิดความต้องการที่จะสร้างประเทศไทยให้เป็นเสมือนรัฐกันกระแทก (Buffer States) ระหว่างมหาอำนาจอังกฤษกับฝรั่งเศส

ในที่สุดการเจรจาระหว่างรัฐบาลไทยกับรัฐบาลอังกฤษก็สามารถตกลงกันได้ ใน พ.ศ. 2434 โดยมีเซอร์ โยนส์ กงสุลอังกฤษประจำกรุงเทพฯ ได้เสนอว่า รัฐบาลอังกฤษซึ่งอินเดียจะยอมยกเมืองเชียงแขงให้ไทย และขอแลกเอาเมืองเจ๊ะไว³

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ 8.4 ตอนที่ 11 เอกสารลับของ มิสเตอร์เวอร์นีย์ เสนอต่อลอร์ด แลนคาว์น วันที่ 6 มีนาคม ค.ศ. 1891

* ก็เกี่ยวกับการเจรจาที่กรุงลอนดอนอย่างละเอียดได้ใน นคร พันธุ์รงค์ การเจรจาและข้อตกลงระหว่างรัฐบาลสยามกับรัฐบาลอังกฤษเกี่ยวกับหัวเมืองชายแดน ลานนาไทยและพม่าสมัยรัชกาลที่ 5 ระยะเวลา พ.ศ. 2428 - 2438 หน้า 203-232.

² ก.

³ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ 8.3 ตอนที่ 9 จดหมาย- มิสเตอร์ โยนส์ ถึง กรมหลวงเทเวศร์วังบุโรประการ วันที่ 4 มกราคม พ.ศ. 2434.

ตามความต้องการของอังกฤษในตอนนี้ ก็เพื่อจะไ้ครอบครองดินแดนป่าไ้ลุ่มน้ำสาละวิน และสร้างเมืองเชียงแขง (เมืองสิง) ให้เป็นรัฐกันชนกับดินแดนของฝรั่งเศส เพื่อป้องกันไม่ให้ฝรั่งเศสเข้าแทรกแซงทางตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน

จะเห็นได้ว่า อังกฤษเสนอให้สิ่งที่ตนไ้ผลประโยชน์มากและดินแดนที่แบ่งให้แก่อังกฤษก็เพียงเล็กน้อย การเรื่องนี้พระเจ้าอนงยาเชอกรมหลวงเทวะวงวโรประการ เสนอบกักระทรวงการต่างประเทศ ทรงตอบว่าฝ่ายไทยยอมรับตามขอเสนอแล้ว ทางฝ่ายอังกฤษจะต้องเข้าใจว่าเป็นที่ซึ่งไ้แลกเปลี่ยนกัน¹ ถึงแม้ว่าจะทำให้ไทยเสียเปรียบก็จำต้องยอม ดังปรากฏในตอนหนึ่งของจดหมายกราบบังคมทูลของพระเจ้าอนงยาเชอกรมหลวงเทวะวงวโรประการ เกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า

".... การจะจัดการไ้ตกลงกันกับอังกฤษเสียไ้แล้วกันก็กว่าจะ รังรอไว้ และอังกฤษจะไ้ช่วยคิดว่านให้จีนมาปักปันต่อเสื่กับไทย ข้างทิศเหนือตามแผนที่ซึ่งกัคมานั้น เพื่อว่าฝรั่งเศสจะไ้ไ้แบ่งเอา..."²

ดังนั้นในปีต่อมาคือ พ.ศ. 2435 รัฐบาลไทยไ้ตกลงยกดินแดนหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันออกและหัวเมืองเงี้ยวทั้ง 5 ไ้แก่อังกฤษ³ การเจรจาเรื่องดินแดน

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ 8.3 ตอนที่ 9 จดหมายบันทึกทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 26 มกราคม พ.ศ. 2434.

² กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ 8.3 ตอนที่ 9 หนังสือกรมหลวงเทวะวงวโรประการ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 29 พฤษภาคม พ.ศ. 2435.

³ ก.จ.ช. ร.5 ม.40/5 สารตราเจ้าพระยาจักรี ถึง พระยาไกรโกษา วันที่ 27 ตุลาคม พ.ศ. 2435 (ดูรายละเอียดของสารตราฉบับนี้ไ้จาก- ภาคผนวก ก.)

ดังกล่าวนี้อาจเห็นได้ว่าใช้เวลาานร่วม 10 ปี จึงสามารถตกลงกันได้ นับว่าอังกฤษมีความอดทนมากในการเจรจาใช้เวลาานถึงเพียงนี้ ถ้าเป็นฝรั่งเศสก็คงจะตรงกันข้าม การที่รัฐบาลไทยยอมตกลงอาจจะเป็นเพราะว่าขณะนั้นรัฐบาลไทยกำลังประสบปัญหาทางการเมืองกับฝรั่งเศสอยู่เกี่ยวกับวิกฤติการณ์ ร.ศ. 112 จึงทำให้ต้องรีบเร่งดำเนินการเจรจากับอังกฤษให้สิ้นสุดลงเสียก่อน

ภายหลังจากข้อตกลงมอบดินแดน 13 หัวเมืองให้แก่อังกฤษแล้ว รัฐบาลอังกฤษก็เห็นดีก็ใจจัดส่งแผนที่รังไกกำหนดแนวเขตแดนระหว่างพม่ากับไทยมา 2 ฉบับเพื่อให้รัฐบาลไทยลงนามและรับรองการกำหนดพรมแดนดังกล่าว เพื่อยกถือเป็นแบบฉบับที่ถาวร

๖

เมื่อรัฐบาลไทยยอมรับรองการกำหนดเขตแดนตามแผนที่ที่ทางอังกฤษจัดทำขึ้น จึงมีผลทำให้ไทยต้องยอมรับว่า ดินแดน 13 หัวเมืองเป็นของอังกฤษโดยปราศจากการโต้แย้งใด ๆ ทั้งสิ้น การสูญเสียครั้งนี้ได้แสดงให้เห็นความบกพร่องในการดำเนินนโยบายทางด้านการเมือง การปกครองบรรดาหัวเมืองประเทศราชในภูมิภาคนี้ก็เป็นอย่างนี้ กล่าวคือความบกพร่องนี้เป็นลักษณะของการปกครองของไทยมาตั้งแต่ก่อนทำสนธิสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. 2416 และ พ.ศ. 2426 ทั้งนี้เพราะในสมัยก่อนที่อังกฤษจะได้เข้าครอบครองพม่า ทั้งพม่าและไทยไม่ค่อยพิถีพิถันในเรื่องเขตแดนนัก แต่เมื่ออังกฤษได้เข้าครอบครองพม่า อังกฤษได้ถือเอาความบกพร่องนี้เป็นสาเหตุว่า รัฐบาลไทยอ่อนแอ ไม่สามารถปกครองให้ความปลอดภัยและความสงบสุขแก่ราษฎรในแถบนี้ได้

ถึงแม้ว่าไทยจะอ้างสิทธิการปกครองด้วยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ แต่ปรากฏว่าข้อกล่าวอ้างนั้นเป็นสิ่งที่เลื่อนลอย และไม่มีน้ำหนักเพียงพอในการใช้อ้างอิงเพื่อต่อ-รองกับรัฐบาลอังกฤษ ทั้งนี้เพราะอังกฤษอ้างว่า หัวเมืองชายแดนเหล่านี้เมื่อฝ่ายไทยมีอำนาจก็สามารถเข้าไปปกครองได้ ดังนั้นการที่เชียงใหม่ได้เคยยกทัพเข้าไปตีหัวเมือง

เหล่านี้ในอดีตจึงไม่ควรถือว่าเชียงใหม่มีสิทธิในการปกครองเหนือดินแดนเหล่านี้¹ นอกจากนี้ในสมัยก่อนการปกครองดินแดนเหล่านี้ขึ้นตรงต่อเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ซึ่งมีสิทธิในการปกครองและจัดการหัวเมืองชายแดนโดยที่ทางกรุงเทพฯ ไม่ได้เข้ามายุ่งเกี่ยวข้อง เนื่องจากอำนาจการปกครองที่ห่างไกลกรุงเทพฯ ได้มอบให้กับเมืองเชียงใหม่ ซึ่งเป็นประเทศราชของไทยอีกที่หนึ่งนั้น ใ้ก่อให้เกิดผลเสียหายสำหรับรัฐบาลไทยเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะเมื่อมีการตรวจหาเขตแดนดังกล่าว รัฐบาลไทยเกือบจะไม่มีความรู้เรื่องราวเกี่ยวกับหัวเมืองเหล่านี้เลย ทำให้เสียเปรียบ รัฐบาลอังกฤษ ซึ่งได้ขยายอิทธิพลเข้ามา และอ้างสิทธิในการปกครองของประเทศพม่า ซึ่งเคยมีอำนาจเหนือดินแดนเหล่านี้มาก่อนเช่นกัน

นอกจากไทยจะประสบความล้มเหลวในการอ้างสิทธิครอบครองโดยยกหลักฐานทางประวัติศาสตร์แล้ว อาจพิจารณาได้ว่า ระบบการปกครองที่โ้บบั่นนอนและรัดกุม เพียงพอในอดีตของไทย ทำให้หัวเมืองชายแดนไปอยู่ใ้อำนาจของเชียงใหม่ตลอดไป เป็นช่องทางให้หัวเมืองเหล่านี้ปกครองตนเองบ้าง หนีไปอ่อนน้อมคบหาบาง วันเวียน สับเปลี่ยนกันไปสุดแต่ว่าฝ่ายใดจะป้ออำนาจมากกว่ากัน

ข้อผิดพลาดในการปกครองหัวเมืองชายแดนของไทยตั้งแต่ต้นได้แสดงให้เห็นว่า แม้ไทยจะมีกำลังเข้มแข็งเพียงใด เกยกทัพไปก็หัวเมืองเหล่านั้นบอญู่ใ้อำนาจ แต่ไทยก็ไปล่อยปละละเลยไม่ดาเนินการปกครองกายตนเองอย่างจริงจัง เพื่อแสดงให้เห็นว่าไทยบ้อธิปไตยเหนือดินแดนเหล่านั้นบอ้างแก่อัตถิ

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แห่งที่ 8.1 ตอนที่ 2 จดหมาย
ของมิสเตอร์ กุลล์ ถึง กรมหลวงเทเวศรวงวรโรประการ วันที่ 18 เมษายน

ในขณะที่ไทยกำลังเจรจาเรื่องปัญหาเขตแดนกับอังกฤษนั้น เป็นเวลาที่ฝรั่งเศสกำลังแสวงหาอิทธิพลในแถบลุ่มน้ำโขง และแสดงที่ท่าว่าจะเอาลุ่มน้ำโขงเป็นเขตแดนกัน ได้ก่อให้เกิดความหนักใจแก่รัฐบาลไทยมาก¹ ดังนั้นจึงนับว่านอกจากขอบกพร่องในด้านการปกครอง และอุปสรรคในการปฏิบัติราชการ ของข้าหลวงไทยในการดำเนินการสำรวจดินแดน พ.ศ. 2432 แล้วเหตุการณ์ทางด้านฝรั่งเศสยังมีส่วนผลักดันให้ไทยต้องรีบพิจารณาปัญหาเขตแดนกันตะวันตกให้ยุติลงโดยเร็ว ดังนั้นเมื่ออังกฤษเสนอแยกเมืองเวียงแขง และหัวเมืองตะวันตกของเวียงแสนให้กับไทยเพื่อแลกกับดินแดนฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวิน ไทยจึงต้องยอมรับแม้ว่าไทยจะเสียเปรียบและสูญเสียผลประโยชน์ไปบ้างก็ตาม ทั้งนี้เพราะบริเวณหัวเมืองเงี้ยว และกะเหรี่ยงยางแดง เป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์กว่าป่าไม้สัก ซึ่งมีคุณค่ามหาศาลทำให้อังกฤษได้รับผลประโยชน์จากป่าไม้ได้อย่างเต็มที่

ส่วนการที่อังกฤษเสนอแยกเมืองเวียงแขงและฝ่ายตะวันตกของเวียงแสนให้แก่อังกฤษนั้น อาจพิจารณาได้ว่าเนื่องจากทั้ง 2 เบื้องมีอาณาเขตใกล้ชิดกับเขตอิทธิพลของฝรั่งเศสแถบลุ่มน้ำโขง จึงเท่ากับว่าอังกฤษต้องการให้ไทยเป็นเสมือนรัฐกันชนระหว่างอังกฤษกับฝรั่งเศส เพราะอังกฤษพิจารณาว่าเป็นการไม่สมควรอย่างยิ่งที่อังกฤษจะมีอาณาเขตติดต่อกับฝรั่งเศส ซึ่งอาจก่อให้เกิดการกระทบกระทั่งกันระหว่าง 2 มหาอำนาจได้ง่าย จึงได้เสนอแยกดินแดนดังกล่าวแลกเปลี่ยนกับหัวเมืองทางเขตแดนด้านตะวันตกของไทย

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ 8.3 ตอนที่ 9

กรมหลวงเทเวศร์วงษ์วโรประการ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

จากที่กล่าวข้างต้นนี้ ได้แสดงให้เห็นว่า การเจรจาเกี่ยวกับหัวเมืองเงี้ยว ทั้ง 5 และกะเหรี่ยงตะวันตก (กะเหรี่ยงบางแคว) ระหว่างไทยกับอังกฤษนั้น มีผลทำให้ไทยต้องสูญเสียพื้นที่ทางเขตแดนทางตะวันตกให้แก่อังกฤษไปในที่สุด* การสูญเสียครั้งนี้ได้ทำลายข้อตกลงที่ว่า แบน่าสาละวินเป็นเส้นกันพรมแดนระหว่างไทยกับพม่าไปอย่างสิ้นเชิง และนับเป็นครั้งแรกที่ไทยต้องเสียเปรียบอังกฤษในการเจรจาเกี่ยวกับปัญหาชายแดน อันเป็นผลให้รัฐบาลไทยต้องหันมาปรับปรุงการปกครองดินแดนประเทศราชในส่วนนี้ให้รัดกุมยิ่งขึ้น และดำเนินการปรับปรุงประเทศให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับต่างประเทศ ดังจะได้อธิบายในตอนต่อไป

1.5 การปรับปรุงการปกครองดินแดนล้านนาไทย พ.ศ. 2427

นับตั้งแต่เกิดกรณีพิพาทระหว่างกบฏในบังคับอังกฤษกับเจ้านคร เชียงใหม่ จนเป็นเหตุให้รัฐบาลไทยต้องเข้าดำเนินการแก้ไขระงับเหตุการณ์ไม่ให้ลุกลามเป็นเรื่องราวเมืองระหว่างประเทศ อันจะก่อให้เกิดความบาดหมางระหว่างรัฐบาลไทยกับอังกฤษได้นั้น ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกลางกับดินแดนล้านนาไทยก็เปลี่ยนไปจากเดิม และต้องการควบคุมการปกครองดินแดนดังกล่าวให้สอดคล้องกับการบริหารของรัฐบาล ณ กรุงเทพฯ

* เหตุผลข้อหนึ่งที่ไทยยินยอมเสียเปรียบในการแลกดินแดนกับอังกฤษ ปรากฏในจดหมายของพระเจ้าอนงยาเชอกรมหมื่นเทวะวงวโรประการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ซึ่งทรงมีถึง มิสเตอร์ เดอ บุนเซน (Mr. De Bunsen) ตอนหนึ่งว่า ไทยต้องการรักษามิตรภาพระหว่างประเทศทั้ง 2 ใหม่นั้นคงสืบไป นับเป็นความสำเร็จทางการทูตของอังกฤษในขณะนั้นได้เป็นอย่างดี (M.L. Manij Jumsai, History of Anglo-Thai Relations, p. 226 - 232.)

ดังนั้นฐานะความเป็นประเทศราชของลานนาจึงไต่สืบลงใน พ.ศ. 2437 เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบมณฑลเทศาภิบาล¹ โดยทรงรวมอำนาจการปกครองหัวเมืองชั้นนอกและหัวเมืองประเทศราชทั้งหมดขึ้นกับส่วนกลาง เพื่อความสะดวกในการบริหารประเทศให้เป็นไปในรูปเดียวกันทั้งหก กั้นแดนลานนาก็กลายเป็นมณฑลหนึ่งป็นชื่อว่า มณฑลลาวเฉียง หรือ มณฑลพายัพ ประกอบด้วยหัวเมืองสำคัญคือ เชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน แพร่ และน่าน² มีข้าหลวงเทศาภิบาล ทำหน้าที่ดูแลการปกครองอยู่ที่เชียงใหม่ ดังนั้นอำนาจการปกครองของเจ้าผู้ครองนครในลานนาจึงค่อย ๆ หบกดไปโดยปริยาย นอกจากนี้พระองค์ได้ทรงพิจารณาเห็นว่า ปัญหาสำคัญในหัวเมืองลานนาไทยขณะนั้น คือ ปัญหาการทำป่าไม้ ซึ่งต้องรอเวลาที่เจ้าหน้าที่ความยุ่งยากมาสู่รัฐบาลกลางเสมอ และจากการที่เจ้านายเมืองเชียงใหม่มีสิทธิควบคุมการทำป่าไม้มากเกินไปนี้เองทำให้รัฐบาลขาดนโยบายที่ควรจะได้มาใช้ในการบำรุงประเทศ ด้วยเหตุนี้เพื่อเป็นการระงับปัญหาที่เกิดขึ้นอันอาจจะนำไปสู่ความกระทบกระทั่งกันทางการเมืองระหว่างประเทศได้ จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำการควบคุมการทำป่าไม้ในดินแดนลานนาไทยให้รัดกุมมากยิ่งขึ้น และได้จัดตั้งกรมป่าไม้ขึ้นในปี พ.ศ. 2439 ดังจะกล่าวในตอนต่อไป

¹ สมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ และพระยาราชเสนา เทศาภิบาล

หน้า 69 - 70.

² ฉ.

1.6 การเข้าควบคุมกิจการป่าไม้และการจัดตั้งกรมป่าไม้ พ.ศ. 2439

กิจการป่าไม้ในสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น นับว่ามีความสำคัญมากทั้งในด้านการเมืองและเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในส่วนที่ชาวอังกฤษและคนในบังคับอังกฤษ เข้าดำเนินการป่าไม้ ทั้งนี้โดยมีเหตุผล คือ

1. ในด้านการเมือง

การที่เอกราชพิพาทและกีดกันเรื่องป่าไม้ระหว่างเจ้านายในดินแดนล้านนาไทยกับบรรดาคนในบังคับอังกฤษ อันเป็นชนวนให้เกิดการโต้เถียงและฟ้องร้องกันขึ้นนั้น ได้กลายเป็นเรื่องทางการเมืองระหว่างประเทศขึ้น ดังนั้นเพื่อเป็นการขจัดข้อพิพาทเรื่องป่าไม้ รัฐบาลไทยจึงเห็นความจำเป็นที่จะต้องเข้าควบคุมกิจการและจัดการโอนป่าไม้ซึ่งอยู่ในกำมือของเจ้านายพื้นเมืองให้มาอยู่ในความดูแลของกรมป่าไม้ ทั้งนี้เพื่อไม่ให้เกิดการรุกรานในหมู่ชาวต่างประเทศขึ้นอีก¹ จึงจำต้องดำเนินการจัดระเบียบแบบแผนของการป่าไม้ให้รัดกุมมากยิ่งขึ้น พร้อม ๆ กับการจัดการปกครองณฑลพายัพ (มาลาคะวันตกเฉียงเหนือ) และเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ต้องรวมกิจการป่าไม้เข้ากับกระทรวงมหาดไทย และต้องมีข้าหลวงป่าไม้เพิ่มขึ้นเพื่อช่วยเหลือข้าหลวงในการดำเนินการป่าไม้

2. ในด้านเศรษฐกิจ

ป่าไม้สักเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่เกียติยิ่งหนึ่งของประเทศ ดังนั้นผลประโยชน์ที่ได้จากการให้อนุญาตทำป่าไม้และอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับป่าไม้ จึงนับว่าเป็นรายได้ของแผ่นดินซึ่งจะอำนวยประโยชน์ไปทางเศรษฐกิจให้แก่ประเทศเป็นอย่างมาก แต่ใน

¹ ก.จ.ช. ร.5 น. 16.3/5 พระราชสารของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง พระเจ้านครเชียงใหม่ วันที่ 9 เมษายน ร.ศ. 116.

แต่ในสมัยแรก ๆ ปรากฏว่ารายได้ดังกล่าวตกอยู่ในกำมือของเจ้านายเจ้าของป่าและเจ้าผู้ครองนครในดินแดนนั้น ๆ ทั้งนี้เพราะทางรัฐบาลได้ตกลงมอบอำนาจให้เจ้าผู้ครองนครเป็นผู้รับผิดชอบในการให้เขาทำป่าใบแค้อยู่เดียว และเมื่อใดก็ตามที่เขาทำใบแค่นั้น ก็ให้แบ่งจ่ายแก่เจ้าของป่าเป็นส่วน ๆ ปรากฏว่าการแบ่งปันเงินนั้นไปเรื่อยเรื่อย เพราะไปติดค้างอยู่ที่ผู้รับทำป่าบ้าง ที่พนักงานผู้ตรวจเก็บค่าตอม้าง หายไปในคลังบ้าง ทำให้เงินแผ่นดินหายไปด้วย¹

ฉะนั้น เพื่อรักษามลประโยชน์ทางด้านการธุรกิจของประเทศ รัฐบาลจึงดำริที่จะดำเนินการทำป่าใบแค้อยู่เดียว เช่น การให้อำนาจทำป่าใบแค่อีก การเก็บเงินค่าตอ เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อให้ได้เงินเต็มตามจำนวนที่ควรจะได้ และจะแบ่งปันให้แก่เจ้าผู้ครองนครตามสมควร²

ในระยะแรก ๆ การทำป่าใบแค่นั้นมีความเกี่ยวพันกันทั้งในด้านการเมืองและเศรษฐกิจ ซึ่งรัฐบาลกลางจะต้องพยายามเข้าแก้ไข และจัดการให้กิจการดังกล่าวอยู่ในอำนาจของรัฐบาล โดยตกลงจัดตั้งกรมป่าไม้ขึ้นในปี พ.ศ. 2439 แต่การดำเนินการเช่นนั้นก็มีผลกระทบกระเทือนต่อเจ้านายเจ้าของป่าและเจ้าผู้ครองนครเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้นเพื่อป้องกันมิให้เกิดการต่อต้านหรือขัดขืน รัฐบาลจึงได้ค่อย ๆ ดำเนินการเป็นขั้น ๆ จากก่อนที่จะจัดตั้งกรมป่าไม้ กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2417 ได้ออกพระราชบัญญัติเกี่ยวกับป่าใบขึ้น 2 อย่างคือ

1. พระราชบัญญัติสำหรับรักษาเมือง ซึ่งจะทำสัตตากับชาวต่างประเทศ³
พระราชบัญญัตินี้มีข้อความ 6 มาตรา และเป็นพระราชบัญญัติที่ประกาศก่อนการทำสนธิสัญญา

¹ "สำเนาพระราชหัตถเลขาในรัชกาลที่ 5 ที่ 62/335 วันที่ 18 กันยายน ร.ศ. 115 ถึงกรมมหาดินราชานุภาพ," รวมสาร ปีที่ 20 ฉบับที่ 3 กรกฎาคม - กันยายน 2505 หน้า 196 - 198.

² ก.

³ "พระราชบัญญัติสำหรับรักษาเมืองซึ่งจะทำสัตตากับชาวต่างประเทศ พ.ศ. 2417," ราชกิจจานุเบกษา พุทธศักราช, จ. ศ. 1236, หน้า 265 - 266.

เชิงใหม่ กังนั้กล่าวว่ชาวต่างประเทศในประกาศจึงไปไ้ค้หมายถึงเฉพาะคนในมึงคัง
อังกายแ่รวมถึงคนต่างประเทศทั่วไปไ้ว้ย

พระราชบัญญัติฉบับนี้ไ้เป็นประกาศสำหรับประเทศราชโดยมัติให้ผู้รักษาเมืองหรือ
เจ้าผู้ครองนคร เป็นผู้แทนรัฐบาลมีอำนาจในการทำสัญญากับชาวต่างประเทศ แ่ต้องส่ง
สัญญาไปตรวจประทับตราและให้สัตยาบันจากรัฐบาลที่กรุงเทพฯ ก่อนจึงจะมีผลใช้บังคับได้
จึงนับไ้ว่พระราชบัญญัติฉบับนี้ไ้เป็นกฎหมายฉบับแรกที่มีจุดมุ่งหมายที่จะควบคุมการอนุญาตให้
ทำป่าไม้สักโดยปริิสมุหนายกเป็นผู้รักษาการตามกฎหมาย

2. พระบรมราชโองการว่าด้วยการภาษีไม้ขอนสักและไม่กระยาเลย ลงวันอาทิตย์
เดือน 4 แรม 8 ค่ำ ปีจอ พ.ศ. 2417 (จ.ก. 1236)¹ กฎหมายฉบับนี้ไ้เป็นการวาง
รากฐานในการควบคุมการอนุญาตให้ทำป่าไม้สักและการจัดเก็บภาษีไม้สักไ้เป็นระเบียบ
และมีมาตรฐานเดียวกัน

นอกจากกฎหมายที่เกี่ยวกับป่าไม้ 2 ฉบับนี้แล้ว ในเวลาต่อมารัฐบาลไทยไ้ตกลง
หาสนธิสัญญาเชิงใหม่ฉบับปี พ.ศ. 2426 (ก.ศ. 1883) กับรัฐบาลอังกฤษ โดยมีเงื่อนไข
ข้อที่ 11 และ 12 ของสัญญาฉบับดังกล่าว* ไ้กำหนดห้ามคนในมึงกับอังกฤษเข้า
ทำป่าไม้ นอกจากจะไ้รับหนังสืออนุญาต ซึ่งไ้ประทับตราสัตยาบันของรัฐบาลโดยถูก
ต้องแล้ว แ่ห้ามเจ้านายซึ่งเป็นเจ้าของป่าออกใบอนุญาตให้เกุ้ทำป่าไม้หลายคนใน
ตำบลเดียวกัน

เมื่อไ้มีสัญญาทางพระราชไมตรีกับรัฐบาลอังกฤษแล้ว ปรากฏว่คนในมึงกับ
อังกฤษไ้เข้ามาลงทุ้ทำป่าไม้กันมากขึ้น ฉะนั้นรัฐบาลจึงไ้เข้าควบคุมการทำป่าไม้เพื่อ
ไ้รัฐบาลไ้รับผลประโยชน์มากขึ้น กังนั้ใน พ.ศ. 2430 จึงไ้มีพระบรมราชโองการ
โปรดเกล้าฯ ประกาศใช้กฎหมายอีก 2 ฉบับ ก็ไ้

¹ ราชกิจจานุเบกษา เมษายน, จ.ก. 1236 หน้า 400.

* โปรดดูในภาคผนวก

1. ประกาศพระบรมราชโองการฯ เรื่องไปขออนุญาตลงวันอาทิตย์ เดือนเจ็ด ขึ้นค่ำหนึ่ง ปีกุน นพทศ จุลศักราช 1249 (พ.ศ. 2430)

2. ประกาศพระบรมราชโองการฯ เพิ่มเติมเรื่องไปขออนุญาตลงวันจันทร์ เดือนสิบเอ็ด แรมค่ำหนึ่ง ปีกุน นพทศ จุลศักราช 1249 (พ.ศ. 2430)¹

ต่อมาการดำเนินงานป่าไม้ของคนในบังคับอังกฤษ ได้ขยายกว้างขวางออกไปเป็นรูปของบริษัทใหญ่ ๆ หลายบริษัทด้วยกัน บริษัทเหล่านี้ได้พยายามที่จะเข้าดำเนินการป่าไม้ให้มากที่สุด จึงเกิดการแก่งแย่งกันขึ้น จนถึงกับมีการเสนอให้เงินกับเปล่าแก่เจ้านายเจ้าของป่าเป็นจำนวนมาก² จึงได้มีการร้องรอมายังกระทรวงมหาดไทยมากขึ้น เมื่อเกิดเหตุการณ์เช่นนี้รัฐบาลกลางจึงได้พิจารณาเห็นว่าควรที่จะเข้าดำเนินการแก้ไข ปัญหาดังกล่าว โดยเข้าจัดการควบคุมป่าและให้ความคุ้มครองด้วยความเป็นธรรมโดยทั่วหน้า ดังนั้นใน พ.ศ. 2436 รัฐบาลจึงได้มอบหมายให้ มีสเตอร์ กาสเทินโกลด์ (Castenjold) ชาวเดนมาร์ก ซึ่งรัฐบาลได้จ้างให้ปฏิบัติราชการพิเศษของกระทรวงการคลัง มีกำหนด 2 ปี แยกทำเพียงปีเดียว จึงให้มาดำเนินการสำรวจสถานการณ์ป่าไม้สัก ณ มณฑลพายัพ³ แท้ยังไปทันได้ทำเสร็จก็ล้มป่วยอย่างกะทันหัน และถึงแก่กรรมที่จังหวัดตาก

แม้ว่าโครงการสำรวจในขั้นแรกจะต้องหยุดชะงักไป เพราะขาดเจ้าหน้าที่สำคัญ แต่รัฐบาลก็ไม่ได้อดเล็ดความตั้งใจที่จะสำรวจสถานการณ์ป่าไม้สัก และได้พยายามเลือกสรรผู้เชี่ยวชาญที่เหมาะสมมาดำเนินการอยู่ตลอดเวลา ในที่สุดก็ได้ขอความร่วมมือ

¹กระทรวงเกษตราธิการ ประวัติการไปป่าในรอบ 72 ปี หน้า 3 - 4.

²ดู หน้า 2.

³ก.จ.ช. ร. 5 ม. 16/8 เรื่องให้มิสเตอร์ เกอแอสเทินโกลด์ เป็นผู้จัดการไปป่าหัวเมืองลาวเฉียง วันที่ 28 มกราคม ร.ศ. 110.

ไปยังรัฐบาลอินเดียของอังกฤษ ซึ่งได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี โดยได้ให้รัฐบาลไทย ยืมตัวบิสเคอร์ เอช. สเลก (Mr. H. Slade) ข้าราชการชาวอังกฤษที่มีความรู้ ความสามารถในการป่าไม้ และปฏิบัติงานอยู่กับกรมป่าไม้ประเทศพม่า ซึ่งมีการทำป่าไม้ สัก และมีลักษณะภูมิประเทศที่คล้ายคลึงกับทางมณฑลพายัพ เข้ามาให้ความช่วยเหลือ โดย ได้รับมอบหมายให้เดินทางขึ้นไปสำรวจป่าไม้และทนายงานเพื่อเสนอข้อมูลให้รัฐบาลได้ ทราบโดยละเอียด ปรากฏว่ามีสเลกสเลก ได้ทำรายงานชี้แจงข้อบกพร่องต่าง ๆ ที่มี อยู่ในขณะนั้นอย่างละเอียด โดยสรุปข้อเสียหายว่า เนื่องจากมูลเหตุ 2 ประการคือ¹

1. การทำป่าไม้สักในสมัยนั้น ยังไม่ระเบียบแบบแผนในการควบคุมและคุ้มครอง ป่าตามหลักการโครงการป่าไม้เพื่อหวังผลระยะยาว ทำให้สภาพของป่าเสื่อมโทรมลง ดังนั้นเขาจึงเห็นว่าควรจัดป่าออกเป็นแปลงคัดพันธุ์รายปี เป็นจำนวน 30 แปลง จัดให้ทำ ไม้เพียงปีละแปลง โดยแยกไม้ออกเป็น 5 ชั้น ตามขนาดความโตโดยรอบแอกมากกว่า 4 กว่ำ (1 กว่ำ 2 เซนติเมตร) ลงมาจนถึงชั้นไม้ที่เปลือกเห็งจะงอก และอนุญาตให้ทำ ไม้เฉพาะชั้นที่ 1 เท่านั้น

2. ป่าไม้สักทางภาคเหนือ เป็นป่าไม้ที่เจ้านายฝ่ายเหนือยึดครองเป็นกรรมสิทธิ์ แทนที่จะเป็นทรัพย์สินสมบัติของชาติ และอยู่ภายใต้การควบคุมบำรุงรักษาของรัฐบาลกลาง มีแค่การเก็บผลประโยชน์ค่าตอไม้ และไม่มีการคุ้มครองรักษาป่าไม้ถูกต้องตามหลักการ ฉะนั้นจึงเห็นว่าควรจะขออนุญาตในการให้ทำป่าไม้เถี่ย 6 ปี แล้วจึงอนุญาตใหม่ และให้ เสียภาษีเพิ่มขึ้น และวางโครงการใหม่

ค่อจากนั้น บิสเคอร์สเลก จึงได้เสนอวิธีการแก้ไขหลายประการคือ²

1. การทำแผนที่แบ่งป่าไม้สักและป่าอื่น ๆ ทางภาคเหนือเพื่อแสดงความหนาแน่น ของป่า และมูลค่าจริงของป่าแต่ละแห่ง แล้วจึงวางโครงการค้าไม้ขึ้น

¹ก.ว.ช. ร. 5 ม. 16/9 เรื่องบิสเคอร์สเลกขึ้นไปตรวจป่าไม้และได้ทำ รายงานตามความเห็นที่จะจัดการป่าไม้ต่อไป วันที่ 26 มิถุนายน ร.ศ. 115.

²ก.

2. สำหรับไม้ที่ไม่ใช่ไม้สัก ก็ควรสำรวจเพื่อนำมาใช้แทนไม้สัก เป็นการสงวนพันธุ์ไว้ใช้ประโยชน์ในการที่เหมาะสมต่อไป

3. ป่าไม้สักในสมัยนั้นเป็นสมบัติของเจ้านายในดินแดนลพนา ทำให้เกิดความยุ่งยากในการขออนุญาตและอนุญาตทำป่าไม้ หากปล่อยให้เป็นอย่างนั้นป่าก็จะเป็นบรกดตกทอดต่อไปเรื่อย ๆ ไปเรื่อย ๆ เป็นการทำลายที่จะกำหนดอาณาเขตที่แน่นอน การกำหนดการควบคุมรักษาที่จำเป็นคงจัดทำในขณะนั้น ก็จะยุ่งยากลำบากขึ้น จึงจำต้องหาวิธีให้ป่าไม้เป็นสมบัติของแผ่นดินเสีย

4. ควรนำหลักวิชาการสมัยใหม่มาใช้ในการทำป่าไม้ ทั้งนี้เพราะการทำป่าไม้ในสมัยแรก ๆ ขาดหลักวิชาการในการทำป่าไม้ ทำให้ไม้แตกหักสูญหาย ดังนั้นการควบคุมบำรุงรักษาป่าไม้จึงจำเป็นแก่การทำป่าไม้ในการวางแผนงานในการปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักวิชาการ คือ การป้องกันรักษาป่า การจัดวางโครงการป่า และการจัดเก็บผลประโยชน์ รวมทั้งการแก้ไขสัญญาอนุญาตให้ทำได้สมบูรณ์ จำเป็นจะต้องออกกฎหมายและรวบรวมเข้าไว้เป็นระเบียบให้มีผลบังคับได้ถึงกนิในบังคับต่างประเทศด้วย นอกจากนี้ก็ให้พยายามหาทางแก้ไขสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างประเทศเพื่อให้ต่างประเทศยอมรับรองกฎหมายไทยด้วย

5. ควรให้รัฐบาลไทยจัดส่งนักเรียนไทยไปศึกษาวิชาการป่าไม้ เพื่อกลับมาบริหารกิจการป่าไม้ของประเทศได้ เพราะขณะนั้นยังไม่มีคนไทยคนใดที่มีความรู้ความสามารถในด้านวิชาการทางป่าไม้เลย จึงจำเป็นต้องจ้างชาวต่างประเทศที่ชำนาญงานมาแล้วเป็นผู้ปฏิบัติงาน และครูฝึกหัด

6. เพื่อคุ้มครองประโยชน์ของรัฐบาลในด้านภาษีอากร ด้านป่าไม้ เพียงแห่งเดียว ที่ตั้งอยู่ที่ชัยนาท ยังไม่เป็นการเพียงพอ และตั้งไม่ถูกที่ ยากแก่การควบคุมการจัดเก็บภาษีได้อย่างรัดกุม จึงควรเลิกด้านภาษีใบที่เมืองชัยนาทเสีย และจัดตั้งขึ้นใหม่รวม 4 แห่งคือ ที่เมืองพิษณุ เมืองสวรรคโลก ปากน้ำโพ และกรุงเทพฯ¹ ส่วนค่าตอบแทน

¹ ก.ว.ต. ร. 5 ม. 16/9 เรื่องเปิดเคอร์เซอร์เลขขึ้นไปตรวจป่าไม้และไถ่ทำราย
งานตามความเห็นที่จะจัดการป่าไม้ต่อไป วันที่ 26 มิถุนายน ร.ศ. 115.

สำหรับใบที่ลงจงแม่น้ำสาละวิน ควรให้ถึงค่าน้ำที่เมืองมะละแหม่ง เพื่อควบคุมไม้ที่
นำลงไปยังประเทศพม่า และเห็นสมควรปรับปรุงวิธีการจัดเก็บภาษีเพื่อให้เป็นไปตาม
มาตรฐานของทางการป่าไม้

เมื่อกระทรวงมหาดไทยได้รับรายงานเช่นนี้ออกก็เห็นเกี่ยวกับการปรับปรุงกิจการ
ป่าไม้ของมณฑลสะเลเตแล้ว จึงนำความกราบบังคมทูล "รื้อนทั้งขอพระราชทานพระบรม
ราชวินิจฉัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริเห็นชอบด้วย
และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งกรมป่าไม้ขึ้น^{1*} โดยมีสำนักงานอยู่ที่จังหวัด
เชียงใหม่ เพราะสะดวกต่อการควบคุมการทำไม้ซึ่งอยู่ทางภาคเหนือเป็นส่วนใหญ่
และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้มณฑล เช. สะเลเต เป็นเจ้ากรมป่าไม้
(The Chief Conservator of Forest) เป็นคนแรก²

เพื่อให้ตั้งกรมป่าไม้แล้วรัฐบาลได้ดำเนินการเจรจากับบรรดาเจ้าผู้ครองนคร
ล้านนาไทย เพื่อโอนอำนาจการครอบครองถือสิทธิในป่าไม้ให้เป็นสมบัติของแผ่นดินรวม
ทั้งอำนาจในการควบคุมการครอบครองป่าและการตรวจเก็บค่าภาษี³ โดยได้เริ่มการเจรจา
ในดินแดนที่เล็กที่สุดก่อนคือ นครแพร่ และน่าน⁴ แล้วจึงค่อยเจรจากับเจ้านครเชียงใหม่

¹"สำเนาพระราชหัตถเลขาในรัชกาลที่ 5 ที่ 62/385 วันที่ 18 กันยายน
ร.ศ. 115," วนสาร ปีที่ 20 ฉบับที่ 3 กรกฎาคม - กันยายน 2505 หน้า 198

* จึงนับได้ว่ากรมป่าไม้ได้ถือกำเนิดในวันนั้นและตกลงให้เป็นวันสถาปนากรมป่าไม้
เรื่อง

²กระทรวงเกษตราธิการ ประวัติกรมป่าไม้ในรอบ 72 ปี หน้า 9.

³ก.จ.ช. ร. 5 ม. 16.1/9 รายงานการป่าไม้ของ พระยาสุริยเทพ
วันที่ 3 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 119.

⁴ก.จ.ช. ร. 5 บ.16/6 กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล พระบาท-
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่องเจ้านครเมืองน่าน เมืองแพร่ ได้ตกลงถวายป่าไม้
วันที่ 17 มิถุนายน ร.ศ. 118.

ลำปาง และลำพูน และในที่สุดการเจรจาก็สำเร็จลงด้วยดี* เป็นผลให้เจ้านายฝ่ายเหนือไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจการป่าไม้ต่อไปอีก ทั้งนี้โดยรัฐบาลยินยอมว่าจ่ายเงินส่วนแบ่งค่าตอบแทนให้เจ้านายฝ่ายเหนือครึ่งหนึ่งของจำนวนเงินที่เก็บได้ทุกปี (ขีดเส้นใต้โดยผู้เขียน) และถึงแม้ว่าการทำป่าไม้สักจะต้องได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตเสียก่อน จึงเป็นการยุติประเพณีการให้เจ้าทำป่าไม้โดยเจ้านายฝ่ายเหนือ ซึ่งได้ปฏิบัติต่อกันมาเป็นเวลานานอย่างสิ้นเชิง

นอกจากนี้ยังได้มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสัญญาอนุญาตให้ทำป่าไม้เสียใหม่ โดยให้รัดกุมยิ่งขึ้น โดยจะคงมีหลักฐานปรากฏอย่างรัดกุมว่า ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้ว และให้สัญญาอายุทำการได้เพียง 6 ปีเท่านั้น¹ และได้เริ่มมีนโยบายการบำรุงรักษาป่าไม้ขึ้น เช่น การออกพระราชบัญญัติคุ้มครองและป้องกันป่าไม้ พระราชบัญญัติป้องกันการลักลอบชักลากไม้ขนสกลในป่าที่ยังไม่ได้เสียค่าตอบแทน และภาษี เป็นต้น²

การจัดตั้งกรมป่าไม้และการดำเนินงานด้านป่าไม้ในเวลาต่อมา นับว่าได้ประสบความสำเร็จอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะกิจการป่าไม้ได้เจริญก้าวหน้าสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน ฉะนั้น จึงอาจพิจารณาได้ว่าการตกลงตั้งกรมป่าไม้เป็นวิธีการที่ดีที่สุดสำหรับรัฐบาลไทยที่ดำเนินวิธีการขจัดข้อพิพาทเรื่องป่าไม้ที่เกิดขึ้นในดินแดนลานนาไทยให้หมดสิ้นไป โดย

* สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีสุทนต์ (เส็ง วิริยะศิริ) เสด็จไปเจรจากับบรรดาเจ้าผู้ครองนครในดินแดนลานนาไทย

¹ ก.จ.ช. ร. 5 ม. 16.2/5 บัญชีป่าไม้ขยายสัญญาให้บริษัทรับเช่าทำ
วันที่ 23 กันยายน ร.ศ. 120.

² ก.จ.ช. ร. 5 บ. 16.1/8 พระบรมราชานุญาตออกพระราชบัญญัติป้องกันการลักลอบชักลากไม้ขนสกลในป่า ร.ศ. 118.

รัฐบาลสามารถควบคุมและสอดส่องกิจการดังกล่าวให้เป็นไปตามระเบียบแบบแผนและวิธีการที่ถูกต้อง

ดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่าการขยายอิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจของอังกฤษเข้ามาในดินแดนลานนาไทยภายหลังจากที่ได้ชนะสงครามกับพม่าในครั้งที่ 1 และ 2 โดยได้ยึดครองหัวเมืองบอญและพม่าตอนล่างซึ่งมีเขตติดต่อกับดินแดนลานนาไทย ทำให้ชาวอังกฤษคลอจคนคนในบังคับอังกฤษสามารถเดินทางเข้ามาในบริเวณนี้ได้โดยง่าย การติดต่อระหว่างลานนาไทยกับอังกฤษในสมัยนั้นส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการทำป่าไม้ ปรากฏว่าภิกษุในบังคับอังกฤษซึ่งได้แก่พวกพม่า บอญ และไทยใหญ่ พวกนี้มาขอเช่าทำกิจการป่าไม้ในเขตเชิงใหม่ จากเจ้าผู้ครองนคร และเจ้านายซึ่งเป็นเจ้าของป่ากันบ้าง จนเกิดมีการแย่งกัน กระทั่งกลายเป็นกรณีพิพาทระหว่างเจ้าผู้ครองนคร เจ้านายเจ้าของป่า กับบรรดาคนในบังคับอังกฤษ ถึงกับมีการฟ้องร้องต่อเจ้าหน้าที่อังกฤษที่เมืองมะละแหม่งและรัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ บ่อย ๆ

การสูญเสียผลประโยชน์ในเรื่องป่าไม้ในตัวเองได้มีอันรบกวนให้อังกฤษหันมาสนใจทางการเมืองและเรื่องราวที่เกิดขึ้นในเชียงใหม่จนถึงกับมีการเสนอให้พิจารณาคำสนธิสัญญาเชียงใหม่ถึง 2 ฉบับ ดังกล่าวมาแล้ว การตกลงคำสนธิสัญญาเชียงใหม่ทั้ง 2 ฉบับนี้เป็นเครื่องยืนยันว่า อังกฤษได้ให้ความสนใจต่อผลประโยชน์ของชาวอังกฤษ และคนในบังคับอังกฤษในเรื่องการป่าไม้และความเป็นอยู่ในดินแดนลานนาไทยมากกว่าส่วนอื่นของประเทศไทย

พิจารณาได้ว่าการขยายอิทธิพลของอังกฤษในดินแดนลานนานี้ ก่อให้เกิดขอบเขตเฉพาะทางด้านการเศรษฐกิจเท่านั้น ไม่ได้มุ่งถึงขั้นยึดครองดินแดนแห่งนี้โดยตรง ทั้งนี้อาจพิจารณาได้จากสภาพทางการเมืองของอังกฤษในขณะนั้น กล่าวคือ ใน พ.ศ. 2401

(ค.ศ. 1858) อังกฤษเพิ่งยึดครองอินเดียได้ทั่วประเทศ ดังนั้นอังกฤษจึงต้องดำเนินการจัดการเรื่องระเบียบการปกครองภายในอินเดียให้เรียบร้อย ความสนใจของอังกฤษในภูมิภาคแห่งนี้จึงลดลงโดยปริยาย ประกอบกับการที่อังกฤษยังคงได้รับผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในลานนาอย่างเต็มที่ อังกฤษจึงไม่ขยายอิทธิพลทางการเมืองเข้ามาในบริเวณนี้

ภายหลังที่อังกฤษยึดครองอินโดจีนได้ไม่นาน อังกฤษก็ทำสงครามครั้งที่ 3 กับ
พม่า และไถ่กู้เมืองพม่าทั้งประเทศใน พ.ศ. 2429 (ค.ศ. 1886) ความสนใจของ
อังกฤษจึงมุ่งที่พม่าเป็นสำคัญ อนึ่งถ้าอังกฤษเข้ายึดครองดินแดนลานนาไทยซึ่งมีฐานะเป็น
ประเทศราชของไทย จะมีผลให้อังกฤษต้องเป็นศัตรูกับไทยอย่างเปิดเผย และเป็นการ
เสี่ยงต่อการปะทะกับฝรั่งเศส จึงเริ่มเข้ามาบีบบังคับทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของ
ไทย หลังจากฝรั่งเศสได้ยึดครองดินแดนทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงแล้ว ดังนั้นการหยุดยั้ง
ของอังกฤษในการเข้ายึดครองดินแดนลานนาไทยจึงเป็นจุดเริ่มต้นของการถ่วงดุลย์อำนาจ
(Balance of Power) ของสองมหาอำนาจคือ อังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งนับเป็นการคิ
ต่อไทยที่ไถ่กลายเป็นรัฐกึ่งอิสระระหว่าง 2 มหาอำนาจนี้ และเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่ง
ที่ทำให้ไทยรอดพ้นจากการคุกคาม สามารถรักษาอธิปไตยไว้ได้เท่าทุกวันนี้

2. ด้านการเมือง

ดังได้กล่าวในบทที่ 4 แล้วว่าอังกฤษมีความสนใจในกิจการการทำเหมืองแร่ใน
ไทยเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะแร่ดีบุกซึ่งมีอยู่มากในแถบหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก หัว
เมืองมณฑล และหัวเมืองมลายูของไทยซึ่งอยู่ใกล้ชิดกับดินแดนมลายูของอังกฤษ พ่อค้า
อังกฤษพยายามที่จะให้รัฐบาลอังกฤษขยายอิทธิพลของตนเข้ามาในหัวเมืองมลายูของไทย
เพื่อขยายกิจการค้าโดยเฉพาะการทำเหมืองแร่โคบอลต์ ซึ่งเป็นการชักชวนนโยบายดั้งเดิม
ของอังกฤษที่จะไม่แทรกแซงกิจการภายในของรัฐมลายู แต่ในระยะต่อมาเหตุการณ์ใน
แหลมมลายูอันเนื่องมาจากการขยายอิทธิพลของฝรั่งเศสบางชาติซึ่งในขณะนั้นมี เยอรมันนี
และรัสเซีย เข้ามาในเขตอิทธิพลของอังกฤษ จึงทำให้รัฐบาลอังกฤษต้องเปลี่ยนแปลง
นโยบายเดิมของตน เพื่อต้องการรักษาสถานะประโยชน์ทางด้านการค้าโดยเฉพาะการทำ
เหมืองแร่ในแหลมมลายูให้ตกอยู่ในมือของพ่อค้าอังกฤษแก่เพียงชาติเดียว ไม่ต้องการให้
มหาอำนาจชาติอื่นเข้ามาลงทุนกิจการการค้านี้ด้วย ถึงแม้ว่าอังกฤษจะมีหลักประกันในการ
พิทักษ์รักษาสถานะประโยชน์ในดินแดนภาคใต้ จากสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 ที่ได้ทำกับไทยไว้
แล้วก็ตาม แต่ก็ยังไม่สามารถทำให้อังกฤษบรรลุผล เพราะเมื่อเกิดข้อขัดข้องในทาง

การกาไถยเฉพาะปรากฏขึ้นกับพ้อภาษาอังกฤษ รัฐบาลอังกฤษจะต้องเข้ายุ่งเกี่ยวกับว่ยมเพื่อสงวนการลงทุนในเขตอิทธิพลของกนไว้กับชาวอังกฤษเพียงผู้เดียว และจากคามยุ่งยากทางการเมืองภายในของรฐต่าง ๆ ในหัวเบื่องมลายูของไทย ทำให้อังกฤษเล็งเห็นว่าถ้าเพิกเฉยต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น จะทำให้อังกฤษต้องสูญเสียเขตอิทธิพลและผลประโยชน์ของตนไป ซึ่งในที่สุดก็ไม่ว่าจะหลีกเลี่ยงการเข้าแทรกแซงกิจการภายในหัวเบื่องมลายูของไทยได้ และผลสุดท้ายอังกฤษก็ประสบผลสำเร็จ ดังจะไ้กล่าวในตอนต่อไป

2.1.1 บทบาทของบริษัทฝฝ เกลเวลอปเมนต์ในหัวเบื่องมลายูของไทย

สัญญาฉบับปี พ.ศ. 2440 (ค.ศ. 1897) ทำให้อังกฤษมีความเชื่อมั่นว่าสัญญาฉบับนี้จะสามารถปกป้องผลประโยชน์ทางการค้าและการเมืองของอังกฤษในแหลมมลายูได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากข้อตกลงที่ว่าไทยจะไม่อนุญาตหรือยอมให้สิทธิพิเศษอันใดในดินแดนตั้งแต่ใต้เบื่องบางกะพานลงไปแก่รัฐบาลหรือคนในบังคับของมหาอำนาจาที่สาม โดยปราศจากการยินยอมเป็นลายลักษณ์อักษรของรัฐบาลอังกฤษ แต่เมื่อเวลา่วงเลยไปรัฐบาลอังกฤษก็เริ่มตระหนักว่า การที่ตนยอมรับสิทธิของไทยเหนือรัฐมลายูนั้นเป็นการผิดพลาด เพราะเกิดปัญหาที่ว่าเจ้าเมืองมลายูนั้นมีอำนาจในการให้สัมปทานแก่ชาวต่างชาติ โดยไม่ได้ทำการปรึกษาทางกรุงเทพฯ เลย และรัฐบาลไทยเองไปสามารถควบคุมเรื่องนี้ได้ ทำให้อังกฤษเกิดความกังวลรอนยาก อังกฤษพิจารณาเห็นว่าการกระทำดังกล่าวเป็นอันตรายต่อผลประโยชน์ของอังกฤษ เนื่องจากผู้ที่ได้รับสัมปทานทำเหมืองแร่โดยตรงจากเจ้าเมืองมลายูปราศจากการรู้เห็นของรัฐบาลไทย อาจจะไ้คิดว่าตนเองมีความผูกพันที่จะต้องเสนอข้อตกลงให้รัฐบาลไทยทราบและรับรองข้อตกลงนั้น ซึ่งอาจจะเป็นเหตุณาเอามหาอำนาจอื่นเข้ามามีอิทธิพลในแหลมมลายู¹ ดังนั้นสัญญาฉบับที่อังกฤษทำกับไทยจึงไม่สามารถเป็นเครื่องมือป้องกันผลประโยชน์ทางการเมืองของอังกฤษได้

¹F.O. 69/236, Memorandum respecting Siam by Louis Mallet, 9 January 1902.

กรณีสำคัญที่ทำให้กระทรวงการต่างประเทศอังกฤษเห็นถึงอันตรายที่แท้จริงของสภาพการณ์ในแหลมมลายู คือ กรณีสัมปทานของกัฟ

นายโรเบิร์ต วิลเลียม ดัฟ (Robert William Duff) เคยเป็นข้าราชการอังกฤษในสหพันธรัฐมลายู และเคยร่วมอยู่ในคณะผู้ติดตามพวกกบฏ เบื้องปะหัง เข้าไปในกลันตันและตรังกานู เมื่อ พ.ศ. 2138 (ค.ศ. 1895) เขาลาออกจากราชการโดยอ้างว่าสุขภาพไม่ดีในปี พ.ศ. 2443 (ค.ศ. 1900) และได้ตั้งบริษัทขึ้นเพื่อทำการเหมืองแร่ในเขตกลันตันและตรังกานู ดัฟได้ติดต่อขออนุญาตจากรัฐบาลไทยเพื่อขอตรวจแลในเขตกลันตัน ตรังกานู รัฐบาลไทยยอมให้ดัฟเดินทางสำรวจได้ แต่ได้จัดให้มีเจ้าพนักงานไทยร่วมเดินทางไปด้วย เมื่อไปถึงกลันตันพบว่าพระยากลันตันได้อนุญาตให้ชาวจีนทำเหมืองแร่ขุดก่อนแล้วหลายแห่ง และข้าหลวงไทยประวักกลันตันก็ไม่มีอำนาจชักชวนการให้สัมปทานของพระยากลันตันด้วย นอกจากนี้เจ้าพนักงานไทยที่เดินทางไปด้วยก็พยายามชักชวนไม่ให้ได้ไปได้รับอนุญาตทำเหมืองแร่¹

ดัฟจึงติดต่อกับกระทรวงอาณานิคมของอังกฤษ เพื่อให้ทูตอังกฤษในกรุงเทพฯ ใช้อิทธิพลของตนเพื่อยกประโยชน์ของบริษัท รัฐบาลอังกฤษแนะนำดัฟให้เสนอความต้องการขุดเหมืองแร่ลงเป็นเฉพาะตำบล ๆ แต่ขอเรียกร้องของดัฟได้รับการปฏิเสธจากรัฐบาลไทย โดยให้เหตุผลว่าไทยยังไม่ได้เตรียมตัวรับการลงทุนจากต่างประเทศ และไทยเพิ่งปฏิเสธโครงการของเยอรมันที่จะขอเช่าเกาะคังกาวิ หากไทยให้สัมปทานแก่ดัฟก็จะเป็นตัวอย่างที่ชาติอื่นจะเรียกร้องเอาประโยชน์บ้าง² ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นต้องเจรจาโดยตรงกับพระยากลันตันเอง และในที่นี้พระยากลันตันก็มิได้เห็นสัญญาให้สัมปทานแก่ดัฟ

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หอจดหมายเหตุ กรมราชการเกี่ยวกับหัวเมืองมลายูของรัฐบาลสยาม ตอน 1 มวน 2 จดหมายนายอาร์เชอร์ กราบทูลกรมหลวง
แควะวงวโรประการ วันที่ 30 เมษายน ค.ศ. 1901

² F.O. 69/224, Duff's Report on the visit to Siam.

ให้ทัพปีสิตีและอำนาจท่าเหมืองแร่ในเนื้อที่ 2 ตำบล ซึ่งกว้างประมาณ 2,000 ตาราง ไมล์ เมื่อวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2443 (ค.ศ. 1900) โดยบ่งใจความสำคัญว่า

1. พระยาลันตันอนุญาตให้ทัพปีสิตีและอำนาจท่าเหมืองแร่ ถัดไม้ และกระทำ การอื่น ๆ ทุกอย่างตามชอบใจ ในที่สองตำบลในเมืองกลันตัน ห้ามมิให้ผู้อื่นนอกจากนี้ บากกระทำการในที่ดังกล่าว เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากพระยาลันตัน และทัพ

2. ทัพสัญญาว่าจะให้เงิน 20,000 เหรียญแก่รัฐบาลกลันตัน

3. ทัพจะรับเป็นธุระในหุ้นส่วนของพระยาลันตัน ผู้ซึ่งไถ่หุ้นในการนี้ด้วยโดยจะ ยอมรับว่าทุก 25 หุ้นนั้น หุ้นหนึ่งจะต้องยกให้แก่รัฐบาลกลันตัน พระยาลันตันไม่ต้องออก คืนหุ้นหรือออกเบี้ยเลย ทัพเป็นผู้จ่ายเงินให้เอง

4. นับแต่วันที่ไถ่ลงนามในข้อตกลงนี้เป็นต้นไป ถ้าหากทัพหรือผู้แทนของทัพไม่ เข้าไปทำการในเมืองกลันตัน ภายในกำหนด 15 เดือนแล้ว ข้อตกลงนี้ก็เป็นอันใช้ไม่ได้ และทัพจะขายหรือให้เช่าที่ดินก่อนหรือยกที่ดินให้แก่ผู้อื่นอีกต่อไปได้ เว้นแต่จะได้รับอนุญาต จากพระยาลันตัน¹

หลังจากนั้นบริษัททัพขอให้รัฐบาลอังกฤษรับรองและคุ้มครองตน แก่บริษัทได้รับ เพียงการรับรองสหพันธ์จากสหราชอาณาจักรในกรุงเทพฯ เท่านั้น ทัพจึงเตือนรัฐบาลอังกฤษว่า หากไม่ช่วยป้องกันการแทรกแซงจากไทยแล้ว เขาจะขอความช่วยเหลือจากรัฐบาลต่างประเทศ หรือมิฉะนั้นจะโอนสิทธิของตนให้แก่บริษัทเยอรมัน² ซึ่งต้องการจะเข้ามาบิอิทธิพล ในแหลมมลายูเพื่อแสวงหาผลประโยชน์อยู่ในถิ่นคนแถบนี้ ถ้าหากอังกฤษไม่ปฏิบัติการ อย่างหนึ่งอย่างใดลงไปให้ทันเวลาที่แล้ว ระเบียบวันนั้นก่งทางการค้าซึ่งจะได้จาก ความก้าวหน้าของรัฐก็จะตกเป็นของเยอรมัน

¹ กองบรรณาธิการ กระทรวงการต่างประเทศ ผนวกสนธิสัญญา หนังสือราชการเกี่ยวกับ หัวเมืองมลายูของรัฐบาลสยาม ตอน 1 มวน 2 ข้อตกลงระหว่างทัพกับพระยาลันตัน

² F.O. 69/224, Duff Syndicate to the Foreign Office, 8 February 1901.

กระทรวงอาณานิคมอังกฤษถือว่า คำขู่ของบริษัทเชนนี้เป็นการหักหลัง ด้วยเหตุที่อังกฤษมีความผูกพันโดยสัญญาฉบับปี พ.ศ. 2440 (ค.ศ. 1897) ที่จะช่วยเหลือไทยในกรณีที่ถูกมหาอำนาจชาติที่สามรุกราน และคัมภีร์เรื่องสัญญาดังนี้ ก็ได้ใช้ประโยชน์จากควาปกปิดเปรียบเทียบนี้ รัฐบาลอังกฤษให้ปฏิบัติตามข้อเรียกร้องของตน

ดังนั้นในระหว่างเดือนพฤษภาคม ถึงเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2444 (ค.ศ. 1901) กระทรวงอาณานิคมและกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษ ต่างปรึกษากันในเรื่องการเปิดเผยสัญญาดังนี้ ซึ่งเป็นเรื่องถกเถียงไม่ให้อังกฤษสามารถขัดขวางมหาอำนาจอื่นในแหลมมลายูได้โดยสะดวก แต่สิ่งที่จะต้องพิจารณารอบคอบด้วยก็คืออันตรายจากความยุ่งยากอันจะเกิดจากชาติต่าง ๆ หากสัญญาดังนี้แพร่หลายออกไป โดยเฉพาะประเทศเยอรมันอาจแสดงปฏิกิริยาเรียกร้องสิทธิคามสนธิสัญญาที่ทำไว้กับไทย หรือมิฉะนั้นก็ไปตกลงกันเองกับเจ้าเมืองมลายูโดยไม่รับรู้อำนาจของไทยก็เป็นได้ เมื่อใดที่ใครควรพูดถึงผลได้และผลเสียอย่างรอบรอบแล้วจึงตกลงรักษาไว้เป็นความลับต่อไป แต่จะพยายามเร่งรัดไทยให้ยอมให้สัตยาบันสัมพันธภาพของบริษัทต่อไปโดยไม่มีเงื่อนไขต่อไป¹

คัมภีร์ทางกลับจากกรุงเทพฯ อีกครั้งหนึ่ง และขอร้องให้รัฐบาลไทยให้สัตยาบันสัญญาที่ตนทำกับพระยาภิรมย์ แต่ไทยไม่ยอมพร้อมทั้งชี้แจงว่าเป็นการฉ้อฉลรับนิยมเพราะเจ้าเมืองมลายูเหล่านั้น ไม่ป้อนอำนาจที่จะหาสัญญาที่กินให้แก่ชาวต่างประเทศเช่นทำผลประโยชน์ได้ การที่จะขออนุญาตทำมอแร่นั้น คัมภีร์จะหาสัญญากับกรมราชโอรสกิจและภูมิวิทย์จึงจะถูกต้อง ในเวลาเกี่ยวกับรัฐบาลอังกฤษก็ได้ขอร้องให้รัฐบาลไทยยอมให้สัตยาบันฉบับนี้² และกล่าวว่ารัฐบาลอังกฤษไม่เห็นชอบด้วย ที่รัฐบาลไทยก็กักกันมิได้ชาวอังกฤษเข้าไปทำเหมืองแร่ในเมืองมลายู

¹F.O. 69/224, Lansdowne to Chamberlain, 14 July 1901.

²ถ้อยบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวกถนัดสัญญา หน้การเกี่ยวกับหัวเมืองมลายูของรัฐบาลสยาม ตอน 1 มวน 2 จกหมายนายอาร์เธอร์ กราบทูล กรบหลวง เทวะวงษ์โรประการ วันที่ 30 เมษายน ค.ศ. 1901.

รัชกาลที่ 5 ทรงเห็นว่า จะต้องชี้แจงให้รัฐบาลอังกฤษเข้าใจความประสงค์และนโยบายของรัฐบาลไทยในเรื่องนี้ให้ได้ มิฉะนั้นจะเข้าใจผิดจนทำให้เกิดเหตุการณ์ยุ่งยากขึ้นได้ จึงทรงมีพระราชหัตถเลขาไปยังที่ประชุมกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ 26 มิถุนายน ร.ศ. 120 (ค.ศ. 1901) ดังต่อไปนี้

"... ความประสงค์และนโยบายของรัฐบาลไทย ...

1. เมื่อปีหนึ่ง สองปีล่วงมาแล้ว รัฐบาลไทยได้เคยเห็นว่ามีชาวต่างประเทศต้องการทำเหมืองแร่ในหัวเมืองมลายู คือ กลันตัน เป็นคน มากขึ้นกว่าแต่ก่อน บางคนได้มาร้องขออนุญาตที่ในกรุงเทพฯ บางคนไปควยตนเองหรือแต่งเอเยนต์ไปแทน ทำอุบายบนบาทตราयाแสก ล่องให้ทำสัญญาอนุญาตให้ทำเหมือง มีเช่นนี้เนื่อง ๆ

2. รัฐบาลได้ทราบการที่เป็นขึ้นเช่นนั้น เมื่อใดใคร่ทรงดูจึงคิดเห็นว่า การหาเหมืองแร่ทางหัวเมืองมลายู หรือการค้าขายในหัวเมืองเหล่านั้น ในภายหน้าควรจะเปิดให้คนต่างประเทศเข้าทำได้ เพราะนโยบายที่ปักบ้านเมือง ห้ามมิให้มีการค้าขายไม่ได้แต่ละใบเกิดประโยชน์แก่บ้านเมือง ยังทำให้เกิดโทษที่ต่าง ๆ ที่อ่านมาจะบรรยายจน ให้จำเป็นต้องเปิดการค้าขายดังเช่นเห็นอยู่ในเมืองจีนเป็นตัวอย่าง เพราะฉะนั้นอุบายอย่างที่ดีที่สุดสำหรับเมืองเล็ก เช่น กรุงสยามมีอยู่แล้วจะลองคิดเปิดบ้านเมือง ให้เกิดการการค้าขายกับนานาประเทศ

3. แต่การที่จะเปิดบ้านเมืองให้เกิดการค้าขายโดยเฉพาะในหัวเมืองมลายู เช่น กลันตัน ความรับผิดชอบของรัฐบาลไทยมีมากอยู่ด้วยหัวเมืองเหล่านี้ ราษฎรเป็นคนป่าเถื่อน ไม่ใคร่รู้จักรับกิจชอบและพวกกรายาแสกซึ่งเป็นอุปสรรคก็เป็นคนโง่เขลา ไม่รู้จักอย่างธรรมเนียมที่เป็นศิริวิสัย ถ้ารัฐบาลไทยไปชักการบังคับบัญชาดูแลในพื้นเมืองให้เป็นที่น่าพอใจได้ เปิดให้การค้าต่างประเทศเข้าไปตั้งทำการค้าขายในพื้นที่เมือง ถ้าไปเกิดเหตุการณ์ขึ้นกับ

ราษฎรก็หรือจะถูกพวกรายาแขกเบียดเบียนให้ได้ความเดือดร้อนก็ดี หรือแม้ที่สุดจะหายุติธรรมไปก็ในเวลาต้องการก็ดี รัฐบาลต่างประเทศจะให้รัฐบาลไทยรับผิดชอบ จึงเห็นว่าในการที่จะเปิดหัวเมืองแจกให้ชาวต่างประเทศได้ทำการค้าขาย รัฐบาลไทยจำเป็นต้องตรวจตราการปกครองในบ้านเมืองให้เป็นที่ไว้วางใจได้

4. รัฐบาลไทยจำต้องกวาดขันในเรื่องคนต่างประเทศ บรรดาจะไปหาผลประโยชน์ทางหัวเมืองเหล่านั้น จะต้องเข้ามาพุกจากกับรัฐบาลไทยในกรุง ทพฯ จะยอมให้ไปตกลงกับพวกรายาแขกเองไปได้ เพราะยอมเข้าใจกันอยู่ว่า พวกแขกบ้านฝรั่งเป็นกนชาวและเรียกว่ากนชาวเห็บอนกันทุก ๆ ชาติ จะรู้ว่าต่างชาติกันอย่างไรไม่ได้

ส่วนเรื่องบิสเตอร์ก็พื่อน รัฐบาลบิกวนประสงค์อย่างไรจะชี้แจงต่อไป

5. รัฐบาลบิกวนประสงค์มาแต่ไร ๆ แลยังมีความประสงค์อยู่แบบอนเคียนนี้ ที่จะให้อนุญาตแก่บิสเตอร์คัพ และให้คนเหล่านั้นได้ทำแร่ในเมืองกลันตันตามสมควรแก่กำลังที่จะทำได้ ความข้อสัญญาและกฎหมายสำหรับการทำแร่

6. แลที่จะให้รัทไฟซึ่งบิสเตอร์คัพได้ไปทำไว้กับ ระยากลันตันนั้นรัทไฟไม่ได้ เพราะเขตแดนและข้อความที่ว่าไว้ในสัญญาเป็นารไปชักเจนบ้าง เหลือเกินกับการที่สมควรบ้าง แลข้อขัดข้องที่จำกัดที่สุดนั้น ก็ถ้ารัฐบาลไทยยอมรับรัทไฟสัญญาที่ชาวต่างประเทศไปลอบทำกับรายาแขกเช่นนั้นแล้ว จะเป็นตัวอย่างร้ายที่สุดเกิดขึ้น ที่ในภายหน้าอาจจะบิชาวต่างประเทศ บางทีจะมีโซชาติอังกฤษไปลอบบนบานทำสัญญาเช่นนั้นจึงรอกาเงินมาก ๆ จะล่อให้รายาแขกที่โง่ ๆ ทำได้โดยง่าย แลแล้วให้รัฐบาลของเขามานิมนต์รัฐบาลไทยให้รัทไฟ โดยอ้างอย่างสัญญาของบิสเตอร์คัพที่รัฐบาลอังกฤษจะขอให้รัทไฟนี้

ในที่สุดเชื่อว่า ความประสงค์และความปรารถนาของรัฐบาลไทย
ในเรื่องนี้ ถ้าได้ชี้แจงแก่รัฐบาลให้เข้าใจถูกต้อง รัฐบาลคงจะแลเห็น
ได้ว่าทางหัวเมืองแหลมมลายูนี้ ประโยชน์ของอังกฤษกับของไทยเป็น
อย่างเดียวกันสมควรที่รัฐบาลอังกฤษ จะอุดหนุนรัฐบาลไทยอย่าให้ได้
ความลำบาก ก็จะเป็นประโยชน์แก่รัฐบาลอังกฤษด้วย"¹

ดังนั้นในระยะต่อมารัฐบาลไทยจึงเห็นความจำเป็นที่จะต้องออกอาชญาบัตรตรวจ
แรให้แก่ทัพ เนื่องจากพิจารณาแล้วว่า ถึงจะมีใบอาชญาบัตรหรือใบเบิกทาง ค้ำก็คงไป
กลั่นตันและจัดการตรวจเองด้วยถือว่าได้รับสัญญาแล้ว และรัฐบาลอังกฤษก็คงจะสนับสนุน
อีกประการหนึ่งจะได้เป็นการป้องกันมิให้ทัพต้องไปทะเลาะวิวาทกับข้าหลวงไทย เพราะ
ใบอาชญาบัตรแล้วข้าหลวงคงไม่ยอมให้ตรวจ ประการสำคัญที่สุด การออกอาชญาบัตร
ตรวจแรให้ทัพเป็นการเปิดทางให้เข้าสู่แนวที่ไทยประสงค์คือ ไปได้ได้รับใบอนุญาตเป็นทาง
การจากกรุงเทพฯ แม้ว่าผลเสียจากการนี้จะมีอยู่บ้าง เนื่องจากจะเป็นแบบอย่างให้ฝรั่ง
ชาติอื่นขอไปตรวจแรในหัวเมืองมลายูบ้าง แต่เมื่อได้ใคร่ครวญแล้วเห็นว่าทางได้มีมากกว่า
ทางเสีย²

¹ก.จ.ช. ร. 5 บ. 62/1 พระราชหัตถเลขาไปยังที่ประชุมกระทรวงมหาดไทย
วันที่ 26 มิถุนายน ร.ศ. 120.

²ก.จ.ช. ร. 5 กบ. 6.3/9 รายงานการประชุมสภาเจ้ากระทรวงการอยู่รักษา
พระนคร เรื่องมิสเตอร์ทัพ ขอทำบ่อแรเมืองกลันตัน วันที่ 28 มิถุนายน ร.ศ. 119.

หลังจากนั้นรัฐบาลอังกฤษได้โทรเลขมายังทุกของกงในกรุงเทพฯ ให้ปรึกษาเกี่ยวกับ
รัฐบาลไทยว่าถ้าจะให้เซอร์แฟรงค์ สเวทเทนแฮม ผู้ว่าการเมืองสิงคโปร์ ซึ่งเป็น
ผู้รู้จักคุ้นเคยกับพระยาگلันตันไปปรึกษาทางแก้ไขสัญญาอนุญาตท่าแร่ของคัพให้เป็นการสม-
ควรพอที่รัฐบาลไทยจะให้สัตยาบันได้โดยไม่เสียหาย จะขอใดหรือไม่¹

กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ได้ทรงตอบแก่ทุก
อังกฤษว่า "ขณะนี้ยังไม่สมควรที่จะให้พนักงานอังกฤษลงไปในเมืองมลายู เพราะหนังสือ
พิมพ์ในสิงคโปร์ลงข่าวเป็นทำนองว่า อังกฤษกำลังคิดอ่านจะยึดเมืองมลายูของไทย
ตั้งต้นหากเจ้าเมืองสิงคโปร์ลงไปจัดการเรื่องนี้ในกลันตัน ก็คงจะเกิดเลวร้ายขึ้น เป็น
การต้องกันข่าวหนังสือพิมพ์"² ในเอกสารฉบับเดียวกันนี้ พระองค์ก็ได้ทรงติเตียนคัพว่า
กระทำการเพื่อผลประโยชน์คนในเวลาอันไม่สมควร การอนุญาตบ่อแร่ให้คัพนั้นมิใช่ไทยจะ
คิดไปให้เลย ได้คิดว่าจะอนุญาตให้บางตามสมควร แต่จะให้แบบเดียวกับพระยาگلันตัน
นั้นไม่ได้ เพราะจะเป็นตัวอย่างเสียหายแก่ผลประโยชน์ของไทยและอังกฤษ

สำหรับสัญญาอนุญาตที่รัฐบาลไทยจะให้แต่ต้นนั้น รัฐบาลอังกฤษเห็นพ้องกับฝ่าย
ไทยว่า การจะให้มิชวแกโซในเรื่องที่จะโอนว่า เจ้าหรือแบ่งให้เจ้าถือต่อไป ว่าต้อง
ให้รัฐบาลไทยตรวจตราเห็นชอบด้วยก่อนเงื่อนไขอย่างสัญญาอนุญาตรายอื่น ๆ รัฐบาลไทย

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวกล้วนวิสัญญา หมายเหตุการเกี่ยวกับ
หัวเมืองมลายูของรัฐบาลสยาม ตอน 1 ม้วน 2 จดหมายนายอาร์เซอร์กราบทูลกรมหลวง-
เทวะวงษ์วโรประการ วันที่ 30 เมษายน ค.ศ. 1901.

² ก. ตอน 2 ม้วน 1 หนังสือพระยาวิสุทธิเทพรามทูลกรมหลวงเทวะวงษ์-
วโรประการ ลับที่ 107/2187 วันที่ 10 มิถุนายน ร.ศ. 120.

เห็นชอบด้วย แต่ที่ฝรั่งเกียจจะทำได้คือตกลงระหว่างตนกับพระยาภักดีขันใจไว้ก่อน
เพราะถ้าจะโอนคราไคต้องมาขออนุญาตในกรุงเทพฯ ก่อนทุกคราว จะทำให้เสีย
เวลาและประโยชน์ในการหาเงิน ขอนไทยไปเห็นด้วย โดยอ้างว่า เองได้ตกลงยินยอม
ไว้ในสัญญากับพระยาภักดีขันใจ ว่าการโอนทั้งปวงต้องได้รับความยินยอมของพระยาภักดีขันใจ
เป็น "ตามความยินยอมของรัฐบาลสยาม" เท่านั้น

ในที่สุดก็เดินทางไปเจรจากับรัฐบาลอังกฤษเอง ในระหว่างที่รัฐบาลอังกฤษ
ได้รับข่าวจากเซอร์แฟรงค์ สเวทเทนแฮม และคัพ ชีแจนส์ว่าการโอนแหลมบลายูในหัว
เมืองมลายูให้การปกครองของไทยว่ากำลังเลวลง จดหมายของเซอร์แฟรงค์ ฉบับหนึ่ง
ไปถึงกระทรวงอาณานิคมอังกฤษในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2444 (ค.ศ. 1901) กล่าวว่า
"รายงานแห่งปัตตานีและกลันตันต่างไม่พอใจการปกครองอันเข้มงวดของไทย และได้ไปขอ
ความอารักขาจากเขาหลายครั้ง ซึ่งเขาก็ปฏิเสธไป ทำให้รายงานเหล่านั้นไม่พอใจและ
เชื่อว่าจะไปขอความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกา"¹ เซอร์แฟรงค์กล่าวถึงท่าทีของสหรัฐ
อเมริกาในแหลมบลายูว่า ตัวแทนของบริษัทอินดีเพนเดนซ์ในอเมริกา ได้ขอสัมปทานจากเจ้า
เมืองกตก กานูเพื่อทำเหมืองแร่ เพาะปลูก และทำกิจการอื่น ๆ โดยเสนอจะให้เงิน
ตอบแทนถึง 100,000 เหรียญ นอกจากนั้นเจ้าเมืองตรังกานูยังอนุญาตให้พ่อค้าชาว
มลายูในสิงคโปร์ผู้หนึ่งเช่าเกาะราดัง (Radang) ซึ่งอยู่นอกฝั่งตรังกานู อุดมด้วย
น้ำจืด และเหมาะที่จะเป็นท่าเรือได้ดี เซอร์แฟรงค์ย้ำให้เห็นอันตรายจากการให้สัมป-
ทานต่าง ๆ ที่อังกฤษไม่ต้องการ และซึ่งไทยไม่อาจควบคุมได้

¹Eunico Thio, "A Turning point in Britain's Malayan Policy," The Historical Annual, No.3, p. 12.

ได้ใคร่ครวญแล้วเห็นว่าทางใดมีมากกว่าทางเสีย¹

หลังจากนั้นรัฐบาลอังกฤษได้โทรเลขมายังทูตของตนในกรุงเทพฯ ให้ปรึกษา
กับรัฐบาลไทยดูว่าอาจจะให้เซอร์แฟรงก์ สเวทเทนแฮม ผู้ว่าราชการเมืองสิงคโปร์
ซึ่งเป็นผูู้จักคุ้นเคยกับพระยาگلันตัน ไปปรึกษาทางแก้ไขสัญญาอนุญาตทำแร่ของกัฟ
ให้เป็นการสมควรพอที่รัฐบาลไทยจะให้สัญญาบันไดโดยไปเสียหายนะขอไถ่หรือไม่²
กรมหลวงเทเวธววงษ์โรประการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ได้ทรงตอบแก่
ทูตอังกฤษว่า "ขณะนี้ยังไม่สมควรที่จะให้พนักงานอังกฤษลงไปในเมืองมลายู เพราะ
หนังสือพิมพ์ในสิงคโปร์ลงข่าวเป็นทำนองว่าอังกฤษกำลังคิดอ่านจะยึดเมืองมลายูของ
ไทย ดังนั้นหากเจ้าเมืองสิงคโปร์ลงไปจัดการเรื่องนี้ในกลันตัน ก็คงจะเกิดเลาเลื่อ
กันขึ้นเป็นการตอ้งกันกับชาวหนังสือพิมพ์"³ ในเอกสารฉบับเดียวกันนี้ พระองค์ได้
ทรงชี้แจงแก่ข้าพเจ้าว่า ภาระการเพื่อผลประโยชน์คนในเวลาอันไม่สมควร การอนุญาต
บ่อแร่ให้นายกัฟนั้น มีชาวไทยจะคิดไม่ไห้เลย ได้คิดว่าจะอนุญาตให้บางตามสมควร
แต่ให้แบบเดียวกับพระยาگلันตันนั้นไม่ได้ เพราะจะเป็นตัวอย่างเสียหายนะแก่ผลประโยชน์
ทั้งของไทยและอังกฤษ

¹ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.3/9 รายงานการประชุมผู้สำเร็จราชการอยู่รักษา
พระนคร เรื่อง มีสเตอร์กัฟ ขอทำบ่อแร่เบื่องกลันตัน วันที่ 28 มิถุนายน ร.ศ.119.

²กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวกสนธิสัญญา หมูราชการ
เกี่ยวกับหัวเมืองมลายูของรัฐบาลสยาม ตอน 1 มวน 2 จดหมายมีสเตอร์อาร์เซอร์
กราบทูลกรมหลวงเทเวธววงษ์โรประการ วันที่ 30 เมษายน ค.ศ. 1901.

³ก. ตอน 2 มวน 1 หนังสือพระยาที่วิสหเทพ กราบทูลกรมหลวงเทเวธววงษ์-
โรประการ ลำที่ 10.7/2187 วันที่ 10 มิถุนายน ร.ศ. 120.

สำหรับสัญญาอนุญาตที่รัฐบาลไทยจะให้แก่นั้น รัฐบาลอังกฤษเห็นพ้องกับฝ่ายไทยว่าควรจะให้ข้อแก้ไขในเรื่องที่จะโอนอำนาจหรือแบ่งให้เข้าถือต่อไปว่าต้องให้รัฐบาลไทยตรวจตราเห็นชอบด้วยก่อนเหมือนอย่างสัญญาอนุญาตรายอื่น ๆ รัฐบาลไทยเห็นชอบด้วย แต่กัฟริงก็กลัวว่าจะทำให้ข้อตกลงระหว่างตนกับพระยาปลัดคนไคร่คุณคา เพราะถ้าจะโอนคราวใดต้องมาขออนุญาตในกรุงเทพฯ ก่อนทุกครั้ง จะทำให้เสียเวลาและประโยชน์ในการหาเงิน ข้อนี้ไทยไม่เห็นด้วยโดยอ้างว่าคิฟเองได้ตกลงยินยอมไว้ในสัญญากับพระยาปลัดคนไคร่ ว่าการโอนทั้งปวงต้องได้รับความยินยอมของพระยาปลัดคนไคร่เป็น "ตามความยินยอมของรัฐบาลสยาม" เท่านั้น

ในที่สุดคิฟเดินทางไปเจรจากับรัฐบาลอังกฤษเอง ในระหว่างที่รัฐบาลอังกฤษได้รับข่าวจากเซอร์แฟรงค์ สเวทเทนแฮม และ คิฟ ซึ่งแจ้งถึงสถานการณ์ในแหลมมลายูในหัวเมืองมลายูที่อยู่ใต้การปกครองของไทยว่ากำลังเลวลง จดหมายของเซอร์แฟรงค์ฉบับหนึ่งไปถึงกระทรวงอาณานิคมอังกฤษในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2444 (ค.ศ. 1901) กล่าวว่า "รายงานแห่งปัตตานีและกลันตันต่างไม่พอใจการปกครองอันเข้มงวดของไทย และได้ไปขอความช่วยเหลือจากเขาหลายครั้ง ซึ่งเขาก็ปฏิเสธไป ทำให้รายงานเหล่านั้นไม่พอใจและเชื่อว่าจะไปขอความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกา"¹ เซอร์แฟรงค์กล่าวถึงท่าทีของสหรัฐอเมริกาในแหลมมลายูว่า กัวแทนของบริษัทซินติเกท ในอเมริกา ได้ขอสับปทานจากเจ้าเมืองตรังกานูเพื่อทำเหมืองแร่ เพาะปลูก และทำกิจการอื่น ๆ โดยเสนอจะให้เงินตอบแทนถึง 100,000 เหรียญ นอกจากนั้นเจ้าเมืองตรังกานูยังอนุญาตให้พ่อค้าชาวมลายูในสิงคโปร์หนึ่งเขาเกาะราตัง (Radang) ซึ่งอยู่นอกฝั่งตรังกานู อุดบถน้ำมันดิบ และเพาะที่จะเป็นท่าเรือไค้กั เซอร์แฟรงค์ย้ำให้เห็นอันตรายจากการให้สัมปทานต่าง ๆ ที่อังกฤษไม่ต้องการ และสั่งไทยให้อาวความคุมได้

¹Eunice Thio, "A Turning point in Britain's Malayan Policy," The Historical Annual, No. 3, p. 12.

ขณะเดียวกันรัฐบาลไทยก็ได้ทราบข่าวไปสู่อีกเกี่ยวกับหัวเมืองเหล่านี้ด้วย
ปรากฏมีบทความลงในหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ในเมืองสิงคโปร์กล่าวโจมตีการปกครอง
ของไทย ตลอดจนข้าราชการไทยในหัวเมืองมลายูอยู่เนือง ๆ ว่าไร้สมรรถภาพ
กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย จึงมีรับสั่งให้พระยาศรีธ-
เทพปลัดทูลฉลองกระทรวงมหาดไทยรีบลงไปจัดการโดยเร็ว โดยบอกอำนาจให้มีสิทธิ
ถอดถอนหรือสับเปลี่ยนข้าหลวงตลอดจนข้าราชการอื่น ๆ ได้ตามที่เห็นสมควร ผลการ
เดินทางครั้งนี้ปรากฏว่าพระยาศรีเทพประสบความสำเร็จในการเจรจากับพระยา
กลันตัน และได้สับเปลี่ยนโยกย้ายข้าหลวงบางคน เป็นอันระงับเหตุร้ายไปได้¹

อย่างไรก็ตามรัฐบาลไทยก็ระแวงว่าทัพ ตลอดจนข้าราชการในเสตรทเซตเตอ
เมนต์ จะยุยงให้พระยากลันตัน และเมืองปัตตานีเอาใจออกห่างจากไทย ดังจะเห็นได้
จากพระราชดำริของรัชกาลที่ 5 ในเรื่องนี้ว่า

".... มิสเตอร์ ทัพ นั้นหาได้คิดแต่เฉพาะเมืองกลันตันแห่งเดียวไม่
ได้คบคิดกับพระยาตานีด้วย การซึ่งพวกแขกนั้นไปอย่างไรเกิดขึ้น
นั้น ก็เพราะเชื่อกำลังความคิดมิสเตอร์ทัพ ส่วนมิสเตอร์ทัพเองมี
ความประสงค์อย่างเดียวกันแต่จะให้ได้ประโยชน์ของตัว ถ้าจะได้
ประโยชน์ก็เพียงใดโดยช่วยแขก หากกลับมาเข้าข้างไทย ก็คงจะถือ
เอาประโยชน์ที่ดีที่สุดในส่วนตัวเขาอย่างเดียวกันเป็นที่ตั้ง เซอร์แฟรงก์
ได้บอกฉันเองว่า เขาเคยเชื่อว่าถ้ารัฐบาลอังกฤษไม่อุกหนุนในเรื่องนี้

¹ สายจิตต์ เหมินทร์ การเสียรัฐไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู และปะลิส
ของไทยให้แก่อังกฤษในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เขาจะขายอานาจนีให้แก่ชาติอื่น รัฐบาลอังกฤษเองก็ได้ออกรำคาญ
กล่าวว่า จะเป็นการหยุกหยิกเกิดขึ้นถึงประเทศอื่น การซึ่งใกล้เคียง
เกลี้ยไม่สู้หักห้ามมากนัก ก็เพราะไม่อยากให้มีชาติอื่นเข้ามาพลอย
พดกวย"¹

นอกจากนั้นไทยยังมีเรื่องไม่พอใจอังกฤษ ที่คัดค้านไม่ให้ไทยเข้าควบคุมการ
โทรเลข รถไฟ ตลอดจนการไปรษณีย์ในเมืองกลันตัน ตรังกานู โดยอ้างว่าเป็นกิจการ
ภายในของรัฐทั้งสอง² ไทยกล่าวหาว่า เซอร์แฟรงก์คุดหนุนเจ้าเมืองบลายูคังกล่าว
ให้กระทางกระเดื่องต่อไทย โดยให้ทหารแซกซิกส์มาเป็นกำลังจะเร่รู้สีกว่าการที่
ยังไม่อาจตกลงเรื่องคัพไค้งาย ๆ นั้น อาจเป็นแผนการของข้าราชการในเสตรเทศ
เคลเมนต์ ที่หวังจะให้รัฐบาลอังกฤษเห็นว่าการที่ปล่อยให้เมืองกลันตัน ตรังกานู อยู่
ในสภาพเช่นนี้ทำให้เสียผลประโยชน์ของคนในบังคับอังกฤษดังเช่น กรณีมิสเตอร์คัพ
เป็นต้น ทั้งยังเป็นช่องทางให้มหาอำนาจอื่นเข้าแทรกแซงได้ เพื่อรัฐบาลอังกฤษจะ
ได้ถือเป็นสาเหตุจนวกเอาเมืองทั้งสองเข้ารวบอยู่กับรัฐอาณานิคมของตน ดังนั้นไทย
จึงเห็นว่าควรรีบตกลงเรื่องคัพไค้งายให้เร็วที่สุดไค้งจะเป็นการดี³

¹ก.จ.ท. ร.5 บ.62/5 พระราชหัตถเลขา ถึง กรมหลวงเทวะวงวโร-
ประการ วันที่ 6 พฤศจิกายน ร.ศ. 120.

²F.O. 69/228, Tower to Lansdowne, 8 March 1902,
No. 43, Confidential.

³กิ่งแก้ว นิคมช่า การเจรจาและข้อตกลงระหว่างไทยและอังกฤษเกี่ยวกับ
หัวเมืองมลายูในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ. 2443
ถึง พ.ศ. 2452, หน้า 68.

รัฐบาลไทยจึงตกลงยินยอมให้สัตยาบันสัญญาของทัพโดยปราศจากเงื่อนไขใด ๆ ในเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2445 (ค.ศ. 1902) โดยบริษัททัพได้ให้คำรับประกันว่าจะไม่ให้เช่าช่วงหรือโอนสัมปทานนี้แก่บุคคลหรือบริษัทอื่นใด นอกจากคนในบังคับอังกฤษหรือบริษัทอังกฤษ โดยจะต้องได้รับความยินยอมจากรัฐบาลอังกฤษและได้รับสัตยาบันจากรัฐบาลไทยก่อน¹

เพื่อปกป้องผลประโยชน์ของอังกฤษ เซอร์แฟรงค์ไค์เสนอข้อเสนอ 2 ประการต่อรัฐบาลของตน ประการแรกคือ รัฐบาลอังกฤษควรเจรจาตกลงกับกลังตัน ตรังกานุ เพื่อให้ได้สิทธิในการจัดการเรื่องการค้าต่างประเทศของรัฐทั้งสองและการป้องกันให้พ้นจากการแทรกแซงของประเทศอื่น ประการที่ 2 หากรัฐบาลอังกฤษยังต้องการรับรองอำนาจของไทยเหนือรัฐเหล่านี้ ก็ควรสนับสนุนไทยให้ได้รับข้อตกลงเป็นลายลักษณ์อักษรจากเจ้าเมืองกลังตัน และตรังกานุ เพื่อให้มีฐานะทางกฎหมายเหนือรัฐทั้งสอง โดยมีเงื่อนไขข้อตกลงดังกล่าว จะทำให้อังกฤษมีสิทธิควบคุมการปกครองในรัฐทั้งสองได้พอสมควร²

เมื่อได้รับข้อเสนอแนะเช่นนี้ กระทรวงอาณานิคมอังกฤษก็ตัดสินใจดำเนินการทันที เพราะรัฐบาลอังกฤษเริ่มตระหนักว่า การที่ตนยอมรับสิทธิของไทยเหนือรัฐมลายูนั้น เป็นการผิดพลาด ก่อนหน้าที่กระทรวงการต่างประเทศอังกฤษได้เคยคัดค้านข้อเสนอที่จะบีบบังคับไทยตลอดมา แต่ขณะนี้รัฐบาลอังกฤษเห็นว่าไม่อาจประวิงเวลาไว้

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวดสนธิสัญญา หมายเหตุราชการเกี่ยวกับหัวเมืองมลายูของรัฐบาลสยาม ตอน 4 มวน 3 จดหมาย ลอร์ด แลนสทาวน์ ถึงหลวงรัตนาศุภกิจ อุปทูตไทย ณ กรุงลอนดอน วันที่ 18 มีนาคม ค.ศ. 1902.

² F.O. 69/222, C.O. to F.O., Secret and Immediate, 28 December 1901.

ต่อไป เพราะรัฐบาลไทยเองก็เริ่มรู้สึกถึงการคุกคามทั้งจากอังกฤษและฝรั่งเศส และกำลังคิดจะชักนำเยอรมนีเข้ามาเกี่ยวข้องกับไทย เพื่อเป็นการถ่วงอำนาจของทั้ง 2 มหาอำนาจ¹

ความคิดเช่นนี้ทำให้รัฐบาลอังกฤษเดือดร้อนใจมาก ทั้งยังเกรงว่าปัญหาการให้สัมปทานอันยุ่งยากในแหลมมลายูจะทำความลำบากให้แก่ตนในอนาคตด้วย

ดังนั้นในวันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2444 (ค.ศ. 1901) นายแชมเบอร์เลน (Chamberlain) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงอาณานิคมของอังกฤษจึงเสนอแนะต่อรัฐมนตรีต่างประเทศคือ ลอร์ดแลนส์ดาวน์ (Lord Lansdowne) ว่าควรมอบให้เซอร์แฟรงค์ เป็นผู้ดำเนินการเจรจา และยังส่งทูตอังกฤษที่กรุงเทพฯ ให้เสนอต่อรัฐบาลไทยว่า ควรแต่งตั้งข้าราชการอังกฤษที่รู้ภาษามลายู และได้รับการแนะนำจากชาพลวงใหญ่ที่สิงคโปร์ เป็นผู้แทนพระองค์ในเมืองกลันตัน ตรังกานุ และปัตตานี²

¹F.O. 69/227, Minute by F.A. Campbell 18 March 1902 on Tower to Lansdowne, No. 20, Secret, 8 February 1902.

²F.O. 69/222, Minute by Lord Lansdowne, 31 December 1901.

ลอร์ด แลงด์ดาวน์ (Lord Lansdowne) ก็เห็นพ้องกับข้อเสนอของ นายแซมเบอร์เลนควย การเจรจาซึ่งติดตามมาเป็นผลให้เกิดคำประกาศร่วมกันระหว่างรัฐบาลทั้งสองเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2445 (ค.ศ. 1902) เกี่ยวกับกลันตัน ครงกานู อันเป็นการเริ่มถ้อยนโยบาย รุกไปข้างหน้าของอังกฤษในดินแดนตอนเหนือของแหลมมลายู ภายใต้การปกครองของไทย¹

ถึงกล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าการที่รัฐบาลไทยตกลงยินยอมให้สัตยาบันสัญญาของ กุฟิโดยปราศจากเงื่อนไขใด ๆ เนื่องจากมีความหวาดระแวงว่ารัฐบาลอังกฤษจะใช้ กรณีของกุฟิเป็นข้ออ้างในการผนวกเอาเมืองกลันตัน ครงกานู ไว้ในครอบครอง จึง เห็นควรรับตกลงเรื่องกุฟิเสียโดยเร็วที่สุด อีกทั้งกรณีของตัวนี้เป็นเรื่องที่ให้อังกฤษ เห็นว่า รัฐบาลไทยไม่สามารถควบคุมเจ้าเมืองมลายูได้โดยเรื่องการให้สัมปทานแก่คน ต่างชาติ ก็นับว่าเป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อผลประโยชน์ทางการเบี่ยงของอังกฤษ แม้ แต่กุฟิเองก็ทำให้รัฐบาลอังกฤษเห็นว่าการที่เขาได้สัมปทานโดยตรงจากพระยากลันตันนั้น เป็นหลักฐานว่าชาวต่างชาติอื่น ๆ อาจได้รับสัมปทานแบบเดียวกันด้วย² อันแสดงให้ เห็นถึงอันตรายของการให้สัมปทานต่าง ๆ ที่อังกฤษอาจจะไม่พึงพอใจ และรัฐบาลไทย ไม่อาจควบคุมได้ นับเป็นเหตุเลวร้ายประการหนึ่งที่ทำให้อังกฤษเห็นความจำเป็นที่ ต้องเข้าแทรกแซงในรัฐมลายูของไทย เพื่อให้การป้องกันผลประโยชน์ของคนในดินแดน แถบนี้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ ทบวงสนธิสัญญา หมายเหตุราชการ เกี่ยวกับหัวเมืองมลายูของรัฐบาลสยาม ตอน 12 มวน 1 จดหมายพระยาภิรมย์เทพ กราบทูล กรมหลวงเทวะวงษ์วโรปการ ที่ 5 วันที่ 10 ตุลาคม ร.ศ. 121.

² F.O. 69/222, Duff to Chamberlain, 23 December 1901.

2.2 สนธิสัญญาระหว่างไทยกับอังกฤษ พ.ศ. 2445 (1902)

จากการที่เจ้าเมืองมลายูสามารถให้สัมปทานแก่คนชาวต่างชาติได้โดยปราศจากการรู้เห็นของไทยนั้น ทำให้สัญญาฉบับที่ไทยทำกับอังกฤษไว้ในปี พ.ศ. 2440 (ค.ศ. 1897) ค่อยๆคลาดไปมาก ในการป้องกันก็เกิดขึ้นไม่พอมหาอำนาจอื่นเข้ามายุ่งเกี่ยวในแหลมมลายู และการปฏิรูปการปกครองของไทยโดยโยงอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางเป็นเหตุให้เจ้าผู้ครองรัฐมลายูไม่พอใจและก่อความวุ่นวายกระด้างกระเดื่องขึ้น อีกทั้งความพยายามของมหาอำนาจชาติอื่นที่จะเข้ามามีผลประโยชน์ในแหลมมลายู ประกอบกับความหวาดระแวงและความรู้สึกต่อต้านเยอรมันของเจ้าหน้าที่ชั้นผู้ใหญ่ของกระทรวงต่างประเทศอังกฤษเป็นเหตุให้อังกฤษเป็นผู้ริเริ่มการดำเนินการเจรจากับไทย เกี่ยวกับเมืองกลันตัน และตรังกานูขึ้นในปี พ.ศ. 2445 (ค.ศ. 1902)

นายเรย์นัล เทาเวอร์ (Reginald Tower) ทูตอังกฤษประจำประเทศไทย ได้คิดขอเปิดการเจรจากับกรมหลวงเทเวศร์วชิรปราการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศของไทยเมื่อวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2445 (ร.ศ. 120 ตรงกับ ค.ศ. 1902) โดยกล่าวว่าเมื่อเร็ว ๆ นี้รัฐบาลอังกฤษทราบว่าเกิดเหตุการณ์หลายอย่าง อันอาจเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของอังกฤษในแหลมมลายู และรัฐบาลไทย ก็ไม่ได้มีข้อสัญญาอันใดกับพระยากลันตันและพระยาตรังกานูเลย ดังนั้นเจ้าเมืองเหล่านี้จึงถือว่าตนเป็นอิสระ และได้อนุญาตสัมปทานให้แก่คนชาติต่าง ๆ ทั่ว เช่น กรณีพระยาตรังกานู อนุญาตให้ชาวมลายูในสิงคโปร์หนึ่งเขาเกาะรากัง (Radang) และการที่ตัวแทนบริษัทหินเคห์ ในอเมริกาขอสัมปทานทำเหมืองแร่ในเมืองตรังกานู ฝ่ายไทยชี้แจงว่า คนมลายูที่ขอเขาเกาะรากังนั้นเข้าใจว่าคงเป็นคนในบังคับอังกฤษ เช่นเดียวกับคัพ จึงไม่น่าที่จะต้องวิตก ส่วนเรื่องคนอเมริกันขอทำเหมืองแร่นั้น คิดว่าคงเป็นบุคคลที่ราชทูตอเมริกันขอหนังสือเดินทางเพื่อไปดูแลรังนกทางหัวเมืองตะวันตกนั่นเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะได้เจรจารับความเข้าใจกันใหม่กับทูตอเมริกันว่าไปทำสัญญาอย่างใดโดยพลการไม่ปรึกษากับกรุงเทพฯ ก่อนไม่ได้ นอกจากนั้นกรมหลวงเทเวศร์-

วโรประการยังทรงกล่าวว่ายั่วควยว่า โดยความเป็นจริงแล้วประเทศอื่น ๆ นอกจาก อังกฤษยังไม่เคยมีประเทศใดที่ไม่ถือว่าหัวเมืองมลายูเป็นของไทยเลย และประเทศอื่นก็ไม่สามารถเข้าไปทำการอย่างใดในหัวเมืองมลายูได้นักเหมือนอย่างอังกฤษที่มณฑลแคว้นติดต่อกันอยู่แล้ว แต่ข้าราชการอังกฤษที่อยู่ในแหลมมลายูนั่นเองที่แสดงความสงสัยว่าหัวเมืองมลายูบางเมืองไม่ใช่ของไทย และพยายามจะเอาหัวเมืองมลายูเหล่านั้นไปเป็นของอังกฤษ¹

นายเทาเวอร์ได้โต้ตอบว่าเหตุยุ่งยากที่เกิดขึ้นในหัวเมืองมลายูนี้อาจจะเกิดจากความไม่พอใจในการทำงานของชาพลวงฝ่ายไทยบางคนที่ขาดความชำนาญในการปกครอง รัฐบาลอังกฤษเกรงว่าเจ้าเมืองเหล่านี้จะไปขอความช่วยเหลือจากรัฐบาลต่างชาติ ซึ่งถ้าเป็นเช่นนั้นแล้ว อังกฤษจำเป็นต้องเข้าเกี่ยวข้องกับตามสัญญาที่ทำไว้กับไทย และการที่จะจัดการไต่กันท้วงทีนั้นก็จำต้องเปิดเผยถึงสัญญาฉบับที่ทำต่อกันไว้ แต่รัฐบาลไทยไม่เห็นด้วยต่อการเปิดเผยสัญญาฉบับ²

ในการเจรจาครั้งนี้จะเห็นได้ว่า ฝ่ายอังกฤษพยายามรุกเร้าให้ไทยมองเห็นถึงอันตรายที่จะเกิดขึ้นในหัวเมืองมลายู และเสนอให้ป้องกันเหตุร้ายด้วยการใช้คนอังกฤษเป็นที่ปรึกษาในเมืองกลันตัน ตรังกานุ และปัตตานี เหตุผลนี้แท้จริงอังกฤษกระทำเพื่อต้องการรักษายลประโยชน์และอิทธิพลของอังกฤษในแหลมมลายูไม่ต้องการ

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวคสนธิสัญญา ญุ่ราชการเกี่ยวกับหัวเมืองมลายูของรัฐบาลสยาม ตอน 3 บวน 3 บันทึกวาทะที่ได้สนทนากันระหว่างกรมหลวงเทเวธวงษ์วโรประการ กับ มิสเตอร์ เรย์นัลด์ เทาเวอร์ อัครราชทูตอังกฤษ ณ ศาลาว่าการต่างประเทศ วันที่ 9 มกราคม ร.ศ. 120.

² ก.

ให้ชาติอื่นเข้ามาบีบหนาท ซึ่งรัฐบาลไทยก็ทราบถึงความประสงค์ของอังกฤษ จึงได้ตอบในทำนองว่า ไทยสามารถควบคุมเหตุการณ์ในรัฐมลายูได้และยังไม่เห็นว่ามีชาติอื่นใดพยายามจะเข้ามาแทรกแซงท่าทายอำนาจของไทยในหัวเมืองมลายูเลย นอกจากคนชาติอังกฤษเท่านั้น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าไทยยังไม่เห็นความจำเป็นที่จะต้องมีการปรึกษาชาวอังกฤษไปประจำอยู่ในรัฐมลายู และไม่ต้องการให้อังกฤษเข้ามาแทรกแซงกับกิจการภายในของไทยมากเกินไป¹ ไทยต้องการที่ปรึกษาเป็นข้าราชการไทย มิใช่เป็นข้าราชการอังกฤษ ถึงแม้ว่าจะเป็นชาวอังกฤษก็ตาม

ในระหว่างที่การเจรจายังไม่ตกลงกันนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ราชานุญาตให้เสด็จประพาสสิงคโปร์ในวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2445 (ค.ศ. 1902) ได้ทรงพบปะเจรจากับเซอร์แฟรงค์ ซึ่งพูดจาหาบตามเป็นทำนองจะขอให้อังกฤษได้มีอิทธิพลในเบี่ยงกลันตัน ตรังกานู และจะขอเช่าเกาะต่าง ๆ ด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ทำให้ไทยแน่ใจว่า อังกฤษต้องการหัวเมืองมลายูประเทศราชทั้งสองของไทย ทำให้เกิดความไม่พอใจอย่างรุนแรง²

หลังจากนั้น ไทยก็ได้เจรจากับอังกฤษอีก ในที่สุดตกลงยอมรับคำแนะนำที่จะทำสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษรกับกลันตัน ตรังกานู กรบหลวงเทเวระงวโรประการ

¹ กองบรรณาคาร กระทรวงการต่างประเทศ มวคสนธิสัญญา ภูมิราชการเกี่ยวกับหัวเมืองมลายูของรัฐบาลสยาม ตอน 3 มวน 3 บันทึกว่าจากที่ได้สนทนากันระหว่างกรมหลวงเทเวระงวโรประการ กับ มิสเตอร์ เรบินัล เทาเวอร์ อัครราชทูตอังกฤษ ณ ศาลาว่าการต่างประเทศ วันที่ 9 มกราคม ร.ศ. 120.

² กิ่งแก้ว นิคมชา การเจรจาและข้อตกลงระหว่างไทยและอังกฤษเกี่ยวกับหัวเมืองมลายูในสมัยรัชกาลที่ 5 ระหว่าง พ.ศ. 2443 - พ.ศ. 2452 หน้า 76.

ทรงเสนอร่างสัญญาระหว่างไทยกับเจ้าเมืองมลายูทั้งสองแก่มุขที่อังกฤษ ในมาตราที่ 3 กล่าวว่า "พระเจ้าแผ่นดินสยามทรงรักษาไว้ซึ่งสิทธิที่จะแต่งตั้งข้าราชการเป็นเรสซิเดนต์ในแต่ละรัฐ ทำหน้าที่เป็นตัวแทนพระองค์ และเป็นที่ปรึกษาของเจ้าเมืองมลายู ซึ่งสัญญาว่าจะจ่ายเงินเดือนให้แก่เรสซิเดนต์ และผู้ช่วยของเขาตามอัตราที่พระเจ้าแผ่นดินสยามทรงประสงค์ ราชอาณาจักรจะจัดหาที่พักอันเหมาะสม และทำตามคำแนะนำของเรสซิเดนต์ในทุก ๆ เรื่อง นอกจากเรื่องที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและประเพณีมลายู"¹

พระยาตรีเศวต ผู้แทนฝ่ายรัฐบาลไทยได้ลงนามในข้อตกลงเกี่ยวกับเมืองกลันตัน และครังกานู ณ กรุงลอนดอน ร่วมกับ ลอร์ด เลนสดาวน์ (Lord Lansdowne) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศอังกฤษ เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2445 (ค.ศ. 1902) มีข้อความสำคัญโดยย่อ 2 ประการคือ

1. เกี่ยวกับการที่รัฐบาลไทยจะควบคุมกิจการต่างประเทศและการให้สัมปทานแก่ชาวต่างชาติในรัฐทั้งสอง

2. การแต่งตั้งที่ปรึกษาซึ่งคำแนะนำของเขาจะต้องได้รับการปฏิบัติความในทุก ๆ กรณี ยกเว้นที่เกี่ยวข้องกับเรื่องศาสนา และประเพณีของชาวอิสลาม²

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวกสนธิสัญญา หมายเหตุเกี่ยวกับหัวเมืองมลายูของรัฐบาลสยาม ตอน 5 มวน 1, Draft Agrument.

² กรมสนธิสัญญา และกฎหมาย สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศ และองค์การระหว่างประเทศ เลบ 2 พ.ศ. 2412 - 2462, หน้า 177 - 180.

ถึงแม้ว่ารัฐบาลไทยจะไ้ทำความเข้าใจกับรัฐบาลอังกฤษที่กรุงลอนดอนเป็น
 อย่างดีเกี่ยวกับเมืองกลันตัน ครังกานู แล้วก็ตาม แต่ปรากฏว่ายังไม่เป็นที่พอใจของ
 ข้าราชการอังกฤษในเสครเทศเทอลเมนต์ที่ต้องการจะผนวกเมืองทั้งสองเข้ากับอาณานิคม
 ของอังกฤษ ด้ยปรากฏว่าในกลางเดือนตุลาคม ปี พ.ศ. 2446 (ค.ศ. 1903)
 เซอร์แฟรงค์ไ้เคินทางไปกลันตัน เพื่อมุ่งหมายจะเกลี้ยกล่อมให้พระยากลันตันเซ็นหนังสือสัญญา
 ยอมรับอยู่ในบังคับอังกฤษ ในชั้นแรกไ้ตกลงกัน 4 ประการคือ

1. พระยากลันตันสัญญาว่า จะยกเมืองกลันตันขึ้นกับอังกฤษ
2. จะขอส่งเครื่องราชบรรณาการต้นไม้เงินทองให้อังกฤษ 3 ปีครั้งหนึ่ง
 เสมอไป
3. ขอให้เป็นเจ้าของเมืองประเทศราชปกครองเมืองเองทุกสิ่งทุกอย่าง
4. ขนบธรรมเนียมของบ้านเมือง ซึ่งไ้เคยประพฤติมาอย่างไร
 จะให้เป็นอยู่อย่างนั้นตลอดไป

แต่ในที่สุดก็ไม้อาจที่จะตกลงกันได้ กล่าวคือ อังกฤษขอให้เจ้าเมืองกลันตัน
 สัญญาว่าเจ้าเมืองกลันตันยอมขึ้นกับอังกฤษจริงแล้ว อังกฤษจะขอจัดการบ้านเมืองเอง
 อย่างเช่นเมืองปะหัง และเประ ซึ่งพระยากลันตันไม่ยินยอม¹ เซอร์แฟรงค์จึงอ้าง
 ว่า ถึงแม้ว่าพระยากลันตันจะไม่ยอมให้จัดการอย่างเช่นเมืองปะหัง จะหันไปหารัฐบาล
 ที่กรุงเทพฯ เวลานั้นไ้จัดการใช้ธรรมเนียมอังกฤษทั้งสิ้น พระยากลันตันก็จะต้องไ้
 รับความไม่พอใจเช่นกัน แต่ถาพระยากลันตันจะเป็นผู้ว่าราชการเมืองเอง ก็ขอให้

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวกสนธิสัญญา หมายเหตุราชการ
 เกี่ยวกับหัวเมืองมลายูของรัฐบาลสยาม ตอน 16 มวน 7 รายงานชุดนิกรการประกิจ
ช่วยเหลือชาวหลวงเมืองกลันตัน กราบทูล กรมหลวงดำรงราชานุภาพ วันที่ 7 ตุลาคม
 ร.ศ. 121.

ทำตามคำแนะนำของอังกฤษ¹ ซึ่งในที่สุดพระยาگلันตันก็ยอมตกลงด้วย²

ขณะที่รอคอยการตัดสินใจของพระยาگلันตันอยู่นั้น เซอร์แฟรงก์ก็เดินทางไปเมืองตรังگانู เพื่อพுகจาเกลี้ยกล่อมให้พระยาตรังگانูให้เกิดความไม่พอใจในการปกครองของไทย โดยกล่าวว่าสองเมืองนี้เป็นอิสระ ไม่ใช่เมืองประเทศราชของไทย ดังนั้นเจ้าเมืองทั้งสองจึงมีอำนาจอธิปไตยในบ้านเมืองของตน ไทยไม่มีอำนาจที่จะทำการรุนแรงอย่างใด ไม่ว่าจะทำจกัที่ตั้งทำการไปรษณีย์โทรเลข หรือกระทำการอื่นใดที่ขัดกับความต้องการของเจ้าเมืองทั้งสอง หากพระยาตรังگانูไม่พอใจหรือเกิดความคับแค้นอย่างใด เซอร์แฟรงก์ก็เสนอว่ายินดีให้ความช่วยเหลืออย่างเต็มที่ แต่ปรากฏว่าพระยาตรังگانูได้พุกตอบมายังเมืองยังไม่ตกลงทำสัญญาด้วย³ และแจ้งเรื่องนี้มาให้รัฐบาลไทยทราบ และแจ้งความประสงค์ที่ต้องการจะทำสัญญากับรัฐบาลไทย กรมหลวงดำรงราชานุภาพจึงทรงใช้ให้พระโกษาวิเทศ ข้าหลวงเมืองگلันตัน ลงไปเมืองตรังگانู เพื่อชี้แจงเรื่องราวต่าง ๆ เพื่อจะได้ทำสัญญาตามที่รัฐบาลไทยและรัฐบาลอังกฤษได้ตกลงกัน

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวกสนธิสัญญา หมูราชการเกี่ยวกับหัวเมืองมลายูของรัฐบาลสยาม ตอน 15 มวน 7 การเจรจาทำสัญญากดลงกับگلันตันตรังگانู และจัดตั้งที่ปรึกษาราชการ รายงานหลวงธรรมรัฐราชวร ถึง เจ้าคุณเทศาภิบาล สำเนาที่ 3555 วันที่ 17 ตุลาคม ร.ศ. 121.

² กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวกสนธิสัญญา หมูราชการเกี่ยวกับหัวเมืองมลายูของรัฐบาลสยาม ตอน 16 มวน 7 พระหัตถ์กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบทูล กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ ที่ 597/8273 วันที่ 1 พฤศจิกายน ร.ศ. 121.

³ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวกสนธิสัญญา หมูราชการเกี่ยวกับหัวเมืองมลายูของรัฐบาลสยาม แผ่นที่ 15 ปีก 7 รายงานขุนนิกรการประกิจ ขุนช่วยข้าหลวงเมืองگلันตัน กราบทูล กรมหลวงดำรงราชานุภาพ วันที่ 7 ตุลาคม ร.ศ. 121.

ส่วนพระยากลั่นคันทน์ ก็ไต่ขอมทำสัญญาลับกับเซอร์แฟรงค์ เมื่อวันที่ 17 ตุลาคม ในปีเดียวกันนี้เอง โดยมีได้ปรึกษาหารือกับรัฐบาลไทย อย่างไรก็ตามการกระทำครั้งนี้รัฐบาลไทยก็ทราบ และมีความรู้สึกว่าหากปล่อยเหตุการณ์ให้ดำเนินไปเช่นนี้เรื่อย ๆ ก็คงจะเกิดเรื่องร้ายแรงจนแก้ไขไม่ได้ จึงคิดว่าสมควรที่รัฐบาลจะต้องให้พระยากลั่นคันทน์ทำสัญญากับรัฐบาลไทยเร็ว จึงไต่ขอมหมายให้พระยาสุชุมณัณวินิต สมุหเทศาภิบาล มณฑลนครศรีธรรมราช เป็นผู้แทนฝ่ายไทยลงไปทำเป็นการ พระยาสุชุมณัณวินิตได้สั่งให้พระโกษาอิศฐาก ข้าราชการเมืองกลั่นคันทน์ลงทามหาความกึกกั่นของพระยากลั่นคันทน์ และกำชับให้ระมัดระวังอย่าให้พระยากลั่นคันทน์เกิดความเข้าใจผิดใดจนถึงกับไม่ยอมเซ็นสัญญา

ภายหลังจากนั้น พระยาสุชุมณัณวินิตได้รับโทรเลขตอบจากพระโกษาอิศฐากว่า พระยากลั่นคันทน์พอใจที่จะทำสัญญาแต่เพียงผู้เดียว คนอื่น ๆ ไม่พอใจ และแนะนำพระยาสุชุมณัณวินิตให้ลงไปทำสัญญาอย่างเจ็บ ๆ¹

ในเวลาต่อมา พระยากลั่นคันทน์ได้ลงชื่อในหนังสือสัญญากับพระยาสุชุมณัณวินิต เป็นที่เรียบร้อย² ในวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2445

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวดสนธิสัญญา หมายเหตุราชการเกี่ยวกับหัวเมืองมลายูของสยาม ตอน 12 มวน 3 โทรเลขพระยาสุชุมณัณวินิต กราบทูล กรมหลวงดำรงราชานุภาพ สำเนาที่ 9652 วันที่ 26 พฤศจิกายน ร.ศ. 121.

² กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวดสนธิสัญญา หมายเหตุราชการเกี่ยวกับหัวเมืองมลายูของสยาม ตอน 13 มวน 4 สำเนาโทรเลขพระยาสุชุมณัณวินิต กราบทูล กรมหลวงดำรงราชานุภาพ ฉบับที่ 2 วันที่ 5 ธันวาคม ร.ศ. 121.

ตามที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่าเป็นความพยายามของเซอร์แฟรงค์ สเวทเทนัม ที่ต้องการผนวกเอารัฐกลันตัน และตรังกานู เข้าไว้ในอาณานิคมของอังกฤษ แต่คงประสบกับความล้มเหลว

สำหรับเรื่องการแต่งตั้งที่ปรึกษาประจำเมืองกลันตันและตรังกานูตามข้อตกลงระหว่างไทยและอังกฤษ พ.ศ. 2445 (ค.ศ. 1902) นั้น* รัฐบาลไทยและรัฐบาลอังกฤษได้ดำเนินการเจรจาเป็นเวลานาน ในที่สุดก็ตกลงว่าให้ฝ่ายไทยเลือกที่ปรึกษาเมืองกลันตันได้ คือ นายเกรแฮม (Graham) ซึ่งเป็นคนที่ทางการอินเดียให้ยืมตัวมาเป็นที่ปรึกษาเมืองกลันตัน และนายทรอทเตอร์ (Trotter) ซึ่งเป็นคนที่ทางการอินเดียให้ยืมตัวมาเช่นเดียวกัน ซึ่งในครั้งแรกรัฐบาลอังกฤษไม่เห็นด้วยต่อการให้ข้าราชการที่อยู่ในเสตรทเซทเคอลเมนท์มาเป็นที่ปรึกษา ซึ่งรัฐบาลไทยมีความเห็นว่าด้ายอมเช่นนั้นแล้วก็เท่ากับว่า ยกเมืองให้อังกฤษ¹

เมื่อเข้ารับหน้าที่ในเมืองกลันตันแล้ว นายเกรแฮมได้จัดการทำนุบำรุงกิจการสาธารณะหลายอย่าง แต่มักจะเกิดเหตุขัดแย้งกับบริษัทยักษ์ คือ บริษัทฝัฟฟอยล์สมอ รัฐบาลอังกฤษพิจารณาว่านโยบายของรัฐบาลไทยและเกรแฮมขัดต่อผลประโยชน์ของคน

* ศึกษาการแต่งตั้งที่ปรึกษาประจำเมืองกลันตันและตรังกานูอย่างละเอียดได้ใน กิ่งแก้ว นำคบขำ การเจรจาและข้อตกลงระหว่างไทยและอังกฤษเกี่ยวกับหัวเมืองมลายูในสมัยรัชกาลที่ 5 ระหว่าง พ.ศ. 2443 - พ.ศ. 2452 หน้า 65 - 103.

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวคสนธิสัญญา ญูราชการเกี่ยวกับหัวเมืองมลายูของรัฐบาลสยาม ตอน 14 มวน 4 ลายพระหัตถ์กรบบหลวงคำรกราชาญาพ ถึง กรมหลวงเทเวศร์วังไชยโรประการ ที่ 705/10027 วันที่ 8 ธันวาคม ร.ศ. 121.

ในบังคับอังกฤษและบริติชอังกฤษในกลันตัน ดังนั้นจึงเสนอการเปลี่ยนตัวที่ปรึกษาของ
รัฐกลันตันใหม่แทนนายเกรแฮม โดยต้องการคนที่ทำดีเป็นมิตรกับคนอังกฤษและ
บริติชอังกฤษ อีกทั้งเป็นคนที่มีไหวพริบ หรือมีะนั้นก็แต่งตั้งกงสุลอังกฤษซึ่งจะทำหน้าที่
เป็นตัวกลางระหว่างเกรแฮมและบริติชอังกฤษและสามารถตัดสินเหตุการณ์เพื่อความ
เป็นธรรมของทั้งสองฝ่ายมาประจำอยู่ในเมืองกลันตัน¹

สำหรับความคิดเห็นเรื่องการเปลี่ยนตัวที่ปรึกษานั้นไม่อาจกระทำได้นี้ เนื่องจาก
จากเกรแฮมได้รับความสนับสนุนและไว้วางใจจากรัฐบาลไทยมาก ส่วนการแต่งตั้ง
กงสุลนั้นก็ไม่มีเหตุผลสมควรพอ รัฐบาลอังกฤษจึงเปลี่ยนวิธีการใหม่ โดยสั่งให้นาย
แปซิฟิก ทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ อธิบายให้รัฐบาลไทยเข้าใจในความเปลี่ยนแปลง
ของสภาพทางเศรษฐกิจในเมืองกลันตันว่าผลประโยชน์ของชาวอังกฤษในเรื่องการทำ
เหมืองแร่ตลอดจนความเจริญก้าวหน้าของเมืองนั้นมีส่วนผูกพันอย่างมากกับสวัสดิภาพ
ของบริษัทที่ทำที่อื่นไม่เป็นมิตรของนายเกรแฮมที่มีต่อบริติชนับว่าเป็นอันตรายอย่างมาก
มาก รัฐบาลไทยควรกำชับให้นายเกรแฮมประนีประนอมกับบริติชมากขึ้น ถ้านายเกร-
แฮมยังไม่เปลี่ยนท่าทีจากเดิม รัฐบาลอังกฤษจำเป็นต้องยืนยันให้นายเกรแฮมพ้นจาก
ตำแหน่งไป²

¹ กิ่งแก้ว นิคมชา การเจรจาและข้อตกลงระหว่างไทยและอังกฤษเกี่ยวกับ
หัวเมืองมลายูในสมัยรัชกาลที่ 5 ระหว่าง พ.ศ. 2443 - พ.ศ. 2452, หน้า 102.

² สายจิตต์ เหมินทร์ การเสียรัฐไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู และปะลิส
ของไทยให้แก่อังกฤษในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
หน้า 292 - 295.

ถ้าพิจารณาถึงผลประโยชน์จากการตั้งที่ปรึกษาเมืองกลันตันในครั้งนั้นว่า รัฐบาลไทยได้รับผลประโยชน์มากกว่ารัฐบาลอังกฤษ เนื่องจากนายเกรแฮมถือตนว่าเป็นข้าราชการไทย และปฏิบัติการเพื่อรักษามลประโยชน์ของไทยในเมืองกลันตันอย่างเต็มที่ จนเป็นเหตุให้เกิดการขัดแย้งกับบริษัทฝัฟของอังกฤษ และรัฐบาลอังกฤษตลอดจนคนในบังคับอังกฤษเองกับไม่ได้รับผลประโยชน์จากการตั้งที่ปรึกษาประจำเมืองนี้ และเมื่อไม่พอใจที่ปรึกษาของไทย ก็ไม่สามารถจะบังคับให้ถอดออกไปได้โดยเร็ว ถ้าไม่มีการเจรจาเมืองกลันตันให้กับอังกฤษเสียก่อน อังกฤษอาจใช้กรณีเกี่ยวกับปัญหาที่ปรึกษานี้เป็นต้นเหตุเข้าครอบครองเมืองกลันตันได้ และในขณะนั้นกำลังมีการเจรจาเรื่องการโอนรัฐกลันตันให้อังกฤษอยู่¹

ดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่าส่วนหนึ่งของความยุ่งยากภายในรัฐมลายูอันเป็นสาเหตุทำให้รัฐบาลอังกฤษสนใจดินแดนมลายูนี้เกิดมาจากบริษัทฝัฟ ซึ่งตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2444 (ค.ศ. 1901) ซึ่งเป็นบริษัทที่ได้รับสัมปทานเหมืองแร่ในรัฐกลันตันเป็นเนื้อที่จำนวนกว้างขวางมากและมีอิทธิพลด้วย และเป็นบริษัทที่ทำงานเพื่อผลประโยชน์ของชาวอังกฤษเท่านั้น และบริษัทฝัฟก็ได้เกิดปัญหาขัดแย้งเป็นอันมากกับนายเกรแฮม (Graham) ที่ปรึกษาราชการที่ไทยส่งไปประจำกลันตันเกี่ยวกับสิทธิการบริหารงานของบริษัทภายในเขตสัมปทาน การขัดแย้งอันนี้ก่อให้เกิดความยุ่งยากอยู่เป็นประจำและทำให้งานเกี่ยวกับการจัดการบริหาร และพัฒนารัฐกลันตันต้องหยุดชะงักลงด้วย นายสโตรเบล และนายแปชยิดทูตอังกฤษประจำกรุงเทพฯ เคยจัดการให้มีการตกลงระหว่างนายเกรแฮม และนายคัพซันในปี พ.ศ. 1448 (ค.ศ. 1905) โดยหวังว่าข้อตกลงนั้นจะทำให้ปัญหาต่าง ๆ ระหว่างรัฐบาลกลันตันและบริษัทฝัฟยุติลง แต่ปรากฏ

¹สายจิตต์ เหมินทร์ การเสียดินแดนไทย กลันตัน ตรังตาน และปะลิสของไทยให้แก่อังกฤษในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
หน้า 292 - 295.

ว่าไม่ประสบผลตามที่คาดหวังไว้ บริษัทฝัฟยงคงมีเรื่องขัดแย้งกับนายเกรแฮม และพยายามใช้อิทธิพลให้กระทรวงการต่างประเทศอังกฤษเข้าแทรกแซงในรัฐนี้ด้วย ตัวนายฝัฟเองเป็นบุคคลสำคัญที่ชักจูงให้รัฐบาลอังกฤษสนใจเงินแดนแถบมลายู พร้อมทั้งเคยเสนอวิธีที่จะยึดครองไปยังรัฐบาลอินเดียของอังกฤษและที่กระทรวงอาณานิคมอังกฤษ กรุงลอนดอนด้วย การคงอยู่ของบริษัทนี้นับว่าเป็นแหล่งที่ก่อให้เกิดความสับสนวุ่นวาย แต่ถาบริษัทนี้ล้มเลิกไปก็คงโยนความรับผิดชอบมาให้รัฐบาลไทยอีก¹ นับว่ารัฐบาลไทยคงเสียเปรียบอีกเช่นกัน

2.3 ปัญหาการวางทางรถไฟไทย

ไทยเริ่มสนใจสร้างทางรถไฟเชื่อมกรุงเทพฯ กับมณฑลต่าง ๆ ทางตอนเหนือ ตะวันออก ตะวันออกเฉียงใต้ และลงไปทางใต้เข้าไปในมณฑลและเมืองขึ้นในแหลมมลายูให้เร็วที่สุดเท่าที่จะเร็วได้ ด้วยหวังว่าคงจะเกิดผลทั้งทางด้านการเศรษฐกิจและการปกครอง ในศตวรรษที่ 20

นอกจากนี้ไทยยังมีเหตุผลทางการเมืองอื่น ๆ ที่ทำให้เกรงกลัวการแทรกแซงและการแอทธิพลของอังกฤษเข้ามาในแหลมมลายูที่เป็นส่วนของไทย ความวิตกกังวลของไทยในเรื่องนี้มีมาก เพราะปรากฏว่าอังกฤษเคยขอสัมปทานการสร้างทางรถไฟสายเหนือซึ่งมุ่งหมายให้เชื่อมติดต่อกับเมืองมะละแหม่งในพม่าของอังกฤษมาแล้วในปี พ.ศ. 2438² (ค.ศ. 1895) โดยที่อังกฤษได้ให้ความสนใจในการสร้างทางรถไฟจาก

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวคสนธิสัญญา เรื่องสัญญาสยาม-อังกฤษ พัม 1.8 ปีก 1 บันทึกนายสโตรเบล วันที่ 4 ธันวาคม ค.ศ. 1907.

² กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ พัมที่ 11 ตอน 15 มวน 2 Sri. Andrew Clarke to His Majesty the King, 10 July 1895.

กรุงเทพฯ ไปเชียงใหม่ โดยได้รับการเร่งเร้าจากคณะพ่อค้าและสมาคมพาณิชย์ของ
อังกฤษให้เปิดเส้นทางการค้าเชื่อมระหว่างประเทศพม่าและจีน เพราะขณะนั้นปรากฏ
ว่ามีชาวฝรั่งเกสซึ่งพยายามหาเส้นทางที่จะเข้าถึงตลาดการค้าที่ยู่นนานมีที่คาดว่าจะประ
สบความสำเร็จมากกว่าฝ่ายอังกฤษ จึงทำให้สมาคมพาณิชย์ของอังกฤษเกิดความรอน
ใจและหาทางบีบให้รัฐบาลอังกฤษเร่งดำเนินการให้โครงการสร้างทางรถไฟสายพม่า
ถึงยู่นนานบังเกิดผลสำเร็จ แต่รัฐบาลอังกฤษไม่ต้องการออกเงินทุนสร้างทางรถไฟ
ในภูมิภาคนี้ ทั้งที่เป็นผลประโยชน์ของอังกฤษโดยตรง แต่พยายามบีบบังคับให้รัฐบาล
ไทยสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯ ไปเชียงใหม่ อันเป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางสมทบสาย
มะละแหม่ง-ยู่นนาน เพื่อผลประโยชน์ของพ่อค้าอังกฤษที่จะได้จากโครงการนี้โดยอาศัย
ทุนจากรัฐบาลไทยนั่นเอง

การแข่งขันทางการค้าของอังกฤษและฝรั่งเศสไปสู่สมมติฐานนานของจีนนั้น อาจกล่าวได้ว่ามีความทำให้พม่าต้องทำสงครามครั้งที่ 3 กับอังกฤษใน พ.ศ. 2428 โดยเฉพาะสมาคมภูมิศาสตร์ของอังกฤษได้พยายามหาเส้นทางทางการค้าและเร่งเร้าให้รัฐบาล อังกฤษรับคำเนิ่นนโยบายขยายเส้นทางคมนาคม ได้รับส่งวิศวกรเข้ามาตรวจภูมิประเทศ ในแถบนี้ เพราะเล็งเห็นว่าถ้าปล่อยให้ฝรั่งเศสแย่งตลาดการค้าอื่น ๆ มากขึ้น และมี เส้นทางไปสู่ยูนนานไคก่อนอังกฤษ ก็จะได้รับผลประโยชน์อย่างมหาศาล จึงคิดว่าถ้า ปล่อยให้ฝรั่งเศสเป็นอันตรายต่อผลประโยชน์และฐานะของอังกฤษในพม่า รัฐบาลอังกฤษ จึงวางแผนการหาเรื่องทำสงครามกับพม่าในวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2428 ซึ่ง ต้องการตัดไฟแต่ต้นลมในปัญหาอิทธิพลของฝรั่งเศสในพม่าตอนบน* ที่ฝรั่งเศสมี

¹D.G.E. Hall, A History of Southeast-Asia, p. 544.

เป็นความประสงค์ของพระเจ้าธิบอ ที่ต้องการดึงฝรั่งเศสเข้ามาเป็นพวก
ต่อต้านอังกฤษ และฝรั่งเศสก็พอใจที่จะเข้ามาครอบครองพม่าตอนบนเพื่อจะสามารถ
ไปสู่น่านน้ำในจีนภาคใต้ได้ ถึงกับช่วยตั้งโรงงานผลิตอาวุธที่เมืองบัตเตเลย์ มาตั้งแต่
สมัยพระเจ้ามินดง (Mindon)

โครงการสร้างทางรถไฟตัดผ่านดินแดนพม่าตอนบนไปสู่ยูนนานในจีนภาคใต้นั้นเอง เพราะถ้าฝรั่งเศสครอบครองพม่าตอนบนได้ก่อนอังกฤษ ก็ย่อมหมายความว่าอังกฤษถูกฝรั่งเศสปิดเส้นทางค้าขายไปยังจีน ซึ่งอังกฤษจะยอบไม่ได้ ดังนั้นอังกฤษจึงส่งวิศวกรเข้ามาสำรวจเส้นทางรถไฟที่มุ่งสู่ยูนนานก่อนที่จะเกิดสงครามครั้งสุดท้ายกับพม่าไปนาน เมื่อทราบแนวทางแน่ชัดว่าจะต้องสร้างผ่านพม่าตอนบน อังกฤษจึงตัดสินใจทำสงครามกับพม่า เพราะได้พิจารณาว่าถ้าไม่เริ่มทำสงครามในครั้งนี้จะต้องทำครั้งหลังอยู่ดี เมื่อสามารถยึดพม่าได้แล้ว วิศวกรอังกฤษก็ได้เดินทางไปยังภูมิภาคนี้อีกเพื่อดำเนินงานต่อ เมื่อล้ากับเหตุการณ์แล้วจะเห็นได้ว่าโครงการรถไฟเชื่อมจีนกับเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้อังกฤษและฝรั่งเศสแย่งอำนาจกันจนเป็นเหตุให้พม่าต้องเสียเอกราชในที่สุด แต่อย่างไรก็ตามปรากฏว่าทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสก็ไม่สามารถบรรลุผลสมความตั้งใจตามโครงการ เพราะโครงการสร้างทางรถไฟนี้ประสบอุปสรรคมากมาย จนทั้งสองประเทศต้องระงับแผนการนี้ในที่สุด

ผลของสงครามระหว่างอังกฤษกับพม่าครั้งที่ 3 นี้ ได้ทำลายแผนการที่เต็มไปด้วยความหวังของฝรั่งเศสจนหมดสิ้น อย่างไรก็ตามฝรั่งเศสก็ยังไม่ได้ละทิ้งความพยายามเพื่อให้บรรลุตามแผนของ เดอ ลานเนสซง* (De Lanessan) แต่เปลี่ยนแนวจากเส้นทางพม่าตอนบนมุ่งสู่ตามลำน้ำโขง โดยนักธรรมชาติวิทยาและนักภูมิศาสตร์ฝรั่งเศสมีความเชื่ออย่างแนบแน่นว่า ถ้าใครระเบิดเกาะแก่งต่าง ๆ ตามลำน้ำโขงแล้ว

* มีตำแหน่งข้าหลวงใหญ่ฝรั่งเศสประจำอินโดจีน และเป็นผู้เชี่ยวชาญในภูมิประเทศของอินโดจีน ได้เคยเสนอให้รัฐบาลฝรั่งเศสเข้าครอบครองดินแดนส่วนบนทั้งหมดของแม่น้ำอิระวดี และแม่น้ำโขง โดยการผูกไมตรี และขอความช่วยเหลือจากพระเจ้าธิบอ แห่งพม่า

แม่น้ำโขงก็จะเป็นเส้นทางเดินเรือไปสู่ยูนนานและเสฉวน ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายความปรารถนาของฝรั่งเศส

การที่อังกฤษแผ่อิทธิพลเข้ามาทางภาคเหนือของไทย ทำให้ฝรั่งเศสเกิดความหวั่นเกรงว่าอังกฤษอาจจะใช้ภาคเหนือของไทยเป็นบันไดก้าวจากพม่าไปสู่ยูนนาน ซึ่งความกลัวของฝรั่งเศสข้อนี้นี้มีเหตุผล เพราะฝ่ายอังกฤษได้ดำเนินการสำรวจทางในระยะเวลาก่อนที่จะเกิดสงครามกับพม่าครั้งสุดท้าย¹ โดยที่เข้ามาติดต่อกับรัฐบาลไทยเพื่อขอทำทางรถไฟผ่านภาคเหนือทางจังหวัดตาก (ระแหง) โดยอังกฤษวางแผนสร้างทางรถไฟต่อเชื่อมระหว่างอินเเดียและจีน^{2*} ตามโครงการนี้ อังกฤษคาดว่าทางรถไฟสายนี้จะเป็นเส้นทางขนส่งสินค้าที่รวดเร็วสะดวกและทำกำไรให้มากแก่อังกฤษ เมืองมะละแหม่งและร่างกุ้งของพม่าจะเจริญขึ้นอย่างรวดเร็วและเป็นชุมทางสินค้าที่จะต้องไปชุมนุมกัน โดยเฉพาะร่างกุ้งนั้นจะเป็นศูนย์กลางของความเจริญมากที่สุดทีเดียว

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ 2 ตอน 1 บวน 1 กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ (ราชทูตไทยประจำอังกฤษ) กราบทูลกรมหมื่นเทวะวงษ์วโรประการ สำเนาที่ 90 วันที่ 29 สิงหาคม พ.ศ. 2427 และสำเนาที่ 135 วันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2427.

— พระองค์เจ้าปดุมภาณุ ชุมสาย (ราชทูตไทยประจำฝรั่งเศส) กราบทูลกรมหมื่นเทวะวงษ์วโรประการ สำเนาที่ 61/1384 วันที่ 26 กันยายน พ.ศ. 2427.

² กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ 2 ตอน 1 มวน 1 กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ กราบบังคมทูลกระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สำเนาที่ 177 วันที่ 6 7 12 ก่ำ ปีกา สัปตศก 1247.

* ดูเส้นทางรถไฟเชื่อมอินเเดีย พม่า และฉ่านไทย ในแผนที่หน้าถัดไป

แต่ทางรัฐบาลไทยได้พิจารณาเห็นแล้วว่าถ้ายอมให้ชาวอังกฤษสร้างทางรถไฟสายนี้ขึ้น แล้วก็เท่ากับว่าแบ่งประเทศไทยออกเป็น 2 ส่วน อาจจะเป็นเหตุให้ไทยต้องเสียดินแดนทางภาคเหนือประกอบกับรัฐบาลได้เล็งเห็นว่าทางรถไฟที่ผ่านไทยจะเป็นเพียง "ทางผ่าน" เท่านั้น ซึ่งแทบจะไม่มีคุณค่าทั้งทางการเมืองและทางเศรษฐกิจจกของไทย ผลประโยชน์ที่จะได้รับจะตกอยู่กับอังกฤษแต่ฝ่ายเดียว นอกจากนี้อังกฤษยังคิดเอาเปรียบรัฐบาลไทยโดยยื่นเงื่อนไขว่า

1. เส้นทางที่จะสร้างผ่านไทยนั้น รัฐบาลต้องค่าประกัน 5 % คิดเป็นเงินทุน 4,000,000 ปอนด์เศษ¹
2. รัฐบาลจะต้องสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯ ไปยังเชียงใหม่และเชียงใหม่ ควบเงินทุนของรัฐบาลเอง และต้องสร้างทางแยกไปต่อเชื่อมกับทางรถไฟที่รัฐบาลอังกฤษจะสร้างจากมะละแหม่งมาที่ชายแดนไทยคานจันทาค

เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่าเป็นการเอาเปรียบรัฐบาลไทยมาก โดยประกันขอแรกนั้นไทยต้องค่าประกันทางรถไฟควบเงินจำนวนสูงมาก เพื่อประโยชน์ของอังกฤษเอง ซึ่งความเป็นจริงแล้ว อังกฤษต้องให้ผลประโยชน์ตอบแทนแก่ไทยมากกว่าที่ยอมให้อังกฤษสร้างทางรถไฟผ่านประเทศ ส่วนเงื่อนไขข้อที่ 2 นั้น หากฝ่ายไทยรับไว้ก็เท่ากับว่ารัฐบาลยอมรับการทำลายเศรษฐกิจของประเทศตนเอง เพราะสินค้าจากกรุงเทพฯ และจากภูมิภาคต่าง ๆ ของไทยจะไปรวมกันอยู่ที่เมืองมะละแหม่ง และร่างกุ้งหมก โดยที่ไทยต้องลงทุนเป็นจำนวนเงินมากในการสร้างทางรถไฟถึง 1,000 กว่าไมล์ เพื่อขนสินค้าไปป้อนอังกฤษ กรุงเทพฯ ก็จะลดความสำคัญลง

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ 2 ตอน 1 ม้วน 1
 กรมหมื่นเทวะวงศ์วโรปการ กราบทูล พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ สำนวน วันที่
 12 กรกฎาคม พ.ศ. 2427.

ในขณะที่อังกฤษสามารถกอบโกยผลประโยชน์ได้เต็มที่ โดยเพียงแค่สร้างทางรถไฟจากมะละแหม่ง มาพรมแดนไทยยาวเพียงประมาณ 100 กิโลเมตร เพื่อรับสินค้าเท่านั้น ก็สามารถชักจูงเอาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและทรัพยากรธรรมชาติของไทยไปสร้างความร่ำรวยให้แก่อังกฤษและถ่วงเรื่องให้แก่มะละแหม่งและพม่า

ในปี พ.ศ. 2426 มีสเตอร์ เอเนสต์ เมสัน ซาตอว์ (Mr. Ernest Mason Satow) กงสุลอังกฤษประจำไทย ได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กราบบังคมทูลในเรื่องการทำทางรถไฟในพม่า ว่าข้าหลวงอังกฤษประจำเมืองมะละแหม่งได้เรียกร้องขอความร่วมมือจากไทยในเรื่องการสร้างทางรถไฟเข้าทางเมืองเปียวกี (Myawady) ผ่านเมืองระแหง (ตาก) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการดำรัสตอบโดยไม่ให้เกิดขลุ่ยมดแก่ไทยว่า

".... ถ้าทรงทราบเรื่องราวเกี่ยวกับกิจการรถไฟที่จะทำแล้วว่าเป็นผลดีแก่ไทย พระองค์ก็รับว่าอยากจะสร้างทางรถไฟเช่นกัน"¹

ตามความเป็นจริงแล้วรัฐบาลไทยก็คิดจะสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯ ไปถึงพรมแดนไทยด้านเมืองระแหงเช่นกัน แต่เกรงว่าจะไปคุ้มกับทุน เพราะบริเวณที่ทางรถไฟจะผ่านนั้น เป็นที่รกร้างว่างเปล่า และปีพลเมืองอาศัยอยู่น้อยมาก ทั้งยังไม่ได้ทำการสำรวจอย่างแน่ชัด จึงยังตัดสินใจไม่ได้ว่าสมควรจะทำทางรถไฟดังกล่าวหรือไม่ ถ้าฝ่ายไทยไปยินยอมให้ทำทางรถไฟผ่านดินแดนไทย ก็อาจจะเป็นเหตุลุกลามต่อไปได้

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ 2 ตอน 1 บวน 1
กรมหมื่นเทวะวงวโรประการ กราบทูล กรมหมื่นนเรศวรฤทธิ์ สำนักราชเลขาธิการ
วันที่ 6 7 10 ก.ค.

โดยที่อังกฤษจะหาว่าไทยขัดขวางผลประโยชน์ทางการค้าของมนุษยชาติ จะเป็นสาเหตุให้ขัดแย้งกันขึ้น ซึ่งไทยต้องเป็นฝ่ายเสียเปรียบ แต่รัฐบาลไทยยินยอมให้บริษัทของอังกฤษลงทุนสร้างทางรถไฟในเขตแดนไทยก็จะเป็นปัญหาที่รัฐบาลไทยจะต้องประสบในวันข้างหน้า เพราะรถไฟต้องใช้ทุนมาก การบริหารงานและการปกครองของรัฐบาลรถไฟไปถึงที่อำนาจการปกครองและผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจก็ไปถึงที่แห่งนั้น ถ้ารัฐบาลไม่สามารถควบคุมบริษัทต่างประเทศได้ อำนาจและผลประโยชน์นี้อาจตกไปอยู่ในเงื้อมมือของต่างชาติได้โดยง่าย และในเวลาใดก็ได้ และถ้ารัฐบาลไทยยินยอมให้อังกฤษเข้ามามีอำนาจและผลประโยชน์ในกิจการรถไฟไทยวันหนึ่งข้างหน้าไทยอาจจะต้องตกอยู่ในสภาพเช่นเดียวกับพม่าที่อนุญาตให้บริษัทป่าไม้อังกฤษได้รับสัมปทานตัดไม้ กล้วยอังกฤษนั้นคำนึงถึงผลประโยชน์ของตนยิ่งกว่าความยุติธรรมระหว่างประเทศ ถ้าได้รับสัมปทานสร้างทางรถไฟในไทย ก็ย่อมจะหาเหตุยึดเอาไทยเป็นเมืองขึ้นเช่นเดียวกับพม่าได้ เพื่อรักษาสถานะผลประโยชน์ของตนให้ยั่งยืนต่อไป

การที่อังกฤษยึดครองพม่าตอนบนได้ทำให้อังกฤษอยู่ในฐานะที่ปราศจากอุปสรรคทางการเมืองมากก็กีดกันการมุ่งสู่ประเทศจีนโดยทางรถไฟ เพื่อเป็นทางทำให้สินค้าอังกฤษหลั่งไหลไปสู่ดินแดนภาคตะวันออกของจีน และการสร้างทางรถไฟที่จะเชื่อมอินโดจีนกับจีนนั้น จำเป็นต้องผ่านแคว้นฉานของไทย¹ เพราะเส้นทางสายนี้ประหยัด ทั้งค่าใช้จ่าย

¹ กองบรรณาธิการ กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ 2 กอน 2 บวน 2 พ.ศ. 2429 ชาวต่างชาติจากหนังสือพิมพ์ The Scotsman "... It was now universally acknowledged by those who had studied the subject that a railway to connect India which China would have to be carried through the Siamese Shan States ..."

จ่ายและสะดวกในการก่อสร้าง และต้องผ่านเมืองต่าง ๆ ถึง 481 เมือง* และหมู่บ้านอีกมาก งบประมาณก่อสร้างไปต่ำกว่า 8,000,000 ปอนด์ โดยทางรัฐบาลไทยจะก่อสร้างทางรถไฟที่มีมูลค่าถึง 5,000,000 ปอนด์ ไปยังภาคเหนือของประเทศ ทั้งนี้ที่รัฐบาลอังกฤษแสดงความต้องการจะเชื่อมต่อทางรถไฟที่ชายแดนไทยทางด่านจันทน์หวัดตาก ส่วนเส้นทางจากเมืองมะละแหม่งมาจังหวัดตาก และขึ้นไปทางแคว้นฉานในพม่าตอนเหนือ นั้น อังกฤษจะเป็นผู้สร้างเอง ซึ่งจุดประสงค์ที่แท้จริงของอังกฤษในการสร้างทางรถไฟสายนี้ก็คือการติดต่อเชื่อมระหว่างไทย จีน และพม่า จะเป็นการเปิดดินแดนส่วนในของจีนภาคตะวันตกที่อุดมสมบูรณ์แต่ถูกปิดล้อมด้วยแผ่นดินให้แก่การค้าของอังกฤษ¹

เมื่อได้พิจารณาความเป็นมาและเหตุผลต่าง ๆ แล้ว รัฐบาลจึงเล็งเห็นความจำเป็นที่จะต้องเริ่มเคลื่อนไหวในเรื่องนี้ เพราะถ้ารัฐบาลไทยไม่ทำก็จะเป็นข้ออ้างของชาติอื่นว่า ทำให้คนของเขาที่มาประกอบกิจการค้าขายในภูมิภาคนี้ หรือแม้แต่ในไทยเองก็ไม่ได้ได้รับความสะดวกด้านการคมนาคมขนส่ง เขาจำเป็นต้องสร้างทางรถไฟขึ้น รัฐบาลก็แทบจะไม่มีสิทธิหรือเสี่ยงไปควบคุมประเทศมหาอำนาจที่แสวงหาผลประโยชน์

*ดูสมใจ ไพโรจน์ธีระวิรัช ได้แสดงความกึกกึกในเรื่องนี้ว่า จำนวนเมืองบางจนน่าสงสัยว่าวิศวกรชาวอังกฤษจะกล่าวเกินความจริง เพื่อโน้มน้าวให้พ่อค้าอังกฤษคนอื่นตื่นตัว ต้องการให้มีการสร้างทางรถไฟนี้เร็ว ๆ

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ 2 ตอน 2 มวน 2 พ.ศ. 2429 ข่าวคัดจากหนังสือพิมพ์ "The Scotsman" "... and that the connection of Siam and China with Burmah would open to British Commerce the rich but land-locked interior of Western China..."

แบบนี้ได้ ดังนั้นรัฐบาลจึงคิดจะทำรถไฟเองแต่ปัญหาใหญ่อยู่ที่เรื่อง การเงินและวิศวกร และผู้มีความรู้ในเรื่องกิจการรถไฟ การที่จะยึดแบบตะวันตกทั้งหมดมาใช้ก็ไม่ได้ ในที่สุดจึงเห็นว่าควรทำตามแบบอย่างการสร้างทางรถไฟของญี่ปุ่น โดยยึดหลักที่ว่า ทำแต่สายที่จำเป็นที่สุด

ดังกล่าวนี้นี้จะเห็นได้ว่า ปัญหาการสร้างทางรถไฟสายพม่าไปยูนนานได้กลายเป็นสาเหตุสำคัญให้รัฐบาลเริ่มตระหนักถึงความสนใจของชาวต่างประเทศโดยเฉพาะ อังกฤษ และฝรั่งเศส ที่ต้องการแสวงหาผลประโยชน์จากดินแดนในแหลมอินโดจีนและได้ดำเนินการต่าง ๆ ทำนองนี้มาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ เพื่อให้บรรลุผลตามเป้าหมายของมหาอำนาจตะวันตก เป็นเหตุให้รัฐบาลไทยต้องหาทางป้องกันคล้ายสถานการณ์ขณะนั้น โดยการริเริ่มกิจการรถไฟเสียเอง เพื่อเป็นการแก้ปัญหาความยุ่งยากต่าง ๆ ที่อาจเกิดขึ้นในวันข้างหน้า จึงได้เริ่มมีการสำรวจเส้นทางรถไฟขึ้นใน พ.ศ. 2430 พร้อมทั้งวางแผนการสร้างทางรถไฟขึ้น โดยกำหนดว่าจะสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพฯ ไปเมืองเชียงใหม่ แต่เมื่อถึงสระบุรีจะทำทางแยกไปเมืองนครราชสีมา จากเมืองอุตรดิตถ์ไปยังท่าเคอริมฝั่งแม่น้ำโขง และจากเมืองเชียงใหม่ถึงเชียงรายและเชียงแสนสายหนึ่ง¹

ในที่สุดรัฐบาลไทยจำต้องเลือกสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพฯ ไปนครราชสีมา ก่อนเป็นสายแรกของประเทศ ทั้งนี้เนื่องจากการแทรกแซงทางการเมืองและการแผ่อิทธิพลของฝรั่งเศสในเขตลัทธิสยามของไตนั่นเอง รัฐบาลไทยเกรงการขยายอิทธิพลของฝรั่งเศสในดินแดนตะวันออกเฉียงเหนือว่าจะป็นอันตรายต่อบูรณภาพของประเทศ มากกว่าการแผ่อิทธิพลของอังกฤษในภาคเหนือของประเทศ ทั้ง ๆ ที่ดินแดนตอนเหนือ

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มที่ 2 ตอน 2 ม้วน 2
พ.ศ. 2429 สำเนาคำประกาศและหนังสือสัญญา เซอร์เวย์ทางรถไฟ

ของไทยก็เป็นเขตอิทธิพลของอังกฤษ และฝรั่งเศสถือว่าบริเวณลุ่มแม่น้ำโขงเป็นเขตอิทธิพลของตน แต่การที่รัฐบาลไทยเลือกเอาเส้นทางกรุงเทพฯ ถึง นครราชสีมา ก่อน ก็เป็นการแสดงว่ารัฐบาลไทยเห็นเกรงการขยายตัวของอาณานิคมฝรั่งเศสมากกว่า อังกฤษ จึงเลือกสร้างทางรถไฟในสายที่จะช่วยหนุนอิทธิพลฝรั่งเศส และกระชับการปกครองของรัฐบาลในเขตอีสานให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

ขณะที่ไทยสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพฯ ถึงนครราชสีมา กลุ่มนายทุนอังกฤษก็ชักจูงให้ไทยหันไปสร้างทางรถไฟสายกรุงเทพฯ - เวียงใหม่ อีกครั้งหนึ่ง อย่างไรก็ตาม เหตุผลการสร้างทางรถไฟสายสำคัญในไทยนั้นรัฐบาลจะคำนึงถึงความมั่นคงปลอดภัยของประเทศมากกว่าถือเอาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นหลัก กรณีการสร้างทางรถไฟสายเหนือก็เช่นกัน มีสาเหตุหลักดังนี้คือ

1. ความไม่สงบในหัวเมืองภาคเหนือ เนื่องจากกบฏเงี้ยว* ก่อความวุ่นวาย¹

2. การขยายอิทธิพลของอังกฤษและฝรั่งเศสในหัวเมืองภาคเหนือ

ดังนั้นรัฐบาลจึงดำริสร้างทางรถไฟสายเหนือขึ้นเพื่อจุดประสงค์ในการกระชับการปกครองและการเศรษฐกิจในมณฑลพายัพให้มากขึ้นนั่นเอง² อีกทั้งเพื่อให้การติดต่อการขนส่งรวดเร็วขึ้น และทำให้เกิดความรู้สึกให้ประชาชนในมณฑลพายัพใกล้ชิด

*ชนเชื้อชาติไทยใหญ่ ขณะนั้นอยู่ในบังคับอังกฤษ

¹ก.จ.ช. ร.5 ม. 58/129 ไปรเวตเรื่อง ฅมา เงี้ยว ลาว จีน จะคิดการประทุษร้ายต่อเมืองนครเชียงใหม่ วันที่ 31 สิงหาคม ร.ศ. 116 - พฤศจิกายน ร.ศ. 119.

²ก.จ.ช. ร.5 บ.ช. 5.2/24 เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 29 มีนาคม ร.ศ. 102.

เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับส่วนกลาง ไม่แยกเป็นดินแดนที่อยู่ห่างไกลออกไป แต่โครงการสร้างทางรถไฟสายเหนือนี้ไ้กระทำหลังจากรัฐบาลได้ดำเนินการสร้างทางรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งกระทำด้วยเหตุผลทางการเมือง เพื่อต่อต้านการคุกคามของฝรั่งเศสเหนือดินแดนภาคตะวันออกเฉียงของไทย และเปิดการเดินทางรถไฟใน พ.ศ. 2443¹ (ค.ศ. 1900) นับเป็นเส้นทางรถไฟสายแรกที่รัฐบาลได้จัดสร้างขึ้น

การสร้างทางรถไฟสายเหนือนี้ต้องประสบกับความยากลำบากยิ่งกว่าสายตะวันออกเฉียงเหนือ แนวทางรถไฟได้เปลี่ยนแปลงหลายครั้ง เพื่อผลทางเศรษฐกิจ แต่ประเด็นสำคัญที่ทำให้เส้นทางรถไฟสายเหนือเปลี่ยนแนวทางคือ รัฐบาลไทยหันเหจากการฉวยประโยชน์และการแทรกแซงของฝ่ายอังกฤษ

นอกจากจะประสบความยากลำบากในด้านภูมิประเทศแล้ว รัฐบาลยังประสบภาวะขาดแคลนเงินทุน ทำให้การสร้างทางรถไฟสายเหนือชะงักไประยะหนึ่งในปลายรัชกาลที่ 5 โดยสร้างไปได้ถึงสถานีแม่ทวัก* แต่นโยบายหลักของรัฐบาลยังคงจุดหมายเดิมคือให้ปลายทางสิ้นสุดที่เมืองเชียงใหม่ อย่างไรก็ตามก่อนที่การสร้างทางรถไฟสายนี้จะสำเร็จ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จสวรรคตเสียก่อนในวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2453 (ค.ศ. 1910) แต่กรมรถไฟได้ดำเนินการสร้างทางรถไฟสายนี้ต่อไปในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

¹การรถไฟแห่งประเทศไทย ที่ระลึกในวันคล้ายวันสถาปนากิจการรถไฟ
ครบรอบ 72 ปี หน้า 241.

*ขึ้นอยู่กับอำเภอเด่นชัย จังหวัดแพร่

ในขณะที่ไทยได้ดำเนินการสร้างทางรถไฟสายเหนืออยู่นั้น รัฐบาลฝรั่งเศสก็ได้อนุญาตสร้างทางรถไฟเข้ามาในเขตแดนไทย เพราะต้องการเชื่อมติดต่อกันระหว่างดินแดนต่าง ๆ ในอินโดจีน เพื่อประโยชน์ทางด้านการเศรษฐกิจที่จะนำไปบำรุงประเทศของตน¹ ฝรั่งเศสได้เสนอโครงการต่อรัฐบาลฝรั่งเศสที่กรุงปารีสหลายครั้ง เส้นทางทั้งกล่าวจะเริ่มตั้งแต่ตอนเหนือของญวน ผ่านเมืองสำคัญต่าง ๆ มาจนถึงไซ่งอน(Saigon) และมีสายกิ่งแยกออกบาตั้งแต่เมืองเว้ (Hue) คัดตรงไปลงแม่น้ำโขงที่เมืองสุวรรณ-เขต (Suvannakhet) หนังสือพิมพ์บางฉบับกล่าวว่าจากสุวรรณเขตฝรั่งเศสจะทางตัดคอคแม่น้ำโขงเข้ามาในประเทศไทยถึงเมืองหนองคายแล้วข้ามไปถึงเมืองหลวงพระบางอีก²

โครงการสร้างทางรถไฟเชื่อมดินแดนในอินโดจีนนี้ ได้เข้ามาเกี่ยวพันกับการเจรจาทางการเบี่ยงระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในกรณีที่ไทยขอให้ฝรั่งเศสถอนกำลังออกจากจีนมูรี โดยตั้ง 2 ฝ่ายได้ทำสัญญาตกลงกันในวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2445 (ก.ศ. 1902) โดยไทยยอมสละแควน หลวงพระบาง จำปาศักดิ์ และเมืองมโนไพรให้แก่ฝรั่งเศส³ และฝรั่งเศสจะคืนเมืองจีนมูรีให้แก่ไทย ครั้นถึงนั้นฝรั่งเศสก็ได้เรียกร้องขอสร้างทางรถไฟสายอินโดจีนเข้ามาในพระราชอาณาเขตไทย โดย

¹ก.จ.ช. ร.5 ผ.1/4๑ กรมหลวงเทเวศร์วรวงษ์โรประการ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วันที่ 2 ตุลาคม ร.ศ. 120.

²ก.จ.ช. ร.5 ผ.35/1 พระยาสุรียานุวัตร กราบทูล กรบหลวงเทเวศร์วรวงษ์โรประการ วันที่ 25 พฤศจิกายน ร.ศ. 117.

³กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มสัญญาฝรั่งเศส เล่ม 9 ตอน 16 มวน 10 หนังสือโต้ตอบในเรื่องปัญหาแก่สัญญาปี ร.ศ. 112.

ฝรั่งเศสอ้างว่าเส้นทางเก่าที่ไกว้งโครงการไว้นั้นมีอุปสรรคหลายประการ ต้องผ่าน
แนวภูเขาที่สลับซับซ้อน และแนวทางคานชายทะเลที่ไม่มีผู้คนหนาแน่นเป็นการยากที่จะ
หากำไรได้ รัฐบาลฝรั่งเศสที่อินโดจีนจึงขอวางรางรถไฟเลียบเข้ามาในพระราชอาณา
เขตข้างฝั่งขวาแม่น้ำโขง¹ ซึ่งฝรั่งเศสเห็นว่าการสร้างทางรถไฟสายดังกล่าวก็
จากจำปาศักดิ์ ถึงหลวงพระบางฝั่งขวา จะได้รับประโยชน์ทาง "การค้า" ซึ่งฝ่ายไทย
ก็ยอมได้ประโยชน์ในทางการค้านี้ด้วยเช่นกัน² จึงได้เสนอแนวทางการสร้างทางรถไฟ
ดังต่อไปนี้คือ

1. ตั้งต้นตั้งแต่เมืองตูราน (Tourane) ขึ้นไปเมืองเว้ เมืองฮ่ายลาว
(Ailao) ไปจนถึงริมแม่น้ำโขงฝั่งซ้าย ที่เมืองสุวรรณเขต และถ้ารัฐบาลไทยยอม
อนุญาตก็จะข้ามแม่น้ำโขงมาข้างฝั่งขวา แยกตรงขึ้นไปทางเหนือถึงหนองคาย จาก
หนองคายข้ามกลับไปถึงฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงตรงเมืองเวียงจันทน์ (Vientiane) แล้ว
ต่อไปจนถึงตึงเกีย

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ แฟ้มสัญญาฝรั่งเศสพจนศักราช
2446 มวน 15 Interview between H.E. Phya Suriya (Accompanied
by Mr. Corragioni d' Orelli) and Mr. Delcassé at the Foreign
Office on the 18 of Feb., 1903.

² ดู แฟ้ม 2.6 มวน 5 เลขที่ 24 พระยาสุรียานุวัตร กราบทูล
กรมหลวงเทเวศร์วงษ์โรประการ วันที่ 27 พฤษภาคม ร.ศ. 122.

2. อีกแยกหนึ่งนั้น จะทำทรงศิไล์ลงไปถึงเมืองอุบลราชธานี แล้วต่อไปจนเข้าเขตแดนเขมร ถึงพนมเปญ ต่อไปถึงเมืองไซ่ง่อน^{1*}

การที่ฝรั่งเศสขอทำทางรถไฟครั้งนี้ กระทบสมเด็จพระเจ้าจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวินิจฉัยว่า 'เส้นทางที่ฝรั่งเศสขอมานั้นเป็นทางทุรกันดารต้องผ่านป่าดิบและภูเขาชันชัน ส่วนทางสายพนมเปญขึ้นมาเมืองอุบลราชธานีนั้น เป็นทะเลสาบเค็ม น้ำท่วมมากและเต็มไปด้วยโรคภัยไข้เจ็บ ถ้าฝรั่งเศสจะหาจริงก็ลงทุนมากและไม่มีสินค้าขายทางที่จะทำกำไรให้คุ้มค่า แต่การที่ฝรั่งเศสตกลงขอเส้นทางรถไฟตามที่ระบุนี้เพื่อไม่ให้อังกฤษที่จับตาความเคลื่อนไหวของฝรั่งเศสในฐานคู่แข่งเกิดไหวตัวขึ้นมาและชักชวนกัน จึงเป็นเหตุสำคัญที่ฝรั่งเศสไม่ยอมอธิบายรายละเอียดต่าง ๆ และพยายามบีบบังคับให้รัฐบาลไทยยอมรับเป็นการรวม ๆ เพื่อฝรั่งเศสจะได้ฉวยโอกาสสร้างทางรถไฟเข้ามาถึงเมืองอุบลราชธานีแล้วต่อเข้ามาถึงนครราชสีมา'²

นอกจากภัยด้านฝรั่งเศสแล้วยังทรงตระหนักถึงภัยจากอังกฤษซึ่งจึงจะแทรกแซงหาผลประโยชน์ เมื่อใดที่รัฐบาลไทยยอมอนุญาตให้ฝรั่งเศสทำทางรถไฟอังกฤษก็จะขออภิสิทธิ์เมื่อวัน ถ้าฝรั่งเศสขอต่อเส้นทางฉะเชิงเทรา-ระยอง อังกฤษก็คงจะขอต่อเส้นทางแหลมมลายู หรือไม่ก็ทางเบ็ญจมะละแหม่งเพื่อให้คานอำนาจฝรั่งเศสไว้

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวกสนธิสัญญาสยาม-ฝรั่งเศส พุทธศักราช 2446 มวน 15 พระยาสุรียานุวัตร กราบทูล กรมหลวงเทเวธวัชรโรประการ ที่ 169 วันที่ 21 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 121.

*โปรดดูเส้นทางรถไฟโค่นในแผนที่หน้าถัดไป

² ก.จ.ช. ร.5 ฝ.35/2 พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง พระยาสุรียานุวัตร วันที่ 7 เมษายน ร.ศ. 122.

เพราะถ้าฝรั่งเศสเข้ามาครอบครองสยามได้ก็เท่ากับปล่อยให้กรุงเทพฯ อยู่ในเงื้อมมือฝรั่งเศส ถ้าฝรั่งเศสจะยึดเมืองไทยเมื่อใด อังกฤษจะส่งทหารเรือหรือเรือรบเข้ามาไปทันเป็นอันขาด ดังนั้นอังกฤษจึงต้องหาทางต่อทางรถไฟมาเชื่อมสายรถไฟหลวงของไทยบ้าง¹

ก่อนหน้านั้นได้เคยมีผู้คิดกันว่าจะต้องมีทางรถไฟจากยุโรปมาเชื่อมทวีปเอเชียให้ตลอดโดยทำเป็นทางรถไฟระหว่างประเทศ (International Line) เช่นเดียวกับในทวีปยุโรป รัชกาลที่ 5 ทรงเห็นว่าในกรณีที่เกิดขึ้นเช่นนี้ ไทยก็จำต้องยอมรับ ถ้าจะทำทางรถไฟต่อกับต่างประเทศก็ต้องให้ต่อทั้ง 2 ข้าง ดังที่ทรงอุปมาว่า

".... เปรียบเหมือนสายไฟฟ้า ถ้าจะซึ่งสายก็ให้ซึ่งตลอดไป
อย่าให้ปลายข้างใดข้างหนึ่งมาชนอยู่ที่ตัวเรา ถ้าปลายมาชนอยู่ที่ตัวเราแล้วคงจะไม่รอด...."²

โครงการสร้างทางรถไฟของฝรั่งเศสในไทยนั้น จะเห็นได้ว่าฝรั่งเศสมุ่งเน้นถึงผลประโยชน์ของตนด้านฝั่งแม่น้ำโขง และจัดว่าเป็นชัยชนะของฝรั่งเศสที่ถาวร บังคับให้ไทยยินยอมร่วมมือในโครงการคมนาคมที่ราบลุ่มแม่น้ำโขงได้ตามสัญญาฉบับวันที่ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2446 เป็นสำคัญฉบับใหม่นอกจากนี้เนื่องจากระบุให้ฝ่ายไทยยกดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงคือ แคว้นหลวงพระบาง จำปาศักดิ์ และเมืองมะโนไพรให้ฝรั่งเศสแล้ว ยังต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขโดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างทางรถไฟเชื่อมติดต่อระหว่างดินแดนของทั้ง 2 ประเทศ คือ เมืองพระตะบอง (ซึ่งขณะนั้นยังเป็นของไทย)

¹ ก.จ.บ. ร.5 ผ.35/2 พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพระยาสุริยานุวัตร วันที่ 7 เมษายน ร.ศ. 122.

² ก.

และพนมเปญของฝรั่งเศส แต่ถึงกระนั้นข้อกีดกันนี้ก็เป็นโครงการเชื่อมทางรถไฟของ ประเทศทั้งสองทางกันตะวันออก ไม่ใช่ทางภาคอีสานตามคำขอแต่เดิมของฝรั่งเศส ทั้งนี้เป็นการพิสูจน์ว่า เส้นทางที่ฝรั่งเศสเคยขอไว้นั้นเป็นเพียงการขมขื่นของรัฐบาลอังกฤษ และไทยเท่านั้น ความจริงฝรั่งเศสมีจุดประสงค์ที่จะสร้างทางรถไฟในเส้นทางที่เห็นว่า ไทยผลประโยชน์แก่ตนมากที่สุดทั้งในด้านการเมืองและเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแนวเส้นทางรถไฟมาทางตะวันออกนี้ เขาใจว่าฝรั่งเศสคงพิจารณาว่าเป็นช่องทางที่จะควบคุมกรุง- เทพฯ ได้ดีกว่าแนวตะวันออกเฉียงเหนือ เพราะถ้าเกิดการแย่งชิงประเทศขึ้นระหว่าง อังกฤษกับฝรั่งเศส ฝรั่งเศสอาจส่งกำลังทหารจากพนมเปญมาพระตะบองโดยทางรถไฟ อย่างทันที่ ทำให้การเคลื่อนกำลังเข้าสู่ศูนย์กลางเป็นไปได้โดยรวดเร็วยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตามในเวลาต่อมาโครงการสร้างทางรถไฟสายพระตะบอง-พนมเปญ ที่ฝรั่งเศสกำหนดให้รัฐบาลไทยเป็นผู้ออกทุนในส่วนดินแดนของไทยนั้นไม่บรรลุผลสำเร็จ โครงการรถไฟเชื่อมอินโดจีนของฝรั่งเศสที่คืบหน้าเข้ามาในพระราชอาณาจักรไทยก็ยังคงเป็นเพียงโครงการเท่านั้น เขาใจว่าฝรั่งเศสคงประสมอุปสรรคบางประการทำให้เกิดการชะงักงันขึ้น จนถึงสมัยรัชกาลที่ 6 จึงได้รื้อฟื้นขึ้นใหม่อีก

นโยบายและวิธีการของอังกฤษในการรักษาอิทธิพลในแหลมมลายู

รัฐบาลอังกฤษถือว่า หัวเมืองมลายูทางภาคใต้ของไทย เป็นเขตอิทธิพลของตน ที่ยอมให้มหาอำนาจชาติอื่นเข้ามามีผลประโยชน์ไม่ได้ เพราะจะเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของอาณานิคมอังกฤษในแหลมมลายู รัฐบาลอังกฤษจึงถือนโยบายกีดกันประเทศอื่น ๆ ทุกวิถีทาง แต่ในขณะเดียวกันทั้งเยอรมันนี ฝรั่งเศส และรัสเซีย ก็พยายามที่จะเข้ามาแสวงหาสิทธิและผลประโยชน์ในดินแดนแถบนี้ .

อังกฤษพยายามหาทางขยายอิทธิพลของตนเข้ามาในหัวเมืองมลายูที่อยู่ใต้อำนาจการปกครองของไทย โดยทำการแทรกแซงเพื่อจะสร้างอิทธิพลในรัฐลันตัน ตรังกานู

และไทรบุรี และตั้งยังส่งเสริมให้ชาวอังกฤษเข้ามาลงทุนซุกแร่และทำกิจการค้าดังได้กล่าวมาแล้ว ส่วนที่อังกฤษหวาดหวั่นมากที่สุด คือ การแทรกแซงของประเทศมหาอำนาจคู่แข่งของตนที่จะดำเนินการโดยใช้การซุกเป็นเครื่องมือเกลี้ยกล่อมรัฐบาลไทยให้ยินยอมยกเลิกประโยชน์ในหัวเมืองภาคใต้ของตนให้แก่ประเทศนั้น และยังเกรงว่าฝ่ายไทยจะเล่น "เกมการเมือง" โดยดึงเอาเยอรมันให้เข้ามามีบทบาทในภูมิภาคนี้ เพื่อถอนอิทธิพลอังกฤษที่กำลังขยายมาทางหัวเมืองมลายูของไทย อังกฤษจึงพยายามหาทางที่จะผูกมิตรรัฐบาลไทยให้ยินยอมทำความตกลงกับตน ในการรับประกันว่าไทยจะไม่ยกสิทธิเหนือดินแดนในหัวเมืองมลายูให้แก่ประเทศอื่น โดยเสนอว่าอังกฤษจะยอมรับสิทธิของไทยเหนือรัฐกลันตันและตรังกานู แต่รัฐบาลไทยคงตกลงทำปฏิญญาลับกับอังกฤษในปี พ.ศ. 2440 (ค.ศ. 1897) ดังได้กล่าวมาแล้วในข้างต้น

หลังจากที่อนุสัญญาฉบับปี พ.ศ. 2440 มีผลบังคับใช้แล้ว อังกฤษก็เกิดความกังวลในเรื่องที่ไทยจะยกดินแดนส่วนใดส่วนหนึ่งในแหลมมลายูให้แก่มหาอำนาจอื่น จึงหันมาขยายอิทธิพลเพื่อผูกขาดกิจการค้าและการทำเหมืองแร่ในหัวเมืองมลายูของไทย พม่าอังกฤษต้องการเส้นทางคมนาคมที่สะดวกและรวดเร็ว เพื่อขยายตลาดการค้าของตน จึงมีผู้เสนอขอสัมปทานสร้างทางรถไฟผ่านภาคใต้ของไทย โดยเฉพาะบริเวณคอคอดกระ แต่ได้รับการปฏิเสธจากรัฐบาลไทยเสมอ เพราะถ้าเป็นเช่นนั้น นอกจากเอกชนชาติอื่นที่ไม่ใช่คนอังกฤษก็เป็นที่แน่นอนว่าอังกฤษจะต้องชักชวนอย่างเต็มที่ ในเวลาเดียวกันรัฐบาลไทยก็ปฏิเสธการขอสัมปทานจากกลุ่มนายทุนอังกฤษเช่นกัน เพราะเกรงว่าถ้ายอมให้อังกฤษเป็นผู้สร้างทางรถไฟสายใต้ของไทยแล้ว ก็เท่ากับส่งเสริมให้อังกฤษเข้ามามีอิทธิพลในภาคใต้ของไทยมากขึ้นจนเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของประเทศ แต่ถึงกระนั้นพม่าอังกฤษก็ไม่ละทิ้งความพยายามที่จะให้มีการสร้างทางรถไฟสายใต้ เช่น ได้มีการเสนอให้รัฐบาลไทยกู้เงินหรือจัดตั้งบริษัทซึ่งยินยอมให้รัฐบาลมีส่วนร่วมในกิจการบางอย่าง โดยยกสัมปทานให้เป็นของบริษัทหนังสือพิมพ์อังกฤษที่สิงคโปร์ ได้โจมตีรัฐบาลไทยอยู่เสมอว่าไม่ปรับปรุงการคมนาคมในดินแดนภาคใต้ เป็นการชัก-

ขวางความเจริญ พร้อมกับนี้ก็เสนอให้วังกษัตริย์เอาหัวเมืองมลายูของไทยเป็นอาณานิคมหรือบีบบังคับให้รัฐบาลไทยยินยอมให้อังกฤษเป็นผู้สร้างทางรถไฟเสียเอง ซึ่งนับว่าสอดคล้องกับแผนการของรัฐบาลอังกฤษที่จะสร้างทางรถไฟข้ามกอดกกระ และได้วางนโยบายหลักตั้งแต่ พ.ศ. 2437 (ค.ศ. 1894) ว่าจะกีดกันมหาอำนาจที่ 3 ทุกวิถีทางในการที่จะขุดคลองหรือสร้างทางรถไฟข้ามกอดกกระ สิ่งที่ทำให้รัฐบาลไทยหันใจคือโครงการของรัฐบาลอังกฤษที่จะสร้างทางรถไฟจากพม่าผ่านไทยคอสายยัดไปจนถึงปลายแหลมมลายู¹ โครงการนี้ทางที่จะเป็นไปได้มากทีเดียว เพราะใน พ.ศ. 2442 (ค.ศ. 1899) รัสเซียและอังกฤษซึ่งเคยแข่งขันกันในการแสวงหาอำนาจในภาคตะวันออกไกล อันเป็นผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศทั้งสองตึงเครียด แต่พอถึงระยะนี้กลับสามารถทำความตกลงร่วมกันในการกำหนดเส้นทางสำหรับสร้างทางรถไฟในจีน มหาอำนาจทั้งสองได้วางแผนที่จะสร้างทางรถไฟทางจีนภาคใต้จนจรดเขตแดนของประเทศไทย² แต่การที่มีข่าวเกี่ยวกับการสร้างทางรถไฟสายใต้ของไทยบ่อยครั้งทำให้รัฐบาลอังกฤษตื่นกลัวว่าจะมีบริษัทต่างชาติอื่นมาแย่งผลประโยชน์ในเขตอิทธิพลของตน จึงเร่งสนับสนุนให้บริษัทอังกฤษมาขอสัมปทานบ้าง รัฐบาลไทยจึงเกรงว่าอาจถูกบีบบังคับยอมรับการลงทุนของอังกฤษ และทำให้อังกฤษถือโอกาสผนวกเอาภาคใต้ของไทยเข้าเป็นอาณานิคม เพื่อใช้สมความต้องการแก่งแย่งมหาอำนาจและบรรดาพ่อค้าอังกฤษที่เร่งให้รัฐบาลของตนสร้างทางรถไฟจากจีนภาคใต้ผ่านมา ไทย ตลอดจนไปถึงแหลมมลายู*

¹ ก.จ.ช. ร.5 บพ.5.2/7 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงกรมหลวงเทเวศร์วงวรโรประการ วันที่ 29 กันยายน ร.ศ. 115.

² สมใจ ไคโรจน์ธีร์รัชต์ บทบาทของประเทมหาอำนาจตะวันตกในการสร้างทางรถไฟของประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 หน้า 292.

* นักสำรวจอังกฤษบางคนเคยเสนอให้ตั้งกานอันเคียงด้วย

เมื่อพิจารณาถึงเหตุการณ์ในขณะนั้น รัฐบาลไทยจึงเห็นความจำเป็นในการวางโครงการสร้างทางรถไฟสายใต้¹ เพราะในขณะนั้นมีชาวต่างชาติเข้ามาค้าขายและดำเนินกิจการเหมืองแร่กันมาก² จึงต้องสร้างทางรถไฟใหม่หลายสาย ๗ ในภาคใต้ติดต่อกับกรุงเทพฯ เพื่อให้การปกครองกระชับมากขึ้น เพราะเมื่อเปรียบเทียบกับทางบ้านเมือง และการคมนาคมของหัวเมืองขึ้นในแหลมมลายูของอังกฤษกับหัวเมืองมลายูที่อยู่ภายใต้การปกครองของรัฐบาลไทยแล้วจะเห็นได้ว่าแตกต่างกันมาก การบริหารการปกครองและการสาธารณูปโภคต่าง ๆ โดยเฉพาะการคมนาคมทางบก เช่น ถนน และทางรถไฟของฝ่ายอังกฤษเจริญรุดหน้ากว่าของไทยมาก เป็นผลให้กิจการพาณิชย์ในรัฐมลายูที่อยู่ใต้อาณัติการปกครองของอังกฤษรุ่งเรืองมาก เมื่อการค้าขายกับรัฐบาลก็เกิบบ้างได้มาก รายได้จากการหาเหมืองแร่ในหัวเมืองมลายูของอังกฤษนั้น รัฐบาลสหพันธรัฐมลายูได้นำมาสร้างบ้านเมือง สร้างการคมนาคมให้ดีขึ้น แต่ทางคนไทยโดยเฉพาะมณฑลภูเก็ตนั้นสามารถหารายได้ให้แก่อำนาจถึงปีละประมาณ 4,000,000 บาท³ แต่เงินที่นำมาปรับปรุงมณฑลภูเก็ตเพียงปีละ 100,000 บาท รายได้เกือบทั้งหมดต้องส่งเข้ากรุงเทพฯ โดยไม่มีการใช้จ่ายเพื่อความเจริญของบ้านเมือง นับว่าเป็นการไม่ยุติธรรมต่อมณฑลภูเก็ต แลต่างนี้ เป็นตัวพาดพิงวิจารณ์กับมากในหมู่ข้าราชการชั้นสูงชาวอังกฤษในสหพันธรัฐมลายู และนับว่าจะ เป็นอันตรายที่จะเกิดขึ้นในอนาคตกับหัวเมืองมลายูของไทย

¹ ก.จ.ช. ร.5 ยธ.5.1/24 ความเห็นเรื่องการสร้างทางรถไฟในพระราชอาณาจักร รายงานการประชุมเสนาบดีสภา ปี ร.ก 120.

² ก.

³ ก.จ.ช. ร.5 น.2.14/50 Memorandum of Phya Sri Sahadeheb and Jens I. Westengard, 24 Dec. 1906.

นายเวสเทนการ์ด ผู้ช่วยของนายเอ็ดเวิร์ด สโตรเบล (Edward Henry Strobel) ที่ปรึกษาทั่วไปของรัฐบาลไทย ได้กล่าวเตือนไว้ในรายงานตรวจราชการในแหลมมลายู กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ว่า รัฐบาลสหพันธรัฐมลายูลาสนใจผลประโยชน์เกิดมาก กองสุลต่านกบที่เวสเทอร์นโคสต์ (Western Coast) ได้รายงานมายังผู้ตรวจการที่กรุงเทพฯ ว่า ภูเก็ตเป็นดินแดนที่จะเป็นประโยชน์ต่อความก้าวหน้าในกิจการพาณิชย์ของอังกฤษมากที่สุด ทั้งการทำเหมืองแร่ดีบุก และการค้าขาย¹ ความกังวลใจของอังกฤษที่มีมากคือ การจัดการการค้าและรัฐบาลที่กรุงลอนดอนก็ได้รับคำแนะนำว่าดินแดนที่อยู่ติดจากอาณานิคมของอังกฤษส่วนนี้จะเป็นประโยชน์ต่อความก้าวหน้าทางอุตสาหกรรมโรงงานของอังกฤษและอังกฤษจะไม่นิ่งนอนใจจนกว่าดินแดนแห่งนี้จะได้รับการปรับปรุงให้ดีขึ้น นอกจากนี้ เซอร์ จอห์น แอนเดอร์สัน (Sir John Anderson) ขาหลวงอังกฤษแห่งสเตรทเซตเทอลเมนท์ ได้นำเสนายนายแมคคาร์เธอร์ (Macarthur) ผู้จัดการบริษัทการค้าสเตรทเทรดดิ้งกัปานี (The Strait Trading Co.) ให้พระยาศรีสุพรรณและนายเวสเทนการ์ด รู้จัก โดยเป็นกัทรามกันที่ว่า บริษัทนี้สนใจผลประโยชน์เกิดมาก เพราะอุ้มไปช่วยแร่ดีบุก นายแอนเดอร์สันได้แสดงท่าทีว่าการให้ไทยเปิดประทุการค้าที่ถูกเกิด เพื่อประโยชน์ในการค้าขาย ผู้ตรวจการทั้งสองท่านเห็นว่ารัฐบาลไม่ควรจะเพิกเฉยกับการปรับปรุงผลประโยชน์เกิด โดยเฉพาะการคมนาคม การสร้างทางรถไฟจัดว่าเป็นเครื่องมือของการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพมากกว่าใด ๆ ถ้ารัฐบาลไม่เร่งสร้างทางรถไฟแล้วก็ยอมที่จะทำงานให้รวดเร็วไถ่ยาก² เพราะจะช่วยให้ระดับการปกครองหัวเมืองภาคใต้ของไทย

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม.2.14/50 Memorandum of Phya Sri Sahadehob and Jens I. Westengard, 24 Dec. 1906.

² ก.

ที่ค่อนข้างเข้มแข็งขึ้น การนำหัวเมืองเหล่านี้ให้เข้าใกล้ชิดกับรัฐบาลกลางโดยวิธีทางคมนาคมได้เร็วเท่าไร ความปลอดภัยก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น เพราะเวลานั้นหัวเมืองทางตอนล่างของไทยมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับป็นยิ่งกว่ากรุงเทพฯ การดำรงชีวิตของพลเมืองก็โน้มไปทางมลายามากกว่าทางไทย การที่รัฐบาลจะแก้ไขได้คือ เร่งสร้างทางรถไฟสายใต้ ทั้งยังเป็นการตัดความร่ำรวยจากนักล่าสัมปทานขอสร้างทางรถไฟที่แผ่รบกวนอยู่เสมอ¹

ความเคลื่อนไหวของรัฐบาลไทยเพื่อเตรียมการสร้างทางรถไฟสายใต้ ทำให้อังกฤษหันเกรงว่าจะมีชาติอื่นเข้ามาขอคำเนิการก่อสร้าง ซึ่งเท่ากับเป็นการเปิดโอกาสให้ชาติอื่นเข้ามาบีบบังคับในเขตอิทธิพลของอังกฤษ และอาจเกิดการแทรกแซงทางการเมืองและทางเศรษฐกิจที่คุกคามต่อความมั่นคงของอาณานิคมอังกฤษในแหลมมลายูได้ ดังนั้นอังกฤษจึงได้หาทางบีบบังคับให้การสร้างทางรถไฟสายใต้นี้อยู่ในมือของคนอังกฤษ*

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการสร้างทางรถไฟสายใต้เกิดขึ้นเพราะการบีบบังคับทางการเมือง ซึ่งถ้าไม่มีปฏิกริยาจากชาวอังกฤษในสหพันธรัฐมลายา หรือจากการเร่งเร้าอันเนื่องมาจากการเปรียบเทียบฐานะเศรษฐกิจและความเจริญด้านการคมนาคมระหว่างรัฐมลายูในการปกครองของรัฐบาลไทยและของอังกฤษแล้ว การสร้างทางรถไฟสายใต้คงจะมีจุดเริ่มต้นที่ช้ากว่าที่เป็นอยู่โดยแน่นอน เพราะภาวะการเงินของประเทศไม่

¹ ก.จ.ช. ร.5 ขช 5.1/24 ความเห็นเรื่องสร้างทางรถไฟในพระราชอาณาเขต (ความเห็นของนายกิตติณส) 20 ตุลาคม ค.ศ. 1906

* ถิ่นบารายละเอียดเกี่ยวกับความพยายามของรัฐบาลอังกฤษในการสร้างทางรถไฟสายใต้ได้ใน สมใจ ไพโรจน์ธีรวิทย์ บทบาทของประเทสหราชอาณาจักรวันตกในการสร้างทางรถไฟของประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6.

เชื้อต่อการลงทุนในโครงการหลักใด ๆ ที่ต้องใช้งบประมาณก้อนใหญ่ แต่เมื่อรัฐบาลถูกผลักดันจากสถานการณ์เมืองระหว่างประเทศด้วยปัญหาอนุสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 ที่รื้อถอนสิทธิของไทยเหนือดินแดน ทั้งแก่ตำบลบางกะพานลงไปจนตลอดแหลมมลายู ปัญหาการแทรกแซงของอังกฤษในหัวเมืองภาคใต้ของไทย ทำให้เกิดความตื่นตัวขึ้นในหมู่ผู้บริหารราชการแผ่นดิน จนกลายเป็นสาเหตุร่วมกันที่จะขจัดปัญหาต่าง ๆ และในที่สุดก็ตกลงสร้างทางรถไฟสายใต้ ถึงกระนั้นก็ดี ฝ่ายอังกฤษก็ยังได้พยายามแทรกแซงกิจการภายในของไทยอีกทำให้ฝ่ายไทยเกิดปฏิกิริยาโต้ตอบในทางไม่เห็นด้วย จนทั้งสองฝ่ายต้องเปิดการเจรจาทางการทูตเพื่อตกลงกันในปัญหาขัดแย้ง อันเป็นผลให้ไทยประสบความสำเร็จเนื่องจากอังกฤษเชื่อว่า จะเปิดเขตนุสัญญาฉบับ ความเชี่ยวชาญในการเล่นเกมการเมืองระหว่างประเทศทำให้อังกฤษอยู่ในฐานะได้เปรียบกว่าไทยแทบจะทุกประการ แม้นายสโตรีเบลที่ปรึกษาทั่วไปและนายเวสเตอร์แมนการทูตช่วยของเขาจะพยายามหาทางให้ประเทศไทยพ้นจากการเสียเปรียบอันเนื่องจากข้อผูกมัดในสัญญาฉบับแต่ก็ไร้ผลในขอบเขตอันจำกัดโดยเหตุนี้รัฐบาลไทยจึงยอมสละรัฐมลายูทั้ง 4 ที่ประสมการแทรกแซงจากอังกฤษและรัฐบาลไทยขาดอำนาจบังคับการปกครองโดยเด็ดขาดให้แก่ อังกฤษ รัฐมลายูทั้ง 4 ได้กลายเป็นเงื่อนไขแห่งการเจรจาแลกเปลี่ยนเพื่อขอยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตของคนในบังคับอังกฤษในประเทศไทย การยกเลิกอนุสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 และโดยการแลกเปลี่ยนประโยชน์ระหว่างฝ่ายไทยกับฝ่ายอังกฤษครั้งนี้ รัฐบาลสหพันธรัฐมลายูยอมให้รัฐบาลไทยกู้เงินสร้างทางรถไฟสายใต้ในอัตราดอกเบี้ยต่ำ* โดยไทยรับรองว่าหัวหน้าวิศวกรจะทำการก่อสร้างจะเป็นชาวอังกฤษ

ความต้องการสร้างทางรถไฟสายใต้นี้ นับเป็นปัจจัยประกอบที่สำคัญประการหนึ่ง ที่ทำให้รัฐบาลไทยดำเนินการเจรจาทำสนธิสัญญา พ.ศ. 2451 (ค.ศ. 1909)

* อัตราดอกเบี้ยร้อยละ $3\frac{3}{4}$

เชื้อต่อการลงทุนในโครงการหลักใด ๆ ที่ต้องใช้งบประมาณก้อนใหญ่ แต่เมื่อรัฐบาล
ถูกผลักดันจากสภามณฑลเมืองระหว่างประเทศด้วยปัญหาอนุสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440
ที่รื้อถอนสิทธิของไทยเหนือดินแดน ตั้งแต่ตำบลบางตะพานลงไปจนตลอดแหลมมลายู
ปัญหาการแทรกแซงของอังกฤษในหัวเมืองภาคใต้ของไทย ทำให้เกิดความตื่นตัวขึ้น
ในหมู่ผู้บริหารราชการแผ่นดิน จนกลายเป็นสาเหตุร่วมกันที่จะจัดปัญหาต่าง ๆ และ
ในที่สุดก็ตกลงสร้างทางรถไฟสายใต้ ถึงกระนั้นก็ดี ฝ่ายอังกฤษก็ยังได้พยายามแทรก
แซงกิจการภายในของไทยอีกทำให้ฝ่ายไทยเกิดปฏิกิริยาโต้ตอบในทางไม่เห็นด้วย จน
ทั้งสองฝ่ายต้องเปิดการเจรจาทางการทูตเพื่อตกลงกันในปัญหาขัดแย้ง อันเป็นผลให้ไทย
ประสบความลำบากใจเนื่องจากอังกฤษจะเปิดเขตนุสัญญาฉบับ ความเดียวชาใน
การเล่นการ เมืองระหว่างประเทศทำให้อังกฤษอยู่ในฐานะได้เปรียบกว่าไทยแทบจะทุก
ประการ แม้นายสโตรีเบลที่ปรึกษาทั่วไปและนายเวสเตอร์แมนการทูตช่วยของเขาจะ
พยายามหาทางให้ประเทศไทยพ้นจากการเสียเปรียบอันเนื่องจากขบวนการในสัญญาฉบับแต่
ก็ทำได้ในขอบเขตอันจำกัดโดยเหตุนี้รัฐบาลไทยจึงยอมสละรัฐมลายูทั้ง 4 ที่ประสบการ
แทรกแซงจากอังกฤษและรัฐบาลไทยขาดอำนาจบังคับการปกครองโดยเด็ดขาดให้แก่
อังกฤษ รัฐมลายูทั้ง 4 ได้กลายเป็นเงื่อนไขแห่งการเจรจาแลกเปลี่ยนเพื่อชดเชยเลิก
สิทธิสภาพนอกอาณาเขตของกนในบังคับอังกฤษในประเทศไทย การยกเลิกอนุสัญญา
ฉบับ พ.ศ. 2440 และโดยการแลกเปลี่ยนประโยชน์ระหว่างฝ่ายไทยกับฝ่ายอังกฤษ
ครั้งนี้ รัฐบาลสหพันธรัฐมลายูยอมให้รัฐบาลไทยกู้เงินสร้างทางรถไฟสายใต้ในอัตรา
ดอกเบี้ยต่ำ* โดยไทยรับรองว่าหัวหน้าวิศวกรผู้ทำการก่อสร้างจะเป็นชาวอังกฤษ

ความต้องการสร้างทางรถไฟสายใต้นี้เป็นปัจจัยประกอบที่สำคัญประการ
หนึ่ง ที่ทำให้รัฐบาลไทยดำเนินการเจรจาทำสนธิสัญญา พ.ศ. 2451 (ค.ศ. 1909)

* อัตราดอกเบี้ยร้อยละ $3\frac{3}{4}$

กับอังกฤษ เนื่องจากรัฐบาลไทยเห็นความสำคัญของทางรถไฟสายนี้ว่าเป็นประโยชน์
ต่อไทยอย่างมากภายหลัง เมื่อสามารถเลือกบุคลากรปี พ.ศ. 2440 ได้แล้ว และ
ไทยทราบว่าอังกฤษคิดจะทำอยู่ จึงต้องรีบทำเสียเองก่อน ทั้งข้อความที่พระบาทสม
เด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีถึงหม่อมเจ้าจรูญศักดิ์กฤดากรว่า

"... การที่จะทำรถไฟสายนี้ก็เพราะรู้ว่าเขาจะทำขึ้นมา
ไม่ยากให้เขาทำ เราจึงจะทำเอง เขาก็เกะกะยึกมือ
ยึกโน้ต่าง ๆ"¹

แต่การสร้างทางรถไฟสายใต้นี้อังกฤษต้องการเข้ามามีบทบาทเกี่ยวข้องกับ
เพราะอังกฤษถือว่าภาคใต้นั้นอยู่ในเขตอิทธิพลของตน อังกฤษไม่ต้องการให้ชาติอื่น*
มีโอกาสขยายอิทธิพลเข้าไปในแหลมมลายู อังกฤษต้องการให้ไทยใช้คนอังกฤษในการ
สำรวจและก่อสร้างทางรถไฟและใช้เงินทุนของอังกฤษ ดังนั้นการสร้างทางรถไฟสาย
ใต้นี้จึงเป็นประเด็นสำคัญประเด็นหนึ่งที่รัฐบาลไทยและรัฐบาลอังกฤษต้องทำการเจรจา
ตกลงกัน และกลายเป็นส่วนหนึ่งของข้อตกลงในสนธิสัญญาไทยกับอังกฤษ พ.ศ. 2451
การ

จากนโยบายสร้างทางรถไฟของประเทศไทย ในกระบวนการเส้นทางหลักของ
ประเทศคือสายตะวันออกเฉียงเหนือ สายเหนือ และสายใต้ ทางรถไฟสองสายแรก
มีจุดเริ่มต้นกันเป็นการก่อสร้างทางสายใต้ แต่เมื่อรัฐบาลถูกวิพากษ์วิจารณ์เรื่องนโยบายที่มุ่ง
ความสนใจมายังหัวเมืองมลายูของไทย นโยบายเดิมก็เปลี่ยนไป รัฐบาลสั่งระงับ

¹ ก.จ.ช. ร.5 ศ. 8/6 สำเนาพระราชหัตถเลขาตกหม่อมเจ้าจรูญ
ศักดิ์กฤดากร วันที่ 1 มิถุนายน ร.ศ. 127.

* ในที่นี้หมายถึง เยอรมัน

การสร้างทางรถไฟสายเหนือ เพื่อนำงบประมาณมาสร้างทางสายใต้ ส่วนสายตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น หลังจากที่เปิดการเดินรถระหว่างกรุงเทพฯ - นครราชสีมา แล้ว ก็ไม่ได้มีการสร้างทางต่อจากนครราชสีมาไปยังภูมิภาคอื่น ๆ ของมณฑลวิเศษ ทั้งนี้ นอกจากปัญหาทางการเงินแล้ว รัฐบาลยังไม่แน่ใจว่าจะประสบความสำเร็จเพียงไร และยังห่วงเกรงการแทรกแซงของฝรั่งเศส เพราะถ้าวางสร้างกันจริง ๆ ก็ต้องตัดผ่านเข้าไปยังดินแดนที่ฝรั่งเศสถือเป็นเขตอิทธิพลของตน อันจะเป็นสาเหตุของความยุ่งยากด้านการเมืองซึ่งรัฐบาลไทยไม่ต้องการให้เกิดขึ้น ดังนั้นนโยบายปรับปรุงการคมนาคมของไยยกอนปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงเน้นหนักต่อการสร้างทางรถไฟเพื่อเชื่อมหัวเมืองมลายูเข้ากับกรุงเทพฯ และปรากฏว่าการตัดสินใจของรัฐบาลในการสร้างทางรถไฟสายใต้นับเป็นผลดีมากว่าผลเสีย เป็นการคมนาคมทางเคียวที่เชื่อมหัวเมืองทางภาคใต้ที่อยู่ห่างไกลจากการปกครองของส่วนกลางเข้ากับกรุงเทพฯ นับเป็นการพัฒนาที่ยกระชับฐานะเศรษฐกิจของประชาชนในระยะยาว และแน่นอนที่สุด ทำให้รัฐบาลไทยสามารถกระชับอำนาจการปกครองเหนือดินแดนเหล่านี้ในสมัยต่อมาอีกด้วย

ทางรถไฟสายใต้ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างทางรถไฟสายกรุงเทพฯ - เพชรบุรี ใน พ.ศ. 2442 (ค.ศ. 1899) แล้วเสร็จเปิดการเดินรถได้ใน พ.ศ. 2446 (ค.ศ. 1903) เมื่อสิ้นรัชสมัยของพระองค์นั้น การดำเนินการสร้างทางรถไฟสายใต้ช่วงเพชรบุรีถึงแหลมมลายูยังอยู่ในระยะเริ่มต้นเท่านั้น มาสำเร็จในสมัยรัชกาลที่ 6

¹สมาธิ ไพโรจน์ธีรวิทย์ บทบาทของเทศมณฑลอำนาจตะวันตกในการสร้างทางรถไฟของประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 หน้า 292.

ดังกล่าวนี้อาจจะเห็นได้ว่าอังกฤษเข้ามาพัฒนาในการสร้างทางรถไฟไทยตั้งแต่เริ่มแรก และเป็นผู้นำความคิดเรื่องการสร้างทางรถไฟมาสู่ไทย รัฐบาลอังกฤษและคนอังกฤษตระหนักถึงความสำคัญของคนที่มีต่อกิจการรถไฟไทย จึงพยายามครอบงำกิจการรถไฟไทยโดยเด็ดขาด เพราะถ้าทำได้สำเร็จ โครงการเชื่อมทางรถไฟของอาณานิคมอังกฤษในภูมิภาคนี้ เช่น อินเดีย พม่า เวียดนาม ไม่ตลอดแหลมมลายู ย่อมทำได้สำเร็จตามความต้องการของอังกฤษ และในที่สุดความหวังของอังกฤษที่ต้องการมีบทบาทในการสร้างทางรถไฟของไทยก็เป็นผลสำเร็จด้วย และจบลงด้วยการหมกมุ่นวิหิตพิลของอังกฤษเมื่อคนไทยได้เป็นเจ้าของกิจการรถไฟไทยโดยสมบูรณ์

แต่อย่างไรก็ตามปรากฏว่าโครงการเชื่อมทางรถไฟ ทางอังกฤษนั้นเป็นเพียงโครงการที่มิได้ตรวจสอบเส้นทางเท่านั้น ทั้งนี้อาจจะเพราะความยากลำบากในการก่อสร้าง เนื่องจากภูมิประเทศในแถบนี้เป็นภูเขา ป่าดิบ และที่ลุ่มซึ่งเต็มไปด้วยความชื้น ข้อสำคัญคือทางรถไฟสายนี้ต้องผ่านไทยซึ่งอังกฤษเกรงว่าไทยจะเล่นแง่ในการสร้างทางรถไฟโดยถึงเอามหาอำนาจอื่นเข้ามา* อีกทั้งการสร้างทางรถไฟสายนี้ต้องทุ่มทุนจำนวนมหาศาล กลุ่มนายทุนอาจไม่เชื่อมั่นในผลทดแทนความปลั่งใจเช่นนี้ จึงทำให้การสร้างทางรถไฟสายอินโดจีน พม่า เวียดนามไปตลอดแหลมมลายูของอังกฤษ ซึ่งมีที่ท้าวว่าจะเป็นจริงขึ้นมาคงลมเหลวในที่สุด**

2.4 การเจรจาสนธิสัญญาเพื่อโอกาสสิทธิของไทยในแหลมมลายูให้แก่อังกฤษ

ในที่นี้จะกล่าวพอสังเขปเท่านั้น เพื่อให้เห็นว่าการที่อังกฤษรู้สึกว่าคุณจะเสียผลประโยชน์ในดินแดนที่ตนมีอิทธิพลอยู่จึงได้พยายามดำเนินวิธีการต่าง ๆ ในทาง

*ในที่นี้หมายถึง เยอรมัน

** ยกเว้นทางรถไฟสายในประเทศ เท่านั้นที่ประสบความสำเร็จในระยะต่อมา

การพูดเพื่อให้ไทยยกดินแดนที่อังกฤษอ้างว่าตนมีสิทธิพลูอยู่นั้นให้แก่อังกฤษไป ส่วนรายละเอียดในเรื่องการโอนสิทธิของไทยให้แก่สยามมาอยู่ให้แก่อังกฤษนั้น ได้มีผู้กล่าวอย่างละเอียดแล้ว *

ถึงได้กล่าวข้างต้นแล้วว่าอังกฤษมีผลประโยชน์อยู่มากในดินแดนภาคใต้ของไทย โดยเฉพาะการลงทุนทำเหมืองแร่ เพราะปรากฏว่าทางหัวเมืองมลายูของไทยยังมีแร่อยู่มาก พวกอังกฤษจึงมีความคิดที่จะตั้งหน้าเข้ามาทำเหมืองแร่ในพระราชอาณาเขตมากขึ้น ถึงได้ปรากฏว่ามีบริษัทใหญ่ ๆ หลายบริษัท เข้ามาตั้งคำเหมืองแร่และรับซื้อแร่กันมาก ที่เป็นส่วนตัวของเอกชนเข้ามาขอเช่าทำเหมืองแร่ก็มากมาย และมีมากขึ้นทุกที อังกฤษจึงจ้องกีดกันชาติอื่นมิให้เข้ามาลงทุนในเขตอิทธิพลของอังกฤษ โดยเฉพาะการที่อังกฤษได้ทำสัญญาฉบับกับไทยไว้ นั้น ก็ได้ใช้สัญญาฉบับนั้นเป็นเครื่องประกันความปลอดภัยของการแทรกแซงจากชาติอื่นในเขตอิทธิพลของตน คราบใดที่ยังมีผู้กล่าวว่ายุทธประโยชน์ส่วนใหญ่จะตกอยู่กับชาวอังกฤษ¹ ดังนั้นรัฐบาลไทยจึงพยายามที่

* สายจิตต์ เหมินทร์ การเสียรั้วไทรบุรี กลันตัน ตรัง กานู และปะลิสของ
ไทยให้แก่อังกฤษสมัยรัชกาลที่ 5 บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2507.

กิ่งแก้ว นิคมชา การเจรจาและข้อตกลงระหว่างไทยและอังกฤษเกี่ยวกับ
หัวเมืองมลายูในสมัยรัชกาลที่ 5 ระหว่าง พ.ศ. 2443 - พ.ศ. 2452 บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พ.ศ. 2519

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวดสนธิสัญญา เรื่องสัญญา
สยาม-อังกฤษ แผ่น 1.8 ปีก 1 บันทึกนายสโตรเบล วันที่ 4 ธันวาคม ค.ศ. 1907.

จะยกเลิกสัญญาฉบับนี้เสีย ประกอบกับสภาพการณ์ที่ไม่น่าพึงพอใจในหัวเมืองมลายูของ
ไทยอันเนื่องมาจากการแทรกแซงกิจการภายในของอังกฤษในการที่เสนอให้มีตำแหน่ง
ที่ปรึกษาชาวอังกฤษประจำรัฐกลันตัน และตรังกานู ซึ่งอังกฤษได้เร่งรัดให้รัฐบาล
ไทยทำความตกลงกับรัฐทั้งสอง แต่ปรากฏว่ามีแกนกันเท่านั้นที่ยินยอมทำสัญญากับ
ไทย ดังได้กล่าวมาแล้วและเมื่อไทยคิดจะสร้างทางรถไฟสายใต้ อังกฤษก็เข้าแทรก
แซงเสนอให้ใช้เงินทุนและวิศวกรของอังกฤษ การปฏิบัติการทั้งหมดของอังกฤษนี้เป็น
เหตุมาจากความต้องการที่จะรักษาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและอิทธิพลของตนในบริเวณ
แหลมมลายูไม่ให้ถูกกระทบกระเทือนเพราะจะมีผลต่อเนื่องไปถึงความมั่นคงของอาณา
นิคมของอังกฤษที่อินเดีย จึงเป็นผลให้อังกฤษต้องขยายอิทธิพลเข้ามาในหัวเมืองมลายู
ของไทยด้วย

ส่วนรัฐบาลไทยนั้นเนื่องจากมีสัญญาฉบับเป็นภาระที่หมกมุ่นอยู่ตลอดเวลาที่ผ่านมา
จึงต้องการที่จะปลดเปลื้องภาระตามข้อตกลงในสัญญาฉบับที่ตนเองไม่ได้รับผลประโยชน์
อันใดเลยให้หมดสิ้นไป นายสโตรีเบลที่ปรึกษาราชการแผ่นดินของไทยจึงเสนอแนะ
ให้ไทยขอยกเลิกหัวเมืองมลายูอันได้แก่ ไทรบุรี กลันตัน และตรังกานู ให้แก่อังกฤษ
เพราะหัวเมืองเหล่านี้กำลังอยู่ในสภาพการณ์ที่ไม่น่าพึงพอใจ เนื่องจากไทยไม่สามารถ
เข้าควบคุมกิจการภายในได้ ทั้งเช่นกรณียะลากลันตันอนุญาตให้สืบปทานการทำเหมือง
แร่แก่นายวิลเลียมส์ จนเกิดเหตุเรื่องราวถึงกับแวนอวิชที่จะยกกองไปยังรัฐบาล
อินเดียของอังกฤษ และที่กระทรวงอาณานิคมอังกฤษกรุงลอนดอนอีกด้วย¹ ความยุ่ง

จากการศึกษาอันจะพบว่าสัญญาฉบับก่อให้เกิดผลประโยชน์แก่ฝ่ายไทยหลาย
ประการ

¹ แดมสุช นูมนนท์, "การเจรจาทางการทูตระหว่างไทยกับอังกฤษ ก.ศ.
1900 - 1909," วารสารไวยากรณ์ ๒ ประชานิเทศาภิบาลและวัฒนธรรม หน้า 9.

ยากทำนองนี้ ทำให้รัฐบาลไทยในฐานะเป็นใหญ่ในดินแดนมลายูเหล่านี้ต้องรับผิดชอบ
ทางด้านการต่างประเทศในการกระทำของรัฐเหล่านี้ รัฐบาลไทยจึงเห็นชอบด้วย
กับข้อเสนอของสโตรเบล¹ เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนกับการที่อังกฤษจะยอมยกเลิกสัญญา
ลับ ดังนั้นจุดประสงค์ใหญ่ของการเจรจาของไทยคือ ยกเลิกสัญญาลับให้โดยเร็ว
เบื้องมลายูเป็นเครื่องแลกเปลี่ยน ส่วนความตกลงอย่างอื่นเช่น การแก้ไขสิทธิสภาพ
นอกอาณาเขตนั้นเป็นเพียงปัจจัยรองลงมา เนื่องจากไทยได้รับการผ่อนปรนจาก
อังกฤษในเรื่องนี้มาเป็นลำดับอยู่แล้วจากสัญญาเชียงใหม่ พ.ศ. 2417 และ พ.ศ. 2426²
รวมทั้งสัญญาว่าด้วยการจับผู้คิดในบังคับอังกฤษในประเทศไทย พ.ศ. 2442 ด้วย³

การที่ไทยเสียสิทธิแดนหัวเมืองมลายูของไทย คือ ไทรบุรี กลันตัน ตรัง กานู
ปะลิส รามันท์คอนไต และเกาะลังกาวิ* ให้แก่อังกฤษในครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระ

¹ แดมสุช นูมนนท์, "การเจรจาทางการทูตระหว่างไทยกับอังกฤษ ค.ศ.
1900 - 1909," วรรณไวทยากร : ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม หน้า 10.

² กิ่งแก้ว นิคมชา การเจรจาและข้อตกลงระหว่างไทยและอังกฤษเกี่ยวกับ
หัวเมืองมลายูในสมัยรัชกาลที่ 5 ระหว่าง พ.ศ. 2443 - พ.ศ. 2452 หน้า 167.

³ ก.

* ไม่ปรากฏว่าไทยยินยอมยกเกาะลังกาวิ และรามันท์คอนไตให้แก่อังกฤษด้วย
เหตุใด อาจเป็นไปได้ว่าไทยพิจารณาเห็นว่าการยกเลิกสิทธิสภาพนอกอาณาเขตทาง
การศาล และการเลิกสัญญาลับ พ.ศ. 2440 รวมทั้งเงินกู้จากสหพันธรัฐมลายูสำหรับ
การสร้างทางรถไฟสายไค้นั้น มีคุณค่าแก่ไทยมากกว่าดินแดนทั้งสองนั้นก็เป็นไปได้

พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงให้เห็นถึงความรู้สึกส่วนพระองค์ว่า

".... เรื่องเขตรแดน ความจริงเป็นอย่างไรรู้สึกชัดเจน
คือการที่ไต่ตกลงกันเช่นนี้ เป็นข้อที่ระงับความลำบากอันน่า
จะเกิดขึ้นในระหว่าง อังกฤษ กับ ไทย ไปเสียได้ทางหนึ่ง
แต่เป็นธรรมดาที่ฉันเคยรู้สึกตัวมาช้านานว่าเมืองทั้งหลาย
นี้เป็นของเรามากจนน้อยเพียงใดที่เป็นอยู่ ก็ยังรู้สึกว่าเป็น
ของกรุงสยาม เมื่อต้องปราศจากไปก็ยอมเป็นที่เศร้าใจอยู่
เป็นธรรมดา อีกประการหนึ่งคนที่รู้ความจริงว่าเมืองเหล่านี้อยู่
เกี่ยวข้องของแก่เราเพียงใดนั้นน้อยคนในในเมืองเราเองอาจจะคิด
เห็นว่า ฉันใดอยู่นานมาไต่ควยยอมลดตัวเล็กลงไปทุกที ซึ่ง
มีเวลาหมด ส่วนคนภายนอกทั่วไปกล่าวคือ โลกนี้จะเห็นว่า
เมืองไทยมีแต่เวลาขยับลงไป ไม่ใช่เวลาที่อยู่ตัว ด้วยเหตุ
เหล่านี้ถึงว่าจะเป็นอย่างเกินกว่าจริงบ้าง เมื่อรวมกัน
เข้าหมดทำให้ใจฉันเศร้าหมองเหี่ยวแห้งไปเป็นอันมาก...."¹

ในที่สุดมีการเซ็นสัตยาบันที่กรุงเทพฯ ระหว่างกรมหลวงเทเวศร์วัชรโรประการ
เจเนอรัลกระทรวงการต่างประเทศ และนายราล์ฟ แปะชิต ราชทูตอังกฤษประจำกรุง
เทพา เมื่อวันที่ 10 มีนาคม ร.ศ. 127 (ค.ศ. 1909)* และแลกเปลี่ยนสัตยาบัน

¹ กองบรรณการ กระทรวงการต่างประเทศ หมวดสนธิสัญญา เรื่อง สัญญาสยาม-อังกฤษ แผ่น 1.8 ปีก 2 พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง กรมหลวงเทเวศร์วัชรโรประการ วันที่ 26 มีนาคม ร.ศ. 127.

* ตรงกับ ค.ศ. 1909 เช่นเกี่ยวกับวันที่เซ็นสัญญา เนื่องจากในสมัยนั้นวันเปลี่ยนศักราชของไทยตรงกับวันที่ 1 เมษายน มิใช่วันที่ 1 มกราคม ตามสากลนิยมเช่นในปัจจุบัน.

กันที่กรุงลอนดอน เมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม ร.ศ. 128*

การที่ยังกดยอมยกเลิกสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 เพื่อแลกกับดินแดนมลายูของไทยนั้น ทำให้ไทยสามารถปลดเปลื้องพันธะที่ผูกพันไทยไว้ โดยที่ไทยไม่ได้รับประโยชน์อันใดให้หมกไว้ในไป ไทยสามารถจะปฏิบัติการใด ๆ ก็ได้ตามความประสงค์ของตน และเป็นการยุติความขัดแย้งระหว่างไทยกับอังกฤษที่เคยเกิดขึ้นตลอดเวลาที่มีสัญญาลับ ซึ่งจะช่วยให้ความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสองประเทศดีขึ้น นอกจากนี้การยกหัวเมืองมลายูที่อยู่ห่างไกลให้แก่อังกฤษ เป็นการละทิ้งดินแดนที่ไทยไม่มีอำนาจการปกครองอย่างแท้จริง แก่ตอรับดิชอบเมื่อเกิดเหตุต่าง ๆ ขึ้น ทำให้ไทยสามารถระงับการปกครองภายในดินแดนที่เหลืออยู่ให้มั่นคงขึ้น และเป็นที่เชื่อมั่นได้ว่าอังกฤษจะไม่ขยายอิทธิพลของคนเขามาในดินแดนของไทยอีก

การทำสัญญานี้ไทยต้องสูญเสียดินแดนที่มีอาณาเขตกว้างขวางและอุดมสมบูรณ์ไปด้วยแรชาตุ ให้แก่อังกฤษก่อให้เกิดความรู้สึกแก่คนไทยโดยทั่วไปว่าเป็นการเสียเกียรติภูมิของชาติ ไทยนั้นได้รับผลประโยชน์น้อยกว่าอังกฤษ

สำหรับปฏิริยาที่เกิดจากฝ่ายมลายุนั้น บรรดาเจ้าเมืองมลายูทั้งหลายเมื่อรับทราบข่าวความตกลงระหว่างไทยและอังกฤษต่างแสดงความตกใจและไม่พอใจ¹ เนื่องจากเกรงว่าตนเองอาจจะต้องสูญเสียอำนาจในการปกครองภายในเมืองของตน

*ดูรายละเอียดความสำคัญของสนธิสัญญาในภาคผนวก ๕.

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวกสนธิสัญญา เรื่อง ัญญา
เขตแดนกับอังกฤษ" น. ๖ 1.16 กอ ๒ สำเนาใบบอก ระยากลับกัน

และผลประโยชน์ที่เคยได้รับเวลาขึ้นกับไทยก็อาจจะเปลี่ยนไป ถ้าอยู่ใต้การปกครองของอังกฤษ¹ แต่ประชาชนชาวมลายูจะมีปฏิริยาประการใดนั้นไม่สามารถจะหาหลักฐานได้ว่า จะคัดค้านหรือสนับสนุนการโอนดินแดนครั้งนี้

จากการที่อังกฤษเข้ามามีบทบาททางด้านการค้าและการเหมืองแร่ในไทยนี้ จะเห็นได้ว่าอังกฤษได้พยายามดำเนินวิธีการต่าง ๆ ที่จะรักษาผลประโยชน์ของตน ในกิจการค้าทั้งสองไว้อย่างมั่นคง สิ่งใดที่ขัดต่อวิธีการค้าของตน อังกฤษจะขอเสนอให้รัฐบาลไทยขจัดปัญหาเหล่านั้นให้ได้ ดังจะเห็นได้จากการที่รัฐบาลไทยต้องทำสนธิสัญญาและข้อตกลงที่เกี่ยวข้องกับหัวเมืองลานนาไทย ถึง 2 ฉบับ และเงื่อนไขที่ปรากฏในสนธิสัญญาดังกล่าว เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าผลประโยชน์ ก็ตกอยู่กับอังกฤษ มากกว่าที่รัฐบาลไทยได้รับ ซึ่งสนธิสัญญาทั้งสองฉบับนี้ทำให้อังกฤษสามารถเก็บผลประโยชน์จากภาษีไม้ที่เมืองมะละแหม่งได้มากขึ้น และเป็นเงื่อนไขที่ทำให้รัฐบาลไทยมีสิทธิทางการค้ามากขึ้นแต่ก็ไม่ถึงกับสามารถพิจารณาถือได้อย่างมีสิทธิสมบูรณ์* แต่ก็นับว่าเป็นผลดีกับไทยในทางอ้อมคือ ทำให้รัฐบาลไทยเกิดความสนใจในดินแดนลานนาไทยมากขึ้นกว่าเดิม เมื่อใดที่เกิดปัญหากรณีพิพาทเรื่องป่าไม้เป็นสาเหตุสำคัญแล้วนั้น และจต้องหาการปรับปรุงการปกครองภายในมณฑลไว้ระมัดกุมเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดปัญหา ระหว่างประเทศขึ้นได้

¹ กองบรรณสาร กระทรวงการต่างประเทศ หมวกสนธิสัญญา เรื่องรับส่ง
เขตแดนเมืองมลายูกับอังกฤษ แพน 1.17 ตอน 5 จดหมายกรมหลวงดำรงราชานุ-
ภาพ ทูล กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ ที่ 77/8064 วันที่ 18 กรกฎาคม
ร.ศ. 128

* คุรยละเอียดในหน้า ของบทนี้ประกอบ.

อย่างไรก็ตามอังกฤษก็ยังคงแสวงหาผลประโยชน์ต่อไปไม่หยุดยั้งดังเช่นในกรณีที่ดินแดนโคที่เคยขึ้นกับอาณานิคมของอังกฤษมาก่อน อังกฤษก็จะเรียกร้องขอเช่าปกครองดินแดนนั้น ๆ ได้ ดังปรากฏในการเจรจาและข้อตกลงเกี่ยวกับหัวเมืองทั้ง 5 และหัวเมืองกะเหรี่ยงตะวันตกที่ก๊กพรมแทนพม่าและไทย ซึ่งเป็นเมืองที่ทำให้อังกฤษมีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจด้านการป่าไม้เป็นอย่างมาก จึงพยายามเรียกร้องสิทธิของตนเหนือดินแดนดังกล่าวมาแล้ว และเนื่องจากข้อบกพร่องในการดำเนินนโยบายทางด้านการเมือง การปกครองในบรรดาหัวเมืองประเทศราชเหล่านี้ จึงทำให้รัฐบาลไทยไม่สามารถจะกล่าวอ้างได้อย่างหนักแน่นพอ ถึงแม้ว่าจะมีการเจรจาในปัญหาที่กล่าวถึงดินแดนดังกล่าวก็ปรากฏว่ารัฐบาลไทยไม่มีความรู้เรื่องราวเกี่ยวกับหัวเมืองเหล่านั้นเลย จึงทำให้อังกฤษถือเป็นข้ออ้างในสิทธิที่จะปกครองดินแดนเหล่านั้นดังเช่นที่เคยอยู่ในความปกครองของพม่ามาก่อน นับเป็นข้อเสียเปรียบอย่างยิ่ง แต่ทั้งนี้ถือว่าไทยไม่มีทางเลือกอื่นใดที่จะตัดสินใจในนโยบายดังกล่าวมาแล้วในตอนต้นของบทที่ 4 นี้

ถึงการสูญเสียดินแดนดังกล่าวทำให้อังกฤษได้รับผลประโยชน์จากป่าไม้อย่างเต็มที่ แต่ก็ยังเป็นผลดีประการหนึ่งที่ใช้เป็นการกระตุ้นเตือนให้รัฐบาลไทยหันมาปรับปรุงการปกครองดินแดนในส่วนที่เป็นประเทศราชให้รัดกุมยิ่งขึ้น และใช้ดำเนินการปรับปรุงประเทศให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับต่างประเทศ พร้อมกันนั้นก็มิควรทำให้เกิดการเขาคบกุมในกิจการอันเป็นรายได้ของรัฐบาลเข้าเป็นส่วนหนึ่งของหน่วยงานที่รัฐบาลต้องรับผิดชอบโดยตรงได้สำเร็จดังที่กล่าวไว้ในข้างต้น ซึ่งวิธีการนี้ทำให้รัฐบาลสามารถเก็บผลประโยชน์จากกิจการป่าไม้ได้อย่างเต็มที่ ทำให้ประเทศมีรายได้เพิ่มมากขึ้น

ในขณะเดียวกันอังกฤษซึ่งมีความสนใจในการลงทุนอุตสาหกรรมด้านการทำเหมืองแร่ในดินแดนภาคใต้ของไทยเป็นอย่างมาก พยายามดำเนินการทุกอย่างเพื่อสามารถครอบครองสิทธิพลในการแสวงหาผลประโยชน์ในการลงทุนอุตสาหกรรมด้านนี้ และปกป้องผลประโยชน์ของตนในแหลมมลายู เพื่อเป็นการประกันผลประโยชน์ของตนในแหลมมลายู จึงได้มีการเจรจาทางการทูตกับรัฐบาลไทย และในที่สุดนำไปสู่การ

ทำสัญญาฉบับ พ.ศ. 2440 ซึ่งทำให้ไทยต้องเสียผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอย่างมหาศาลโดยเฉพาะด้านการทำเหมืองแร่ และทำให้ไม่มีอิสระพอในการที่จะดำเนินการใด ๆ ในหัวเมืองประเทศราชของตนได้ นับเป็นอุปสรรคอย่างยิ่งในการปกครองประเทศราชของไทย และเป็นผลให้เกิดการเสียเปรียบในทางการเมืองอย่างมาก โดยที่อังกฤษจะขู่ว่าจะทำการเปิดเผยสัญญาฉบับให้นานาชาติรับรู้ เมื่อเกิดกรณีของไทยไม่ปฏิบัติตามข้อเสนอของอังกฤษ ด้วยเหตุดังนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของอังกฤษนั้นเป็นแนวกำหนดนโยบายทางการเมืองของอังกฤษในภาคพื้นเอเชีย โดยเฉพาะในแหลมมลายูกว่าได้ จึงทำให้รัฐบาลไทยต้องการที่จะปลดภาระตามข้อตกลงในสัญญาฉบับดังกล่าว ซึ่งการที่จะสำเร็จลงได้รัฐบาลไทยก็ต้องสูญเสียผลประโยชน์ไปอีกเช่นกันดังกล่าวนี้อาจกล่าวมาแล้ว

บทสรุป

ในการหาปริญญาณพจน์ฉบับนี้ ผู้เขียนได้ศึกษากันว่าจากเอกสารชิ้นกันเป็นส่วน ใหญ่ จากการศึกษากันว่าจากเอกสารต่าง ๆ นั้น ปรากฏว่า การที่อังกฤษมีผลประโยชน์ อย่างมากอยู่ในแถบดินแดนลานนาไทย คือ การทำป่าไม้ และในบริเวณดินแดนภาคใต้ของ ไทยโดยเฉพาะหัวเมืองมลายูประเทศราชของไทย คือ การทำเหมืองแร่ ซึ่งดินแดนทั้ง 2 แห่งนี้ล้วนแต่เป็นเส้นทางที่สำคัญในการไปสู่ดินแดนตะวันออกไกล คือ ประเทศจีนนั่นเอง ทำให้อังกฤษไม่ต้องการให้มหาอำนาจอื่นเข้ามาบีบบังคับอยู่ในดินแดนทั้ง 2 แห่งนี้ อังกฤษ มีความหวาดระแวงและกังวลใจในเรื่องนี้อยู่ตลอดเวลา ด้วยเหตุนี้อังกฤษจึงจำเป็นต้อง เปลี่ยนแปลงนโยบายของตนโดยเฉพาะในบริเวณแหลมมลายูจากการที่ไปเข้าแทรกแซงมา เป็นนโยบายเข้าแทรกแซงในกิจการภายในของรัฐมลายู ซึ่งในตอนต้นสมัยรัชกาลที่ 5 อังกฤษพยายามขยายอิทธิพลเข้ามาในรัฐมลายูตอนเหนือซึ่งเป็นประเทศราชของไทย ด้วย การที่จะควบคุมผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจโดยเฉพาะ การทำเหมืองแร่ ให้ตกอยู่ใน มือของพ่อค้าอังกฤษ อังกฤษประสบความสำเร็จในการกีดกันการแทรกแซงของมหา- อำนาจอื่น โดยการใช่วิธีการตกลงทำสัญญากับฝรั่งเศส เพื่อประกันความเป็นกลางของ ไทยก่อน จากนั้นก็ตกลงทำสัญญากับไทย ซึ่งสัญญานี้ให้อำนาจอังกฤษในการควบคุมการ ให้สัมปทานเหมืองแร่แก่คนต่างชาติ ในบริเวณแหลมมลายูตั้งแต่ตำบลบางสะพานลงไป ทำให้รัฐบาลไทยต้องสูญเสียผลประโยชน์อย่างบอก แต่ก็ต้องยินยอมเพื่อหลีกเลี่ยงปัญหา ทางการเบียดเบียนอังกฤษ เมื่อเวลาล่วงเลยไปอังกฤษเห็นว่าสัญญากับไทยสามารถป้องกันการ แทรกแซงของมหาอำนาจอื่นได้เต็มที่ อังกฤษจึงเร่งรัดทำความตกลงกับไทยเกี่ยวกับ เมืองกลันตัน และตรังกานู โดยให้ไทยทำสัญญากับเมืองกลันตัน และตรังกานู โดย การจัดให้มีที่ปรึกษาชาวอังกฤษ แต่เป็นข้าราชการไทยประจำรัฐทั้งสองขึ้น ปรากฏว่า ปีเมืองกลันตันเท่านั้น ที่ยินยอมทำสัญญากับไทย และเมื่อไทยก็จะได้ร่างทางรถไฟสายใต้ อังกฤษก็เข้าแทรกแซงไปเสนอให้ใช้เงินทุน และวิศวกรรมของอังกฤษ การปฏิบัติการทั้ง หมดของอังกฤษเป็นเหตุมาจากความต้องการที่จะรักษาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และ

อิทธิพลของคนในบริเวณแหลมมลายูไม่ให้ถูกกระทบกระเทือน เพราะจะบีบคั้นต่อไป ถึงความมั่นคงของอาณานิคมของอังกฤษที่อื่นเถี่ย จึงเป็นผลให้อังกฤษต้องขยายอิทธิพล เข้ามาในหัวเมืองมลายูของไทยกาย

ในขณะที่เกี่ยวกับอังกฤษซึ่งมีผลประโยชน์ทางการเมืองการทํารบไ้ในบริเวณดินแดน ลานนาไทย แต่เนื่องจากต้องประสพอุปสรรคกับความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนของเจ้านาย เจ้าของป่า และการเกิดกรณีพิพาทขึ้นหลายครั้ง ทำให้มีผลกระทบกระเทือนต่อความสัมพันธ์ ระหว่างประเทศจนเป็นสาเหตุให้รัฐบาลเห็นความจำเป็นที่จะต้องเข้าระงับกรณีพิพาท และให้ความเป็นธรรมแก่ผู้ทํารบไ้ การสูญเสียผลประโยชน์ในเรื่องป่าไม้ได้มีส่วนชักนำให้อังกฤษหันมาสนใจในทางการเมืองและเรื่องราวที่เกิดขึ้นในเบืองเชียงใหม่ จนถึงกับ มีการเสนอให้มีการทำสนธิสัญญาเชียงใหม่ถึง 2 ฉบับด้วยกันถึงกล่าวมาแล้ว จึงเป็น เครื่องยืนยันว่าอังกฤษได้ให้ความสนใจต่อผลประโยชน์ของชาวอังกฤษและคนในบังคับ อังกฤษในเรื่องการทํารบไ้และความเป็นอยู่ในดินแดนลานนาไทย ดังนั้นจึงอาจจะพิจารณา ได้ว่า การขยายอิทธิพลของอังกฤษในดินแดนลานนาไทยนี้ อังกฤษจะจัดจําขอบเขตเฉพาะ ทางด้านเศรษฐกิจเท่านั้น ไม่ได้มุ่งถึงการยึดครองดินแดนแห่งนี้โดยตรง แต่ถ้าเมื่อใด ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของอังกฤษถูกกระทบกระเทือน และเสียผลประโยชน์ทางการเมือง กําหรือขาดความสงบสุข หรือมีเรื่องวิวาทระหว่างคนในบังคับอังกฤษกับคนพื้นเมืองแล้ว , อังกฤษจะเกี่ยวข้องกับการเมืองทันที

นอกจากนี้รัฐบาลไทยยังต้องดำเนินการเจรจากับรัฐบาลอังกฤษในเรื่องที่เกี่ยวกับหัวเมืองชายแดนที่อยู่ในเขตติดต่อระหว่างดินแดนลานนาไทยกับพม่าของอังกฤษ ซึ่งมีความสำคัญทางเศรษฐกิจมาก เนื่องจากอุบสมบูรณ์ไปด้วยป่าไม้สัก ฉะนั้นเพื่อป้องกัน และเพื่อรักษาผลประโยชน์ของอังกฤษในภูมิภาคนี้ อังกฤษจึงได้เร่งรัดให้มีการเจรจาทกลงกันเรื่องเขตแดนดังกล่าว ซึ่งในที่สุดไทยต้องมอบดินแดน 13 เมืองให้แก่อังกฤษไป ซึ่งผลครั้งนี้ทำให้รัฐบาลไทยต้องหันมาปรับปรุงการปกครองดินแดนลานนาไทยให้รัดกุมยิ่งขึ้น และดำเนินการปรับปรุงประเทศให้เจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับต่างประเทศ

จากการค้นคว้าจากเอกสารทั้งหลายปรากฏ เป็นที่แน่ชัดว่าผลประโยชน์จากความสัมพันธทางการค้าไม้และการเหมืองแร่ อังกฤษได้รับผลประโยชน์มากกว่าไทยที่จะเห็นได้จากการที่อังกฤษได้เรียกร้องให้รัฐบาลไทยปฏิบัติทางเงื่อนไขทุกประการของสนธิสัญญาต่าง ๆ ถึงกล่าวมาแล้ว ซึ่งแน่นอนที่สุดฝ่ายไทยยอมเสียเปรียบในทางเศรษฐกิจและมีผลทางการ เมืองในที่สุด ด้วยวัตถุประสงค์ที่ต้องการจะรักษาสถาปัตยกรรมทางเศรษฐกิจของคนจึงต้องจำเป็นต้องเข้ายุ่งเกี่ยวทางการค้าเมือง เงื่อนไขที่ฝ่ายไทยต้องปฏิบัติตามนั้น เราไม่มีทางอื่นที่จะหลีกเลี่ยงได้เลยในเหตุการณ์ระยะเวลาขณะนั้น ถึงแม้ว่าจะก่อให้เกิดผลเสียหายแก่ไทยหลายประการก็ตาม ดังปรากฏในสัญญาฉบับซึ่งอังกฤษจะถือเป็นข้ออ้างในการตัดทวงผลประโยชน์ทางการค้าการลงทุนทำอุตสาหกรรมเหมืองแร่ และกีดกันการลงทุนของชาติอื่นด้วยยึดถือสัญญาฉบับนี้เป็นข้ออ้างในการปฏิบัติซึ่งฝ่ายไทยก็ต้องยินยอม ในเวลาต่อมารัฐบาลไทยก็พยายามที่จะปลดเปลื้องภาระตามข้อตกลงในสัญญาฉบับที่ตนเองไม่ได้รับผลประโยชน์อันใดให้หมดสิ้นไปซึ่งในที่สุดก็ต้องเป็นการแลกเปลี่ยนในข้อตกลงของการเจรจา เพื่อยกเลิกสัญญาฉบับนี้โดยที่ไทยต้องยอมเสียดินแดนหัวเมืองมลายูอันได้แก่เมืองไทรบุรี กลันตัน และรังกานูให้แก่อังกฤษไป โดยที่มีความเชื่อว่าคนจะปกครองดินแดนทางภาคใต้ที่เหลืออยู่ให้มีประสิทธิภาพดีขึ้น เพื่อไม่ต้องการให้มีการสูญเสียดินแดนเหล่านี้อีกในอนาคต เนื่องจากตระหนักดีว่าดินแดนทางภาคใต้ เป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรแร่ธาตุต่าง ๆ และเป็นจุดยุทธศาสตร์สำคัญของเอเชียอาคเนย์

นอกจากนี้อังกฤษจึงได้พยายามกีดกันการลงทุนของชาติอื่นในการทำอุตสาหกรรมค้าไม้และการเหมืองแร่ให้ตกอยู่ในมือของชาวอังกฤษแต่เพียงชาติเดียว การดำเนินการในกิจการทั้ง 2 อย่างนี้อังกฤษมีบทบาทมากตั้งแต่เริ่มแรกจนกระทั่งการดำเนินการส่งออกจำหน่าย ดังนั้นเงินในการลงทุนก็หมุนเวียนอยู่ในกำมือของชาวอังกฤษตลอดเวลา และไทยก็ต้องยอมรับสภาพการเช่นนี้ เพราะเราไม่สามารถที่จะสร้างการผลิตดังกล่าวได้คือพอ เป็นเพียงแต่การผลิตที่ใช้วิทยาการแบบเก่าเท่านั้น แต่เมื่ออังกฤษมีความสนใจเข้ามาดำเนินการและได้นำเอาวิทยาการใหม่ ๆ ในการผลิตเข้ามาช่วยทำให้อุตสาหกรรมการผลิตทั้ง 2 อย่างนี้เจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว อาจกล่าวได้ว่าถ้าอังกฤษ

ไม่เข้ามาเกี่ยวข้องกับกิจการทั้ง 2 อย่างนี้ ความเจริญก้าวหน้าในอุตสาหกรรมทั้ง 2 อย่างนี้อาจจะยังไม่เกิดขึ้น หรืออาจจะเกิดขึ้นแต่ก็จะดำเนินไปอย่างช้า ๆ ซึ่งในกรณีนี้ก็นับเป็นผลดีแก่ไทยเราในเรื่องที่รับรู้ในวิทยาการใหม่ ๆ จากอังกฤษซึ่งนำความเจริญมาสู่บ้านเมืองตลอดจนถึงปัจจุบันนี้

นอกจากนี้ยังเป็นผลให้ไทยได้มีการปรับปรุงกฎหมายให้ดีขึ้น เพื่อรับกับสภาพการณ์เช่นนั้น ซึ่งนับว่าเป็นผลดีแก่ไทยเช่นกัน เพราะถ้าไม่มีการเกี่ยวข้องกับอังกฤษในกิจการดังกล่าว กฎหมายที่ควบคุมเกี่ยวกับการป่าไม้ และการเหมืองแร่ก็คงจะมีล่าช้ากว่านี้ ในเรื่องของการออกราชบัญญัติเพื่อบังคับใช้ในกิจการทั้ง 2 อย่างนี้นับได้ว่าอังกฤษก็มีส่วนกระตุ้นให้รัฐบาลไทยกระทำความเร่งรีบ เพราะทำให้อังกฤษได้รับผลประโยชน์อย่างเต็มที่ เป็นการหลีกเลี่ยงในปัญหาต่าง ๆ ดังกล่าวมาแล้ว แต่ก็นับว่าการออกพระราชบัญญัติควบคุมกิจการทั้ง 2 อย่างนี้ นำผลประโยชน์มาให้รัฐบาลไทยด้วยเช่นกัน โดยเฉพาะเกี่ยวกับการเก็บภาษีในกิจการทั้ง 2 อย่างนี้ ทำให้รัฐบาลมีรายได้มากขึ้นและมีการเก็บภาษีได้อย่างรัดกุมมากยิ่งขึ้น แต่ผลดีประการเช่นนี้ เมื่อเปรียบเทียบกับผลเสียที่ไทยได้รับก็นับว่าไม่คุ้มกับการที่ไทยต้องเสียดินแดนในปกครองของตนไปทั้งทางตะวันตกของทางเชียงใหม่ และทางใต้ซึ่งเป็นดินแดนที่อุดมด้วยป่าไม้สักและแร่ธาตุชนิดต่าง ๆ ให้แก่อังกฤษไปเพื่อแลกกับความสงบสุขภายในประเทศและความเป็นเอกราชของชาติไทยไว้ แต่เมื่อพิจารณาถึงสถานการณ์ต่าง ๆ ของประเทศเพื่อนบ้านของไทยที่ได้รับในขณะนั้นแล้ว จะเห็นได้ว่าการที่ไทยต้องสูญเสียดินแดนดังกล่าวให้แก่อังกฤษไปนั้นก็นับว่าเป็นเพียงส่วนน้อยเท่านั้น เมื่อเปรียบเทียบกับสถานการณ์ในการเมืองขณะนั้น และผลที่ประเทศเพื่อนบ้านของไทยได้รับ

การที่ไทยได้เสียดินแดนทางตะวันตกของเมืองเชียงใหม่ และดินแดนหัวเมืองมลายูของไทยให้แก่อังกฤษไป เพื่อต้องการที่จะยุติปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและต้องการที่จะทำการปรับปรุงกิจการทั้ง 2 อย่างให้อยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐบาลไทยอย่างมีประสิทธิภาพของรัฐบาลไทย ซึ่งในรัชสมัยของพระองค์นั้น ผลปรากฏดังกล่าวยังไม่ปรากฏเด่นชัด แต่ก็นับว่าเป็นผลต่อการควบคุมการดำเนินการในกิจการทั้ง 2 อย่าง ในเวลาต่อมาจน

กระทั่งถึงปัจจุบัน ถึงกระนั้นก็ยังไม่มีบรรลุเป้าหมายที่ได้ระดับอันน่าพึงพอใจปรากฏว่ายังมีปัญหาในการลักลอบให้สัมปทานป่าไม้มากมาย การขยายสัญญาป่าไม้และการลักลอบตัดไม้ที่ไม่ถึงกำหนด ทั้งนี้เนื่องจากกำลังของเจ้าหน้าที่ป่าไม้ในสมัยนั้นยังมีน้อยไม่เพียงพอกับงานที่ทำ และอีกประการหนึ่งดังใดกล่าวนำแล้วว่า เนื่องมาจากข้อบกพร่องของเจ้าหน้าที่เองที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนเป็นส่วนใหญ่ จึงทำให้การทำงานนั้นขาดประสิทธิภาพไป ดังนั้นปัญหาสำคัญก็คือการขาดกำลังคนที่จะทำงานในค่าน้อย่างเพียงพอ ถึงแม้ว่าในระยะต่อมารัฐบาลจะได้อพยพมาควบคุมการทำป่าไม้อย่างจริงจังก็ตาม แต่ก็ปรากฏว่าล้มเหลวตลอดมาจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ถึงแม้ว่าจะมีการรณรงค์ปลูกป่าเป็นการใหญ่ ด้วยเล็งเห็นโทษของการที่ป่าไม้ถูกทำลายแต่ปัญหานี้ก็ยังไม่หมดสิ้น เพราะการลักลอบตัดไม้ในป่านี้สำคัญอยู่ที่คนมากกว่า ถ้าประชาชนมีความรับผิดชอบต่อประเทศและเจ้าหน้าที่ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพที่แท้จริง การทำลายป่าไม้ก็คงจะลดน้อยลงกว่านี้ แต่อย่างไรก็ตามเหตุผลดังกล่าวนี้เป็นเพียงส่วนย่อยในเหตุผลที่สำคัญ ๆ ดังที่ทราบกันอยู่แล้ว

ส่วนปัญหาในเรื่องการเหมืองแร่ที่สืบเนื่องมาจากสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น ก็คือ ปัญหาเรื่องการแบ่งที่ทำเหมืองแร่ ปัญหาเรื่องกรรมกรเหมืองแร่ และปัญหาการขุดแร่โดยไม่ได้รับอนุญาตตลอดจนการลักลอบขนแร่ออกนอกประเทศโดยไม่ได้รับอนุญาต ซึ่งทำให้รัฐบาลไทยต้องขาดรายได้ในการเก็บค่าภาคหลวงแร่เป็นอันมาก ซึ่งปัญหาเหล่านี้ในปัจจุบันก็ยังปรากฏมีอยู่

บรรณานุกรม

ก. เอกสารภาษาไทย

1. หลักฐานชั้นหนึ่ง (Primary Sources)

1.1 เอกสารที่ยังไม่ได้อธิบาย

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.12 ก/5 หนังสือพระยาราช-
สัณการากร กราบเรียนผู้สำเร็จราชการมหาดไทย ลง 3 7 5 ค่ำ ปีมอก
1
ฉศก 1246.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.11/10 รายงานการประชุม
การจัดการโยธาหัวเมืองครั้งที่ 4 12 กันยายน ร.ศ. 121.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.14/50 รายงานการตรวจราชการ
กรมณฑลภูเก็ต ของพระยาศรีสุทเทพ และนายเวสเทนการ์ค ร.ศ. 125.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.14/74 กรมหลวงดำรงราช
านุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง ราย-
งานการตรวจราชการหัวเมืองปักษ์ใต้ ร.ศ. 115.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.22 ข/1 จดหมายหลวงสรสิทธิ
ยาธุการ ถึง พระยาไกรโกษา 12 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 109.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.2.22 ข/8 สำเนาบันทึกวาจา
คำแปลเรื่อง เขตแดนรามันท์กับเประ ระหว่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว กับ เซอร์ แฟรงค์สเวทเทนแฮม ผู้ว่าราชการเมืองสิงคโปร์
12 กรกฎาคม ร.ศ. 120.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16/2 พระราชหัตถเลขาพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง เจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์
13 ธันวาคม ร.ศ. 116.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง เอกสารรัชกาลที่ 5 น.16/5 พระราชทานคุณ

กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รายนามการ 20 พฤษภาคม ร.ศ. 115.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 น.16/6 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ
กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง เจริญกรมเมือง
บ้าน เมืองแพร่ ไคตกลองถวายป่าไม้ 17 มิถุนายน ร.ศ. 118.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 น.16/8 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ
กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 14 มีนาคม
ร.ศ. 113.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 น.16/9 เรื่องมิสเตอร์สะเลด
ขึ้นไปตรวจป่าไม้และให้ทำรายงานตามความเห็นที่จะจัดการป่าไม้ต่อไป
26 มิถุนายน ร.ศ. 115.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 น.16/10 รายงานพระองค์เพ็ญฯ
เสด็จตรวจการป่าไม้ 1 พฤษภาคม ร.ศ. 112.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 น.16/11 รายงานตรวจการป่าไม้
ตอนที่ 2 ตรวจป่าไม้แถบพม่าฝ่ายอังกฤษ ของเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี
4 พฤศจิกายน ร.ศ. 112.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 น.16.1/8 พระบรมราชานุญาต
ออกพระราชบัญญัติป้องกันการลักลอบชักลากไม้ขนสัดในป่า ร.ศ. 118.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 น.16.1/9 รายงานป่าไม้
พระยาศรีสหเทพ 3 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 119.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 น.16.1/10 กรมหลวงดำรง
ราชานุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เรื่องมิสเตอร์เคอูนเซน อุปทูตอังกฤษเฝ้าความตกลงเรื่องสัญญาป่าไม้
มณฑลลาวท้าว 6 มกราคม ร.ศ. 113.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.1/16 คำแนะนำของ
มิสเตอร์คาร์แนกในเรื่องจัดการป่าไม้ที่เกี่ยวกับบริษัทอมเบย์เบอร์มา
ร.ศ. 117.

"—————" เอกสารรัชกาลที่ 5 บ.16.1/18 กรมหลวงดำรงราช
านุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง ขอพระ
บรมราชานุญาตออกประกาศพระราชมัญญัติเฝ้ากันการลักลอบไม้ขอนสักในป่า
27 มิถุนายน ร.ศ. 118.

"—————" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.1/19 พระยาตรีศูตเทพ
กราบทูล กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เรื่อง รายงานการป่าไม้ 3 กุมภาพันธ์
ร.ศ. 119.

"—————" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.1/25 พระยาวงษาอนุประพิศ
กร บังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 3 สิงหาคม ร.ศ. 128.

"—————" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/4 กรมหลวงดำรงราช
านุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง คำตอบ
แขวงเมืองเชียงใหม่ 28 สิงหาคม ร.ศ. 115.

"—————" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/5 กรมหลวงดำรงราช
านุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง
หางบอมเบย์เบอร์มา 23 กันยายน ร.ศ. 120.

"—————" เอกสารรัชกาลที่ 5 บ.16.2/6 กรมหลวงดำรงราช
านุภาพ ทูล กรมขุนสมมตอมรินทร์ ราชเลขาณการ 25 กันยายน ร.ศ. 122.

"—————" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/7 ไม้ยอทูลเกล้าฯ ถวาย
ขอพระบรมราชานุญาต ร.ศ. 126 - 128.

"—————" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/21 กรมหลวงดำรงราช
านุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง
บริษัทบอร์เนียวทว่าป่าไม้ 21 สิงหาคม ร.ศ. 114.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/25 กรมหลวงดำรงราชา
นุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

25 สิงหาคม ร.ศ. 121.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/26 กรมหลวงดำรงราชา
นุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง
เจ้านครเชียงใหม่ขอเข้าเฝ้าฯ 12 มกราคม ร.ศ. 110.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/31 หนังสือกรมราชเลขา
นุภาพ แจ้งความแก่พระยาศรีสุทเทพ 1 กันยายน ร.ศ. 119.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/39 กรมหลวงดำรงราชา
นุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง
มีเตอร์หลุยส์ โนเวน ขอเข้าเฝ้าฯ กับต่าง ๆ 8 มีนาคม ร.ศ. 120.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/43 กรมหลวงดำรงราชา
นุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง
หลวงนราพิทักษ์ (จีนบุญเย็น) ขอเข้าเฝ้าฯ ณ บ้านเมืองบ้าน
22 เมษายน ร.ศ. 114.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/54 กรมหลวงดำรงราชา
นุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
13 ตุลาคม ร.ศ. 115.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/58 กรมหลวงดำรงราชา
นุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
11 มีนาคม ร.ศ. 115.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/67 พระยาราชวราวุฒ
กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง พระยาทรง
สุรเดช อัญญาตป้าไม่ไห้แก่ผู้อื่นก่อนไ้รับอนุญาติจากกระทรวงเกษตร
12 กันยายน ร.ศ. 115.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.2/77 กรมหลวงดำรงราช
นุภาพ กราบบุลกรมขุนสมมตอมรินทร์ ราชเลขานุการ เรื่องบัญชีป่าไม้ที่มีอยู่รับ
เจ้าหน้าที่ต่าง ๆ 21 มีนาคม ร.ศ. 121.

"—————" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.3/1 สัญญาบริษัทบอมเบย์
เบอร์บาและบริษัทบอร์เนียว จะเสียค่าค่อไม้ให้แก่วัฒนบาลไทย
24 มีนาคม ร.ศ. 115.

"—————" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.3/4 กรมหลวงดำรงราช
นุภาพ กราบมังกมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
28 สิงหาคม ร.ศ. 115.

"—————" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.16.3/5 สำเนาพระราชหัตถ์
เลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึง พระเจ้านครเชียงใหม่
เรื่อง ขันแจ้งวิธีจัดการป่าไม้ 9 เมษายน ร.ศ. 116.

"—————" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.40/5 สารตราเจ้าพระยาจักรี
ถึง พระยาไกรโกษา 27 ตุลาคม พ.ศ. 2435.

"—————" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.47/19 รายงานราชการมณฑล
นวกักรัชมรรราช

"—————" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.49/44 รายงานเมืองแปะ
3 พฤษภาคม ร.ศ. 109.

"—————" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.53/5 พระยาพิทยโกษา
กราบบูล กรมขุนสมมตอมรินทร์ ราชเลขานุการ 22 พฤศจิกายน ร.ศ. 112.

"—————" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.53/5 กรมหลวงดำรงราช
นุภาพ กราบบุล กรมขุนสมมตอมรินทร์ ราชเลขานุการ 26 กรกฎาคม
ร.ศ. 124.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.53/10 บันทึกความเห็น
กรรมการซึ่งได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ประชุมปรึกษา เรื่อง
จัดการต่าง ๆ ในมณฑลภูเก็ต 6 พฤศจิกายน ร.ศ. 125.

"—————" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.58/51 รายงานการตรวจ
ราชการภาคเหนือ (แม่ฮ่องสอน)

"—————" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.58/33 สำเนาใบบอกกลับ
พระยาศรีสุทเทพ ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ 2 เมษายน ร.ศ. 119.

"—————" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.58/44 รายงานการประชุม
เจ้าผู้ครองนคร นครหลวงพายัพ 10 พ.ค. ร.ศ. 120.

"—————" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.58/88 รายงานพระเจ้าน้อง
ยาเธอกรมหมื่นพิเชษฐปรีชากร เสด็จขึ้นไปจัดการราชการเชียงใหม่ ลำพูน และ
ลำปาง พฤษภาคม ร.ศ. 105.

"—————" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.58/115 สำเนาโทรเลขพระ
ยาศรีสุทธีหัวพันเอกถึง ถึง กรมหลวงดำรงราชานุภาพ 14 สิงหาคม ร.ศ. 122.

"—————" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.58/129 ไปรเวตเรื่อง
พม่า เงี้ยว ลาว จีน จะจัดการประชุมรายต่อเมืองนครเชียงใหม่
31 สิงหาคม ร.ศ. 116 - พฤศจิกายน ร.ศ. 119.

"—————" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.58/158 พระยาสุนทรบุรุษ
ข้าหลวงประจำเมืองน่าน กราบขูล กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เรื่อง
รายงานการปกครองเมืองน่าน 2 มิถุนายน ร.ศ. 115.

"—————" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.58/191 หนังสือสัญญาที่พระ-
เจ้าเชียงใหม่ จะรักษามันเมือง ร.ศ. 92.

"—————" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.62/1 พระราชหัตถเลขาไปยัง
ที่ประชุมกระทรวงมหาดไทย 26 มิถุนายน ร.ศ. 120.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.62/5 พระราชหัตถเลขา
ถึงหลวงเทเวทรวงษ์ไวยการ 6 พฤศจิกายน ร.ศ. 120.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.62/117 กรมหลวงเทเวทรวงษ์
ไวยการ ทูล กรมหลวงดำรงราชานุภาพ เรื่อง บอแร่เมืองกลันตัน
12 ธันวาคม ร.ศ. 122.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.62/117 พระยาศรีสทเท
กราบทูล กรมขุนสมมตอมรินทร์ 2 มีนาคม ร.ศ. 122.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.62/162 กรมหลวงดำรงราชา
านุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง
บอแร่เมืองตรังگان 2 กรกฎาคม ร.ศ. 121.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 ฅษ.6.1/3 สำเนาประกาศตั้ง
กรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา 1 มกราคม ร.ศ. 110.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 ฅษ.6.1/4 พระยาสุรศักดิ์มนตรี
กราบทูล กรมหมื่นนิยลภพพิชิตา 24 มกราคม ร.ศ. 111.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 ฅษ.6.1/6 พระยาพิทยโกษา
กราบทูล กรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงษ์ 16 มีนาคม ร.ศ. 111.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 ฅษ.6.1/20 พระยาเทเวทรวงษ์
วิวัฒน์ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
20 ตุลาคม ร.ศ. 118.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 ฅษ.6.1/32 พระยาศรีสทเท
กราบทูล กรมขุนสมมตอมรินทร์ 18 สิงหาคม ร.ศ. 123.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 ฅษ.6.1/32 ลายพระหัตถกรมหลวง
ดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เรื่องความเห็นจะจัดการกรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา ทั้งในกรุงเทพฯ และ
หัวเมืองมณฑลต่าง ๆ 16 ตุลาคม ร.ศ. 126.

จดหมายเทศน์แห่งชาติ, กอง เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.1/32 พระยาวงษาอุปราช
กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 14 สิงหาคม
ร.ศ. 128.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.1/32 สำเนาพระราชหัตถ
เลขา ถึง พระยาวงษาอุปราช 17 สิงหาคม ร.ศ. 128.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.1/34 กรมหลวงดำรงราช
านุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
10 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 121.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.1/35 พระยาพิชัยโกษา
กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง รัฐบาล
อังกฤษยอมให้รัฐบาลสยามอนุญาตให้มีผู้ตรวจหาแร่ได้ไม่เกินกว่า 900 ไร่
โดยไม่ต้องหาฤกษ์กับอังกฤษ 2 เมษายน ร.ศ. 122.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.1/36 พระยาวงษาอุปราช
กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
6 กันยายน ร.ศ. 128.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.2/1 พระราชหัตถเลขา
ถึง พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ 24 พฤศจิกายน ร.ศ. 115.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.3/1 เมมเบอร์อินเดีย ตรี
ปะตารี กอนเสร์นัน ลิ้มเตด ทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว 28 พฤศจิกายน ร.ศ. 108.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.3/3 จดหมายบันทึกสำหรับ
พระเจ้าองค์ยาเชอกรมหลวงเทเวศวงษ์โรประการ เรื่องมิสเตอร์โคเฮ
ขออนุญาตทำบ่อแร่เมืองกลันตัน 14 มกราคม ร.ศ. 108.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.3/3 พระยาพิชัยโกษา
แจ้งความมายัง พระยานรินทรราชเสนี 12 มิถุนายน ร.ศ. 109.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.3/3 กรมหลวงเทวะวงษาโร
ประการ แจงความมายัง เจ้าพระยาพลเทพ สมุหกลาโหม เรื่อง บอแร่ต่อเมาะ
แขวงเมืองกลันตัน ที่มีสเตอร์นธรมัน เป็นผู้จัดการ 29 ธันวาคม ร.ศ.110.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.3/8 กรมหลวงดำรงราชา
นุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
12 พฤษภาคม ร.ศ. 118.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.3/9 กรมหลวงดำรงราชา
นุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
27 มิถุนายน ร.ศ. 119.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.3/11 กรมหลวงดำรงราชา
นุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
3 กรกฎาคม ร.ศ. 119.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.3/15 กรมหลวงดำรงราชา
นุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
3 ธันวาคม ร.ศ. 120.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.3/16 เรื่องบริษัทสุเทพปาก
แอนด์บรอดเดอร์ จำกัด ขออุทิศทรวแร่ 4 ธันวาคม ร.ศ. 120.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.3/28 กรมหลวงดำรงราชา
นุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง
มีสเตอร์คาลยี่ เอกวาถส์ คนในบังคับอเมริกาขออาศัยบัตรตรวจแร่เมืองชุมพร
23 เมษายน ร.ศ. 122.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.3/37 กรมหลวงดำรงราชา
นุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
16 เมษายน ร.ศ. 127.

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ. 6.3/38 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

8 กรกฎาคม ร.ศ. 126.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ. 6.3/38 บริษัทรามันท์ ไฮโครริก หิน จำกัด ขออนุญาตที่ดินว่างเปล่าปลูกบ้านให้แรงงาน 25 มกราคม ร.ศ. 127.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ. 6.3/49 พระยาางษาอุปราช กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 20 กรกฎาคม ร.ศ. 128.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ. 6.4/1 พระยาสุรศักดิ์มนตรี กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 5 พฤศจิกายน ร.ศ. 111.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ. 6.4/5 รายงานของมิสเตอร์ คับบิว เจอ มุลเลอร์ เจ้ากรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา เสนอขอพระยาสุรศักดิ์มนตรี พฤศจิกายน ร.ศ. 111 และ ร.ศ. 114.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ. 6.4/6 พระยาสุรศักดิ์มนตรี กราบทูลกรมหลวงดำรงราชานุภาพ เรื่อง ญี่ผู้ขอทำถาวรทั่วเมืองต่าง ๆ 13 ตุลาคม ร.ศ. 112.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ. 6.5/3 พระยารัษฎานุประดิษฐ์ ผู้ว่าราชการเมืองตรัง กราบเรียน พระยามนตรีสุริยวงศ์ 18 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 109.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ. 6.5/6 กรมหลวงเทวะวงษ์วโรประการ ทูล กรมหมื่นสมมตอมรินทร์ เรื่องมิสเตอร์ เขม สวอด ขอทำบ่อแร่ ดินทุกหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก 8 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 111.

จดหมายเหตุนานาชาติ, กอง เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.5/8 จดหมายรายงานและ
ระยะทางของบิสเตอร์ เอ.อาร์. คลูนิด ถึง มิสเตอร์ กับบริว เคอ มุลเลอร์
เจ้ากรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา 31 ตุลาคม ร.ศ. 113.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.5/8 จดหมายกราบบังคมทูล
ของกรมเรื้นกำรงราชานุภาพ 5 มกราคม ร.ศ. 115.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.5/15 กรบหลวงคำรงราช
านุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง
มิสเตอร์ จี แอมิลตัน ลอย ขออนุญาตตรวจแร่ 3 ธันวาคม ร.ศ. 120.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.5/15 พระราชกระแสใน
การประชุมเสนาบดี 9 ธันวาคม ร.ศ. 120.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.5/27 กรบหลวงคำรงราช
านุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง
บริษัทร้านนัันไฮครวริก ขอตรวจแร่กับก เมืองไครบุรี 7 พฤศจิกายน
ร.ศ. 122.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.5/41 กรบหลวงคำรงราช
านุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
15 พฤศจิกายน ร.ศ. 124.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.5/43 กรบหลวงคำรงราช
านุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง
บริษัทไธแอม เทรกถึง คอเปอร์เรชั่น ลิมิเต็ด 30 พฤษภาคม ร.ศ. 124.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.5/85 พระยาศรีสุทเทพ
กราบบังคมทูล สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช บัญชาว่าเจ้าราชการรักษาพระนคร
31 ตุลาคม ร.ศ. 126

จดหมายเหตุแห่งชาติ, กอง เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.5/90 กรมหลวงคำรกราชา
 อนุภาพ กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องบริษัท
 ไชยัค ดิน ชินกิกเกท ลิมิเตด 28 กันยายน ร.ศ. 127.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.6/2 เรื่องมิสเตอร์ บาร์น
 ขออนุญาตทำบ่อแร่เมืองกระบี่ 14 กุมภาพันธ์ ร.ศ. 109.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 กษ.6.6/3 มิสเตอร์เฮนรี่ฮาร์มัน
 ทูลมายังกรมหลวงเทเวศร์วังไชยประการ 18 ตุลาคม ร.ศ. 110.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.14.4/ข ถำกราบบังคมทูล
 ขอทรงหมั้นนราธิปประพันธ์พงศ์ 7 มกราคม ร.ศ. 111.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.14.4 ก/18 สำเนาจดหมาย
 พระยาพิชัยโกษา ถึง เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ 4 ตุลาคม ร.ศ. 113.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 ย.จ.5.1/24 ความเห็นเรื่อง
 ร่างทางรถไฟในพระราชมณฑลไชยบุรี ร.ศ. 120.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 ย.จ.5.3/7 พระราชหัตถเลขา
 ถึง กรมหลวงเทเวศร์วังไชยประการ 29 กันยายน ร.ศ. 115.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 ย.จ.5.2/24 เจ้าพระยาสุรศักดิ์
 มณฑรี กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 29 มีนาคม ร.ศ. 112.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.2 5/23 กรมหลวงคำรกราชา
 อนุภาพ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 2 มิถุนายน ร.ศ. 121.

"-----" เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.40/3 รายงานหลวงประจักษ์กิจ
 กราบทูลเรื่องเมืองจวค เมืองท่า เมืองหาง เมืองควน เมืองสาก ภูมิประเทศ
 แลสินค้า

จดหมายเหตุแห่งชาติ; กอง เอกสารรัชกาลที่ 5 ฝ.1/49 กรมหลวงเทเวศรวังวโร
 ประการ กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 2 ตุลาคม ร.ศ. 120.

"—————" เอกสารรัชกาลที่ 5 ฝ.35/1 พระยาสุริยานุวัตร
 กราบทูล กรมหลวงเทเวศรวังวโรประการ 25 พฤศจิกายน ร.ศ. 117.

"—————" เอกสารรัชกาลที่ 5 ฝ.35/2 พระราชหัตถเลขา ถึง
 พระยาสุริยานุวัตร 7 เมษายน ร.ศ. 122.

"—————" เอกสารรัชกาลที่ 6 กษ.6/2 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ
 กราบบังคมทูล พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง การทำแ
 15 สิงหาคม ร.ศ. 128.

"—————" เอกสารรัชกาลที่ 7 ม.1.3/114 จดหมายกรมหลวง
 ดำรงราชานุภาพ ถึงเจ้าพระยามหิธร ราชเลขาธิการ 27 กรกฎาคม
 พ.ศ. 2471

บรรณสาร, กอง กระทรวงการต่างประเทศ เอกสารแฟ้ม 1.8 ปีก 1 หมวดสนธิ
 สัญญา เรื่อง สัญญาสยาม-อังกฤษ ร.ศ. 124.

"—————" เอกสารแฟ้ม 1.8 ปีก 2 หมวดสนธิ
 สัญญา เรื่อง สัญญาสยาม-อังกฤษ ร.ศ. 127.

"—————" เอกสารแฟ้ม 1.17 ปีก 5 หมวดสนธิ
 สัญญา เรื่อง รับส่งเขตรแดนเมืองมลายูกับอังกฤษ 8 กรกฎาคม ร.ศ. 123.

"—————" เอกสารแฟ้ม 2.1 ตอน 1 หมวดสนธิ
 สัญญา เรื่อง สัญญาสยาม-อังกฤษ พ.ศ. 2427.

"—————" เอกสารแฟ้ม 8.1 ตอน 1 หมวดสนธิ
 สัญญา เรื่อง สัญญาสยาม-อังกฤษ พ.ศ. 2431.

"—————" เอกสารแฟ้ม 8.1 ตอน 2 หมวดสนธิ
 สัญญา เรื่อง สัญญาสยาม-อังกฤษ พ.ศ. 2431.

บรรณสาร, กอง กระทรวงการต่างประเทศ เอกสารแฟ้ม 8.2 ตอน 6 หมวดสนธิสัญญา เรื่อง สัญญาสยาม-อังกฤษ พ.ศ. 2430.

"-----, เอกสารแฟ้ม 8.3 ตอน 7 หมวดสนธิสัญญา เรื่อง สัญญาสยาม-อังกฤษ พ.ศ. 2433.

"-----" เอกสารแฟ้ม 8.3 ตอน 9 หมวดสนธิสัญญา เรื่อง สัญญาสยาม-อังกฤษ พ.ศ. 2434.

"-----" เอกสารแฟ้ม 8.4 ตอน 11 หมวดสนธิสัญญา เรื่อง สัญญาสยาม-อังกฤษ พ.ศ. 2434.

"-----" เอกสารตอน 1 มวน 1 หมวดสนธิสัญญา อนุญาตการเกี่ยวกับหัวเมืองมลายู ของรัฐบาลสยาม พ.ศ. 2444.

"-----" เอกสารตอน 1 มวน 2 หมวดสนธิสัญญา อนุญาตการเกี่ยวกับหัวเมืองมลายู ของรัฐบาลสยาม พ.ศ. 2444.

"-----" เอกสารตอน 2 มวน 1 หมวดสนธิสัญญา อนุญาตการเกี่ยวกับหัวเมืองมลายู ของรัฐบาลสยาม พ.ศ. 2444.

"-----" เอกสารตอน 3 มวน 3 หมวดสนธิสัญญา อนุญาตการเกี่ยวกับหัวเมืองมลายู ของรัฐบาลสยาม พ.ศ. 2444.

"-----" เอกสารตอน 4 มวน 4 หมวดสนธิสัญญา อนุญาตการเกี่ยวกับหัวเมืองมลายู ของรัฐบาลสยาม พ.ศ. 2445.

"-----" เอกสารตอน 5 มวน 1 หมวดสนธิสัญญา อนุญาตการเกี่ยวกับหัวเมืองมลายู ของรัฐบาลสยาม พ.ศ. 2445.

"-----" เอกสารตอน 12 มวน 1 หมวดสนธิสัญญา อนุญาตการเกี่ยวกับหัวเมืองมลายู ของรัฐบาลสยาม พ.ศ. 2445.

"-----" เอกสารตอน 12 มวน 3 หมวดสนธิสัญญา อนุญาตการเกี่ยวกับหัวเมืองมลายู ของรัฐบาลสยาม พ.ศ. 2445.

บรรณสาร, กอง กระทรวงการต่างประเทศ เอกสารตอน 13 มวน 4 หมวดสนธิสัญญา
 หมายเหตุการเกี่ยวกับหัวเมืองมลายู ของรัฐบาลสยาม พ.ศ. 2445.

"-----" เอกสารตอน 14 มวน 4 หมวดสนธิสัญญา
 หมายเหตุการเกี่ยวกับหัวเมืองมลายู ของรัฐบาลสยาม พ.ศ. 2445.

"-----" เอกสารตอน 15 มวน 7 หมวดสนธิสัญญา
 หมายเหตุการเกี่ยวกับหัวเมืองมลายู ของรัฐบาลสยาม พ.ศ. 2445.

1.2 เอกสารที่ตีพิมพ์แล้ว

สนธิสัญญาและกฎหมาย, กรม สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่างประเทศไทยกับ
ต่างประเทศ และองค์การระหว่างประเทศ เล่ม 1 พ.ศ. 2160 - 2412
 โรงพิมพ์พระจันทร์ 2511.

สนธิสัญญาและกฎหมาย, กรม สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคีระหว่างประเทศไทยกับ
ต่างประเทศ และองค์การระหว่างประเทศ เล่ม 2 พ.ศ. 2413 - 2462
 โรงพิมพ์พระจันทร์ 2512.

สิทธิสยามการ, หลวง สัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับต่างประเทศ
 โรงพิมพ์พระจันทร์ 2506.

2. เอกสารชั้นสอง (Secondary Sources)

2.1 พงศาวดาร.

จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา
 เล่ม 2 ตอน 2 โรงพิมพ์อักษรนิติ 2495.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ พระราชหัตถเลขา เรื่องเสด็จประพาส
แหลมมลายู โรงพิมพ์คุรุสภา 2512.

พิลากรวงศ์, เจ้าพระยา พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 เล่ม 1,
เล่ม 2 โรงพิมพ์คุรุสภา 2504.

พิลากรวงศ์, เจ้าพระยา พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 เล่ม 1
โรงพิมพ์คุรุสภา 2504.

ศึกษานันทพานิชย์ ประชุมพงศาวดาร เล่ม 2 "พงศาวดารเมืองไทรบุรี"
โรงพิมพ์คุรุสภา 2506.

ศึกษานันทพานิชย์ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 50 เล่ม 29 โรงพิมพ์คุรุสภา 2506.

ศึกษานันทพานิชย์ ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 62 "ทูตฝรั่งในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์"
โรงพิมพ์คุรุสภา 2506.

2.2 หนังสือและวิทยานิพนธ์

กิ่งแก้ว นิคมชา การเจรจาและข้อตกลงระหว่างไทยและอังกฤษเกี่ยวกับหัวเมือง
มลายู ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ระหว่าง พ.ศ.
2443 ถึง พ.ศ. 2452, ปรินทิพนธ์ กศ.ม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทร-
วิโรฒ ประสานมิตร 2519.

เกษกร, กระทรวง ประวัติการป่าไม้ในรอบ 72 ปี พิมพ์เพื่อเป็นอนุสรณ์ในงานพระ-
ราชทานเพลิงศพ พระยากรุพันธ์พิทักษ์ ณ เมรุวัดธาตุทอง 30 ธันวาคม 2511.

การรถไฟแห่งประเทศไทย ที่ระลึกในวันคล้ายวันสถาปนากิจการรถไฟครบรอบ 72 ปี

เกื้อกูล ยืนยงอนันต์ การพิจารณาการคมนาคมทางบกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัว ปรินทิพนธ์ กศ.ม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร 2520.

จิราภรณ์ สถาปนาวรรณมะ วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 ปรินทิพนธ์ กศ.ม.
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2517.

- เฉลิม อยู่เวียงชัย ประวัติศาสตร์สมัยกรุงธนบุรีและรัตนโกสินทร์ เอกสารนิเทศการศึกษาศึกษา ฉบับที่ 131 หน่วยงานนิเทศก กรมการฝึกหัดครู 2516.
- ชาติชาย พจนานนท์ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1 - 3 : พ.ศ. 2325 - 2394) ปรินทิพนิพนธ์ กศ.ม. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร 2518.
- ชมพูนุช นากีรักษ์ บทบาทของที่ปรึกษาชาวต่างประเทศในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411 - 2453) วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2513.
- คำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา, "ตำนานภาพอักษรบางอย่าง," ลัทธิธรรมนิยม เล่ม 2 พระนคร คลังวิทยา 2513.
- คำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา และพระยาราชเสนา เทศาภิบาล พระนคร คลังวิทยา 2495.
- คำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา และนริศรานุวัดติวงศ์, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา สามสมเด็จ เล่ม 4, เล่ม 6 พระนคร โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์ 2504.
- แถมสุข นุ่มนนท์, "อิทธิพลทางการเมืองและเศรษฐกิจของอังกฤษในเชียงใหม่," รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดี (20 - 23 ตุลาคม 2510)
- แถมสุข นุ่มนนท์, "การเจรจาทางการทูตระหว่างไทยกับอังกฤษ ค.ศ. 1900-1909," ประวัติและวัฒนธรรม พระนคร สมาคมสังคมนักประวัติศาสตร์แห่งประเทศไทย 2514.
- เทียม คมกฤต การป่าไม้ในประเทศไทย เอกสารการวิจัยส่วนบุคคล พิมพ์เพื่อเป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์ เทียม คมกฤต ณ วัดเทพศิรินทราวาส 16 กุมภาพันธ์ 2514.
- ทรงศรี อัจจุรณ การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศมหาอำนาจในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สำนักพิมพ์สมาคมสังคมนักประวัติศาสตร์แห่งประเทศไทย 2506.

ทวีศักดิ์ สยมภูมิ การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับหัวเมืองประเทศราชมลายู
ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325 - 2411) ปริณิฎาพิพนธ์ กศ.ม.
วิทยาลัยวิชาการศึกษาประสานมิตร 2515.

ปวย อึ้งภากร และ สุภาพ ยศสุนทร เศรษฐกิจแห่งประเทศไทย วรรณ
ประมวลมิตร 2498.

พรพรรณ จงวัฒนา กรณีพิพาทระหว่างเจ้านครเชียงใหม่กับกบในบังคับอังกฤษอันเป็น
มูลเหตุให้รัฐบาลสยามจัดการปกครองมณฑลพายัพ (พ.ศ. 2401 - 2445)
วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2517.

ราตรี วานิชลักษณ์ ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเยอรมนี ตั้งแต่ พ.ศ. 2405 - 2460
วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 2519.

รอง ศยามานนท์ พระยาราชภักดี แดงงานประวิศศาสตร์เอกสารโบราณคดี
มกราคม 2511.

โสทธิจ, กรม คึกฤ ฉบับปี พ.ศ. 2506.

วิชา เศรษฐบุตร อุตสาหกรรมเหมืองแร่ในประเทศไทย 2517.

วอลเตอร์ เอฟ เวลลา แผ่นดินพระนั่งเกล้าฯ นิธิจ ทองโสภิต แปล สมาคมสังคม-
ศาสตร์แห่งประเทศไทย 2514.

แสงโสม เกษมศรี, ม.ร.ว. และ วิมล พงศ์พิพัฒน์ ประวัติศาสตร์สมัยกรุงรัตน
โกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2325 - 2394) สำนักทำเนียบ
นายกรัฐมนตรี, 2515.

สดีโส ชันติวรพงศ์ ความสัมพันธ์ของไทยกับประเทศตะวันตก หนังสือของเคล็ดไทย
ชุดความรู้ทั่วไป พระนคร 2517.

เสถียร ลายลักษณ์ และคณะ ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 17 - 18
พระนคร โรงพิมพ์เคล็ดเมล์ 2478.

ลบชัย อนุมานราชชน การทูตของไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา โรงพิมพ์ท่าพระจันทร์ 2509.

สมใจ ไพโรจน์ธีรวิทย์ บทบาทของมหาอำนาจตะวันตกในการสร้างทางรถไฟของ
ประเทศไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว วิทยานิพนธ์ อ.ม. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2517.

ราชบัณฑิตสถาน สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 3 พระนคร โรงพิมพ์
รุ่งเรืองธรรม 2509.

สวาท เสนาณรงค์ ภูมิศาสตร์ประเทศไทย พระนคร โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช 2516.

2.3 วารสาร

"สำเนาพระราชหัตถเลขาในรัชกาลที่ 5 ที่ 62/385 วันที่ 18 กันยายน ร.ศ. 115
ถึงกรมหมื่นดำรงราชานุภาพ," วนสาร ปีที่ 20 ฉบับที่ 3 กรกฎาคม -
กันยายน 2505.

ประชุมพร กองทน, ความสนใจในการกำเริบเอเซียตะวันออกของอังกฤษและการจัด
ตั้งนิคมที่เกาะปีนัง และสิงคโปร์," วารสารประวัติศาสตร์ ปีที่ 1 ฉบับที่ 2
พฤษภาคม - สิงหาคม 2519.

วิชา เศรษฐบุตร, "ศกาวาโซใหม่ของจีบูท," ข่าวสารโลหกิจ ปีที่ 2 ฉบับที่ 1
มกราคม 2500.

สมภาพ จันทรประภา, "พระพุทธเจ้าหลวงในวงการเหมืองแร่," ข่าวสารโลหกิจ
ปีที่ 3 ฉบับที่ 10 ตุลาคม 2510.

สมภาพ จันทรประภา, "บุคคลในวงการเหมืองแร่," ข่าวสารโลหกิจ ปีที่ 3
ฉบับที่ 10 ตุลาคม 2510.

๗. เอกสารภาษาอังกฤษ

1. หลักฐานชั้นหนึ่ง

1.1 เอกสารที่ยังไม่แก้ไขพิมพ์

British Parliamentary Papers. (B.P.P.)

- 1/1 Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance, 1886.
 1/3 " _____ ", 1888.
 1/4 " _____ ", 1889.
 1/5 " _____ ", 1891.
 1/7 " _____ ", 1893.
 1/8 " _____ ", 1894.
 1/9 " _____ ", 1895.
 3/1 Diplomatic and Consular Reports, 1896.
 3/2 " _____ ", 1897.
 3/4 " _____ ", 1899.
 3/11 " _____ ", 1906.
 3/12 " _____ ", 1907.
 3/13 " _____ ", 1908.

1.2 ไมโครฟิล์ม

Foreign Office Papers. (F.O.)

F.O. 69/60, Regent's Memorandum, 30 July 1873.

F.O. 69/212, Memorandum - Bombay Burmah and The Siam Government.

- F.O. 69/222, Duff to Chamberlain, 23 December 1901.
- F.O. 69/222, C.O. to F.O. Secret and Immediate, 28 December 1901.
- F.O. 69/222, Minute by Lord Lansdowne, 31 December 1901.
- F.O. 69/224, Duff Syndicate to the Foreign Office, 8 February 1901.
- F.O. 69/224, Lansdowne to Chamberlain, 14 July 1901.
- F.O. 69/224, Duff's Report on the visit to Siam.
- F.O. 69/227, Minute by F.A. Camplull, 18 March 1902.
on Tower to Lansdowne, No 20, Secret, 8 February 1902.
- F.O. 69/228, Tower to Lansdowne, 8 March 1902, No 43.
Confidential.
- F.O. 69/236, Memorandum respecting Siam by Louis Hallet, 9 January 1902.
- F.O. 69/264, Paget to Langley, Private, 7 February 1965.

2. เอกสารชั้นสอง (Secondary Sources)

- Aung, Maung Htin, A History of Burma, Columbia University Press, New York, 1967.
- Brailly, Nigel J., The Origins of the Siamese Forward Movement in Western Laos, 1850 - 1892, Unpublished Ph.D. Thesis, University of London, 1968.
- Cady, John F., The Roots of French Imperialism in Eastern Asia, Cornell University Press, New York, 1954.

- Cowen, C.D., Nineteenth Century Malaya : The Origins of British Political Control, Vol. II. Oxford University Press, London, 1961.
- Hall, D.G.E., A History of South East Asia, 2nd ed., Macmillan London, 1964.
- Hudson, G.F., The Far East in World Politics, 2nd ed., Oxford University Press, London, 1945.
- Ingram, James C., Economic Change in Thailand, 1850 - 1970, Stanford University Press, California, 1971.
- Jessy, Joginder Singh, History of Malaya, 1400 - 1959, United Publishers, Penang, 1964.
- Jumsai Manich, M.L., King Mongkut and Sir John Bowring, Bangkok, Chalermnit, 1970.
- Mill, L.A., British Malaya 1824 - 1867, Oxford University Press, Kuala Lumpur, 1966.
- Nongrai, Sao Saimong, The Shan States and the British Annexation, Carnell University Press, New York, 1965.
- Neon Snidvongs, The Development of Siam's Relations with Britain and France in the Reign of King Mongkut 1851-1868, Doctor's Thesis, Vol. I.
- Pointon, A.C., The Bombay Burmah Trading Corporation Ltd., 1863 - 1963, The Millbrook Press, Southampton, 1964.
- Ryan, N.J., The Making of Modern Malaysia and Singapore, Oxford University Press, Kuala Lumpur, 1971.
- Smyth, Warrington H., Five Years in Siam, Vol. I. Charles Scribner's sons, New York, 1898.

Somsakdi Xuto, British Foreign Policy Towards Siam, 1890-1900,

Unpublished Ph. D. Thesis, University of London, 1958.

Suthy Prasartset, The Tin Industry As a Non-Peasant Export
Production of Thailand, 1976.

Swettenham, Sir Frank, British Malaya : an account of the origins
and progress of British influence in Malaya, George
Allen and Unwin Ltd., London 1955.

Thio Eunice, "A Turning point in Britain's Malayan Policy,"
The Historical Annual, No. 3, 1957.

Thompson Virginia, Thailand : The New Siam, Paragan Book
Reprint, New York, 1957.

Trager, Frank N., Burma : From Kingdom to Independence, Pall
Mall Press, London, 1966.

Vella, F. Walter, Siam Under Rama III., J.J. Augustine,
New York, 1952.

Winstedt, Richard O., A History of Malaya, Luzac and Co.,
London, 1935.

Wright, Arnold and Thomas H. Reid, The Malay Peninsula, a
record of British progress in the Middle East, Fisher
Unwin, London, 1912.

ภาคผนวก ก.

เมืองไทรบุรีนั้นขึ้นต่อไทยมาตลอดสมัยอยุธยา จนกระทั่งไทยเสียกรุงศรีอยุธยา
แก่พม่าครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 2310 (ค.ศ. 1767) ไทรบุรีก็คงถือโอกาสตั้งตัวเป็น
อิสระ¹ เพราะไทยตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า² และไทรบุรีก็เลยเป็นอิสระเรื่อยมาจน
ตลอดสมัยกรุงธนบุรี ในสมัยกรุงธนบุรีก็ยังยุ่งกับการศึกสงครามจนไม่มีเวลามาสนใจ
หัวเมืองทางใต้ใด ๆ ต่อมาเมื่อสมัยรัชกาลที่ 1 ใน พ.ศ. 2328 (ค.ศ. 1885)
ขณะที่พระเจ้าปดุงกษัตริย์พม่ายกทัพไทยมาตีไทยทางภาคใต้ นั้น ทัพพม่าได้ไปถึงเมืองนคร
ศรีวิกรมราช ครั้นกองทัพไทยได้ชัยชนะ กองทัพพม่าทางลาดหญ้า แขวงเมืองกาญจนบุรี
แล้ว รัชกาลที่ 1 จึงมีรับสั่งให้ กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท เสด็จยกทัพลงไปตี
พม่าทางหัวเมืองภาคใต้³

เมื่อกรมพระราชวังบวรฯ ปราบปรามพม่าทางหัวเมืองภาคใต้เสร็จแล้ว ก็ทรง
ดำริที่จะปราบปรามหัวเมืองมลายู ซึ่งเคยเป็นเมืองประเทศราชของไทยมาแต่สมัยอยุธยา
ให้กลับมาเป็นเมืองประเทศราชดั้งเดิม จึงโปรดให้มีหนังสือรับสั่งออกไปยังเมืองปัตตานี
ให้เข้ามาอ่อนน้อมแต่โดยดี แต่สุลต่านเมืองปัตตานีไม่ยอมมาอ่อนน้อมโดยดี กรมพระ-

¹ ทั่วศักดิ์ ลอมลิ้ม การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับหัวเมืองประเทศ
ราชมลายูในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325 - 2411) หน้า 14.

² L.A. Mills, British Malaya 1824 - 1867, p. 35.

³ กรมศิลปากร พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1-2
หน้า 124.

ราชวงศ์จักรี จึงให้ยกกองทัพไปตีได้เมืองปัตตานี¹ ส่วนหัวเมืองมลายูอื่น ๆ เช่น ไทรบุรี กลันตัน ตรังกานู กลัวทัพไทยจะไปตี จึงได้แต่งเครื่องราชบรรณาการมาทูลเกล้าฯ ถวายกรมพระราชวังบวรฯ ขอเป็นเมืองประเทศราชต่อกรุงเทพฯ ค่อยไปเมื่อ พ.ศ. 2329² (ค.ศ. 1786)

ฉะนั้นจึงสรุปได้ว่า ไทรบุรีเคยเป็นเมืองประเทศราชของไทยมาในสมัยอยุธยา และเป็นอิสระไปในช่วงที่ไทยเสียกรุงแก่พม่าครั้งที่ 2 จนสิ้นสมัยกรุงธนบุรี และกลับมาขึ้นต่อไทยใน พ.ศ. 2329 (ค.ศ. 1886) ในสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์
นี้เอง³

¹กรบเกลปากร พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 - 2
หน้า 455.

²พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2 ตอน 2 หน้า 270.

³ชาติชาย พณยานนท์ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศอังกฤษและสหรัฐอเมริกาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3 : พ.ศ.2325 - 2394)
หน้า 174.

ภาคผนวก ข.

สัญญาฉบับ พ.ศ.2440 (ค.ศ.1897)

Convention

between

Great Britain and Siam

Undertaking on the part of Siam not to Alienate certain Siamese Territories
or to Grant Special Facilities without the consent of Great Britain

Signed at Bangkok, April 6, 1897.

Her Britannic Majesty having communicated to His Majesty the King of Siam the two first Articles of the Declaration signed between the Government of Great Britain and France on the 15th day of January, 1896, as giving evidence of England and France's joint solicitude for the security and stability of the Kingdom of Siam, His Majesty the King of Siam and Her Britannic Majesty, being desirous of making further provisions for securing the mutual interests of Siam and Great Britain, have agreed to conclude a Convention for this purpose, and have, therefore, named as their respective Plenipotentiaries, that is to say:

Her Majesty the Queen of the United Kingdom of Great Britain and Ireland, Empress of India : William John Archer, Esquire, Her Majesty's Charge d'Affaires at Bangkok;

His Majesty the King of Siam : Kromluang Devewongse Varoprakar, His Majesty's Minister for Foreign Affairs ;

Who, after having communicated to each other their respective full powers, and found them to be in good and due form, have agreed upon and concluded the following Articles :-

ARTICLE I

His Majesty the King of Siam engages not to cede or alienate to any other Power any of His rights over any portion of the territories or islands lying to the south of Muong Bang Tapan.

ARTICLE II

Her Britannic Majesty engages on her part to support His Majesty the King of Siam in resisting any attempt by a third Power to acquire dominion or to establish its influence or protectorate in the territories or islands above mentioned.

ARTICLE III

Her Britannic Majesty having engaged by the preceding Article to support His Majesty the King of Siam in resisting any attempt by any third Power to acquire dominion or to establish influence or protectorate in any of the territories or islands above mentioned, His Majesty the King of Siam engages not to grant, cede or let any special privilege or advantage, whether as regards land or trade, within the above specified limits, either to the Government or to the subjects of a third Power without the written consent of the British Government, and Her Britannic Majesty engages to support His Majesty the King of Siam in the execution of this Article.

In witness whereof the above-named Plenipotentiaries have signed and sealed the present Convention, in duplicate, at Bangkok on the 6th day of April, in the year 1897 of the Christian era.

(L.S.) W.J. ARCHER.

(L.S.) DEVAWONGSE.

ภาคผนวก ค.

ปริมาณการส่งไม้สักออกจำหน่ายตั้งแต่ปี ค.ศ.1883 ถึง ค.ศ.1908¹

ปี	จำนวนตัน	คิดเป็นปอนด์	ปี	จำนวนตัน	คิดเป็นปอนด์
1883	29,533	-	1900	18,920	75,733
1884	15,270	- *	1901	30,024	188,103
1885	15,238	- *	1902	19,785	85,539
1886	21,747	115,497	1903	19,385	120,499
1887	21,107	101,659	1904	77,531	560,174
1888	29,538	156,772	1905	101,397	817,369
1889	43,146	254,149	1906	96,837	819,647
1890	38,735	200,178	1907	87,710	981,513
1891	16,100	73,207	1908	76,930	887,463
1892	14,637	62,793	1909		
1893	30,089	92,750	รวม	รวม	
1896	49,600	264,805			
1897	38,767	284,012			
1898	22,692	168,605			
1899	36,666	323,867			

¹ British Parliamentary Papers (B.P.P.), Diplomatic and Consular Reports on Trade and Finance 1883 - 1908.

* ใบทราบจำนวนแน่นอน

ภาคผนวก ง.

การทำเหมืองแร่วิธีต่าง ๆ¹

เหมืองเรือชุก

เรือชุกนี้มีอยู่หลายชนิด เช่น :-

1) Bucket Dredge	เรือชุกอย่างใช้ถังเป็นสายโซ่ตักดิน.
2) Shovel Dredge	เรือชุกอย่างใช้ช้อนแบบตักดิน.
3) Spoon Dredge	เรือชุกอย่างใช้ช้อนงุ่มตักดิน.
4) Suction Dredge	เรือชุกอย่างใช้สูบลูก.
5) Suction Cutter Dredge	เรือชุกอย่างใช้เครื่องตัดชุกดิน และมีสูบลูกด้วย.
6) Grab Dredge	เรือชุกดินอย่างกำมุดหนือหอยแครง.
7) Dipper Dredge	เรือชุกชนิดใช้ช้อนหรือถังหย่อนขึ้นลงเป็นครั้ง ๆ ไป

ประโยชน์ของเรือชุกย่อมมีแตกต่างกัน โดยลักษณะวิธีทำของมัน มิใช่ว่าเรือชุกลำหนึ่งจะทำการได้เหมาะทุกหนทุกแห่งไป ย่อมเหมาะแก่สถานที่บางชนิดเท่านั้น

Shovel Dredge

Spoon Dredge

Dipper Dredge และ

Grab Dredge

สิ่งอย่างนี้ไม่แตกต่างจากเรือชุกที่ใช้ชุกคลองในการท่น้ำเลย และ Grab Dredge นั้นเคยที่ใช้ชุกคลองในกรุงเทพฯ นี้ด้วยซ้ำ ที่แตกต่างกันก็คือ เรือชุกเหมืองแร่มี

¹กรมราชโลหกิจและภูมิวิทยา กระทรวงเกษตรธิการ จดหมายเหตุดำวย
การทำเหมืองแร่ในประเทศไทย พ.ศ. 2468.

เรือชูดอย่างใช้เครื่องตัดดินและสูบ

SUCTION CUTTER DREDGE

เครื่องชนิดนี้รูปคล้ายเพลอย เหมือนเรือที่ใช้ถังชูด บนพื้นมีสูบอย่างเดียวกับสูบน้ำหิมะกำลังมากสำหรับชูดทรายและน้ำขึ้นซึ่งเป็นสิ่งสำคัญ

สูบนี้อาศัยอย่างเดียวกับสูบน้ำที่ใช้ใบพัด แต่แทนที่จะใช้ใบพัดบาง ๆ อย่างสูบน้ำเข้าใช้ เครื่องชนิดนี้เป็นใบพัดทำด้วยเหล็กหล่อทั้งแท่งและโค้งมาก มีขนาดวัดผ่าศูนย์กลางตั้งแต่ 2 ฟุตขึ้นไป และมีใบพัด 3 หรือ 4 ใบ

ท่อชูดขนาดวัดผ่าศูนย์กลางประมาณ 12 นิ้วฟุต และปลายท่อนิววเหล็กติดอยู่ข้างใน ซึ่งทำให้วงภายในของปากท่อเล็กลงเหลือ 10 นิ้วฟุต เมื่อก่อนหินที่เข้าปากท่อได้ก็สูบน้ำได้สบาย มีก้านอันหนึ่งสำหรับยกท่อชูดทรายขึ้นลงปั่นจั่นสำหรับยกนี้ก็ติดอยู่ที่หัวเรือเหมือนเรือชูดอย่างอื่น ๆ

ถ้าใช้หลักปักตรงกลาง เรือชูดชนิดนี้ก็หมุนตัวและชูดได้รอบ ๆ ถ้าใช้สายลวดขึงจากฝั่ง ก็อาจเดินไปได้อย่างเรือชูดธรรมดา

คิดต่อจากท่อสูบน้ำที่น้อยอันหนึ่งไปติดกับนาฬิกา (Vacuum Gauge) สำหรับบอกคนดูเครื่องว่า สูบน้ำทำการอย่างไรถ้าการงานเรียบร้อยดี หน้ามีนาฬิกาบอกความถูกต้อง 5 ปอนด์ ถ้าหินก้อนใหญ่ตกเข้าไปในท่อ ความถูกต้องสูงขึ้น ถ้าหินติดอยู่ใกล้กับใบพัด ความถูกต้องต่ำลง ดังนั้น คนดูเครื่องอาจบอกได้ทันทีว่ามีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นในท่อและแก้ไขไปตามการณ์

สำหรับทรายละเอียดและหินที่ไม่โตกว่า 3 นิ้ว สูบอาจดูดขึ้นได้สบาย กำลังของความถูกต้องมีมากแต่เฉพาะที่ใกล้กับปากท่อ ถ้าห่างจากปากท่อไปแล้ว กำลังถูกต้องก็ลดน้อยลงโดยรวดเร็ว เหตุนี้จึงไม่เหมาะแก่สถานที่ที่มีดินดานแข็งหรือไม่ราบ และเมื่อกระแสน้ำแรงมากก็ย่อมดูดขึ้นไม่ได้เหมือนกัน โดยเหตุนี้เขาจึงพยายามคิดเครื่องตัดชูดดินติดเข้ากับปากท่อ มีรูปคล้ายขวานโกนหรือสิ่ว แต่ทำสำเร็จความประสงค์ไม่

เดิวนั้นทางชาวออสเตรเลียคิดทำเครื่องตัดชูดดินใหม่ตั้งการทดลองทำที่ตำบลลัมแพะ จังหวัดศรีลังกา เครื่องชูดดินหมุนได้โดยทำเฟืองติดต่อกับเครื่องจักรข้างบน

กลายเป็นส่วน แต่แทนที่จะเป็นเกลียวมันเป็นพื้นเป็นซี่ ๆ ติดอยู่กับแกน พอหมุนขุดดิน แล้วปากท่อถูกก็ เขามารับพอดีช่วยในการขุดแร่ดีขึ้น และตัดดินฉีกต้นไม้และหินที่ใหญ่เกินไปออกให้พบนทางโค

เหมืองหอบ

(OPENCAST MINING)

เหมืองหอบหรือเหมืองใหญ่ เรียกเป็นภาษาอังกฤษว่า Opencast Mining โดยมากเป็นชนิดเหมืองที่ทำในลานแร่และเป็นหีบ

วิธีทำ เมื่อเปิดเหมืองตั้งต้นทำในชั้นแรก ต้องลอกเปลือกดินก่อน คือ ขุดดินเป็นบ่อลงไปจนถึงกระสะแร่ แล้วจึงตั้งขุดกระสะแร่ขึ้น ล้างแร่เอาเนื้อแร่ตอภายหลัง

แต่ในชั้นต้นที่จะขุดนั้น ย่อมได้ทราบจากการตรวจแล้วว่าที่ไหนสูงที่ไหนต่ำ น้ำที่ไหลลงบ่อย่อมมีไหลลงจากที่สูงไปที่ต่ำ จึงจำเป็นต้องขุดในที่ต่ำก่อน เพื่อจะได้ตั้งสูบน้ำในที่นั้น เหมืองจะได้แห้งตลอดเวลาที่ทำการ

เมื่อการทำเหมืองดำเนินเรื่อยไป เปลือกดินที่ขุดขึ้นภายหลังก็ถมลงไปบ่อที่ขุดเอากระสะแร่ขึ้นแล้ว ท้ายนี้ต่อไปเป็นลำดับจนหมดเนื้อที่

ตามธรรมชาติเวลาล้างแร่ ก็ล้างและเทกรวดดินทรายลงไปบ่อที่ขุดเอาแร่ขึ้นแล้วนั้นเอง เหมืองที่ทำด้วยวิธีนี้จึงมีมูลดินทรายไหลออกจากที่ขุดยังไม่มาก ส่วนน้ำล้างแร่ที่ร่อนพามาจากห้วยหรือที่เหงาใดแห่งหนึ่งที่มีน้ำ มิฉะนั้นก็สูบน้ำบ่อนั้นเองขึ้นมาล้างต่อไป

เหมืองฉีด

เหมืองฉีด (Hydraulicing) หรือ (Hydraulicking) วิธีนี้เป็นวิธีที่ใช้กำลังน้ำให้ได้รับประโยชน์มากที่สุด มีการพังคินทรายกระสะแร่ลง โดยอำนาจแรงน้ำที่พุ่งออกจากปากกระบอกฉีด น้ำก็ไหลพัดพากระสะแร่และคินทรายที่พังทลายย่อยลงแล้ว ไหลไปตามช่องทางน้ำที่ขุดไว้สำหรับมัน เวลาที่ไหลไปนั้นแร่ที่หนักก็ตกค้างอยู่ ปล่อยให้มูลคินทรายไหลเลยไป และในบางครั้งเขาพยายามสูบน้ำขึ้นมาบนเขา แล้วก็เก็บไว้สำหรับใช้ฉีดในการทำเหมืองฉีด โดยได้รับผลจากวิธีนี้คือการขุด

การทำเหมืองฉีดนี้ มีความจำเป็นที่จะต้องไถ่น้ำเป็นจำนวนมากมายมาจากที่สูงโดยรอกาอันน้อย ต้องมีจำนวนแร่และค่าของแร่ที่จะได้พอเพียง ต้องมีที่ ๆ ซึ่งมูลคินทราย ถ้าหากว่าไม่ทันซึ่งมูลคินทรายแล้ว จะต้องกันทวนบั้งและจะเปลืองใส่หุ่ยและบางทีก็จะทำการไม่สำเร็จ เพราะค่ากันทวนบอจมากมายเกินไป

วิธีดำเนินการทำเหมืองฉีดแบ่งออกเป็น 3 ชนิด

1. พังคินทรายกระสะแร่ลง และถ้าจำเป็นต้องสูบน้ำหรือฉีดลานแร่เหล่านั่น
2. ล้างแร่ออกจากมูลคินทราย
3. คองพาน้ำล้างแร่และมูลคินทรายไปทิ้ง

การทั้งสามอย่างนี้ต้องมีเครื่องมือ คือ กระบอกฉีด, สูบหรือเครื่องฉีดคูด (Elevator) รางล้างแร่ และเครื่องใช้ในการถ่ายมูลคินทราย

กระบอกฉีดประกอบด้วยแท่นสำหรับติดคอกับท่อน้ำ และกระบอกรูปรียาว มีข้อต่อข้อหนึ่งหรือมากกว่าข้อหนึ่งขึ้นไป เพื่อจะไถ่หมุนหันไปให้รอบ ๆ และหันขึ้นลงได้สูงพอ ปลายกระบอกฉีดทำไว้สำหรับจะต่อปากขนาดต่าง ๆ และเพื่อป้องกันมิให้น้ำพุ่งกระจายออก ภายในปากกระบอกต้องมีทางน้ำ เพื่อให้ น้ำพุ่งเป็นลำออกไป ในระหว่างกระบอกฉีดกับถาด มีท่อข้อต่อซึ่งติดอยู่กับถาดควยสะกรุใหญ่ และมีคลัมบลูกปืนสำหรับหมุนกระบอกฉีดนั้นถ่วงไว้ควยน้ำหนักตามธรรมชาติจนจับกระบอกหัน สถานที่ที่จะตั้งกระบอกฉีดนั้นต้องแล้วแต่เหตุผล ตามปกติตั้งคณมาจากคันทิ้งก่อนและต้อง

ตั้งให้น้ำกดตามลง เวลานั้นเขาคิดจะให้พุ่งออกเป็นปากถ้าเป็นแห่ง ๆ ไป เมื่อมีหลายถ้ำแล้วจึงนึกถึงถ้ำให้พุ่งออก เปลือกดินข้างบนก็พุ่งลงไป

เมื่อนึกถึงดินจะต้องนึกข้าง ๆ ให้เรียบเป็นแนวไปจะเหลือคลั่งเงื่อมไว้ไม่ได้ และเมื่อจะพุ่งดินข้างหน้าถ้ำจนกระบอกนึก จะต้องเหลือโลกไว้เพื่อป้องกันมิให้มูลดินทรายไหลมาทับถมกระบอกนึก

เมื่อนึกถึงดินออกได้พอสมควรแล้วก็ตั้งรางกลางแรกต่อไป ถ้าที่นั้นอยู่ต่ำกว่าระดับทางระบายน้ำ จะทำการรางแรกไม่สะดวก จะต้องสูบน้ำหรือดินน้ำแร่และกรวดดินทรายขึ้นจนถึงรางกลางแรก วิธีนี้ทำให้ถูกแร่และกรวดดินทรายขึ้นนั้น จะต้องมีความน้ำที่มาจากที่สูงหรือจึงจะมีกำลังทำได้

เครื่องฉีดสูบล (Elevator) นี้ประกอบไปด้วยล้อเหล็กสำหรับนำเมล็ดแร่และกรวดทรายขึ้นท่อนหนึ่ง โต้ด้วยสายกลางประมาณ 12-24 นิ้ว มีเบี่ยงตำแหน่งท่อนนี้ทอดต่อท่อนหนึ่งรูปคล้ายกรวย นิยมสำหรับให้วัตถุต่าง ๆ จอดผ่านไป ถัดกรวยนี้ก็มีกระบอกฉีดพุ่งน้ำให้เข้ากรวย กรวยนี้มักทำด้วยเหล็กหล่อ เพราะจะต้องเปลี่ยนบ่อย ๆ ตามธรรมชาติของน้ำสำหรับเมล็ดแร่และกรวดทรายขึ้นนี้ เขาคงให้เอนประมาณ 60 ถึง 70 องศา แล้วยึดสถานที่

บนปลายท่อต้องคลุมด้วยแผ่นเหล็ก เพื่อบังคืบไอน้ำ, เมล็ดแร่ และกรวดทรายตกลงบนรางกลางแรก รางกลางแรกตอนต้นเมล็ดแร่ตกต้องคาดด้วยแผ่นเหล็กกลาหนาประมาณ $1\frac{1}{2}$ ถึง 2 นิ้ว เพื่อป้องกันไม่ให้รางแตก

ปากท่อตอนต้นค่อยย่นลงไปถึงบ่อหรือแอ่งที่ขุดไว้สำหรับรองรับแร่ที่พังไหลมาตามราง บ่อนี้ต้องขุดให้ลึกประมาณ 5 ฟุตลงไปในพื้นที่

รางกลางแรก นี้ทำเป็นตอน ๆ มีลักษณะคล้ายหีบยาว ๆ ประมาณ 12 ฟุต ก้นทำด้วยกระดานหนาประมาณ $1\frac{1}{2}$ นิ้ว กว้างข้างหนึ่งมากกว่าอีกข้างหนึ่งเพื่อจะไค้สรวมต่อกันให้ยาวออกไปได้ หรือจะทำเป็นท่อนเดี่ยวยาวตลอดไปก็ได้ แต่การที่ทำให้ยาวเป็นตอนเดี่ยวนั้นเป็นการลำบากในเวลารื้อขน รางตามธรรมชาติกว้างตั้งแต่ 3-6 ฟุต และสูงประมาณ 2-3 ฟุต ไข่ตะปุดครึ่งโถกลอด และเมื่อถูกน้ำอาจพองตัวขึ้น

พร้อมทั้งดินทรายลงไปยักรั่วทั่วไป และเมื่อใช้ไปหน่อยก็หายเร็ว

รางล่างแaggerรองทำให้ตรงตลอดไป และให้เหลาออกไปราว 1 ใน 24
ก็อรยาว 12 ฟุต ให้ลาดลงไป 6 นิ้ว แล้วกันทำนบบังคับให้น้ำล่างแaggerไหลพาลิน
ทรายไปยังที่ซึ่ง

เมื่อล่างแร่นานพอแล้วก็ตั้งคนกู้เอาขึ้น ถ้าหากจะกู้แaggerโดยไม่ตองหยุดการ
ก็ตองทำรางคูลไว้ในตอนท้าย เพื่อบังคับให้น้ำไหลผ่านไปเสียทางหนึ่ง เพื่อกู้แaggerใน
รางหนึ่ง

สูบกรวดทราย (GRAVEL PUMP)

ถ้าไม่ใช้สูบน้ำ (Elevator) ก็ตองใช้สูบกรวดทราย (Gravel
Pump) เพื่อนำแaggerขึ้นไปบนรางล่างแagger สูบน้ำเป็นสูบน้ำชนิดเดียวกับที่กล่าวมาแล้วในตอน
เรือขุดควยสูบ เป็นแต่ในที่นี้ใช้ทำการบนบก ก็ไม่ตองใช้โป๊ะหรือน้ำมากจะใช้โป๊ะ
ก็ได้ แต่รางคงอยู่บนฝั่งนั่นเอง

ในที่บางแห่งบางที่ไม่มีแรงน้ำพอจะฉีดพังดินทรายเป็นแต่บ่พอไหลมา อาจใช้
คนพังดินอย่างเหมืองแร่ แล้วใช้สูบกรวดสูบขึ้นรางล่างแaggerดังที่กล่าวมาก็ได้

เหมืองแร่ (GROUND SLUICING)

เหมืองแร่ทำเลพื้นดินตองเป็นที่เนินลาดควยเขา หรือไหลเขา

วิธีทำ คือใช้น้ำที่ซึ่งพังดินลงหรือถาดายน้ำอยู่ต่ำก็ใช้น้ำไหลเขาจะดินที่หน้า
เหมืองให้เวาลักลงไป และแทงดินข้างบนให้พังลงมาเพื่อเอาแaggerทั้งที่เปลือกดิน และ
ตามเสนกรา

การทำเหมืองชนิดนี้ตองอาศัยความช่วยเหลือดังต่อไปนี้ :-

- 1) ตองปิดทำนบค้ำน้ำ ถักน้ำฝนหรือน้ำในลำห้วยให้มากที่สุดที่จะทำได้
- 2) ควรตองมีลานแaggerกระจายไปเป็นแผ่นกว้างใหญ่ เพื่อจะได้เปิดการทำ
เหมืองได้หลายน้ำ ถ้าเป็นลานแaggerแคบ และแaggerกันไปในเปลือกดินลึกมาก ก็คงเปิด
การทำเหมืองได้ เพียงน้ำ 1 หรือ 2 น้ำเท่านั้น

3) ต้องมีพื้นที่ราบสำหรับทำเป็นรางกู๋แรมบาง ปลุกโรงกงซี่บาง ทำที่เลี้ยงสัตว์และปลูกผักบ้าง จึงจะทำไถสควก

4) ต้องมีจำนวนคนทำงานแคพอเหมาะไม่มากเกินไป

ที่ซึ่งน้ำ ต้องพยายามชักสายน้ำมาจากลำห้วยที่อยู่สูงกว่าที่เหมืองแร่ หรือหาห้วยชอกเาหรือแอ่งน้ำบนยอดเขาที่อยู่สูงกว่าพื้นที่ประทานบัตรทำเหมือง น้ำจึงมีกำลังไหลมาพียงและลางเปลี่ยนทิศทางที่น้ำเหมืองไค

เหมืองชนิดนี้โดยมากอาศัยน้ำที่ซึ่งไว้ และอาศัยน้ำฝนที่ตกตามฤดู เมื่อเป็นเช่นนี้เหมืองชนิดนี้จึงมีโอกาสเปิดทำการได้โดยมากเพียง 8 เดือนในปีหนึ่ง และบางทีก็น้อยกว่านี้

เมื่อพียงกระแสน้ำในร่องน้ำแล้ว น้ำก็จะนำเอามูลดินไหลไป ส่วนเนื้อแร่ที่บดมีน้ำหนักมากกว่ามูลดินทรายก็จมน้ำลงนอนอยู่กับร่องที่เรียกว่า รางกู๋แรม ร่องชนิดนี้ขุดยาวตรงไป และมีไม้กั้นไว้เป็นตอน ๆ เพื่อจะได้ซึ่งแร่ไม่ให้ไหลไปตามน้ำ

เป็นธรรมดาของกงซี่เหมืองแร่ที่จะต้องมีการให้พวกลูกจ้างอาศัยนั่งนอน, เลี้ยงสัตว์ และปลูกผัก เพราะเหมืองอยู่ไกลตลาด และก็เป็นการลงทุนค่าใช้จ่ายของพวกลูกหรือเป็นรายไคอย่างหนึ่งของพวกนายเหมือง

ส่วนจำนวนคนนั้น เป็นจำนวนที่นายเหมืองจะต้องกะให้เหมาะ ไม่ใช่ว่าพอฝนตกมีน้ำมากก็เรียกคนเข้าทำการมาก พอฝนน้ำน้อยลงไปก็ไล่คนออก ถ้าทำเช่นนี้จะหากคนลูกจ้างมาทำเหมืองไม่ได้ เพราะพวกลูกจ้างมักจะเป็นคนหาเช้ากินค่ำอยู่โดยมาก จะนอนรอคอยน้ำไม่ได้

เหมืองครา (HILL MINING)

เหมืองคราเป็นเหมืองที่ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Hill Mining คือไม่ใช่วานแร่หรือทางแร่ เนื้อแร่อยู่เรียรายทั่วไปในหินอัคนี "Granite" ซึ่งผุหรือธาตุบางส่วนของหินชนิดนี้กลายเป็นดินไป ทำให้หินแตกกระจายไคง่าย

นึ่งจากเนื้อแร่ที่ถูกพังทลายลงโดยธรรมชาติของมันเอง แล้วนำพาไหลลงสู่ไปรวม
คานหินอยู่ทั้งที่บนไหลเขา และในสายแบริ่นพื้นราบ

วิธีทำ ของเหมืองชนิดนี้ ก็อย่างเดียวกันคือทำรางน้ำพาน้ำตามไหลเขา
จากที่สูง โดยมากมักพามาจากสถานที่ไกล ๆ ให้น้ำไหลชะลงบนหลังแร่ ส่วนของ
หินที่นุ่มหรือที่กลายเป็นดินไหลเลยลงไป น้ำก็กัดกร่อนเข้าไปในหิน พวกเกลือที่ทำงานถึ
เครื่องมือมี จอบ, เสียม ชะแลงก็ช่วยกันงัดให้หินที่พังลงไปบนที่ราบซึ่งปรายไว้
สำหรับรับรองแร่แล้ว ก็ลงในแอ่งน้ำเก็บเอาเนื้อแร่โดยธรรมชาติ คราชนิดนี้มี
เนื้อแระควย แต่อาศัยควยพังหินลงไปเป็นจำนวนมากหลาย โดยใช้เกลือแต่คนจึง
พอมักำไรพอทำเหมืองชนิดนี้ได้

เมื่อเป็นเช่นนี้ บุลคินทรายที่ออกจากเหมืองคราจึงมีจำนวนมากขาย ทำ
อันทรายให้แก่ลำห้วยที่ไหลผ่านไป นอกจากนี้บุลคินทรายยังทับถมป่าและที่ทำการเพาะ
ปลูกที่ใกล้เคียง

เพราะฉะนั้นก่อนที่จะทำเหมืองแร่โดยวิธีนี้จะต้องเตรียมหาที่ ๆ จะขังบุลคิน
ทรายไว้ให้พอเพียงจึงจะเหมาะและที่ที่สมควรขังบุลคินทรายนั้นควรเป็นบึงหรือที่ลุ่ม
บุลคินทรายจะได้ทำประโยชน์นั้นด้วย

เหมืองรู (SHAFT MINING)

เหมืองรู - เหมืองปล่อง - เหมืองล่าง - เรียกในแหลมมลายูว่า , ลุมบง-
เซียม "Lumbong Siam" หรืออังกฤษว่า "Shaft Mining" เหมืองชนิดนี้
ตามที่ทำอยู่ในประเทศสยามโดยมากเป็นเหมืองชนิดลานแร่ แต่เปลือกหินที่จะต้องขุด
ขึ้นนั้นลึกมากกว่าจำเป็น คือ ถ้าจะลอกเปลือกหินขึ้นอย่างวิธีเหมืองหาบแล้ว ค่าใช้
จ่ายในการลอกเปลือกหินจะแพงเกินกว่ารายได้จากราคาของเนื้อแร่ที่จะขุดได้

โดยเหตุนี้การขุดจึงจำเป็นต้องขุดให้เป็นรูหรือหลุมลึกตรงถึงลงไปยังพื้น
กระสะแร่ที่เคียว แล้วลงเอากระสะแร่ขึ้นมาล้างเอาแต่เนื้อดี ๆ เมื่อหมดกระสะ
แร่แล้วก็ถมบุลคินทรายกลับลงไปเหลือไว้แต่ของพอเป็นทางเดินสำหรับล้างเอาแร่ต่อไป

ตามทางที่ขุดกระแสน้ำขึ้นแล้วต้องใส่เสาไม้ค้ำและกันข้าง ๆ ไว้ ข้างบนก็ต้องกรุไม้
 กล้วยไม้กระดาหรือท่อนไม้ที่จะพังหาได้ ป้องกันตามวิธีมิให้ดินทรายพังทับถมลงมาได้
 และต้องสูบน้ำที่ไหลอยู่ในท้องหลุมขึ้นมาปล่อยเสียข้างบน ตามธรรมดาตั้งคันขุดในที่ลึก
 มากเสียก่อน เพื่อนำจากที่อื่นจะไถ่ไหลไปซึ่งรวมอยู่เป็นการง่ายกับการสูบน้ำ

เมื่อนำเอากระแสน้ำขึ้นมาได้แล้ว ก็ชะล้างอย่างวิธีเหมืองหาบ

เพราะฉะนั้นการทำเหมืองโดยวิธีนี้จึงมีมูลดินทรายไหลออกจากที่ขุดซึ่งน้อยกว่า
 ทำด้วยวิธีอื่น และในบางครั้งอาจทำเหมืองก็ปล่อยน้ำลงแรงลงในขุมเหมืองนั่นเอง

เหมืองชนิดนี้คงมีการระวังมาก เพราะถ้าการกรุกันดินไม่แข็งแรงพอหรือ
 สะพราว ดินเบื้องบน (เปลือกดิน) อาจพังลงไปทับถม คนที่อยู่ในรูหรือหลุมนั้นก็อาจ
 เป็นอันตรายได้ และยากที่จะไว้วางใจว่าการกรุกันภายในรูหรือหลุมในการทำเหมืองแ
 ชนิดนี้จะไถ่ทำโดยเรียบรอยแข็งแรงเสมอ

แต่เหมืองรูที่แท้จริงนั้น เป็นเหมืองที่ทำกันสำหรับถ่านศิลาและแร่อื่นในต่าง
 ประเทศ ทั้งในที่ทางแร่และลานแร่

มีวิธีทำอย่างเรียบรอยป้องกันอันตรายต่าง ๆ ทั้งมีกฎข้อบังคับเพื่อความปลอด
 ภัยทั้งหลาย

บางแห่งไทยได้ถึงกับใช้รถไฟ, รถราง ใช้กำลังไฟฟ้าหรือมาลากชนแร่ภายใน
 ที่ทำเหมืองใต้พื้นดิน

แต่เหมืองชนิดนี้ไม่มีในประเทศไทย จึงไม่กล่าวไว้ในที่นี้

ภาคผนวก จ.

ตัวอย่างใบอนุญาตเขื่อนน้ำ¹

ฉบับที่

ด้วยบริษัทราห์มันตินคอมปะนี ลิมิเตด (Rahman Tin Company Limited) อยู่ในบังคับอังกฤษ ผู้ได้รับประทานบัตรฉบับที่ 1500/216 ทำเหมืองแร่ดีบุกที่ตำบลเขาบูเก็ด ปากอำเภอเบตง เมืองราห์มัน มณฑลปัตตานี ได้ทำเรื่องรวบรวมยื่นขออนุญาตขุดเขื่อนน้ำจากตำบลกายังไปถึงที่โรงโม่แร่ ซึ่งบริษัทได้รับอนุญาตตั้งขึ้นเพื่อเอาน้ำมาใช้ในการทำเหมืองแร่

1. ได้ให้นายอำเภอผู้ปกครองท้องที่ตรวจซึ่งบริษัทราห์มันติน คอมปะนี ลิมิเตด ขออนุญาตขุดเขื่อนน้ำรายนี้แล้ว และมณฑลปัตตานีมีรายงานชี้แจงมาว่า การที่บริษัทราห์มันติน คอมปะนี ลิมิเตด ขออนุญาตขุดเขื่อนน้ำสายนี้ ไม่มีการขัดข้องอย่างใดสมควรจะอนุญาตได้ จึงได้ออกใบอนุญาตฉบับนี้ให้แก่บริษัทราห์มันติน คอมปะนี ลิมิเตด (ซึ่งจะเรียกต่อไปว่า "ผู้รับอนุญาต") ขุดเขื่อนน้ำ ตั้งแต่คลองกายังไปถึงโรงโม่แร่ ซึ่งบริษัทได้รับอนุญาตตั้งขึ้น และทางเขื่อนน้ำที่อนุญาตให้ขุดนั้นมีปรากฏอยู่ในแผนที่ติดกับท้ายใบอนุญาตฉบับนี้

2. การที่จะขุดเขื่อนน้ำตามที่ได้อนุญาตในข้อ 1. ของใบอนุญาตฉบับนี้ ผู้รับอนุญาตจะจัดการขุดด้วยวิธีใดต้องแจ้งความให้ข้าหลวงราชโลหกิจในท้องถิ่นทราบก่อน เมื่อข้าหลวงราชโลหกิจเห็นชอบด้วยวิธีที่จะขุดนั้นแล้ว ผู้รับอนุญาตจึงจะขุดเขื่อนน้ำตามวิธีนั้นได้

¹ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.3/38 บริษัทราห์มันติน คอมปะนี ลิมิเตด ขออนุญาต
ทำเขื่อนน้ำ ร.ศ. 120.

3. การที่ผู้รับอนุญาตซุกเชือกน้ำสายนี้ ถ้าทำให้เกิดการเสียหายประการใด ๆ ก็คือ ผู้รับอนุญาตต้องรับผิดชอบทั้งสิ้น

4. ห้ามมิให้ผู้รับอนุญาตใช้น้ำที่ไหลมาในเชือกน้ำสายนี้ในการอย่างอื่น นอกจากการที่เกี่ยวข้องทำเหมืองแร่ในประทานบัตรฉบับที่ 1500/216 เว้นแต่ได้รับหนังสืออนุญาตจากเจ้ากรมราชโลหกิจให้ใช้น้ำในการอย่างอื่นจึงจะใช้ได้

5. รัฐบาลสยามจะยกเลิกใบอนุญาตฉบับนี้เสียเวลาหนึ่งเวลาใดก็ได้ แต่ถ้ายกเลิกเช่นนั้นรัฐบาลสยามจะต้องใช้ค่าเสียหายให้แก่ผู้รับอนุญาตที่ของขาดผลประโยชน์ไปในการที่ยกเลิกนั้นตามสมควร ถ้ารัฐบาลสยามกับผู้รับอนุญาตไม่ตกลงกันได้ในเรื่องจำนวนเงินค่าเสียหายที่จะใช้ให้แก่ผู้รับอนุญาตแล้ว ให้รัฐบาลสยามและผู้รับอนุญาตตั้งอนุญาโตตุลาการ ฝ่ายละ 1 คน พร้อมกับพิจารณาตัดสิน ถ้าอนุญาโตตุลาการทั้ง 2 ฝ่ายไม่ตกลงกันได้ก็ให้อนุญาโตตุลาการทั้ง 2 ฝ่าย เลือกผู้ชี้ขาดคน 1 เป็นผู้ตัดสินเด็ดขาด ถ้าฝ่ายใดแพ้ให้ฝ่ายนั้นเสียค่าฤชาธรรมเนียม

6. ถ้าผู้รับอนุญาตจะซุกเชือกน้ำผ่านไปในพื้นที่ซึ่งมีเจ้าของ ผู้รับอนุญาตจะต้องขออนุญาตจากเจ้าของที่ดินนั้นก่อน ถ้าเจ้าของที่ดินไม่ยอมให้ซุกเชือกน้ำไปในที่ของเขา ผู้รับอนุญาตจะต้องซุกเชือกน้ำไปทางอื่นให้พ้นจากที่นั้น

7. น้ำที่ไหลออกจากโรงโม่แร่ของผู้รับอนุญาตไปแล้วให้ถือว่าไม่ใช่เป็นน้ำของผู้รับอนุญาต

8. การที่ได้ให้อ่านาและผลประโยชน์แก่ผู้รับอนุญาตตามข้อความในใบอนุญาตฉบับนี้เป็นการเข้าใจกันแล้วว่า เพราะผู้รับอนุญาตเป็นผู้ได้รับประทานบัตรฉบับที่ 1500/216 ถ้าประทานบัตรฉบับที่ 1500/216 สิ้นอายุก็ดี หรือยกเลิกด้วยเหตุใด ๆ ก็ดี ใบอนุญาตฉบับนี้ก็สิ้นอายุและยกเลิกด้วย และถ้าโอนไปให้แก่ผู้หนึ่งผู้ใดที่ได้รับโอนไปนั้น ก็จะได้รับอ่านาผลประโยชน์และความรับผิดชอบของใบอนุญาตฉบับนี้เหมือนกัน

9. ผู้รับอนุญาตได้เสียเงินค่าธรรมเนียมใบอนุญาตเรียบร้อยแล้ว

ได้ออกใบอนุญาตฉบับนี้ที่กรมราชโลหกิจกรุงเทพฯ ณ วันที่.....

เดือน..... รัตนโกสินทรศก 126

เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย

ประทับตราพระราชสีห์หน้ามาเป็นสำคัญ

ภาคผนวก ฉ.

ราคากีบูก (คิดราคามาตรฐานจากตลาดกรุงลอนดอน) ตั้งแต่
ปี ค.ศ.1871 - ค.ศ.1962 (พ.ศ.2414 - พ.ศ.2505)¹

ปี	คิดราคาปอนด์ต่อ 1 ตัน	ปี	คิดราคาปอนด์ต่อ 1 ตัน	ปี	คิดราคาปอนด์ ต่อ 1 ตัน
1871	140	1887	112	1903	127
1872	145	1888	118	1904	127
1873	133	1889	93	1905	143
1874	104	1890	94	1906	181
1875	86	1891	91	1907	173
1876	76	1892	93	1908	133
1877	70	1893	85	1909	135
1878	62	1894	96	1910	155
1879	71	1895	63	1911	192
1880	87	1896	60	1912	209
1881	92	1897	61	1913	202
1882	102	1898	71	1914	
1883	93	1899	112		
1884	81	1900	134		
1885	87	1901	119		
1886	97	1902	121		

¹ Lim Chong - Yah, Economic Development of Modern Malaya, p. 322.

ภาคผนวก ช.

อัตราค้ำประกันซื้อขายกันเป็นบาท และเป็นเงินบาท¹

ราคาในเมือง สตรีทเซนต์เดวิดเมนท		ภาคหลวงที่ตองเสีย		ราคาในเมือง สตรีทเซนต์เดวิดเมนท		ภาคหลวงที่ตองเสีย	
อย่างต่ำ บาทละ	อย่างสูง บาทละ	บาทละ		อย่างต่ำ บาทละ	อย่างสูง บาทละ	บาทละ	
บาท	บาท	บาท	ส.ค.	บาท	บาท	บาท	ส.ค.
80	81	8	10	95	96	9	60
81	82	8	20	96	97	9	70
82	83	8	30	97	98	9	80
83	84	8	40	98	99	9	90
84	85	8	50	99	100	10	00
85	86	8	60	100	101	10	10
86	87	8	70	101	102	10	20
87	88	8	80	102	103	10	30
88	89	8	90	103	104	10	40
89	90	9	00	104	105	10	50
90	91	9	10	105	106	10	60
91	92	9	20	106	107	10	70
92	93	9	30	107	108	10	80
93	94	9	40	108	109	10	90
94	95	9	50	109	110	11	00

¹ก.จ.ช. ร.5 กษ. 6.1/32 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบทูล กรมขุน
สมมตอมรพันธุ์ ที่ 189/22303 วันที่ 11 มีนาคม ร.ศ. 126.

ราคาในเมือง สเตรทเซทเคอลเมนต์		ภาคหลวงที่ต้องเสีย		ราคาในเมือง สเตรทเซทเคอลเมนต์		ภาคหลวงที่ต้องเสีย	
อย่างต่ำ หาละ	อย่างสูง หาละ	หาละ		อย่างต่ำ หาละ	อย่างสูง หาละ	หาละ	
บาท	บาท	บาท	ส.ค.	บาท	บาท	บาท	ส.ค.
110	111	11	10	132	133	14	30
111	112	11	20	133	134	14	50
112	113	11	30	134	135	14	70
113	114	11	40	135	136	14	90
114	115	11	50	136	137	15	15
115	116	11	60	137	138	15	35
116	117	11	70	138	139	15	55
117	118	11	85	139	140	15	80
118	119	11	00	140	141	16	00
119	120	12	15	141	142	16	20
120	121	12	35	142	143	16	45
121	122	12	50	143	144	16	65
122	123	12	65	144	145	16	90
123	124	12	80	145	146	17	10
124	125	12	00	146	147	17	35
125	126	13	15	147	148	17	55
126	127	13	30	148	149	17	80
127	128	13	50	149	150	18	00
128	129	13	65	150	151	18	25
129	130	13	80	151	152	18	50
130	131	13	00	152	153	18	80
131	132	14	15	153	154	19	5

ราคาในเมือง สเตรทเซทเคอลเมนต์		ภาคหลวงที่ต้องเสีย		ราคาในเมือง สเตรทเซทเคอลเมนต์		ภาคหลวงที่ต้องเสีย	
อย่างต่ำ หาละ	อย่างสูง หาละ	หาละ		อย่างต่ำ หาละ	อย่างสูง หาละ	หาละ	
บาท	บาท	บาท	ส.ท.	บาท	บาท	บาท	ส.ท.
154	155	19	35	174	175	25	45
155	156	19	60	175	176	25	80
156	157	19	90	176	177	26	15
157	158	20	15	177	178	26	50
158	159	20	45	178	179	26	85
159	160	20	70	179	180	27	20
160	161	21	00	180	181	27	55
161	162	21	25				
162	163	21	55				
163	164	21	80				
164	165	22	10				
165	166	22	40				
166	167	22	70				
167	168	23	00				
168	169	23	35				
169	170	23	70				
170	171	24	05				
171	172	24	40				
172	173	24	75				
173	174	25	10				

ภาคผนวก ข.

ฉบับภาษาไทย

สนธิสัญญาระหว่างรัฐบาลสยาม กับ รัฐบาลอินเดีย
เพื่อส่งเสริมการค้าทางพาณิชย์ ระหว่างพม่าของอังกฤษ
กับอาณาเขตของเมืองเชียงใหม่ ลำปาง และลำพูน (สัญญาเชียงใหม่)
ลงนาม ณ เมืองกัลกัตตา เมื่อวันที่ 14 มกราคม ค.ศ. 1874¹

ด้วยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยทหกกุณ
บุรุษยรัตนราชวิวงษวรุตพงษ์บริพัตร วรชติยราชินิกโรคม จาตุรนต์บรมมหาจักรพรรดิ
ราชสังกาศ บรมธรรมิกมหาราชาธิราช บรมนารกบพิตร พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
เป็นพระเจ้าแผ่นดินใหญ่ในรัชกาลที่ห้า ในพระบรมราชวงษ์จึงได้ทรงรั้งรัตนราชโกสินทร์
ยาศิบัติ ณ กรุงเทพมหานครบริรักษ์โกสินทรมหินทรายุทธยาพระเจ้ากรุงสยาม มีพระ
ราชประสงค์จะทรงรักษาทางพระราชไมตรีให้วัฒนาถาวรยิ่งขึ้นไป ด้วยเมืองเชียงใหม่
เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน เป็นของฝ่ายไทย แลเขตรแดนซึ่งเป็นกอลอนนีเมืองขึ้นฝ่าย
อังกฤษติดต่อกันกับเมืองเชียงใหม่ ลูกค้าไปมาค้าขาย เกิดใจผู้ร้ายแลเหตุต่าง ๆ จะ
ต้องจัดการระงับใจผู้ร้ายให้ลูกค้าทั้งสองฝ่ายไปมาค้าขายโดยสะดวก ท่านเสนาบดีกรุง
สยาม แลคอเวอนแมนต์ฝ่ายอินเดียเห็นพร้อมกันแล้ว สมเด็จพระเจ้ากรุงสยามจึงโปรด
ตั้งให้พระยาเจริญราชไมตรีเป็นผู้ใหญ่ได้บังคับการสิทธิขาดในศาลต่างประเทศเป็นนิติ-

¹ กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย, กระทรวงการต่างประเทศ (หนังสือยุคประมวล
สนธิสัญญาเล่ม 2 พ.ศ. 2431 - 2462) สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคี ระหว่าง
ประเทศไทย กับ ต่างประเทศ และองค์การระหว่างประเทศ หน้า 31 - 36

เตอเปลนีโปเตนติเอรียที่หนึ่ง พระยาสมุทรราชกับผู้ใดบังคับการ เมืองสมุทรปราการ
 เปนมินิสเตอเปลนีโปเตนติเอรียที่สอง พระมหามนตรีศรีสงครามกับ สมุหเจ้ากรมพระ
 ตำรวจในขวาเปนที่ปรึกษาคนหนึ่ง กับหลวงสยามานุเคราะห์ถึงสุลเมืองราชขุนนาย
 หนึ่ง ฝ่ายทานเรตฮอนเนอเรเปเลทอมมาศยอศ แบริงบารอนนอตบรูกที่สเตรคตอน
 เปนบารอนเนต แลเปนที่ปรึกษาของสมเด็จพระนาง เปนเจ้าแผ่นดินเกรตบริตเตนแล-
 อายริแลนด์ แลเปนแกรนทมาศเตอเครื่องอิสริยยศชื่อสละวาร์อินเดียนอย่างที่สุด แลเปน
 ไวศรอยคเวอนเนอเยเนราลดินเดียนอยู่ในที่ประชุม จึงได้ตั้งท่านชาเลอัมเฟอสตอน-
 เอกจิซอนกองแปเนียน ซึ่งได้รับเครื่องอิสริยยศอย่างสูง ชื่อสละวาร์อินเดียนเปนเปเลนิ-
 โปเตนติเอรีย แลผู้ทั้งมีอำนาจทั้งสองฝ่ายได้ปรึกษาเห็นถูกต้องตกลงกันตามสัญญาซึ่ง
 จะกล่าวนี้

ข้อ 1 ว่า สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามจะให้เจ้าเชียงใหม่ตั้งด่านกองกระ
 เวณแลให้มีเจ้าพนักงานกำกับริมฝั่งแม่น้ำสะระหวีที่เป็นเขตรแดนเมืองเชียงใหม่ ซึ่ง
 เปนของฝ่ายสยาม แล้วให้มีไปลิตั้งอยู่กอสมควร จะไ้ระงับห้ามโจรผู้ร้ายเลกาารอื่นๆ
 ที่เปนสำคัญ

ข้อ 2 ว่า ผู้หนึ่งผู้ใดเป็นโจรผู้ร้ายในเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง
 เมืองลำพูนหนีข้ามไปในเขตรแดนอังกฤษ เจ้าพนักงานอังกฤษ แลไปลิตจะช่วยติดตาม
 จับผู้ร้ายโดยแข็งแรง ถ้าได้ตัวผู้ร้ายเป็นคนในบังคับสยาม ต้องส่งให้เจ้าพนักงาน
 สยามที่เมืองเชียงใหม่ ถ้าเป็นคนในบังคับอังกฤษ ให้ขุนนางอังกฤษที่ตั้งอยู่ ณ เขตร
 แดนยองสะลินธาระให้ ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดเป็นผู้ร้ายในเขตรแดนอังกฤษหนีเข้าไปในเขตร
 แดนเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน เจ้าพนักงานฝ่ายสยามกับไปลิตจะ
 ช่วยติดตามจับผู้ร้ายโดยแข็งแรง ถ้าได้ตัวผู้ร้ายเป็นคนในบังคับอังกฤษต้องส่งให้ขุนนาง
 ที่ตั้งอยู่ของสะลิน ถ้าเป็นคนในบังคับสยาม เจ้าพนักงานที่ตั้งอยู่เมืองเชียงใหม่จะ
 ชำระให้ ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดที่มีหนังสือเดินทางตามในสัญญาข้อ 4 ถ้าไม่มีหนังสือเดินทาง

เป็นโจรผู้ร้ายในเขตรแดนอังกฤษ เขตแดนสยาม ถ้าจับตัวผู้ร้ายได้ ไม่ต้องถามว่า
เป็นคนชาติของใครใด ต้องชำระคดีสินทำโทษตามกฎหมายบ้านเมืองนั้น ถ้าทรัพย์สิน
ของที่ถูกผู้ร้ายลักไป เจ้าพนักงานในเขตรแดนฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดชำระไ้ทรัพย์สินของมา
แล้วต้องส่งทรัพย์สินของให้แก่เจ้าของฝ่ายนั้น

ข้อ 3 ว่า เจ้าพนักงานสยามที่เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน
จะต้องช่วยป้องกันคนในสังกัดอังกฤษซึ่งไปมาค้าขายและมีธุระอื่น ๆ ในเมืองเชียงใหม่
เมืองนครลำปาง เมืองลำพูนโดยสมควร แลคอเวอนแบนต์อังกฤษในฝ่ายอินเดียก็จะ
ต้องช่วยป้องกันคนในสังกัดสยาม ซึ่งมาจากเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมือง
ลำพูน ไปค้าขายตามมีธุระอื่น ๆ เข้าไปในเขตรแดนอังกฤษเหมือนกัน

ข้อ 4 ว่า คนในสังกัดอังกฤษมาแต่เมืองพม่า ฝ่ายอังกฤษเข้าไปเมือง เชียง
ใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ต้องมีหนังสือเดินทางสำหรับตัวของผู้ครองเมืองพม่า
ฝ่ายอังกฤษ ฤาขุนนางซึ่งผู้ครองเมืองพม่าฝ่ายอังกฤษตั้งให้ไปเจ้าพนักงานในหนังสือ
เดินทางสำหรับตัวนั้น ให้ใส่ชื่อแลตำแหน่งการค้าขายธุระสิ่งใด ๆ หนังสือเดินทางนั้นต้อง
เปลี่ยนใหม่ทุกครั้ง แลหนังสือเดินทางสำหรับตัวนั้นเจ้าพนักงานซึ่งตั้งอยู่ในเขตรแดนชั้น
นอกฤาชั้นใน เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน จะเรียกดูต้องให้ดู ถ้าผู้
ที่มีหนังสือเดินทางไม่มีสิ่งของต้องห้ามตามหนังสือกฎหมายพระราชไมตรี ซึ่งสมเด็จพระ
พระเจ้ากรุงสยามกับสมเด็จพระเจ้ากรุงเวียงจันทน์ทำไว้ เมื่อวันที่สิบแปด
เดือนเอเปรล คฤศตศักราช 1855 ปี แลข้อเพิ่มเติมซึ่งคอเวอนแบนต์สยามกับกอมมิส-
เนอฝ่ายอังกฤษ ได้ทำไว้เมื่อวันที่สิบสามเดือนเม คฤศตศักราช 1856 ปี มิให้ขัด
ขวางไว้ต้องยอมให้ไปตามระยะทาง ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดไม่มีหนังสือ เดินทางสำหรับตัวจะให้
กลับก็ได้ แลอย่างให้ทำอันตราขายด้วยประการใด

ข้อ 5 ว่า มีประสงค์ตกลงกันจะระงับความซึ่งคนในสังกัดอังกฤษในสังกัด
สยามที่อยู่ในเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ซึ่งเป็นฝ่ายของไทยที่จะ

เป็นความแกล้งกันไปข้างนา มิใช่เป็นความตีพิมพ์หันศโทบ สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามจะตั้งผู้ ซึ่งสมควรให้เป็นตระลาการที่เมืองเชียงใหม่ แลตระลาการนั้นจะมีอำนาจได้ชำระตัดสินความของชนในบังคับอังกฤษพ้องคนในบังคับสยามที่เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ถ้าคนในบังคับสยามพ้องคนในบังคับอังกฤษ ซึ่งมาแต่พม่า อังกฤษที่เข้าไปในเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ซึ่งมีหนังสือเดินทางสำหรับตัวตามหนังสือข้อ 4 ถ้าคนในบังคับอังกฤษยอมให้ชำระที่ศาลนั้นจึงจะชำระตัดสินได้ ถ้าคนในบังคับสยามพ้องคนในบังคับอังกฤษที่มาแต่พม่าฝ่ายอังกฤษเข้าไปที่เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ที่มีหนังสือเดินทางสำหรับตัวตามหนังสือข้อ 4 ถ้าไม่ยอมให้ตระลาการที่เมืองเชียงใหม่ชำระตัดสิน ก็ต้องให้กงสุลอังกฤษในกรุงเทพฯ หาขุนนางอังกฤษที่ตั้งอยู่เขตแดนที่ยอมตัดสินชำระตัดสิน ถ้าคนในบังคับสยามพ้องคนในบังคับอังกฤษเข้าไปอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ถ้าไม่มีหนังสือสำหรับตัวตามหนังสือข้อ 4 ความนั้นต้องชำระตัดสินตามกฎหมายเมืองนั้น

ข้อ 6 ว่า คนในบังคับสยามอยู่ที่เมืองฝ่ายอังกฤษ ถ้าเป็นความกันเอง จะหาตระลาการฝ่ายอังกฤษในตำบลนั้นให้ชำระความ ตระลาการอังกฤษนั้นจะต้องช่วยว่ากล่าวให้สำเร็จตามไมตรี ถ้าโจทจำเลยยอมกันความนั้นก็แล้วกันได้ ถ้าคนในบังคับอังกฤษอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน เป็นความกันเอง จะไปหาตระลาการที่เมืองเชียงใหม่ ซึ่งได้ตั้งอยู่ตามหนังสือข้อ 5 ตระลาการที่เมืองเชียงใหม่ต้องช่วยให้สำเร็จตามไมตรี ถ้าโจทจำเลยยอมกันตามตัดสิน ความนั้นก็แล้วกันได้

ข้อ 7 ว่า คนเกิดในฝ่ายอินเดีย ซึ่งอยู่ในบังคับอังกฤษมาแต่พม่าฝ่ายอังกฤษ เข้าไปในเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ที่ไม่มีหนังสือเดินทางสำหรับตัวตามหนังสือข้อ 4 ถ้าหาความผิดในเขตแดนสยาม ต้องชำระตามศาลตามกฎหมาย

เมื่อนั้น ถ้าคนเกิดไผ่ฝ่ายอินเดีย ซึ่งอยู่ในบังคับอังกฤษอย่างที่กล่าวมาแล้ว ถ้าหนังสือเดินทางสำหรับตัวตามหนังสือสัญญาข้อ 4 แล้วทำความผิด ต้องให้กล่าวนำอังกฤษในกรุงเทพฯ ถ้าให้ขุนนางอังกฤษที่ตั้งอยู่ในเขตแดนของสะลินชำระตามกฎหมายอังกฤษ

ข้อ 8 ว่า เจ้าพนักงานที่เมืองเวียงใหม่ เมืองนครจำปาสัก เมืองลำพูน ถ้าขุนนางที่ตั้งอยู่ในเขตแดนของสะลินตามกฎหมายในกรุงเทพฯ จะต้องการค่าหา ค่าให้การค่าพยาน และผู้ที่เป็นพยาน ซึ่งต้องการจะได้ตัดสินความผิดละเมิดและไม่มีโทษทัณฑ์ที่ยังไม่แล้ว ก็ต้องให้ทุกครั้ง ถ้าตระลาการที่เมืองเวียงใหม่ ต้องการค่าหา ค่าให้การ ค่าพยาน และผู้ที่เป็นพยาน ต้องให้เหมือนกับทุกครั้ง

ข้อ 9 ว่า ความตั้งขุนนางอังกฤษที่ตั้งอยู่ในเขตแดนของสะลินชำระก็ดี ถ้าตระลาการที่เมืองเวียงใหม่ก็ดี ซึ่งได้ตั้งไว้ตามหนังสือสัญญาข้อ 5 นี้ ถ้าคนในบังคับสยามเป็นความเกี่ยวของกันคนในบังคับอังกฤษ ถ้าคนในบังคับอังกฤษเกี่ยวข้องกับคนในบังคับสยาม เจ้าพนักงานสยาม ถ้าเจ้าพนักงานอังกฤษ ทั้งสองฝ่ายจะให้ขุนนางนายหนึ่งไปฟังชำระความก็ได้ ถ้าต้องการค่าหาค่าให้การค่าพยาน เจ้าพนักงานสยาม ถ้าเจ้าพนักงานอังกฤษจะตัดสินให้ อย่างไรก็เลือกเอาการจ้างแต่ถึงใด

ข้อ 10 ว่า คนบังคับอังกฤษที่มีหนังสือเดินทางสำหรับตัวตามหนังสือสัญญาข้อ 4 ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดจะถือไม้เท้าไม้ท้าวเมืองเวียงใหม่ เมืองนครจำปาสัก เมืองลำพูน ต้องทำหนังสือสัญญาต่อเจ้าของป่าไม้ให้มิกล่าวหยาบปี หนังสือสัญญาให้ทำเป็นสองฉบับ เอาไว้คนละฉบับต้องประทับตราตราการไทยที่เมืองเวียงใหม่ ซึ่งได้ตั้งไว้ตามหนังสือสัญญาข้อ 5 แลประทับตราเจ้าเวียงใหม่ด้วย แลการตระลาการที่เมืองเวียงใหม่ต้องส่งสำเนาหนังสือสัญญาข้อนี้ให้แก่ขุนนางอังกฤษที่ตั้งอยู่ในเขตแดนของสะลินฉบับหนึ่งทุกครั้ง ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดที่เป็นคนในบังคับอังกฤษมีหนังสือสำหรับตัว ตักใบงานไม้ใบป่าค่าบหนึ่งค่าบลิโต เจ้าของป่าไม้ยอม ถ้าเกินกำหนดหนังสือสัญญาที่ทำไว้แล้วนั้น ต้องใช้ราคาผลประโยชน์ที่เสียไปให้แก่เจ้าของป่าตามกล่าวนำอังกฤษในกรุงเทพฯ ถ้าขุนนาง

อังกฤษที่เขตรแดนของสะลินเห็นสมควร ถ้าผู้นั้นไม่มีหนังสือมารับตัวแล้วต้องชำระตาม
ศาลตามกฎหมายเมืองนั้น

ข้อ 11 ว่า ละครการที่เมืองเชียงใหม่ ซึ่งได้ตั้งไว้ตามหนังสือสัญญาข้อ 5
แก่เจ้าเมืองเชียงใหม่ต้องห้ามอย่าให้เจ้าของป่าทำหนังสือสัญญาขายไม้ป่าป่าไม้ในป่า
ตำบลเดียวเป็นสองรายสามราย และห้ามอย่าให้ผู้หนึ่งผู้ใดไปตีตราถูบลตราที่เป็นเจ้า
ของแต่ใดก็ได้ไว้ และต้องช่วยลูกค้าที่ค้าไม้ซื้อไม้ตามสมควร จะได้เก็บไม้ของตัวได้ ถ้า
เจ้าของป่าไม่ให้ค้าไม้กันไม้ ถ้าไม่ให้ขายไม้ตามหนังสือสัญญาข้อ 5 ที่ว่าไว้ในหนังสือ
สัญญาข้อ 10 ให้ละครการที่เมืองเชียงใหม่ ซึ่งได้ตั้งไว้ตามหนังสือสัญญาข้อ 5 กับเจ้า
เชียงใหม่บังคับให้เจ้าของป่าเสียค่าช่วยการให้กับผู้ซึ่งได้ทำหนังสือสัญญานั้นพอสมควร
ตามกฎหมายฝ่ายสยาม

ข้อ 12 ว่า คนในบังคับอังกฤษซึ่งมาแต่ฝ่ายอังกฤษเข้าในเขตรแดนสยาม
สิ่งของต้องพิทักษ์ต้องเสียภาษีตามธรรมเนียมเมืองนั้น ถ้าคนในบังคับสยามเข้าไปใน
เขตรแดนอังกฤษ สิ่งของต้องพิทักษ์ ต้องเสียภาษีตามกอเวอนเมนต์ได้ตั้งไว้

ข้อ 13 ว่า ขุนนางอังกฤษซึ่งตั้งอยู่ที่เขตรแดนของสะลิน จะมีอำนาจตามหนังสือ
สัญญานี้ และมีอำนาจทุกอย่างเหมือนกงสุลอังกฤษนายหนึ่งตามหนังสือสัญญาทางพระ-
ราชไมตรี สมเด็จพระนางเจ้ากรุงเองแคล์ที่ได้ทำไว้ต่อสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน
สยาม เมื่อวันที่ สิบแปดเดือนเอปรีล คฤศศักราช 1855 ปี และข้อเพิ่มเติมซึ่งกอเวอน
เมนต์ฝ่ายสยามกับกอมิสเนอฝ่ายอังกฤษได้ทำไว้ในวันที่สิบสามเดือน เม คฤศศักราช
1856 ปี

ข้อ 14 ว่า ไม่มีข้อหนึ่งข้อใดในหนังสือสัญญานี้จะยกข้อความหนังสือสัญญาทาง
พระราชไมตรี ภายหนังสืออื่น ๆ ซึ่งไว้อยู่ในระหว่างกอเวอนเมนต์อังกฤษ กอเวอนเมนต์
สยามปัจจุบันนี้ไว้ แต่ข้อความที่มีอยู่ในสัญญานี้ ใช้ได้เฉพาะที่ได้สัญญาตกลงกันเท่านั้น
หนังสือสัญญาใหม่นี้

ข้อ 15 ว่า เมื่อเป็นเจตนาตั้งแต่วินิจฉัยหนังสือสัญญาฝ่ายประเทศอังกฤษ
 ฝ่ายประเทศสยาม จะขอตรวจแก้ไขหนังสือสัญญาใหม่บอกวงนาสิบสองเดือน แลตั้งขุนนาง
 ทั้งสองฝ่ายให้มีอำนาจในการนี้แล้ว จึงได้แกหนังสือสัญญาได้ตามที่จะเห็นชอบเห็น
 ประการใด

ข้อ 16 ว่า หนังสือสัญญานี้ทำไว้เป็นภาษาอังกฤษและภาษาสยามเนื้อความอัน
 เกี่ยวข้องกัน แต่ผู้ซึ่งมีอำนาจเดิมในฝ่ายอังกฤษไม่รู้ภาษาไทยได้ตกลงกัน ถ้าเป็นเหตุ
 การห่มถึงกันในสัญญานี้ของเอาคำอังกฤษเป็นแน

ข้อ 17 ว่า ท่านไวยสร้อยคอเวอนเนเวเนรุลอินเกีย ได้รัฟายหนังสือสัญญา
 นี้ได้ให้ผู้มีอำนาจเดิมฝ่ายสยามทราบแล้ว หนังสือสัญญานี้ขอให้สมเด็จระเจ้าแผ่นดิน
 สยามรัฟายแล้ว ให้ส่งให้แก่เสนาบดีกระทรวงอินเกียที่ว่าการทางประเทศ
 เมืองกาละกัตตา ในกำหนดสี่เดือนเข้ามาหนังสือสัญญานี้เมื่อรัฟายแล้วจึงไว้ได้ ใน
 วันที่หนึ่งเดือนยี่นุวารี คชศักราช 1875 ปี ตรงกับวันศุกร์แรม 9 ค่ำ เดือนอ้าย
 ปีมะ จดก. จุลศักราช 1236 ปี แลท่านผู้มีอำนาจทั้งสองฝ่ายได้ลงมือประทับตราใน
 หนังสือสัญญาสองฉบับเป็นอักษรอังกฤษ อักษรสยามไว้เป็นสำคัญ สัญญานี้ทำที่เมืองกาละ-
 กัตตา ลงวันที่สิบสี่ เดือนยี่นุวารี คชศักราช 1874 ปี ตรงกับวันพุธ เดือนยี่ แรม
 สิบสองค่ำ จุลศักราช 1235 ปีระกา เบญจศก

หนังสือสัญญานี้ได้ลงมือ พระยาเจริญราชไมตรี ประทับตราหวัดกาตั้งแทน
 ถ้อยคอกับพระยาสมุทรราชรักษ ประทับตราไว้ด้วยข้างอยู่กลาง มีศเอจิชอน ผู้รับอำนาจ
 เดิม แต่ท่านไวยสร้อยประทับตรากรังคางตรา ไว้ด้วยรวมตราตามดวง ได้ประทับไว้ท้าย
 หนังสือที่อักษรอังกฤษแห่งหนึ่ง ที่อักษรไทยแห่งหนึ่ง ทั้งสองฉบับ หนังสือสัญญานี้รักษาไว้
 ณ กรุงเทพฯ ฉบับหนึ่ง ที่ผู้ปกครองหนังสือ สัญญาประทับตราประจำตัว ของมีศเอ-
 จิชอน ฉบับหนึ่ง ที่ผู้ปกครองหนังสือสัญญาประทับตรา ประจำรั้งรูปพระบรมมหารัชมังคล
 คอกใบ ของพระยาเจริญราชไมตรี รักษาไว้ ณ เมืองกาละกัตตา

จบข้อสัญญา 17 ขวเอนนี้.

ฉบับภาษาอังกฤษ

Treaty
between

the Governments of Siam and India,
for promoting Commercial Intercourse
between

British Burmah and the adjoining Territories of
Chiangmai, Lakon, and Lampoonchi, belonging to Siam.¹

Whereas the Siamese Government and the Government of India desire to conclude a Treaty for the purpose of Promoting Commercial intercourse between British Burmah and the adjoining territories of Chiandmai, Lakon, and Lampoonchi, belonging to Siam, and of preventing dacoity and other heinous crimes in the territories aforesaid: The High Contracting Parties have for this purpose named and appointed their Plenipotentiaries, that is to say: His Majesty Somdetch Phra Paramindr Maha Chulalong Korn Bodindthong Depaya Maha Mongkut Purusaya Ratorerayarawiwongse Varutmawongse Pribat Warakattriya Raja Nikradom Chaduranta Poram Maha Chakrabantiray Sangkat Poromdham Mik Maharaja Dhiray Poromnat Pobit Phra Chula Chom Klaw Chow Yu Hua, Supreme King of Siam, fifth of the present Royal Dynasty, who founded the Great City of Bangkok Amaratne Kosindr Mohindr Ayuthia, has on his part named and appointed Phya Charon Raja Maitri, Chief Judge of the Foreign Court, First Minister Plenipotentiary, Phya Samud Puranurax, Governor of the District of Samudr Prakar, Secound Minister Plenipotentiary, and Phra Maha Muntri Sriongrax Samuha, Chief of the Department of the Royal Body Guard of the Right Adviser; and Edward Fowle, Esquire, Luang Siamanukrob, Consul for Siam at Rangoon, Adviser; and His Excellency the Right Honourable Thomas George Baring, Baron Nothbrook of Stratton, and a Baronet, Member of the Privy

¹กรรสนธิสัญญา และกฎหมายต่างประเทศ (หนังสือชุดประมวลสนธิสัญญา
เล่ม 2 พ.ศ. 2431 - 2462 สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคี ระหว่างประเทศไทย
กับต่างประเทศ และองค์การระหว่างประเทศ หน้า 39 - 44.

Council of Her Most Gracious Majesty the Queen of Great Britain and Ireland, Grand Master of the Most Exalted Order of the Star of India, Viceroy and Governor-General of India in Council, has on his part named and appointed Charles Umpherston Aitchison, Esquire, Companion of the Most Exalted order of the Star of India; and the aforesaid Plenipotentiaries having communicated to each other their respective full powers, and found them to be in good and due form, have agreed upon and concluded the following Articles:-

ARTICLE I

His Majesty the King of Siam will cause the Prince of Chiangmai to establish and Maintain guard stations, under proper officers, on the Siamese bank of the Salween river, which forms the boundary of Chiangmai, belonging to Siam, and to maintain a sufficient police force for the prevention of murder, robbery, dacoity, and other heinous crimes.

ARTICLE II

If any persons, having committed dacoity in any of the territories of Chiangmai, Lakon, and Lampoonchi, cross the frontier into British territory, the British authorities and police shall use their best endeavours to apprehend them. Such dacoits, when apprehended, shall, if Siamese subjects, be delivered over to the Siamese authorities at Chiangmai: if British subjects, they shall be delivered over to the Siamese authorities at Chiangmai; if British subjects, they shall be dealt with by the British officer in the Yoonzaleen district.

If any persons, having committed dacoity in British territory, cross the frontier into Chiangmai, Lakon, or Lampoonchi, the Siamese authorities and police shall use their best endeavours to apprehend them. Such dacoits, when apprehended, shall, if British subjects, be delivered over to the British officer in the Yoonzaleen district; if Siamese subjects, they shall be dealt with by the Siamese authorities at Chiangmai.

If any persons, whether provided with passports under Article IV of this Treaty or not, commit dacoity in British or Siamese territory and be apprehended in the territory in which the dacoity was committed, they may be tried and punished by the local Courts without question as to their nationality.

Property plundered by dacoits, when recovered by the authorities on either side of the frontier, shall be delivered to its proper owners.

ARTICLE III

The Siamese authorities in Chiangmai, Lakon, and Lampoonchi will afford due assistance and protection to British subjects carrying on trade or business in any of those territories, and the British Government in India will afford similar assistance and protection to Siamese subjects from Chiangmai, Lakon, and Lampoonchi carrying on trade or business in British territory.

ARTICLE IV

British subjects entering Chiangmai, Lakon, and Lampoonchi from British Burmah must provide themselves with passports from the Chief Commissioner of British Burmah, or such officer as he appoints in this behalf, stating their names, calling and description. Such passports must be renewed for each journey, and must be shown to the Siamese officers at the frontier stations, or in the interior of Chiangmai, Lakon, and Lampoonchi on demand. Persons provided with passports and not carrying any articles prohibited under the Treaty concluded between His Majesty the King of Siam and Her Majesty the Queen of England on the 18th April, 1855, and the supplementary Agreement concluded between certain Royal Commissioners on the part of the Siamese Government and a Commissioner on the part of the British Government on the 13th May, 1856, shall be allowed to proceed on their journey without interference; persons unprovided with passports may be turned back to the frontier, but shall not be subjected to further interference.

ARTICLE V

For the purpose of settling future disputes of a civil nature between Siamese and British subjects in Chiangmai, Lakon, and Lampoonchi, belonging to Siam, the following provisions are agreed to:-

(a) His Majesty the King of Siam shall appoint proper persons to be Judges in Chiangmai with jurisdiction (1) to investigate and decide claims of British subjects against Siamese Subjects in Chiangmai, Lakon, and Lampoonchi; (2) to investigate and determine claims of Siamese subjects against British subjects entering Chiangmai, Lakon, and Lampoonchi from British Burmah, and having passports under Article IV, provided such British subjects consent to the jurisdiction of the Court;

(b) Claims of Siamese subjects against British subjects entering Chiangmai, Lakon, and Lampoonchi from British Burmah, and holding passports under Article IV, but not consenting to the jurisdiction of the Judges at Chiangmai appointed as aforesaid, shall be investigated and decided by the British Consul at Bangkok, or by the British officer of the Yoonzalcen district;

(c) Claims of Siamese subjects against British subjects entering Chiangmai, Lakon, and Lampoonchi from British Burmah, but not holding passports under Article IV, shall be investigated and decided by the ordinary local Courts.

ARTICLE VI

Siamese subjects in British Burmah having claims against each other may apply to the Deputy Commissioner of the district in which they may happen to be to arbitrate between them. Such Deputy Commissioner shall use his good officers to effect an amicable settlement of the dispute, and if both parties have agreed to his arbitration his award shall be final and binding on them. Similarly

British subjects in Chiangmai, Lakon, and Lampoonchi having claims against each other may apply to any of the Judges at Chiangmai appointed under Article V, who shall use his good offices to effect an amicable settlement of the dispute, and if both parties have agreed to his arbitration his award shall be final and binding on them.

ARTICLE VII

Native Indian subjects of Her Britannic Majesty entering Chiangmai, Lakon, and Lampoonchi from British Burmah, who are not provided with passports under Article IV, shall be liable to the local Courts and the local law for offences committed by them in Siamese territories. Native Indian subjects as aforesaid, who are provided with passports under Article IV, shall be dealt with for such offences by the British Consul at Bangkok or by the British officer in the Yoonzaleen district, according to the British law.

ARTICLE VIII

The Siamese authorities in Chiangmai, Lakon, and Lampoonchi, and the British authorities in the Yoonzaleen district, will at all times use their best endeavours to procure and furnish to the Courts in the Yoonzaleen district and the Consular Court at Bangkok and to the Court at Chiangmai respectively such evidence and witnesses as may be required for the determination of civil and criminal cases pending in these Courts.

ARTICLE IX

In cases tried by the British officer of the Yoonzaleen district, or by the Judges at Chiangmai appointed under Article V, in which Siamese or British Subjects may respectively be interested, the Siamese or British authorities may respectively depute an officer to attend and listen to the investigation of the case, and copies of the proceedings will be furnished gratis to the Siamese or British authorities respectively, if required.

ARTICLE X

British subjects provided with passports under Article IV, who desire to purchase, cut, or girdle timber in the forests of Chiangmai, Lakon, and Lampoonchi, must enter into a written agreement for a definite period with the owner of the forest. Such agreement must be executed in duplicate, each party retaining a copy, and each copy must be sealed by one of the Siamese Judges at Chiangmai appointed under Article V, and by the Prince of Chiangmai. A copy of every such agreement shall be furnished by the Judge at Chiangmai to the British officer in the Yoonzaleen district. Any British Subject cutting or girdling trees in any forest without the consent of the owner of the forest obtained as aforesaid, or after the expiry of the agreement relating thereto, shall, if provided with a passport, be liable to pay such compensation to the owner of the forest as the British Consul at Bangkok or the officer of the Yoonzaleen district may deem reasonable; if unprovided with a passport, he may be dealt with by the local Courts according to the law of the country.

ARTICLE XI

The Judges at Chiangmai appointed under Article V, and the Prince of Chiangmai, shall endeavour to prevent owners of forests from executing agreements with more than one party for the same timber or forest, and to prevent any person from improperly making or effacing the marks on timber which has been lawfully cut or marked by another person, and shall give such facilities as are in their power to purchasers and fellers of timber to identify their property. If the owners of forests prohibit the cutting, girdling, or removing of timber under agreements duly executed in accordance with Article X, the Judges at Chiangmai appointed under Article V, and the Prince of Chiangmai, shall enforce the agreements, and the owners of such forests acting as aforesaid shall be liable to pay such compensation to the persons with whom they have entered into such agreements as the judges at Chiangmai appointed as aforesaid may deem reasonable.

ARTICLE XII

British subjects entering Siamese territory from British Burmah must, according to custom and the regulations of the country, pay the duties lawfully prescribed on goods liable to such duty.

Siamese subjects entering British territory must, according to the regulations of the British Government, pay the duties lawfully prescribed on goods liable to such duty.

ARTICLE XIII

The British officer of the Yoonzaleen district may, subject to the conditions of this Treaty, exercise all or any of the powers that may be exercised by a British Consul under the Treaty concluded between His Majesty the King of Siam and Her Majesty the Queen of England on the 18th April, 1855, and the supplementary Agreement concluded between certain Royal Commissioners on the part of the Siamese Government and a Commissioner on the part of the British Government on the 13th May, 1856.

ARTICLE XIV

Except as and to the extent herein specially provided, nothing in this Treaty shall be taken to affect the Provisions of any Treaty or other Agreement now in force between the Siamese and British Governments.

ARTICLE XV

After the lapse of 7 years from the date on which this Treaty shall come into force, and on 12 months' notice given by either party, this treaty shall be subject to revision by Commissioners appointed on both sides for this purpose, who shall be empowered to decide on and adopt such amendments as experience shall prove to be desirable.

ARTICLE XVI

This Treaty has been executed in Siamese and English, both versions having the same meaning; but as the British Plenipotentiary has no knowledge of the Siamese language, it is hereby agreed that in the event of any question of construction arising on this Treaty, the English text shall be accepted as conveying in every respect its true meaning and intention.

ARTICLE XVII

The ratification of this Treaty by his Excellency the Viceroy and Governor-General of India having been communicated to the Siamese Plenipotentiaries, this Treaty shall be ratified by His Majesty the King of Siam, and such ratification shall be transmitted to the Secretary to the Government of India in the Foreign Department at Calcutta within 4 months, or sooner if possible.

The Treaty having been so ratified shall come into force on the 1st January, A.D. 1875, corresponding with the first day of the third Siamese moon in the year of Choh, 1236 of the Siamese era, or on such earlier date as may be separately agreed upon.

In witness whereof the respective Plenipotentiaries have signed in duplicate in Siamese and English the present Treaty, and have affixed thereto their respective seals.

Done at Calcutta this 14th day of January, in the year 1874 of the Christian era, corresponding to the twelfth day of the second month of the twelfth waning moon of the year of Raka 1235 of the Siamese era.

(L.S.) (Signature of the first Siamese Enyoy.)

(L.S.) (Signature of second Siamese Enyoy.)

(L.S.) C.U. AITCHISON, Plenipotentiary on behalf of the Viceroy and Governor-General of India.

ภาคผนวก ฅ.

หนังสือสัญญาว่าด้วยการที่เจ้านครเชียงใหม่
จะรักษามันเมืองให้เรียบร้อย ร.ศ. ๑๒¹

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยทนาภ บรมหารัตน
ราชวรวงษ์วรุตมเิง ปรริศัศวรชติยราชันิกโรดม จาตุรัตนบรมมหาจักรพรรดิ ราชังกาศ
บรมชรรณิก มหาราชาธิราช บรมนารถบพิตร พระจุลาลงกรณเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จ
ออก ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย มหัยศวรียพิมาน โดยสถานอุตราภิมุข พร้อมด้วย
พระบรมวงษานุวงษ์ แลข้าทูลลอองธุลีพระบาท ฝ่ายทหาร พลเรือน เข้าโดยว่าด้วย
จึงมีพระบรมราชโองการ มาว่า พระมัญจุล สรรสิ่งนาท คำรัส เหนือเกล้า เหนือกระหม่อม
สั่งว่า เมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน เขตแดนตอแดน เมือง
มรแมน ซึ่งเป็นเขตแดนของ คอเวอนเมนต์ อังกฤษ คนต่างประเทศ แลคนในชัยเยก
อังกฤษ ไปมาค้าขาย แลมาตั้งท่ามาหากินอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง
เมืองลำพูน บาก มักเกิดล้อยความเกียของข้องจากความกันอยู่เนื่อง ๆ ด้วยแต่
ก่อนเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ไม่มีตระลาการ ผู้ซึ่งจะชำระความ
ของคนชาวต่างประเทศที่ไปมาค้าขายอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมือง
ลำพูน ถ้าลูกกาคคนชาวต่างประเทศ มีคดีเกียของจะฟ้องกล่าวกล่าวเมืองเชียงใหม่
เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ถ้าจะฟ้องคนซึ่งเป็นชัยเยก เมืองต่างประเทศด้วยกัน
ที่มาตั้งท่ามาหากินอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูนนั้น ก็ต้องมา
ฟ้องต่อเจ้านายฝ่ายลาว ๆ ก็ชำระวากกล่าวเอาตามใจ แลธรรมเนียมบ้านเมืองของ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ม.58/191 หนังสือสัญญาว่าด้วยการที่เจ้านคร
เชียงใหม่จะรักษามันเมืองให้เรียบร้อย ร.ศ. ๑๒.

ตนเอง กฎหมายสำหรับบ้านเมืองก็ถือติดกับกับกฎหมายกรุงเทพมหานคร และข้อหนังสือสัญญาซึ่งคอเวนเมนต์ ประเทศยุโรป ได้ทำไว้ต่อกรุงเทพมหานคร ถ้อยความสิ่งใดเกิดขึ้นเป็นความเล็กน้อย ก็มักเป็นความใหญ่ ต้องเสียพัสดุ ทอง เงินมาก เพราะกฎหมายบ้านเมืองไม่ตรงกับหนังสือสัญญา จึงได้ทรงพระราชดำริเห็นว่า เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน เป็นเมืองประเทศราชขึ้นกรุงเทพมหานคร ถัดกฎหมายข้อสัญญาทางพระราชไมตรี เมืองต่างประเทศประการใด เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง ก็จะต้องประพฤติตามกรุงเทพมหานครจึงจะชอบ ลูกค้ายาวตางประเทศจะไต่ไปมาค้าขายโดยสะดวก บ้านเมืองจะได้มีความเจริญขึ้น จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาภูธราภัย ที่สมุหนายก บังคับให้เจ้าอุปราช ผู้ซึ่งเป็นเจ้านครเชียงใหม่ต่อไป ให้ทำหนังสือสัญญา ด้วยการที่เจ้านครเชียงใหม่จะรักษากันบ้านเมืองให้เรียบร้อยจะได้เป็นที่เย็นใจ แก่ลูกค้ายา ๆ ประเทศต่อไป เจ้าพระยาภูธราภัยที่สมุหนายกกับพระบรมราชโองการ ให้เจ้านครเชียงใหม่ทำหนังสือสัญญาไว้ต่อกันคนละฉบับ ความในหนังสือสัญญามีดังนี้.—

ข้อ 1. ว่าเมืองเชียงใหม่เป็นเมืองประเทศราชขึ้นแก่กรุงเทพมหานคร ถึงกำหนดส่งดอกไม้ทอง—เงิน เครื่องราชบรรณาการ เจ้าเชียงใหม่จะจัดเจ้านายบุตรหลานกุมดอกไม้ทองเงิน เครื่องราชบรรณาการ ส่งมาสู่เกล้า ๆ ถวายพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ เจ้าอยู่หัว พระเจ้าแผ่นดินกรุงเทพมหานครตามกำหนด

ข้อ 2. ว่าโปรดเกล้า ๆ พระราชทานนามศักดินาบัตรประทับพระราชสัญญา ตั้งเจ้าอุปราช เป็นเจ้านครเชียงใหม่ ตั้งเชื้อพระวงศ์เป็นเจ้าอุปราช เจ้าราชบุตร ให้ปกครอง เจ้านาย ญาติวงศ์ ท้าว พระยา ไพร หล่มเมือง โดยอาศัย เจ้านครเชียงใหม่จะหาบุตรเจ้านาย แสันท้าว พระยาลาว ไพรบ้าน หล่มเมือง ลูกค้ายา พม่า กองตู คนต่างประเทศ ซึ่งไปมาค้าขายอยู่เมืองเชียงใหม่

ให้มีความสุขสบาย จะไม่เบียดเบียนกระทำคุณเหงแก่ผู้หนึ่งผู้ใดได้รับความ
เดือดร้อน แต่จึงใดสิ่งหนึ่ง ถ้าเจ้านายบุตรหลาน ร่ายถึงก็ให้ ในวงษ์ญาติของเจ้า
นครเชียงใหม่แสนท้าวพระยาลาวจะกระทำคุณเหง อาณาประชาราษฎร์ กาลูกค้า
คนชาวต่างประเทศซึ่งไปมาค้าขาย ถ้าพิจารณาได้ความจริง จะให้ทำโทษตามกฎหมาย
ธรรมเนียมบ้านเมือง มิได้คิดว่าเป็นเจ้านาย บุตรหลาน ถ้าเป็น แสนท้าวพระยาลาว
แะเจ้านครเชียงใหม่จะพิพากษาคัดสินคดีความของราษฎร แะรักษาอาณาเขตบ้านเมือง
ซึ่งขึ้นแก่กรุงเทพมหานครนั้น ก็ให้ทำโดยยุติธรรม

ข้อ 3. แด่ก่อนเมืองเชียงใหม่ไม่มีตลาดการค้าต่างประเทศที่จะชำระความ
คนมา ต้องรู้ คนไปบังคับอังกฤษ แลความคนในบังคับต่างประเทศ ที่จะเกี่ยวข้องกับ
กับคนชาวเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ชำระกันเองตามธรรมเนียม
บ้านเมือง ความเล็กน้อยก็มักเป็นความโง่ ต้องเสียศุทธิ์ทองเงินมาก เพราะ
กฎหมายบ้านเมืองไม่ตรงกับข้อบังคับสัญญาทางพระราชไมตรี ซึ่งกอเวนเมนต์
กรุงเทพมหานครได้ทำไว้ต่อกอเวนเมนต์ฝ่ายประเทศยุโรป ครั้นนี้โปรดเกล้า
โปรดกระหม่อม ให้พระเจ้านครเชียงใหม่ตั้งศาลต่างประเทศขึ้น ชำระความคนชาว
ต่างประเทศ ซึ่งจพ้องหาความลาวเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน
นั้น จะโปรดเกล้า ฯ ให้ขุนนางในกรุงเทพมหานครเป็นเจ้าหลวงขึ้นมาอยู่ เป็น
ตลาดการค้าสำหรับชำระความของคนต่างประเทศ ที่จะพ้องร้องหาความกับลาว ซึ่งเป็น
คนเมืองขึ้นกับกรุงเทพมหานคร ถ้าคนในบังคับอังกฤษหาคนชาวต่างประเทศ ที่ไม่มา
ค้าขายตั้งห้ามหาเกิมีความเกี่ยวข้องของหาความ ต่อแสนท้าวพระยาลาว แะไพร
พลเมือง เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ด้วยข้อคดีสิ่งหนึ่งสิ่งใด
ถ้าเจ้าหลวงมีหมายถึงเจ้านครเชียงใหม่ บุตรหลาน แสน ท้าว พระยาลาว และ
แะเจ้านาย ให้ส่งตัวผู้ต้องคดี มาชำระความกับคนต่างประเทศ เจ้านครเชียงใหม่
แะเจ้านาย แสน ท้าว พระยา ถ้าเจ้าหมุ่ขุนนายได้รับหมายแล้ว ให้ส่งตัวผู้ต้องคดี
ไปว่าความโดยเร็ว แต่ในกำหนดทางไกล 3-5 วัน ทางไกล 7-15 วัน ถ้าเจ้านคร

เวียงใหม่ ถ้าเจ้านาย บุตรหลาน ชายหญิง ในวงญาติ แลแสน ท้าว พระยาจ้าว
 ผู้ต้องคดี ถ้าจะแต่งทนายให้ว่าความแทนตัวก็ได้ แต่เจ้านาย แลแสน ท้าว พระยา
 ผู้ต้องคดีนั้น ต้องทำหนังสือทูลขอไว้ให้แก่ศาลการด้วยฉบับหนึ่งว่า ถ้าทนายผู้ว่าความ
 แทนนั้น ว่าความชนะก็ชนะด้วย ว่าความแพ้ก็แพ้อด้วย จะไม่กลับถ้อยกินกำเมื่อ
 ภายหลัง ถ้าผู้ต้องคดีนั้นเป็นไพร่ แลราษฎร ชาวเมือง ที่ไม่มีบันดาศักดิ์ จะแต่งทนาย
 ว่าความแทนตัวไม่ได้

ข้อ 4. ให้เจ้านครเวียงใหม่ตั้งศาลาแขวงหนึ่งริมแม่น้ำสระวินฝั่งขวา
 ซึ่งเป็นเขตแดนของเมืองเวียงใหม่ ให้ตรงกับศาลาของกองเวอนเมนต์อังกฤษ ซึ่งตั้ง
 อยู่รักษาเขตแดนทางอังกฤษที่แม่น้ำสระวินฝั่งซ้ายราย แล้วให้ตั้งแสนท้าวพระยาจ้าว
 กลุ่มไพร่พาสสมการเป็นกองตระเวนอยู่รักษาคานให้เที่ยวจากกระเวน ระวังโจร
 ผู้ร้ายซึ่งจะกระทำร้ายต่อราษฎรชาวบ้าน ชาวเมือง แลลูกค้าชาวต่างประเทศ ซึ่ง
 มาตั้งเข้ามาหากิน แลตัดไม้ขนสัตว์อยู่ในป่า อย่าให้คนร้ายกระทำคุมเหงแก่ลูกค้า
 ได้เหมือนแต่ก่อน กฎหมายอย่างธรรมเนียมที่จะรักษาคาน แลรักษาการของกอง
 กระเวนนั้น ให้เอาอย่างทำไว้เหมือนกับโปลิสของกองเวอนเมนต์อังกฤษ ซึ่งมาตั้ง
 อยู่รักษาเขตแดนที่แม่น้ำสระวิน ฝั่งซ้ายชายตรงกันข้าม ชุมนางและไพร่ซึ่งจะเป็น
 กองกระเวนระวังเหตุการณ์ทั้งปวงนั้น ให้เจ้านครเวียงใหม่จัดเงินเดือนให้ ๆ เหมือน
 กับโปลิสของกองเวอนเมนต์อังกฤษ เงินส่วนรับที่จะจ่ายให้เป็นเงินเดือนกับพวกกอง
 กระเวนนั้น ให้เจ้านครเวียงใหม่เฉลี่ยเอาเงินค่าตอบแทนกับเจ้าของป่าไว้ มาใช้
 จ่ายให้กับกองกระเวนให้เสมอทุกเดือน อย่าให้เงินเดือนขาดค้างข้ามเดือนไปได้
 ทั้งไพร่แลนาย ประหนึ่งถ้าเกิดโจรผู้ร้ายมากเหลือการจึงโปลิสจะสู้รบ ภามีการ
 เป็นกองทัพเกิดขึ้นก็ดี เจ้า นครเวียงใหม่จะต้องเกณฑ์คนเป็นกองทัพ ยกไปประจัน
 ปรานปรามให้แข็งแรง อย่าให้มีเหตุการเกิดขึ้นกับบ้านเมืองได้

ข้อ 5. เจ้านครเชียงใหม่ แลแสนท้าวพระยาลาวแลราชบุตร เมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน จะฟ้องคนในสับเบกอังกฤษ แลชาวต่างประเทศซึ่งไปมาค้าขายอยู่ในบ้านเมืองของตัว ข้อคดีสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็ให้ไปฟ้องต่อข้าหลวง ผู้ซึ่งเป็นตระลาการศาลต่างประเทศ ถ้าจาเจยเป็นคนในบังคับอังกฤษ ข้าหลวงจะได้มีหนังสือส่งฟ้อง แลตัวโจทก์ ไปยังตระลาการอังกฤษ ซึ่งมาตั้งอยู่ที่แม่น้ำสาละวิน ยิงซ้ายให้ชำระ ถ้าตระลาการอังกฤษจะให้คนพาโจทก์จำเลยมาสืบพยานที่เมืองเชียงใหม่ ให้เจ้านครเชียงใหม่กับข้าหลวงเป็นธุระช่วยตระลาการของขุนนางอังกฤษให้ได้สืบพยานโดยเร็ว ถ้าโจทก์จำเลยเป็นพม่า ต้องรู้ คนในสับเบกอังกฤษด้วยกันทั้งสองฝ่าย จะฟ้องหากันด้วยคดีสิ่งใดห้ามมิให้ เจ้านครเชียงใหม่ แลแสนท้าวพระยาลาวรับฟ้องไว้ชำระเอาเองเหมือนแต่ก่อน ถ้าคนพม่า ต้องรู้ ในสับเบกอังกฤษเกิดวิวาทกันเอง จนถึงฆ่าฟันกันล้มตาย ถ้าเป็นโจรผู้ร้าย ปล้นสดมภ์ ชนในเขตแดนเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ก็ให้เจ้านครเชียงใหม่ปรึกษาพร้อมด้วยข้าหลวง บังคับให้กองกระเวนจับตัวคนร้าย แลมีหนังสือแจ้งความที่เกิดขึ้นนั้นทุกประการกับตัวคนร้ายที่จับไว้แล้วส่งไปยังตระลาการอังกฤษ แลพวกกองกระเวนที่จะไปจับผู้ร้ายนั้นก็ให้ทำการตามสมควร ถ้าผู้ร้ายมีอาวุธสู้รบกับพวกลาวกองกระเวนก็ต้องสู้รบโดยแข็งแรง จับตัวผู้ร้ายให้จงได้ ถ้าผู้ร้ายต่อสู้จนถึงชีวิต ก็ให้เจ้านครเชียงใหม่ ข้าหลวงตระลาการจดหมายด้วยคำผู้ซึ่งไปจับ ไล่สู้รบกันจนถึงชีวิตผู้ร้ายตายก็ดี พวกกองกระเวนตายก็ดี แล้วมีหนังสือส่งโดยคำกองกระเวนซึ่งไปจับผู้ร้าย แลบอกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจนผู้ร้ายถึงตายไปถึงตระลาการอังกฤษให้ทราบโดยเร็ว แลถ้าตระลาการอังกฤษจะเกี่ยวข้องว่ากล่าวไม่ตกลงก็ประการใด ก็ให้เจ้านครเชียงใหม่ กับ ข้าหลวงตระลาการ บอกเรื่องความลงมายัง อาณา ลูกขุน ณ ศาลากรุงเทพฯ จะไต่กล่าวกับกงสุล ณ กรุงเทพฯ ให้ตกลงกัน ถ้าพวกกองกระเวนไปจับผู้ร้าย ๆ ไม่มีอาวุธ แลผู้ร้ายมิได้ต่อสู้ ก็ให้กองกระเวนจับตัวมาโดยดีห้ามมิให้กองกระเวนผู้ไปจับนั้น ตี รัด หนักรัด ผู้ร้ายให้เจ็บช้ำมีบาดแผล ไขแล้วให้ส่งตัวผู้ร้ายนั้นไปยังตระลาการอังกฤษ

ข้อ 6. ข้าหลวงตระลาการที่จะขึ้นมาชำระความที่ศาลต่างประเทศเมือง นครเชียงใหม่ มีผู้คนบ่าวไพร่ขึ้นมาใช้ถ้อยน้อย แลเสมียน ทนาย ซึ่งจะเป็น ผู้ถือจดหมาย เกาะเอาตัวจำเลยนั้น ไปรู้เบาะแสผู้คนเมืองเชียงใหม่ ให้ เจ้านครเชียงใหม่จัดคนลาวที่รู้จักการให้ผลึกเปลี่ยนกันมาคอยรับใช้สำหรับถือ จดหมาย ผลัดละ 4 คน เมื่อจะไปเกาะลูกความครั้งไร ต้องมีคนไทยของ ข้าหลวงกำกับไปด้วยทุกครั้ง ๓ จะไ้เป็นพยานแก่กัน กับให้จำคนที่เป็นกอง ตระเวนให้มาอยู่พิทักษ์รักษาระวังเหตุการณ์บ้านข้าหลวงอยู่ และศาลที่ชำระความ นั้นด้วยเสมอผลัดละ 20 คน ถ้ามีเหตุสิ่งไรขึ้นก็ให้ผู้คนเดิมมาช่วยรักษาให้พอ สมควรกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น อย่าให้ข้าหลวงมีความอันตรายไ้

ข้อ 7. ให้เจ้านครเชียงใหม่พร้อมด้วยข้าหลวงตระลาการมีหนังสือบอก ขอความของคนชาวต่างประเทศ แลฉบับความที่ฟ้องใหม่ แลชำระไปแล้ว แลความ ที่ชำระค้างอยู่นั้น กับขอรายการบ้านเมืองลงไปยัง ๗ หล้า ลูกขุน ๗ ตาจา ให้ นำขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา ให้ความไ้ทราบไ้ฝ่าละอองธุลีพระบาทเถื่อนละครั้ง จงเสมอทุกเถื่อน หนังสือบอกนั้นให้ส่งต่อ ๆ ไปตามหัวเมืองระยะทางจนกรุงเทพฯ มหานคร

ข้อ 8. ที่เมืองเชียงใหม่แต่ก่อนเจ้านายซึ่งมีป่าไม้ชอบสัก พม่า ทองฮู่ คนอยู่ในสับเบกอังกฤษมาทำหนังสือสัญญาขอหาป่าไม้ชอบสักที่เขตแดนเมืองเชียงใหม่ ลางที่พบา ทองฮู่ หาป่าไม้มิถึงกำหนดสัญญา แลเจ้านายเจ้าของป่าไม้ก็ให้ผู้อื่น มาหาป่าไม้ แลไ้ผู้ที่ทำหนังสือสัญญาเดิมนั้นเสีย จึงไ้เกิดอ้อยความกับบ้านเมือง อยู่เนื่อง ๆ ถึงแต่ณสืบไป พม่า ทองฮู่ แลคนสับเบกเมืองต่างประเทศ จะมา ทำสัญญาขอหาป่าไม้ชอบสัก ตามลัทธิก็ไ้เจ้าของป่าไม้ไ้กับผู้ที่จะมาหาป่าไม้นั้น พุทจากตกลงกันแล้ว จึงให้มาแจ้งความต่อข้าหลวงตระลาการศาลต่างประเทศก่อน แล้วให้ข้าหลวงตระลาการสืบคนที่จะมาหาป่าไม้นั้น เห็นว่าผู้นั้นมีบุตรอนสมควรจะทำ

การได้ ก็ให้ทำหนังสือสัญญากันต่อข้าหลวงแล้วให้คัดสำเนาหนังสือสัญญาไว้ที่ศาล
ฉบับหนึ่งจะได้อเป็นพยานกันทุกครั้ง ถ้าข้าหลวงสืบสวนไต่ความว่าผู้ที่จะมาทำป่าไม้นั้น
นั้น บุรอนไม่มีพอที่จะทำการนั้น ก็ให้ข้าหลวงตระลาการมีหนังสือแจ้งความไปถึง
ตระลาการอังกฤษซึ่งมาตั้งอยู่ฝั่งซ้ายแห่งแม่น้ำสะวัน ถ้าฝ่ายตระลาการอังกฤษ
มีหนังสือตอบว่าผู้นั้นควรทำได้ ขอให้ผู้นั้นทำป่าไม้ตามที่เขาได้พูดจาสัญญากับ
เจ้าของป่าไม้นั้น ก็ให้ข้าหลวงตระลาการมีหนังสือตอบของตระลาการอังกฤษฉบับ
นั้นไว้เป็นสำคัญ แล้วให้ทำหนังสือสัญญาประทับตราให้ตามธรรมเนียม ถ้าพบ
ทองชู แลคนในบังคับทางประเทศทำการขี้ตามกำหนดในหนังสือสัญญาแล้ว จะขอทำ
ต่อไปก็ดี ถ้าเจ้าของป่าไม้นั้นยอมจะให้ทำต่อไปก็ให้ทำหนังสือสัญญาฉบับใหม่ ให้ถอน
หนังสือสัญญาเก่าอันเสีย ถ้าจะมีผู้อื่นขึ้นราคาป่าไม้นั้นให้มากกว่า ผู้ทำอยู่ก่อนใน
ระหว่างยังไม่ครบกำหนดหนังสือสัญญา ก็อย่าให้เจ้าของป่าไม้ชักถอนป่าไม้นั้นมาให้
แก่ผู้อื่นขึ้นราคาใหม่ ถ้าคนเก่าครบกำหนดหนังสือสัญญาแล้ว เจ้าของป่าไม้นั้นจะถือเอา
ป่าไม้นั้นมาให้แก่ผู้อื่นขึ้นราคาใหม่ หากได้ตามใจเจ้าของป่าไม้นั้น

ข้อ ๑. ว่าถ้าเจ้านายแสนท้าวพระยาลาว แลราษฎรชาวบ้าน ชาวเมือง
จะฟ้องกล่าวโทษ เสมียน ทนาย บ่าวไพร่ ข้าหลวงก็ดี ฉะเสมียน ทนาย
บ่าวไพร่ ข้าหลวงจะฟ้องเจ้านาย แสน ท้าว พระยาลาว และราษฎรชาวบ้าน
ชาวเมืองก็ดี ก็ให้ไปฟ้องร้องกันยังสนามตามธรรมเนียมบ้านเมือง ถ้าลาวจะฟ้อง
ไทยพวกข้าหลวงก็ให้แสนท้าวพระยาลาวซึ่งเป็นตระลาการ มีจดหมายไปยังข้าหลวง
ให้ทราบ ข้าหลวงจะไต่ส่งตัวผู้ต้องคดี ไปไต่หาความแก่กัน ถ้าแสนท้าวพระยาลาว
ว่าระความเสร็จสำนวนแล้ว ให้ตระลาการนำความนั้นมาเสนอต่อข้าหลวงให้ข้าหลวง
ปรึกษาด้วยเจ้านาย แสนท้าวพระยาลาว เห็นพร้อมกันแล้ว ความนั้นจึงตกลงแล้วกัน
ได้ ถ้าข้าหลวงกับแสนท้าวพระยาลาวเห็นความไม่ตรงกัน ก็ให้มีหนังสือบอกส่งแก่
ถ้อยคำสำนวน ลงมายังกรุงเทพมหานคร ๗ ฝน ๓ เดือน จะได้ตัดสินชี้ขาด
ให้เป็นอันตกลงแล้วแก่กัน

ข้อ 10. ให้เจ้านครเวียงใหม่ จัดเจ้านายบุตรหลาน ถวายเสนาท้าวพระยา
อยู่ประจำระแวกที่ศาลากลางประเทศ ให้รู้อย่างธรรมเนียมไว้ จะได้รักษาบ้านเมือง
ต่อไป และข้าหลวงซึ่งจะไปมาชำระความ แลไปมาทางกิจการทางเมืองเชียง-
ใหม่ นั้น ให้เจ้านครเวียงใหม่ จัดเสนาท้าวพระยาแล้ว แลไพร่พาหนะรับส่งหนังสือ
เหมือนแต่ก่อน

ข้อ 11. ให้เจ้านครเวียงใหม่ แลเจ้านายเสนาท้าวพระยาแล้วทั้งปวง
ประพฤติตามหนังสือสัญญาทุกประการ ถ้าต่อไปภายหลัง ความข้อใดขาดควรจะ
เพิ่มเติมอีก ถ้าจะเปลี่ยนแปลงประการใด จึงจะให้ข้าหลวงขึ้นมาชี้แจงต่อ
ครั้งหลัง ถ้าเจ้านายเวียงใหม่ ถวายเจ้านายเสนาท้าวพระยาแล้ว ทำให้ผิดจาก
หนังสือสัญญานี้ ข้อใดข้อหนึ่งก็ผิด จะปรับโทษแก่ผู้ทำผิดหนังสือสัญญานั้น ตาม
โทษานุโทษ สุดแล้วแต่จงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ

ข้อ 12. หนังสือสัญญานี้ เจ้าพระยาภูธราภัย ที่สมุหนายก กับ
พระเจ้านครเวียงใหม่ เจ้าอุปราช เจ้าราชวงศ์ เจ้าบุรีรัตน์ เจ้าราชบุตร
เจ้าราชภาติไนย ซึ่งเป็นผู้รักษาเมือง ได้ลงชื่อ ลายมือเป็นอักษรไทยลาว
ประทับตราไว้ กรุงเทพมหานคร ฉบับหนึ่ง ไว้ที่เมืองเวียงใหม่ฉบับหนึ่ง ความถูกต้อง
กัน หนังสือสัญญาทำกันที่กรุงเทพมหานคร ณ วันที่ ๗ ๖ ๖

จุลศักราช ๑๒๓๕ ปีระกา เบญจศก

ภาคผนวก ญ.

ฉบับภาษาไทย

ในระหว่างกรุงสยามกับกรุงอังกฤษ
ว่าด้วยเมืองเชียงใหม่ เมืองลำปาง เมืองลำพูน
ณ วันจันทร์เดือนสิบขึ้นสองค่ำ จุลศักราช 1245

ปีมะแมเบญจศก

ตรงกับวันที่ 3 เดือนสเปคมเบอร์ คฤศตศักราช 1883¹

ด้วยทางพระราชไมตรีความสงบเรียบร้อยแลทางค้าขายได้ตั้งอยู่โดยผาสุก
ในระหว่างกรุงเกรตบริเตนอังกฤษกับกรุงสยาม อันเป็นอยู่เสมอด้วยหนังสือสัญญาทาง
พระราชไมตรีที่ลงวันที่ 18 เมษายน คฤศตศักราช 1855 คือวันพฤหัสบดีขึ้นสองค่ำ
ปีเถาะสัปตศก 1217 แลในข้อสัญญาเพิ่มเติมที่ลงวันที่ 13 เม 1856 ก็วันอังคาร
เดือนหกขึ้นเก้าค่ำ ปีมโรง ธิวัศก 1218 แลในการที่เกี่ยวข้องด้วยแคว้นนคร
เชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูนนั้น ก็ได้มีอยู่ด้วยสัญญาฉบับหนึ่งต่างหาก ใน
ระหว่างผู้ปกครองเมืองอินเดียนแลสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม ลงวันที่ เมษายน 1874
คือวันพฤหัสบดีขึ้นสามค่ำ เบญจศก 1235 นั้นแล้ว

แลด้วยสมเด็จพระนางเจ้าราชินีของกรุงเกรตบริเตนแลไอรแลนด์อันรวมกัน
แลบรมราชาธิราชินีแห่งอินเดีย กับพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน บรมราชาธิราช

¹ กรมสนธิสัญญาและกฎหมาย, กระทรวงการต่างประเทศ (หนังสือชุดประ
มวลสนธิสัญญา เล่ม 2 พ.ศ. 2431 - 2462) สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคี
ระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศ และองค์การระหว่างประเทศ หน้า 70 - 80

แขวงลาว มลายู กระเหรี่ยง แลอื่น ๆ มีพระราชดำริที่จะประกอบการป้องกันความชั่วร้ายในแคว้นเมืองนคร เชียงใหม่ เมืองนครจำปาสก เมืองคำมุน เป็นของฝ่ายไทย ให้เป็นผลดียิ่งขึ้น แลที่จะเกื้อกูลแก่ทางค้าขายในระหว่างเมืองพม่าฝ่ายอังกฤษกับแคว้นที่โคกลาวเข้ามาแล้วแต่คนนั้น จึงได้มีพระราชหฤทัยตกลงพร้อมทั้งดยกเลิกหนังสือสัญญาฉบับหนึ่งทางหากที่โคทว่าเมื่อวันที่ 14 เดือนเฎนวาริ 1874 คือวันพุธเดือนยี่ แรมสิบสองค่ำปีระกา เบญจศก 1235 นั้น แลทำสัตยาใหม่ขึ้นแทน เพราะเหตุฉะนั้น จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดตั้งผู้มีอำนาจที่จะทำสัญญาทั้งสองฝ่าย คือว่า

สมเด็จพระนางเจ้าราชินีของกรุงเกรตบริเตนแลไอร์แลนด์อันรวมกัน แลบรมราชาธิราชินีแห่งอินเดีย

วิลเลียมเฮนรีนิวแมน เอกไซเคอร์เฮอมาเยสตีเอตคิงเอเยนต์แลกงสุล
เบเนรอล ที่กรุงเทพมหานคร ของสมเด็จพระนางเจ้าในกรุงสยาม

พระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม บรมราชาธิราชแห่งลาว มลายู กระเหรี่ยง แลอื่น ๆ จึงได้ตั้งเจ้าพระยาภาณุวงษมหาโกษาธิบดี ผู้ได้รับเครื่องราชอิสริยยศมณฑลสยาม ชั้นที่ 1 ชื่อมหาสุรภรณ์ แลเครื่องราชอิสริยยศสำหรับตระกูลชั้นที่ 1 ชื่อประมุขจุลจอมเกล้า เครื่องราชอิสริยยศข้างเผือกชั้นที่ 2 ชื่อจุลวรภรณ์ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ แลเป็นปรีวิเณนซิลลอกกับพระยาเจริญราชไมตรี ซึ่งได้รับเครื่องราชอิสริยยศข้างเผือก ชั้นที่ 2 ชื่อจุลวรภรณ์ แลเครื่องราชอิสริยยศสำหรับตระกูลชั้นที่ 2 ชื่อหุติยจุลจอมเกล้าวิเศษ ที่ปฤษฐการราชการแผ่นดินปรีวิเณนซิลลอก แลเป็นผู้บังคับการศาลต่างประเทศ พระยาเทพประมุขซึ่งได้รับเครื่องราชอิสริยยศมณฑลสยามชั้นที่ 1 ชื่อมหาสุรภรณ์ แลราชอิสริยยศสำหรับตระกูลชั้นที่ 2 ชื่อหุติยจุลจอมเกล้า เป็นปรีวิเณนซิลลอก แลปลัดหุลณจงในกรมพระกระลาโหม ทั้งสามนี้เป็นผู้มีอำนาจเต็ม แลผู้มีอำนาจเต็มทั้งสองฝ่ายนั้น เมื่อได้ส่งหนังสือสำคัญมอบอำนาจให้ซึ่งกันแลกัน แลเห็นว่าเป็นการถูกต้องตามแบบแล้วได้ตกลงทำเป็นสัญญามีข้อความเป็นหลายข้อดังต่อไปนี้

ข้อ 1 หนังสือสัญญาในระหว่างคอเวอนเมนต์เมืองอินเดียนกับคอเวอนเมนต์ของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม จงวันที่ 14 เดือนเมษายน ฤศศักราช 1874 ก่อวันพุธ เดือนยี่แรมสิบสองค่ำปีระกา เบญจศก 1235 จะโดยยกเลิกเสียไปไซ้ต่อไปด้วยสัญญาฉบับนี้

ข้อ 2 ว่า เจ้าพนักงานสยามที่เมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน จะต้องช่วยป้องกันคนในบังคับอังกฤษซึ่งไปมาค้าขายแลมีธุระอื่น ๆ ในเมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน โดยสมควร

แลคอเวอนเมนต์อังกฤษในฝ่ายอินเดียนก็จะต้องช่วยป้องกันคนในบังคับสยามซึ่งมาจากเมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ไปค้าขายแลมีธุระอื่น ๆ เข้าไปในเขตแดนอังกฤษเหมือนกัน

ข้อ 3 ว่า คนในบังคับอังกฤษมาแต่เมืองหน้าฝ่ายอังกฤษเข้าไปในเมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ต้องมีหนังสือเดินทางสำหรับตัวของผู้นั้น ครองเบี่ยงพม่าฝ่ายอังกฤษ ถ้าขุนนางซึ่งครองเมืองหน้าฝ่ายอังกฤษทั้งให้เบี่ยงเจ้าพนักงาน ในหนังสือเดินทางสำหรับตัวนั้น ให้ลงชื่อแลคำหนึ่ว่ามาค้าขายธุระสิ่งใด ๆ มีเครื่องอาวุธอย่างไรมาด้วย หนังสือเดินทางนั้นต้องเปลี่ยนใหม่ทุกครั้ง แต่หนังสือเดินทางสำหรับตัวนั้น เจ้าพนักงานซึ่งตั้งอยู่ในเขตแดนชั้นนอกๆนั้น ในเมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน จะเรียกดูต้องให้ดู ถ้าผู้ที่มีหนังสือเดินทางไม่มีสิ่งของต้องห้ามตามหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี ลงวันที่ 18 เดือนเอปรีล ฤศศักราช 2855 ปี แลข้อเพิ่มเติมลงวันที่ 13 เดือนเม ฤศศักราช 1856 ปี มิให้ชักขวางไว้ ต้องยอมให้ไปตามในระยะทาง ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดที่ไม่มีหนังสือเดินทางสำหรับตัว จะให้กลับก็ได้ แลอย่าให้ทำอันตรายด้วยประการใด หนังสือเดินทางนั้น กองสุลเตเนราลของสมเด็จพระนางเจ้าที่กรุงเทพมหานคร แลกงสุลกาไวของสุลต่านของสมเด็จพระนางเจ้าที่นครเชียงใหม่ จะเป็นผู้ออกให้ก็ได้เหมือนกัน เป็เหตุที่หนังสือเดินทางเดิมสูญหายไป ถ้าพ้นกำหนดหนังสือเดินทางนั้นถ้าเป็นเหตุคล้ายกับที่วามานั้น

ถ้าคนในบังคับอังกฤษจะเที่ยวไปมาในแคว้นแคว้นดินสยามต้องรับหนังสือเดินทางของเจ้าพนักงานฝ่ายสยาม

ถ้าคนในบังคับไทยที่ออกจากเมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ไปยังเมืองพม่าฝ่ายอังกฤษ ต้องมีหนังสือเดินทางของผู้ครองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ในหนังสือเดินทางนั้น ให้ลงชื่อแลกำหนดมาด้วยชู้ระใด ๆ มีเครื่องอาวุธอย่างไรมาด้วย หนังสือเดินทางนี้ต้องเปลี่ยนใหม่ทุกครั้ง แลถ้าเจ้าพนักงานซึ่งอยู่ในเขตแดนชั้นนอกชั้นในฝ่ายพม่าอังกฤษจะเรียกดูต้องให้ดู ถ้าผู้ที่มีหนังสือเดินทางไม่มีสิ่งของต้องห้าม มิให้ขัดขวางไว้ต้องยอมให้ไปในระยะทาง ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดไม่มีหนังสือเดินทางจะให้กลับก็ได้ แลอย่าให้ทำอันตรายด้วยประการใด

ข้อ 4 ว่า คนในบังคับอังกฤษซึ่งมาแต่พม่าฝ่ายอังกฤษ เข้าไปในเขตแดนสยาม สิ่งของต้องพิทักษ์ก็ต้องเสียภาษีตามธรรมเนียมเมืองนั้น ถ้าคนในบังคับสยาม เข้าไปในเขตแดนอังกฤษ สิ่งของต้องพิทักษ์ก็ต้องเสียภาษีตามคอเวอนเมนต์ได้ตั้งไว้ บันดาพิทักษ์อากรทั้งหลายนี้ จะได้อัตราสำหรับที่จะให้คนทั้งปวงทราบทั่วกัน

ข้อ 5 ว่า สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามจะให้เจ้านครเชียงใหม่ตั้งด่านกองตระเวนแลให้เจ้าพนักงานกำกับริมฝั่งแม่น้ำสะวันตีเป็นเขตแดนเมืองนครเชียงใหม่ ซึ่งเป็นของฝ่ายสยาม แล้วให้มีไปลิตตั้งอยู่ริมสมควร จะได้อำนาจห้ามโจรผู้ร้ายแลการอื่น ๆ ที่เป็นสำคัญ

ข้อ 6 ผู้หนึ่งผู้ใดต้องคดีอาเป็นโทษอยู่ด้วยเป็นโจรผู้ร้ายชาวคนปล้นทรัพย์ ฤาการที่เป็นฉกรรจ์หนักโทษ ในเมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน หนีรอกไปเป็นเขตแดนอังกฤษ เจ้าพนักงานอังกฤษแลไปลิตจะช่วยติดตามจับผู้ร้ายโดยแข็งแรง ถ้าได้ตัวผู้ร้ายนั้นเป็นคนในบังคับสยามแล้ว ฤาเป็นคนในบังคับประเทศอื่นนอกจากประเทศสยามแลอังกฤษ จะส่งให้เจ้าพนักงานสยามที่เมืองนครเชียงใหม่ แลให้ดูตามกฎหมาย การส่งคนโทษเมืองต่อเมืองที่มีอยู่ในเมืองอินเดียของอังกฤษใน

เวลานั้น ถ้าเป็นคนในบังคับอังกฤษจะส่งให้เจ้าพนักงานไทย ถ้าจะให้เจ้าพนักงาน
อังกฤษจัดการก็สุดแต่ข้าหลวงอังกฤษที่เมืองพม่าฝ่ายอังกฤษ ถ้าขุนนางผู้ใดที่ข้าหลวง
ไผ่มอบการไว้นั้นคัดสิน ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดต้องกะดี ถ้าเป็นโทษอยู่ควยเป็นผูรรายชาคนปล้น
ทรัพย์ ถ้าการที่เป็นฉกรรจ์หมดโทษในเขตรแดนอังกฤษหนีรอดไปในเขตรแดนเมือง
นครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน เจ้าพนักงานฝ่ายสยามกับไปกิจจะช่วย
ติดตามจับผู้ร้ายโดยแข็งแรง ถ้าได้ตัวผู้ร้ายเช่นนั้นเป็นคนในบังคับอังกฤษ ต้องส่งให้
เจ้าพนักงานอังกฤษ ตามกฎหมายการส่งคนที่บิอยู่ในประเทศสยามในเวลานั้น ถ้าเป็น
คนในบังคับสยาม ถ้าเป็นคนชาติอื่นที่ไม่มืหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีกับประเทศ
สยาม จะส่งให้เจ้าพนักงานอังกฤษถ้าเจ้าพนักงานไทยจะชำระเอง ก็แล้วแต่เจ้าพนักงาน
ไทยจะคัดสิน เมื่อได้ปลุกษากับกลสุลภาวาทงสุลแล้ว

ข้อ 7 ผลประโยชน์ของบันดาคนในบังคับอังกฤษที่มายังเมืองนครเชียงใหม่
เมืองนครลำปาง เมืองลำพูนนั้น จะได้ให้กงสุลภาวาทงสุลอังกฤษผู้ที่จะได้ตั้งขึ้นไป
อยู่ที่เมืองนครเชียงใหม่ นั้น เป็นผู้ตรวจตราระวังรักษา และมีอำนาจที่จะพิจารณาความ
มโนสำราแลความนกรบาล ตามเนื้อความที่มีในข้อ 2 ของไซข้อสัญญาเพิ่มเติม
วันที่ 13 เดือนเม คฤศศักราช 1856 คือวันอังคารเดือนหกขึ้นเก้าค่ำปีโรง อัฐศก
ศักราช 1218 แต่ต้องทำตามความที่ว่าไว้ในข้อ 6 ของหนังสือสัญญานี้

ข้อ 8 สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามจะตั้งผู้ซึ่งสมควรให้เป็นตระลาการ
ถ้าข้าหลวงคนใดหรือหลายคนอยู่ที่เมืองนครเชียงใหม่ เพื่อประโยชน์ที่จะว่าไว้ในนี้
ต่อไป ตระลาการนั้นต้องทำตามกำหนดเนื้อความที่มีอยู่ในสัญญาแล้ว มีอำนาจที่จะ
พิจารณาความมโนสำรา ความนกรบาลก็ได้ทุกเรื่อง ในถ้อยความที่จะเกิดมีขึ้นใน
เมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน บันดาความในระหว่างคนในบังคับ
อังกฤษ ถ้าในกวางที่คนในบังคับอังกฤษจะเป็นผู้กล่าวโทษก็ได้ ถ้าเป็นผู้ต้องถูกฟ้องต้อง
คดีต้องเรียกมาพิจารณาตัดสิน ถ้าเป็นเจตักดิ์ เปบจวเลขก็ดี ชำระได้หมดตามกฎหมาย

ข้อ 1 หนังสือสัญญาในระหว่างคอเวอนแมนต์เมืองอินเญกับคอเวอนแมนต์ของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม จงวันที่ 14 เดือนเมษวารี คฤศตศักราช 1874 กือวันพุธ เดือนยี่แรมสิบสองค่ำปีระกา เบญจศก 1235 จะไถ่ยกเลิกเสียไปไซ้ค่อไปถาวรสัญญาฉบับนี้

ข้อ 2 ว่า เจ้าพนักงานสยามที่เมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน จะต้องช่วยป้องกันคนในบังคับอังกฤษซึ่งไปมาก้าขายแลมีธุระอื่น ๆ ในเมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน โดยสมควร

แลคอเวอนแมนต์อังกฤษในฝ่ายอินเญก็จะช่วยป้องกันคนในบังคับสยามซึ่งมาจากเมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ไปก้าขายตามมีธุระอื่น ๆ เข้าไปในเขตแดนอังกฤษเหมือนกัน

ข้อ 3 ว่า คนในบังคับอังกฤษมาแต่เมืองพม่าฝ่ายอังกฤษเข้าไปในเมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ต้องมีหนังสือเดินทางสำหรับตัวของผูครองเมืองพม่าฝ่ายอังกฤษ ภาขุนนางซึ่งผูครองเมืองพม่าฝ่ายอังกฤษตั้งให้เป้นเจ้าพนักงาน ในหนังสือเดินทางสำหรับตัวนั้น ให้ลงชื่อแลคำหนึ่ว่ามาก้าขายธุระสิ่งใด ๆ มีเครื่องอาวุธอย่างไรมาด้วย หนังสือเดินทางนั้นต้องเปลี่ยนใหม่ทุกครั้ง แต่หนังสือเดินทางสำหรับตัวนั้น เจ้าพนักงานซึ่งตั้งอยู่ในเขตแดนชั้นนอกๆนั้น ในเมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน จะเรียกดูต้องให้ดู ถ้าผู้ที่มีหนังสือเดินทางไม่มีสิ่งของต้องห้ามตามหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรี ลงวันที่ 18 เดือนเอปรีล คฤศตศักราช 2855 ปี แลข้อเพิ่มเติมลงวันที่ 13 เดือนเม คฤศตศักราช 1856 ปี มีให้ชัดขวางไว้ ต้องยอมให้ไปตามในระยะทาง ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดที่ไม่มีหนังสือเดินทางสำหรับตัว จะให้กลับก็ได้ แลอย่าให้ทำอันตรายด้วยประการใด หนังสือเดินทางนั้น กองสุลเยเนรอลของสมเด็จพระนางเจ้าที่กรุงเทพมหานคร แลกงสุลลาวทองสุลของสมเด็จพระนางเจ้าที่นครเชียงใหม่ จะเป็นผู้ออกให้ก็ได้เหมือนกัน เมื่อเป้นเหตุที่หนังสือเดินทางเดิมสูญหายไป ภาพันกำหนดหนังสือเดินทางนั้นฤาเป้นเหตุคล้ายกับที่วามานั้น

ถ้าคนในบังคับอังกฤษจะเที่ยวไปมาในแวนแคว้นแผ่นดินสยามต้องรับหนังสือเดินทางของเจ้าพนักงานฝ่ายสยาม

ถ้าคนในบังคับไทยที่ออกจากเมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ไปยังเมืองพม่าฝ่ายอังกฤษ ต้องมีหนังสือเดินทางของผู้ครองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ในหนังสือเดินทางนั้น ให้ลงชื่อแลตำแหน่งมาด้วยทุกครั้ง ถ้ามีเครื่องอาวุธอย่างไรมาด้วย หนังสือเดินทางนั้นต้องเปลี่ยนใหม่ทุกครั้ง แลถ้าเจ้าพนักงานซึ่งอยู่ในเขตแดนชั้นนอกชั้นในฝ่ายเม้าอังกฤษจะเรียกดูต้องให้ดู ถ้าผู้ที่มีหนังสือเดินทางไม่มีสิ่งของต้องห้าม-มิให้ขัดขวางไว้ก่อนยอมให้ไปในระยะทาง ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดไม่มีหนังสือเดินทางจะให้กลับก็ได้ แลอย่าให้ทำอันตรายด้วยประการใด

ข้อ 4 ว่า คนในบังคับอังกฤษซึ่งมาแต่พม่าฝ่ายอังกฤษ เข้าไปในเขตแดนสยาม สิ่งของต้องพิทักษ์จะต้องเสียภาษีตามธรรมเนียมเมืองนั้น ถ้าคนในบังคับสยาม เข้าไปในเขตแดนอังกฤษ สิ่งของต้องพิทักษ์จะต้องเสียภาษีตามคอเวอนเมนต์ได้ ตั้งไว้ บันดาพิทักษ์อากรทั้งหลายนี้ จะได้ตีพิมพ์สำหรับที่จะให้คนทั้งปวงทราบทั่วกัน

ข้อ 5 ว่า สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามจะให้เจ้านครเชียงใหม่ตั้งด่านกองตระเวนแลให้มีเจ้าพนักงานกำกับริมฝั่งแม่น้ำสะ-วินที่เป็นเขตแดนเมืองนครเชียงใหม่ ซึ่งเป็นของฝ่ายสยาม แล้วให้มีไปตั้งอยู่ตามสมควร จะได้ระงับห้ามโจรผู้ร้ายแลการอื่น ๆ ที่สำคัญ

ข้อ 6 ผู้หนึ่งผู้ใดต้องคดีอาเป็นโทษอยู่ด้วยเป็นโจรผู้ร้ายฆ่าคนปล้นทรัพย์ ฤาการที่เป็นฉกรรจ์หนักโทษ ในเมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน หนีหรือไปในเขตแดนอังกฤษ เจ้าพนักงานอังกฤษแลไปลิตจะช่วยติดตามจับผู้ร้ายโดยแข็งแรง ถ้าได้ตัวผู้ร้ายเช่นนั้นเป็นคนในบังคับสยามแล้ว ฤาเป็นคนในบังคับประเทศอื่นนอกจากประเทศสยามแลอังกฤษ จะส่งให้เจ้าพนักงานสยามที่เมืองนครเชียงใหม่ แลที่ถูกตามกฎหมาย การส่งคนโทษเมืองต่อเมืองที่มีอยู่ในเมืองอินเดียของอังกฤษใน

เวลานั้น ถ้าเป็นคนในบังคับอังกฤษจะส่งให้เจ้าพนักงานไทย ถ้าจะให้เจ้าพนักงาน
อังกฤษจัดการก็สุดแต่ข้าหลวงอังกฤษที่เมืองพม่าฝ่ายอังกฤษ ถ้าขุนนางผู้ใดที่ข้าหลวง
ได้มอบการไว้นั้นคัดสิน ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดกองกะดี ถ้าเป็นโหมอยู่ควยเป็นผู้อยู่ขายคนปล้น
ทรัพย์ ถ้าการที่เป็นฉกรรจ์หมดโทษในเขตรแดนอังกฤษหนีรอดไปในเขตรแดนเมือง
นครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน เจ้าพนักงานฝ่ายสยามกับโปริตจะช่วย
ติดตามจับผู้ร้ายโดยแข็งแรง ถ้าได้ตัวผู้ร้ายเช่นนั้นเป็นคนในบังคับอังกฤษ ต้องส่งให้
เจ้าพนักงานอังกฤษ ตามกฎหมายการส่งคนที่มีอยู่ในประเทศสยามในเวลานั้น ถ้าเป็น
คนในบังคับสยาม ถ้าเป็นคนชาติอื่นที่ไม่หนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีกับประเทศ
สยาม จะส่งให้เจ้าพนักงานอังกฤษถ้าเจ้าพนักงานไทยจะชำระเอง ก็แล้วแต่เจ้าพนักงาน
ไทยจะตัดสิน เมื่อได้ปรึกษาปรึกษากับกลสุลาโวซงสุลแล้ว

ข้อ 7 ผลประโยชน์ของบัณฑิตคนในบังคับอังกฤษที่มายังเมืองนครเชียงใหม่
เมืองนครลำปาง เมืองลำพูนนั้น จะได้ให้กลสุลาโวซงสุลอังกฤษผู้ที่จะได้ตั้งขึ้นไป
อยู่ที่เมืองนครเชียงใหม่ นั้น เป็นผู้ตรวจการะวังรักษา และมีอำนาจที่จะพิจารณาความ
บนสารแลความนกราบ ตามเนื้อความที่มีในข้อ 2 ของข้อสัญญาเพิ่มเติม
วันที่ 13 เดือนเม คฤศทศักราช 1856 คือวันอังคารเดือนหกขึ้นเก้าค่ำปีโรง อัฐศก
ศักราช 1218 แต่ต้องทำตามความที่ว่าไว้ในข้อ 6 ของหนังสือสัญญาฉบับนี้

ข้อ 8 สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามจะตั้งผู้ซึ่งสมควรให้เป็นตระลาการ
ถ้าข้าหลวงคบเคี่ยวหลายคนอยู่ที่เมืองนครเชียงใหม่ เพื่อประโยชน์ที่จะว่าไว้ในที่นี้
ต่อไป ตระลาการนั้นต้องทำตามกำหนดเนื้อความที่มีอยู่ในสัญญาแล้ว มีอำนาจที่จะ
พิจารณาความบนสาร ความนกราบก็ได้ทุกเรื่อง ในถ้อยความที่จะเกิดมีขึ้นใน
เมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน บันดาความในระหว่างคนในบังคับ
อังกฤษ ถ้าในถ้อยความที่คนในบังคับอังกฤษจะเป็นผู้กล่าวโทษก็ดี ถ้าเป็นผู้ต้องถูกฟ้อง
คดีต้องเรียกมาพิจารณาก็ดี ถ้าเป็นเจตาก็ เปนจาเลาก็ดี ชำระได้หมกตามกฎหมาย

ฝ่ายสยาม แลต้องให้ถืออยู่เป็นนิจว่าในบันดาคความที่ว่ามาเหล่านี้กงสุลฤาไวกงสุลจะต้องไปอยู่ในเวลาที่ชำระได้ แลในความที่สับแยกอังกฤษเป็นจำเลย ถ้าผู้ถูกฟ้องนั้นจะต้องคัดสำนวนความในกงสุลไวกงสุล ไปคัดค่าธรรมเนียมที่จะคัดเทียบถอยค่าสำนวนนั้น แลถ้ากงสุลเห็นว่าเปนการสมควรในผลประโยชน์ ทางยุติธรรมจะแนะนำให้ตระลาการไกว่ด้วยทวงทำตามข้อความนี้ก็ว่าในเวลาก่อนที่จะตัดสินความนั้น ในความที่จำเลยถูกฟ้องเปนสับแยกอังกฤษ ถ้ากงสุลไวกงสุลเห็นสมควรในผลประโยชน์ทางยุติธรรม โดยจะเขียนหนังสือกล่าวขอยลายมือของกงสุลฤาไวกงสุลเอง เป็นการชี้ให้ตระลาการ เพื่อจะสำแดงความปราณาของกงสุล ฤาไวกงสุล ในความเรื่องใดเรื่องหนึ่งซึ่งโจทจำเลยเปนคนในบังคับอังกฤษทั้ง 2 ฝ่าย ถ้าในความเรื่องซึ่งคนในบังคับอังกฤษผู้ต้องกะตักถูกฟ้องต้องเรียกหาฤาเปนจำเลยนั้น ให้ส่งไปยังศาลกงสุลที่เมืองนครเชียงใหม่ เพื่อจะได้วางบทกฎหมายคั้งนี้ กงสุลฤาไวกงสุลนั้นมีอำนาจที่จะทำได้ แลความเรื่องนั้นก็ส่งไปยังศาลที่กล่าวมาเมื่อคั้งนี้ ตามการที่กงสุลฤาไวกงสุลขอขึ้นด้วยแลความเรื่องนั้นก็สุดแต่กงสุลฤาไวกงสุลจะตัดสิน ตามความข้อ 2 ในไซข้อสัญญาเพิ่มเติมวันที่ 13 เดือนเมษายน ค.ศ. 1856 ก็อวันอังคาร เดือนหก ขึ้นเก้าค่ำ ปีมโรง รัชศกศักราช 1218 กงสุลฤาไวกงสุลนั้นในเวลาที่มีเหตุผลควรจะเข้าหาคนในบังคับอังกฤษผู้ที่ต้องจำอยู่โดยโทษฤาโดยกักตักสินของตระลาการนั้นได้ตลอดเวลา แลถ้ากงสุลเห็นสมควรว่าจะย้ายคนโทษนั้นมาจาเคียที่ ๆ ซึ่งของกงสุลต่อไปให้กรมกาดนตามกักตักสินนั้นก็ได้ การธรรมเนียมความสำหรับศาลซึ่งจะเรียกเสมอเหมือนกันทั้ง 2 ฝ่าย จะเป็นคนในบังคับอังกฤษก็คักในบังคับไทยก็คัก จะประกาศให้รู้ทั่วกัน

ข้อ 9 ว่า ในความแห่งแลความนกรบาลซึ่งสับแยกอังกฤษเปนโจทเปนจำเลยแลซึ่งตระลาการนั้นต้องเป็นผู้ชำระ ฝ่ายโจทฤาฝ่ายจำเลยจะร้องอุทธรความถึงกรุงเทพมหานครได้ แลผู้ที่เปนสับแยกอังกฤษนั้นโดยได้รับอนุญาตของกงสุลฤาไวกงสุล

กงสุลอังกฤษ ถ้าเป็นความอย่างอื่นโดยอนุญาตตระลาการนั้น

บรรดาความเช่นนี้ต้องส่งจำนวนความกับความเห็นของตระลาการมาที่กรุงเทพมหานคร แลความอุทธรณ์นั้นเจ้าพนักงานฝ่ายสยามก็ส่งผู้สละเบาะแสของสมเด็จพระนางเจ้าจะปลูกษาพร้อมกันตัดสิน แด่กองถืออยู่ไปเสมอว่า บรรดาความที่จาเลยาอยู่ต้องฟ้องเป็นสปีเยกสยาม เจ้าพนักงานฝ่ายสยามเป็นผู้ตัดสินความอุทธรณ์นั้นเจรจาแด่บรรดาความอุทธรณ์ ๆ ที่สปีเยกอังกฤษเป็นกฎหมายกงสุลเบาะแสของสมเด็จพระนางเจ้าเป็นผู้ตัดสินความอุทธรณ์นั้นเจรจา ในเวลาที่ความยังอุทธรณ์ค้างอยู่ คำตัดสินที่ศาลเมืองนครเชียงใหม่จะต้องคงไว้ตามกำหนดเวลาที่กะได้ไว้ ตามแต่ตระลาการกับกงสุลไวซกงสุลจะตกลงกัน

ในความอุทธรณ์เช่นวามาร้างบนนี้ต้องขอทุเลาที่ศาลเมืองนครเชียงใหม่ในกำหนดเดือนหนึ่ง นับตั้งแต่วันที่ไต่ตัดสินความเดิมนั้น แลต้องมาร้องอุทธรณ์ที่กรุงเทพมหานครตามเวลาที่สมควร ตามที่ศาลเมืองนครเชียงใหม่จะกำหนด ถ้าไม่มาร้องอุทธรณ์ตามกำหนดความนั้น จะไม่รับฟ้องอุทธรณ์คำตัดสินนั้น

ข้อ 10 เจ้าพนักงานอังกฤษที่เขตรแดนพม่าฝ่ายอังกฤษ แลเจ้าพนักงานไทยที่เมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน จะจัดหาแลส่งคำพยานแลผู้ที่เป็นพยานซึ่งต้องการจะได้ตัดสินความมโนสาเร่แลความนกรบาลที่ยังชำระไม่แล้วในศาลกงสุลแะศาลไทยที่กรุงเทพมหานคร แลที่เมืองนครเชียงใหม่ซึ่งกันแลกันที่เป็นการสำคัญควรจะส่ง

ข้อ 11 ว่า กนินยังกับอังกฤษมีความปรารถนาจะซื้อไม้ค้ำไม้แกนไม้ที่ป่าเมืองนครเชียงใหม่ เมืองนครลำปาง เมืองลำพูน ต้องหาหนังสือสัญญาต่อเจ้าของป่าไม้ให้มีความคืบ หนึ่งข้อสัญญานั้นทำเป็นสองฉบับเอาไว้คนละฉบับ ต้องประทับตรากงสุลฤาไวซกงสุลอังกฤษ แลตระลาการไทยฤาข้าหลวงที่เมืองนครเชียงใหม่ ซึ่งได้ตั้งตามหนังสือสัญญานี้ข้อ 8 แลประทับตราเจ้าของเมืองนั้นด้วย แลหนังสือสัญญาเขา

ป่าไม้เหล่านี้ จะต้องจดบาณวิธีที่ศาลกงสุลอังกฤษแลศาลไทยที่เมืองนครเชียงใหม่ทุกฉบับ ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดตัดไม้กานไม้ในป่าตำบลหนึ่งตำบลใด เจ้าของป่าไม้ไม่ยอมอาเก็นกกำหนดหนังสือสัญญาที่ไต่ท้าวไว้แล้วนั้น ต้องให้ราคาผลประโยชน์ที่เสียไปให้แก่เจ้าของป่า ตามกงสุลอังกฤษที่เมืองนครเชียงใหม่จะตัดสิน การที่จะเปลี่ยนชื่อผู้เช่าอาเปลี่ยนชื่อผู้เจ้าของป่านั้น จะต้องทำตามธรรมเนียมประเพณีตราแลจดบาณวิธีใหม่อีกเหมือนกัน

ถ้าธรรมเนียมลงชื่อประเพณีตราแลจดบาณวิธีหนังสือสัญญาทำป่าไม้นั้น จะกำหนดไว้แต่พอประมาณแลตีพิมพ์ให้ทราบทั่วกัน

ข้อ 12 ว่า ระยะเวลาการแลข้าหลวงไทยที่เมืองนครเชียงใหม่ ซึ่งไต่ท้าวความหนังสือสัญญาข้อ 8 แลพร้อมด้วยเจ้าพนักงานในเมืองนั้น จะห้ามอย่าให้เจ้าของป่าทำหนังสือสัญญาขายไม้ป่าป่าไม้ในป่าตำบลเดียวเป็นสองรายเป็นสามราย แลห้ามอย่าให้ผู้หนึ่งผู้ใดคิดตราลาบตราที่เป็นเจ้าของแต่ได้ตัดตัดท้าวแล้ว แลต้องช่วยลูกค้าที่ตัดไม้ซื้อไม้ตามสมควรจะได้เก็บไม้ของตัวได้ ถ้าเจ้าของป่าไม้ให้ตัดไม้กานไม้ ภูเขาไม้ให้ถอยไม้ตามหนังสือสัญญาซื้อไม้ที่ท้าวไว้ในหนังสือสัญญานี้ ข้อ 11 ให้ระยะเวลาการแลข้าหลวงไทยที่เมืองนครเชียงใหม่กับเจ้าพนักงานในเมืองนั้น บังคับให้เจ้าของป่าเสียค่าปวยการให้แก่ผู้ซึ่งไต่ท้าวหนังสือสัญญานั้นพอสมควรตามกฎหมายฝ่ายสยาม

ข้อ 13 ว่า ข้อความที่บื้ออยู่ในสัญญานี้ ไว้ได้เฉพาะที่ได้สัญญาตกลงกันเต็มในหนังสือสัญญาใหม่นี้ ไม่มีข้อหนึ่งข้อใดในหนังสือสัญญานี้จะยกข้อความหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีแลทางค้าขาย ในระหว่างสมเด็จพระนางเจ้ากับสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม ที่ลงวันที่ 18 เดือนเอปรีล คชศศักราช 1855 วันพุธ เดือนหก ขึ้นสองค่ำปีเถาะ สัปดาห์ศักราช 1217 กับหนังสือสัญญาเพิ่มเติม วันที่ 13 เดือนเม คชศศักราช 1856 วันอังคาร เดือนหก ขึ้นเก้าค่ำ ปีมโรงฉศก ศักราช 1218

ข้อ 14 หนังสือสัญญานี้ทำไว้เป็นภาษาอังกฤษแลภาษาสยาม เนื้อความอันเกี่ยวข้องกัน ได้ตกลงกันถ้าเป็นเหตุการณ์ถึงกันในสัญญานี้ต้องเอาคำอังกฤษเป็นแน

ข้อ 15 หนังสือสัญญานี้จะใช้ได้ทันทีเมื่อได้รื้อถอนแล้ว และใช้ต่อไปได้
 ใน 7 ปี ตั้งแต่วันที่รื้อถอนไป เว้นเสียแต่ที่ก่อเวรอนแมนต์ผู้ทำสัญญาทั้งสองฝ่ายนี้จะ
 แจ้งความประสงค์ว่าจะเลิกเสียก่อนถึงกำหนด 7 ปีนั้น ถ้าไม่ได้แจ้งความประสงค์
 ต่อกันในเวลาก่อนถึงกำหนด 7 ปีแล้ว คงยังเป็นอันใช้ได้ไปกว่าจะสิ้นกำหนดปีหนึ่ง นับ
 แต่วันที่ก่อเวรอนแมนต์ผู้ทำหนังสือสัญญานั้นได้แจ้งความประสงค์ที่จะเลิกเสีย ก่อเวรอน
 แมนต์ผู้ทำหนังสือสัญญาทั้งสองฝ่ายนี้ อย่างไร ๆ ก็ดี ยังรักษาอำนาจที่จะแก้ไขข้อ
 ความเหล่านี้ โดยการที่จะยอมตกลงพร้อมกันทั้งสองฝ่าย ว่าข้อความนั้นใช้ไปเห็นควร
 จะต้องแก้ไขเสีย

ข้อ 16 หนังสือสัญญานี้จะได้อรรถไฉไลแลกละเอียดกันที่กรุงเทพมหานครโดยเร็ว
 ในการที่จะให้เปบร ยานสาถุญในหนังสือสัญญานี้ ผู้มีอำนาจทั้งสองฝ่ายได้ลง
 ชื่อไว้เหมือนกันทั้งสองฉบับ แลได้ประทับตราลงไว้ด้วย

ได้ทำที่กรุงเทพมหานคร เมื่อ ณ วันที่ ๙ าม เดือนเชษเตมเบอ ปีมี ฤชก
 ักราช 1883 ตรงกับวันจันทร์ เดือนสิบ ขึ้นสองค่ำ ปีมแม เบญจศก จุลักราช 1245

ฉบับภาษาอังกฤษ

Treaty

between

His Majesty the King of Siam and Her Majesty the Queen of the United Kingdom of Great Britain and Ireland, for the Prevention of Crime in the Territories of Chiengmai, Lakon, and Lampoonchi, and for the Promotion of Commerce between British Burmah and the Territories aforesaid.¹

Whereas relations of Peace, Commerce, and Friendship happily subsisting between Siam and Great Britain are regulated by a Treaty bearing date the 18th April, 1855, and a Supplementary Agreement dated 13th May, 1856; and, as regards the Territories of Chiengmai, Lakon and Lampoonchi, by a special Treaty between the Government of His Majesty the King of Siam, and the Government of India, bearing date the 14th January, 1874;

And whereas His Majesty the King of Siam, Sovereign of Laos, Malays, Kareans, &c., &c., &c., and Her Majesty the Queen of the United Kingdom of Great Britain and Ireland, Empress of India, with a view to the more effectual prevention of crime in the territories of Chiengmai, Lakon, and Lampoonchi, belonging to Siam, and to the promotion of commercial intercourse between British Burmah and the territories aforesaid, have agreed to abrogate the said Treaty Special concluded on the 14th January, 1874, and to substitute therefor a new Treaty and have named their respective Plenipotentiaries for this purpose, that is to say;

¹ กรบสนธิสัญญา, กระทรวงการต่างประเทศ (หนังสือชุดประมวลสนธิสัญญา เล่ม 2 พ.ศ. 2431 - 2462) สนธิสัญญาและความตกลงทวิภาคี ระหว่างประเทศ ไทยกับ ต่างประเทศ และองค์การระหว่างประเทศ หน้า 84 - 91.

His Majesty the King of Siam, Sovereign of Laos, Malays, Kareans, &c., his Excellency Chow Phya Bhanwongse Maha Kosa Thibodi, Grand Cross of the Most Honourable Order of the Crown of Siam, Grand Cross of the Most Noble Order of the Chula Chom Klao, Grand Officer of the Most Exalted Order of the White Elephant, Member of the Privy Council, Minister for Foreign Affairs; Phya Charon Raj Maitri, Grand Officer of the Most Exalted Order of the White Elephant, Knight Commander of the Most Noble Order of the Chula Chom Klao, Member of the Privy Council, Chief Judge of the International Court; and Phya Thep Prachun, Grand Cross of the Most Honourable Order of the Crown of Siam, Knight Commander of the Most Noble Order of the Chula Chom Klao, Grand Officer of the Most Exalted Order of the White Elephant, Member of the Privy Council, Under Secretary of State of the War Department;

And Her Majesty the Queen of the United Kingdom of Great Britain and Ireland. Empress of India, William Henry Newman, Esquire, Her Majesty's Acting Agent and Consul-General in Siam.

The said Plenipotentiaries, after having communicated to each other their respective full powers, found in good and due form, have agreed upon and concluded the following Articles :-

ARTICLE I

The Treaty between the Government of His Majesty the King of Siam and the Government of India, bearing date the 14th January, 1874, shall be and is hereby abrogated.

ARTICLE II

The Siamese authorities in Chiengmai, Lakon, and Lampoonchi will afford due assistance and protection to British subjects carrying on trade or business in any of those territories; and the British Government in India will afford similar assistance and protection to Siamese subjects from Chiengmai, Lakon, and Lampoonchi carrying on trade or business in British territory.

ARTICLE III

British subjects entering Chiengmai, Lakon, and Lampoonchi must provide themselves with passports from the Chief Commissioner of British Burmah, or such officer as he appoints in this behalf, stating their names, calling, and the weapons they carry, and description. Such passports must be renewed for each journey, and must be shown to the Siamese officers at the frontier stations, or in the interior of Chiengmai, Lakon, and Lampoonchi on demand. Persons provided with passports and not carrying any articles prohibited under the Treaty of the 18th April, 1855, or the Supplementary Agreement of the 13th May, 1856, shall be allowed to proceed on their journey without interference; persons unprovided with passports may be turned back to the frontier, but shall not be subjected to further interference.

Passports may also be granted by Her Majesty's Consul-General at Bangkok and by Her Majesty's Consul or Vice-Consul at Chiengmai, in case of the loss of the original passport or of the expiration of the term for which it may have been granted, and other analogous cases.

British subjects travelling in the Siamese territory must be provided with passports from the Siamese authorities.

Siamese subjects going from Chiengmai, Lakon, and Lampoonchi into British Burmah must provide themselves with passports from the authorities of Chiengmai, Lakon, and Lampoonchi respectively, stating their name, calling, description, and the weapons they carry. Such passports must be renewed for each journey, and must be shown to the British officer at the frontier stations or in the interior of British Burmah on demand.

Persons provided with passports and not carrying any prohibited article shall be allowed to proceed on their journey without interference. Persons unprovided with passports may be turned back at the frontier, but shall not be subjected to further interference.

ARTICLE IV

British subjects entering Siamese territory from British Burmah must, according to custom and the regulations of the country, pay the duties lawfully prescribed on goods liable to such duty.

Siamese subjects entering British territory will be liable, according to the regulations of the British Government, to pay the duties lawfully prescribed on goods liable to such duty.

Tables of such duties shall be published for general information.

ARTICLE V

His Majesty the King of Siam will cause the Prince of Chiengmai to establish and maintain guard stations, under proper officers, on the Siamese bank of the Salween River, which forms the boundary of Chiengmai belonging to Siam, and to maintain a sufficient police force for the prevention of murder, robbery, dacoity, and other crimes of violence.

ARTICLE VI

If any persons accused or convicted of murder, robbery, dacoity or other heinous crime in any of the territories of Chiengmai, Lakon, and Lampoonchi escape into British territory, the British authorities and police shall use their best endeavours to apprehend them. Such persons when apprehended shall, if Siamese subjects, or subjects of any third Power, according to the extradition law for the time being in force in British India, be delivered over to the Siamese authorities at Chiengmai; if British subjects, they shall either be delivered over to the Siamese authorities, or shall be dealt with by the British authorities as the Chief Commissioner of British Burmah, or any officer duly authorized by him in this behalf, may decide.

If any persons accused or convicted of murder, robbery, dacoity, or other heinous crime in British territory, escape into Chiengmai, Lakon, or Lampoonchi, the Siamese authorities and police shall use their best endeavours to apprehend them. Such persons when apprehended shall, if British subjects, be delivered over to the British authorities, according to the Extradition Law for the time being in force in Siam; if Siamese subjects, or subjects of any third Power not having Treaty relations with Siam, they shall either be delivered over to the British authorities, or shall be dealt with by the Siamese authorities, as the latter may decide, after consultation with the Consul or Vice-Consul,

ARTICLE VII

The interests of all British subjects coming to Chiengmai, Lakon, and Lampoonchi shall be placed under the regulations and control of a British Consul or Vice-Consul, who will be appointed to reside at Chiengmai, with power to exercise civil and criminal jurisdiction in accordance with the provisions of Article II of the Supplementary Agreement of the 13th May, 1856, subject to Article VIII of the present Treaty.

ARTICLE VIII

His Majesty the King of Siam will appoint a proper person or proper persons to be a Commissioner and Judge, and Commissioners and Judges, in Chiengmai for the purposes hereinafter mentioned. Such Judge or Judges shall, subject to the limitations and provisions contained in the present Treaty, exercise civil and criminal jurisdiction in all cases arising in Chiengmai, Lakon, and Lampoonchi, between British subjects, or in which British subjects may be parties as complainants, accused, plaintiffs or defendants, according to Siamese law; provided always, that in all such cases the Consul or Vice-Consul shall be entitled to be present at the trial, and to be furnished with copies of the proceedings, which, when the

defendant or accused is a British subject, shall be supplied free of charge, and to make any suggestions to the Judge or Judges which he may think proper in the interests of justice: provided also, that the Consul or Vice-Consul shall have power at any time before judgment, if he shall think proper in the interests of justice by a written requisition under his hand, directed to the Judge or Judges, to signify his desire that any case in which both parties are British subjects, or in which the accused or defendant is a British subject, be transferred for adjudication to the British Consular Court at Chiengmai, and the case shall thereupon be transferred to such last-mentioned Court accordingly, and be disposed of by the Consul or Vice-Consul, as provided by Article II of the Supplementary Agreement of 13th May, 1856.

The Consul or Vice-Consul shall have access, at all reasonable times, to any British subject who may be imprisoned under a sentence or order of the said Judge or Judges, and, if he shall think fit, may require that the prisoner be removed to the Consular prison, there to undergo the residue of his term of imprisonment.

The Tariff of Court Fees shall be published, and shall be equally binding on all parties concerned, whether British or Siamese.

ARTICLE IX

In civil and criminal cases in which British subjects may be parties, and which shall be tried before the said Judge or Judges, either party shall be entitled to appeal to Bangkok; if a British subject, with the sanction and consent of the British Consul or Vice-Consul, and in other cases by leave of the presiding Judge or Judges.

In all such cases a transcript of the evidence, together with a Report from the presiding Judge or Judges, shall be forwarded to Bangkok, and the appeal shall be disposed of there by the Siamese authorities and Her Britannic Majesty's Consul-General in consultation.

Provided always that in all cases where the defendants or accused are Siamese subjects the final decision on appeal shall rest with the Siamese authorities; and that in all other cases in which British subjects are parties the final decision on appeal shall rest with Her Britannic Majesty's Consul-General.

Pending the results of the appeal, the Judgment of the Court at Chiengmai shall be suspended on such terms and conditions (if any) as shall be agreed upon between the said Judge or Judges and the Consul or Vice-Consul.

In such cases of appeal, as above set forth, the appeal must be entered in the Court of Chiengmai within a month of the original verdict, and must be presented at Bangkok within a reasonable time, to be determined by the Court at Chiengmai, failing which the appeal will be thrown out of Court.

ARTICLE X

The British Authorities in the frontier districts of British Burmah, and the Siamese authorities in Chiengmai, Lakon, and Lamponchi, will at all times use their best endeavours to procure and furnish such evidence and witnesses as may be required for the determination of civil and criminal cases pending in the Consular and Siamese Courts at Bangkok and in Chiengmai respectively, when the Importance of the affair may render it necessary.

ARTICLE XI

British subjects desiring to purchase, cut, or girdle timber in the forests of Chiengmai, Lakon, and Lamponchi must enter into a written agreement for a definite period with the owner of the forest. The agreement must be executed in duplicate, each party retaining a copy, and each copy must be sealed by the British Consul or Vice-Consul and a Siamese Judge and Commissioner at Chiengmai

appointed under Article VIII of this Convention, and be countersigned by a competent local authority, and every such agreement shall be duly registered in the British Consulate and in the Siamese Court at Chiengmai. Any British Subject cutting or girdling trees in a forest without the consent of the owner of the forest obtained as aforesaid, or after the expiration of the agreement relating to it, shall be liable to pay such compensation to the owner of the forest as the British Consular officer at Chiengmai shall adjudge.

Transfers of agreements shall be subject to the same formalities.

The charges for sealing, countersigning, and registration shall be fixed at a moderate scale, and published for general information.

ARTICLE XII

The Siamese Judges and Commissioners at Chiengmai appointed under Article VII shall, in conjunction with the local authorities, endeavour to prevent the owners of forests from executing agreements with more than one party for the same timber or forests, and to prevent any person from illegally marking or effacing the marks on timber which has been lawfully cut or marded by another person, and they shall give such facilities as are in their power to the purchasers and fellers of timber to identify their property. Should the owners of forests hinder the cutting, girdling, or removing of timber under agreements duly executed in accordance with Article XI of this Convention, the Siamese Judges and Commissioners of Chiengmai and the Local authorities shall enforce the agreement, and the owners of such forests acting as aforesaid shall be liable to pay such compensation to the persons with whom they have entered into such agreements as the Siamese Judges and Commissioners at Chiengmai shall determine, in accordance with Siamese law.

ARTICLE XIII

Except as and to the extent specially provided, nothing in this Treaty shall be taken to affect the provisions of the Treaty of Friendship and Commerce between the Kings of Siam and Her Majesty of the 18th April, 1855, and the Agreement supplementary thereto of the 13th May, 1856.

ARTICLE XIV

This Treaty has been executed in Siamese and English, both versions having the same meaning; but it is hereby agreed that in the event of any question arising as to the construction thereof, the English text shall be accepted as conveying its true meaning and intention.

ARTICLE XV

The Treaty shall come into operation immediately after the exchange of the ratifications thereof, and shall continue in force for seven years from that date, unless either of the two Contracting Parties shall give notice of their desire that it should terminate before that date. In such case, or in the event of notice not being given before the expiration of the said period of seven years, it shall remain in force until the expiration of one year from the day on which either of the High Contracting Parties shall have given such notice. The High Contracting Parties, however, reserve to themselves the power of making, by common consent, any modifications in these Articles which experience of their working may show to be desirable.

ARTICLE XVI

This Treaty shall be ratified, and the ratifications exchanged at Bangkok as soon as possible.

In witness whereof the respective Plenipotentiaries have signed the same in duplicate, and have affixed thereto their respective seals.

Done at Bangkok, the third day of September, in the year one thousand eight hundred and eighty-three of the Christian era, corresponding to the second day of the waxing moon of the tenth month of the year of the Goat, one thousand two hundred and forty-five of the Siamese era.

(L.S.) (Signatures of the
(L.S.) Siamese Plenipo-
(L.S.) tentiaries.)
(L.S.) W.H. Newman.

ภาคผนวก ฅ.

ร่างตราพระราชสีห์ใหญ่¹

ศาลาลูกขุนในฝ่ายซ้าย

วันที่ 27 ตุลาคม รัตนโกสินทรศก 111

สารตรา เจ้าพระยาจักรีฯ มาถึง พระยาไกรโกษาข้าหลวงรักษาราชการเมือง
ลาวเฉียง ฅ เมืองนครเชียงใหม่

ด้วยมีพระบรมราชโองการมา ฅ. พระมัตตทุสรสุรสิงหนาทคำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า
แนวพระราชอาณาเขตต่อกับเมืองพม่าของอังกฤษซึ่งเป็นข้อโต้เถียงยังไม่ตกลงกันมาแต่ก่อน
นั้น บัดนี้ได้ผูกษาปรองดองกันกับราชาธิปไตยฝ่ายอังกฤษ ยอมยกเมืองเชียงแขงแลหัว
เมืองฝ่ายตะวันตกเมืองเชียงแสน ถวายไว้ในพระราชอาณาเขตจึงทรงพระกรุณาโปรด
เกล้าฯ พระราชทานหัวเมืองงิ้วแลระเหยียงยางแกง คือที่เรียกว่า เมืองแจะ เมือง-
ใหม่ เมืองทา เมืองจวก เมืองหาง เมืองทวน เมืองสาค เมืองยอน เมืองตุม เมืองกวาน
เมืองไฮ บ้านฮองลิก เมืองโก ให้เป็นของอังกฤษตกลงกันครั้งนี้ จะได้ทรงพระกรุณาโปรด
เกล้าฯ ให้ข้าหลวงแลพนักงานทำแผนที่ขึ้นไปบันจบพร้อมด้วยข้าหลวงแลพนักงานทำแผนที่
ฝ่ายอังกฤษปักปันแนวพระราชอาณาเขตในเคื่อน.....ร.ศ. 111 นี้ กำหนดแนว
พระราชอาณาเขตที่จะปักกราวนี้ต่อจากแนวเดิมที่ได้ปักปันไว้แล้วตำบลปากแม่น้ำเมย
ต่อกับแม่น้ำคง หรือสาละวินแขวงเมืองยวม ต่อขึ้นไปตามลำแม่น้ำคงคนละฟากถึงผาจอง
คัตจากแม่น้ำคงมาทางฝั่งตะวันออกตามสันเขาบันน้ำถึงคอยเส้าหิน คอยขุนแม่แจะ คอยขุน-
แม่สะปะ คอยสามง่าม มาลงน้ำแม่สลินที่ประตูชาวมแม่น้ำสลินขึ้นไปตามสันเขาคอยผาลำ
แยกสันเขามาลงน้ำแม่ปาย ชามน้ำแม่ปายที่ปากห้วยแม่สะอู หวนน้ำแม่สะอูขึ้นไปสู่คูลำห้วย

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร.5 ม.40/5 สารตราเจ้าพระยาจักรีฯ
มาถึงพระยาไกรโกษา 27 ตุลาคม พ.ศ. 2435.

แม่สะอื้นคอยผาค้าง คอยขุนห้วยตงนี่ คอยสะบือ คอยขุนยอ คอยขุนแม่ละยู คอยม่นใหญ่
ไปตามสันเขาผาบานปกกนาง บานคากหาร บานลูปซาง คอยขุนแม่เป็ด คอยสะคอ คอย-
ขุนแม่เกาะ คอยพันคอก คอยถวย คอยอุ้น คอยห้วยสา คักลงน้ำแมกก ขามน้ำแมกก ถึง
คอยขุนแม่คำ คอยตุม คอยขุนห้วยโจก ผาคำวนจอย คอยขุนแม่สะออง แยกไปลงน้ำแม่
สาย ลงน้ำแม่สายไปถึงบานปอมคาน ทาซ้เหล็ก ถึงปากน้ำแม่สาย ตอนน้ำแมศวก ลง
น้ำแมศวกจนถึงปากน้ำแมศวกคอกแม่น้ำของ ทวนแม่น้ำของขึ้นไปจนถึงปากน้ำของคอกแม่น้ำ
ของ คักขึ้นเขาฝั่งตะวันตกแม่น้ำของไปตามสันเขา หวงน้ำวงแลน้ำแม่หลาย คักลง
ที่ปากแม่ไลบันจบกับแม่เดิม คักขึ้นเขามาทางตะวันออกจนตกแม่น้ำของ หมคเขตรแดนเมือง
นครเชียงใหม่ เมืองน่าน เมืองเชียงแขงเป็นที่สูง แนวนพระราชาณาเขตที่จะปักปัน
คราวนี้ ได้ขีดเส้นเป็นสำคัญ ส่งแผนที่ขึ้นมาพร้อมถวายทองคำบริวารนี้แล้ว

ในศุภอักษรถึงพระเจ้านครเชียงใหม่แลเจ้านายท้าวพระยาเมืองน่าน ใ้สั่งให้
ตระเตรียมกำลังพาหะนะเสบียงอาหารปฤกษากับข้าหลวงจัดหาท้าวพระยาลาวให้ออกไป
กับข้าหลวงแลพนักงานทำแผนที่ตามสมควรแก่ราชการ

แลการปักปันเขตรแดนคราวนี้กำหนดไว้ว่าจะจัดข้าหลวงเป็น 3 กอง ส่งขึ้นไป
เมืองนครเชียงใหม่ 2 กอง

กองที่ 1 หลวงราชนรินทร์ เป็นข้าหลวงมีพนักงานแผนที่แลพลทหาร 50 ให้ไป
ปักเขตแดนทางเมืองแจะ

กองที่ 2 หลวงกำจักษ์ไพรินทร์ เป็นข้าหลวงมีพนักงานแผนที่แลพลทหาร 50 ให้
ไปปักเขตแดนทางนอกเมืองเชียงแสนเมืองเชียงราย

อีกกองหนึ่งซึ่งนับเป็นกองที่ 3 นั้นจะให้ขึ้นทางเมืองน่านให้พระยาไกรโกษาสั่ง
หลวงสรสิทธิยานุการ เป็นข้าหลวงใช้กำลังพาหะนะเมืองน่านไปปักปันเขตรแดนทางเมือง
เชียงแสนที่กำหนดปักปันเขตรแดนไว้เป็น 3 กอง ข้าหลวงทั้งนี้ ทั้งนี้จะนัดหมายเวลา
แลประเทศที่จะสมทบกับข้าหลวงฝ่ายอังกฤษ ยังกำลังปฤกษาหารือ กับราชาธิปไตยฝ่าย
อังกฤษอยู่ จะตกลงกันความที่จะไ้วันหรือจะแก้ไขประการใด เมื่อใดตกลงกับอังกฤษอย่าง
ใดเป็นมั่นคง จะมีท้องตราชี้แจงขึ้นมาให้ทราบคอกภายหลัง การที่ข้าหลวงจะออกไป

ปักปันเขตแดนทั้งนี้สำคัญที่พระยาโกโรโกหา จะต้องคำริห์โดยเฉพาะอยู่ 2 ประการ

ประการที่ 1 ให้ใคร่ส่วนหาญซึ่งรูทองที่ซึ่งจะไปปักปันเขตแดนคราวนี้ ชักเจนแลเป็นที่ไว้วางใจไฉนนั้นเป็นผู้นำทางของข้าหลวงเพื่อจะไต่ถาม ให้รู้ความจริง แลชี้ได้ว่าเขายอคนนั้น อยู่ตำบลนั้น เรียกว่าอย่างนั้น เขายอคนนั้นชื่อนั้น แลตำบลนั้นอยู่ ตรงนั้นให้ถูกต้องตามที่หมายไปในแผนที่ ถ้าไม่ไฉนนี้ ข้าหลวงขึ้นไปไม่คุ้มเคยแก่ประเทศที่ตำบลหนทาง บางทีจะไปปักปันเสียเปรียบข้างอังกฤษ

ประการที่ 2 หัวเมืองซึ่งจะเข้ามาเป็นพระราชอาณาเขตทางด้านคอเมือง ผาง เมืองเชียงแสนแลเชียงรายเหล่านี้เป็นพวกญะโฮแลเงี้ยว ซึ่งได้เคยมีวิวาทกับ ลาวเพราะเหตุต่าง ๆ มาหลายคราว กองข้าหลวงจะออกไปปักปันเขตแดนมีผลทหาร ไปควยเห็นว่าพอจะไว้วางใจได้อยู่แล้ว แต่การต่อไปหัวเมืองเหล่านี้ได้มอบให้ขึ้นเมือง เชียงใหม่แลให้อยู่ในบังคับดูแลของเมืองผาง เมืองเชียงแสน เมืองเชียงรายซึ่งอยู่ใกล้ ตามที่ได้แจ้งไปในสุภอักษรถึงพระเจ้าเชียงใหม่แล้ว แต่การที่ได้แยกผางไว้ในปกครอง เมืองต่าง ๆ นี้ เกรงว่าจะไม่สู้มีประโยชน์อันใด ควยพวกนั้นยังไม่คุ้มเคยกับความ บังคับบัญชาของลาว ถ้าทนายพระยาเมืองผาง เมืองเชียงแสน เชียงราย กวากายเขา ไปกะเกณฑ์หรือจัดการบ้านการเมืองในที่แรก ก็น่าจะมีเหตุต่อกันขึ้นได้ จึงทราบพระ- ราชคำริห์เห็นว่า ในชั้นนี้ควรจะต้องมูลนายซึ่งได้เคยกล่าวควบคุมกันอยู่แล้วให้มีศ- บรภาศกัถ์ควบคุมกันต่อไป คอยว่าคอยบังคับกันไป พวกเหล่านี้จึงคุ้มเคยเขาทุกที แต่ การที่จะแต่งตั้งพวกเหล่านั้นนั้น จะให้เจ้านายท้าวพระยา ซึ่งไปกับกองข้าหลวง รับอาชญา ไปตั้งหรือจะเรียกหาตัวเขาไปยังเมืองนครเชียงใหม่ได้ ให้พระยาโกโรโกหาถืออำนาจและ จักไปในทางซึ่งเห็นสมควร

อนึ่ง เมืองเชียงแขงซึ่งเข้ามาเป็นขอบเขตสัมมาครั้งนี้ ทรงพระราชคำริห์เห็นว่า เมื่อขึ้นอยู่แก่พม่าเคยเป็นประเทศราชแลครั้งนี้เจ้าเมืองเชียงแขงก็ได้สวามิภักดิ์เข้ามา เป็นข้าขอบขัณฑสีมากรุงฯ โดยเต็มใจจะให้ไปเป็นพลเมืองน้อยขึ้นแก่เมืองใดก็ไม่สมควร จึงโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดเป็นเมืองประเทศราช ในมณฑลข้าหลวงลาวเฉียงขึ้นอีกเมือง หนึ่ง ความแจ้งอยู่ในสุภอักษรถึงเจ้าเมืองเชียงแขง ซึ่งได้ส่งสำเนามาควยนั้นแล้ว

แต่เมืองสิง เมืองนัง ซึ่งเจ้าเมืองแขงมาตั้งอยู่เกวียนี้ โปรตเกล้าฯ ให้คงเป็นเขต
แดนเมืองน่านตามเดิม

ถ้าเจ้าเมืองเชียงแขงจะตั้งอยู่ต่อไปในที่นั้น ก็ให้อ่อนน้อมฉันเป็นเมืองน้อย
ของเมืองน่าน อย่าให้มีวิวาทต่อกันควยเขตแดนเมืองสิง เมืองนังนี้ไว้ ให้พระยา
ไกรโกษาซึ่งแจ่งแก่เจ้านาย ท้ายพระยาเมืองน่านให้เข้าใจพระราชดำรินี้

ประทับตราพระราชสีห์ใหญ่มาเป็นสำคัญ

ภาคผนวก ฎ.

ฉบับภาษาไทย

สัญญาในระหว่างกรุงสยามกับกรุงอังกฤษ

ลงชื่อกันที่กรุงเทพฯ

ณ วันที่ 10 มีนาคม รัตนโกสินทรศก 127⁴¹

แลได้แลกเปลี่ยนรติพิเกชันของสัญญาที่กรุงลอนดอน

วันที่ 9 กรกฎาคม รัตนโกสินทรศก 128⁴²

มีความดังต่อไปนี้

สมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม กับสมเด็จพระเจ้ากรุงเกรตบริเตนแลไอร์แลนด์ กับ
ทั้งดินแดนอังกฤษทั้งหลายแลเป็นบรมราชาธิราชแห่งประเทศอินเดีย มีพระราชประสงค์ที่
จะให้ความต่าง ๆ ซึ่งเกิดในระหว่างสองประเทศนี้เป็นอันแล้วเสร็จสิ้นไป จึงได้ตกลงกัน
ทำหนังสือสัญญาขึ้นฉบับหนึ่ง แลได้ตั้งแตงมีอำนาจเต็มเพื่อประโยชน์การทาสัญญานี้ทั้งสอง
ฝ่าย คือ

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามนั้น พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงเทวะวงษ์วโร
ประการ เสนาบดีว่าการต่างประเทศ ฝ่ายหนึ่ง

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษนั้น มีสเตอร์ ราล์ฟ แปชยิต อรรถราชทูต
วิเศษ แลผู้มีอำนาจเต็มฝ่ายอังกฤษ อีกฝ่ายหนึ่ง

ทางได้รับหนังสือมอบอำนาจยกกันทั้งสองฝ่าย ที่ได้สอบสวนกันเห็นถูกต้องตาม
แบบอย่างก็แล้ว จึงได้พร้อมกันตกลงทำสัญญา มีข้อความดังจะกล่าวต่อไปนี้

ข้อ 1 รัฐบาลสยามยอมโอนให้แกรัฐบาลอังกฤษบรรดาอำนาจชอบธรรม ฐานที่
เป็นเจ้าเป็นใหญ่ปกครองป้องกันแลบังคับบัญชาอันมีอยู่เหนือเมืองกลันตัน เมืองตรังกานู
เมืองไทรบุรี เมืองปลิศ แลเกาะที่ใกล้เคียงเบื้องเหล่านั้น แลเขตรแดนเมืงที่วามัน
ได้มีกำหนดไว้ในหนังสือสัญญาว่าด้วยเขตรแดนซึ่งติคท้ายสัญญานี้

ข้อ 2 การโอนที่วามาในข้อ 1 นั้น จะได้จัดให้สำเร็จภายในสามสิบวันตั้งแต่
วันที่ไครทีไฟสัญญานี้แล้ว

ข้อ 3 กรรมการรวมกันกองหนึ่ง มีพนักงานแลนายทหารฝ่ายไทยและอังกฤษซึ่งสองประเทศทำสัญญานี้จะไต่ตั้งขึ้นภายในหกเดือนตั้งแต่วันที่ไครตีไฟสัญญาแล้ว และจะให้ไปปักเขตแดนที่ตกลงกันใหม่นี้ กรรมการนี้จะไต่ลงมือปักปันในฤกษ์ที่จะทำการไต่พื้นที่ และจะไปทำการตามความที่กล่าวไว้ในสัญญาว่าควย เขตแดนที่ติดท้ายหนังสือสัญญานี้

กนในบังคับฝ่ายสยามซึ่งมีสำนักอยู่ในดินแดนที่กล่าวไว้ในข้อ 1 นั้น ถ้ามีความประสงค์จะคงเป็นกนสังกัดชาติไทย ก็จะสามารถให้เป็นได้ แต่ต้องไปตั้งสำนักอยู่ในอาณาเขตสยามภายในเวลาหกเดือนตั้งแต่วันที่ไครตีไฟสัญญานี้ แลฝ่ายรัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษยอมรับว่าคนเหล่านั้นจะคงเป็นเจ้าของทรัพย์สินอันเคลื่อนที่ไม่ได้ ซึ่งเขามียู่ในดินแดนที่กล่าวไว้ในข้อ 1 นั้น

อนึ่ง ไต่เข้าใจกันทั้งสองฝ่ายตามอย่างตามธรรมเนียมการเปลี่ยนอำนาจปกครองบ้านเมืองว่าบรรดาหนังสืออนุญาตสำหรับทำกิจการต่าง ๆ ในดินแดนที่กล่าวไว้ในข้อ 1 ซึ่งรัฐบาลสยามได้ให้เองหาเห็นชอบในการที่ไต่ให้แก่มุทพลญาริษัฏ แลรัฐบาลสยามถือว่ายังใช้ได้อยู่ในวันที่ยังมีหนังสือในสัญญานี้ ฝ่ายรัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษจะยอมถือว่าหนังสืออนุญาตเหล่านั้นคงใช้ได้ต่อไปเหมือนกัน

ข้อ 4 รัฐบาลของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษยอมรับว่าบรรดาหนี้สินของที่ดินแดนต่าง ๆ อันกล่าวไว้ในข้อ 1 ซึ่งเป็นหนี้ต่อรัฐบาลสยามนั้น รัฐบาลของเพคเคอเรเตมาเลสเทศจะไต่แทนทั้งสิ้น

ข้อ 5 อำนาจศาลต่างประเทศฝ่ายสยามซึ่งไต่ไว้ในข้อ 8 ของหนังสือสัญญาลงวันจันทร์ เดือนสิบขึ้นสองค่ำปีมะแมเบ็ญจก จุลศักราช 1245 ตรงกับวันที่ 3 กันยายน รัตนโกสินทรศก 102 ศกศักราช 1883 นั้น จะต้องใช้ตามสัญญาว่าควยอำนาจศาลที่ติดท้ายหนังสือสัญญานี้ทั่วไปแก่บรรดาคนในบังคับอังกฤษในกรุงสยาม ผู้ที่ไต่จมาอยู่ชื้อในที่ว่าการกงสุลอังกฤษก่อนวันที่ทำหนังสือสัญญานี้

วิธีอำนาจศาลอย่างนี้จะเลิกไม่ใช้ต่อไป คือว่าจะเปลี่ยนอำนาจศาลต่างประเทศไปเป็นอำนาจศาลฝ่ายสยามตามระเบียบเมือง เมื่อไต่ประกาศใช้กฎหมายรวมลักษณะต่าง ๆ คือกฎหมายลักษณะอาญาโทษ กฎหมายลักษณะแพ่งและการซื้อขาย กฎหมายลักษณวิธีพิจารณาคดี แลกฎหมายลักษณพระธรรมนูญจัดตั้งศาล

บรรดาคนในบังคับอังกฤษในกรุงเทพฯ นอกจากผู้ท้าวมาข้างต้นนี้แล้ว จะต้องอยู่ใน
อำนาจศาลฝ่ายสยามตามธรรมเนียมของบ้านเมือง แลตามความที่กล่าวไว้ในสัญญาว่าด้วย
อำนาจศาล

ข้อ 6 คนในบังคับอังกฤษจะไ้กรรมสิทธิ์เหมือนคนในพื้นที่เมืองตลอดทั่วกรุงเทพฯ
คือ กรรมสิทธิ์ในการถือทรัพย์สิน กรรมสิทธิ์ในการที่จะอยู่อาจะเที่ยวไปแห่งใด ๆ ได้

คนเหล่านี้แลทรัพย์สินมีคิของคนเหล่านี้ จะต้องเสียภาษีอากรแลส่วนอากรเกณฑ์ใช้
ราชการทุกอย่าง แต่คงเป็นภาษีอากรแลส่วนอากรเกณฑ์ที่ไม่หนักยิ่งกว่า ถ้าไม่ผิดกันกับ
ที่กฎหมายกำหนดอาจะได้อำนาจให้ใช้สำหรับคนในบังคับสยาม แลเป็นที่เข้าใจกันชัดแจนด้วย
ว่าความในหนังสือสัญญาน้อย ลงวันที่ 20 กันยายน รัตนโกสินทร์ศก 119 คฤสศักราช 1900
ซึ่งจำกัดภาษีที่ดินมิให้เกินเกินกว่าอัตราภาษีสำหรับที่ดินเช่นเดียวกัน ในเมืองพม่าฝ่ายใดนั้น
เป็นอันยกเลิกเสียโดยหนังสือสัญญานี้

คนในบังคับอังกฤษในกรุงเทพฯ นั้นจะไ้ยกเว้นจากการเกณฑ์เป็นทหารบกทหารเรือ
แลจะไม่ต้องเสียเงินซึ่งบังคับให้ใช้หาเงินค่าแรงแทนเกณฑ์การทหาร ถ้าเงินช่วยในกรมทหาร

ข้อ 7 ขอความทั้งปวงในหนังสือสัญญาใหญ่น้อยทั้งหลายที่มีอยู่แต่ก่อนในระหว่างกรุง
อังกฤษกับกรุงเทพฯ ซึ่งมิได้แก้ไขไว้ในหนังสือสัญญานี้ต้องคงอยู่เต็มตามเดิม

ข้อ 8 หนังสือสัญญานี้จะต้องรติไฟภายในกำหนดสี่เดือนนับตั้งแต่วันที่ลงชื่อ

หนังสือสัญญานี้ ผู้มีอำนาจเต็มทั้งสองฝ่ายได้ลงชื่อแลประทับตราไว้เป็นสำคัญ ได้
เขียนอย่างละสองฉบับ ที่กรุงเทพมหานคร ณ วันที่ 10 มีนาคม รัตนโกสินทร์ศก 127⁴¹
คฤสศักราช 1909

ประทับตรา (เซ็น) เทวะวงษ์โรประการ

ประทับตรา (เซ็น) ราล์ แพชยิต

ฉบับภาษาอังกฤษ

Treaty
between
Siam and Great Britain,
signed at Bangkok, 10th March, 1909
and
Ratifications exchanged at London,
9th July, 1909.

His Majesty the King of Siam and His Majesty the King of the United Kingdom of Great Britain and Ireland and of the British Dominions beyond the Seas, Emperor of India, being desirous of settling various questions which have arisen affecting their respective dominions, have decided to conclude a Treaty, and have appointed for this purpose as their Plenipotentiaries:-

His Majesty the King of Siam, His Royal Highness Prince Devawongse Varoprakar, Minister for Foreign Affairs, etc.

His Majesty the King of Great Britain, Ralph Paget, Esq., His Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary, etc.

Who, after having communicated to each other their respective full powers, and found them to be in good and due form, have agreed upon and concluded the following Articles:-

ARTICLE I

The Siamese Government transfers to the British Government all rights of suzerainty, protection, administration, and control whatsoever which they possess over the States of Kelantan, Tringganu, Kedah, Perlis and adjacent islands. The frontiers of these territories are defined by the Boundary Protocol annexed hereto.

ARTICLE 2

The Transfer provided for in the preceding Article shall take place within thirty (30) days after the ratification of this Treaty.

ARTICLE 3

A mixed Commission, composed of Siamese and British officials and officers, shall be appointed within six months after the date of ratification of this Treaty, and shall be charged with the delimitation of the new frontier. The work of the Commission shall be commenced as soon as the season permits, and shall be carried out in accordance with the Boundary Protocol annexed hereto. °

Subjects of His Majesty the King of Siam residing within the territory described in Article I who desire to preserve their Siamese nationality will, during the period of six months after the ratification of the present Treaty, be allowed to do so if they become domiciled in the Siamese dominions. His Britannic Majesty's Government undertake that they shall be at liberty to retain their immovable property within the territory described in Article 1.

It is understood that in accordance with the usual custom where a change of suzerainty takes place, any Concessions within the territories described in Article 1 hereof to individuals or Companies, granted by or with the approval of the Siamese Government, and recognized by them as still in force on the date of the signature of the Treaty, will be recognized by the Government of His Britannic Majesty.

ARTICLE 4

His Britannic Majesty's Government undertake that the Government of the Federated Malay States shall assume the indebtedness to the Siamese Government of the Territories described in Article 1.

ARTICLE 5

The Jurisdiction of the Siamese International Courts, established by Article 8 of the Treaty of 3rd September 1883, shall, under the conditions defined in the Jurisdiction Protocol annexed hereto, be extended to all British subjects in Siam registered at the British Consulates before the date of the present Treaty.

This system shall come to an end, and the jurisdiction of the International Courts shall be transferred to the Ordinary Siamese Courts after the promulgation and the coming into force of the Siamese Codes, namely, the Penal Code, the Civil and commercial Codes, the Codes of Procedure, and the Law for organization of Courts.

All other British subjects in Siam shall be subject to the jurisdiction of the ordinary Siamese Courts under the conditions defined in the Jurisdiction Protocol.

ARTICLE 6

British subjects shall enjoy throughout the whole extent of Siam the rights and privileges enjoyed by the natives of the country, notably the right of property, the right of residence and travel.

They and their property shall be subject to all taxes and services, but these shall not be other or higher than the taxes and services which are or may be imposed by law on Siamese subjects. It is particularly understood that the limitation in the Agreement of 20th September 1900, by which the taxation of land shall not exceed that on similar land in lower Burmah is hereby removed.

British subjects in Siam shall be exempt from all military service, either in the Army or Navy, and from all forced loans or military exactions or contributions.

ARTICLE 7

The provisions of all Treaties, Agreements, and conventions between Great Britain and Siam, not modified by the present Treaty, remain in full force.

ARTICLE 8

The present Treaty shall be ratified within four months from its date.

In witness whereof the respective Plenipotentiaries have signed the present Treaty and affixed their seals.

Done at Bangkok in duplicate the tenth day of March in the year one thousand nine hundred and nine.

L.S. (Signed) DEVAWONGSE VAROPRAKAR

L.S. (Signed) RALPH PAGET.

ตารางบัญชีขอสัมปทานป่าไม้

ตาราง 1 หนังสือบริคณส์สัญญาป่าไม้ ขาหลวงรักษาราชการท่าหัวเมืองประทับตราวิธีไฟ

หนังสือบริคณส์สัญญาป่าไม้			พระยาราชสัมภารากรขาหลวงที่ 3 ประทับตราวิธีไฟ			
วันขึ้น	แรมเดือน	ปีศักราช	ชื่อผู้ให้เช่า	ชื่อผู้รับเช่า	ชื่อตำบลป่า	ชื่อเมือง
5	12	คำ ปวอก 1246	เจ้าราชบุตร เมืองนคร เชียงใหม่	มองปอกคนใน บังคับอังกฤษ	แม่แจ่ม	นคร เชียงใหม่
"	"	"	"	"	แม่ตัน	"
5	1	คำ " "	เจ้าน้อยบุญเลิศ เมืองนครลำปาง	นันทำเงี้ยวคน ในบังคับอังกฤษ	หอมแมตุย	นคร ลำปาง
					แม่ยวม	ยวมขึ้นนคร เชียงใหม่
15	4	คำ " "	พระเจ้านคร- เชียงใหม่	ทองทออายุคน ในบังคับอังกฤษ	แม่เงาะ	นคร เชียงใหม่
4	4	คำ " "	เจ้าน้อยบุญเลิศ นครลำปาง	มองปอกจีนมา คนในบังคับ อังกฤษ	คานั่ง	
11					แม่อาว	นครลำปาง
1	5	คำ ปะกา "	พ่อเมืองงาว	มิสเตอร์เคช	แม่งาว	นคร เชียงใหม่
3	5	คำ " "	เจ้าราชบุตร นคร เชียงใหม่	หมอเอมเอจิก	แม่กาง	
11				ชาติอเมริกัน		
6	6	คำ " 1248	เจ้าราชสัมพันธ์ วงษ์ นครลำปาง	นายแยม	แม่ยวม	ยวมขึ้นนคร ลำปาง
14						
2	6	คำ " "	เจ้าน้อยบุญเลิศ นครลำปาง	มองปันมวคน ในบังคับอังกฤษ	แม่กลอง, แม่กลาง	นครลำปาง

หนังสือบริคนสัญญาป่าไม้	พระยาราชสัมภารากรข้าหลวงที่ 3 ประทับตราวิถีไฟ				
วันขึ้น แรม เดือน ปีศักราช	ชื่อผู้ให้เช่า	ชื่อผู้รับเช่า	ชื่อตำบลป่า	ชื่อเมือง	กำหนดปี
14 276 ค่ำ ปีกะกา 1248	เจ้าราชสัมพันธ วงษ์นครลำปาง	นายร้อยคำ เงี้ยวคนในบังคับ อังกฤษ	แม่จาง	นครลำปาง	6
5 277 ค่ำ ปีกะกา 1247	เจ้าราชบุตร นครเชียงใหม่	หมอเอมเอจิก ชาติอเมริกัน	แม่ชาน	นครเชียงใหม่	6
7 477 ค่ำ " "	"	พกาตอง เงี้ยว คนในบังคับอังกฤษ	แมงคัก	พร้าวขึ้นกับ นครเชียงใหม่	6
" " " "	"	ซางสุ เงี้ยว คน ในบังคับอังกฤษ	แมลู่		
12 277 ค่ำ " "	เจ้าราชสัมพันธ วงษ์ นครลำปาง	คั้งแกะอะละ คน บังคับอังกฤษ	แม่จาง แม่จางเลา	นครลำปาง	6
677 ค่ำ " 1	"	จองป็นยา เงี้ยว คนในบังคับอังกฤษ	แม่จาง	นครลำปาง	6
777 ค่ำ " 2	เจ้าราชบุตร นครลำปาง	พระอุตรการ- โกศก	แม่บาน, แม่ป่วย	เชียงดาว ขึ้นเชียงใหม่	6
277 ค่ำ " 4	เจ้าไชยสงคราม ผู้แทนเจ้านคร ลำพูน	หมอเอจิก ชาติอเมริกัน	แมลู่	ลชนลำพูน	6
577 ค่ำ " 7	เจ้าราชสัมพันธ วงษ์ นครลำปาง	ปู่จองนันทา เงี้ยวคนใน บังคับอังกฤษ	แม่จาง	นครลำปาง	6

หนังสือบริคนสัญญาป่าไม้	พระยาราชสัมภารากรชาหลวงที่ 3 ประทับถาวรดิไฟ				
วันขึ้น แรม เดือน ปีศักราช	ชื่อผู้ให้เช่า	ชื่อผู้รับเช่า	ชื่อตำบลป่า	ชื่อเมือง	กำหนดปี
17 7 ค่ำ ปีกะกา 1247 10	พระยาไชยสงคราม แทนเจ้าการาคิเรก	มองโพ คนใน บังคับอังกฤษ	แม่หาด	นครลำพูน	6
27 7 ค่ำ " " 11	เจ้าน้อยบุญเลิศ	ตั้งเกราะจะ คน ในบังคับอังกฤษ	แม่วาง	นครลำปาง	6
" " " "	"	จันทองคนใน บังคับอังกฤษ	แม่ดิด	นครลำปาง	6
" " " "	เจ้าราชสัมพันธวงษ์ นครลำปาง	ตั้งแก้วศิริราช อ่อนจ่อเงี้ยวคน ในบังคับอังกฤษ	แม่พลอย แม่พลอด	นครลำปาง	6
37 7 ค่ำ " " 12	เจ้าราชสัมพันธวงษ์ นครลำปาง	จันทองคนในบังคับ อังกฤษ	แม่วัง	นครลำปาง	6
" " " "	"	การแดง	แม่มาย	นครลำปาง	6
" " " "	เจ้าราชสัมพันธวงษ์ นครลำปาง	มองทูนคนใน บังคับอังกฤษ	แม่ทะ	นครลำปาง	6
47 7 ค่ำ " " 13	"	นายรอยบุญเต คน ในบังคับอังกฤษ	แม่จาง	นครลำปาง	6
" " " "	เจ้าราชบุตร นครเชียงใหม่	พกาทอง เงี้ยว คนในบังคับอังกฤษ	แม่ขวม	ยอมนั้น นครเชียงใหม่	6
" " " "	เจ้าราชสัมพันธวงษ์ นครลำปาง	จันทอนัน คนใน บังคับอังกฤษ	แม่คำ	ยอมนั้น นครเชียงใหม่	6

หนังสือบริคนสัญญาป่าไม้		พระยาราชสมภารากรชาหลวงที่ 3 ประทับตราวิไฟ			
วันขึ้น แรม เดือน ปีศักราช	ชื่อผู้ให้เช่า	ชื่อผู้รับเช่า	ชื่อตำบลป่า	ชื่อเมือง	กำหนด
4 ¹ 7 ค่ำ ปีมะโรง 1247	พระยาเทพวงษ์	หม่อมเอมจิก	เมืองคำ	นครลำปาง	6
" " "	นครลำปาง	ชาตือเบริก			
" " "	พ่อเมืองงาว	มิสเตอร์เคส	แม่งาว	นครลำปาง	6
		แทนทางสยาม			
9 ¹ 12 ค่ำ ปีมุข	เจ้าอุปราช	นายรอยสาร	แม่เมะ	นครลำปาง	6
	นครลำปาง	เงี้ยวคนใน			
13 ¹ 4 ค่ำ "	เจ้าบุรีรัตน	บังคับอังกฤษ	แม่กอง	นครลำปาง	6
	นครลำปาง	นายรอยศรีปัญญา	แม่กลาง		
		เงี้ยวคนใน			
		บังคับอังกฤษ			

1

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม.58/115 การปกครองบริเวณเชียงใหม่ตะวันตก และเมือง
แม่อองสอน.

ตาราง 2 บัญชีป่าไม้ที่ผู้รับเช่าทำค่าปลงต่าง ๆ¹

หนังสือสัญญาฉบับที่	ชื่อผู้รับเช่าทำ	ในบังคับ	ค่าปลง	แขวง	อธิบาย
เอ, 50	มองสันคู	อังกฤษ	แม่ฮอน	เชียงใหม่	อนุญาตให้ถ่านไม้
เอ, 54	บริษัทบอร์เนียว	"	แม่เจฬา	ลำปาง	"
เอ, 55	บริษัทบอมเบย์	"	แม่จัก	เชียงใหม่	"
เอ, 60	มองปันโย	"	แม่ปาม, แม่ปอย	"	"
เอ, 61	บองตุนทุ	"	แม่สะเก็บ	ลำน้ำสาละวิน	"
เอ, 62	เจ้าทิพเนตร	สยาม	แม่ฮอก	เชียงใหม่	"
เอ, 63	"	"	แม่หาด, แม่เตน, แม่พิน	"	"
เอ, เอฟ 64	มิสเตอร์บีมีสมิท	ฮอลันดา	ประกาง	ตาก	"
เอ, 66	มองบัว	อังกฤษ	แม่ตก, และอีก 9 แห่ง	ลำปาง	"
เอ, 81	อ่ำแดงศก	สยาม	แม่ฮอก	เถิน	"
เอ, 90	ปู่จองปinya	อังกฤษ	แม่กก, แม่กา และอีก 7 แห่ง	แพร่	"
เอ, 91	บริษัทกิมเซงหลี	สยาม	แม่ยมฝ่ายตะวันตก	น่าน	"
เอ, 94	บริษัทบอร์เนียว	อังกฤษ	แม่ฮอ	ลำปาง	"
เอ, 96	เจ้าน้อยไชยลังกา	สยาม	แม่คำใหญ่, แม่คำน้อย	พะเยา	"
เอ, 98	จันทะเงี้ยว	อังกฤษ	แม่หินฟู	ลำปาง	"

¹ ก.จ.ช. ร.5 ม.16.2/77 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบทูลกรมขุนสมมตอมรพันธุ์
 ราชเลขานุการ เรื่อง บัญชีป่าไม้ที่ผู้รับเช่าทำค่าปลงต่าง ๆ 21 มกราคม ร.ศ. 121.

หนังสือสัญญาฉบับที่	ชื่อผู้รับเช่าทำ	ในบังคับ	ตำบล	แขวง	อธิบาย
เอ, 99	จันทะเงี้ยว	อังกฤษ	แม่สมาย	ลำปาง	อนุญาตให้ทำไม้
เอ, 100	แสนหมอง	"	แม่ลาย	"	" "
เอ, 113	บริษัทอิสเอดีติก	เดนมาร์ก	คลองวังเจ้า	ตาก	"
เอ, 118	พระยาณรงค์พิณ	สยาม	แม่แกง	เชียงใหม่	"
บี, 120	ปู่จอมมุนิบตะ	อังกฤษ	สะเค็จ	ลำปาง	อนุญาตให้ทำแต่ไม้ที่ตายแล้ว
เอ, 124	มองชวยอ	"	แม่สุย	ลำปาง	อนุญาตให้ทำไม้
เอ, 126	บริษัทบอมเบย์	"	แม่สา	น่าน	"
เอ, 127	ยูยี	"	ห้วยหลวง	ลำปาง	"
คิ, 140	เจาราชวงศ์	สยาม	แม่ทองสอน	ลำน้ำสาละวิน	อนุญาตแต่ไม้ที่ตายยืนต้น
คิ, 141	"	"	แม่ลาน	"	"
คิ, 142	เจ้าอุปราช	"	แม่ปาย	"	"
คิ, 143	เจ้าสุริยวงศ์	"	แม่เมย	"	"
ช, 145	เจานครลำปาง	"	ป่าเมืองลอง	ลำปาง	"
ช, 146	นายน้อยบุญหลวง	"	แม่ตาก	"	"
ช, 147	บริษัทบอร์เนียว	อังกฤษ	แม่เจฬา	"	"
ช, 148	"	"	แม่ปาม แม่ปอย	เชียงใหม่	"
ช, 149	"	"	หนองแกง	"	"
ช, 150	"	"	แม่ตัน	"	"
ช, 151	"	"	แม่วัง, แม่ชาน	"	"
ช, 152	"	"	แม่เตง	"	"

หนังสือสัญญาฉบับที่	ชื่อผู้รับเช่าทำ	ในบังคับ	ตำบล	แขวง	อธิบาย
ช, 153	บริษัทบอร์เนียว	อังกฤษ	แมออน	เชียงใหม่	อนุญาตแต่ไม่พักงาน ตายยืนตนแล้ว
ช, 154	"	"	แมคิน	ตาก	"
ช, 155	"	"	แมทา	ลำพูน	"
ช, 156	"	"	แมคา	ลำปาง	"
ช, 157	"	"	ห้วยหลวง	"	"
ช, 158	"	"	แมยอ	"	"
ช, 159	"	"	แมตาก	"	"
ช, 160	บริษัทสยามฟอสเฟต	"	แมงาว	"	"
ช, 161	บริษัทบอร์เนียว	"	แมตาน	"	"
ช, 162	พญาบุรีรัตน์	สยาม	ห้วยขมิ้น	แพร่	"
ช, 163	พยาราชวงษ์	"	วังคันพัง	"	"
ช, 164	พยาราชบุตร	"	แม่ปาน	"	"
ช, 166	บริษัทบอมเบย์	อังกฤษ	แมศุก	"	"
ช, 167	"	"	แมหาด	ลำพูน	"
ช, 168	"	"	แมงค	เชียงใหม่	"
ช, 169	"	"	แมคิบ, แมसान	ลำพูน	"
ช, 170	"	"	แมชนัก	"	"
ช, 171	"	"	แมออก	ลำปาง	"
ช, 172	"	"	แมวง	อุไทย	"
ช, 173	"	"	เคกวิน	ลำน้ำสาละวิน	"
ช, 174	"	"	แมออก	เชียงใหม่	"
ช, 175	"	"	แมออ	ลำพูน	"

หนังสือสัญญาฉบับที่	ชื่อผู้รับเช่าทำ	ในบังคับ	ตำบลป่า	แขวง	อธิบาย
ช., 176	บริษัทบอมเบย์	อังกฤษ	แม่วัง	ลำปาง	อนุญาตแต่ไม่ทำงาน ตายขึ้นคนแล้ว
ช., 177	"	"	แม่ลาย	เชียงใหม่	"
ช., 178	"	"	แม่คำ, แม่ยี่น	"	"
ช., 179	"	"	แม่หัวป่า	"	"
ช., 180	"	"	แม่ตานอย	พะเยา	"
ช., 181	"	"	แม่คำ	เชียงใหม่	"
ช., 182	"	"	แม่ล	ลำพูน	"
ช., 183	"	"	แม่หลอก, แม่สาย	ลำปาง	"
ช., 184	"	"	แม่หยวก	"	"
ช., 185	รอยอินทะ	"	สันปู	"	"
ช., 186	ปู่จอนันตะ	"	แม่ป่ง, แม่เปาะ	"	"
ช., 187	เจ้าอินทสง	สยาม	แม่จาง, แม่ตอน	"	"
ช., 188	เจ้าน้อยเปต	"	แม่ตน, แม่หาด	"	"
ช., 189	มองชั้นโอง	อังกฤษ	ป่าหวาย	"	"
ช., 190	มองชั้นโอง	"	แม่กาด	"	"
ช., 191	มองชวยโอง, มองบัว	"	แม่พริก	เถิน	"
ช., 192	แสนฟู	"	ห้วยกาย, ห้วยรม	ลำปาง	"
ช., 193	มองชวยโอง	"	แม่สลอย	"	"
ช., 194	"	"	แม่ปัก	"	"
ช., 195	บริษัทกิมเซงหลี	สยาม	แม่มาย	"	"

หนังสือสัญญาฉบับที่	ชื่อผู้รับเช่าทำ	ในบังคับ	ตำบล	แขวง	อธิบาย
ช., 196	บริษัทกิมเซ่งหลี	สยาม	แพทอง	ตาก	อนุญาตแต่ไม่ทำ ขายขึ้นคนแล้ว
ช., 197	"	"	แมคตา	ลำปาง	"
ช., 198	"	"	แมมอก	"	"
ช., 199	"	"	แมยมฝ่ายตะวันตก	น่าน	"
ช., 200	มองชินเฝ	อังกฤษ	คลองขลุง	ตาก	"
ช., 201	พะโป	"	สวนหมาก	ตาก	"

ตาราง 3 บัญชีรายชื่อป่าขอรับพระราชทานพระบรมราชานุญาตประทับตรา
 รัศมีไฟให้รับเช่าทำรวม 30 ปา¹

เลขที่	ชื่อป่า	ชื่อผู้จะรับสัญญารับเช่าทำ	จำนวนปีที่ จะรับเช่าทำ
<u>แขวงนครเชียงใหม่ ไทลงแม่น้ำเจ้าพระยา</u>			
1	แม่วง แม่กอ	บริษัทบอร์เนียว	6 ปี
2	แม่ปาน มปวย	"	"
3	แม่แดง	"	"
4	หนองแดง	"	"
5	แม่ออน	"	"
6	แม่ตัน	"	"
7	แม่งัก	"	"
8	แม่เมย	เจ้าทิพย์โสภา	"
<u>แขวงนครลำปาง</u>			
9	แม่สก	บริษัทบอมเบย์เบอร์มา	6 ปี
10	แม่ห้วยวก	"	"
11	บะลอม	"	"
12	ห้วยเตา	"	"

¹ก.จ.ช. ร.5 ม.16.1/19 กรมหลวงดำรงราชานุภาพ กราบบังคมทูลพระบาท
 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง การขอต่ออายุสัญญาป่าไม้ 11 กุมภาพันธ์

เลขที่	ชื่อบุคคล	ชื่อผู้จะรับสัญญารับเช่าทำ	จำนวนปีที่ รับเช่าทำ
13	ห้วยหลวง	บริษัทบอร์เนียว	6 ปี
14	แมทา	"	"
15	แมยอ	"	"
16	แมคำ	"	"
17	แมเจฟ้า	"	"
18	แมตาน	"	"
19	แมงาว	บริษัทสยามฟอเรสต์	"
20	แมคา	นอยบุญหลง	"
21	เมืองสอง <u>แขวงเมืองแพร์</u>	เจ้าบุญวาทย์วงษ์มานิต	"
22	แมป่าน	พระยาราชบุตร์ เมืองแพร์	6 ปี
23	วังคนฟัง	พระยาราชวงศ์	"
24	ห้วยขมิ้น, ห้วยยาคำ	พระยาบุรีรัตน์	"
25	แมคืบ	บริษัทบอมเบย์เบอร์มา	"
26	แมกะหนาค <u>เมืองลำพูน</u>	"	"
27	แมหาด	บริษัทบอมเบย์เบอร์มา	6 ปี
28	แมทา <u>เมืองตาก</u>	บริษัทบอร์เนียว	"
29	แมคั่น <u>เมืองอุไทย</u>	บริษัทบอร์เนียว	6 ปี
30	แมวง (สะแกกรัง)	บริษัทบอมเบย์เบอร์มา	6 ปี